TITUS LIVIUS

DE LA FUNDAREA ROMEI

I

Institut. Pedagogic Timișoara
BIBLIOTECA CENTRALĂ
Volumul Nr. 26705
Dulap. 64 Lit. F

Biblioteca Centrală Universitară Timișoara
02076419

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București — 1959

Scanned with CamScanner

Traducerea din limba latină a fost făcută de:

Villan Janina, cartea I, cap. I—XIV
Florica Demetrescu, cartea I, cap. XXXI—XL
Paul H. Popescu, cartea I, cap. XV—XXX, XLI—LX și cărțile II, III, IV și V

Studiu introductiv:
Toma Vasilescu

Note:
Paul H. Popescu

Scanned with CamScanner

STUDIU INTRODUCTIV

Titus Livius, prozatorul cel mai de seamă din vremea domniei lui Augustus, este apreciat ca unul dintre marii scriitori ai lumii antice. Opera lui s-a bucurat de o foarte mare popularitate de-a lungul celor aproape două milenii de cînd datează.

Pentru a înțelege rădăcinile sociale ale operei, ca și opera însăși, este necesar să avem mai întîi o privire generală asupra epocii și condițiilor în care a trăit și scris autorul.

I Principatul lui Augustus

Condiții social-politice

La mijlocul secolului I î.e.n., republica romană a trecut printr-o puternică criză. Numeroasele războaie de cucerire începute cu cîteva sute de ani înainte transformaseră Roma într-o putere mondială, în care sclavagismul ajunsese la o dezvoltare nemaiîntîlnită; se formaseră mari latifundii, ceea ce dusese la ruinarea micilor proprietari rurali și la transformarea lor în cea mai mare parte în pătură socială parazitară. Criza s-a manifestat prin intensificarea revoltelor sclavilor, care au început din prima jumătate a veacului II î.e.n. și au atins punctul culminant cu răscoala condusă de

Scanned with CamScanner

Spartacus (74—71 î.e.n.), prin mișcări de masă ale sărăcimii de la orașe și sate și prin adîncirea contradicțiilor dintre diversele grupări din sînul clasei stăpînilor de sclavi.

Pentru a ieși din această criză social-politică, clasa dominantă căuta calea pentru instaurarea unei noi forme de stat care să-i asigure dominația. Lupta care se dădea pentru noua formă politică avea loc în sînul clasei dominante[1].

Se poate preciza că, în linii mari, în sînul clasei stăpînilor de sclavi se formaseră două tabere principale: una care vedea realizarea intereselor sale de clasă stăpînitoare prin păstrarea în general a acelorași forme de stat, republicane, dar cu condiția ca senatul — citadela marilor proprietari funciari — să dețină conducerea; iar cealaltă tabără urmărea crearea unei noi forme de stat, formă care, în cele din urmă, a ajuns să fie o dictatură militară. Între aceste două tabere principale s-au dat lupte aprige, care s-au transformat de cîteva ori în războaie civile.

Lupta de clasă era însă foarte complicată, deoarece existau în sînul clasei dominante diferite grupări: aristocrația romană, cercurile cămătărești (cavalerii), plebea, aristocrația municipală italică, stăpînii de sclavi din provincii etc., fiecare dintre ele avînd interese deosebite[2]. Chiar în sînul acestor grupări sociale existau diferite tendințe politice. De aceea, pentru a le putea folosi în realizarea politicii sale, cel care avea să devină conducătorul statului trebuia să manevreze cu mare abilitate printre toate aceste grupări. Așa, de pildă, Caesar avea mulți partizani printre senatori (aristocrați), deși baza lui de sprijin, din punct de vedere politic, era adunarea poporului; de altfel el însuși făcea parte dintr-o veche familie aristocrată. Sylla căuta în aparență să restabilească situația veche republicană; în fapt însă el dispunea de o putere monarhică nelimitată și baza lui politică o forma oligarhia senatorială în folosul căreia a exercitat dicta-

[1] N. A. Maşkin, *Principatul lui Augustus*, Editura de stat pentru literatură științifică, București 1954, p. 74.
[2] N. A. Maşkin, *op. cit.*, p. 74.

Scanned with CamScanner

tura; el se sprijinea, în afară de armata propriu-zisă, și pe un detașament de 10 000 de sclavi (numiți cornelieni).

Interesele grupărilor sociale din cadrul claselor dominante ale societății romane erau complicate și existau frecvente cazuri de trecere a unor oameni politici dintr-o tabără în alta. Toate grupările sociale și politice din sînul claselor dominante aveau însă o trăsătură comună, anume interesul de a păstra și consolida orînduirea sclavagistă.

O altă forță care se dezvoltă și care capătă repede influență pe arena politică a Romei este armata. Prin reformele lui Marius, de la sfîrșitul veacului II î.e.n., conform cărora se primeau soldați cu plată, armata a început să se simtă legată mai mult de comandant decît de republică; de aceea, marii comandanți au început să joace un rol de seamă și în viața politică, și pînă la urmă, armata va constitui, după cum vom vedea, forța principală în instaurarea noului regim politic. Aceasta pe de o parte.

Pe de altă parte, organizarea republicană a statului roman suferea de o adîncă racilă: Roma nu mai era o cetate *(polis)*, cu teritoriul mai mult sau mai puțin întins în jurul ei, ci ajunsese centrul unui vast imperiu, și totuși erau menținute vechile forme statale ale *polis*-ului care nu mai puteau face față greutăților ivite în noile condiții ale statului roman; totodată, contradicția dintre Roma și provincii se adîncea.

Senatul însuși, care în general afișa lozinci republicane, era nevoit să acorde împuterniciri speciale, neobișnuite, unor magistrați, ceea ce reprezenta încă o manifestare tipică a crizei politice prin care trecea statul roman, criză care a dus pînă la urmă la instaurarea monarhiei. Bineînțeles, senatul alegea în astfel de funcții pe cei care susțineau interesele aristocrației. Dar, în același timp, adunarea poporului lua inițiative similare: alegea și dădea împuterniciri celor care îi susțineau interesele sau celor despre care credea că i le susțin. Ciocnirile dintre aceste două foruri — senatul și adunarea poporului — au dus uneori la adevărate războaie civile, ca, de pildă, cel dintre Marius și Sylla, sau cel dintre Caesar și Pompeius. Izbînda lui Sylla a constituit prima

Scanned with CamScanner

încercare de a introduce cu forța armată dictatura în organizarea statului roman; el era sprijinit pe plan politic de un grup limitat din sînul senatului.

Și Caesar se sprijină în primul rînd tot pe armată, dar și pe plebe, și forma de stat pe care o va institui va fi tot dictatorială. În urma înfrîngerii lui Pompeius în lupta de la Pharsalus (anul 48 î. e. n.) se părea că Caesar izbutise să dea statului roman o nouă formă politică, dar dictaturii lui i s-a pus capăt prin uciderea dictatorului, la idele lui martie, în anul 44 î.e.n.

După aceasta reîncep noi lupte interne, uneori sîngeroase, care au durat timp de 14 ani. În urma unor complicate coaliții politice, care au loc imediat după moartea lui Caesar, se formează între M. Antonius, Lepidus și Octavianus al doilea triumvirat (anul 43 î. e. n.) prin care își împart între ei, pentru guvernare, teritoriul statului roman. Începe o perioadă de teroare, exercitată de partizanii triumvirilor pe baza listelor de proscripții întocmite de ei. Sînt uciși nu numai adversarii politici, ci, în general, oamenii bogați, cărora li se iau averile, căci triumvirii aveau nevoie de resurse materiale pentru a continua zdrobirea forțelor republicane conduse de Brutus și Cassius. Urmărind să dobîndească averi și pentru ei înșiși, soldații triumvirilor ucideau pe cei bogați chiar cînd aceștia nu erau proscriși.

Rezultatul acestui fel de represiune a fost dezorganizarea și demoralizarea celor bogați, a aristocrației adversare în general, iar după ce armatele republicane, nesprijinite de italici, au fost zdrobite la Philippi (în anul 42 î. e. n.), opoziția senatorială n-a mai putut să se împotrivească în mod serios forțelor triumvirilor. Așa că aceștia ajung stăpînii de fapt ai statului roman.

În vremea acestor lupte și uciderii, se pare că plebea romană s-a ținut în rezervă, dar că în general ea privea cu simpatie masacrarea aristocrației și a bogătașilor[1]. Protago-

[1] N. A. Maşkin, *Principatul lui Augustus*, Editura de stat pentru literatură științifică, București 1954, p. 171.

niștii în luptă caută s-o atragă de partea lor prin diverse mijloace și promisiuni demagogice.

Pe de altă parte, aceeași plebe — în cea mai mare parte pătură parazitară, care trăia de pe urma muncii sclavilor — nu voia să admită nici o concesie pentru aceștia. „Plebea era deci pentru menținerea raporturilor sociale din orînduirea sclavagistă"[1].

În orașele italice, aristocrația locală, de obicei partizana senatului, a avut și ea de suferit. Ca urmare, în unele orașe s-a format chiar o opoziție armată contra soldaților triumvirilor. Dar și în aceste orașe se manifesta puternic lupta dintre plebe și aristocrație, dintre săraci și bogați.

Totuși, se poate spune că, în general, toți erau nemulțumiți de dezordinile și suferințele provocate de soldații triumvirilor și de aceea s-au produs mișcări spontane contra lor, mișcări care au fost însă înăbușite.

Nici nădejdea pe care unele cercuri democratice sclavagiste, adversare dictaturii triumvirilor, o puneau în Sextus Pompeius, fiul lui Pompeius Magnus învins de Caesar, nu s-a realizat. Prin abilă manevrare, Octavianus lichidează și armata lui Sextus Pompeius (în anul 36 î. e. n.), iar armata lui Lepidus — unul din triumviri — trece de partea lui Octavianus, așa că din coaliția triumviratului rămîn de fapt doar doi: Octavianus și Marcus Antonius. Repede se adîncește conflictul și între aceștia, iar din războiul civil care se aprinde din nou, Octavianus iese învingător și rămîne singur stăpîn, în urma victoriei de la Actium (31 î. e. n.).

Octavianus nu era un om cu însușiri deosebite de comandant de oști — cum fusese, de pildă, tatăl său adoptiv Caesar — dar avea în schimb un deosebit simț al realităților, dublat de o mare abilitate politică și diplomatică. Sprijinit de clasa dominantă, Octavianus a reușit să dea statului roman forma politică numită *principat*, prin care s-a consolidat poziția de clasă a stăpînilor de sclavi; în această nouă organizare politică erau interesate — în măsură mai mare sau mai mică — toate categoriile sociale de oameni liberi.

[1] N. A. Maşkin, *op. cit.*, p. 172.

Scanned with CamScanner

În societatea sclavagistă romană din a doua jumătate a sec. I î.e.n., clasa dominantă — cum am arătat mai înainte — nu era omogenă. Augustus, cu mare îndemînare politică și diplomatică, izbutește să coalizeze în domeniul politic variatele pături ale clasei stăpînilor de sclavi și, în mod diferențiat, să și le apropie, deoarece:

„Principatul a rezolvat două sarcini: pe de o parte, a consolidat poziția claselor dominante în lupta împotriva mișcării cu caracter revoluționar a sclavilor și a răscoalelor sărăcimii, pe de altă parte, principatul a fost chemat să încheie acel proces care începuse demult în societatea sclavagistă: orașul-stat trebuia să facă loc monarhiei mondiale. Principatul n-a fost rezultatul unei revoluții, ci o reacțiune îndreptată împotriva mișcării revoluționare"[1].

Deși Octavianus a dobîndit puterea de stat cu sprijinul armatei și al maselor populare libere, după victorie el a căutat să-și apropie îndeosebi vîrfurile clasei stăpînilor de sclavi pentru a le anihila spiritul de opoziție.

Pe plan intern, cu tot interesul ce-l aveau în instaurarea principatului, familiile aristocrate nu vedeau cu ochi buni trecerea conducerii politice în mîna unei singure persoane sau a unei singure familii, a Iuliilor. Dar Octavianus manevrează cu multă îndemînare și își apropie în general — cel puțin pentru un timp — toate grupările sociale pentru că, pe de o parte, interesul de clasă al acestora le lega de noua conducere, iar pe de altă parte, pentru că lumea romană a simțit prin izbînda lui Octavianus o adîncă ușurare după atîtea urgii provocate de luptele interne, de proscripții și jafuri, ucideri etc., încît s-a creat în sînul celor mai variate pături sociale romane și italice, care erau dornici de liniște și nu vedeau altă ieșire din impas decît prin instaurarea principatului, un adînc sentiment de satisfacție și de simpatie pentru învingător. Dar, totodată, în psihologia vieții romane republicane exista de veacuri și un sentiment de repulsie față de monarhie. Octavianus a ținut seamă de aceste două simțăminte și le-a exploatat cu mare îndemînare. „Pa-

[1] N. A. Maşkin, *op. cit.*, pp. 525—526.

Scanned with CamScanner

cea romană" *(pax Romana)* și „restaurarea vechilor tradiții" sînt lozincile lui principale și le găsim realizate în variate monumente arhitectonice, literare etc.

În adevăr, el începe o activitate susținută pentru refacerea templelor distruse și pentru clădirea altora. Titus Livius, care de altfel nu aduce laude hiperbolice lui Octavianus, cum fac alții, îl numește „întemeietorul și ziditorul tuturor templelor romane"[1].

Pentru transformarea urbanistică a Romei, Augustus a găsit un prețios gospodar în Agrippa, comandantul de oști care cîștigase de fapt victoria de la Actium. Agrippa ridică un splendid Pantheon zeilor protectori ai ginții Iulia (lui Marte, Venus și Caesar-zeificat). Se clădește teatrul numit al lui Marcellus; sînt restaurate basilicile; se zidesc terme și Agrippa face o nouă conductă de apă pentru Roma etc. Au fost înfrumusețate și forurile existente (forul roman și cel al lui Caesar), a fost construit unul nou denumit forul lui Augustus; a fost înălțat un măreț monument lui Augustus, numit altarul păcii *(ara pacis Augustae)* tocmai pentru a marca pe plan politic unul din marile bunuri aduse de noul regim, pacea — *pax Romana*. În variatele basoreliefuri de pe acest altar se reflectă ideologia oficială a noului regim politic.

Multe alte clădiri nou construite au făcut din Roma veche și ruinată un oraș frumos. Augustus, în testamentul său, a scris că a găsit o Romă de lut și lasă una de marmoră.

În realitate, chiar în activitatea aparent conservatoare se introduceau multe inovații, prezentate însă drept restaurări ale obiceiurilor vechi.

Pentru întărirea clasei dominante, Octavianus a fost preocupat îndeaproape de problema reînsănătoșirii moravurilor. Istoricii și poeții vorbesc de decăderea vieții morale și de faptul că imoralitatea pătrunsese adînc în familia romană și în viața publică[2].

[1] Titus Livius, *De la fundarea Romei*, vol. I, Editura științifică, 1959, cartea a IV-a, cap. XX.

[2] Titus Livius, *De la fundarea Romei*, vol. I (Prefața), p. 3.

Scanned with CamScanner

Încă din anul 28 î.e.n., Octavianus începe să dea o serie de legi cu scopul de a îndrepta moravurile societății romane. Legislația lui avea în vedere pe cetățenii romani, și îndeosebi ordinul senatorial și pe cel al cavalerilor[1]. Așa, de pildă, membrii acestor ordine erau obligați să se căsătorească; erau prevăzute pedepse grave pentru infidelitate conjugală. Femeia măritată, după ce avea trei copii, dobîndea drepturi egale cu ale bărbaților, i se acorda prin urmare capacitatea juridică, pe care altfel n-o avea. Celibatarii erau excluși în unele cazuri de la dreptul de moștenire prin testament; femeia nemăritată era supusă unui imporit. Augustus a luat și alte măsuri de acest fel care tindeau la întărirea familiei cetățenilor, și îndeosebi a vîrfurilor sociale: prin urmare, se poate spune că „legislația matrimonială se afla în strînsă legătură cu politica de consolidare a sclavagismului[2]".

Cu toate acestea, moravurile au alunecat mai departe pe panta pe care porniseră, căci decadența era inerentă orînduirii sclavagiste. De altă parte, legile matrimoniale n-au fost bine primite, îndeosebi de ordinul cavalerilor. De bună seamă că aluzia lui Titus Livius se referă și la astfel de nemulțumiri cînd spune că „nu mai putem îndura nici păcatele noastre, dar nici primi leacurile de îndreptare"[3].

Pe plan politic, față de vechile instituții republicane, Octavianus a procedat cu mare prudență; el urmărea să mențină aparența formelor republicane. În realitate, însă, senatul a dobîndit cîteva noi atribuții legislative, pe lîngă cele vechi; Octavianus a luat aceste atribuții de la adunarea poporului, care din vremea lui își pierde importanța politică pe care a avut-o mai înainte.

Astfel de reforme fuseseră și înainte preconizate prin scrierile lui Cicero: *De republica*, publicată în anul 52 î.e.n., și *De legibus*, care a urmat primei.

[1] N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, Editura de stat, București 1951, p. 272.
[2] N. A. Maşkin, *Principatul lui Augustus*, p. 375.
[3] Titus Livius, *De la fundarea Romei*, vol. I (Prefață), p. 3.

Scanned with CamScanner

În schimb, urmărind să-și facă credincios senatul, dictatorul folosește și altă cale: reface de cîteva ori listele de senatori, introducînd oameni fideli lui, așa că, în fapt, acest for hotăra ceea ce voia principele.

Ordinul senatorial în realitate nu era omogen, dar pe toți membrii lui îi unea năzuința de pace internă, dorința de restabilire a formelor de guvernămînt tradiționale și interesul de a-și consolida poziția dominantă.

Augustus se silea, cu tact, să-i atragă pe toți. Tacitus îl caracterizează just atunci cînd spune: „a ademenit pe soldați prin daruri, poporul prin distribuiri gratuite de grîu, pe toți prin plăcerea pe care o prilejuia pacea". În schimb: „treptat a luat în mîinile sale îndatoririle senatului, ale magistraturilor, ale legilor; nu mai avea nici un adversar, fiindcă cei mai dîrji pieriseră fie în lupte, fie prin proscripții; ceilalți dintre nobili erau ridicați la demnități și dăruiți cu averi, după cum ei se grăbeau să i se supună"[1].

Ca și în vremea republicii, consulii, praetorii și ceilalți magistrați sînt aleși; bineînțeles, ei erau indicați de mai înainte de principe. Așa, de pildă, în anul 19 î.e.n., Aegnatius Rufus candidează din proprie inițiativă la consulat, împotriva candidatului preferat al principelui. Rufus și-a sfîrșit viața în închisoare, pentru că Augustus a căutat să zădărnicească orice încercare a cuiva de a căpăta simpatia plebei. În senat s-au găsit totuși membri care au cutezat să-l critice pe principe[2].

Prin urmare forma politică se schimba profund. Baza economică a societății însă rămînea aceeași: nu se schimba orînduirea socială, ci rămîneau mai departe aceleași relații economice sclavagiste, iar marii proprietari își menținеau latifundiile. Augustus s-a silit să anihileze independența stăpînilor de sclavi față de principe, ceea ce nu era greu, căci aceștia, bucuroși că regimul îi apără împotriva sclavilor, erau dispuși să accepte și astfel de măsuri. Augustus le-a

[1] Tacitus, *Annales*, I, 2.

[2] Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari (Augustus*, LIV—LV), Editura științifică, București 1958.

Scanned with CamScanner

dat și satisfacții. El a restabilit autoritatea stăpînilor de sclavi slăbită în timpul luptelor civile. Așa, de pildă, după ce a ieșit învingător în războiul cu Sextus Pompeius — fiul lui Pompeius Magnus — în anul 36 î.e.n., pe cei 30 000 de sclavi fugiți de la stăpîn, care erau înrolați în armata lui Sextus Pompeius, Octavianus i-a redat stăpînilor spre a-i pedepsi, deși își luase obligația față de Sextus Pompeius de a-i lăsa nepedepsiți. Actul lui Octavianus urmărea un scop politic precis, anume el dorea să lase impresia că nu se amestecă în relațiile dintre stăpîni și sclavi. În anul 10 e.n., a repus în vigoare o lege mai veche care prevedea ca toți sclavii din gospodăria unui stăpîn asasinat să fie executați. Aceasta dovedește că lupta de clasă luase altă formă ascuțită de manifestare: uciderea tainică a stăpînilor.

Interesul pe care l-a avut în primul rînd aristocrația, de a se ajunge la o pacificare internă și la întărirea bazelor societății sclavagiste, a silit-o să se împace cu principatul și să-l susțină. Engels spune că „sprijinul *moral* l-a constituit convingerea generală că nu există ieșire din această situație, că, dacă nu un anumit împărat, în orice caz autoritatea imperială bazată pe dominația militară este o necesitate inevitabilă“[1].

Principatul lui Augustus nu se sprijină totuși pe aristocrația senatorială, ci, în primul rînd, pe armată, apoi pe cavaleri și pe aristocrația provincială. „Sprijinul *material* al cîrmuirii l-a constituit armata, care începea să semene mult mai mult cu o armată de *landsknechți* (mercenari — *n.n.*), decît cu vechea armată de cultivatori de pămînt a Romei“[2].

Principatul era în fapt o dictatură militară, pe care Augustus și-a asigurat-o pentru sine. Pentru ca armata să nu devină eventual un instrument în mîna adversarilor, el ia diferite măsuri prin care să limiteze rolul ei în viața politică. Așa, de pildă, în Italia nu mai sînt cantonate legiuni, re-

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. XV, p. 11, ed. rusă; vezi N. A. Maşkin, *Principatul lui Augustus*, p. 444.
[2] *Ibidem.*

Scanned with CamScanner

duce numărul legiunilor la 25 (de la 70), reținînd pe cele care prezentau mai multă încredere, pune în fruntea lor oameni devotați lui și le ține, în general, pe graniță[1]. Pentru siguranța internă a orașului Roma ca și a dictatorului, creează în schimb garda praetoriană, care avea în special sarcina de a păzi pe principe; ea nu se mai compune ca mai înainte dintr-o cohortă, ci este constituită din aproape două legiuni. Praetorienii aveau condiții de viață mai bune decît restul armatei.

Plebea este utilizată ca masă de manevră; ea rămîne aceeași categorie socială parazitară; treptat însă își pierde însemnătatea politică de mai înainte, căci Augustus concentrează în mîinile lui, direct sau prin senat — cum am văzut mai sus — toate puterile în stat. Ultima încercare a plebei de a-și impune candidatul său la consulat (pe Aegnatius Rufus) a fost înfrîntă brusc de Augustus. Ruptă, de altă parte, de țărănime, plebea orășenească se mulțumește, în general, „cu pîine și serbări" *(panem et circenses)*.

Provinciile simt o ușurare datorită unei mai bune organizări a perceperii impozitelor. S-a pus frîu abuzurilor unor guvernatori de tipul lui Verres din timpul republicii. Dar noua formă de stat nu a înlăturat exploatarea, ci a organizat-o mai bine.

Pe plan extern, Augustus duce în aparență o politică de pace oarecum asemănătoare celei interne. Această politică este dictată, desigur, și de propriile sale interese, anume de a evita posibilitatea ca alți comandanți de armată să devină celebri și populari și să coalizeze în jurul lor armate și mase de oameni care să ducă la noi conflicte interne; de aceea, Augustus n-a reluat planul lui Caesar de a cuceri Britania, Dacia și Parția. El duce însă războaie de reprimare a revoltelor care izbucnesc des în diverse părți ale imperiului, ca, de pildă, pe Rin și în Spania unde merge el însuși; de asemenea, Octavianus izbutește (în anul 15 î.e.n.), să cucerească Raetia și Noricum, care în cele din urmă devin

[1] *** *Istoria universală*, vol. II, Editura științifică, București 1959, p. 592.

Scanned with CamScanner

provincii romane, și să înăbușe revoltele care răbufnesc acolo. În răsărit, față de parți, principele obține succese pe cale diplomatică.

La Dunăre, romanii preîntîmpină dese incursiuni ale triburilor tracice pe teritoriul imperiului. Conducătorii de oști romani treceau Dunărea și ajungeau pînă la Nistru[1]. În cele din urmă, frontierele imperiului se stabilesc pe Dunăre.

Pax Romana, activitatea variată de refacere și reconstrucție a Romei, siguranța frontierelor etc., după îndelungatele frămîntări și războaie civile, dau cetățenilor romani o adîncă mulțumire. Roma și Italia au devenit centrul unui vast imperiu; către acest centru se scurg abundent bogățiile provinciilor.

Noua situație a creat un adînc simțămînt de mîndrie patriotică care se găsește oglindit în literatura clasică a epocii, în operele lui Vergilius, Horatius și Titus Livius.

Cultura

Datorită condițiilor de viață despre care am vorbit, începutul principatului constituie *epoca clasică* a culturii, punctul culminant al literaturii. Să cercetăm cîteva aspecte culturale din această vreme.

Domnia lui Augustus, care ține pînă în anul 14 e.n., se poate împărți în două etape: pînă la anul 19 î.e.n., simptomele dictaturii nu sînt așa de vădite, apoi lumea începe a-și da seama de adevărata esență a principatului. Prima parte corespunde în cea mai mare măsură epocii de aur a literaturii latine — a poeziei clasice îndeosebi. Însă, prin concentrarea întregii vieți politice în mîna unei singure persoane, straturile înalte ale societății romane încep să aibă alte preocupări. Se dezvoltă îndeosebi o viață mondenă, pe care o găsim reflectată din plin în opera lui Ovidius. Unii scriu în această vreme literatură, ca: memorii, monografii istorice etc. prin care urmăresc diferite țeluri politice, în timp ce alții tind să se retragă la *villae*-le lor.

Erudiția se dezvoltă însă. În școală se interpretează și poeții noi (Vergilius, de pildă). Se scriu opere filozofice și

[1] N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, p. 281.

Scanned with CamScanner

filologice, se cercetează antichitatea, mitologia, se scriu opere despre arhitectură (Vitruvius) etc.

Elocvența politică, gloria epocii precedente, este cea dintîi redusă la tăcere de noua formă politică. „Forul a amuțit". Nici *elocvența juridică* nu are viață lungă, căci și procesele (mai cu seamă cele care aveau substraturi politice) sînt rezolvate de principe.

Arta vorbirii — *retorica* — continuă totuși să constituie baza învățămîntului superior roman. Ea ajunge treptat, dar repede, o retorică goală, căci îi lipsește terenul real al vieții, care era forul și tribunalele de judecată. Oratoria se limitează la declamații în fața unui cerc restrîns de auditori. Metoda retorică va pătrunde și în literatură unde evident aduce o notă rea.

Filozofia ia o nouă direcție și tinde să întoarcă preocupările cetățenilor către viața interioară a individului și să-i abstragă în felul acesta de la problemele sociale. Înțelept începe a fi socotit omul care știe să se supună orbește în fața soartei. Această direcție filozofică era potrivită cu interesele cezarismului, dar ea a contribuit la izolarea omului de realitățile sociale și a influențat în rău literatura, golind-o de conținut.

În domeniul *literaturii* constatăm trei direcții ideologice:

1. Unii scriitori privesc prea mult spre trecut; nu se integrează realităților prezente. Ei constituie direcția arhaizantă în literatură și reprezintă categoriile de cetățeni care nu văd cu ochi binevoitori decît trecutul.

2. Cei care se alătură regimului principatului, așa cum apare în prima etapă, constituie a doua direcție ideologică pe care o reprezintă cei mai celebri poeți: Vergilius, Horatius și prozatorul Titus Livius. Ei reflectă în modul cel mai just simțămintele și starea de spirit a contemporanilor. În condițiile de viață de la începutul principatului, ei sînt clasici în înțelesul cel mai deplin al cuvîntului. Toți trei sînt născuți în vremea și în atmosfera republicii răvășite de atîtea dezordini și jafuri, uciderі și războaie interne, așa că și ei, împreună cu populația italică, respiră ușurați atmosfera de pace și de relativă libertate pe care o oferă prima parte

Scanned with CamScanner

a domniei lui Augustus (Titus Livius avea 27—28 ani în vremea victoriei de la Actium). Ei reprezintă categoriile cele mai variate de cetățeni, ale căror interese sînt satisfăcute de noul regim, dar îndeosebi reflectă mentalitatea păturilor de mijloc ale societății romane.

Perioada de înflorire a literaturii clasice nu durează însă mult și constituie etapa de tranziție la literatura imperiului. Clasicismul latin nu este propriu-zis opera imperiului, ci este o încoronare a eforturilor trecute; el ține de fenomenul literar anterior care ajunge, la începutul principatului, la treapta cea mai înaltă. Conducătorul apare pentru un răstimp ca unul care împacă conflictele. S-a ajuns la o situație de felul celor de care vorbește Engels: „În mod excepțional însă se ivesc perioade în care clasele în luptă ajung la un astfel de echilibru, încît puterea de stat capătă vremelnic, ca mijlocitoare aparentă între clase, o oarecare independență față de amîndouă“[1].

Pe de altă parte, în acea vreme influența greacă și fondul italic ajung, în urma muncii atîtor generații precedente, la o sinteză completă, închegată. „Din această îmbinare de elemente (grec și italic — *n.n.*) dintre care tradițiile italice capătă o importanță de element preponderent și transformator, se naște acel *stil clasic roman*, care a avut influență enormă asupra dezvoltării de mai tîrziu a culturii europene“[2].

3. A treia direcție ideologică o constatăm la scriitorii și poeții născuți și educați în atmosfera dictaturii. Reprezentanții cei mai de seamă ai acestei noi literaturi sînt în general elegiacii, și îndeosebi Ovidius, în operele cărora se găsesc simptomele literaturii decadente din epoca imperială. În operele lor se reflectă viața mondenă, care ia mare dezvoltare începînd din vremea principatului.

În epoca lui Augustus se scrie foarte mult și se creează *cercuri literare*. Inițiatorul acestora este un fost adversar politic al principelui, Asinius Pollio. Cercul lui Pollio con-

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ediția a II-a, E.S.P.L.P., București 1955, p. 348.
[2] N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, p. 295.

Scanned with CamScanner

stituie un act de opoziție. Apare și alt cerc de acest fel, al lui Messala, tot un om politic de largă cultură, foarte bogat, adversar și el al principelui, dar care se adaptase noilor condiții mai repede decît Pollio. Augustus și-a dat seama de puterea ideologiei în lupta politică, de aceea a făcut să ia ființă un cerc literar al regimului. Marele diplomat al lui Augustus în lupta pe tărîmul ideologic a fost Caius Cilnius Maecenas.

Armele și violența nu erau de ajuns pentru a consolida puterea într-un stat care păstra încă formele republicane. Lupta nu încetase cu victoria de la Actium, ci se mutase pe plan ideologic, lucru de care Augustus și-a dat seama și, ca urmare, a strîns în jurul său talentele cele mai de seamă ale vremii, iar acestea, într-un fel sau altul, au sprijinit regimul.

Din categoria acestora face parte și istoricul de care ne ocupăm acum și a cărui operă urmează în traducere.

II Titus Livius

Viața

Nu cunoaștem suficient de amănunțit viața marelui istoric, pentru că el însuși n-a vorbit despre sine, iar contemporanii și urmașii, deși l-au apreciat favorabil, nu ne-au transmis multe date biografice[1]. Titus Livius s-a născut, după data cea mai probabilă, în anul 59 î.e.n., în orașul Patavium (Padova de azi) și a murit în anul 17 e.n., tot la Patavium.

Locul de naștere al scriitorului era un oraș mare, administrat după chipul Romei. Conducătorii lui au fost totdeauna alături de cei ai Romei în împrejurările grele, ca,

[1] Baza biografiei lui Titus Livius o constituie cîteva informații date de unii scriitori posteriori; așa, de pildă: Hieronimus în *Cronica* scrie cînd s-a născut, cînd și unde a murit; poetul epigramist Martialis (61, 13) afirmă că locul de naștere al lui Titus Livius este ținutul Aponei (un rîu din apropiere de Patavium); alt poet roman, Statius, numește pe istoric „vlăstarul Timavului" (Timavus — un alt rîu în vecinătatea orașului Patavium).

Scanned with CamScanner

de pildă, în cel de-al doilea război punic; în timpul războiului civil dintre Pompeius și Caesar, cetatea Patavium a fost de partea senatului și a lui Pompeius. Titus Livius a crescut deci într-un oraș cu tradiții republicane și cu moravuri patriarhale, ceea ce a avut desigur influență asupra formării personalității scriitorului.

Care a fost poziția socială a familiei sale nu se știe cu precizie. Se pare că făcea parte din nobilimea locală, care păstra mai consecvent tradițiile vechi pe care Titus Livius le idealizează în opera sa istorică.

El a primit, evident, educația potrivită poziției familiei, care în tot cazul dispunea de o bună stare materială. Disciplina de bază în școala superioară romană era retorica, pe care a studiat-o și Titus Livius cu foarte bune rezultate, judecînd după informațiile pe care le avem și după măiestria artistică cu care întocmește discursurile folosite în istoria sa. Nu se poate afirma cu certitudine dacă a făcut studii și la Roma.

Legăturile lui Titus Livius cu Augustus au fost de sinceră prietenie. Se pare că istoricul a venit la Roma după victoria de la Actium a lui Octavianus, deci după anul 31 î.e.n. Cum a legat prietenie cu familia principelui, nu se știe. Un erudit din vremea renașterii — Sabellicus — presupune că ar fi existat legături de gintă cu neamul soției lui Augustus, care se numea Livia. Mai probabil este că Titus Livius își crease faima de om învățat și înzestrat cu talent de scriitor și orator. Cum am arătat mai înainte, conducerea statului a căutat să-și alăture astfel de talente.

Sigur este că Titus Livius a fost acceptat printre cei mai apropiați prieteni ai familiei imperiale, dar el n-a luat parte activă la treburile politice și n-a ocupat demnități. Nici în opera sa, cum vom vedea, istoricul nu proslăvește pe Augustus; numele acestuia nu este menționat de mai mult de două ori. Istoricul Tacitus ne arată care era atitudinea lui Titus Livius față de regim și a lui Augustus față de scriitor: „Titus Livius, printre cei dintîi foarte strălucit orator și om de bună-credință, a glorificat atît de mult pe Cn. Pompeius, încît Augustus îl numea *pompeianul;* aceasta

Scanned with CamScanner

nu a slăbit însă prietenia dintre ei. Pe Scipio, pe Afranius, chiar și pe Cassius și pe Brutus[1], Titus Livius nu-i numește niciodată tîlhari și ucigași cum li se zice acum, ci deseori îi califică bărbați de seamă"[2].

Titus Livius a fost îndrumătorul în studiile istorice al lui Claudius, viitorul împărat (dintre anii 41 și 54 e.n.), după cum ne informează biograful primilor 12 cezari, Suetonius[3]. Din opera lui Titus Livius aflăm că istoricul discuta cu împăratul chiar și unele chestiuni de documentare, după cum deducem din această relatare: „Mie mi-a spus însuși Caesar Augustus, întemeietorul și reziditorul tuturor templelor romane"[4].

Din aceste cîteva răzlețe informații deducem care era natura legăturilor istoricului cu principele și în general cu familia imperială. El stabilise legături de prietenie cu Augustus, dar simpatiza cu ideologia republicană pe care principele o redusese la tăcere. Istoricul manifesta deci simțăminte republicane. Seneca filozoful[5] ne relatează că Titus Livius ar fi pus întrebarea dacă nu cumva ar fi fost mai de folos pentru statul roman ca Caesar să nu se fi născut.

Augustus a tolerat republicanismul moderat manifestat de istoric pentru că nu avea aspect grav politic, iar pe de altă parte, principele, cum am spus mai înainte, avea interesul să apară el însuși ca un tradiționalist. Așa că, din aceste puncte de vedere, scriitorul, prin opera sa, sprijină de fapt regimul nou instaurat de Octavianus.

Titus Livius a stat la Roma pînă ce „a înțeles că a în-

[1] Scipio și Afranius au comandat armata republicană învinsă de Caesar la Thapsus în anul 47 î.e.n. Cassius și Brutus au omorît (împreună cu alții) pe Caesar.

[2] Tacitus, *Annales*, IV, 34.

[3] Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari* (Claudius, XLI), Editura științifică, București 1958. Unii cercetători moderni cred că ar fi vorba la Suetonius de fiul istoricului.

[4] *De la fundarea Romei*, vol. I, cartea a IV-a, cap. XX.

[5] Lucius Annaeus Seneca, *Quaestiones naturales*, V, 18. Seneca s-a sinucis în anul 65 e.n., din porunca lui Nero, fostul său elev.

Scanned with CamScanner

ceput a fi o vină faptul că cineva își mai amintește de vechea libertate"[1], de aceea istoricul a plecat în orașul său natal, probabil după venirea la domnie a lui Tiberius, succesorul lui Augustus, deci după anul 14 e.n. A murit după trei ani, în orașul în care s-a născut.

Opera

Titus Livius a scris mult și în domenii variate:

1. *Dialoguri filozofice* pe care azi nu le mai avem. Știm despre ele din informația dată de Seneca filozoful[2], și se pare că este vorba de o istorie a doctrinelor filozofice.

2. Din opera *Institutio oratoria*[3] a istoricului și criticului literar Quintilianus, aflăm că Titus Livius a scris *un studiu în formă epistolară* către fiul său, în care îi recomandă ca model de urmat, în ce privește arta oratorică, pe Cicero și Demosthenes. Pe ceilalți oratori, Titus Livius îi apreciază favorabil în măsura în care se apropiau în operele lor de cele două modele recomandate, de Cicero și Demosthenes. N-a ajuns pînă la noi nici această scriere a lui Titus Livius.

3. Opera de seamă, care a străbătut vicisitudinile vremurilor pînă în zilele noastre, este monumentala lucrare cu titlul *Ab Urbe condita libri*, „De la fundarea Romei". În genere, titlurile operelor antice nu ne sînt bine cunoscute. În ce privește această operă, titlul este sigur, dat fiind că însuși autorul îl indică[4].

Ea a fost scrisă în 142 de cărți, dar pînă azi au ajuns numai 35 de cărți și cîteva fragmente, restul s-a pierdut de-a lungul vremurilor.

Opera începe de la sosirea lui Aeneas în Latium și se oprește la moartea lui Drusus (anul 9 î.e.n.). Nu putem ști dacă istoricul n-a avut intenția să ducă povestirea mai departe, adică pînă la moartea lui Augustus (anul 14 e.n.),

[1] H. Taine, *Essai sur Tite Live*, 1923, p. 10.
[2] În *Epistulae*, 100, 9.
[3] M. Fabius Quintilianus, *Institutio oratoria*, X, 1, 30; II, 5, 20.
[4] Cartea a VI-a, cap. I.

Scanned with CamScanner

și n-a făcut aceasta pentru că l-a surprins moartea. Unii cercetători moderni susțin că Titus Livius s-a oprit intenționat la anul 9 î.e.n.

Azi, putem citi numai o parte din istoria lui, și anume cărțile I-X, deci primele zece cărți — prima *decadă* — care redau istoria Romei de la începuturi pînă la anul 293 î.e.n. (461/460 de la întemeierea Romei) și cărțile XXI-XLV — decada a III-a, a IV-a și jumătate din a V-a — care cuprind istoria celui de-al doilea război punic (care începe la anul 536/535 ab U.c., 218 î.e.n.) și evenimentele pînă la anul 167 î.e.n. (sau 586 de la întemeierea Romei), deci un răstimp de 51 de ani.

Cuprinsul cărților pierdute îl cunoaștem din unele rezumate — *periochae* — niște sumare pe care le-a făcut un autor necunoscut nouă[1]; unele *periochae* sînt mai dezvoltate, altele sînt foarte scurte. Pentru cărțile CXXXVI și CXXXVII nu avem nici măcar astfel de sumare.

Mai există azi cîteva fragmente din istoria lui Titus Livius citate de către alți scriitori în operele lor. Cel mai dezvoltat fragment citat este din cartea CXX care a fost transcris de Seneca retorul în opera sa cunoscută sub titlul de *Suasoriae et controversiae.* Acest fragment redă momentul uciderii lui Cicero de către trimișii triumvirului Marcus Antonius.

Un alt autor, Iulius Obsequens[2], a extras din opera lui Titus Livius „minunile" (*prodigia*) care ar fi avut loc între anii 190—12 î.e.n.; ce sînt aceste *prodigia* vom vedea mai jos.

Un alt autor, Cassiodorus[3] a întocmit după istoria liviană liste cu numele consulilor, pe care le-a introdus în *Cronica* scrisă de el.

În 1903 s-a descoperit între papirusurile de la Oxyrhynchus un manuscris care cuprinde fragmente din cărțile XXXVII-XL și XLVIII-LV din *Ab Urbe condita.*

[1] Unii cercetători socotesc că ar fi Florus (care a trăit în veacul II e.n.), iar alții — Sidonius Apollinaris, născut la 480 e.n.
[2] Care a trăit în a doua jumătate a veacului IV e.n.
[3] A trăit în veacul V e.n.

Scanned with CamScanner

În sfîrșit, extrase din istoria lui Titus Livius se regăsesc în istoriile unor urmași ca Florus, Eutropius, Orosius care l-au urmat îndeaproape pe Livius, în general rezumîndu-i opera.

Cercetătorii moderni și-au pus întrebarea de ce s-a pierdut o parte atît de mare din *Istoria* lui Titus Livius, de vreme ce ea a fost atît de mult prețuită de urmași?

Este probabil că la această pierdere au contribuit mai multe cauze: așa, de pildă, opera fiind atît de voluminoasă a fost rezumată de urmași și au fost folosite de preferință rezumatele. Totuși avem știrea că prin veacul V e.n. exista și era citată opera întreagă, iar prin veacul VII e.n. se citau doar fragmente din cărțile pe care astăzi noi nu le mai avem. A contribuit desigur la pierderea unei părți din lucrare și ura manifestată de împărații Caligula[1] și Domitianus[2] contra operei și a autorului ei; opera a fost din această pricină mai rar copiată și răspîndită în această vreme.

Și papa Grigore cel Mare (590—604 e.n.) a urgisit istoria lui Titus Livius, scoțînd-o din biblioteci, pentru că îi părea prea păgînă, cuprinzînd după părerea papei prea multă idolatrie.

Cronologia operei

Nu se poate preciza cu certitudine timpul cînd Titus Livius a început să-și scrie opera sa istorică. În general se admite că a început lucrarea între anii 27 și 25 î.e.n. Se stabilesc acești ani avînd în vedere unele amănunte cu date certe menționate în operă. Așa, de pildă, în cartea I, capitolul XIX, istoricul numește pe Octavianus cu titlul de *Augustus*; acest titlu, cu caracter divin, îi fusese acordat în anul 27 î.e.n., la 16 ianuarie, ziua instituirii prin-

[1] Suetonius, în *Viețile celor doisprezece cezari* (*Caligula*, XXXIV, 6) scrie: „Puțin a lipsit de n-a îndepărtat din toate bibliotecile operele și busturile lui Vergilius și Titus Livius".

[2] Suetonius, *idem* (*Domitianus*, X, 3): „Metius Pomposianus a fost acuzat și condamnat... pentru că răspîndea discursuri ale regilor și comandanților extrase din opera lui Titus Livius".

Scanned with CamScanner

cipatului[1]. Se presupune deci că opera istorică a fost începută după acest eveniment. La cît timp însă? Ne poate lămuri un alt amănunt, în legătură cu templul lui Ianus: Titus Livius vorbește numai despre prima închidere a templului din timpul domniei lui Augustus — ca semn al păcii — închidere care a avut loc în anul 29—28 î.e.n.; nu amintește nimic însă de a doua închidere, care a avut loc în anul 25 î.e.n. Se presupune deci că istoricul începuse să scrie lucrarea înainte de acest an.

Alți cercetători însă contestă primul text[2], socotindu-l ca un adaos ulterior, și apreciază că prima parte din *Ab Urbe condita* a fost scrisă înainte de anul 29 și chiar înainte de 31 î.e.n. Aceștia se bazează pe alte amănunte ca, de pildă: în capitolul X din cartea I, istoricul vorbește despre refacerea templului lui Jupiter Feretrius; ar fi avut deci prilejul să-l menționeze pe Augustus, dar istoricul nu face acest lucru. Mai mult, el trece repede peste chestiunea dacă au existat doi fii ai lui Aeneas cu numele de Ascanius sau Iulus, deși această chestiune prezenta un interes foarte mare pentru *gens Iulia*, din care făcea parte Octavianus. Dacă mai adăugăm și faptul că a doua carte din istoria sa începe cu o nouă prefață, se poate conclude că prima carte a fost publicată separat, probabil înainte de anul 31 î.e.n., și că între anii 27—25 î.e.n. a avut loc o reeditare a cărții I împreună cu următoarele patru. Cu acest prilej, Titus Livius ar fi scris și „Prefața generală" la opera sa.

Opera n-a fost publicată deodată în întregime. Pînă la moartea lui Augustus au fost scrise și publicate 120 de cărți, celelalte au fost scrise în cei trei ani în care istoricul a supraviețuit împăratului, revenind deci cam 7 cărți pe an, ceea ce nu ar fi de mirare (deși istoricul era înaintat în vîrstă), pentru că avea deprinderea scrisului și de bună seamă dispunea de extrasele și notițele necesare. Nici cărțile scrise în vremea domniei lui Augustus n-au fost publicate toate

[1] Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari (Augustus,* VII).
[2] V. date mai amănunțite la J. Bayet. *Tite Live, Histoire romaine*, I, în „Les Belles Lettres", 1940, pp. XVIII—XIX.

Scanned with CamScanner

odată. Acest lucru este confirmat de faptul că unele grupe de cărți au cîte-o scurtă prefață sau preambul. Așa există la începutul cărților a II-a, a VI-a, a XXI-a, a XXXI-a, a XLI-a.

Opera *Ab Urbe condita* a apărut deci pe grupe de cărți. Împărțirea în *decade*, cum o cunoaștem azi, se pare că a fost făcută prin veacul IV e.n. și nu aparține deci autorului.

Istoria la antici

Istoria la antici nu era concepută ca o știință, așa cum o înțelegem noi azi. Nu era nici cum o prezintă ipocrit o parte din istoricii burghezi, o cercetare „obiectivă". Titus Livius declară fără ocol pentru ce scrie istoria Romei.

Concepția lui Titus Livius despre istorie nu-i aparține numai lui. El realizează mai degrabă îndrumările de ordin general, date de Cicero, relative la opera istorică. Titus Livius face parte din școala literară ciceroniană.

Pentru Cicero, de pildă, *Historia magistra vitae*[1] (Istoria este dascălul vieții). Dacă istoria are acest scop, e necesar ca istoricul să urmărească a convinge pe cetățeni de adevărul celor povestite de el; arta convingerii este oratoria, de aceea istoria este totodată *opus ... oratorium maxime*[2] (operă prin excelență oratorică).

Literaturii și tuturor formelor de manifestare a conștiinței sociale (artă, filozofie, religie etc.) romanii le-au imprimat un vădit scop cetățenesc, social. Poezia însăși a fost pusă în slujba intereselor politice și sociale ale statului.

Și operele istorice anterioare (ale lui Caesar, Sallustius, ca să nu amintim decît de scriitorii clasici) au avut un scop bine definit, chiar dacă autorii nu l-au mărturisit: Caesar n-o spune, dar se simte lămurit că urmărește să justifice cucerirea Galliei; Sallustius, de pe poziția democrației sclavagiste (a popularilor), demască aristocrația vicioasă și incapabilă a mai conduce (în *De bello Jugurthino*) și urmărește (în *De conjuratione Catilinae*) să scoată din cauză pe pro-

[1] Cicero, *De oratore*, II, 9, 37.
[2] *Idem*, *De legibus*, I, 2.

tectorul său, Caesar, învinuit de adversari că ar fi avut amestec în complotul lui Catilina.

Prin urmare, operele istorice urmăresc țeluri variate și sînt puse în slujba intereselor politice. Tocmai pentru a-și împlini rostul, istoria poate, în concepția romană, începînd din vremea lui Titus Livius, să folosească pe lîngă mijloace oratorice și mijloace poetice. Quintilianus[1] privește istoria și ca o operă de artă poetică: istoria este foarte apropiată de poezie, este, într-un fel oarecare, poezie în proză *(Carmen solutum* — poezie liberă de ritm) și este scrisă „ca să povestească faptele, nu să facă dovada existenței lor".

Opera lui Titus Livius *Ab Urbe condita* are, în toată dezvoltarea ei, o foarte frumoasă îmbinare de coloratură oratorică și poetică (vom vedea ulterior — predominînd cea oratorică); de aceea a fost numită o *epopee în proză*, iar H. Taine o califică drept „un arc de triumf" pentru poporul roman.

Astfel concepută istoria în antichitate, Titus Livius a avut în mod firesc o anume poziție în modul de a-și întocmi opera și o anume atitudine față de documentarea istorică.

Rădăcinile sociale ale operei lui Titus Livius și scopul ei

Roma și Italia erau în culmea gloriei lor. Statul roman apărea în deplină siguranță și puternic. După un lung șir de veacuri, de la o cetate mică cum fusese Roma la început, ajunsese să stăpînească un vast imperiu. Situația creată prin victoria lui Augustus părea o încoronare, un apogeu al dezvoltării istorice a Romei.

Luptele interne de mai înainte luaseră sfîrșit, dar opoziția, deși slabă, exista totuși. O oarecare teamă de noi conflicte își putea face loc în sufletul contemporanilor; și ea ar fi fost justificată, pentru că și în urma victoriei lui Caesar asupra lui Pompeius la Pharsalus, în anul 48 î.e.n., se părea că războaiele civile luaseră sfîrșit; și totuși n-a fost așa. Lumea romană se putea teme să nu se întîmple la

[1] Quintilianus, *Institutio oratoria*, X, 1, 31.

Scanned with CamScanner

fel și după Actium. Poetul Horatius de cîteva ori își exprimă îngrijorarea provocată de perspectiva reînceperii luptelor civile[1]. Poetul Vergilius în *Eneida* socotește că imperiul roman, așa cum apărea în vremea principatului, este realizat conform destinului prin strădania înaintașilor și a-l menține este o datorie esențială pentru urmași.

Titus Livius este stăpînit de aceleași sentimente și idei ca și contemporanii săi; măreția imperiului roman îl impresionează adînc și dezvoltă în sufletul lui un profund sentiment patriotic.

De altă parte, unele aspecte negative (ca perspectiva unor noi conflicte, dar mai cu seamă decăderea moravurilor publice) i-au provocat îngrijorare. De aceea el urmărește ca, printr-o operă istorică, să arate contemporanilor prin ce mijloace s-a făurit măreția Romei, care au fost bărbații destoinici din trecut și care este îndatorirea cetățenească a contemporanilor față de patrie. Acesta este scopul principal al istoriei sale.

Autorul face el însuși cunoscut, în „Prefața generală", preocupările care l-au determinat să scrie opera sa istorică:

„Fiecare ins trebuie să se străduiască să-și dea seama ce fel a fost viața și ce obiceiuri și datini au avut romanii, cum s-a întemeiat și a crescut puterea Romei, prin ce bărbați și prin ce mijloace, fie în timp de pace, fie în timp de război".

Așadar istoria este pentru Titus Livius un *îndrumar cetățenesc* și *moral;* istoricul dă operei sale un scop patriotic. Ca și poeții clasici, Titus Livius socotește în mod just că operele literare (inclusiv cele istorice) au un rol social educativ.

Istoricul apreciază că opera sa este necesară pentru că statul roman a crescut atît de mult, încît suferă din pricina propriei lui măreții și moravurile s-au schimbat în rău, atît de adînc, încît „nu mai putem îndura nici păcatele noastre și nici primi... leacurile de îndreptare". Istoricul se gîndește de bună seamă, în primul rînd, la războaiele

[1] Ca, de pildă, în *Epode,* VII și XVI.

Scanned with CamScanner

civile, proscripțiile etc. frecvente în viața politică a Romei de pînă atunci și care păreau înlăturate; el urmărește să convingă pe contemporani că reluarea lor ar constitui o măcinare a forțelor interne ale statului roman.

Pe de altă parte, se reflectă, desigur, în această gîndire cam pesimistă, nemulțumirea unor categorii sociale față de măsurile luate de Augustus[1]; dar Titus Livius nu înțelege cauzele adînci care au dus la această situație, pentru că el se află pe o poziție idealistă în explicarea fenomenelor istorice, punînd la baza lor factorii morali.

Nemulțumit de situația din vremea sa, istoricul nu ia atitudine critică, ci se mărginește să declare că el găsește în trecutul glorios, pe care îl evocă în opera sa istorică, un prilej de a pierde din ochi priveliștea tristă a vieții contemporane:

„Răsplată pentru strădania mea o voi găsi în aceea că mă voi îndepărta, într-o bună măsură, de la priveliștea relelor pe care le-a văzut vremea noastră și mă voi adînci cu tot sufletul în noianul străvechilor vremuri, căutînd să uit, acum cînd scriu acestea, de povara grijilor care, fără să-l abată pe un scriitor de la adevăr, îl țin totuși în încordare“ („Prefața generală“).

Trebuie să constatăm însă că istoricul exprimă în cele de mai sus un gînd pesimist; el nu vede în viitor o perspectivă luminoasă, deoarece clasa sa, pînă în cele din urmă, avea să-și piardă poziția. Istoricul, fără să vrea, reflectă aceasta.

Opera îi dă autorului, după cum el însuși apreciază, și o satisfacție de ordin personal, chiar dacă, cum se exprimă modest, alți scriitori mai de talent vor face ca renumele lui să pălească (ceea ce, cum vedem azi, nu s-a întîmplat).

Satisfacția personală are și un alt aspect: autorul rămîne mulțumit că a scris istoria celui mai glorios popor din lume, după cum crede el: „îmi arăt totuși bucuria că mi-am dat și eu prinosul, după puterile mele, la păstrarea în

[1] Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari (Augustus,* cap. XXXIV și XXXV).

Scanned with CamScanner

amintirea omenirii a faptelor poporului roman, care acum este în fruntea tuturor noroadelor pămîntului" („Prefața generală").

Concepția istorică a lui Titus Livius

În istoriografia elenistică predomina în acea vreme concepția că evenimentele au drept cauză întîmplarea, soarta capricioasă, norocul întîmplător (τύχη) care ar pune în mișcare istoria. Și unii istorici din vremea lui Augustus (ca, de pildă, Pompeius Trogus) au această credință.

Titus Livius nu adoptă concepția de mai sus. Patriotul roman are altă concepție despre viață[1]. El este un roman stăpînit de profunde sentimente patriotice, are o părere foarte bună despre trecutul măreț al poporului său și vom vedea că istoricul roman are unele convingeri de ordin rațional.

În concepția lui Titus Livius, desfășurarea evenimentelor din istoria Romei a fost hotărîtă de necesitatea implacabilă, ursita *(fatum)* iar realizarea depinde de calitățile morale ale poporului și conducătorilor. De aceea trecutul i se arată ca o sumă de exemple care pot îndruma pe contemporani, cărora istoricul vrea să le demonstreze că datorită solidarității strămoșilor, dîrzeniei lor, dorului lor de libertate, vieții lor modeste și cumpătate, puterea romană a avut un mers continuu ascendent.

În „Prefața generală", istoricul a arătat aspectele ce-l interesează: care a fost viața, care au fost moravurile vechilor romani, care au fost bărbații destoinici și care au fost mijloacele prin care s-au pus temeliile solide și s-a întins imperiul roman.

Îl interesează atît de mult moravurile pentru că — după părerea lui Titus Livius — ele stau la baza soliditățiii statului; și istoricul constată că de la o vreme moravurile s-au schimbat în rău.

[1] I. M. Tronski, *Istoria literaturii antice*, Leningrad 1951, (ed. rusă), p. 432.

Scanned with CamScanner

Care este cauza decăderii morale? O enunță istoricul însuși: „N-a ființat ...cetate în care să pătrundă atît de tîrziu ca în Roma lăcomia și poftele de îmbogățire, precum și risipa, totuși nici n-a existat cetate în care să fi fost atîta vreme la loc de mare cinste sărăcia și cumpătarea, așa fel încît cu cît erau mai puține bogății, cu atît erau mai puține ispite și păcate. De curînd, însă, bogățiile și risipa au atras după ele lăcomia, plăcerile și patimile trupești și au înlănțuit ființa omenească; ne-au robit și dorințele de lux, și risipa, și desfrînarea“ („Prefața generală”).

Cauzele decăderii morale, prin urmare, pentru Titus Livius sînt de ordin extern, anume bogățiile care au început să curgă din orient către Roma; o dată cu ele și legată de ele a început și decăderea vechilor deprinderi.

Titus Livius merge doar pînă la acest punct în cercetarea cauzelor decăderii moravurilor; nici ceilalți istorici nu au mers mai adînc.

Cum Titus Livius a urmărit ca prin opera sa să determine o schimbare a moravurilor contemporane lui, după chipul vechilor virtuți romane, idealizate, el a selecționat din operele istoricilor care l-au precedat faptele și împrejurările care serveau atingerii scopului său și le-a redat cu o deosebită artă scriitoricească. Pe aceeași linie, este explicabilă și atitudinea lui față de faptele pentru care nu dispune de alte izvoare decît de legende. El declară cinstit că „nu intenționează nici să confirme astfel de fapte, nici să le respingă“, deși nu le găsește în izvoare istorice sigure, ci doar în legende poetice.

De ce le folosește el totuși? Pentru că astfel de legende, în care părtași la fapte sînt și zeii, nu numai oamenii, dau o aureolă de măreție istoriei poporului roman. Expunerea lui dobîndește prin aceasta o coloratură epopeică.

Dar crede Titus Livius în elementele miraculoase ale legendelor? Iată, de pildă, convingerea lui față de legenda care stă la baza întemeierii Romei, legenda nașterii lui Romulus și Remus:

„Împinsă prin silnicie să săvîrșească păcatul, vestala a născut doi gemeni, pe care i-a dat drept fii ai zeului Marte,

Scanned with CamScanner

fie că ea însăși era convinsă de aceasta, fie că socotea că, punînd pe seama unui zeu pricina acestui păcat, faptul ar părea mai demn de cinste. Dar nici zeii, nici oamenii n-au putut-o feri de cruzimea regelui, nici pe ea, nici pe copiii ei. Regele a poruncit ca vestala să fie pusă în lanțuri și aruncată în temniță, iar copiii să fie zvîrliți în apa curgătoare a Tibrului"[1].

Care este convingerea lui Titus Livius relativă la originea credinței în zei și a practicelor religioase? Istoricul spune clar:

„Numa a găsit cu cale că cel dintîi lucru pe care trebuie să-l facă este să insufle poporului teama de zei; el socotea că, pentru mulțimea neștiutoare și necioplită de pe atunci, aceasta era leacul cel mai folositor. Cum teama de zei nu putea coborî în suflete fără născocirea unor minuni, se prefăcea că ține noaptea sfat cu zeița Egeria, și spunea apoi că, povățuit de ea, înființează slujbele cele mai plăcute zeilor și hărăzește fiecărei divinități preoții săi speciali"[2]. Prin urmare Titus Livius redă interesul politic al lui Numa de a stăpîni mulțimea cu ajutorul religiei.

În *Ab Urbe condita* se găsesc o sumedenie de miracole *(prodigia)*. Istoricul a precizat poziția sa și în această problemă:

„Știu că în vremea noastră lumea nu mai crede în semnele date de zei, de aceea ele nu mai sînt afișate în for și nici nu mai sînt consemnate în anale. Dar, scriind istoria timpurilor de demult, nu știu cum sufletul meu devine antic și sînt cuprins de un scrupul care m-ar neliniști dacă eu aș socoti nevrednice de a figura în analele mele cele ce foarte prevăzătorii bărbați de atunci au obișnuit să le creadă vrednice de publicat"[3]. Iată motivul pentru care le menționează istoricul.

Reiese din mărturiile lui Titus Livius că el nu crede în acele „miracole" — *prodigia*. Le folosește însă pentru că ele

[1] Cartea I, cap. IV.
[2] Cartea I, cap. XIX.
[3] Cartea a XLIII-a, cap. XIII.

Scanned with CamScanner

erau crezute de oamenii simpli. Istoricul constată totodată că cu cît le credeau mai mult oamenii simpli și religioși, cu atît erau anunțate mai multe[1] deoarece se aflau unii care speculau naivitatea mulțimii: „rituri noi de ispășire preseriau cei care aveau cîștig de pe urma faptului că sufletele oamenilor erau prinse de superstiție". După cum vom vedea, Titus Livius îi și demască pe impostori și redă suferințele pe care le provocau mulțimii credule:

„Nu numai bolile trupești pricinuiau oamenilor suferințele: le măreau chinurile sufletești și tot soiul de superstiții și de practici mistice, venite mai mult de peste hotare, fiindcă speculanții suferinței omenești împuiau capul locuitorilor cu tot felul de formule magice, introducînd în casa gospodarilor și tot felul de obiceiuri și obligîndu-i la tot felul de jertfe, ca să aibă cîștig scornitorii"[2].

Cum noul regim al lui Augustus pornise o activă campanie de reînviorare a riturilor vechi tradiționale romane și a obiceiurilor strămoșești, în opera lui Titus Livius acestea au un rost politic: cu toate că manifesta un republicanism moderat, istoricul sprijină noua conducere a statului roman.

De altă parte, se știe cît de intim era legată religia romană de treburile publice: nimic, nici în treburile politice, nici în cele militare, nu se făcea fără consultarea voinței zeilor, care se manifesta după părerea romanilor într-un chip oarecare: fie prin zborul păsărilor, fie prin chipul cum ele mănîncă, fie prin manifestări ale naturii (fulgere din senin, trăsnete etc.).

Religia era folosită de vîrfurile conducătoare pentru interesele lor. Istoricului grec Polybios[3] i s-a părut foarte potrivit chipul cum a fost folosită religia romană în viața politică. El apreciază în mod pozitiv acest fapt, pentru că prin religie, zice istoricul grec, se poate exercita o influență mare asupra poporului; se pot stăpîni astfel pasiunile și

[1] Cartea a XXIV-a, cap. X.
[2] Cartea a IV-a, cap. XXX.
[3] *Istorii*, cartea a VI-a, 56.

Scanned with CamScanner

frămîntările violente ale poporului, infiltrîndu-i teama de ființe invizibile și de alte ficțiuni. Polybios adaugă de asemenea că ar fi o lipsă de discernămînt și de prevedere politică a o combate.

Titus Livius, deși nu crede în acele *prodigia* și explică raționalist unele mituri, amestecă totuși și puterea zeilor în mersul istoriei romane. Istoricul a început a scrie cu gîndul că istoria poporului roman este atît de măreață, încît este îngăduit a-i pune începutul într-un fapt divin pe care istoricul nu-l crede adevărat, a-i atribui ca izvoditor un zeu — pe Marte — pentru ca, prin aceasta, spera el, populațiile celelalte, supuse, să suporte mai ușor puterea romană. De altă parte, scriitorul este atît de entuziasmat de măreția statului roman, încît regretă că istoricilor nu le este îngăduit, ca poeților, să înceapă printr-o invocație către zei.

În concepția istorică a lui Titus Livius, deasupra tuturor, chiar și a zeilor, stă ursita sau destinul *(fatum)*, care semnifică pentru romani forța misterioasă ce conduce soarta lumii și căreia i s-ar supune totul.

Fatum este o concepție veche romană și își are izvorul, probabil, în succesul aproape neîntrerupt al romanilor în lupta pe care au dus-o cu vecinii, cît și în condițiile vieții materiale.

„Dar, după părerea mea, întemeierea unui oraș atît de însemnat (Roma — *n.n.*), ca și începutul celei mai întinse puteri după aceea a zeilor, se datorește numai ursitei“[1]. În fond desfășurarea istoriei romane este, după părerea istoricului, planul destinului și se realizează conform cu *fatum*. Roma a avut și are hărăzită de *fatum* o misiune, crede Titus Livius, pe care strămoșii au înfăptuit-o și contemporanii au datoria să o ducă mai departe.

Conform acestei concepții, evenimentele nu au loc la întîmplare: romanii au intuit lumea nu ca o anarhie, ci ca o rînduială determinată. Evenimentele decurg potrivit unei necesități pe care, evident, romanii în acea vreme au conceput-o ca o divinitate.

[1] Cartea I, cap. IV.

Scanned with CamScanner

Caracteristic în această concepție este faptul că *fatum* nu-i pentru romani o forță care se realizează de la sine, ci un ideal pe care oamenii trebuie să se străduiască a-l înfăptui.

Romanii credeau că se poate cunoaște în parte *fatum* prin unele semne care ar veni de la zei. Și din această pricină sînt menționate în opera lui Titus Livius — ca și în *Eneida*, de pildă — acele multe semne miraculoase *(prodigia)*.

Fatum nu poate fi însă schimbat de planurile omenești pentru că este socotită o necesitate *(fati necessitas)*[1]. *Fatum* este însăși legea desfășurării vieții omenești[2], de aceea este de neînlăturat[3]. Dar înfăptuirea lui depinde de însușirile morale ale conducătorilor și poporului; de aici importanța pe care o dă Titus Livius factorului moral în istorie.

Ideea că *fatum*-ul romanilor prevedea totdeauna izbînzi în războaie și în împrejurări grele, era atît de înrădăcinată în mintea lor, încît înfrîngerile și necazurile nu-i descurajau și le interpretau fie ca o mînie a zeilor, fie raționalist, cum face deseori Titus Livius: greșeli ale comandanților. Așa, de pildă, el arată că înfrîngerea de la Cannae din anul 216 î.e.n. nu se datorește nici urgiei zeilor, nici destinului, ci bătălia s-a pierdut dintr-o greșeală. Mai sus, am văzut cît de laic interpretează legenda nașterii întemeietorului Romei.

Fatum este ordinea imuabilă a lucrurilor. Dar *fortuna*? Aceasta este în general întîmplarea zeificată. Este ceea ce numim noi norocul. Și *fortuna* joacă rol în viața oamenilor, ea orbește uneori pe oameni.

Titus Livius în comparație cu alți istorici antici

Credem că e util să aruncăm o scurtă privire asupra altor istorici din antichitate, pentru a vedea asemănările și deosebirile dintre ei și Titus Livius. Începem cu *Polybios*, unul din izvoarele folosite de Titus Livius.

[1] Cartea I, cap. XLII.
[2] Cartea a XXV-a, cap. VI.
[3] Cartea a VIII-a, cap. VII.

Scanned with CamScanner

Deși grec de baștină (s-a născut în Arcadia și a luat parte la viața politică a Greciei; ajungînd unul dintre conducătorii Ligii aheiene, a fost trimis ca ostatec la Roma, în urma celui de-al treilea război macedonean), Polybios și-a scris opera, care îmbrățișează epoca ultimelor două războaie punice dintre anii 221—146 î.e.n., nu însuflețit de ura legitimă a unui patriot împotriva cotropitorilor țării sale ci dimpotrivă, ca un filoroman.

În ceea ce privește felul cum trebuie înțeleasă societatea umană, Polybios, în cele 40 de cărți ale *Istoriilor* sale, se ridică la o concepție mai profundă decît Titus Livius. Polybios știe să folosească informațiile în spirit critic (ceea ce istoricul roman nu face).

Pentru Polybios întreaga societate umană, deși prezintă aspecte deosebite, trebuie privită ca un tot care are o viață organică unitară. La Titus Livius lipsește o astfel de legătură. Istoriile parțiale ale popoarelor au contingențe și se întrepătrund prin cauzele care dezlănțuie precipitarea evenimentelor, prin motorul care le pune în mișcare, prin scopul urmărit și prin rezultatele la care ajung. După Polybios, lumea trăiește o viață comună, este interesată în aceleași lupte, e dominată de aceeași politică. După părerea acestui istoric, Roma — datorită politicii duse — a reușit să polarizeze în jurul său energiile celorlalte popoare antice, pe care le-a activizat, dinamizîndu-le, după ce mai înainte le cotropise și le adunase într-o unitate care, în realitate, era o dominație romană. Polybios caută să demonstreze unitatea de viață a diverselor popoare, scoțînd în evidență convergența către același scop (după părerea lui): creșterea puterii romane. El socotește puterea romană ca o binefacere, ceea ce nu face cinste istoricului grec, a cărui patrie fusese subjugată de această putere.

O altă însușire dominantă a lui Polybios constă în cunoașterea exactă a faptelor și acțiunilor și în aprecierea lor critică, tocmai ceea ce lipsește lui Titus Livius.

De aceea valoarea istorică a operei lui Polybios este mai mare. Polybios crede că istoria, ca orice știință, are drept

Scanned with CamScanner

obiect principal descoperirea cauzei evenimentelor și explicarea lor. Pe el nu-l interesează ce zic zeii, ci cauzele omenești care duc la conflicte. Dar după Polybios, voința inimilor care se manifestă prin luptă este cauza principală. De aceea el acordă cea mai mare însemnătate istoriei politice; cărțile sale sînt destinate oamenilor de stat. Cauzelor economice și vieții sociale și el le dă mai puțină importanță; organizația militară și instituțiile politice constituie principala lui preocupare ca istoric.

În antichitate, Polybios și Thucydide s-au remarcat în această privință mai mult ca ceilalți istorici. Au rămas pînă în ziua de astăzi, ca modele clasice ale istoriografiei antice, studiile lui Polybios asupra constituțiilor Spartei, Cartaginei, Romei și asupra sistemului de organizare a armatei romane, precum și a strategiei și a tacticii militare — fapte istorice pe care Titus Livius le trece cu vederea în opera sa.

Polybios întreprinde cercetări personale; el nu se încrede în izvoarele de mîna a doua, cum face Titus Livius. El trage concluzia că instituțiile nu sînt rigide, neschimbătoare, ci dimpotrivă, sînt în continuă transformare, că o cetate în evoluția ei trece succesiv de la o formă politică la alta. Polybios crede că societățile omenești sînt întocmai ca un organism viu care se naște, se transformă și moare. Așa, de pildă, în conflagrația dintre Roma și Cartagina, Polybios socotește că prima ajunsese în plină ascensiune și maturitate, în timp ce a doua se găsea pe panta descendentă a evoluției sale, îmbătrînea.

O astfel de evoluție se aplică, după Polybios, tuturor popoarelor precum și Romei, care era în apogeul înfloririi sale pe vremea războaielor punice. Concepția lui despre societate este deci nejustă, fiind organicistă. El nu are convingerea că, în linii mari, societatea este în continuă dezvoltare.

Să comparăm pe Titus Livius cu urmașul său *Cornelius Tacitus*, care a trăit în inima evenimentelor pe care le istorisește, într-una din epocile cele mai sumbre ale istoriei ro-

Scanned with CamScanner

manilor, epoca lui Domitianus — unul dintre cei mai cruzi tirani din istoria romană.

Cunoscînd îndeaproape societatea romană din vremea împăraților flavieni și avînd un rol foarte activ, la Roma și în provincie, sub împărații Nerva și Traian, Tacitus a putut să-și dea seama de resorturile intime și de elementele care intrau în alcătuirea operei de guvernare, în alcătuirea administrației, finanțelor, justiției, în conducerea războaielor etc. El a adăugat la competința tehnică și talentul său de poet și de orator. Tacitus a fost martor ocular al atîtor fărădelegi, al atîtor ițe urzite, al atîtor prăbușiri, contemporan cu cea mai hidoasă epocă de delațiuni, despre care a păstrat o amintire dintre cele mai triste.

Toate acestea au ascuțit spiritul critic al lui Tacitus; observînd oamenii, conducătorii și epoca, el a devenit sceptic și plin de amărăciune. Prin aceasta se deosebește în primul rînd de Titus Livius — trăiesc în epoci diferite. Tacitus pătrunde în cutele cele mai ascunse ale sufletului personalităților istorice din vremea sa, socotind că acolo va găsi izvoarele din care provin egoismul și patimile, care orbesc și pervertesc pe acestea. Ca și Titus Livius, Tacitus are tot o concepție idealistă în explicarea evenimentelor istorice. Însă, în timp ce lectura operei lui Titus Livius lasă o impresie senină și calmă, optimistă chiar, lectura operei lui Tacitus, dimpotrivă, îți lasă în suflet amărăciune și înfiorare. Tacitus este poate unul dintre cei mai pesimiști, dintre cei mai triști scriitori romani, pentru că este psihologul cel mai profund și pictorul cel mai realist al culiselor vremii sale.

În comparație cu Titus Livius, istoria lui Tacitus nu este o lecție de înaltă morală, ci un mijloc, o metodă de cîntărire a faptelor, a transformărilor în rău, a decăderii conducerii statului roman. Istoria lui Tacitus este un prolog atît în analiza portretelor, cît și a sentimentelor comune, ale conducătorilor, ale senatului, ale ordinului cavalerilor și ale șefilor armatei. Examinînd critic epocile, dom-

Scanned with CamScanner

niile, orînduielile, împărații, Tacitus, ca și Polybios și Thucydide, enumeră, clasează, catalogheză și definește elementele pe care le socotește el de bază în istorie. Opera lui Tacitus ne prezintă o serie de figuri politice și militare dintr-o epocă în care pasiunile au cunoscut o recrudescență neobișnuită. Tacitus le sculptează și le pune în lumină cu o artă și un colorit fără egal.

Și la el metoda principală o constituie expunerea faptelor. Engels l-a numit pe Tacitus ultimul reprezentant al vechiului mod patrician de a gîndi[1].

Cel mai de seamă istoric din antichitate este Thucydide, care trăiește la sfîrșitul veacului de aur al democrației sclavagiste grecești (sec. V î.e.n.) și este precursorul lui Polybios. Thucydide este istoricul care a folosit cel dintîi critica ca metodă de cercetare și de cunoaștere a istoriei.

După ce verifică minuțios faptele, acest istoric alege pe cele care îi par esențiale.

El pare un chirurg care nu se impresionează și nu are emoții în fața faptelor pe care le analizează, nici a celor frumoase, nici a celor urîte, nici a celor bune, nici a celor rele, nici a virtuții, nici a viciului, pentru că în concepția sa acestea sînt cauze, efecte, întîmplări care trebuie cercetate, disecate și definite ca atare.

Thucydide este istoricul care îmbină în sine pe omul de cultură cu filozoful, cu povestitorul, cu oratorul. El este un filozof care crede, ca și filozofii atomiști — Anaxagoras, Democrit etc. — că întocmai ca lucrurile din natură, din cosmos, și societatea umană este guvernată de legi naturale imuabile. Thucydide era socotit, de către contemporanii săi, un ateu. El își bate joc de superstiții și de credulitatea excesivă. La el soarta — τύχη — înseamnă neprevăzutul, ceea ce nu se știe încă. El este un istoric raționalist.

Și în domeniul politico-social, Thucydide are convingerea că există cauze pur omenești. Rostul istoricului este să le descopere. Istoria pentru Thucydide nu este o lecție de mo-

[1] Vezi N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, p. 15.

Scanned with CamScanner

rală, ca pentru Titus Livius. Ceea ce determină faptele și evenimentele omenești sînt, după acești doi istorici greci amintiți aci (Polybios și Thucydide), interesele materiale fie ale individului, fie ale clicii (castei), fie ale grupului social (ale clasei), fie ale poporului. Deși aristocrat prin naștere, Thucydide face elogiul celui mai bun sistem de guvernare din lumea antică, al democrației sclavagiste ateniene. El a fost un admirator al lui Pericle.

Să revenim la analiza operei lui Titus Livius.

Cum se vede din cele precedente, Titus Livius glorifică trecutul Romei și socotește că măreția ei este o realizare a destinului prin destoinicia strămoșilor. Istoricul reflectă însă și conflictele sociale dintre plebei și patricieni, precum și dintre săraci și bogați. Cum Titus Livius, pe linia concepției sale idealiste, explică faptele istorice prin cauze de ordin moral și nu-i preocupat de cauzele economice ale fenomenelor istorice, cauze de care se dezinteresează complet, el selecționează faptele după criteriul moral: de aceea menționează nu numai succesele și actele de bravură, ci și procedeele necinstite și insuccesele unor conducători. Trecutul Romei este idealizat de către istoric — de aci nostalgia lui și sentimentul de liniște pe care îl simte cînd scrie istoria veche a romanilor.

Titus Livius gîndește în general ca un aristocrat. Cum însă el urmărește să pună înaintea cititorului contemporan cu el tot ceea ce a fost virtuos în trecut, istoricul alege faptele pe care le crede potrivite scopului urmărit. El se străduiește să găsească însușirile morale care au contribuit la creșterea puterii statului roman, ceea ce constituie viața cumpătată, devotamentul (*virtus romana*) etc. De aceea critică și demască uneori lipsa de bună-credință *(fides)*, chiar față de dușmani, dovedită de unii conducători romani.

De pe poziția sa de clasă și cu gîndul nemărturisit, dar evident, de a determina o solidaritate a contemporanilor în jurul conducerii politice a principelui, Titus Livius vede uneori cu ochi răi agitațiile pe care le făceau în trecut tribunii plebei în popor:

Scanned with CamScanner

„Tribunii agită plebea cu otrava lor [obișnuită], legea agrară[1], o aţîţă împotriva patricienilor care se opun".

Titus Livius, deși nu manifestă simpatie față de tribunii plebei atunci cînd apreciază că aceștia fac agitație „demagogică", ne informează totuși pe larg despre starea mizeră a poporului și despre lăcomia și exploatarea exercitată de aristocrați și de cei bogați în genere nu numai asupra sclavilor ci și asupra micilor cultivatori de pămînt. Titus Livius face acest lucru pentru că — fiind un mare artist — a sezisat realitățile vieții sociale și le-a reflectat prin imagini realiste. Iată, de pildă, cum redă viața plebei, care devine tot mai grea: „Pe măsură ce succesele obținute în război, în acest an, aduceau pacea cu vecinii, în oraș creșteau cu fiecare zi violența patricienilor și mizeria plebei, căci prin însuși faptul că aceasta era constrînsă să plătească datoriile, i se lua orice posibilitate de scăpare. Astfel, nemaiavînd din ce să plătească, plebeii erau condamnați și erau dați pe seama creditorilor cu trupul și demnitatea lor"[2].

Alteori scriitorul dă mare amploare unor astfel de probleme cu caracter social, pe care le prezintă în formă de imagini artistic construite. În cartea a II-a, capitolul XXIII, într-o scenă adînc dramatizată, aflăm prin gura unui centurion că în vreme ce el era dus la război și se încărca de glorie militară, acasă proprietarul vecin îi cotropise casa și pămîntul. Iată: „Bătea la poarta Romei războiul cu volscii. În același timp, statul roman se găsea în pragul celei mai mari dezbinări lăuntrice din pricina patimilor politice și a neînțelegerilor care nu mai conteneau între patricieni și plebe, pricinuite mai ales de necazurile și asuprirea datornicilor, sătui pînă-n gît de împilările cămătarilor. Poporul fierbea de ciudă și revoltă, susținînd că el, care și-a făcut și-și face datoria pe cîmpul de bătaie, luptînd pentru libertatea și puterea republicii, îndură în schimb în propria-i țară cea mai cumplită apăsare, fiind prizonierii

[1] Este vorba de legea agrară a lui Sp. Cassius din anul 486 î.e.n.

[2] Cartea a VI-a, cap. XXXIV.

Scanned with CamScanner

propriilor lor concetățeni; poporul a ajuns să creadă că e mai sigur de libertate cînd se află la război în mijlocul vrăjmașilor, decît în țara lui, între concetățeni, în vreme de pace. Ura și zîzaniile dintre patricieni și plebe — continuă Titus Livius — au fost prilejuite de o întîmplare nenorocită a unui plebeu, care a pus scînteia acestui uriaș incendiu. Într-o zi s-a înfățișat în for un bătrîn, într-un hal fără de hal, cu toate semnele suferințelor sale. Avea o înfățișare de nedescris: era îmbrăcat numai în petice, de-i curgeau zdrențele de pe el, și avea trupul slăbit și obrazul stafidit, numai piele și os, și vînăt ca un mort. Mai mult, avea părul în neorînduială și barba mare, de parcă era un sălbatic. Bătrînul a fost recunoscut numaidecît de unii din cei de față, cu toată această schimbare în rău, care au povestit curioșilor strînși în jurul lui că acest bătrîn a fost cîndva comandantul lor, că a făcut mari isprăvi pe front, și-l căinau că a ajuns într-o asemenea stare. Însuși bătrînul povestea lumii strînse și foștilor săi subalterni la ce lupte vestite a luat parte, arătîndu-și cicatricele sale de pe piept. Întrebîndu-l mai departe cum de a ajuns în halul acesta, de ce hainele îi sînt numai petice — în timpul acesta mulțimea devenise o mare de capete, încît părea o adevărată întrunire publică — bătrînul a început să-și depene povestea. Astfel, el a istorisit că «a slujit sub drapel în războiul cu sabinii și că, din pricină că holda i-a fost pustiită de sabini în timpul acestui război, nu a mai putut strînge nici un fel de bucate, iar casa i-a fost prefăcută în cenușă; mai povestea că a fost prădat de tot ce avea, că i-au fost răpite și vitele, și pentru că a fost impus la dări prea mari, în aceste vremuri atît de vitrege pentru el, a fost nevoit să se împrumute la cămătari, ca să le achite, înglodîndu-se în datorii. Datoriile au crescut neîntrerupt, din cauza dobînzilor prea ridicate și a ajuns pînă acolo încît a fost despuiat de toată averea și izgonit din țarina lui, pe care o moștenise din tată în fiu, de la strămoșii săi. Mai spunea că apoi i-au fost ridicate și toate lucrurile din casă. Mai mult, în ultimul timp cămătarul s-a agățat și de ființa lui, lovindu-l așa cum lovește

o boală cruntă o biată făptură omenească. Creditorul nu l-a luat în sclavie, ci l-a vîrît într-o închisoare, într-o celulă mucedă, și în camera de tortură».

Povestind acestea, bătrînul și-a arătat spatele cu carnea sfîșiată de loviturile vergilor primite. În fața acestei privelişti și la auzul suferințelor, norodul strîns a început să strige în gura mare și să răcnească. Răzmerița s-a întins numaidecît, nu numai în for, ci s-a răspîndit încet în tot orașul"[1].

O prezentare cu trăsături puternice a luptei îndîrjite dintre patricieni și plebei o face Titus Livius și prin discursuri. Iată, de pildă, cel rostit de tribunul plebei Canuleius, în adunarea poporului, prin care acesta susține două proiecte de legi: prin unul se prevedea admiterea căsătoriilor între plebei și patricieni, iar prin al doilea, dreptul ca unul din consuli să poată fi ales din rîndurile reprezentanților plebeilor. Reproducem, pentru exemplificare, pasaje din acest discurs: „Noi, tribunii, nu cerem altceva decît ceea ce aparține de drept poporului; cerem să beneficiem și noi de aceleași avantaje ca și patricienii. Cerem ca poporul roman să încredințeze dregătoriile sale acelor cetățeni pe care îi vrea el..." „Statul nostru nu va putea dăinui mai departe dacă i se îngăduie poporului să fie liber să-și aleagă consul pe cine poftește și dacă orice om din popor, în măsura în care e vrednic de cea mai înaltă cinste, poate năzui să o dobîndească?... Ce fel de simțăminte omenești pretindeți voi că aveți în inimile voastre dacă duceți o asemenea viață, avînd silă și scîrbă de popor?... Patricienii v-ar lipsi și de lumina soarelui, dacă le-ar fi îngăduit s-o facă. Sînt revoltați că le respirați și aerul! Sînt îndîrjiți contra voastră, fiindcă vorbiți tot ca ei, fiindcă aveți și voi chipuri de oameni, tot ca ei!

Patricienii pretind că zeilor din cer nu le place ca să fie ales un consul din popor, fiindcă e păcat și de aceea nu îngăduie aceasta... Poate fi o jignire mai mare și mai

[1] Cartea a II-a, cap. XXIII.

Scanned with CamScanner

usturătoare decît aceea de a socoti pe o parte dintre cetățeni nevrednici de asemenea căsătorii, de parcă ar fi pătați și însemnați cu fierul roșu? Ce poate fi mai groaznic decît această pătimire, să te găsești între aceleași ziduri cu toată lumea și totuși să duci viață de surghiunit, de om aruncat în pribegie? Da! Patricienii se feresc să nu li se strice sîngele lor prin înrudiri și încuscriri cu voi... Nici un cetățean din pătura de jos a poporului n-ar îndrăzni vreodată să siluiască vreo fecioară din clasa înaltă a patricienilor. Asta e obișnuința patricienilor, să se desfete în asemenea desfrînări. Și nimeni n-ar fi cutezat vreodată să-l oprească pe un patrician să încheie o căsătorie cu o fecioară plebeie, dacă el vrea și numai cînd el vrea... Întotdeauna și pretutindeni a fost în ființă această datină ca orice cetățean care-și caută o nevastă și oriunde și-o găsește să aibă dreptul să se însoare cu ea. Și voi încătușați poporul, printr-o lege a voastră atît de trufașă, cu ajutorul căreia dărîmați și năruiți pînă la temelie viața obștească, făcînd dintr-o cetate două cetăți! Atunci, de ce nu sancționați tot prin lege, pe orice plebeu, numai pentru că e vecin de casă cu un patrician? De ce nu opriți printr-o lege ca să meargă și unii și alții laolaltă pe același drum? De ce nu faceți o lege prin care să interziceți să ia parte împreună la același ospăț? Ca să nu meargă împreună la aceeași piață?... Noi nu vă cerem altceva prin dreptul de căsătorie cu voi, decît să fim prețuiți ca oameni și în rîndul cetățenilor...

În sfîrșit, vă mai pun ultima întrebare: în mîna cui trebuie să fie puterea și cîrma statului roman? A patricienilor sau a poporului? După alungarea monarhiei, poporul s-a hotărît numai să-și schimbe stăpînii, preferînd cîrmuirea voastră? Sau o dată cu înființarea republicii s-a dobîndit libertatea și egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor? Se cuvine deci să-i fie îngăduit poporului să poruncească crearea oricărei legi, dacă el vrea. Oare vă veți gîndi să decretați mobilizarea, ca o pedeapsă față de popor, în cazul că acest proiect de lege se votează? Și atunci cînd eu, binele poporului, voi începe să chem cetățenii la vot, în ace-

Scanned with CamScanner

Iași timp tu, consulul roman, vei sili tineretul să depună jurămîntul, înrolîndu-l sub drapel și-l vei duce în tabăra de instrucție? Vei îndrăzni să înfrunți poporul? Vei cuteza să amenințI pe tribuni?"[1].

Istoricul seziseazâ frămîntările care aveau loc și în cetățile italice. În vreme ce Hannibal ieșea mereu biruitor în Italia, aflăm amănuntul interesant că unele cetăți aliate au rămas credincioase romanilor și anume acelea în care conducerea era aristocratică. Cele care aveau conducere democratică au trecut de partea lui Hannibal. Aceasta s-a petrecut nu pentru motivul că generalul cartaginez ar fi fost un democrat, ci pentru că populația cetăților italice suporta cu greu apăsarea romanilor, pe care o cunoșteau.

Titus Livius intuiește în mod realist condițiile sociale și politice din Cartagina. Redăm aici două mici discursuri:

Hannibal vorbește astfel: „Nu poporul roman l-a învins pe Hannibal zdrobit și fugărit de atîtea ori, ci senatul cartaginez, din ură și invidie. De rușinea întoarcerii mele la Cartagina se va bucura nu atît Scipio, cît Hanno, care, nefiind în stare să strivească familia mea altfel, a sacrificat însăși Cartagina"[2].

Fără îndoială că o astfel de dezvăluire a cauzei înfrîngerii lui Hannibal își avea semnificația ei politică în vremea lui Augustus: anume de a solidariza senatul și pe cetățeni cu conducătorul, căci numai astfel se putea menține victoria. Tocmai de aceea Titus Livius redă și momentele de certuri și de dezbinări interne de la Roma, și pentru aceasta el nu vede cu simpatie tulburările provocate de tribuni, deși, pe de altă parte, redă cu multă înțelegere omenească suferințele poporului și arată cine sînt autorii acestor suferințe: de exemplu, dictatura de clasă a exploatatorilor și manevrele patricienilor sînt redate amplu prin povestirea împrejurărilor din anul 445 î.e.n. și prin celebrul discurs al lui Canuleius pentru apărarea legii căsătoriei dintre patricieni și plebei, citat mai înainte.

[1] Cartea a IV-a, cap. III—V.
[2] Cartea a XXX-a, cap. XX.

Scanned with CamScanner

Titus Livius arată și lipsa de bună-credință și perfidia de care au dat dovadă unii conducători romani în anumite momente ale istoriei Romei. Iată, de pildă: în anul 321 î.e.n., consulii T. Veturius și Sp. Postumius conduceau armatele prin strîmtorile numite *Furculae Caudinae* unde sînt prinse și închise de samniți. Comandanții au capitulat și au primit înjositoarea clauză ca armata să fie trecută pe sub jug[1]. Sp. Postumius, după ce a scăpat, propune senatului să nu respecte obligațiile asumate prin tratat. Istoricul vede cu ochi răi aceasta și de aceea comandantul samniților este prezentat ca avînd o înaltă ținută morală în acest discurs:

„Poporul roman nu trebuie să învinuiască pe consuli pentru angajamentul asupra zălogului. La rîndul nostru nici noi nu se cuvine să învinuim poporul roman că nu și-a respectat legămîntul de credință.

Însă voi, romanii, întotdeauna v-ați găsit îndreptățite temeiurile de a nu vă respecta angajamentele luate prin bună înțelegere, cînd ați fost biruiți: i-ați dat ostatici lui Porsenna, pe urmă vi i-ați luat înapoi tîlhărește. V-ați răscumpărat cu aur cetatea de la galli; în clipa cînd aceștia își primeau plata, voi, romanii, v-ați năpustit asupra lor și i-ați căsăpit. Ați încheiat pace cu noi, cu condiția de a vă înapoia legiunile căzute în mîna noastră. La urmă, tot voi declarați că nu vreți să mai țineți seama de o asemenea pace. Întotdeauna voi, romanii, umblați cu înșelăciuni și vicleșuguri, pretinzînd că numai voi aveți dreptate. Spuneți că poporul roman nu încuviințează faptul că și-a putut păstra tefere și nevătămate legiunile sale, în pofida păcii înjositoare pentru el? Poporul roman n-are decît să-și păstreze mai departe pacea cu condiția de a înapoia legiunile căzute prizoniere în mîna învingătorului. Aceasta înseamnă respectarea jurămîntului de credință potrivit învoirii încheiate în fața fețialilor, în chip sărbătoresc, pentru ca tu să-ți

[1] Învingătorul înfigea două sulițe în pămînt și lega la vîrfuri o a treia orizontală. A trece ca ostaș printr-un astfel de jug era cea mai mare dezonoare. Vom vedea mai jos cum redă Titus Livius starea psihologică a ostașilor romani, siliți, din pricina incapacității comandanților, să suporte o astfel de rușine.

Scanned with CamScanner

primești înapoi tot atîți cetățeni de ai tăi teferi și nevătămați, potrivit înțelegerii dintre noi, așa cum ai cerut tu însuți"[1].

Titus Livius depășește limita strîmtă a poziției sale de clasă. Se simte în opera lui cum artistul manifestă simțăminte adînci omenești, fapt care, evident, dă valoare umanistă operei lui și o face să depășească limitele momentului istoric și ale locului în care a apărut.

Documentarea

Astfel concepută opera, Titus Livius a avut în mod firesc o anume atitudine față de documentarea istorică.

O parte slabă a istoriei lui Titus Livius constă în faptul că autorul n-a avut o atitudine de cercetător. El a luat ca bază de informație pentru lucrarea sa ceea ce scriseseră alții mai înainte. Titus Livius nu recurge la documentele de primă mînă, originale: la arhive, inscripții, monumente, legi scrise vechi etc.

De altă parte, am constatat că el n-a ocupat nici magistraturi și nici n-a avut comandamente militare. Lui îi lipsește prin urmare și pregătirea practică, politică și militară (pe care au avut-o Polybios, Sallustius, Caesar).

O altă față a slăbiciunii sale ca istoric provine din aceea că Titus Livius nu are suficientă atitudine critică față de izvoare; istoricul nu face cercetări să descopere adevărul, nici chiar cînd analiștii se contrazic, ci urmează pe unul dintre ei.

Mai mult, din aceste izvoare de mîna a doua, Titus Livius alege adesea faptele care servesc mai bine scopului urmărit de el și care ofereau mai multe elemente de amplificare literară, dramatică sau oratorică, și nu pe cele mai importante din punct de vedere istoric.

Scăderea cea mai gravă a lui Titus Livius ca istoric constă în aceea că el nu caută să descopere cauzalitatea complexă nici cel puțin a marilor evenimente istorice. Așa, de pildă, el începe de la cartea a XXI-a expunerea celui de-al doilea război punic; îl prezintă, într-adevăr, într-un

[1] Cartea a IX-a, cap. XI.

Scanned with CamScanner

episod de dramatism zguduitor și în forme variate (por. trete, narație epică, prezentări dramatice, elocvență etc.), dar istoricul roman nu s-a interesat de cauzele materiale care au provocat războiul și de aceea faptele istorice de această natură lipsesc din documentarea sa.

Alte lipsuri care se impută, pe bună dreptate, istoricului Titus Livius constau în unele erori fie de cronologie, fie de redare a numelui consulilor etc.

Unele erori de acest fel provin din faptul că Titus Livius nu avea obiceiul să verifice ce scriseseră alții, deși chiar el însuși critică pe unii analiști că exagerează sau chiar inventează fapte ilustre pe care le pun pe seama membrilor familiei lor. Cu alte cuvinte, măcar că-și dă seama de inexactități, Titus Livius le redă totuși, deoarece el nu recurge la documente pentru a restabili adevărul. Iată, de pildă, cum procedează: „Pentru anul următor au fost reales aceiași consuli: Iulius, pentru a treia oară și Virginius, pentru a doua oară, așa am găsit la istoricul Licinius Macer. În schimb, analiștii Valerius Antias și Q. Tubero susțin că în anul acela au fost consuli M. Manlius și Q. Sulpicius.

Deosebirea de păreri rezultă din aceea că și unul și altul dau pe seama cărților de pînză de in izvoarele lor, fără însă să tăgăduiască faptul că au găsit scris, la analiștii și mai vechi, că în acest an au fost în funcție tribuni militari. Licinius Macer se decide pentru cărțile pe pînză de in, «libri lintei», dar Tubero se îndoiește asupra adevărului acestor informații. De aceea, avînd în vedere prea marea vechime a acestor evenimente, și eu le relatez așa cum mi s-au înfățișat"[1]. Dar nici Titus Livius nu face cercetări ca să afle adevărul din arhive sau din alte izvoare. Se limitează la a discuta contradicțiile analiștilor.

Din faptul că Titus Livius n-a mers pînă la cercetarea documentelor nu se poate deduce că el a acceptat, din izvoarele pe care le-a consultat, orice, fără discernămînt.

[1] Cartea a IV-a, cap. XXIII. *Libri lintei* erau cărți scrise pe pînză de in, cuprinzînd numele magistraților, drepturile și îndatoririle lor.

Scanned with CamScanner

Izvoarele folosite de Titus Livius și atitudinea lui față de ele

Problema chipului în care Titus Livius a folosit analele, memoriile, monografiile și lucrările înaintașilor nu se poate rezolva ușor din pricină că azi nu mai dispunem de acele surse. Comparația se poate face cu istoria lui Polybios (care a trăit aproximativ între anii 201—120 î.e.n.).

Se pot totuși menționa următoarele izvoare:

Pentru începuturile Romei și epoca regalității a folosit, pe cît se pare, și legendele populare orale; apoi pe analiștii Quintius Fabius Pictor — cel mai vechi analist —, Calpurnius Piso, Claudius Quadrigarius, Valerius din Antium și alții; lucrările acestora sînt pierdute pentru noi.

Începînd cu decada a III-a (de la cartea a XXI-a), pe lîngă analiști ca Caelius Antipater, Acilius și alții, este folosită și opera lui Cato. *Origines;* în mod deosebit Titus Livius a utilizat istoria universală scrisă de Polybios.

Istoricul roman Titus Livius urmează îndeaproape pe istoricul grec Polybios, dar numai în ce privește faptele, pentru că îl socotește un „autor sigur *(certus auctor)* care nu poate fi disprețuit". În ceea ce privește arta (și chiar concepția istorică), Titus Livius nu-l apreciază pe Polybios: i se pare slab literat, cum de altfel și este.

Titus Livius citează din cînd în cînd numele autorilor de la care ia informații și faptele pe care le redă, la rîndul său, cu deosebită măiestrie artistică.

Chiar asupra izvoarelor, Titus Livius face uneori aprecieri. „Licinius are puțină autoritate în această chestiune, pentru că el caută să glorifice familia sa"[1]; sau în altă parte: „sînt încredințat că amintirea trecutului a fost falsificată prin elogiile funebre și prin inscripțiile puse sub chipul membrilor familiei, fiindcă fiecare familie voia să atragă asupra sa, prin minciună, întreaga glorie a faptelor și a magistraturilor. De aici provine o confuzie, o nepotrivire

[1] Cartea a VII-a, cap. IX.

Scanned with CamScanner

între actele de familie și cele publice. Nu există un scriitor din acea vreme pe mărturia căruia să poți pune bază"[1].

Cînd Titus Livius găsește că izvoarele folosite se contrazic, el compară, apreciază și alege, de obicei, părerea care i se pare cea mai larg răspîndită în tradiție; de foarte multe ori însă are grijă să menționeze și părerea opusă. Așa, de pildă, cînd este vorba de moartea și apoteoza lui Romulus, istoricul, după ce relatează părerea oficială că regele a fost ridicat la cer, adaugă: „Cred că au fost și atunci unii care au spus în taină că regele fusese sfîșiat de senatori, cu propriile lor mîini: într-adevăr, s-a răspîndit și acest zvon, dar într-ascuns"[2].

O informație de acest fel are o deosebită importanță pentru istorie, căci acest fapt reflectă conflictul care se iscase între aristocrația gentilică și rege.

Titus Livius folosește pentru aceleași fapte, în general, mai multe izvoare, două, trei, patru și chiar cinci. De exemplu, în cartea XXXIX, cap. XXX, însuși istoricul menționează cel puțin cinci surse, pe care le-a cercetat, relative la un fapt; el nu este însă mulțumit de nici una.

Aceasta este poziția față de izvoarele folosite. El este totdeauna de o perfectă bună-credință, ceea ce, de altfel, îi este îndeobște recunoscut și de filologii și istoricii moderni. El nu face cercetări personale, dar nici nu inventează.

Este de prisos să căutăm a arăta ce anume izvoare a folosit, în ce anume cărți sau *decade*. Este de altfel o muncă cu rezultate absolut nesigure, pentru faptul amintit mai sus (exceptînd pe Polybios). Filologii care au făcut astfel de cercetări n-au ajuns la aceleași rezultate și se contrazic.

III Arta literară în Ab Urbe condita

Dacă din punct de vedere al documentării și al cercetărilor istoricul Titus Livius are multe lipsuri pentru care este criticat de istoricii moderni, din punct de vedere artis-

[1] Cartea a VIII-a, cap. XL.
[2] Cartea I, cap. XVI.

Scanned with CamScanner

tic, opera sa este unanim apreciată ca o creaţie de înaltă valoare literară. „Este un Homer adevărat şi original al romanilor“[1] apreciază Belinski.

Care sînt mijloacele literare prin care s-a realizat scopul propus?

Compoziţia

Ab Urbe condita fiind o operă istorică autorul a înfăţişat în mod cronologic dezvoltarea Romei şi a poporului roman, mai cu seamă începînd cu cartea a II-a (după alungarea regilor), cînd constatăm că faptele sînt redate an cu an.

Iată în linii mari[2] conţinutul operei.

Cartea I — începuturile şi epoca regalităţii: Romulus şi organizarea socială; Numa şi instituţiile religioase; Tullus Hostilius şi luptele cu Alba Longa şi cu sabinii; Ancus Martius, rege asemănător în parte cu Numa; Roma îşi face port la mare, Ostia; Tarquinius cel Bătrîn, cu care începe şirul regilor etrusci; Roma devine cetate; Servius Tullius, de numele căruia sînt legate reforme cu caracter social: împărţirea în clase după avere şi în triburi după teritoriu; Tarquinius Superbus, în urma alungării căruia Roma trece la forma republicană; primii consuli L. Iunius Brutus şi L. Tarquinius Collatinus.

Cărţile II-V cuprind relatarea faptelor de la începutul republicii pînă la cucerirea Romei de către galli (anul 390 sau 387 î.e.n.); luptele interne de clasă dintre plebei şi patricieni; războaiele externe pentru apărare şi hegemonia în Latium. Cartea a II-a începe cu un preambul.

Cărţile de la VI (care încep cu o prefaţă) pînă la XV cuprind istoria cuceririlor în Italia; Roma şi Cartagina ajung două rivale faţă în faţă. Cărţile XI-XV sînt pierdute.

Cărţile de la XVI (care începeau, probabil, tot cu o prefaţă) pînă la XX redau primul război punic. Aceste cărţi sînt pierdute.

Cărţile de la XXI (care încep cu o prefaţă) pînă la

[1] Citat după I. M. Tronski, *Istoria literaturii antice*, p. 433.
[2] V. şi J. Bayet, *op. cit.*, pp. XII—XV.

Scanned with CamScanner

XXX expun al doilea război punic (s-au păstrat aceste cărți).

Cărțile de la XXXI (care încep cu o prefață) pînă la XL expun istoria statului roman mai departe, pînă la moartea regelui Filip V al Macedoniei, învins de Paulus Aemilius în anul 168 î.e.n. în lupta de la Pydna (s-au păstrat aceste cărți).

Cărțile de la XLI (care încep cu un preambul) pînă la LII expun cuceririle romane în orient pînă în anul 146 î.e.n., ultimul război cu Cartagina și distrugerea ei (din acest grup sînt păstrate numai primele 5 cărți).

Cărțile de la LIII la LXX expuneau luptele Gracchilor, războiul cu Iugurtha etc., pînă la tribunatul lui Marcus Livius Drusus — anul 91 î.e.n. (acest grup de cărți și cele următoare s-au pierdut).

Cărțile de la LXXI la LXXVI aveau ca expunere principală războiul cu aliații (anii 90—88 î.e.n.).

Cărțile de la LXXVII la XC expuneau războiul dintre Marius și Sylla (dintre *populares* și *optimates*), dictatura lui Sylla, moartea lui, urmările imediate.

Cărțile de la XCI la XCVI duceau expunerea pînă la finele campaniei lui Pompeius în Spania.

Cărțile de la XCVII la CIII cuprindeau răscoala sclavilor conduși de Spartacus.

Cărțile de la CIV la CVIII redau istoria Romei în vremea cuceririi Galliei de către Caesar.

Cărțile de la CIX la CXVI[1] cuprindeau războiul civil dintre Caesar și Pompeius, dictatura lui Caesar, uciderea lui.

Cărțile de la CXVII la CXXXIII[2] cuprindeau perioada de la sosirea lui Octavianus la Roma pînă la sfîrșitul răz-

[1] Acest grup de cărți au format (după J. Bayet, *op. cit.*, p. XIV, nota 7) un tot aparte, sub titlul de *Belli civilis libri* I—VIII. În adevăr, în *codex Nazarianus* poartă titlul de *Bellum civile*.

[2] O notă pusă la începutul sumarului cărții CXXI spune: „a fost scrisă după moartea lui Augustus".

Scanned with CamScanner

boaielor civile, în urma victoriei de la Actium (anul 31 î.e.n.).

Cărțile de la CXXXIV la CXLII expuneau faptele de la decernarea titlului de Augustus lui Octavianus (anul 27 î.e.n., 16 ian. — ziua instituirii principatului), pînă la anul 9 î.e.n., cînd Drusus moare în Germania.

Cum rezultă din această schemă, scriitorul n-a zăbovit în mod mecanic asupra faptelor. Unele perioade s-au bucurat de o mai mare atenție, altele au fost expuse mai pe scurt. Istoricul a căutat să dea unitate marilor capitole ale operei nu după numărul de cărți, ci după conținutul și importanța temelor; împărțirea în decade nu corespunde totdeauna cu unitatea reală a marilor episoade istorice, cum se observă către finele operei, însă nu-i întru-totul artificială și se pare că scriitorul a avut în gînd gruparea cărților în așa fel, încît să poată fi publicate cîte cinci, cîte zece. Trebuie să avem în vedere că opera este scrisă în decursul unei perioade de aproape 50 de ani, în care timp istoricul s-a dezvoltat mereu, iar scriitorul a dobîndit îndemînare artistică mai multă.

Tablourile și episoadele

Deși expunerea este cronologică, scriitorul prezintă evenimentele în *tablouri* și *episoade*, și nu numai în primele cinci cărți, ci și în următoarele. Se pare că tablourile cele mai vaste le întîlnim tocmai în acestea din urmă. Așa apare prezentarea celui de-al doilea război punic: este întocmai ca un ansamblu măreț, cu variate episoade.

Unitatea de bază în arta întocmirii întregului par a fi tablourile și episoadele pe care autorul le leagă strîns. Scriitorul urmărește conștient realizarea unei compoziții unitare, justificîndu-se atunci cînd i se pare că se abate de la drumul drept: „M-am abătut, ca să zic așa, din drumul meu și am vorbit de problemele grecilor cu romanii, nu că ar fi fost necesar să vorbesc de ele, ci pentru că acestea au fost cauza războiului cu Antiochus". Scriitorul revine și apreciază:

Scanned with CamScanner

„după ce-au fost designați consulii — *căci de acolo m-am abătut din drum . . .*"[1].

Întreaga operă *Ab Urbe condita* este din punct de vedere al compoziției foarte bine construită și echilibrată.

Narațiunea

Mijlocul literar preferat este *narațiunea* cu dublu caracter: epic și dramatic. Titus Livius este un mare povestitor; el antrenează pe cititor, orînduiește desfășurarea povestirii astfel încît sporește neîncetat curiozitatea cititorului dornic să afle ce s-a mai întîmplat apoi; scriitorul nu anticipează faptele ce urmează, ci le rezervă ca o surpriză.

Expunerea este foarte variată și cititorul este captivat cînd de o povestire lină, cînd de faptul că îi apar în față situații și scene cu personaje care uneori vorbesc (în discursuri), foarte dese ori acționează.

Povestirea istorică a lui Titus Livius — în general epică — ia deseori, prin chipul cum povestește istoricul, nu numai coloratură dramatică, ci este transformată într-o *reprezentare scenică:* cei care acționează sînt prezentați, am putea zice, *pe teren.* De altfel, scriitorul introduce în toate episoadele multe elemente dramatice, ca, de pildă, în episodul lui Coriolanus din cartea a II-a, cap. XL.

Reproducem acest episod: „. . . Și atunci soțiile și femeile romane s-au îndreptat în convoi către casa Veturiei, mama lui Coriolanus, care locuia cu nora ei, Volumnia . . . Acestea au convins pe Veturia, ajunsă la înaintată bătrînețe, și pe Volumnia, care avea doi copii cu Coriolanus, să meargă împreună cu ele în tabăra dușmanilor, spunîndu-i că dacă bărbații lor nu sînt în stare să apere orașul cu forța brațului lor, atunci o să-l apere ele, femeile, cu lacrimi și cu rugăminți fierbinți.

Cînd convoiul de femei a ajuns în fața taberei și cînd Coriolanus a fost înștiințat că a sosit o mare ceată de femei romane, toți volscii erau convinși că Marcius, care nu se sinchisise cît de puțin de solii republicii romane, care

[1] Cartea a XXXV-a, cap. XL.

erau reprezentanții puterii și măreției statului roman, și dacă nici delegațiile de preoți, cu vaza și cucernicia lor deosebită nu reușiseră să-l miște cît de puțin, cu atît mai vîrtos n-aveau să-i încovoaie cerbicia șiroaiele de lacrimi ale unor biete femei. Unul din apropiații săi, care recunoscuse pe mama lui, Veturia, stînd între noră și nepoți și ieșind puternic în vileag față de celelalte prin jalea ei, îi spuse lui Coriolanus; «Dacă nu mă înșală ochii, sînt aici de față mama, soția și copiii tăi». Lui Coriolanus parcă i s-a înnegurat mintea. Se năpusti în grabă spre ai săi, fără să mai chibzuiască ce face, ca să-și îmbrățișeze mai întîi mama. Bătrîna însă, uitînd că a venit cu gîndul de a-l ruga în genunchi, deodată a izbucnit, rostind cu glasul plin de mînie următoarele cuvinte: «Înainte de a-ți primi îmbrățișarea și sărutul, vreau să știu unde am venit: la vrăjmașul patriei mele, sau la fiul meu? Vreau să știu: sînt o biată prizonieră, sau mai sînt încă mama ta? Am ajuns în pragul celei mai adînci bătrîneți, ca să-mi trăiesc puținele zile ce le mai am de trăit, în zbuciumul nefericirii, ca să te știu întîi în surghiun și apoi vrăjmașul patriei? Ai putut trece prin foc și sabie acest pămînt care te-a născut și te-a hrănit? Deși erai învrăjbit de ură și ochii ți-erau aprinși de jarul înversunatei mînii, nu ți-a pierit îndîrjirea cînd ai trecut hotarele patriei? Cînd în fața ochilor tăi s-a perindat icoana Romei, nu ți-a venit în minte deodată: între zidurile cetății se află casa mea, zeii mei protectori, sfînta vatră proteguită de zeii casnici, mama mea, soția mea și copiii mei? Dacă nu te-aș fi purtat în pîntece și nu ți-aș fi dat viață, nici Roma n-ar fi azi atacată de vrăjmași! Dacă n-aș fi avut un fiu, aș fi putut să-mi sfîrșesc zilele în libertate, în patria mea liberă! Eu nu mai pot să îndur încă o rușine mai cumplită ca aceasta. Nu pot să fiu mai amărîtă și mai nefericită decît sînt acum. Gîndește-te numai la copiii tăi și la copiii acestor romani, pe care, dacă tu stărui să te rostogolești pînă la capăt pe acest povîrniș, îi așteaptă o moarte timpurie sau o lungă robie!»

Apoi soția și copiii lui s-au apropiat de el, îmbrățișîndu-l.

Scanned with CamScanner

Strigătele de jale și vaietele au izbucnit din piepturile întregii mulțimi de femei. Coriolanus, la gîndul că ai săi și patria sa îndură atît de multe din pricina lui, simți că s-a rupt ceva în ființa lui. Îmbrățișîndu-i pe-ai săi, le-a spus că sînt liberi să se întoarcă la Roma. De îndată a ridicat asediul, îndepărtîndu-se de zidurile Romei.

După ce legiunile volscilor au ieșit de pe teritoriul roman, analiștii menționează că Marcius Coriolanus și-a pus capăt zilelor, copleșit de rușine pentru cele ce-a fost în stare să săvîrșească".

Tendința de dramatizare a expunerii explică de ce istoricul folosește atît de frecvent discursurile, care uneori sînt adevărate monoloage.

Această prezentare dramatică îndeosebi a avut influență asupra metodei istorice; din punct de vedere istoric, există *goluri* în expunerea lui Titus Livius — de care însă cititorul nu se întreabă, tot așa cum, asistînd la o reprezentație, nu se întreabă ce s-a mai întîmplat în amănunt de la o scenă la alta: îi este de ajuns legătura generală pe care o dă desfășurarea acțiunii și atmosfera în care are loc.

Nu-i deci întîmplător faptul că scriitorii de mai tîrziu (clasicii veacurilor XVII și următoarele) au găsit în opera istoricului roman surse de inspirație dramatică.

Această atitudine artistică a istoricului explică și preocuparea sa în ce privește amănuntele: Titus Livius nu caută să redea exactitatea lor concretă; ca artist, el este mulțumit cu verosimilitatea amănuntelor. De bună seamă că Hannibal, de pildă, n-a ținut nimănui discursul pe care Titus Livius îl pune să-l rostească[1]. Nu avem nici o siguranță că în realitate așa s-a întîmplat; dar este realist redat ceea ce frămînta pe generalul atît de vestit și mereu biruitor, cînd a primit poruncă de la Cartagina să se întoarcă în Africa, ceea ce el socotea o izbîndă a familiei dușmane, a lui Hanno.

Această scenă este o imagine artistică, în care amănun-

[1] Cartea a XXX-a, cap. XX (v. mai sus, p. XLV).

Scanned with CamScanner

tele pot să nu fie adevărate, ci numai verosimile: adevărul constă în ceea ce exprimă strălucitul general, victimă a lipsei de solidaritate internă a factorilor conducători ai Cartaginei.

Cînd Scipio explică de ce a fost înfrîntă Cartagina și cum a rezistat Roma în condiții grele (cînd Hannibal domina în Italia), nu ne interesează dacă, realmente, generalul roman a ținut acest discurs, ci verosimilitatea spuselor lui. Acesta-i adevărul istoric la Titus Livius — mai cu seamă cînd citim povestea vremurilor mai vechi.

Imaginea artistică

În istoria lui Titus Livius se constată prin urmare imagini artistice. În preocuparea lui de a da lecții, de a pune în fața contemporanilor figuri vrednice de urmat, de a înfățișa momente de strălucire și de a le prezenta cu patos, scriitorul se slujește de faptele istorice ca de niște imagini, dar el se comportă ca un istoric, se bazează pe fapte concrete, individuale, pe care le-a găsit în numeroasele izvoare consultate; însă, ca artist face totodată, din fapte și oameni, imagini artistice pentru cititori. Este o operă *sui generis* din acest punct de vedere: îmbină splendid particularul faptelor istorice cu înțelesul general care rezultă prin generalizarea artistică. De aceea s-a spus cu mare dreptate că din opera lui Titus Livius cunoaștem viața socială mai bine decît chiar din scrisorile lui Cicero.

Nu trebuie totuși să împingem punctul de vedere artistic prea departe[1] și să vedem în opera lui Titus Livius numai o creație literară: opera rămîne istorie, căci faptele și oamenii au existat aievea, au acționat și au gîndit, în parte, așa cum îi aflăm în operă.

Așa se explică de ce Titus Livius e criticat că personajele vechi cam seamănă unele cu altele, timpurile vechi au fost mai poetizate; cu cît a mers spre cele noi, istoria propriu-zis a impus o altă atitudine: personalitățile istorice și-au păstrat individualitatea.

[1] Cum face, de pildă, A. Grénier, în *Le génie romain*, Paris 1923, p. 395.

Scanned with CamScanner

Personajele şi portretele

Se poate vorbi în opera liviană de *personaje* — mai cu seamă cînd este vorba de figuri istorice semilegendare — pe care scriitorul le-a transformat aproape în simboluri ale virtuţilor străbune, care să servească pentru contemporani drept pilda unor oameni stăpîniţi îndeosebi de adînci sentimente de iubire de patrie, de bună-credinţă, de devotament etc.

Existau două direcţii în istoriografia romană: una imprimată viguros de M. Porcius Cato, prin opera sa *Origines*, pentru care poporul este factorul principal, forţa hotărîtoare. Ca să marcheze şi formal aceasta, Cato evită chiar să menţioneze numele comandanţilor. Se spune că în opera lui existau doar două nume proprii: unul al unui tribun militar, şi al doilea al unui elefant din războiul cu Pyrrhus.

Cealaltă direcţie, adoptată îndeosebi de monografiile istorice (ale lui Sallustius, Caesar) acordă preponderenţă personalităţilor.

Titus Livius a adoptat calea de mijloc; îl interesează valoarea comandanţilor şi a magistraţilor, dar are în vedere şi sentimentele, felul de a gîndi, suferinţa poporului, a soldaţilor etc.

Titus Livius nu trece sub tăcere numele conducătorilor cum făcuse Cato, nici nu scapă din vedere calităţile lor, faptele lor, dar tendinţa constantă a istoricului este de a subordona interesele individuale celor generale, care sînt ale poporului. Aşa credem că se poate explica simpatia adînc omenească cu care redă necazurile, mişcările şi revoltele maselor populare, chiar cînd este vorba de sclavi. Titus Livius nu are o atitudine de înfierare a revoltei lor, ci dimpotrivă. Este semnificativ în acest sens cum redă începutul revoltei sclavilor de sub conducerea lui Herdonius[1] sau, cum Titus Livius pune în antiteză — cînd redă împrejurările triste din anul 321 î.e.n. — soldaţii faţă de conducători.

[1] Cartea a III-a, cap. XV.

Am văzut cum descrie pe un biet centurion, cu numeroasele cicatrice ale rănilor dobîndite în lupta pentru libertate etc.

Titus Livius folosește ca mijloc literar și *portretele* pe care le întocmește cu o deosebită măiestrie. Portretele personalităților de care vorbește istoricul sînt psihologice; cînd adaugă și unele trăsături fizice, acestea au scopul de a exemplifica pe cele sufletești. Așa este cazul în portretul lui Hannibal pe care îl redăm aici:

„... Hannibal a fost trimis în Spania. Îndată ce a ajuns acolo, el a izbutit să atragă de partea sa întreaga armată. Veteranilor li se părea că în rîndul lor a revenit un Hamilcar întinerit, găsind în ființa lui același foc în priviri, aceleași trăsături ale chipului, aceeași înfățișare. Hannibal a făcut ca în cel mai scurt timp numele tatălui său, ca și asemuirea cu părintele său, să fie pe buzele tuturora. Niciînd n-a fost pe lume o ființă mai bine înzestrată ca Hannibal, și spre a asculta, și spre a porunci. Greu puteai să-ți dai seama cui era el mai drag: comandantului sau ostașilor. De altfel nici Hasdrubal nu avea preferințe pentru vreun altul, ca să-i dea vreo însărcinare de căpetenie, mai ales atunci cînd era nevoie să se întreprindă vreo acțiune ce trebuia îndeplinită cu îndrăzneală, strășnicie și iscusință, și nici ostașii nu aveau mai multă încredere și îndrăzneală sub un alt comandant. Cînd înfrunta primejdiile, Hannibal era cel mai cutezător dintre toți, iar în toiul pericolelor dovedea cea mai mare pricepere. Trupește nu-l istovea nici un fel de trudă sau sforțări. Așișderea nimic nu putea să-i încovoaie sufletul, ca să dea înapoi de la vreo acțiune sau de la vreo faptă. Hannibal era deopotrivă de răbdător și la frigul cel mai aspru și la arșița cea mai aprigă. Cumpătat la mîncare și băutură, la care nu rîvnea niciodată, el nu poftea decît atît cît îi cereau nevoile trupești. Nu-și împărțea timpul după cum era zi sau noapte pentru veghe și somn, ci se odihnea numai cînd îi dădeau răgaz sarcinile ce trebuiau împlinite. Hannibal nu-și petrecea timpul de odihnă în așternut moale, pretinzînd tăcere desăvîrșită. Multă lume l-a văzut pe Hannibal odihnindu-se pe pămîntul gol, acoperit nu-

mai cu mantaua sa ostășească, în mijlocul străjilor și la posturile de veghe. În ce privește veșmintele, Hannibal nu se deosebea prin nimic de cei deopotrivă cu el. El era îndeobște cunoscut prin armele și prin caii săi. Era cel mai bun, și dintre călăreți și dintre pedestrași. Pornea întotdeauna cel dintîi la luptă și din încăierare ieșea cel din urmă.

Totuși, aceste însușiri atît de deosebite ale lui Hannibal erau precumpănite de năravuri și cusururi la fel de mari; era neomenos de crud, în ființa lui sălășluia o perfidie mai mult decît punică; nu ținea seama de nici un adevăr, nu avea nimic sfînt. El n-avea teamă nici de zei, nu respecta nici un jurămînt, nici o credință.

Înzestrat cu aceste însușiri și bune și rele, Hannibal a slujit timp de trei ani sub comanda lui Hasdrubal, nelăsînd de o parte nimic din ce trebuia prevăzut sau săvîrșit de un viitor mare comandant"[1].

Este foarte interesant de comparat chipul cum caracterizează istoricul grec Dionysios din Halicarnas și istoricul roman Titus Livius figurile istorice. Diferența pe care o remarcă H. Taine[2] este îndreptățită: „Dionysios face din Mucius Scaevola un grec inventiv, gata să descopere tot felul de expediente, ca și Dionysios însuși. La Titus Livius, Scaevola însă este un erou".

Spre exemplificare, reproducem episodul lui Scaevola:

„Porsenna începuse împresurarea Romei... Mucius, un tînăr dintr-o familie vestită, a găsit de cuviință că e o nevrednicie pentru poporul roman să cadă sub jugul etruscilor, mai ales cînd nici măcar sub domnia regilor, romanii nu decăzuseră în așa hal, nefiind niciodată împresurați chiar la ei acasă de dușmani, oricît de multe războaie a purtat Roma; acum, cînd poporul roman s-a eliberat de sub călcîiul tiraniei regale, să ajungă să-i fie capitala atacată de aceiași etrusci, ale căror armate le-a înfrînt în atîtea rînduri, punîndu-le pe fugă? De aceea, socotind că trebuie să spele această rușine printr-o faptă îndrăzneață, dar și

[1] Cartea a XXI-a, cap. IV.
[2] H. Taine, *Essai sur Tite Live*, p. 50.

măreață în același timp, a hotărît să pătrundă, din propriu-i imbold, în tabăra dușmană... Mucius, ascunzîndu-și un pumnal sub haină, pornește la treabă. Cînd a ajuns în tabăra etruscă, s-a oprit aproape de tribuna regelui Porsenna, unde gloata ostașilor era mai deasă și zarva mai mare... Mucius îl ucide pe secretar în locul regelui. Încearcă apoi să străbată prin rîndurile dese ale etruscilor și să profite de buimăceală, slujindu-se de același pumnal mînjit acum de sînge... Condus pînă-n fața regelui, cu toate că știe ce-l așteaptă, Mucius nu numai că nu tremură de fel, ci tot el insuflă groază celor din jur, prin uitătura-i cruntă: „Sînt cetățean roman, le grăi el. Mă numesc Caius Mucius. Intrînd aici ca dușman am vrut să-l ucid pe vrăjmașul patriei mele... Aceste gînduri și simțăminte nu le am numai eu. În urma mea se va înșira un convoi întreg de tineri, pentru care ucinderea regelui este suprema cinste... Vei avea oricînd, chiar aici la intrarea în palat, un dușman de moarte... Noi, tineretul roman, ți-am declarat război pe viață și pe moarte. Să-ți iasă din cap gîndul că vei avea de-a face cu un front de luptă și cu o bătălie după toate regulile războiului. Toată treaba o va duce la bun sfîrșit un singur om, avînd un singur țel de atins: moartea regelui... Privește ce puțin preț pun pe trupul lor acei care caută să se jertfească, arzînd în viață pentru înalte țeluri». Și-și puse mîna dreaptă în jarul de cărbuni aprinși pentru torturarea lui: părea că i-ar fi pierit orice simțire, iar sufletul i-ar fi fost de piatră. Porsenna a rămas uimit de parcă s-ar fi aflat în fața unei minuni nemaipomenite... «Ești slobod — îi zise — poți pleca acasă în țara ta, tu care îndrăznești să-ți pricinuiești lovituri și suferințe mai grozave împotriva ta decît împotriva mea. Ți-aș ura din inimă să-ți ajute cerul ca să fii toată viața ta un erou între eroi, dacă această vitejie ar fi în slujba patriei mele. Acum însă îți dăruiesc libertatea...» Atunci Mucius, ca să nu rămînă nici el mai prejos, îi grăiește astfel: «Fiindcă în ochii tăi vitejia se bucură de toată cinstirea, ca să-ți plătesc pentru fapta ta mărinimoasă, ei bine ceea ce-ți vestesc acum, oricît de greu m-ai fi amenințat, n-ai fi putut afla niciodată; de aceea îți spun: noi, 300 de flăcăi, frun-

taşii tineretului roman, am depus jurămînt ca să scăpăm de tine, ucigîndu-te în acest chip. Primii sorţi mi-au căzut mie. Ceilalţi tovarăşi ai mei vor sosi unul după altul, rînd pe rînd, la vremea potrivită, pînă cînd, cu vrerea ursitei, ţi se va veni de hac»"[1].

Dacă privim *Istoria* lui Titus Livius ca o amplă epopee cu eroi şi fapte, cu bucuriile şi necazurile unei cetăţi pornită de la un început modest — o aşezare pe Tibru — pînă în vremea istoricului, cînd a ajuns un vast imperiu, constatăm că personajul care nu dispare de pe scenă şi din povestire este *poporul*, pe care îl caracterizează ca fiind plin de devotament pentru patrie, însă mereu agitat pentru că viaţa lui este mizeră. Am văzut mai înainte cum redă istoricul-literat starea de spirit a poporului la vederea viteazului centurion, ruinat de proprietarul vecin acaparator, de cămătar, ba chiar de statul însuşi, prin impozite, pentru care el se afla în răz-boi. Episoade de acest fel — în care se reflectă frămîntările poporului — sînt numeroase.

Urmărind să releve patriotismul şi în general calităţile morale superioare ale poporului, Titus Livius pune în antiteză pe soldaţi — oameni din popor — cu comandanţii lor, în împrejurarea în care, ca urmare a nepriceperii conducătorilor, armata romană învinsă a fost pusă într-o situaţie umilitoare.

Dăm aici chipul cum Titus Livius înfăţişează episodul trecerii armatei romane pe sub furcile caudine:

„Sosirea consulilor a mărit şi mai mult jalea şi amărăciunea ostaşilor, aşa fel încît cu greu îşi puteau stăpîni porunirea împotriva comandanţilor lor, din nechibzuinţa cărora ajunseseră în situaţia aceea. Datorită netrebniciei şi nepriceperii comandanţilor, ostaşii se vor întoarce acasă la vetrele lor într-un chip mult mai ruşinos decît veniseră. Aceşti comandanţi — gîndeau ei — nu s-au îngrijit de loc nici de călăuze, nici de iscoade, ci i-au împins orbeşte în mrejele întinse ca pentru ademenirea fiarelor pădurii.

Ostaşii se uitau unii la alţii, îşi priveau armele pe care

[1] Cartea a II-a, cap. XII.

aveau să le predea în cel mai scurt timp dușmanului. Se uitau la brațele lor care aveau să fie de aci înainte fără apărare și la trupurile lor care vor trebui să fie la bunul plac al vrăjmașului. Romanii își închipuiau, perindîndu-li-se prin fața ochilor jugul dușmanului, că au să audă vorbele de ocară și de batjocură ale învingătorului, că au să îndure privirile lui trufașe pe drumul străbătut de acești ostași fără arme prin mijlocul samniților înarmați. Își închipuiau apoi convoiul jalnic al unei oștiri cu cinstea pătată, întoarcerea lor în patrie, străbătînd orașele aliaților și intrarea în casele părintești, unde de atîtea ori și ei înșiși și strămoșii lor se întorseseră în triumf. De-a lungul veacurilor numai ei au fost înfrînți în felul acesta, fără să primească vreo rană, fără arma în mînă, fără să dea piept cu dușmanul: nu le-a fost îngăduit nici măcar să strîngă mînerul sabiei, ori să se încaiere cu dușmanul. Zadarnic au avut la îndemînă arme, în deșert au avut puteri, de-a surda au avut avînt în suflete!

Pe cînd se zbuciumau și se frămîntau în felul acesta, s-a apropiat ora hărăzită pentru dezonorarea lor care avea să fie cu mult mai cumplită decît și-o închipuiseră ei. Samniții au dat poruncă romanilor ca mai întîi să părăsească parapetele și meterezele taberei, fără arme și numai cu straiele de pe ei. Apoi dușmanul a dat poruncă, după aceasta, să fie predați și puși sub pază cei dintîi ostași dați lor ca zălog. Apoi dușmanul a mai dat ordin ca lictorii să se depărteze din preajma consulilor, după care, acestora le-au fost smulse de pe ei mantiile de război. Această groaznică privelițe a cutremurat atît de tare sufletele acestor ostași — care, puțin mai înainte, blestemîndu-i pe consuli, declaraseră că trebuie predați vrăjmașilor și sfîșiați în bucăți — încît acum aceiași ostași, uitînd de propria lor amărăciune și năpastă, își întorceau ochii ca să nu mai vadă halul de înjosire în care decăzuseră consulii, de parcă ar fi fost cel mai înfiorător tablou“[1].

[1] Cartea a IX-a, cap. V.

Scanned with CamScanner

Discursurile

Foarte frecvent, Titus Livius folosește *discursurile*. Cel dintîi dintre istoricii romani care a introdus un discurs al său într-o expunere istorică a fost M. Porcius Cato (în *Origines*). Apoi urmașii au folosit discursul ca un mijloc literar. Prin această formă se exprimă idei variate; autorul, prin aceste discursuri, sau face o sinteză generală asupra situației la care s-a ajuns prin acțiunile precedente (și a rezultatelor dobîndite), sau expune convingerile și vrerile conducătorilor în anumite momente, sau face mici expozeuri politice.

Discursurile din opera lui Titus Livius sînt perfecte din toate punctele de vedere. Ele sînt în general opera marelui scriitor și sînt create după toate regulile riguroase ale retoricii, formulate de Cicero.

În opera lui Titus Livius se află numeroase exemple de discursuri[1]. Toate părțile componente ale discursului sînt întocmite după tipul clasic, demosthenic sau ciceronian. Toate ideile secundare sînt grupate în jurul ideii principale. Exordiul, tratarea și perorația formează o unitate și exprimă conținutul cu pasiune antrenantă de la început pînă la sfîrșit.

Comparativ cu unul din cei mai mari oratori ai lumii antice, cu Cicero de pildă, se deduce că, pe cînd amploarea ciceroniană te face de multe ori să uiți ideea centrală, din cauza dezvoltărilor excesive și a digresiunilor, la Titus Livius fiecare idee secundară e grupată măsurat în jurul celei principale și totul este redat cu o claritate desăvîrșită. Întotdeauna la Titus Livius gradația oratorică este ascendentă și în discursurile mai lungi și în cele mai scurte (vezi, de pildă, în episodul lui Coriolanus, redat mai sus, cuvintele rostite cu atîta obidă de nefericita mamă care înfierează fără milă pe fiul trădător de patrie). Îndeosebi în discursuri și în prezentarea psihologiei poporului Titus Livius dezvăluie adîncul lui umanism.

[1] Numai în cărțile care au ajuns pînă la noi sînt mai mult de patru sute. Se pare că în toată opera existau cam vreo două mii de discursuri, de mărimi variate, în general nu lungi.

Scanned with CamScanner

În discursuri, Titus Livius pledează de obicei pentru plebei și pentru cei năpăstuiți de cei puternici, ideile sale curgînd natural și fără efort. Toată gama simțămintelor sale se desfășoară în cuvîntări curgătoare și izvorăse spontan, ca dintr-o inimă caldă și generoasă.

Prin discursuri (ca și prin toate narațiunile lui Titus Livius) ne putem da bine seama de geniul lui creator, de fecunditatea imaginației sale artistice, de pasiunea arzătoare a scriitorului, a cetățeanului și oratorului.

I se recunoaște istoricului o artă desăvîrșită în întocmirea discursurilor.

Stilul

Nu numai în discursuri, ci și în expunerea sa directă istoricul are ample oratorică, atît prin frază, cît și prin mijloacele de artă retorică folosite: antiteze viguroase, hiperbole, paralelisme și simetrie, alteori disimetrie și variație etc.

Culoarea poetică a stilului reiese din frecventa utilizare a cuvintelor cu sens figurat, a amănuntelor alese, a metaforelor, comparațiilor etc. Uneori, în textul original bineînțeles, întîlnim fragmente de versuri: scriitorul este preocupat totdeauna de așezarea frumoasă a cuvintelor.

Fraza lui Titus Livius este prin excelență plastică — este ca o *reprezentare* a unui fragment de realitate în care găsim elementul principal și amănuntele formînd împreună un mic tablou.

Frecvent întîlnim în opera lui Titus Livius generalizări filozofice și morale. Aceste generalizări, cugetări, maxime, sentințe, zicale etc. sînt cu atît mai valoroase cu cît sînt exprimate într-un stil lapidar. Fondul întregii opere liviene este redat într-un desăvîrșit stil clasic. Comparativ cu stilul savant și greoi al precursorului său Polybios, constatăm că Titus Livius renunță la toată pedanteria și tehnicitatea stilului erudit. Și pentru acest motiv, Titus Livius este unul dintre cei mai prețuiți scriitori din literatura universală. Stilul sugestiv, patetic atinge mișcarea și amploarea epopeii. Prin pitorescul și amplitudinea stilului, prin farmecul său poetic, la care trebuie să mai adăugăm gravitatea arhaică și simplitatea familiară, accesibilă oricui, Titus Livius depă-

Scanned with CamScanner

șește și pe Cicero, care de multe ori e grandilocvent, și pe Tacitus, care prin concizia lui este uneori obscur.

În concluzie, opera lui Titus Livius merită aprecierile care i se aduc de obicei, cu toate scăderile de ordin documentar pe care le are și pe care le-am văzut.

Scriitorul a reflectat însă atît de veridic viața socială și politică încît rămîne unul din izvoarele cele mai de preț pentru studiul istoriei societății romane.

Valoarea educativă, patriotică și morală a operei sale este unanim recunoscută. Opera prezintă interes și în vremurile noastre, pentru motivele arătate în această expunere la locurile potrivite.

La fel de importantă este valoarea artistică a operei. Cercetătorii sînt și din acest punct de vedere unanimi în a recunoaște aceasta. În opera lui sînt folosite toate mijloacele de care dispune oratoria. Mai mult: plasticitatea cu care redă cele întîmplate dă o foarte plăcută coloratură poetică expunerii.

Scriitorul se menține de-a lungul operei sale la un nivel echilibrat. El este deseori patetic, dar nu depășește o anume limită rațională.

Titus Livius este un clasic, cel mai de seamă, în proză, din vremea lui Augustus. Se bucura de atîta prestigiu și simpatie chiar în timpul său, încît un locuitor din Spania a venit anume de la Cadix la Roma să-l vadă pe Titus Livius. L-a văzut și s-a întors acasă mulțumit[1].

Opera lui a copleșit în așa măsură pe urmași, încît ei s-au mărginit a o rezuma sau prelucra, bineînțeles schimbînd atmosfera și părăsind atitudinea lui Titus Livius, atitudine plină de demnitate față de împărat, într-una de lingușire.

Seneca filozoful[2] îl apreciază pentru măiestria lui oratorică. Quintilianus[3] îi remarcă claritatea stilului. Istoricul

[1] Plinius cel Tînăr, *Epistulae*, II, 3, 2.
[2] *Epistulae*, 100, 9.
[3] *Institutio oratoria*, X, 101 și 32.

Scanned with CamScanner

Tacitus[1] îl laudă pentru marea lui strălucire oratorică și pentru buna-credință.

În evul mediu pare mai puțin cunoscut; apare rar în cataloagele bibliotecilor și este mai puțin citit, probabil și din motivul că papa Grigore cel Mare a ordonat arderea operei lui.

Renașterea însă îl așază din nou între modelele clasice latine. Dante spune: „Livius care nu se înșeală". Machiavelli îl studiază și, pe baza primei decade, își întocmește opera sa *Discorsi*. Prin veacul XVII i se reproșează unele scăderi de ordin documentar, dar rămîne neclintit ca model de istoriografie artistică.

Belinski — după cum am mai amintit — vede în Titus Livius un „Homer adevărat și original al romanilor".

Din istoria lui Titus Livius s-au inspirat mulți scriitori, poeți, artiști plastici și chiar muzicieni. Astfel menționăm numai pe Dante (în *Scipio*), Shakespeare (în *Coriolanus*), Beethoven (în *Coriolanus*), Corneille (în *Horace*) Mairet (în *Sophonisbe*), Lessing (în *Emilia Galeotti*, după episodul Virginiei), pictori și sculptori: Goujon, David, Delacroix și alții.

Titus Livius face parte din tezaurul moștenirii culturale primit de la romani.

Dintre toți scriitorii antichității, Titus Livius pare a fi realizat cel mai bine idealul literar clasic, fiindcă în opera lui se îmbină armonios gîndirea filozofică și sensibilitatea, rațiunea și imaginația. El a devenit — cu excepția poetului Vergilius — cel mai popular.

Opera lui Titus Livius poate fi înțeleasă și citită cu mare plăcere de oricare cititor.

TOMA VASILESCU

[1] *Annales*, IV, 34.

Scanned with CamScanner

DE LA FUNDAREA ROMEI

I.

Scanned with CamScanner

PREFAȚĂ

Nu știu dacă voi izbuti să fac întocmai o operă de mare însemnătate arătînd întîmplările și faptele poporului roman de la începutul Romei, și chiar dacă aș fi încredințat de aceasta, n-aș cuteza-o s-o spun, pentru că îmi dau seama că de cercetarea celor dintîi începuturi ale istoriei romane s-au ocupat încă din vechime mulți scriitori, dar iată că se ivesc totdeauna noi istorici care sînt încredințați că ei vor arăta cu mai multă exactitate faptele sau, că în ce privește trecutul mai îndepărtat, sînt convinși că vor fi în stare să întreacă prin arta adevărată a scrisului pe înaintașii lor, nepricepuți și necioplți.

Oricum ar sta lucrurile, mi-arăt totuși bucuria că mi-am dat și eu prinosul, după puterile mele, la păstrarea în amintirea omenirii a faptelor poporului roman, care acum e în fruntea tuturor noroadelor pămîntului[1]*. Chiar dacă faima numelui meu nu va străluci, ci dimpotrivă va rămîne în umbră în fața acestei puzderii de istorici, totuși îmi voi găsi alean și împăcare în aceea că iluștrii mei rivali îmi sînt o mîngîiere prin renumele și măreția care mă vor eclipsa*[2]*.*

De altfel, această operă uriașă depășește marginile puterii mele omenești, din pricină că am fost nevoit să mă duc înapoi, hăt departe, în veleatul învăluit în negura faptelor întîmplate acum șapte sute de ani, dar și pentru că statul acesta, care a pornit la drum cu începuturi firave,

Scanned with CamScanner

s-a mărit atît de mult, încît a ajuns să se încovoaie acum sub propria-i măreție.

Nu mă îndoiesc că nu voi fi întocmai pe placul celor mai mulți dintre cititorii mei pentru istoria primelor începuturi ale romanilor și pentru evenimentele întîmplate îndată după acestea, mai ales în ochii acelora care se grăbesc să afle întîmplările din vremurile mai noi ale istoriei poporului roman, ale cărui puteri au început azi să se macine singure, după ce a urcat pe un soclu atît de înalt.

Răsplata pentru strădania mea o voi găsi în aceea că mă voi îndepărta, într-o bună măsură, de la privelișteа relelor care se desfășoară sub ochii noștri[3], în acest veac, și mă voi adînci cu tot sufletul în noianul străvechilor vremuri, căutînd să uit, acum cînd scriu aceste lucruri, de povara grijilor care, fără să-l abată pe un scriitor de la adevăr, îl țin totuși în încordare. Cugetul mă îndeamnă nici să nu pun puternic temei, dar nici să resping frumusețea legendelor îmbrăcate în vălul străveziu al poeziei, pentru faptele petrecute cu mult înainte de întemeierea Romei sau înainte de a se plănui zidirea acestei cetăți, fapte ce s-au transmis urmașilor mai mult prin poveștile răspîndite din gură în gură, și nu prin monumente și dovezi nestricate de rugina vremii. De aceea să se dea cuvenita înțelegere și îngăduință pentru zugrăvirea faptelor îndepărtatei vechimi, unde se amestecă cele cerești cu cele omenești în legendele născocite de mintea omenească, de bună seamă în scopul de a învălui în vraja tainelor cerului obîrșiile cetăților. Și dacă oricărui popor se cade să-i îngăduim a-și trage izvorul vieții din lumina sfîntă a cerului, cu atît mai vîrtos este îndreptățit poporul roman, care s-a ridicat în azurul slavei prin isprăvile sale fără seamăn, săvîrșite în atîtea războaie, să-l socotească în primul rînd pe Marte drept tată al întemeietorului Romei, și în același timp, și celelalte popoare ale pămîntului să îngăduie cu suflet împă-

cat această credință a romanilor, în aceeași măsură în care se închină în fața puterii Romei[4].

De altfel, eu prea puțin mă sinchisesc cum vor fi judecate și cîntărite asemenea legende și povestiri. Părerea mea e că fiecare ins trebuie să se străduiască să-și dea seama ce fel a fost viața și ce obiceiuri și datini au avut romanii, cum s-a întemeiat și a crescut puterea Romei, prin ce bărbați și prin ce mijloace, fie în timp de pace, fie în timp de război. Apoi, fiecare poate vedea cum a decăzut și s-a destrămat în curgerea vremii buna orînduială și întocmire în stat, cum mai întîi moravurile au fost acelea care s-au zdruncinat încet, încet, pînă ce au căzut cu totul în colbul și tina păcatelor; și va vedea apoi cum tot mai mult, tot mai mult ne-am prăvălit și rostogolit în mocirlă, astfel încît am ajuns în vremile de astăzi, cînd nu mai putem îndura nici păcatele noastre, dar nici primi să ni se pună la îndemînă leacuri de îndreptare. În rostul cunoașterii faptelor omenești, învățătura va fi temeinică și rodnică, dacă afli într-o faptă strălucită o pildă luminoasă și un îndemn puternic, ca să-ți zidești o viață nouă, adevărată pentru binele și propășirea ta, dar mai ales a patriei tale, și să te ferești de ceea ce a fost rușinos și urît la începutul ei dintîi, și dăunător și meritînd osîndă, prin sfîrșitul josnic al faptelor[5].

Fie că osîrdia mea pentru opera de față așa fel m-a prins în mreajă încît m-a vrăjit, fie că într-adevăr n-a ființat pe lume o republică mai mare, mai sfîntă și mai bogată în pilde frumoase și mărețe ca republica romană, fie că în nici o cetate din lume n-au pătruns atît de tîrziu ca în Roma lăcomia și poftele de îmbogățire, precum și risipa, totuși în cetatea noastră a fost atîta vreme la loc de mare cinste sărăcia și cumpătarea, așa fel încît, cu cît erau mai puține bogății, cu atît erau mai puține ispite și păcate. De curînd însă, bogățiile și risipa au atras după ele lăcomia, plăcerile și patimile trupești, și au înlănțuit ființa

omenească, ne-au robit și dorințele de lux, și risipa, și desfrînarea, care te fac să pierzi și cinste, și obraz, și totul, și să te năruiești și tu de-a pururi.

Totuși, vaierele și tînguirea, care niciodată nu sînt plăcute omului, chiar dacă uneori par îndreptățite, ar putea de bună seamă lipsi la începutul urzelii unei opere atît de mari. Și dacă mi-e îngăduit și mie ca poeților, și dacă și noi istoricii putem avea această datină, îmi plec și eu genunchii în fața zeilor și zeițelor, rostind o rugăciune de întărire, ca să mă ajute să purced cu noroc la drum, ca să sfîrșesc cu bine această uriașă lucrare acum pusă în urzeală.

Scanned with CamScanner

CARTEA I

Scanned with CamScanner

I Se ştie de toată lumea că, după cucerirea Troiei de către greci, apriga prigoană s-a abătut asupra celorlalţi troieni rămaşi în viaţă. Grecii au cruţat numai două fiinţe, ferindu-le să îndure oprelişteа şi tot noianul de suferinţe, potrivit aşa-zisului drept al războiului.[6] Aceştia erau Aeneas[7] şi Antenor,[8] doi vechi prieteni şi oaspeţi[9] care întotdeauna au fost partizanii păcii, fiindcă amîndoi erau de părere că Helena trebuie să-i fie înapoiată lui Menelaus. Unul din cei doi, Antenor, după diferite întîmplări şi necazuri, în fruntea unei cete destul de numeroase de heneţi[10] — care s-au alăturat steagului său, punîndu-se sub poruncile lui, fiindcă rămăseseră şi fără patrie şi fără căpetenie (heneţii fuseseră izgoniţi din Paphlagonia,[11] în urma unei răscoale, iar regele lor, Pilaemenes, căzuse în luptă în faţa Troiei) — au ajuns cu toţii într-unul din golfurile de la capătul Mării Adriatice. După ce i-au biruit pe euganei,[12] poporul care locuia între munţii Alpi şi Marea Adriatică, heneţii şi troienii le-au ocupat ţara. Într-adevăr, locul unde au debarcat ei întîia oară poartă numele de Troia, iar satele din această regiune au primit numele de ţinutul troian. Tot norodul din acest ţinut s-a numit veneţi.[13]

Aeneas la fel fugise din patria lui, în urma căderii Troiei, însă fiindcă pe el ursita îl hărăzise unor ţeluri mai înalte, a venit mai întîi în Macedonia. De acolo a purces spre Sicilia, căutînd un sălaş pentru sine şi ai săi. A plecat însă pe corăbii şi din Sicilia şi a ajuns în Italia, punînd stăpînire pe ţara laurenţilor.[14] Şi acest ţinut poartă numele de Troia. Troienii

Scanned with CamScanner

debarcaseră în aceste regiuni fiindcă, după atîta pribegie peste mări şi ţări, nu mai aveau nimic la îndemînă decît numai armele şi vasele. Şi fiindcă s-au apucat de prădăciuni, jefuind ogoarele locuitorilor locului, Latinus, regele aborigenilor,[15] care locuiau în acea ţară, strînge în mare grabă pe toţi locuitorii înarmaţi, din oraşul şi din satele lor, ca să-i izgonească pe cotropitori.

Au rămas de atunci două legende. Într-una se spune că regele Latinus a fost înfrînt în luptă de Aeneas şi a încheiat pace cu el, ba chiar s-a încuscrit cu el. După cealaltă legendă, se spune că cele două oştiri s-au aşezat faţă în faţă, gata de încleştare; înainte de a se da semnalul începerii luptei, Latinus a păşit în faţa liniei întîi de luptători şi a poftit pe căpetenia oastei străine să vină să stea de vorbă cu el. Acolo, căpetenia troienilor a fost întrebată cine-s, de unde vin, pentru care pricină şi-au părăsit ţara şi ce caută ei tocmai aici, în ţara laurenţilor. Latinus a aflat din gura străinului că ostaşii lui sînt toţi troieni, că el e Aeneas, căpetenia lor, şi că e fiul lui Anchise şi al zeiţei Venera, că au fugit după arderea Troiei şi trecerea prin foc şi sabie a cetăţii lor, şi acum îşi caută un sălaş şi o vatră, pentru a-şi întemeia o nouă patrie. Ascultîndu-i povestea, Latinus tare s-a minunat cînd a auzit de faima numelui lui Aeneas şi a neamului său, şi mai ales cînd a văzut că acesta e gata pentru orice, fie pentru război, fie pentru pace, şi atunci i-a întins dreapta. În felul acesta amîndoi s-au legat prin jurămînt să încheie prietenie pentru totdeauna. Cele două căpetenii au făcut un tratat de pace, în timp ce ostaşii celor două armate au făcut cuvenitul schimb de saluturi. Aeneas a ajuns apoi oaspetele lui Latinus. Acesta l-a primit pe Aeneas în palatul său, unde au jurat în faţa zeilor casei că vor rămîne de-a pururi uniţi în prietenie şi vor înjgheba o singură familie. Şi Latinus i-a dat lui Aeneas pe fiica .sa de soţie. Această fericită întîmplare îi umple de nădejdi pe troieni că li s-a curmat pribegia şi şi-au găsit şi ei în sfîrşit o vatră şi un sălaş statornic. Troienii îşi zidesc oraşul lor în ţara laurenţilor. Aeneas îi dă acestui oraş numele Lavinium, după soţia sa. Din noua căsnicie a răsărit în curînd un nou vlăstar. Cei doi părinţi i-au dat numele de Ascanius.

Scanned with CamScanner

II După aceste întîmplări, aborigenii şi troienii au fost atacaţi de Turnus,[16] regele rutulilor,[17] cel ce înainte de sosirea lui Aeneas o peţise pe Lavinia, iar ea la rîndu-i îi făgăduise că-i va fi soţie. De aceea Turnus, simţindu-se jignit că i-a fost preferat un străin în locu-i, a pornit cu război şi împotriva lui Aeneas şi a lui Latinus. Nu a sfîrşit cu bine niciuna din cele două oştiri: rutulii au fost învinşi, în schimb troienii şi aborigenii — deşi biruitori — l-au pierdut pe Latinus, căpetenia lor. Turnus şi rutulii, nebizuindu-se pe forţele lor, cerură ajutor etruscilor, care ajunseseră pe atunci un popor puternic. Regele lor, Mezentius, domnea în Caere,[18] un oraş bogat. Încă de la început, Mezentius nu fusese de loc bucuros de întemeierea noii cetăţi a troienilor. Încredinţat acum că o dată cu puterea troienilor va spori şi nesiguranţa din partea acestor vecini, şi-a unit fără greutate armele cu cele ale rutulilor. Aeneas, pentru a-şi cîştiga prietenia aborigenilor, ca să poată înfrunta primejdiile acestui război atît de temut şi pentru ca să fie uniţi nu numai sub aceleaşi legi, ci şi sub acelaşi nume, a dat celor două popoare numele de latini. Şi atunci aborigenii caută să se întreacă cu troienii în zel şi credinţă faţă de regele lor, Aeneas.

Măcar că Etruria[19] era atît de puternică, încît faima numelui ei străbătuse nu numai marea, ci şi ţările înşirate de-a lungul coastei întregii Italii, de la Alpi pînă la strîmtoarea Siciliei, Aeneas, bizuindu-se pe simţămintele celor două popoare, din zi în zi mai strîns legate, a scos trupele la luptă în cîmp deschis, deşi putea să respingă atacul de la adăpostul zidurilor.

Biruinţa a fost de partea latinilor, dar ea a însemnat totodată şi ultima ispravă de muritor a lui Aeneas. Oricum l-ar socoti legile omeneşti sau cele zeieşti: om sau zeu, oamenii îl numesc totuşi pe Aeneas Juppiter Indiges;[20] mormîntul lui se află dincolo de rîul Numicius.[21]

III Ascanius, feciorul lui Aeneas, deşi era necopt pentru domnie, totuşi nimic nu i-a tulburat tronul pînă la vîrsta bărbăţiei. În tot timpul acesta, tutoarea lui, Lavinia, i-a păstrat copilului neatinse ţara latină şi sceptrul moştenit de la bunici şi tată. (Atît de mare era iscusinţa acestei femei!)

Scanned with CamScanner

Nu încerc să arăt dacă acest Ascanius a fost feciorul Lavinici sau un alt fiu mai vîrstnic al lui Aeneas, avut cu Creusa[22] (căci cine ar putea să se pronunţe, cu temei, asupra unui fapt atît de vechi?). Născut cînd cetatea Troia era încă nedărîmată, Ascanius a fost tovarăşul de pribegie al tatălui său; ginta Iulia îl numeşte Iulus,[23] şi pe acesta îl socoteşte întemeietorul ei. Ascanius, oricare i-ar fi fost locul unde s-a născut şi oricare i-ar fi fost mama, este, negreşit, fiul lui Aeneas.

Ascanius, cînd a văzut ce numeroasă era populaţia din Lavinium, a lăsat în seama mamei sale, adevărate sau vitrege, acest oraş înfloritor şi bogat, cum era el pe vremurile acelea, ca să-l cîrmuiască ea şi a întemeiat la poalele munţilor Albani[24] un alt oraş nou, numita Alba Longa, pentru că era aşezat de-a lungul coastei muntelui. Între întemeierea cetăţii Lavinium şi a coloniei Alba Longa s-au scurs aproape 30 de ani. În acest răstimp, starea acestei cetăţi ajunsese la o astfel de înflorire, mai ales în urma înfrîngerii etruscilor, încît nici Mezentius cu etruscii săi şi nici alţi vecini nu au mai cutezat să pornească război împotriva Albei Longa, după moartea lui Aeneas, nici mai tîrziu, în timpul regenţei Laviniei, cînd Ascanius învăţa cum să-şi cîrmuiască ţara. Tratatul de pace hotăra ca fluviul Albula, Tibrul de azi, să fie graniţă între etrusci şi latini.

După aceea domneşte Silvius, fiul lui Ascanius, născut într-o pădure, nu se ştie prin ce împrejurare. Acesta este tatăl lui Silvius Aeneas, care, la rîndul lui, este părintele lui Latinus; ultimul a întemeiat şi el cîteva colonii; locuitorii lor au fost acei care au căpătat denumirea de „vechii latini". De aici, înainte numele de Silvius a rămas tuturor celor care au domnit la Alba Longa. Regele Alba a fost fiul lui Latinus, Atys fiul lui Alba, Capys al lui Atys, Capetus al lui Capys, Tiberinus al lui Capetus. Tiberinus s-a înecat în vreme ce trecea rîul Albula, şi apa s-a numit Tibru, nume cunoscut aşa şi azi. Apoi a luat domnia Agrippa, fiul lui Tiberinus. După Agrippa domneşte Romulus Silvius, care a primit tronul chiar de la tatăl său. Romulus Silvius a fost lovit de trăsnet, aşa că sceptrul domniei trece în mîinile lui Aventinus. Acesta

Scanned with CamScanner

a fost îngropat pe dealul care acum face parte din Roma şi îi poartă numele. După acesta a urmat Proca, părintele lui Numitor şi Amulius. Proca lasă lui Numitor, întiiul său vlăstar, moştenire străvechiul sceptru regesc al gintei Silvia. Dar silnicia şi forţa au avut mai multă tărie decît voinţa tatălui său şi decît respectul pentru vîrstă. Amulius îşi alungă fratele din domnie şi îi ia locul. La aceasta el adaugă încă o nelegiuire, şi anume, caută să stîrpească printr-o fărădelege neamul bărbătesc al fratelui său. Pe Rhea Silvia, fiica lui Numitor, sub temeiul că-i arată o deosebită cinstire, o alege vestală, îndatorîndu-o să rămînă fecioară pe viaţă şi răpindu-i astfel nădejdea de a fi soţie şi mamă, şi de a avea urmaşi.

IV Dar, după părerea mea, întemeierea unui oraş atît de însemnat, ca şi începutul celei mai întinse puteri după aceea a zeilor, se datoreşte numai ursitei.[25]

Împinsă prin silnicie să săvîrşească păcatul, vestala a născut doi gemeni, pe care i-a dat drept fiii zeului Marte, fie că ea însăşi era încredinţată de aceasta, fie că socotea că, punînd pe seama unui zeu pricina acestui păcat, faptul ar părea mai demn de cinste. Dar nici zeii, nici oamenii n-au putut-o feri de cruzimea regelui, nici pe ea, nici pe copiii ei. Regele a poruncit ca vestala să fie pusă în lanţuri şi aruncată în temniţă, iar copiii să fie zvîrliţi în apa curgătoare a Tibrului. Din întîmplare sau datorită milostivirii zeilor, Tibrul tocmai se revărsase peste maluri, formînd nişte bălţi, din care prisă nu se putea ajunge la albia adevărată a fluviului. Însă, cu toate că apa era stătătoare, slujitorii care duceau copiii nădăjduiau că aceştia or să se înece în bălţi. Crezînd că şi în chipul acesta ei tot îndeplinesc porunca regelui, au lăsat copiii la marginea mlaştinii, acolo unde acum se găseşte smochinul Ruminalis[26] (legenda spune că s-a numit cîndva Romularis).

Pe atunci, pe acele meleaguri se aflau doar pustietăţi nemărginite. Se spune că apa, puţin adîncă, ar fi depus pe uscat albia plutitoare în care erau aşezaţi copiii şi că o lupoaică, împinsă de sete, ieşise din pădurile munţilor apropiaţi; auzind lipetele pruncilor şi-a schimbat drumul. Legenda mai spune

că lupoaica s-ar fi aplecat spre copii, dîndu-le să sugă cu atîta dragoste, încît un cioban al turmei regale a dat peste ea cînd îi lingea. Legenda îi dă acestui cioban numele de Faustulus. Păstorul i-a dus la stînă şi i-a dat soţiei sale, Larenţia, ca să-i crească. Unii cronicari cred că Larenţia căpătase porecla de lupoaică din partea ciobanilor, pentru că era o desfrînată. În chipul acesta s-a plăzmuit această minunată legendă.

Cei doi copii astfel au fost născuţi şi astfel au fost crescuţi. Îndată ce au ajuns la vîrsta tinereţii, ei n-au lenevit la stîne şi pe lîngă turme, ci colindau pădurile vecine, umblînd după vînat. Dobîndînd prin această îndeletnicire putere trupească şi bărbăţie, nu se mulţumeau să vîneze numai fiarele, ci atacau şi tîlharii încărcaţi cu prăzi, şi împărţeau prăzile cu păstorii. Ceata de tineri ciobani, care sporea din zi în zi, înfrunta cu ei primejdiile, întovărăşindu-se cu ei şi la jocuri.

V Se spune că încă de pe atunci, pe muntele Palatin se celebra sărbătoarea Lupercaliilor[27] şi că acest munte se numea Pallantium, după cetatea arcadiană Pallanteum,[28] care mai tîrziu s-a numit Palatium, muntele palatin de azi. Evandru, care era arcadian de baştină şi stăpînise cu mult timp înainte aceste meleaguri, ar fi acela care a orînduit această sărbătoare adusă din Arcadia: tinerii, cînd îl sărbătoreau pe Pan Lycaeus,[29] alergau despuiaţi, schimbînd glume între ei. Pe acest zeu romanii l-au numit mai tîrziu Inuus.[30]

Hoţii cunoşteau ziua cînd avea loc sărbătoarea. Mîniaţi că pierduseră prăzile, surprind pe Romulus şi Remus îndeletniciţi cu jocurile. Fiindcă Romulus se apăra cu înverşunare, au izbutit să-l prindă pe Remus, pe care l-au predat regelui Amulius, învinuindu-l totodată că a făcut prădăciuni pe ogoarele lui Numitor împreună cu o ceată de tineri fără căpătîi şi că s-a dedat la jafuri, ca nişte vrăjmaşi. Remus este dat lui Numitor, spre a fi pedepsit. Faustulus bănuise de la început că băieţii crescuţi în casa sa erau vlăstare regeşti. Ştia că aceşti copii fuseseră aruncaţi din porunca regelui, iar vremea în care el însuşi îi luase la sine se brodise a fi tocmai atunci. Faustulus însă nu voia să dea pe faţă acest lucru decît într-o împrejurare prielnică, sau numai de nevoie.

Scanned with CamScanner

s-a ivit mai întîi nevoia. În felul acesta, împins de teamă, Faustulus a dezvăluit taina lui Romulus.

De altfel şi Numitor, care ţinea la închisoare pe Remus şi care aflase că cei doi sînt fraţi gemeni, cîntărind atît vîrsta, cît şi înfăţişarea lor, care nu părea de loc a unor oameni de rînd, îşi aduse aminte de nepoţii săi. Şi tot cercetînd, el ajunse în cele din urmă pînă acolo, încît era cît p-aci să dea în vileag originea lui Remus.

În felul acesta se urzeşte din toate părţile uneltirea împotriva regelui. Romulus şi ceata lui n-au venit împreună (căci nu erau pregătiţi pentru a lupta pe faţă), ci, după ce a poruncit păstorilor să vină fiecare pe căi diferite la o vreme anumită, la palatul regal, au atacat toţi o dată pe rege; şi Remus, la rîndul său, îl ajută cu o altă ceată strînsă din palatul lui Numitor. În felul acesta îl omoară ei pe regele Amulius.

Pe Numitor, la prima zarvă iscată, a strigat că duşmanul a pătruns în oraş şi că a atacat palatul regal, şi de aceea cheamă tinerimea albană în cetate, ca să-i dea ajutor şi s-o apere cu armele. După ce a văzut însă că tinerii, terminînd lupta, se îndreaptă spre el ca să-i aducă cuvenitele urări, convoacă îndată adunarea, dezvăluie fărădelegile fratelui său împotrivă-i, destăinuie obîrşia nepoţilor, cum s-au născut, cum au fost crescuţi, cum au fost recunoscuţi, în sfîrşit dădu în vileag şi uciderea tiranului, dîndu-se pe sine drept făptaş. Tinerii, înaintînd în convoi în mijlocul adunării, l-au aclamat pe bunic ca rege; puternicele strigăte de aprobare scoase de întreaga mulţime au întărit acest titlu, şi în felul acesta poporul a încredinţat regelui domnia.

Astfel, după ce statul alban a fost dat în stăpînire lui Numitor, pe Romulus şi pe Remus i-a cuprins dorinţa de a întemeia un oraş în acele locuri în care fuseseră părăsiţi şi crescuţi, căci populaţia albanilor şi latinilor era prea numeroasă. Acestei mulţimi i se mai adaugă şi păstorii, care cu toţii erau convinşi că atît Alba cît şi Lavinium vor fi ca nişte furnici în faţa oraşului pe care-l vor clădi ei. După aceea însă, în mintea acestora se trezi un păcat strămoşesc, şi anume

pofta de a rămîne singur la domnie, şi de aci urmă o ceartă ruşinoasă, iscată dintr-o pricină destul de neînsemnată. Fiindcă erau gemeni şi nu se puteau deosebi între ei ca înfăţişare, au hotărît ca zeii, sub a căror obăduire erau locurile acelea, să hotărască prin semne pe cel care să dea numele cetăţii noi şi cine s-o cîrmuiască. Pentru a băga de seamă zborul păsărilor,[31] Romulus îşi alege loc de observaţie Palatinul,[32] iar Remus, Aventinul.[33]

VII Se spune că s-au arătat mai întîi lui Remus semnele prevestirii, şi anume şase vulturi, dar după ce a adus la cunoştinţa privitorilor această prevestire, i s-a arătat şi lui Romulus un număr de două ori mai mare. Din această pricină, mulţimea din jurul fiecăruia aclama ca rege unii pe Remus, alţii pe Romulus. Cei dintîi pretindeau domnia pentru Remus, bizuindu-se pe faptul că lui Remus i se arătaseră mai întîi vulturii, iar ceilalţi, pentru că lui Romulus i se arătaseră în număr mai mare. Din această pricină s-a iscat mare vrajbă. Ura îndîrjită şi dintr-o parte şi alta i-a împins la o încăierare sîngeroasă; în învălmăşeală, Remus, rău lovit, a fost lăsat fără suflare.

Mai e însă şi o altă legendă mai răspîndită, anume că Remus ar fi sărit peste noile ziduri ridicate de Romulus cu gîndul de a-şi bate joc de fratele său; Romulus s-a mîniat şi l-a ucis, rostind aceste cuvinte: „aşa să piară de aci înainte oricine va sări peste zidurile ridicate de mine!" Astfel a ajuns Romulus singurul stăpîn pe putere. Cetatea Roma[34] zidită de el a luat numele întemeietorului ei.

Muntele Palatin, unde crescuse, a fost cel dintîi loc pe care Romulus l-a întărit. Slujbele religioase le-a săvîrşit, pentru ceilalţi zei, după rînduiala albană; numai pentru Hercule,[35] după ritul grec, aşa cum fusese statornicit de Evandru.

Oamenii îşi amintesc cum Hercule, omorînd pe Geryon,[36] a adus pe aceste meleaguri o cireadă de vite de o uimitoare frumuseţe, a trecut-o înot, mînînd-o din urmă, peste fluviul Tibru şi a poposit cu ea aproape de fluviu, într-o pajişte, ca să se odihnească şi să pască, fiindcă era acolo o păşune îmbelşugată. El însuşi, obosit de drum, s-a culcat.

Scanned with CamScanner

Cum era însă cam îngreuiat de mîncare şi de vin, a fost copleşit de un somn adînc.

Un păstor de prin acele locuri cu numele de Cacus, trufaş din pricina vînjoşiei lui, a fost ademenit de frumuseţea boilor şi vacilor şi s-a hotărît să le fure. Dar dacă ar fi vîrît vitele în peşteră, chiar urmele cirezii l-ar fi călăuzit într-acolo pe stăpîn, cînd şi-ar fi căutat vitele. De aceea Cacus, alegînd pe cele mai frumoase, le-a băgat de-a-anda-ratelea în peşteră, trăgîndu-le de coadă. Hercule, deşteptîndu-se din somn în revărsatul zorilor, rotind ochii peste cireadă şi văzînd că lipseşte o parte din vite, s-a îndreptat spre peştera apropiată; îşi făcea socoteala că poate într-acolo duc urmele vitelor, dar văzînd că toate urmele duc în afară şi niciuna nu merge înspre peşteră, nedumerit şi neştiind ce altceva să facă, a pornit cireada mai departe, vrînd să o scoată din acel loc. Cînd vitele au pornit la drum, unele au mugit, cum este în firea lor, după cele care erau lipsă. Vitele din peşteră au răspuns; mugetul lor l-a întors pe Hercule din drum şi l-a îndreptat din nou spre peşteră. Deoarece Cacus a încercat să-l oprească cu forţa, atunci Hercule l-a izbit zdravăn cu bîta. Zadarnic a chemat Cacus în ajutor pe ceilalţi păstori; pînă la urmă s-a prăbuşit mort.

Pe atunci, ţinuturile acelea erau stăpînite de Evandru, fugit din Peloponez. El le stăpînea datorită nu atît unei puteri de adevărat conducător, cît mai ales renumelui său. El era un bărbat respectat şi admirat de ceilalţi, căci ştia să scrie — ceea ce era ceva nou şi de mirare în ochii unor oameni fără carte. Evandru era cinstit de toată lumea şi datorită credinţei că mama lui, Carmenta[37], a avut darul dumnezeesc al proorocirii; pe ea o preţuise şi admirase lumea, pînă la sosirea Sibylei[38] în Italia.

Evandru a fost atras de faptul că păstorii se îngrămădiseră şi făceau zarvă în jurul străinului, vinovat de uciderea unui om. După ce el a aflat că este vorba de o crimă şi a înţeles care era pricina faptei, privind înfăţişarea şi chipul lui Hercule, care părea cu mult mai deosebit şi mai măreţ decît al oamenilor obişnuiţi, îl întreabă ce fel de om este. Îndată ce-i află numele lui şi pe al tatălui, şi care îi era patria,

Scanned with CamScanner

îi zise: „Fiul lui Jupiter, Hercule, fii bine venit! Mama mea adevărată a tîlcuit voinţa zeilor şi a proorocit că tu vei spori numărul zeilor cereşti şi că ţie ţi se va închina, aici, un altar pe care poporul, care va fi cel mai bogat şi cel mai puternic din toate de pe pămînt, îl va numi altarul cel mare; la el se va face slujba după rînduiala ta".

Strîngîndu-şi mîinile, Hercule răspunde că primeşte prorocirea şi că o va împlini, închinîndu-i un altar. Acolo şi atunci pentru întîia oară a fost zidit altarul lui Hercule. A fost ales din ciread㠠taurul cel mai frumos şi a fost jertfit. La ceremonia jertfei şi la ospăţ au fost admise familiile potiţiilor[39] şi pinarilor, pe atunci cele mai vestite dintre cele ce locuiau în acele ţinuturi. Poate întîmplarea a făcut ca potiţiii să fie la vreme la ceremonie şi să li se poată oferi măruntaiele. Pinarii, venind după ce au fost mîncate măruntaiele, au luat parte numai la restul ospăţului. Din această cauză a rămas statornicită de atunci datina ca neamul pinarilor cît vor trăi să nu se înfrupte din măruntaie. Potiţiii, îndrumaţi de Evandru, au fost multe veacuri slujitorii acestui altar, pînă cînd tot neamul lor a pierit. Aceasta s-a întîmplat din pricină că ei trecuseră slujba ce li se încredinţase pe seama sclavilor publici. Dintre cultele religioase străine de atunci, Romulus şi-a însuşit numai pe acesta. De atunci şi-a făurit el faima de nemuritor, dobîndită prin destoinicie şi putere, nemurire spre care îl mîna propria-i soartă.

VIII După ce Romulus a desăvîrşit ceremoniile divine potrivit rînduielilor, a chemat norodul la adunare şi i-a dat îndrumări de convieţuire, fiindcă o astfel de mulţime nu putea să se contopească într-un popor decît numai prin legi. El a socotit că în ochii unor oameni lipsiţi de carte, legile date vor fi respectate ca un ceva sfînt, dacă el însuşi se va deosebi de ceilalţi prin anumite semne ale puterii. De aceea li s-a înfăţişat într-un chip măreţ, pe de o parte învesmîntat într-o haină deosebită, pe de altă parte şi-a luat şi o gardă de 12 lictori, care să-l însoţească pretutindeni. Unii analişti cred că numărul de 12 lictori[40] care îl însoţesc vine de la faptul că Romulus văzuse 12 vulturi, care îi prevestiseră

domnia. Mie nu îmi este greu să mă alătur părerii celor care susţin că şi obiceiul acestor slujitori; şi felul cum se arătau în lume cu hainele şi însemnele lor au fost împrumutate de la etrusci, vecinii noştri, de unde a fost luat şi scaunul curul, şi toga cu tivul de purpură, şi tot de la etrusci a fost împrumutat şi numărul de 12 lictori pe care obişnuiau să-l aibă ei, pentru că la alegerea regelui participau 12 cetăţeni, fiecare cetate dînd cîte un lictor.

Roma creştea în vremea asta şi se întindea mereu în jur peste alte şi alte locuri; se întărea mai mult în nădejdea că-şi va spori populaţia în viitor, nebizuindu-se pe numărul de oameni care-l avea atunci. Pentru ca acest oraş atît de întins să nu fie lipsit de locuitori, şi pentru a-i atrage şi pe alţii, Romulus a deschis un loc de azil; acesta a fost locul care este acum împrejmuit şi care, cînd cobori de pe Capitoliu, se află între cele două dumbrăvi. Romulus a întrebuinţat vechiul obicei al întemeietorilor de oraşe, care adunau mulţimea de oameni obidiţi şi necăjiţi, şi care pretindeau că gloatele lor au ieşit din pămînt.

În azilul deschis de Romulus şi-au găsit adăpost fugind din rîndurile populaţiilor vecine, fără osebire dacă insul era liber sau sclav, o gloată de oameni dornici de o viaţă nouă. Aceştia au pus temelia primei puteri, din care a început să crească şi să se înalţe măreţia noastră. Şi fiindcă Romulus a fost mulţumit de noii locuitori, le-a orînduit un sfat care să-i cîrmuiască. A ales din rîndul lor 100 de senatori,[41] fie că acest număr era de ajuns, fie că numai 100 erau cei care puteau fi aleşi senatori. De bună seamă însă că au fost numiţi „patres“ după cinstea care le-a fost încredinţată, şi de aici şi-au tras numele şi patricienii, şi urmaşii lor.

IX Roma ajunsese atît de puternică, încît se încumeta să se măsoare cu oricare din cetăţile vecine. Din pricina lipsei de femei, însă, această putere avea să se stingă după o vîrstă de om, deoarece în cetate nu se putea nădăjdui că vor avea parte de urmaşi, iar cu popoarele vecine nu se puteau încheia căsătorii. Atunci, urmînd sfatul senatului, Romulus a trimis soli la ginţile vecine, pentru a le propune să încheie alianţe

Scanned with CamScanner

şi căsătorii cu poporul de curînd înjghebat. „Ca toate celelalte, spuneau ei, şi cetăţile au începuturi firave; cu vremea, însă, datorită şi ajutorului zeilor şi propriei lor vitejii, unele cetăţi ajung la rangul de mare putere, şi-şi dobîndesc o strălucită faimă. Se ştie bine că Roma a fost întemeiată cu ajutorul zeilor şi că acestei cetăţi nu-i lipseşte tăria bărbăţiei; de aceea cetăţenii nu trebuie să şovăie să-şi încrucişeze sîngele şi neamul cu alţi oameni". Nicăieri însă solii Romei nu au fost bine primiţi: atît de mult erau dispreţuiţi romanii! Tare se mai temeau vecinii, şi pentru ei, şi pentru urmaşii lor, de această putere care se ridica ameninţătoare în mijlocul lor! De peste tot au fost izgoniţi solii romani, punîndu-li-se totodată întrebarea: „De ce oare nu aţi deschis un azil şi pentru femei? Atunci într-adevăr căsătoriile ar fi fost nimerite." Tineretul roman n-a putut îndura aceste vorbe de ocară; nu mai era nici o îndoială că se va recurge la forţă. Pentru a da prilejul să-şi dovedească tăria, Romulus, ascunzîndu-şi supărarea, pregăteşte într-adins, în cinstea lui Neptunus Equester,[42] nişte jocuri, pînă atunci nemaipomenite, pe care el le numeşte Consualia. Apoi dă ordin să se vestească şi vecinilor spectacolul. Pentru a le face mai vestite şi mai atrăgătoare, pregăteşte jocurile cu toată strălucirea cuvenită, dîndu-şi toate silinţele în acest scop. S-a adunat o mare mulţime de oameni, împinşi, printre altele, şi de dorinţa de a vedea oraşul cel nou. Au venit mai ales oameni din ţinuturile cele mai apropiate din Caenina,[43] Crustumerium[44] şi Antemnae[45]; a venit chiar şi întregul norod al sabinilor,[46] cu copiii şi cu soţiile lor. Ei au fost bine găzduiţi şi, fiind conduşi să viziteze împrejurimile oraşului, zidurile şi casele sale, tare s-au minunat cînd au văzut cît de repede a crescut puterea romană. Cînd a venit vremea spectacolului, în timp ce atenţia şi privirile tuturor erau aţintite la jocuri, Romulus a şi dezlănţuit atacul plănuit mai înainte. La un semnal dat, tinerii romani se reped din toate părţile ca să răpească fetele. Cele mai multe din ele au fost răpite la întîmplare, după cum căzuseră fiecare în mîinile unui răpitor. Cele mai frumoase au fost hărăzite patricienilor celor mai de vază, fiind duse la ei acasă de către plebei anume însărcinaţi cu aceasta. Una, mai frumoasă decît

Scanned with CamScanner

toate, a fost răpită de oamenii unui oarecare Thalassius, și deoarece mulțimea nu mai contenea să-i întrebe unde o duc, pentru ca nu cumva să-i facă cineva vreun rău, răpitorii strigau mereu: „La Thalassius“.[47] De atunci s-a păstrat acest strigăt în datine, cu prilejul nunților.

Spaima tulbură și întrerupse petrecerea. Părinții, cuprinși de jale, fug, plîngîndu-se că s-a călcat legea ospețici și cerînd sprijinul zeului la a cărui sărbătoare veniseră, se plîng că au fost amăgiți de niște oameni prefăcuți, care li se arătaseră a fi cucernici și cu inima curată.

Fetele răpite erau și ele deznădăjduite în privința soartei lor, dar în același timp și îndîrjite. Însă Romulus mergea de la una la alta și le spunea că „vina o poartă părinții care, în trufia lor, se împotriviseră căsătoriilor cu vecinii lor. Le mîngîie că totuși ele vor deveni soțiile romanilor, cu care vor împărți toate bunurile și patria, bucurîndu-se de ceea ce are omul mai scump pe lume: copiii. De aceea, să-și potolească mînia și să-și dăruiască inima și sufletul acelora cărora soarta le dăduse trupurile lor; adesea în viață, după dușmănie, a urmat și buna înțelegere. Să fie încredințate că vor avea parte de soți buni, cu atît mai mult cu cît ei se vor strădui nu numai să-și îndeplinească propriile lor datorii de soți, ci vor căuta să le potolească dorul și de părinți, și de patrie“. La acestea se mai adăugau mîngîierile și vorbele dulci ale soților, care dădeau vina pe dragostea și pe inimile lor pătimașe. Căci numai prin rugăminți și mîngîieri izbutești cel mai bine să înduioșezi inima simțitoare a femeilor.

X Mînia fetelor răpite se potolise întrucîtva, în schimb însă părinții lor căutau să-și răzvrătească concetățenii prin hainele lor de doliu, prin lacrimile și tînguirile lor. Mai mult chiar, ei nu se mulțumeau să-și țină ciuda și supărările închise între granițele țării lor, ci veneau din toate părțile la Titus Tatius, regele sabinilor. Tot soiul de trimiși se adunau acolo, pentru că Tatius se bucura de cea mai mare vază în tot ținutul acela. Jignirile îi priveau în parte pe caenini, pe crustumini și pe antemnați; deoarece li se părea că Tatius și sabinii merg prea încet, aceste trei noroade s-au înțeles să întreprindă ele singure

războiul. Mai mult încă, în mînia şi înverşunarea lor, caenienilor li se părea că nici crustuminii şi antemnaţii nu se mişcă destul de repede, de aceea năvălesc singuri pe teritoriul roman. Pe cînd pustiau, răspîndiţi în cete, ţinutul roman, Romulus le iese înainte cu armata lui şi, într-o luptă uşoară, le dovedeşte că mînia fără putere nu înseamnă nimic. El împrăştie armata duşmană, o pune pe fugă şi, în timp ce-i urmărea pe fugari, îl răpune pe regele lor în luptă, luîndu-i armele ca trofeu. După răpunerea căpeteniei duşmanilor, romanii au izbutit să cucerească oraşul din primul asalt. Apoi, Romulus îşi aduce înapoi trupele biruitoare şi, ca un erou acoperit de glorie şi mîndru de isprăvile sale, pentru ca toată lumea să ştie de romani, purtînd armele luate de la comandantul duşman pe un trofeu făcut într-adins pentru aceasta, se urcă pe Capitoliu[48] şi le depune la poalele unui stejar socotit sfînt[49] de păstori; totodată, însemnează marginile unui loc pe care avea să se zidească un templu în cinstea lui Jupiter[50], şi dă zeului un alt nume: „Jupiter Feretrius, a spus el, primeşte armele unui rege pe care ţi le închin eu, Romulus, regele învingător; tot eu mai înalţ în cinstea ta un templu pe acest loc, pe care l-am însemnat în mintea mea; templul este hărăzit să păstreze trofeele cele mai strălucite pe care, după pilda mea, le vor aduce aici urmaşii mei de la regii şi comandanţii duşmani, doboriţi în lupte".

Aceasta este obîrşia acestui templu, cel dintîi din toate, care a fost sfinţit la Roma. Zeii au voit să nu fie rostite de-a surda cuvintele ctitorului, care declarase că urmaşii săi vor aduce la templu asemenea trofee; ei n-au îngăduit însă ca, din pricina unui număr prea mare de biruitori, gloria unei asemenea ofrande să-şi piardă din însemnătate. De atunci, în cursul atîtor ani de război, numai de două ori s-au obţinut trofee atît de bogate ca „spolia opima"[51]; atît de rar hărăzeşte oamenilor soarta această cinste!

XI Pe cînd oştile romane erau prinse în această luptă, armata antemnaţilor profită că teritoriul roman a rămas fără apărare şi-i călcă hotarele. Legiunea romană, adusă în grabă i-a surprins cînd erau împrăştiaţi în cîmpie. De la cel dintîi strigăt de luptă şi de la prima ciocnire, duşmanii au fost

puşi pe fugă, iar oraşul lor cucerit. Hersilia, la rugăminţile stăruitoare ale sabinelor răpite, roagă pe soţul ei Romulus, care triumfase de două ori, să-i ierte pe părinţii lor şi să-i primească şi pe ei între zidurile cetăţii; în felul acesta, împăcarea ar face să crească puterea Romei. Romulus a consimţit bucuros. Apoi a purces împotriva crustuminilor, care porniseră şi ei războiul. De data asta lupta a fost şi mai scurtă, deoarece înfrîngerile celorlalţi făcuseră să le scadă curajul crustuminilor. Din pricina rodniciei pămîntului, în amîndouă oraşele lor au fost trimişi colonişti romani; mai mulţi coloniști s-au înscris pentru Crustuminum. Dar şi din Crustuminum au venit mulţi la Roma, mai ales părinţi şi rude de ale fetelor răpite.

Cel din urmă război a fost cel cu sabinii, mult mai crîncen decît celelalte, căci sabinii nu s-au lăsat călăuziţi de mînie sau de porniri pătimaşe, şi nici nu şi-au arătat vrăjmăşia în vreun fel mai înainte de a fi început războiul. La alcătuirea planului au adăugat şi viclenie. Sp. Tarpeius[52] era comandantul cetăţii Romei. Fiica lui, fecioară, ieşise din întîmplare în afara zidurilor oraşului, ca să ia apă pentru sacrificiu; ea s-a lăsat cumpărată de aurul lui Tatius şi a dat drumul duşmanilor înarmaţi în cetate. O dată intraţi, înşişi duşmanii au omorît-o pe trădătoare, zdrobind-o sub greutatea armelor lor, fie pentru a lăsa să se creadă că au ocupat cetăţuia cu forţa, fie pentru a dovedi printr-o pildă că faţă de trădători nu se respectă cuvîntul dat. Legenda mai adaugă că sabinii purtau, îndeobşte, pe braţul stîng brăţări grele de aur şi inele cu pietre preţioase de o mare frumuseţe, şi că Tarpeia le ceruse, ca preţ al trădării ei, „ceea ce purtau ei pe braţul stîng“... De aceea, în locul darurilor, au îngropat-o sub scuturile pe care le-au aruncat asupra ei. Alţii spun că prin „ceea ce aveau în mîna stîngă“ ea cerea chiar scuturile lor şi că, fiind bănuită de viclenie, a pierit ucisă prin ceea ce cerea ea ca răsplată.

XII În orice caz, sabinii au ocupat cetăţuia. A doua zi, cînd armata romană, aşezată în linie de bătaie, a ocupat şesul dintre Palatin şi Capitoliu, sabinii n-au coborît de îndată în cîmpie, ci au aşteptat ca romanii, împinşi de mînie şi de dorinţa de a recuceri cetăţuia, să-i atace de jos. În amîndouă taberele,

şefii îşi îndemnau soldaţii la luptă; pe sabini îi comanda Mettius Curtius, iar pe romani, Hostus Hostilius. Acesta, stînd tot timpul în primele rînduri, cu toată poziţia neprielnică a romanilor, căuta să îmbărbăteze prin curajul şi îndrăzneala sa pe ostaşii săi. Hostus cade însă, şi armata romană dă numaidecît înapoi şi fuge în neorînduială pînă la vechea poartă a Palatinului. Romulus însuşi, tîrît de mulţimea fugarilor, îşi ridică armele spre cer şi spune: „O, Jupiter Stator,[53] supunîndu-mă voici tale, am pus aici pe Palatin temelia oraşului. Cetăţuia, cumpărată prin trădare, a căzut în mîinile sabinilor, armata lor a şi trecut valea care-i desparte de noi şi se îndreaptă încoace. Tu, însă, tată al zeilor şi al oamenilor, îndepărtează-i măcar de aici pe duşmani; curmă spaima romanilor şi opreşte fuga lor ruşinoasă! Ţie, o Jupiter Stator, îţi făgăduiesc să-ţi ridic în acest loc un templu care să amintească urmaşilor că oraşul a fost salvat prin ajutorul tău". După ce a rostit această rugăciune, ca şi cum ar fi simţit că-i va fi ascultată, a spus: „Acum, romani, prea bunul şi prea puternicul Jupiter vă porunceşte să încetaţi fuga şi să reîncepeţi lupta". Romanii se opriră din retragere, ca la o poruncă divină; Romulus se avîntă în primele rînduri.

În fruntea sabinilor, Mettius Curtius se repezise din vîrful cetăţuii şi-i fugărise pe romanii împrăştiaţi pe toată întinderea forului de astăzi. Nu mai era aşa departe de poarta Palatinului, cînd începu să strige: „Am învins pe aceste gazde mincinoase! I-am învins pe aceşti duşmani laşi! Acum ei ştiu bine că una este să răpeşti fecioare, şi alta să te baţi cu bărbaţii!" Pe cînd se fălea aşa, Romulus tăbărî asupra lui cu o trupă alcătuită din cei mai vajnici tineri. În clipa aceea, din întîmplare, Mettius lupta călare; de aceea a putut să se facă nevăzut mai uşor. Romanii îl urmăresc. Restul armatei romane, înflăcărată de avîntul regelui lor, îi pune pe fugă pe sabini. Mettius este trîntit într-o mlaştină de calul său, care se speriase de strigătele şi zarva urmăritorilor. Primejdia prin care trecea comandantul lor atrage atenţia sabinilor. Îndemnat de strigătele şi îmbărbătat de dovezile de dragoste alor săi, Mettius izbuteşte să scape. Romanii şi sabinii reîncep lupta în valea dintre cele două dealuri; izbînda este de partea romanilor.

Scanned with CamScanner

XIII Atunci sabinele, a căror răpire dăduse naştere războiului, cu părul despletit şi cu veşmintele sfîşiate, în nenorocirea lor, dînd la o parte sfiala feciorelnică, se încumetă să străbată prin ploaia de suliţi şi, dînd buzna dintr-o parte, reuşesc să despartă liniile vrăjmaşe şi să curme pornirile de ură. Rînd pe rînd, ele îşi roagă şi părinţii, şi bărbaţii „să nu se facă de ruşine şi ocară printr-o fărădelege, unii mînjindu-se cu sîngele ginerilor, iar ceilalţi cu al socrilor, şi să nu pîngărească prin uciderea tatălui numele odraslelor care se vor naşte din ele. Dacă simţiţi scîrbă şi silă de înrudirea dintre voi şi romani şi de aceste căminuri închegate, vărsaţi-vă mînia asupra noastră! Din pricina noastră a început războiul! Din pricina noastră au primit răni şi au căzut în luptă bărbaţii şi părinţii noştri! Mai bine să pierim noi, femeile, decît să vă supravieţuim, rămînînd văduve sau orfane". Vorbele lor au mişcat şi pe soldaţi, şi pe comandanţi. Deodată se aşterne tăcere peste tot cîmpul de bătaie. Comandanţii se apropie unul de altul, hotărîţi să se înţeleagă. Nu numai că se încheie pace, dar cu acest prilej se contopesc şi cele două cetăţi într-una singură. Căpeteniile celor două popoare hotărăsc să domnească pe rînd fiecare, însă capitala puterii lor rămîne la Roma. În felul acesta oraşul Roma ajunge de două ori mai mare. Totuşi, pentru a împrumuta şi de la sabini ceva, noul popor ia numele de Quirites,[54] de la numele fortăreţei sabine Cures.

În amintirea acestei lupte, locul în care calul lui Curtius ieşise din mlaştina adîncă, scoţîndu-şi stăpînul la mal, a primit numele de lacul Curtius.[55]

După un război atît de nenorocit, cu atîta vărsare de sînge şi prăpăd de oameni, a urmat binefăcătoarea pace, care a făcut pe sabine şi mai dragi soţilor şi părinţilor lor şi, în primul rînd, lui Romulus. De aceea, cînd a împărţit poporul în 30 de curii,[56] a dat curiilor numele acestor femei. Numărul acestor femei era, fără îndoială, mult mai mare decît al curiilor; tradiţia nu ne spune însă dacă cele care trebuiau să dea numele curiilor au fost alese după vîrstă, după rangul lor sau al soţilor lor, sau dacă au fost trase la sorţi. Tot atunci s-au alcătuit trei centurii de cavaleri: Ramnenses,[57] care îşi trăgeau numele de la Romulus, Titienses, care îşi trăgeau numele de la T. Tatius,

Scanned with CamScanner

şi Luceres, al căror nume nu poate fi lămurit, deoarece nu li se cunoaşte obîrşia.

De atunci cetatea a fost cîrmuită în comun şi în deplină înţelegere de către cei doi regi.

XIV Peste cîţiva ani, nişte rude de-ale regelui Tatius insultă pe trimişii laurentinilor. Laurentinii se plîng şi cer satisfacţie în numele dreptului ginţilor,[58] dar pe lîngă Tatius[59] aveau mai multă putere influenţa şi rugăminţile alor săi. Prin asta şi-a atras asupră-şi pedeapsa pe care o meritau rudele sale, căci venind la Lavinium, la slujba unui sacrificiu, s-a produs o răscoală în timpul căreia Tatius a fost ucis. Se spune că această întîmplare n-a pricinuit prea mare durere lui Romulus, aşa cum se cuvenea, fie pentru că Tatius nu era un tovarăş de domnie deschis, fie pentru că socotea că dispărutul şi-a meritat soarta. De aceea s-a abţinut de la război. Totuşi, ca o ispăşire pentru insulta adusă solilor şi pentru uciderea lor, a fost reînnoit tratatul dintre Roma şi Lavinium.[60]

În pofida aşteptărilor, s-a păstrat totuşi pacea; în schimb, izbucneşte un alt război, mult mai aproape, chiar la porţile Romei. Fidenaţii,[61] socotind primejdioasă vecinătatea cu o putere care creştea tot mai mult, se grăbesc să-i declare război mai devreme cu un ceas, pînă nu se întăresc prea mult, deoarece atunci nu vor mai putea să-i mai înfrîngă. Ei trimit împotriva Romei cete de tineri înarmaţi şi pustiesc teritoriul dintre Roma şi Fidenae; apoi o iau la stînga, căci la dreapta erau împiedicaţi de Tibru, şi încep să jefuiască şi să pustiască totul în jur, vîrînd groaza în ţărani. Aceştia fug în neorînduială la Roma, unde ei sînt cei dintîi care aduc vestea că au năvălit duşmanii. Romulus, chemat în grabă (războiul era prea aproape şi nu mai putea fi amînat) îşi scoate armata din oraş şi îşi aşază tabăra la 1000 de paşi[62] de Fidenae. Acolo lasă numai o mică garnizoană, apoi pleacă cu toate trupele. După ce aşază la pîndă o parte din trupe în nişte locuri ferite de vedere datorită unor tufişuri, înaintează cu grosul pedestrimii şi cu toată cavaleria, ajungînd pînă la porţile oraşului. Acolo, aşa cum dorea, atrage pe duşmani printr-un atac dezlănţuit într-adins, ca să-i momească mai bine. Într-o luptă de cavalerie,

fuga pe care voia s-o simuleze ar fi stîrnit mai puţină mirare vrăjmaşului. Cum cavaleria părea că stă la îndoială dacă trebuie să dea lupta sau să se retragă, iar pedestrimea începea şi ea să dea înapoi, duşmanii năvălesc deodată pe porţile înţesate, rup rîndurile armatei romane şi, în dorinţa lor înverşunată de a-i urmări şi de a-i nimici pe romani, ajung pînă la locul unde se afla întinsă cursa. Atunci romanii ies pe neaşteptate din ascunzători şi se reped dintr-o latură asupra duşmanilor. Spaima fidenaţilor creşte la vederea steagurilor soldaţilor romani, care fuseseră lăsaţi în garnizoană. Astfel, copleşiţi de numărul romanilor care răsar din toate părţile, fidenaţii înspăimîntaţi fac calea întoarsă, mai înainte ca Romulus şi călăreţii să fi avut timp de a-i învălui cu caii. Într-adevăr, o fugă ca asta de mult nu s-a mai pomenit. Duşmanii goneau spre oraşul lor într-o neorînduială mult mai mare decît romanii, pe care îi urmăriseră nu de mult, atunci cînd îi amăgiseră prefăcîndu-se că fug. Cu toate astea, n-au putut să scape de duşmani. Romanii îi urmăresc îndeaproape pas cu pas şi, mai înainte de a se fi închis porţile, pătrund în oraş, ca şi cum cele două armate n-ar fi fost decît una singură.

XV Războiul fidenaţilor şi înrudirea lor cu veienţii[63] (căci şi fidenaţii erau etrusci), precum şi neliniştea pe care le-o producea vecinătatea cu romanii, dacă aceştia şi-ar fi îndreptat armele împotriva tuturor vecinilor, a trezit pofta de război şi a veienţilor. Ei au năvălit pe teritoriul roman mai mult ca nişte cete de prădalnici decît ca o armată bine închegată în vederea războiului. Fără să-şi aşeze tabăra şi fără să aştepte armata romană, duşmanii s-au întors la Veii, după ce le-au prădat ogoarele. Dimpotrivă, romanii, negăsind pe duşmani în ţinutul lor, au trecut Tibrul, gata să dea o luptă hotărîtoare. Aflînd că romanii şi-au aşezat tabăra şi că se apropie de oraşul lor, veienţii le-au ieşit în întîmpinare, preferînd să dea lupta în cîmp deschis, decît închişi în case şi la adăpostul zidurilor. De data aceasta, regele roman a învins numai datorită avîntului veteranilor săi, fără să se mai folosească de vreo viclenie. El a pus pe fugă pe duşmani şi i-a urmărit pînă la zidurile oraşului lor; nu a îndrăznit, însă, să atace oraşul, care era

prea puternic datorită poziţiei şi zidurilor sale. La întoarcere, însă, a pustiit ogoarele, mai mult din dorinţa de răzbunare decît pentru pradă. Această groaznică lovitură, care a fost tot atît de dureroasă pentru veienţi, ca şi înfrîngerea suferită, îi sileşte să trimită soli la Roma ca să ceară pace. În schimbul unui armistiţiu pe 100 de ani, li s-a smuls, drept pedeapsă, o parte din ţinut.

Cam acestea sînt faptele petrecute în timpul domniei lui Romulus, înăuntrul şi în afara cetăţii. Toate isprăvile sale nu au dezminţit credinţa că e scoborîtor din zei şi că s-a înălţat la cer după moarte, atît prin bărbăţia de care a dat dovadă cînd a pus din nou în scaun pe bunicul său, cît şi prin hotărîrea de a se întemeia Roma, pe care a întărit-o în timp de pace şi de război. Într-adevăr, datorită tărici pe care i-a dat-o el, Roma s-a putut bucura de pace şi linişte timp de 40 de ani. Totuşi Romulus a fost mai drag poporului decît patricienilor. Nimeni nu a fost atît de iubit de soldaţi ca el: nu numai în timp de război, ci şi în timp de pace a avut o gardă personală de 300 de oameni înarmaţi, pe care îi numea „celeres", cei iuţi de picior.

XVI După aceste fapte nemuritoare, într-o zi pe cînd îşi inspecta armata adunată într-un cîmp, lîngă mlaştina Caprei,[64] a izbucnit deodată o furtună însoţită de vuiete şi tunete puternice, cînd regele a fost învăluit de un nor atît de des, încît a dispărut din ochii mulţimii. De atunci Romulus n-a mai fost văzut pe pămînt. După o vreme atît de furtunoasă, cînd cerul s-a înseninat din nou şi a apărut lumina soarelui, tineretul roman şi-a potolit frica. Cînd au văzut tronul gol, deşi erau destul de înclinaţi să-i creadă pe senatorii care şezuseră foarte aproape de rege şi care spuneau că Romulus a fost răpit la cer în timpul furtunii, totuşi tinerii, ca şi cum ar fi fost înspăimîntaţi de pierderea unui tată, s-au posomorît, păstrînd cîtva timp tăcere. Apoi, urmînd pilda cîtorva, toţi încep să-l aclame pe Romulus ca pe „un zeu şi fiu de zeu, ca pe regele şi părintele Romei", îi cer sprijinul şi-l roagă să le fie prielnic şi să le ocrotească totdeauna copiii.

Scanned with CamScanner

Cred că au fost şi atunci cîţiva care au spus în taină că regele fusese sfîşiat de senatori, cu propriile lor mîini: într-adevăr, s-a răspîndit şi acest zvon, dar într-ascuns. Admiraţia pentru erou şi spaima din momentul acela au răspîndit cealaltă legendă de mai sus. Aceleia i s-a dat şi mai mult crezămînt, datorită iscusitei închipuiri a unui singur om. Cînd cetatea tulburată îşi plîngea regele şi era pornită împotriva patricienilor, se istoriseşte că Proculus Iulius, un om cu greutate, care era totdeauna crezut oricît de grozave ar fi fost lucrurile pe care le susţinea, a venit în mijlocul adunării, unde a spus: „Cetăţeni, astăzi, în zorii zilei, Romulus, părintele acestui oraş, coborî din cer deodată şi mi se arătă. Cuprins de fiorii fricii, plin de respect, m-am ridicat de jos şi l-am rugat să-mi îngăduie să-l privesc în faţă. Atunci el mi-a grăit: „Du-te şi vesteşte romanilor că zeii vor să facă din Roma mea capitala lumii întregi; pentru aceea romanii trebuie să se îndeletnicească cu războiul. Spune-le să ştie şi să înveţe şi pe urmaşii lor că nici o forţă omenească nu se va putea împotrivi armelor şi puterii romane. După ce a rostit aceste cuvinte, Romulus dispăru în azurul cerului". Este de mirare cît crezămînt au stîrnit vorbele acestui bărbat şi cît de mult s-a potolit durerea poporului şi a oştirii pentru pierderea regelui lor, fiindcă toţi au crezut în nemurirea lui.

XVII În acest timp, pofta de domnie şi lupta pentru tron erau gîndurile care frămîntau sufletele senatorilor. Lupta nu se dădea între cetăţeni, unul împotriva celuilalt, căci într-un stat atît de tînăr nu izbutise încă niciunul să se ridice deasupra celorlalţi; se dădea o luptă între tabere.[65] Deoarece de la moartea lui Tatius nu mai domnise nimeni din neamul lui, cetăţenii de obîrşie sabină se temeau să nu-şi piardă dreptul la putere, pentru că ei pretindeau că au drepturi deopotrivă cu ceilalţi; de aceea ei voiau să se aleagă un rege din rîndurile lor. Vechii romani, însă, se împotriveau să aibă un rege străin. În ciuda acestor păreri deosebite, toţi doreau însă să fie conduşi de un rege, căci nu cunoscuseră încă farmecul libertăţii. Pe urmă, senatorii se temeau ca nu cumva o cetate fără conducere, cu o oaste fără căpetenie, care se găsea în preajma

atitor cetăţi vrăjmaşe, să fie atacată de vreo putere dinafară. Aşadar, pe de o parte, toţi erau de părere că trebuie să fie un conducător, iar pe de altă parte, nimeni nu se putea hotărî să lase altcuiva locul. În felul acesta cei o sută de senatori îşi împart puterea între ei; alcătuiesc zece decurii şi din fiecare centurie aleg cîte un membru care trebuia să fie la cîrma cetăţii. Puterea era deţinută, aşadar, de zece oameni, dar numai unul avea însemnele puterii şi lictorii. Toţi cei zece conduceau pe rînd, cîte cinci zile. Astfel, timp de un an de zile, Roma n-a avut rege. Acest răstimp a fost numit *interregnum*,[66] nume care se mai foloseşte şi astăzi.

Atunci însă, poporul a început să murmure că „asuprirea creşte, fiindcă, în loc de unul, acum sînt o sută de stăpîni". Poporul susţinea că nu vrea să îngăduie decît un singur rege, dar şi acela să fie ales de el. Senatorii, cînd au văzut această stare de lucruri, au înţeles că trebuie să renunţe din propriu îndemn la ceea ce urmau să piardă, şi numai în felul acesta au cîştigat simţămintele poporului, cînd i-au încredinţat lui puterea supremă. Totuşi, drepturile pe care le-au dat poporului au fost mai puţine decît cele pe care şi le-au păstrat pentru ei. Căci au hotărît ca alegerea regelui de către popor să aibă tărie numai după ce va fi aprobată de senat. Şi astăzi, la votarea legilor şi la alegerea magistraţilor, senatorii se mai bucură de acest drept, care însă şi-a pierdut din însemnătate: mai înainte ca poporul să voteze, senatorii aprobă rezultatele votului, deşi nu-l cunosc.

Atunci interregele a convocat poporul şi a spus: „Cetăţeni! Pentru ca această măsură să fie bună, folositoare şi fericită pentru noi, alegeţi un rege! Aceasta este hotărîrea senatului. Dacă veţi alege un rege care să fie un vrednic urmaş al lui Romulus, senatorii vor aproba alegerea". Această hotărîre a plăcut atît de mult poporului, încît, ca să nu fie mai prejos de mărinimia senatorilor, încuviinţă şi hotărî numai atît, ca ei, senatorii, să-l numească pe acela care va domni peste Roma.

XVIII În vremea aceea era vestită dreptatea şi cucernicia lui Numa. Acesta locuia la Cures, în ţara sabinilor, şi pentru vremurile acelea el era un foarte bun cunoscător al dreptului

divin şi omenesc. Se pretinde, fără temei însă, că Numa ar fi avut ca profesor pe Pythagoras[67] din Samos; aceasta din pricină că nu se ştia de un altul. Se ştie însă că abia peste un veac şi mai bine, în timpul domniei lui Servius Tullius şi tocmai la capătul Italiei, în apropiere de Metapontum,[68] Heraclea[69] şi Crotona,[70] şi-a adunat Pythagoras un grup de tineri dornici de învăţătură. De pe acele meleaguri, chiar dacă acesta ar fi trăit în vremea lui Numa, cum i s-ar fi putut duce vestea pînă la sabini? În ce limbă ar fi putut trezi cuiva dorinţa de a-i urma învăţăturile? Şi însoţit de ce pază ar fi putut ajunge pînă la el, trecînd pe la atîtea popoare diferite ca limbă şi obiceiuri? Mai curînd cred că Numa avea din fire un suflet plin de virtuţi şi că a fost înrîurit în viaţă nu atît de învăţăturile luate de la străini, cît de disciplina aspră şi severă a vechilor sabini, cel mai curat popor din vremurile apuse.

Auzind de numele lui Numa, deşi senatorii romani îşi dădeau bine seama că a alege un rege dintre sabini însemna ca întîietatea să treacă de partea acestora, totuşi n-au îndrăznit să prefere unui asemenea bărbat pe vreunul dintre ei, sau din tabăra lor, sau pe altcineva, fie el senator ori simplu cetăţean. De aceea toţi, fără osebire, hotărăsc să-i încredinţeze domnia lui Numa Pompilius.

Cînd a fost adus la Roma, Numa Pompilius a urmat pilda lui Romulus, care a dobîndit domnia cercetînd voinţa zeilor cu prilejul întemeierii Romei; de aceea şi el a cerut să se întrebe voinţa zeilor şi în privinţa lui. Un augur[71] (a cărei slujbă onorifică a rămas de atunci o funcţie oficială şi o preoţie neîntreruptă) l-a condus pe cetăţuie. Acolo, Numa s-a aşezat pe o piatră. Augurul s-a aşezat la stînga lui, cu capul acoperit şi ţinînd în mîna dreaptă un toiag încovoiat şi fără noduri, numit fituus. Apoi, după ce a îmbrăţişat cu privirea oraşul şi cîmpurile şi a invocat pe zei, augurul a însemnat pe cer regiunile printr-o linie închipuită, trasă de la răsărit la apus, şi a spus că la dreapta se află miazăzi, iar la stînga miaznoapte; în faţă şi-a fixat în minte un punct, la depărtarea pînă la care se putea vedea cu ochii. După aceea, trecînd toiagul în mîna stîngă, şi punîndu-şi pe cea dreaptă pe capul lui Numa, augurul a rostit această rugăciune: „O, Jupiter, dacă

zeii vor ca acest Numa, pe capul căruia ţin mîna, să ne fie rege, trimite-ne semne sigure între hotarele pe care le-am tras". Apoi a arătat prin cuvinte ce fel de auspicii voia să i se trimită. Acestea s-au ivit; Numa a fost declarat rege şi a coborît de pe măgura de pe care se luau auspiciile.

XIX Ajungînd astfel regele unui oraş înfiinţat prin tăria armelor, şi-a propus să-i dea temelii noi şi anume: dreptul, legile şi datinile. Văzînd, însă, că oamenii nu se pot deprinde cu ele în mijlocul războaielor, căci războiul preface pe oameni în fiare, s-a gîndit că acest popor sălbatic nu poate fi îmblînzit decît dezvăţîndu-l de războaie. De aceea a ridicat în partea de jos a Agiletului un templu zeului Ianus,[72] simbol şi chezăşie a păcii şi războiului. Cînd templul era deschis, însemna că Roma se afla sub arme, iar cînd era închis, era dovadă că în sînul tuturor noroadelor din jur domnea pacea. După Numa, templul a fost închis de două ori: o dată în timpul consulatului lui T. Manlius, la sfîrşitul primului război punic, iar a doua oară zeii au făcut ca tocmai vremurile noastre să-l poată vedea închis[73]; aceasta s-a întîmplat după lupta de la Actium, cînd împăratul Caesar Augustus a adus pacea şi pe mare, şi pe uscat. Numa l-a închis numai după ce a încheiat tratate şi legături de alianţă cu toate popoarele vecine.

După ce au fost înlăturate grijile primejdiilor dinafară, pentru ca sufletele, pe care le ţinuse în frîu teama de duşmani şi disciplina militară, să nu fie împinse la dezmăţ, socoti că Numa a găsit cu cale că cel dintîi lucru pe care trebuie să-l facă este să insufle poporului teama de zei; el socotea că, pentru mulţimea neştiutoare şi necioplită de pe atunci, aceasta era leacul cel mai folositor. Cum teama de zei nu putea coborî în suflete fără născocirea unor minuni, se prefăcea că ţine noaptea sfat cu zeiţa Egeria,[74] şi spunea apoi că, sfătuit de ea, înfiinţează slujbele cele mai plăcute zeilor şi hărăzeşte fiecărei divinităţi preoţii săi speciali, flaminii.[75]

Mai înainte de toate împarte anul[76] în 12 luni, după mersul lunii. Cum luna nu umple niciodată 30 de zile şi lipsesc şase zile pentru a întregi un an corespunzător mersului soarelui, a adăugat cîteva luni intercalate şi le-a orînduit în

așa fel încît, totdeauna la 20 de ani odată, zilele corespundeau iarăși poziției soarelui pe care o avuseseră la începutul perioadei, iar anul își completa în felul acesta numărul zilelor.

Tot Numa a orînduit zile faste[77] și nefaste, deoarece cîteodată era bine să se întrerupă treburile publice.

XX Apoi s-a îngrijit de numirea preoților, deși el însuși săvîrșea cele mai multe slujbe sfinte, mai ales pe acelea care intrau în îndatoririle preotului[78] lui Jupiter. Dar, pentru că prevedea că în această cetate războinică vor fi mai mulți regi asemănători lui Romulus decît lui însuși, și că și ei se vor duce la război, și pentru ca îndeletnicirile religioase ale regelui să nu fie lăsate în părăsire, a numit un flamin ca preot al lui Jupiter, care trebuia să fie nelipsit din templu, și i-a mărit însemnătatea, acordîndu-i o haină deosebită și un scaun curul, ca acela al regelui. Pe lîngă acesta a mai numit doi preoți, unul pentru Marte,[79] altul pentru Quirinus. A mai ales vestalele,[80] niște fecioare pentru cultul zeiței Vesta, cult de obîrșie albană, legată și de familia întemeietorului Romei. Pentru a fi nelipsite din templu, le-a fixat un venit din vistieria publică. Prin legămîntul de feciorie și alte rînduieli religioase le-a făcut vrednice de cinste și sfințenie.

De asemenea, a ales doisprezece preoți salii[81] pentru zeul Mars Gradivus, cărora le-a dat ca semne distinctive niște tunici brodate, iar deasupra tunicilor — o platoșă de aramă pe piept. Le-a poruncit să poarte scuturile căzute din cer, numite ancilia, și să străbată orașul cîntînd imnuri, însoțite de sărituri și dansuri religioase.

După aceea, a ales ca mare pontifice pe unul dintre senatori pe nume Marcius, fiul lui Marcius, și i-a încredințat o condică[82] în care erau notate toate ceremoniile sfinte și în care se spunea ce victime trebuie sacrificate, la ce dată și în ce temple trebuie săvîrșite slujbele religioase, și de unde să se ia bani pentru toate cheltuielile trebuincioase. Celelalte ceremonii religioase publice și particulare au fost și ele supuse hotărîrilor pontificelui,[83] pentru ca poporul să aibă pe cine consulta și ca nici o părticică din dreptul divin să nu fie tulburată prin părăsirea datinilor strămoșești și introducerea

altora străine. Acest pontifice trebuia să dea lămuriri, nu numai în legătură cu cultul zeilor cerului, ci şi cu slujbele de înmormîntare, cu felul în care pot fi împăcaţi zeii mani,[84] să arate ce prevesteau fulgerele căzute, sau despre alte semne care cereau sacrificii de ispăşire. Pentru a smulge zeilor această taină, Numa a hărăzit lui Jupiter Elicius un altar pe Aventin şi a întrebat, prin auguri, pe zeu care erau semnele care cereau ispăşire.

XXI În timp ce întreg acest popor părăsise calea războiului şi a armelor, înlocuindu-le cu chibzuirea în sfat, pentru a îngriji şi împlini poruncile sfinte, toată simţirea şi întreaga lor fiinţă era străbătută de fiorii credinţei că zeii cu puterea lor suprapămîntească se amestecă şi iau parte la viaţa şi la faptele omeneşti; de aceea, poporul era pătruns de rostul cucerniciei, iar cetatea era ocîrmuită de oameni cu respect faţă de credinţă şi de jurăminte, fiind în acelaşi timp stăpîniţi şi de frica legilor şi de asprimea pedepselor. În timp ce oamenii îşi creau deprinderi morale, în viaţă, după chipul şi asemănarea, într-adevăr, fără seamăn a regelui, popoarele vecine, care crezuseră la început că în mijlocul lor luase fiinţă nu o cetate paşnică, ci o tabără de războinici, la care nu se aude decît zăngănit de arme, şi care veniseră între ei ca să le tulbure tihna şi liniştea, acum erau însă pătrunse de un respect atît de mare faţă de romani, încît socoteau că e păcat să se atingă de cei care aveau drept ţel în viaţă numai cinstirea zeilor.

Era într-un loc o dumbravă, prin mijlocul căreia curgea un pîrîiaş, într-un neîntrerupt clipocit, ce izvora din scorburile unei peşteri răcoroase. Fiindcă Numa Pompilius se retrăgea acolo în nenumărate rînduri, neînsoţit de nimeni, ca la o tainică întîlnire cu o zeiţă, a închinat această dumbravă muzelor Camenae,[85] pentru ca acolo să se ducă şi să se consfătuiască cu soţia sa, nimfa Egeria. Numa i-a rînduit şi Credinţei o sărbătoare şi un templu. El porunci flaminilor să meargă şi să săvîrşească slujba la acest templu, într-o trăsură cu acoperiş boltit, trasă de doi cai, avînd în mîini nişte mînuşi fără degete, în semn că trebuie păstrată şi păzită cu orice

preț Credința, și că locul ei consfințit se află în mîna dreaptă a omului. Numa a mai hărăzit și alte multe sacrificii, precum și altare pentru jertfe, pe care pontifii le-au denumit altare argeene.[86] Dar opera cea mai mare a vieții sale, cît timp a stat pe tron, a fost înfăptuirea nu numai a unei păci trainice, ci și întărirea domniei. În felul acesta Roma a avut parte de doi regi, fiecare cu mijloacele sale de cîrmuire, unul aducînd propășirea statului prin război, iar celălalt, cu ajutorul păcii. Romulus a domnit 37 de ani, iar Numa 43. Cetatea romană a ajuns puternică, și bine ocîrmuită și prin arta războiului, dar mai ales, datorită binefacerilor păcii.

XXII După moartea lui Numa s-a recurs din nou la interregn. Poporul a încredințat tronul, după acest interregn, lui Tullus Hostilius, unchiul lui Hostilius, care dobîndise o faimă de mare viteaz în războiul cu sabinii, în lupta de la poalele cetățuiei de pe Capitoliu. Senatul a întărit alegerea. Nici pe departe nu se asemăna Tullus Hostilius cu Numa Pompilius, ci, dimpotrivă, era pornit pe o harță mai abitir ca Romulus. Tinerețea și puterea lui bărbătească, dar mai ales slava și mărirea dobîndită de bunicul său, nu-l lăsau să doarmă. Încredințat că o cetate amorțește, slăbește și îmbătrînește din pricina lîncezelii, căuta pricini de gîlceavă, oriunde. Din întîmplare, momentul prielnic s-a și ivit cu prilejul unei prădăciuni pe care și-au făcut-o unii altora și țăranii romani și sabini, cînd fiecare s-au întors încărcați de prăzi de pe ogoarele celorlalți.

Pe vremea aceea, țara albanilor era ocîrmuită de Gaius Cluilius. Fură trimiși soli din partea ambelor tabere, cam în aceeași vreme, pentru a-și cere înapoi bunurile răpite. Tullus dăduse îndrumări oamenilor săi din solie să nu iasă din litera însărcinărilor primite. Era însă încredințat că albanii vor refuza despăgubirile, și în felul acesta va fi îndreptățită declararea unui război. Albanii au lucrat însă prea fără chibzuință. Solii albani trimiși la Roma au fost primiți după toate legile ospeției, cu toată atenția și prețuirea cuvenită, luînd parte la ospățul dat, în cinstea lor, de rege. Numai că romanii au apucat să ceară cu o stăruință și mai mare plata despăgu-

birilor, dar albanii refuzînd, după scurgerea răgazului acordat de treizeci de zile, Roma le-a declarat război. Solii aduse la cunoştinţa regelui lor această stare de lucruri. Tullus le-a dat solilor albani cuvîntul, ca să spună de ce au venit şi ce cer. Împuterniciţii albani, necunoscînd gîndurile ascunse ale regelui, pierd zadarnic vremea, dezvinovăţindu-se: „că ei fără voia lor au să aducă la cunoştinţa regelui ceva care, de bună seamă, nu-i va face plăcere, dar aşa au primit îndrumări de la conducerea lor, şi ei trebuie să se supună; însă dacă albanii nu vor primi despăgubirile pretinse, ei au însărcinarea, de la cîrmuirea lor, să declare război Romei". La aceste cuvinte, Tullus le-a răspuns: „Vestiţi pe regele vostru că regele romanilor ia pe zei martori, rugîndu-i să facă să cadă prăpădul şi pîrjolul asupra aceluia dintre cele două popoare care a respins cu dispreţ propunerile de despăgubire aduse de soli".

XXIII Solii albani duc în ţara lor acest răspuns. Cele două tabere fac cele mai aprige pregătiri în vederea acestei ciocniri, care seamănă foarte mult cu un război civil, deoarece era purtat de oameni din aceeaşi obîrşie, fiind îndeaproape înrudiţi, aşa cum sînt părinţii cu fiii lor. Ambele seminţii se trăgeau din troieni, deoarece în Lavinium descălecaseră pentru întîia dată strămoşii lor, troienii, fiindcă din Lavinium se trăgea Alba Longa, şi din tulpina albanilor ieşiseră mlădiţele care au dat pe regii romani. Desfăşurarea şi sfîrşitul acestui război nu a adus cu sine tot alaiul de nenorociri, fiindcă nu s-a dat o bătălie după toate regulile războiului, ci, după distrugerea cîtorva case dintr-o cetate, ambele popoare s-au contopit într-unul singur.

Cei dintîi care au pornit vrăjmăşia au fost albanii, care au năvălit pe teritoriul Romei cu oaste mare. Ei şi-au aşezat tabăra la o depărtare de Roma nu mai mare de 5 000 de paşi. Şi-au săpat şanţuri de apărare de jur-împrejur. Şanţurile Cluilia, numite după cîrmuitorul alban, au păstrat acest nume timp de cîteva veacuri, pînă cînd, mîncate de rugina vremii, o dată cu ele s-a stins şi numele lor. Între întăriturile acestei tabere şi-a dat duhul regele alban Cluilius. Atunci albanii l-au ales dictator pe Mettius Fufetius; în vremea

aceasta, Tullus Hostilius, bucuros şi îmbărbătat de moartea regelui vrăjmaşilor, era convins că puternica voinţă a zeilor a început pedepsirea albanilor prin moartea căpeteniei lor, şi că acum urmează la rînd poporul alban să primească lovitura de măciucă în creştet pentru acest război nelegiuit, susţinînd sus şi tare că răzbunarea zeilor nu va întîrzia să trimită osînde asupra întregului popor. Ca urmare, trecînd în timpul nopţii pe lîngă tabăra albană, pătrunde cu oastea romană plină de înverşunare pe teritoriul duşman. Acest fapt l-a împins pe Mettius să iasă din bîrlog. Şi el, la rîndul lui, îşi conduce oastea cît mai aproape de duşman. Apoi îşi trimite un împuternicit înainte, ca să-l anunţe pe Tullus că, înainte de a se dezlănţui bătălia, e nevoie să aibă loc între ei o întrevedere. Dacă Tullus îi va primi propunerea, el e încredinţat că va fi spre binele şi al romanilor şi al albanilor. Tullus nu i-a respins propunerea, deşi i se părea fără rost, dar şi-a aşezat în acelaşi timp oastea în linie de bătaie. Şi albanii fac la fel. Pe cînd ambele tabere se înfruntau cu privirile, conducătorii, însoţit fiecare de cîteva căpetenii, înaintează spre mijlocul cîmpului de luptă. Comandantul alban ia cuvîntul, spunînd următoarele:

„Pricina acestui război trebuie căutată în jignirile aduse şi în neîndeplinirea cererilor noastre de despăgubire, potrivit condiţiilor tratatului, şi pe care cred că le-aţi auzit din gura trimişilor regelui nostru Cluilius. Nu mă îndoiesc, Tullus, că şi tu ai aceleaşi pretenţii. Dar dacă amîndoi sîntem încredinţaţi că trebuie să spunem adevărul, nu să umblăm cu ticluiri iscusite, ei bine, pricina adevărată a războiului este rîvna de întindere şi stăpînire, care împinge pe fiecare din cele două noroade înrudite şi învecinate să recurgă la puterea armelor. Însă nu eu sînt în măsură să hotărăsc cine are sau nu are dreptatea de partea lui. De acest lucru poate să-şi dea seama numai acela care a început cel dintîi războiul. Albanii m-au ales pe mine cea mai înaltă căpetenie, pentru a purta acest război. Tullus, aş vrea însă să-ţi amintesc un lucru: tu ştii mai bine ca mine cît de mare e puterea poporului etrusc, şi în jurul nostru, şi al vostru, mai ales că şi tu eşti mai aproape de etrusci. Tu ştii prea bine că etruscii s-au întins în lungul şi

în latul pămîntului, şi pe uscat, şi mai ales pe mare, unde sînt foarte tari. Gîndeşte-te numai că, dacă ai de gînd să dai semnalul de luptă,[87] aceste două şiruri de luptători care se înfruntă faţă în faţă, în scurtă vreme şi unii şi alţii vor fi istoviţi şi sleiţi de vlagă, fie că unii vor fi biruitori, fie că ceilalţi vor fi înfrînţi. De aceea, dacă zeii mai ţin la noi, de vreme ce nu sîntem mulţumiţi cu libertatea noastră de nimeni zdruncinată, ci recurgem la acest joc al zarului, ca să se ştie cine să fie stăpîn şi cine sub jug, atunci să chibzuim şi să găsim o cale prin care să se poată hotărî, fără pieirea atîtora şi fără mare vărsare de sînge din partea amblor noroade, care din ele să domnească peste celălalt". Propunerea o găsi nimerită şi regele Tullus, deşi el era pornit către război datorită şi firii sale bătăioase, dar şi nădejdii că el va fi în stare să cîştige biruinţa. Ambele tabere purced apoi la iscodirea unui mijloc. Întîmplarea face ca însăşi soarta să li-l pună la îndemînă.

XXIV Ursita a făcut ca în fiecare din cele două oşti să fie cîte trei fraţi gemeni, deopotrivă şi prin vîrstă şi prin putere. Este îndeobşte cunoscut faptul că-i vorba de Horaţi şi de Curiaţi, fiindcă nu este o altă ispravă mai veche sau mai vestită ca aceasta. O singură nedumerire mai dăinuie de atunci, cu toată faima acestui nume, şi anume, din ce neam făceau parte Horaţii, şi din care Curiaţii. Analiştii se împart în două. Totuşi, cei mai mulţi susţin că Horaţii au fost romani, iar Curiaţii, albani; de altfel şi îndemnul meu sufletesc e să-i cred tot pe aceştia.

Regii le vorbesc acestor gemeni, cerîndu-le ca fiecare să lupte cu arma în mînă, pentru patria sa. Ţara celor dintre ei care vor cîştiga biruinţa va rămîne singură atotstăpînitoare. Nu se uită nici un amănunt. Se alege locul şi momentul cînd să înceapă lupta. Înainte de a se începe lupta, s-a încheiat o învoială între romani şi albani, cu această condiţie: norodul ai cărui ostaşi vor învinge în luptă este îndreptăţit să domnească asupra celui biruit, în bună pace.

Scanned with CamScanner

Se mai încheiaseră asemenea învoieli şi cu alte condiţii, dar toate au cam acelaşi cuprins. Din cîte am aflat, acestea au fost condiţiile învoielii încheiate; de altfel acesta e primul tratat de acest fel, istoricii nepomenind un altul mai vechi. Feţialul,[88] crainicul păcii, i-a pus regelui Tullus următoarele întrebări: „O rege, tu poruncești să încheiem o înţelegere cu împuternicitul poporului alban?“ Cum regele a încuviinţat, feţialul a spus din nou: „Atunci, o rege, îţi cer să-mi pui la îndemînă jerba sacră“. Regele i-a spus: „Să ici o jerbă necîntinată şi sfinţită!“. Crainicul păcii a adus din cetăţuie un buchet de ierburi sfinţite. După aceea i-a pus regelui următoarea întrebare: „O rege, îmi dai mie împuternicirea să fiu solul regal al poporului roman al Quiriţilor, împreună cu însoţitorii mei şi cu sfintele potire?“ Regele i-a răspuns: „Îţi dau această însărcinare, dar să nu-mi pricinuieşti vreo năpastă sau vreo pagubă nici mie, nici poporului roman al Quiriţilor“. Cel care îndeplinea funcţia de preot feţial era M. Valerius, care, la rîndul lui, l-a desemnat ca împuternicit pentru această solie pe Spurius Fusius. După aceasta, Valerius i-a atins capul şi părul lui Fusius cu creanga de rozmarin sfinţit. Scopul numirii acestui nou împuternicit a fost de a lua legămîntul, adică de a consfinţi înţelegerea. Spurius Fusius a îndeplinit această îndatorire, rostind după tipic tot şirul de cuvinte alcătuite în stihuri, pe care nu e greu să le reamintim. După ce s-a dat citire condiţiilor în faţa tuturora, el a rostit următoarele cuvinte: „O Jupiter, ascultă! Ascultă şi tu, cel împuternicit din partea poporului alban, ascultă şi tu popor alban! Aşa cum s-a dat citire în faţa tuturor, de la început şi pînă la sfîrşit, acestei învoieli scrise şi însemnate pe table de ceară, fără gînd ascuns şi viclenie, şi aşa cum s-a înţeles azi de toată lumea, atît de lămurit, poporul roman se îndatorează să nu calce acest legămînt. Dacă cel care va călca prin viclenie legămîntul va fi poporul roman, atunci, Jupiter, chiar în acea zi să loveşti cu puterea ta cea mare poporul roman, aşa cum îl voi lovi eu pe acest porc astăzi, şi să-l izbeşti cu atît mai amarnic şi mai cumplit, cu cît tu eşti cel mai îndreptăţit şi ai puterea cea mai mare!“. După rostirea acestor fraze, feţialul loveşte porcul cu o piatră ascuţită

de cremene. La fel şi albanii repetă formulele lor tot în stihuri, ca şi jurămîntul, prin mijlocirea dictatorului[89] şi al preoţilor lor.

XXV După încheierea învoielii, cele două rînduri de gemeni iau armele, aşa cum se hotărîse. În timp ce fiecare tabără îşi îmbărbătează ostaşii săi, spunîndu-le că zeii patrici, patria însăşi şi părinţii lor, toţi cei ce sînt sub arme, precum şi cei rămaşi la vatră sînt acum cu ochii aţintiţi spre armele şi spre braţele lor, cei şase tineri, plini de mîndrie, fiecare după cum îi era firea, întăriţi şi de cuvintele pline de îmbărbătare ale tovarăşilor de luptă, înaintează în mijloc, între cele două oştiri aşezate în linie de bătaie. Cele două armate fuseseră aşezate fiecare în faţa taberei sale, luînd parte cu încordare la această luptă primejdioasă şi îngrijorătoare, fiindcă păstrarea şi dăinuirea puterii poporului lor atîrna de vitejia şi de norocul unui pumn de luptători. De aceea toţi ostaşii, cu ochii aţintiţi, şedeau ca pe jeratic în faţa acestei privelişti foarte puţin plăcute.

Se dă semnalul de luptă. Cele două şiruri de tineri, purtînd în sufletul lor avîntul marilor oşti, se năpustesc unul asupra celuilalt cu arme ucigaşe. Fiecare poartă în suflet icoana patriei sale şi convingerea dăinuirii puterii cetăţii sale, sau a căderii patriei în lanţul robiei, precum şi soarta ei de mîine, pe care ei o vor făuri. Niciunul din ei nu se gîndeşte la primejdia vieţii sale. La prima ciocnire, cînd săbiile scot fulgere, iar suliţele scîntei, o groază cumplită cuprinde pe toţi privitorii. Toate glasurile amuţiseră. Toţi abia-şi mai ţin suflarea, de parcă li se spulberase orice nădejde de viaţă! După ce s-au încleştat şi mai temeinic, acuma toţi cei de faţă aveau o privelişte şi mai înfiorătoare, fiindcă nu numai că se mişcau într-un năprasnic chip şi trupurile, şi armele lor, ci începu să se vadă chiar sîngele ce izvora din răni. Deodată, însă, doi romani loviţi de moarte se prăbuşesc unul peste altul, în timp ce toţi cei trei albani sînt doar răniţi. Văzîndu-i pe romani prăvălindu-se la pămînt, întreaga oaste albană scoate un nemaipomenit strigăt de bucurie, în schimb oastea romană pierduse orice nădejde. Acum legiunile romane erau îngrijorate la culme de soarta

celui de-al treilea luptător al lor, pe care îl și înconjuraseră cei trei curiați. Din întîmplare, însă, romanul era teafăr și nevătămat. Cu toate că el nu era deopotrivă cu cei trei albani, ca să se ia la piept cu toți deodată, chibzui că dacă ar lupta cu fiecare în parte i-ar putea dovedi pe toți. De aceea, pentru a-i despărți și a se bate cu fiecare pe rînd, s-a prefăcut că o ia la fugă, încredințat că albanii răniți, atît cît îi vor ține puterile, îl vor urmări. Romanul abia se depărtase o bună bucată de locul unde se desfășurase lupta, cînd, privind înapoi, îi vede pe cei trei albani urmărindu-l la mari intervale, dar că unul din albani nu e prea departe de el. Se întoarce deodată și tăbărî fulgerător asupra acestuia. În timp ce oastea albană strigă puternic către curiați să se grăbească să dea repede ajutor fratelui lor, Horatius, după răpunerea celui dintîi potrivnic, purcede acum la a doua luptă. La rîndu-le, și romanii își îmbărbătează ostașul lor cu strigăte, așa cum de obicei le scoate un om care a scăpat cu viață dintr-o primejdie din care nu mai nădăjduia să iasă. Horatius se grăbește acum să sfîrșească și cu această luptă. De aceea, înainte ca cel de-al treilea curiat, care nu era prea departe, să ajungă să-i dea ajutor tovarășului său, romanul a încheiat și cu cel de-al doilea. Acum lupta e deopotrivă. Mai rămaseseră deci doi supraviețuitori, cu deosebirea că cei doi luptători nu erau aidoma nici în puteri, nici în nădejdi. Pe unul din ei, trupul neatins de nici o rană și îndoita biruință îl prefăcuseră într-un erou neînfricat, mîndru și gata de a treia luptă. Celălalt, sleit de vlagă, din pricina sîngelui curs din răni, tîrșindu-și cu greu trupu-i istovit de fugă și doborît de jalea pierderii fraților, căzuți în fața ochilor săi, abia merge în întîmpinarea romanului biruitor. Ceea ce a urmat nici nu poate fi numită luptă. Romanul, umflîndu-și pieptul de bucurie, spuse: „Am jertfit doi albani pentru sufletele fraților mei morți. Pe al treilea îl voi jertfi pentru a stinge pricina acestui război și pentru ca poporul roman să stăpînească de-a pururi poporul alban". Și zicînd acestea îi străpunge cu sabia gîtul albanului, care abia-și mai ține arma în mînă. Horatius ia apoi ca trofeu armele și hainele celui căzut. Romanii, strigînd ura și felicitînd pe Horatius, îl primesc cu mare bucu-

Scanned with CamScanner

rie în rîndurile lor, voioşia fiind cu atît mai mare, cu cît viaţa lor fusese la mare răscruce. Apoi toţi purced la îndeplinirea celor cuvenite pentru înmormîntarea celor căzuţi, deşi nu toţi cu aceleaşi simţăminte, fiindcă pe de o parte unii-şi măriseră puterea, iar pe de altă parte, ceilalţi ajunseseră supuşi celor dintîi. Şi azi mai sînt mormintele lor mărturie. Fiecare mormînt se află acolo unde au căzut Horaţii şi Curiaţii; două morminte romane stau într-un singur loc, aproape de Alba, iar trei morminte albane către Roma, însă la oarecare depărtare unele de altele, aşa cum s-a desfăşurat lupta.

XXVI Înainte de despărţirea celor două oşti, Mettius i-a pus următoarea întrebare lui Tullus: potrivit înţelegerii încheiate, ce porunci dă? Regele a hotărît atunci ca tineretul alban să fie ţinut mai departe sub arme, fiindcă are nevoie de sprijinul lor pentru războiul cu veienţii. Şi atunci oştile au fost pornite de aici către vetrele lor. În fruntea oastei romane păşea Horatius, cu trofeele celor trei curiaţi învinşi. În cale i-a ieşit însă sora lui, care fusese logodită cu unul din Curiaţi. Întîlnindu-şi fratele tocmai cînd intra pe poarta Capena,[90] cînd ea a văzut şi a recunoscut pe umerii fratelui său mantaua de război a logodnicului ei, pe care ea însăşi o lucrase cu mîinile sale, a început să-şi smulgă părul, să strige, să se căineze cu nespusă jale, după logodnicul ei dus din rîndul celor vii. Vaierile şi strigătele surorii sale, cînd toată ţara era în voioşie şi în sărbătoare pentru biruinţa lui fără seamăn, i-a stîrnit revolta în suflet tînărului Horatius; el — fire aprigă — trage sabia din teacă şi-şi înjunghie sora, spunîndu-i vorbe de ocară: „Du-te după logodnicul tău, cu dragostea ta neghioabă, tu care ţi-ai uitat de toţi, de fraţii tăi ce zac ucişi, tu care ai uitat şi de cel ce-a mai rămas în viaţă, şi de patria ta. La fel să pată orice femeie romană care va jeli pe un vrăjmaş!"

Fapta lui a apărut cumplită şi senatului, şi poporului. Însă, strălucita-i ispravă, proaspătă în amintirea lor, îi împiedica să se pripească împotrivă-i. Totuşi, în cele din urmă a trebuit să fie adus în faţa judecăţii regelui. Regele, ca să nu apară în faţa poporului ca un acuzator fără suflet, şi răspunzător într-un proces atît de greu şi neplăcut, care adusese atîta doliu şi care

avea să sfîrşească, în urma condamnării la moarte a învinuitului, cu executarea lui, a recurs la calea convocării adunării poporului: „Numesc, spuse el, potrivit prevederilor legii, doi judecători[91] care să-l judece pe Horatius pentru crima de înaltă trădare". Această lege foarte aspră suna astfel: cei doi judecători trebuiau să judece procesul de înaltă trădare. Dacă învinuitul va face apel la popor, el este în drept s-o facă. Dacă cei doi judecători vor da o sentinţă de condamnare, atunci osînditului va trebui să i se pună vălul pe cap, după care va fi spînzurat de copacul blestemat şi va fi biciuit, fie înăuntrul zidurilor cetăţii, fie în afara lor.

Fiindcă judecătorii erau de părere că nu pot să-l ierte pe Horatius, şi că deci trebuie condamnat, deoarece potrivit literei acelei legi el a fost găsit vinovat, după ce au dat sentinţa, unul din ei a rostit următoarele: „Publius Horatius, te declar vinovat de înaltă trădare. Du-te, lictor, şi leagă-i mîinile!" Lictorul se apropie de condamnat, căutînd să-l lege. Atunci Horatius, din îndemnul lui Tullus, care tîlcuia blînd legea, a spus: „Fac apel la judecata poporului". În felul acesta apelul lui a ajuns în faţa adunării poporului. Toată lumea era adînc mişcată de felul cum se înfăţişa acest proces, mai ales cînd însuşi tatăl lui Horatius îşi susţinea sus şi tare convingerea că fiica sa a fost pe bună dreptate ucisă; dacă el n-ar fi încredinţat de acest adevăr, el însuşi, folosindu-se de dreptul său de tată,[92] ar fi luat măsurile cuvenite împotriva feciorului său. Apoi bătrînul rugă poporul să-i cruţe măcar singurul vlăstar rămas în viaţă dintre atîţia copii, care de care mai plin de însuşiri frumoase. Cînd rostea aceste cuvinte, îşi îmbrăţişa mereu feciorul, arătînd mulţimii trofeele luate de la Curiaţi agăţate de un stîlp, în acel loc, care se cheamă acum stîlpul lui Horatius, spunînd următoarele: „O, cetăţeni romani, cum puteţi voi răbda această privelişte, ca să-l vedeţi spînzurat sub furci[93], cu mîinile legate la spate, biciuit şi chinuit, pe acel erou pe care, puţin mai înainte, l-aţi văzut păşind mîndru de străluciţele-i biruinţe, sărbătorit de întreg poporul? Nici măcar ochii albanilor, foştii noştri duşmani, n-ar putea îndura grozăvia unei astfel de privelişti! Hai, lictore, du-te şi leagă mîinile eroului, care puţin mai înainte a mărit prin biruinţa lui puterea poporului

roman. Du-te, lictore, pune-i salvatorului acestei cetăți vălul pe cap, ca la nelegiuiți, spînzură-l de copacul blestemat, sfîșie-i spatele cu biciul, fie între ziduri, fie aci între pilaștri, unde se află trofeele luate de el de la vrăjmași, fie dincolo de ziduri, între mormintele curiaților biruiți de el. Cu ce inimă îl veți putea voi tîrî la locul osîndei, de vreme ce strălucitele-i fapte de arme nu sînt în măsură să-l scape de grozăvia unei pedepse atît de cumplite?"

Poporul n-a fost în stare să-ndure nici lacrimile tatălui și nici soarta unui tînăr atît de bine înzestrat și pregătit să-nfrunte orice primejdie. Și l-au iertat de pedeapsă, mai mult datorită simțămîntului de minunare pentru faptele lui, decît pentru dreptatea pricinii lui. Însă pentru că acest om, prin fapta-i îndeobște cunoscută, trebuia să ispășească într-un fel vina, s-a dat poruncă tatălui lui Horatius să plătească o gloabă de ispășire, care bani urmau însă să fie dați de stat. După ce bătrînul Horatius și-a îndeplinit toate îndatoririle pentru săvîrșirea sacrificiilor ispășirii,[94] care au fost încredințate ca moștenire din tată în fiu întregului neam al lui Horatius, s-a înălțat o grindă de-a latul străzii și s-a dat poruncă tînărului să treacă pe sub ea, cu capul acoperit de un văl, ca și cum ar fi trecut pe sub un jug. Această grindă a dăinuit mereu, fiind înlocuită pe cheltuiala statului ori de cîte ori putrezea, și s-a numit „grinda surorilor".[95] Și sorei eroului i s-a ridicat un monument, construit din blocuri pătrate de piatră, în locul unde ea fusese înjunghiată.

XXVII Însă pacea cu albanii n-a dăinuit multă vreme. Mettius Fufetius, urît de poporul său din cauză că el avusese năstrușnicul gînd de-a încuviința soarta și viața poporului în mîna celor trei ostași curiați, și-a ieșit din brazdă ca un nesocotit și, fiindcă văzuse că prin măsuri cinstite nu izbutise să facă nimic, a recurs la netrebnice căi, ca să zăpăcească mintea poporului, atrăgîndu-l de partea sa. De aceea, așa cum el căutase salvarea în pace, atunci cînd războiul era în toi, și acum, deși era pace, căuta neîncetat pricini de a dezlănțui din nou războiul. Fiindcă-și da seama prea bine că concetățenii săi aveau destul curaj, însă nu prea aveau putere, ațiță pe sub ascuns celelalte

noroade megieşe: dînd o proclamaţie, se preface că încheie prietenie şi alianţă cu ele, în schimb, pune din nou la cale trădarea Romei. Fidenae, o colonie romană, se aliază cu veienţii în urma aţîţărilor făcute de albani, care le făgăduiesc ajutor, şi sînt zădărîţi şi aceştia să ridice armele împotriva romanilor.

Cînd fidenaţii şi-au dat în vileag aceste planuri de răzvrătire. Tullus a poruncit lui Mettius ca să pornească cu armata lui de îndată, din Alba, împotriva noului duşman. După trecerea rîului Anio el aşază tabăra la revărsarea lui în Tibru. Armata veienţilor trecuse Tibrul pe un vad, între locul unde era acum această tabără şi cetatea Fidenae. Aceştia îşi aveau aripa dreaptă a frontului sprijinită pe rîu, iar aripa stîngă se întindea pînă aproape de munţii Albani. Tullus îşi concentrează sforţările spre frontul veienţilor, iar pe albani i-aşează în faţa unei legiuni de fidenaţi. Dar albanii n-aveau nici curaj, nici poftă de a dovedi credinţă Romei, însă nici nu cutezau să rămînă mai departe pe poziţie şi nici să treacă făţiş de partea duşmanului: de aceea s-au retras tiptil, tiptil, spre munţi; ajunşi acolo, cînd au crezut că ei sînt la adăpostul oricărei surprize, şi-au aşezat întreaga armată în linie de luptă; mai apoi îşi schimbă din nou planul, ca să treacă vremea. Şi iarăşi încep să-şi desfăşoare liniile de luptă. Planul lui Mettius era ca el să intervină de partea acelei tabere care va avea la un moment dat soarta luptei în mînă.

Romanii, care ţinuseră mereu legătura cu ei, erau tare uimiţi de cele întîmplate, fiindcă simţiseră că aripa lor a rămas descoperită, în urma plecării de pe poziţie a aliaţilor lor. Şi atunci o ştafetă, pornind în goana calului, vesteşte pe rege că albanii au plecat. În faţa acestei situaţii primejdioase, Tullus a înfiinţat colegiul Saliilor compus din 12 preoţi, creînd o sumă de altare închinate zeiţelor Pallor şi Pavor.[96] Strigînd cu voce puternică şi răspicat, ca să-l audă şi duşmanii, porunceşte ştafetei romane călare să se întoarcă degrabă la ai săi şi să fie toţi gata de luptă. Să le spună că nu e nici un temei de teamă. Albanii au făcut această mişcare din ordinul său, dîndu-se la o parte pentru a da putinţa armatei romane să facă o învăluire, ca să cadă în spatele fidenaţilor, lipsiţi de acoperire. În acelaşi timp porunceşte cavaleriei sale să fie gata de luptă, cu lăncile

întinse înainte. Această măsură ascunde privirilor armatei albane, care se retrăgea, o mare parte a pedestrimii romane. Pedestrimea romană, crezînd că lucrurile stau aşa cum le-a auzit din însăşi gura regelui, se bate cu o dîrzenie fără seamăn. Spaima a intrat în rîndurile duşmanilor. Şi ei auziseră şi cuvintele regelui rostite cu glas tare, precum şi porunca dată lăncierilor romani, fiindcă mare parte din coloniştii din Fidenae înţelegeau limba latină. Ca atare, ca să nu fie atacaţi pe neaşteptate, tăindu-li-se de către albani legăturile cu cetatea lor, şi fiindcă socoteau că şi albanii vor tăbărî asupra lor, coborînd de pe costişe, fidenaţii au fugit de pe poziţii, părăsind lupta. Tullus se ia după ei şi, după ce nimiceşte aripa fidenaţilor, se întoarce şi porneşte împotriva veienţilor buimăciţi şi-n neorînduială din pricina înfrîngerii fidenaţilor.

Nici veienţii n-au fost în stare să reziste iureşului roman, însă rîul care se afla în spatele lor îi împiedica s-o ia la fugă după voie. Cînd însă au văzut că nu mai au încotro, ca să scape cu viaţă s-au aruncat orbeşte în apă, zvîrlindu-şi în mod ruşinos armele, iar ceilalţi, în timp ce zăboveau pe mal, neştiind ce să facă: să lupte, sau să fugă, sînt hăcuiţi cu uşurinţă de romani. Din cîte lupte au dat romanii pînă în ziua aceea, n-a fost o alta mai sîngeroasă.

XXVIII Apoi armata albană, care stătuse în aşteptare, privind numai la felul cum se desfăşurase lupta, a fost îndrumată spre cîmpie. Mettius felicită pe Tullus pentru biruinţa cîştigată; la rîndul lui, şi Tullus i-a răspuns binevoitor lui Mettius. Pentru bunul mers al lucrurilor, el dădu ordin ca armata albană să se instaleze în aceeaşi tabără împreună cu legiunile romane, orînduind pentru a doua zi o ceremonie religioasă şi o slujbă de curăţire de păcate.

În revărsatul zorilor, cînd totul era gata, potrivit obiceiului, Tullus ordonă ca ambele armate să vină la adunare. Crainicii au început să dea de ştire această poruncă a regelui de la o margine la alta a taberei, poftind în primul rînd pe albani. Aceştia, dornici de asemenea privelişti nemaivăzute şi nemaiauzite de ei, s-au aşezat cît mai aproape de regele roman, pentru a afla ce spune. Potrivit îndrumărilor primite anume

înainte, legiunea romană înarmată o înconjoară pe cea albană din toate părțile. Toți comandanții romani primiseră însărcinarea ca poruncile să fie executate fără șovăire. Tullus se adresează ostașilor de față cu următoarele cuvinte:

„Romani! Dacă voi ați fost în stare să biruiți pe vrăjmași în lupta desfășurată ieri, în primul rînd zeilor nemuritori trebuie să le fiți recunoscători, fiindcă lor li se datorează izbînda, și abia în al doilea rînd vitejiei voastre. Ieri voi ați avut de înfruntat nu numai pe acest vrăjmaș, ci ați avut de luptat împotriva unei primejdii cu mult mai amenințătoare: cu trădarea și călcarea jurămîntului de credință al aliaților noștri. Ca să nu fiți duși în amăgire, vă dau de știre acum că albanii au părăsit frontul, plecînd spre munți, fără o poruncă a mea. Repet, n-a fost porunca mea, ci numai un plan bine chibzuit: m-am prefăcut că dau această poruncă ca nu cumva voi, care nu cunoșteați situația adevărată, să vă pierdeți avîntul, aflînd de trădarea aliaților; am căutat în schimb să-l conving pe vrăjmaș că el este înconjurat, pentru ca, intrînd groaza în el, să fie pus pe fugă. Învinuirea pe care o aduc eu nu o pun pe seama tuturor albanilor. Ei și-au urmat căpetenia la fel cum ați fi făcut și voi dacă eu aș fi poruncit ca legiunile romane să se pună în mișcare. Albanilor! Mettius este acela care v-a împins pe voi să porniți pe acest povîrniș al trădării! Mettius este acela care a urzit planurile acestui război sîngeros! Mettius este acela care a călcat în picioare tratatul de alianță dintre romani și albani! Ca să nu mai îndrăznească vreun altul în viitor o asemenea fărădelege, voi da o înspăimîntătoare pildă, care să rămînă învățătură omenirii întregi".

Centurionii înarmați ședeau de jur-împrejurul lui Mettius. Regele continuă să vorbească pe același glas, ca la început:

„Ca să fie bine, cu noroc și spre propășirea poporului roman, și pentru mine și pentru voi, albani, dorind ca întreg poporul alban să treacă în întregime de partea Romei, hotărăsc ca poporul alban să primească dreptul de cetățenie romană, iar fruntașii albanilor să fie primiți în rîndul senatorilor romani; așa cum odinioară statul alban s-a despărțit în două noroade dintr-un singur popor, astăzi se revine din nou la matcă, la un singur norod, ca la început".

Scanned with CamScanner

După rostirea acestor cuvinte, tineretul alban s-a văzut deodată înconjurat de toate părţile de ostaşii romani înarmaţi; dîndu-şi seama că ei sînt lipsiţi de apărare, cu toate că ar fi putut să se împotrivească acestei situaţii, totuşi, împinşi de teamă, au tăcut chitic. Atunci vorbi din nou Tullus:

„Mettius Fufetius, dacă ai mai fi în stare să înveţi în ce chip se cuvine să se respecte un jurămînt de credinţă şi o alianţă sinceră, ţi-aş fi pus la îndemînă o învăţătură acum, cît mai eşti teafăr şi nevătămat în faţa mea, dar fiindcă mintea şi cugetul tău au luat-o razna şi nu te mai poţi vindeca, neamul omenesc va învăţa, prin pilda osîndirii tale la moarte, că asemenea legăminte trebuie păstrate cu sfinţenie, nu cum ai făcut tu cu acelea pe care le-ai călcat şi zdrobit în picioare. Aşa cum ţi-ai împărţit gîndurile şi simţămintele în două părţi, cumpănind între dreptatea fidenaţilor şi a romanilor, puţin mai înainte, la fel se va întîmpla astăzi, de astădată cu trupul tău, care va fi despicat în două şi aruncat în două părţi potrivnice".

Îndată s-au adus două care de curse, trase de cîte patru telegari fiecare, şi între ele, la mijloc, a fost aşezat Mettius, bine legat. Dîndu-se bice cailor, aceştia, mînaţi în două direcţii contrare, rup în bucăţi trupul lui Mettius, împrăştiindu-i mădularele pe drum. Toţi cei de faţă şi-au întors privirile îngrozite de la o asemenea privelişte înfiorătoare. Acesta a fost cel dintîi şi cel din urmă caz de execuţie a pedepsei[97] cu moartea la romani, la care nu s-a mai ţinut seama de legea omenici. De altminteri putem să ne dezvinovăţim în felul acesta că nici un alt popor n-a avut şi n-are pedepse mai blînde.

XXIX În timpul acestor întîmplări fusese trimis înainte la Alba un pîlc de călăraşi romani, care să îndrumeze norodul alban către Roma. În urma lui au fost trimise şi legiunile romane, care să dărîme din temelie cetatea Alba. Cînd armata romană a pătruns printre porţile oraşului, nu s-a văzut, nici auzit nici un fel de zarvă, nu s-a stîrnit printre locuitori nici un fel de spaimă, cum se întîmplă de obicei, cînd sînt cucerite oraşele, cînd porţile se sparg şi se dărîmă cu topoarele, sau cînd zidurile sînt prăbuşite cu ajutorul berbecilor, sau cînd

cetatea e luată cu asalt şi cînd atacatorii înarmaţi, strigînd cît îi ţine gura şi străbătînd oraşul în lung şi-n lat, trec totul prin foc şi sabie. Era o tăcere mormîntală, o jale fără vaiere; toată această mulţime a locuitorilor şedea încremenită şi mută, încît de teamă uitau ce trebuie să mai ia cu ei sau ce trebuie să lase pe loc. Albanii rătăceau fără nici un căpătîi şi fără nici un rost încoace şi-n colo, întrebînd cînd pe unul, cînd pe altul cîte ceva, cînd stînd pe pragurile caselor, cînd intrînd prin odăi, pentru a le mai vedea pentru cea din urmă oară. O dată cu strigătele pîlcului de călăreţi romani, care le-a poruncit să părăsească fără întîrziere oraşul, s-a şi auzit pîrîitul caselor, care începură să fie dărîmate de la cealaltă margine a oraşului, şi deodată un nor uriaş de pulbere a învăluit totul, ca într-o ceaţă. Atunci, fiecare alban îşi ia cu sine ce poate şi ce găseşte la îndemînă, părăsindu-şi vatra, zeii casnici şi locuinţa unde fiecare se născuse şi crescuse, pornind pe drum de băjenie. Convoiul neîntrerupt al pribegilor umplu toate drumurile şi potecile, încît privelişteа fiecăruia din ei stîrnea un nou prilej de lacrimi şi jale. Au început să se audă suspine şi vaiere, mai ales din partea femeilor cînd treceau pe lîngă templele lor sfinte ocupate de ostaşi înarmaţi, de parcă şi zeii lor căzuseră prinşi în mîinile romanilor. După ce toţi albanii au ieşit din oraş, ostaşii romani au făcut una cu pămîntul toate clădirile şi aşezămintele publice şi particulare, şi numai în răstimpul unei ore; au fost dărîmate şi nimicite pînă-n temelie casele unui oraş întreg, întocmirea şi înfăptuirile a patru sute de ani de viaţă. Atîta dăinuise oraşul Alba. Numai templele zeilor au fost cruţate; aşa fusese porunca regelui.

XXX Puterea şi faima Romei au crescut însă pe ruinele Albei. Numărul locuitorilor ei s-a îndoit acum. S-a format un nou cartier al Romei, fiind alipit acum capitalei şi muntele Caelius.[98] Şi pentru ca lumea să se îndemne să-şi facă locuinţele într-un număr mai mare în acest nou cartier, însuşi Tullus şi-a construit noul său palat aici, în care a locuit mereu apoi. El a ales şi a vîrît în rîndul senatorilor romani pe căpeteniile albanilor, făcînd să crească în felul acesta numărul sena-

torilor. Noii senatori albani aleşi au fost următorii: Albanii, Tullii, Servilii, Quinţii, Geganii, Curiaţii, Cloelii etc. Mărindu-se numărul senatorilor, tot Tullus a pus să se construiască noul palat al curiei, care s-a numit pînă în zilele noastre Curia Hostilia.[99] Apoi a mai ales dintre albani zece roate de călăraşi, recrutate din toate clasele, pentru ca în felul acesta să crească puterile noului popor; a împlinit apoi efectivele vechilor legiuni romane şi a înfiinţat altele noi.

Bizuindu-se pe aceste noi forţe, Tullus declară război sabinilor. Acest popor, alături de etrusci, era pe vremuri unul din cele mai puternice şi mai temute neamuri, şi prin numărul mare de ostaşi, şi prin armele lui. Curseseră jignirile din partea ambelor tabere şi-şi ceruseră unii altora satisfacţie, însă fără nici un rezultat. Astfel, Tullus îi învinuieşte pe sabini că au pus la popreală nişte tîrgoveţi romani în templul Feroniei[100], unde se ţinea un tîrg mult căutat de oameni; la rîndul lor, sabinii se plîngeau că sclavii lor fugiseră mai înainte într-o dumbravă şi că fuseseră reţinuţi de romani, în oraş. Acestea erau pricinile războiului. Sabinii şi-au mai amintit că o parte din populaţia lor a fost colonizată de Tatius în Roma şi că de curînd puterea romană a crescut prin adăugarea populaţiei albane. De aceea au căutat să capete sprijin şi ajutoare şi din alte părţi.

Dintre etrusci, veienţii erau cei mai apropiaţi vecini ai sabinilor. De la veienţi au venit în armata sabină numeroşi voluntari, datorită faptului că unii oameni din popor, mai ales cei lipsiţi de mijloace, erau ademeniţi cu plata unei solde bune. Sabinii însă n-au primit ajutor oficial din partea cetăţii Veii, fiindcă era încă în vigoare tratatul de pace şi armistiţiul încheiat de Romulus cu Veii. (Şi nu e de mirare că n-au obţinut nici un sprijin de la ceilalţi vecini ai lor). În timp ce ambele tabere îşi făceau cele mai mari pregătiri cu putinţă, convinşi că sorţii biruinţii vor cădea de partea acelei tabere care va dezlănţui cea dintîi atacul, Tullus se hotărăşte ca el să pătrundă mai întîi pe teritoriul sabin. S-a dat o bătălie crîncenă la locul numit „Pădurea Rea“,[101] unde armata romană şi-a dovedit străşnicia, datorită puternicului avînt al pedestrimii sale, dar mai ales vitejiei fără seamăn a cavaleriei, cu efectivele

de curînd mărite. Frontul sabin a fost străpuns datorită forțelor cavaleriei romane, care a pornit un năprasnic iureș peste liniile sabine. Sabinii au fost înfrînți și puși pe fugă, suferind pierderi grele.

XXXI După înfrîngerea sabinilor, domnia lui Tullus și întreaga putere romană au ajuns în plină glorie. Atunci s-a anunțat regelui și senatorilor că pe muntele Alban a plouat cu pietre. Deși faptul era greu de crezut, au fost trimiși oameni care să vadă la fața locului acea minune. Chiar în fața lor au căzut din cer nenumărate pietre,[102] întocmai ca o grindină grea și deasă, mînată de vînt spre pămînt. Li s-a părut chiar că, din dumbrava de pe culmea muntelui, aud un glas deslușit care-i îndeamnă pe albani să-și continue a-și face sacrificiile după datinile strămoșești. Ei se lăsaseră de ele, ca și cum o dată cu părăsirea patriei și-ar fi uitat și de zei, fie trecînd la religia romană, fie că, îndîrjiți din pricina unei soarte rele și crude, așa cum se întîmplă, încetaseră să se mai închine zeilor lor. În urma acestei minuni, romanii au orînduit un șir de sărbători de nouă zile, fie din îndemnul glasului din cer, de pe muntele Alban — căci și această întîmplare este pomenită — fie din îndemnul haruspiciilor.[103] A rămas de atunci un obicei îndatinat ca, ori de cîte ori se vestește o minune asemănătoare, să se țină sărbători timp de nouă zile.

Nu mult după aceasta, romanii au avut de suferit din pricina unei molime care le-a sleit puterea de luptă. Războinicul lor rege le-a poruncit însă să se facă mînuiri de arme tot mereu, convins că tinerii își vor păstra vînjoșia și sănătatea mai bine în tabăra militară decît acasă; în cele din urmă, și regele a fost trîntit la pat de o lungă boală. O dată cu istovirea trupului, i-a slăbit și avîntul, așa încît el, care mai înainte socotise că e nepotrivit pentru un rege să-și frămînte mintea cu cele religioase, acum, deodată, începe să se îndeletnicească cu tot soiul de slujbe și rugăciuni, devenind tare cucernic, împuind și capul poporului cu asemenea deprinderi. Într-o mare măsură, lumea caută să se reîntoarcă la vechile stări de credință și cuviință de pe vremea lui Numa, socotind

că singurul mijloc de ajutorare a celor bolnavi este împăcarea cu zeii şi iertarea păcatelor. Se spune că însuşi regele, tot răsfoind prin cărţile lui Numa, ar fi găsit acolo istorisirea unor sacrificii făcute în taină în cinstea lui Jupiter Elicius. Regele a vrut să le îndeplinească singur, pe ascuns; nerespectînd însă tipicul slujbei, nici în ce priveşte pregătirea, nici în ce priveşte desfăşurarea sacrificiului, nu numai că nu a căpătat nici un semn din partea zeului, ba dimpotrivă, Jupiter s-a mîniat trimiţîndu-i un trăsnet pentru călcarea orînduielilor sacrificării, iar regele, lovit de fulgerul acestuia, s-a mistuit în para focului, cu casă cu tot. Tullus a domnit 32 de ani, în care timp i s-a dus faima peste ţări şi mări prin războaiele purtate.

XXXII După moartea lui Tullus, aşa cum era hotărît de la început, puterea a trecut din nou în mîinile senatorilor, care au numit un interrege. Poporul l-a ales rege în comiţii pe Ancus Martius, şi senatorii au întărit această alegere. Ancus Martius era nepot de fiică al lui Numa Pompilius. Încă de la începutul domniei, el şi-a luat ca îndreptar de viaţă şi ca pildă pe bunicul său, care s-a bucurat de atîta glorie; pe lîngă aceasta, dîndu-şi seama că domnia înaintaşului său, de altfel deosebit de rodnică, a avut o singură lipsă, şi anume că nu a săvîrşit slujbele ceremoniilor potrivit rînduielilor religioase, Ancus a socotit de cuviinţă să se revină numaidecît la ceremoniile orînduite de Numa; de aceea a poruncit pontificelui să aducă la cunoştinţa poporului toate ceremoniile instituite de acesta în cărţile lui, transcriindu-le pe o tablă albă.

Astfel, atît cetăţenii romani iubitori de linişte, cît şi locuitorii cetăţilor învecinate, au început să nădăjduiască că regele se va întoarce la obiceiurile şi datinele strămoşului său. În schimb latinii,[104] cu care Tullus încheiase un tratat, au prins din nou curaj şi-au năvălit în teritoriul roman. La plîngerile repetate ale romanilor ei au răspuns trufaş, socotind că regele roman e o fiinţă nepăsătoare ce-şi petrece timpul între temple şi altare. Ancus însă avea o fire cumpănită, care amintea şi de Romulus şi de Numa. El îşi dădea seama că în timpul domniei strămoşului său pacea fusese mai folositoare ca răz-

Scanned with CamScanner

boiul pentru un popor tînăr, nestrunit bine. Pe lîngă aceasta, şi Numa a avut parte de linişte şi pace, nefiind ameninţat de nici o primejdie. Pentru el însă, treaba aceasta nu va fi atît de uşoară. Lui Ancus i se pune acum la încercare puterea răbdării, fiind convins că dacă el nu va da dovadă că ştie să rabde, va fi disprețuit de vrăjmaşi. Asemenea vremuri sînt mai priincice pentru un rege ca Tullus, nu pentru unul ca Numa. Totuşi, aşa cum Numa Pompilius a înfiinţat cultul şi rînduielile religioase pentru vremea de pace, tot aşa şi Ancus s-a gîndit să le alcătuiască pe cele de război. El a vrut nu numai să poarte războaie, ci să le declare şi după un anumit tipic. În acest scop el a împrumutat de la vechiul trib al aequicolilor,[105] practica pe care o urmează şi acum feţialii cînd formulează o plîngere. Astfel, îndată ce solul ajunge la graniţele ţării căreia îi este adresată această plîngere (el are capul acoperit de filum — un voal de lînă), spune următoarele:

„Auzi-mă, atotputernice Jupiter, ascultă-mă şi tu, popor (şi aici spune numele norodului respectiv), să mă audă şi dreptatea cerească! Sînt crainicul însărcinat anume de poporul roman. Am sosit ca un trimis căruia i s-a încredinţat o întocmire sfîntă şi dreaptă. Aveţi încredere în cuvintele mele!“ Urmează apoi prezentarea cererii. După aceea feţialul ia martor pe Jupiter, spunînd următoarele: „Dacă eu cer, în numele poporului roman, în chip nedrept şi nelegiuit aceşti oameni şi aceste lucruri care nu ni se cuvin, atunci să fiu oprit să mă mai înapoiez vreodată în patrie“.

El grăieşte aceste cuvinte, iar cînd trece graniţa le spune şi celui dintîi om pe care-l întîlneşte în cale, la fel le rosteşte cînd intră pe poarta oraşului şi cînd pătrunde în for, schimbînd numai cîteva cuvinte din formulă şi din jurămînt. Dacă nu i se dă ceea ce cere, după un răgaz de 33 de zile — acesta este numărul de zile consacrat — el declară război în aceşti termeni: „Auzi-mă, Jupiter, şi tu, Junona, şi tu Quirinus, şi voi toţi zeii cereşti, şi voi zei ai pămîntului, şi voi zei ai infernului, auziţi-mă! Vă iau ca martori pe voi, că acel popor (aici îi spune numele) a făcut o nedreptate şi nu-şi îndeplineşte îndatoririle potrivit dreptăţii. Dar în privinţa drep-

Scanned with CamScanner

turilor noastre ne vom consfătui și vom chibzui în patrie cu senatorii în ce chip vom redobîndi ceea ce ne aparține".

Atunci fețialii se întorc la Roma, pentru a chibzui și a lua o hotărîre. Imediat regele începe deliberarea cu senatorii, spunînd aceste cuvinte:

„În privința bunurilor, neînțelegerilor și pricinilor, împuternicitul poporului roman a adus la cunoștință către împuternicitul vechilor latini și către latinii înșiși ce bunuri se cuvenea să fie date înapoi, ce trebuie făcut și în ce chip se cade să se răspundă. Aceștia n-au înapoiat nici bunurile, n-au făcut nici ce li s-a cerut, n-au împlinit nici o îndatorire. — Spune, — grăiește regele către primul senator pe care-l întreabă, — ce părere ai? — Cred că toate acestea trebuie redobîndite printr-un război drept și sfînt, aceasta e părerea mea, la aceasta mă alătur." Apoi îi întreabă, rînd pe rînd, și pe ceilalți. Cînd cei mai mulți sînt de aceeași părere, se declară război. Se obișnuia ca fețialul, înarmat cu o lance de fier sau cu o lance mînjită de sînge și cu vîrful înroșit în foc, să se ducă pînă la hotarele dușmanilor, însoțit de cel puțin trei tineri, și să spună: „Pentru că popoarele vechilor latini sau latinii înșiși au făcut o nedreptate poporului roman al quiriților, pentru că poporul roman al quiriților a poruncit să se înceapă războiul cu vechii latini; pentru că senatul poporului roman a propus, a decretat și a votat acest război cu vechii latini, din aceste cauze eu, și poporul roman, declar și pornesc război împotriva vechilor latini". Spunînd aceste cuvinte, fețialul aruncă lancea spre țara vrăjmașului. În felul acesta s-au formulat cererile drepturilor romane de la latini, și în acest chip s-a declarat războiul. Acest protocol s-a păstrat și de către urmași.

XXXIII Regele Ancus, lăsînd pe seama flaminilor și a celorlalți preoți grija cultului, a strîns noi trupe și a cucerit orașul latinilor, Politorium.[106] Urmînd pilda înaintașilor săi, care măriseră puterea romană prin primirea în rîndurile cetățenilor romani chiar a dușmanilor învinși, și Ancus a adus la Roma întreaga populație a orașului Politorium. Și fiindcă sabinii se așezaseră în jurul Palatinului, vechea reședință a romanilor, pe Capitoliu și în cetățuie, iar pe muntele Caelius

își construiseră locuințele albanii, noua populație a primit Aventinul. Acolo, nu mult după aceea, după ce au fost ocupate orașele Tellenae[107] și Ficana, s-au stabilit și alți noi cetățeni. Politorium a fost apoi din nou atacat; căci, după mutarea populației lui la Roma, vechii latini puseseră stăpînire pe orașul rămas fără locuitori. Aceasta a fost pricina pentru care romanii au hotărît să distrugă orașul, ca să nu mai fie niciodată un loc de adăpostire pentru dușmani.

În cele din urmă, războiul s-a îndreptat spre Medullia[108]. Acolo, mult timp lupta a fost fără sorți de izbîndă, biruind cînd unii cînd ceilalți, căci orașul era întărit cu redute și metereze și era apărat de o garnizoană puternică. Pe lîngă aceasta, oștirea latină, avînd tabăra instalată în plină cîmpie, a silit pe romani să dea și lupta corp la corp, din cînd în cînd. Pînă la urmă, adunîndu-și toate trupele, Ancus a izbutit în sfîrșit să-și înfrîngă vrăjmașul într-o bătălie. De acolo regele s-a înapoiat încărcat cu o uriașă pradă la Roma.

Și de data aceasta a primit în rîndurile cetățenilor romani mai multe mii de latini. Pentru a uni Aventinul cu Palatinul, el le-a dat locuințe în ținuturile din jurul templului Murcia[109]. El a adăugat Romei și Janiculum,[110] nu din lipsă de spațiu, ci de teamă ca nu cumva acesta să ajungă o fortăreață în mîinile dușmanilor. A hotărît să-l înconjure nu numai cu un zid, ci să-l unească cu Roma printr-un pod de lemn. Acesta e cel dintîi pod făcut peste Tibru. Tot opera regelui Ancus este și construirea valului redutelor quiriților, o foarte importantă întăritură, împotriva atacurilor din cîmpie.

Puterea romană era în neîntreruptă dezvoltare, și fiindcă într-o mulțime atît de mare de oameni nu se putea lesne deosebi ceea ce era drept de ceea ce era nedrept, și pentru că se săvîrșeau pe ascuns și noaptea atîtea fapte rele, furtișaguri, tîlhării etc., el a construit în mijlocul orașului, în for, o închisoare,[111] ca să înfricoșeze pe răufăcători și să oprească creșterea unor astfel de fărădelegi.

În timpul acestui rege a fost mărită nu numai Roma, dar și teritoriul și granițele ei. De la Veii a cucerit pădurea Maesia;[112] apoi și-a întins stăpînirea pînă la mare, a întemeiat orașul Ostia[113] de la gurile Tibrului și a deschis salinele[114] din jurul

portului; pentru preamărirea faptelor lui strălucite în război, el a reconstruit templul lui Jupiter Feretrius, făcîndu-l şi mai impunător.

XXXIV În timpul domniei lui Ancus s-a stabilit la Roma Lucumo,[115] un om destoinic şi bogat, în dorinţa şi speranţa de a dobîndi o mare cinste, pe care n-a putut-o cîştiga la Tarquinii[116] unde era socotit de neam străin. El era fiul lui Damaratus[117] din Corint, care izgonit din patrie, din pricina neînţelegerilor politice, s-a aşezat la Tarquinii, unde s-a căsătorit şi a avut doi copii, pe Lucumo şi Aruns. Lucumo i-a supravieţuit tatălui, moştenind toate avuţiile acestuia. Aruns însă a murit înaintea tatălui, lăsîndu-şi soţia însărcinată. După moartea fiului său, nici tatăl n-a mai trăit mult timp, dar neştiind că nora sa va avea un fiu, nu i-a lăsat nimic prin testament nepotului său. Copilul, fără nici un drept de moştenire, născut după moartea bunicului său, a primit numele de Egerius, cuvînt care înseamnă „om lipsit". Lucumo, dimpotrivă, era moştenitorul tuturor avuţiilor tatălui său. Foarte îngîmfat şi mai înainte din pricina averilor lui el şi-a mai mărit trufia şi prin căsătoria cu Tanaquil. Aceasta, născută dintr-un neam bogat, nu putea să rabde că prin această căsnicie a fost nevoită să se scoboare din rangul în care se născuse. Ea nu putea să îndure jignirile aduse de etrusci, care-l dispreţuiau pe Lucumo, fiul unui venetic surghiunit.

Astfel, lăsînd la o parte dragostea înnăscută de patrie, ea şi-a făcut planul să plece din Tarquinii, pentru a-şi vedea bărbatul ridicat în demnităţi înalte. Pentru acest scop, ei i se părea că locul cel mai potrivit ar fi Roma: „La un popor tînăr, unde noblefea se poate cîştiga repede prin merit personal, de bună seamă se va găsi un loc pentru un bărbat iscusit şi îndrăzneţ. Aici a domnit Tatius, care se trăgea din neam sabin; Numa a fost chemat la domnie de la Cures, iar Ancus avea ca mamă o sabină şi era nobil numai după Numa". A reuşit lesne să-l convingă pe Lucumo, mai ales că era şi el dornic de măriri, că Tarquinii nu e decît patria mamei lui.

Aşadar au plecat la Roma, cu toate bunurile lor. Au ajuns pe Janiculum. Acolo, un vultur, plutind uşor cu aripile întinse,

Scanned with CamScanner

i-a luat cuşma de pe cap, în timp ce se afla în trăsură alături de soţia lui. Apoi, zburînd cu mare zgomot deasupra trăsurii, ca şi cum ar fi avut de îndeplinit o însărcinare cerească, i-a aşezat din nou cuşma pe cap; după aceea a pierit în azurul cerului. Se spune că Tanaquil a primit acest semn cu multă bucurie, căci ea cunoştea, fiind etruscă, tălmăcirea semnelor prevestitoare. Îmbrăţişîndu-şi bărbatul, l-a îndemnat să năzuiască mereu către trepte înalte, spunîndu-i: pasărea a coborît din cer ca sol al zeului; ea a zburat în jurul creştetului capului său, făcînd acest semn prevestitor; pasărea a ridicat podoaba pusă pe capul lui, pentru a o aşeza din nou din porunca cerului, ca să-i arate lui că e un ales al zeilor.

Cu aceste nădejdi şi gînduri au intrat ei în Roma. Aici Lucumo şi-a cumpărat o proprietate şi şi-a luat numele de L. Tarquinius Priscus. Sosirea acestui nou venit şi bogăţia lui au atras repede atenţia romanilor. De altfel şi el îşi ajuta soarta prin atitudinea lui binevoitoare şi dărnicia lui îndatoritoare oricui. În curînd faima despre el a ajuns şi la palatul regal. El a reuşit în scurt timp, prin sîrguinţa şi dărnicia lui, să lege o strînsă prietenie cu regele. Astfel, el luă parte la treburile publice, civile, militare şi cele particulare şi, după ce a fost pus la multe încercări, a fost numit, prin testament, tutorele copiilor regelui.

XXXV Ancus a domnit 24 de ani şi a fost deopotrivă ca oricare din regii care au domnit mai înainte, prin gloria şi iscusinţa lui atît în timp de război, cît şi în timp de pace. Fiii regelui Ancus ajunseseră aproape de vîrsta bărbăţiei. De aceea Tarquinius s-a străduit ca să întrunească cît mai repede comiţiile pentru alegerea noului rege. Cînd a sosit ziua alegerilor, el a îndepărtat pe fiii regelui, trimiţîndu-i la vînătoare. Se spune că el a fost cel dintîi care a cerut domnia pe calea alegerilor şi că a ţinut o cuvîntare pentru a cîştiga de partea sa poporul. El a spus că „faptul acesta nu este nou, căci nu este cel dintîi străin, ca să poată uimi sau indigna pe cineva, ci este al treilea care pretinde domnia la Roma. Însuşi Tatius a fost făcut rege, deşi nu era numai străin, ci ieşea chiar din rîndul

foştilor duşmani, iar Numa, cu toate că nu avea cunoştinţe în cetate şi nici nu ceruse tronul, a fost chemat să domnească.

În schimb el însă, din clipa în care a putut fi de sine stătător, a venit la Roma cu soţia sa şi cu toate avuţiile; acea parte a vieţii, în care oamenii îndeplinesc îndeletniciri cetăţeneşti, el a petrecut-o mai mult la Roma decît în vechea lui patrie. El a învăţat şi în timp de pace şi în timp de război legile şi religia romană de la un dascăl, pe care nu-i este ruşine să-l numească, căci e însuşi regele Ancus. El s-a luat la întrecere, în supunerea şi respectul său faţă de rege, cu toţi cetăţenii, iar în bunăvoinţa faţă de alţii, cu însuşi regele". Şi pentru că tot ce le spunea erau adevărate, poporul într-un glas l-a ales rege.

Aşadar, acest bărbat, de altfel vrednic şi de ispravă, a avut şi în timpul domniei aceeaşi iscusinţă de care a dat dovadă în timpul alegerii. El s-a străduit nu numai să-şi întărească domnia, ci să mărească şi statul. De aceea a ales o sută de bătrîni, care mai tîrziu s-au numit senatori ai ginţilor minore. Aceştia au fost credincioşi regelui, care le deschisese drumul spre senat.

Tarquinius cel Bătrîn mai întîi a avut de purtat război cu latinii, cărora le-a cucerit oraşul Apiolae.[118] Pentru că a cîştigat de aici mai multă pradă decît glorie, a dat la Roma jocuri mai măreţe şi mai bine organizate decît regii de mai înainte. Atunci s-a ales locul pentru circul care este acum cunoscut sub numele de Circul cel Mare.[119] S-au distribuit senatorilor şi cavalerilor locurile în circ, unde să-şi construiască fiecare tribuna;[120] acestea s-a numit „fori". Ei priveau reprezentaţiile din tribunele susţinute de stîlpi înalţi de douăsprezece picioare. S-a dat un spectacol la care au fost aduşi cai de luptă şi luptători din Etruria[121] mai ales. De atunci, în fiecare an s-au repetat aceste serbări, ce s-au numit mai întîi „jocurile romane", apoi „marile jocuri". Tot acest rege a împărţit loturi de case cetăţenilor în jurul forului şi a ridicat portice şi prăvălii.

XXXVI El se pregătea tocmai să împrejmuiască oraşul şi cu un zid de piatră, dar izbucnirea războiului cu sabinii i-a stăvilit planurile. Acest război a fost atît de neaşteptat, încît

înainte ca oastea romană să poată ieşi în calea duşmanilor şi să-i poată opri, ci şi trecuseră rîul Anio. La Roma s-a iscat o mare spaimă. S-au dat lupte nedecise la început, cu pierderi şi dintr-o parte şi din alta. În cele din urmă, duşmanii, hotărîndu-se să-şi recheme trupele în tabără, au dat romanilor răgaz să-şi organizeze armata şi să se pregătească mai bine de război. Tarquinius, socotind că efectivele cavaleriei sînt neîndestulătoare, a hotărît să mai adauge un număr de roate de călăreţi, la centuriile triburilor Ramnes, Tities şi Luceres, centurii înfiinţate de Romulus şi pe care voia să le lase urmaşilor şi să-i poarte numele său.

Pentru că Romulus făcuse acest lucru, cercetînd mai întîi zborul păsărilor, Attus Navius,[122] un vestit augur pe vremea aceea, s-a opus planului lui Tarquinius, spunîndu-i că nu se poate schimba nimic din ceea ce există şi nici înfiinţa ceva fără a consulta mai înainte auspiciile. Regele, mîniat şi vrînd să-şi bată joc de pretenţiile augurului, ar fi răspuns: „Hai, cere păsărilor să vezi dacă se poate face ceva din ceea ce am eu acum în gînd!“ Navius a cercetat auspiciile şi a declarat că da. „Ei bine, a spus regele, asta am avut de gînd: ca tu să tai o piatră cu un cuţit. Ia piatra asta şi vezi dacă poţi face ceea ce ţi-au prezis păsările tale“. Atunci augurul fără să şovăie a tăiat piatra în două, spune legenda. Statuia lui Attus, cu capul acoperit, a fost aşezată la locul unde s-a întîmplat minunea, care loc se află pe scările senatului, pe partea stîngă. Se spune că şi piatra a fost aşezată în acelaşi loc, ca să amintească urmaşilor de această minune.

De bună seamă, de aci înainte auspiciile şi funcţia augurilor au dobîndit atîta trecere în ochii poporului şi a cîrmuitorilor statului, încît nu se mai întocmea nimic nici în vreme de pace, nici de război, pînă nu se cercetau mai întîi auspiciile. Adunările poporului, ridicările de oşti, cele mai însemnate chibzuinţe şi hotărîri erau zădărnicite dacă păsările dădeau semne potrivnice. Atunci Tarquinius n-a mai schimbat nimic din centuriile cavalerilor. El le-a mărit numai numărul, aşa fel încît în cele trei centurii să fie 1800 de cavaleri. Cavalerii introduşi au primit tot numele vechi, la care s-a mai adăugat

cuvîntul „cei noi". Astăzi, fiindcă numărul lor este de două ori mai mare, se cheamă că sînt şase centurii.

XXXVII După ce a întărit armata, Tarquinius începe din nou lupta cu sabinii. Dar cu toate că avea o armată mare şi puternică, el s-a folosit în bătălie de un vicleşug. Astfel, trimite în ascuns nişte pîlcuri de ostaşi ca să dea foc şi să arunce apoi în rîul Anio toate lemnele care se găseau pe malul rîului, aproape de vărsarea lui în Tibru. Cea mai mare parte din această lemnărie, care mergea pe apă fiind pusă pe nişte plute, este împinsă de vînt pînă la picioarele podului şi se opreşte acolo, aprinzîndu-l. Acest fapt a stîrnit în timpul luptei groaza în rîndurile sabinilor. Astfel Tarquinius le-a stăvilit retragerea sabinilor ce voiau să fugă. Mulţi duşmani şi-au găsit moartea în apele fluviului, cu toate că izbutiseră să scape de romani. Armele lor plutind pe Tibru pînă la Roma, au adus vestea marei biruinţi cîştigate, înaintea sosirii ştafetelor.

Cel mai mare merit l-a avut în această luptă cavaleria. Roatele de călăraşi erau aşezate la amîndouă aripile oastei. Cînd au văzut că pedestrimea romană dă înapoi în sectorul din centru, cavaleria romană a atacat din flancuri cu atîta putere, încît, nu numai că a stăvilit înaintarea legiunilor sabine, care îi urmăreau cu înverşunare pe romani, căutînd să le taie retragerea, ci deodată au schimbat întreaga situaţie, punînd ei acum pe sabini pe fugă. Sabinii s-au îndreptat în neorînduială spre munţi, dar puţini au mai ajuns pînă acolo. Cei mai mulţi, aşa cum s-a spus mai sus, au fost aruncaţi de cavaleria romană în fluviu. Tarquinius s-a gîndit că trebuie să înspăimînte şi mai tare pe duşmani, şi de aceea a trimis la Roma toată prada şi prizonierii. Romanii au făcut apoi un morman uriaş din aceste prăzi ale duşmanilor şi le-au dat foc — fiindcă aşa juraseră lui Vulcan[123] — apoi au năvălit în ţinuturile sabinilor. Sabinii, cu toate că fuseseră înfrînţi şi nu mai aveau nici o nădejde să-şi îmbunătăţească situaţia, neavînd timp de prea multă gîndire, au ieşit în întîmpinarea romanilor cu o armată de strînsură şi în neorînduială. Dar şi de data

Scanned with CamScanner

aceasta sabinii au fost din nou înfrînţi. După ce au pierdut aproape totul, ei au cerut pace.

XXXVIII Collatia,[124] cu teritoriul din jurul ei, a fost smulsă de la sabini şi alipită statului roman. Egerius, nepotul lui Tarquinius, a rămas guvernator în Collatia. Iată ce am aflat eu asupra felului cum s-a făcut predarea collatinilor. Regele i-a întrebat:

— „Voi sînteţi solii şi împuterniciţii poporului collatin trimişi de poporul vostru ca să vă predaţi, şi o dată cu voi şi cetatea Collatia?“

— „Da! noi sîntem!“

— „Poporul collatin este stăpîn pe libertatea sa?“

— „Da, este!“

— „Vă predaţi pe voi, poporul collatin, oraşul, ţinuturile, apa, hotarele, templele, uneltele, tot ce aparţine zeilor şi particularilor, în stăpînirea mea şi a poporului roman?“

— „Da, le predăm“.

— „Şi eu, la rîndul meu, le primesc“.

Încheind războiul cu sabinii, Tarquinius s-a înapoiat la Roma, fiind purtat în triumf. După aceasta s-a mai războit şi cu vechii latini, însă nicăieri luptele n-au avut rezultate hotărîtoare. În cele din urmă, împresurînd oraşele unul cîte unul, le-a cucerit, punînd stăpînire pe toată populaţia latină. Astfel Tarquinius a cucerit fortăreţele: Corniculum, Vetus Ficulea, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum[125] toate oraşe ale vechilor latini sau ale celor care făceau parte din confederaţia latină. Apoi Tarquinius a încheiat pace şi cu latinii.

A urmat după aceasta o eră de pace în care a început construcţii de tot felul, cu un avînt şi mai mare decît acela de pe frontul de luptă, pentru ca poporul să nu stea degeaba în timp de pace, după atîta amar de războaie. Tarquinius se grăbeşte să continue construirea zidului de piatră în jurul Romei. Construirea acestui zid fusese întreruptă de războiul cu sabinii. Din pricina terenului[126] prea jos din jurul forului, precum şi al văilor dintre acele dealuri prin care nu se puteau scurge uşor apele, panta fiind prea mică, se formau tot felul

de mlaştini, pe care Tarquinius le seacă acum prin canalurile de scurgere, care coborau din locurile mai înalte şi se vărsau în Tibru. Tarquinius a pus temelia templului pe care-l făgăduise lui Jupiter în timpul războiului. L-a construit pe Capitoliu, ca un semn prevestitor al măreţiei viitoare pe care o va căpăta această colină.

XXXIX În vremea aceasta s-a întîmplat în palatul regal un fapt neobişnuit, care a stîrnit uimire în tot poporul prin priveliştea nemaipomenită, cît şi prin urmările lui. Se spune că în timpul somnului şi cînd erau de faţă mai multe persoane, capul unui copil, al cărui nume era Servius Tullius, a fost înconjurat de nimbul unor flăcări. La strigătele de uimire scoase la vederea acestei mari minuni, s-a întîmplat să sosească şi familia regală. Tocmai atunci cînd unul dintre apropiaţii regelui se căznea să aducă apă ca să stingă focul, regina îl opreşte, potoleşte zarva şi porunceşte să nu se atingă nimeni de copil, ci să-l lase în pace, că se va deştepta el singur. Copilul trezindu-se din somn, flăcările dispărură. Apoi luînd deoparte pe bărbatul ei, Tanaquil i-a spus: „Vezi tu pe acest copil? Noi îl creştem de atîta vreme, fără să-l fi băgat de loc în seamă. Să ştii că acesta va fi lumina şi sprijinul nostru în clipele de grea cumpănă. El va fi ajutorul nostru cînd tronul ni se va clătina. Să avem toată grija şi să-i dăm toată atenţia cuvenită acestui copil, căci au început să i se vadă de pe acum semnele unei mari slave, şi pentru noi, şi pentru patrie".

Din ziua aceea au început să se poarte cu el ca faţă de un copil cu însuşiri deosebite. I-au dat toate cunoştinţele necesare şi o învăţătură aleasă, ca să-i adîncească în suflet convingerea că e sortit unui rost şi unei faime neobişnuite. Şi le-a fost uşor să izbutească, fiindcă Servius Tullius le era plăcut zeilor. Ca tînăr avea o înfăţişare şi o fire cu adevărat regească. Cînd Tarquinius s-a hotărît să-şi caute un ginere pentru fiica sa, n-a găsit în tot tineretul roman pe un altul care să-i semene lui Tullius. Şi de aceea i-a şi dat pe fiica sa în căsătorie. Orice s-ar spune cu privire la urcarea unei trepte atît de strălucite, la care a izbutit să ajungă Tullius,

Scanned with CamScanner

cu nu pot crede că el ar fi fost fiul unei sclave şi că el însuşi ar fi fost în copilărie sclav. Mai curînd sînt de părerea acelor analişti care cred că Servius Tullius, tatăl, care avea un loc de frunte în conducerea oraşului Corniculum, a fost ucis în timpul luptelor, iar soţia lui, care era însărcinată, fiind recunoscută între atîtea captive, a fost eliberată de regina romanilor cînd a aflat de obîrşia ei nobilă. Copilul, se zice că s-a născut în palatul lui Tarquinius cel Bătrîn. Între cele două femei s-a înfiripat o puternică prietenie, prietenie întemeiată pe ajutorarea neprecupeţită, şi oferită în restriştе mamei copilului. Feciorul a fost crescut de mic la palat, fiind îndrăgit şi preţuit de toată lumea pentru purtarea-i frumoasă. Soarta mamei lui, căzută prizonieră după cucerirea patriei sale, a făcut să se creadă de către unii analişti că Tullius a fost fiul unei sclave.

XL Trecuseră aproape 38 de ani de la începutul domniei lui Tarquinius, în care timp Servius Tullius era cinstit şi de rege, dar preţuit şi de senatori, şi de popor. Însă cei doi fii ai lui Ancus socoteau că e o mare înjosire pentru ei că au fost îndepărtaţi de la domnie, prin viclenia tutorelui lor, şi că la Roma e stăpîn un venetic, care, nu numai că nu face parte dintr-o familie a unei cetăţi vecine, dar nu e nici măcar din Italia. Văzînd creşterea vazei lui Servius Tullius, ei s-au îndîrjit şi mai tare la gîndul că nici măcar după Tarquinius nu va ajunge în mîinile lor tronul şi puterea, ci acum, dimpotrivă, puterea e ameninţată să cadă în mîinile unui sclav, în aceeaşi cetate unde acum aproape o sută de ani a domnit, cît a stat pe pămînt, Romulus, care a fost fiu de zeu, şi deci el însuşi zeu, nu sclav sau fiu de sclavă ca Servius Tullius. Faptul acesta va fi o mare ruşine atît pentru întreg poporul roman, cît şi pentru propria lor familie, dacă ajung pe tronul Romei venetici şi chiar sclavi, cîtă vreme mai sînt în viaţă urmaşi ai regelui Ancus. De aceea, feciorii lui Ancus Martius au hotărît să întrebuinţeze silnicia şi să curme această înjosire. Durerea pricinuită de nedreptatea ce li se făcuse, îi aţiţa mai mult împotriva lui Tarquinius decît împotriva lui Servius. Ei se gîndeau că regele, dacă ar rămîne în viaţă,

Scanned with CamScanner

se va răzbuna crunt pe ei pentru uciderea lui Servius. Mai mult, Tarquinius cel Bătrîn îşi va alege un alt ginere care să-i urmeze la tron. De aceea, Tarquiniii pun la cale un complot împotriva regelui. În acest scop au fost găsiţi şi plătiţi doi ciobani, dintre cei mai cruzi, care înarmaţi cu nişte topoare zdravene şi avînd şi uneltele lor de cîmp pe umeri, pătrund în tinda palatului. Ajunşi acolo, ciobanii se prefac că se ceartă între ei, stîrnind un zgomot şi o zarvă neobişnuită. În felul acesta atrag în jurul lor pe toţi slujitorii regelui. Apoi, fiindcă amîndoi cereau să fie ascultaţi de rege, şi fiindcă strigătele lor pătrunseseră în toate încăperile palatului, regele a dat poruncă să fie aduşi ciobanii în faţa lui. În primul moment şi unul şi altul au început să vorbească deodată, cu glas tare, aruncîndu-şi ocări unul altuia. Un lictor le-a spus să tacă, cerîndu-le să vorbească fiecare pe rînd. În cele din urmă ciobanii încetează să mai vorbească de-a valma. Aşa cum era hotărît înainte, unul din ei începe să povestească pricina neînţelegerii. În timp ce regele era cu totul atent la spusele lui, celălalt scoate securea şi-l loveşte în cap pe rege. Apoi, lăsînd unealta ucigaşă în rană, amîndoi dau buzna şi ies afară.

XLI Tarquinius e gata să-şi dea suflarea în braţele celor din jurul său. În timpul acesta, lictorii reuşesc să-i înşface pe ucigaşi tocmai cînd voiau să fugă. S-a dat alarma. S-a dus repede vestea în lume şi îndată poporul a sosit în păr, întrebîndu-se toţi miraţi ce s-o fi întîmplat. Tanaquil, în zarva asta nemaipomenită, dă poruncă să se închidă uşile palatului, scoţînd afară din încăperi pe toţi cei care aveau cunoştinţă de această faptă; cu sîrg se apucă de treabă, dînd îngrijirile necesare; nădăjduieşte să-l poată vindeca, însă apoi se răzgîndeşte, încredinţată acum că totul e prea tîrziu şi că altceva e mai grabnic. Repede îl cheamă pe Servius, i-l arată pe Tarquinius aproape fără viaţă şi-l roagă, prinzîndu-i mîna dreaptă, să nu lase nerăzbunată moartea socrului lui, să nu-l lase s-ajungă de rîsul şi batjocura vrăjmaşilor lui.

„Servius, îi spuse ea, dacă eşti un om dintr-o bucată şi un bărbat adevărat, al tău va fi tronul, şi nu al acelora care s-au mînjit cu sînge prin această fărădelege săvîrşită cu mîini

străine. Ridică-te şi urmează porunca zeilor, care cîndva şi-au arătat voia lor cercască prin nimbul de lumină de deasupra capului tău, hărăzindu-te unei soarte strălucite. Acest nimb să-ţi fie îndemn şi îndreptar de viaţă: în curînd se va împlini într-adevăr porunca ursitei; porneşte-o, deci, la drum! Deşi am fost străini, am putut şi noi domni pe acest tron. Gîndeşte-te cine eşti şi din ce obîrşie te tragi. Dar dacă mintea ţi s-a împietrit din pricina acestei întîmplări neaşteptate, atunci n-ai decît să-mi urmezi sfatul meu". Fiindcă strigătele şi vuietul mulţimii creşteau necontenit şi năvala poporului cu greu putea fi stăvilită, Tanaquil se adresează poporului, deschizînd o fereastră din încăperea cea mai de sus a palatului — ferestrele acestea dădeau spre Calea Nouă.[128] (Regele locuia pe atunci în clădirea templului lui Jupiter Stator.) Tanaquil le spune cetăţenilor adunaţi:

„Să nu se piardă cu firea: într-adevăr regele a primit o groaznică lovitură care l-a buimăcit de tot, pierzîndu-şi cunoştinţa, însă fierul n-a pătruns adînc în trup. Regele şi-a revenit în simţire. Ea i-a văzut şi i-a cercetat rana, l-a spălat şi l-a şters de sînge; totul e în ordine, şi are nădejde că poporul îl va vedea pe rege cu ochii lui, în scurtă vreme. Totodată, Tanaquil sfătuieşte poporul să asculte de Servius Tullius, căci el va fi acela care le va face dreptate şi tot el va îndeplini însărcinările regelui". Servius se înfăţişează mulţimii îmbrăcat în mantie albă[129] cu purpură şi însoţit de lictori; şi stînd pe tronul regesc, dă o sumă de hotărîri în unele privinţe, iar în altele se preface că are să ceară sfaturi regelui însuşi. În felul acesta a fost tăinuită moartea lui Tarquinius vreme de mai multe zile după ce se stinsese din viaţă. Sub aparenţa acestei înlocuiri vremelnice, Servius Tullius reuşeşte să-şi întărească treptat puterea lui. Abia acum cînd, în cele din urmă, a dat în vileag moartea regelui şi au început să se audă vaiere în palat, Servius, însoţit de o gardă puternică, s-a urcat pe tron, la început numai cu aprobarea senatului, fără învoirea poporului. După ce uneltele nelegiuirii au fost prinse, fiii lui Ancus Martius au plecat în surghiun la Sucssa Pometia,[130] tocmai atunci cînd se anunţa că regele e în viaţă şi că Servius are o putere atît de mare.

XLII Şi acum Servius caută să-şi întărească puterea sa nu numai prin măsuri şi dispoziţii oficiale, ci şi prin legături de rudenie. Pentru ca fiii lui Tarquinius să nu mai fie porniţi împotriva lui, aşa cum au fost, de pildă, feciorii lui Ancus faţă de Tarquinius, şi-a căsătorit pe cele două fiice ale sale cu prinţi de sînge regal, cu Lucius şi cu Tarquinius, odraslele lui Aruns.

Cu toată strădania sa de a lua măsuri izvorîte numai din înţelepciune şi omenie, el n-a reuşit să înfrîngă voinţa destinului de a se stîrni pizma împotriva regalităţii, chiar în rîndurile rudelor sale de la palat, care i-au dovedit necredinţă şi vrăjmăşie. Tocmai în aceste momente, cînd părea că s-au liniştit lucrurile, a izbucnit războiul cu veienţii, fiindcă expirase armistiţiul, precum şi cu alte neamuri etrusce. În acest război, Tullius a strălucit şi prin vitejia sa, dar a avut parte şi de norocul care l-a ajutat. După ce a izbutit să înfrîngă şi să pună pe fugă o mare armată de vrăjmaşi, regele s-a întors la Roma, fiind încredinţat că acuma se poate bizui şi pe sprijinul patricienilor şi pe dragostea poporului.

El păşeşte acum să desăvîrşească cele mai mari lucrări şi să consolideze opera în vederea păcii, pentru că, în măsura în care Numa fusese creatorul dreptului de obîrşie divină, tot aşa el, la rîndul lui, a ajuns şi el să fie preţuit de urmaşi, fiind socotit ca organizatorul treptelor din dregătorii şi al claselor de cetăţeni din statul roman, fiindcă de la el porneşte ideea deosebirii cetăţenilor, întemeiată pe rang şi avere.[131] El este cel dintîi care a introdus censul,[132] care este una din cele mai sănătoase metode de verificare, şi care va fi principiul fundamental pe care se va sprijini viitoarea putere a Romei, fiindcă nu meritele şi serviciile prestate pe front şi în timp de pace erau acelea care rostuiau pe cetăţeni în viaţă şi în relaţiile lor cu statul, ci starea lor materială. Atunci a înfăptuit el, pentru prima oară, cea dintîi constituţie după datele acestui recensămînt, clasele şi centuriile, stabilind şi o anumită rînduială în viaţa socială, care trebuia respectată şi în timp de război, şi în timp de pace.

Scanned with CamScanner

XLIII Din rîndurile cetăţenilor care aveau o avere de 100 000 de aşi şi chiar mai mult, Servius Tullius alcătui 80 de centurii, patruzeci din ele alcătuite din bătrîni, patruzeci din tineri. Aceasta se numea prima clasă. Cei mai vîrstnici aveau îndatorirea de a asigura paza şi a face apărarea cetăţii, în timp ce tinerii trebuiau să ducă greul războiului peste hotare. Armele pe care erau obligaţi să şi le rostuiască erau coiful,[133] scutul,[134] zalele[135] şi platoşa.[136] Toate erau de metal. Acestea trebuiau să proteguiască corpul; ca arme ofensive împotriva vrăjmaşului erau prevăzute lancea[137] şi sabia.[138] S-au mai adăugat şi două centurii de trupe speciale de fabri,[139] care nu erau înarmate, însă aveau însărcinarea de a face maşinile de război, precum şi instrumentele mai grele pentru război.

Clasa a doua cuprinde cetăţenii ce dispuneau de o avere preţuită între 75 000 şi 100 000 de aşi.[140] S-au alcătuit şi din aceşti cetăţeni, tineri şi vîrstnici, douăzeci de centurii. Ca armă obligatorie aveau scutul lung, dreptunghiular, în locul celui rotund, şi aceleaşi arme, în afară de platoşă.

Clasa a treia a fost stabilită la recensămînt pentru cetăţenii care aveau o avere de 50 000 aşi. Era alcătuită tot din douăzeci de centurii şi cu aceleaşi deosebiri în ce priveşte vîrsta; nici un fel de schimbare în privinţa armelor, în afară de faptul că aici nu se mai prevedeau zalele.

Din clasa a patra făceau parte cetăţenii cu 25 000 de aşi şi erau împărţiţi tot în 20 de centurii. În schimb nu aveau ca arme decît lancea şi sulița de aruncat.

Clasa a cincea era mai mare: era alcătuită din treizeci de centurii. Acestea formau detaşamentele de prăştiaşi, înzestraţi cu praştii şi pietre. Din aceste clase făceau parte şi supranumerarii, gorniştii şi trîmbiţaşii, împărţiţi pe trei centurii. Această clasă avea efective de 11 000 de oameni. Restul de cetăţeni, care dispuneau de o avere sub cea amintită mai sus, au alcătuit o centurie, care era scutită de serviciul militar. În felul acesta a fost organizată pedestrimea romană, pe centurii, cu asemenea subîmpărţiri. Corpul de cavalerie romană era alcătuit numai din patricieni; fruntaşii cetăţii furnizau efective pentru 12 centurii.

Scanned with CamScanner

Servius Tullius a alcătuit 6 centurii de cavalerie, pe cînd Romulus dispunea numai de trei, rămînînd cu aceleaşi denumiri de la începutul organizaţiei lor. A hotărît să se pună la dispoziţie din casa vistieriei statului cîte 10 000 de aşi de fiecare, pentru cumpărarea de cai. Pentru întreţinerea cailor, văduvele şi femeile care nu reuşiseră să se mărite erau obligate să dea cîte 2 000 de aşi fiecare.

În felul acesta, toată greutatea podvezilor trecea de la cei săraci în sarcina cetăţenilor mai avuţi. Bogaţii, în schimb, s-au bucurat şi de ranguri şi onoruri. Această stare de lucruri de pe vremea lui Romulus, care este păstrată mai departe neschimbată şi de către regii următori, cînd fiecare persoană avea drept egal de vot, fără deosebire, n-a mai rămas aşa: acum s-au creat ranguri şi grade, bineînţeles, fără să-i fie nimănui luat dreptul de vot; numai că puterea se găsea la fruntaşii cetăţii.

Cavaleria era chemată cea dintîi să-şi exercite dreptul de vot, apoi urmau cele 80 de centurii ale primei clase. Dacă erau deosebiri de păreri, pe cine anume să voteze — ceea ce însă se întîmpla destul de rar — atunci se chemau centuriile clasei a doua; însă nu era niciodată nevoie să se coboare pînă la clasele de jos, neajungîndu-se chiar pînă la cea din urmă. Nu trebuie să ne mirăm că rînduiala care s-a păstrat pînă astăzi şi numărul total de centurii stabilit de Servius Tullius nu mai corespunde centuriilor din cele 35 de triburi cîte există acum, numărul centuriilor de tineri fiind azi îndoit. El împărţise oraşul în patru mari cartiere. Cartierele şi colinele locuite pe acea vreme se numeau triburi, un cuvînt care derivă, cred eu, de la „impozit", fiindcă şi dările fuseseră fixate tot în raport cu averea fiecăruia, respectîndu-se întocmai această organizare. Totuşi triburile nu aveau nici un fel de legătură cu împărţirea şi numărul centuriilor.

XLIV După terminarea recensămîntului pe care l-a săvîrşit, sancţionînd printr-o lege pe cei care se sustrăgeau, prevăzînd pedeapsa cu închisoarea şi chiar cu moartea pentru cei nerecenzaţi, Servius Tullius a hotărît ca toţi cetăţenii romani, şi cavaleri, şi pedestraşi, să fie prezenţi în revărsatul zorilor

în Cîmpul lui Marte,[141] fiecare în formația centuriei sale. Acolo s-a făcut o slujbă de purificare a întregii armate, jertfindu-se un taur, un porc și o oaie. Și această ceremonie a căpătat denumirea de lustrum[142] sau „ispășirea de la sfîrșit", fiindcă ea s-a oficiat după ce s-au încheiat lucrările recensămîntului. Se spune că Roma a avut, cu prilejul acestui recensămînt, o populație de 80 000 de suflete. Cel mai vechi dintre istoricii romani, Fabius Pictor,[143] menționează însă că numai aceia care erau apți de a purta armele erau în număr de 80 000 de bărbați. Avînd în vedere creșterea populației romane, orașul s-a mărit și ca suprafață, adăugîndu-se încă două coline, Quirinalul și Viminalul.[144] Tot el a mărit și cartierul Esquilinului, unde și-a stabilit reședința, ca să-i dea mai multă faimă cartierului. Înconjură orașul cu ziduri,[145] parapete și șanțuri și tot soiul de lucrări de apărare. El e acela care creează astfel incinta și linia de centură a orașului. Pomoerium înseamnă de altfel, dacă cercetezi sensul cuvîntului, ce e dincolo de ziduri. Este vorba de golul destul de mare dintre și în jurul zidurilor romane, unde etruscii odinioară, atunci cînd voiau să construiască un oraș, trasau pe locul consacrat, prin pietre de hotar, mai întîi zidurile împrejmuitoare, cercetîndu-se mai înainte zborul păsărilor, astfel încît să nu se continuie construcțiile către partea interioară a zidurilor, chiar pînă în ziduri. În timp ce astăzi oamenii și-au făcut casele lipite aproape de aceste ziduri, folosindu-le chiar ca pereți ai locuințelor lor proprii, iar în afară de ziduri se întinde o zonă de teren viran, care nu era destinată nici unui fel de lucrări. Acest spațiu, care era oprit să fie întrebuințat pentru construcții de locuințe, și chiar pentru arături, nu era mai mare ca acela al zonei pomeriumului,[146] se găsea nu numai în spatele zidului, dar și zidul se afla în afara lui, spațiu pe care romanii l-au denumit linie de centură. Dar o dată cu creșterea orașului, aceste granițe socotite sfinte erau și ele împinse în afară, pînă acolo unde trebuiau să înainteze noile ziduri.

XLV După ce s-a înmulțit populația și s-a mărit și suprafața orașului, organizîndu-se totul în perfectă rînduială, pentru a face față oricăror împrejurări, fie în timp de pace, fie de

război, Servius Tullius a căutat să mărească faima puterii romane, însă printr-o domnie înțeleaptă, nu prin forța armelor. De aceea s-a gîndit să înfrumusețeze orașul. Pe vremea aceea se auzise de vestitul templu al Dianei din Ephes.[147] Se dusese vorba că acest templu fusese ridicat din ofrandele tuturor cetățenilor din Asia Mică. Această frățietate și înțelegere între toți cetățenii o ridică în slăvi Servius, precum și cinstirea de toți a zeilor în fața fruntașilor latini, cu care întreținea legături de prietenie și de ospeție, și oficiale și particulare. Datorită stăruințelor sale repetate, Servius izbuti pînă în cele din urmă ca populațiile latine să construiască, împreună cu poporul roman, templul Dianei.[148] Așezămîntul era o dovadă că Roma avea conducerea acestei confederații, din pricina căreia au fost atîtea ciocniri pe calea armelor. Pe cînd se credea că latinii au fost cei dintîi care au renunțat la această pretenție de întietate, din pricina căreia s-a vărsat atîta sînge și s-au întîmplat atîtea dezastre, un locuitor din țara sabinilor și-a făurit un plan, datorită căruia era să se încline de partea porului sabin cumpăna puterii. Se povestea că în țara sabinilor se găsea o vacă nemaipomenit de mare și de frumoasă, proprietatea unui gospodar oarecare. Coarnele acestei vaci minuni fuseseră atîrnate la intrarea vestibulului templului Dianei, ca o amintire a acestei vaci fără seamăn. Se răspîndise, cum era și firesc, și o legendă în jurul acestui animal, pe care cei cu darul proorocirii au răspîndit-o într-adins, că acel cetățean care va jertfi și va închina această vacă Dianei va reuși să aducă puterea în cetatea sa, făcînd-o atotputernică și nebiruită. Cînd a venit vremea pentru sacrificiu, sabinul a adus vaca pînă la Roma, la templul Dianei, oprindu-se cu ea în fața altarului. Acolo, mai marele templului, uluit de această vită vestită prin mărimea ei, amintindu-și de profeție, l-a întrebat pe sabin: „Ce pregătești aici străine? Ai de gînd să aduci o jertfă necurată Dianei? Nu vrei mai întîi să te scalzi, ca să te cureți în apa curgătoare a fluviului? Tibrul curge doar aci în vale". Străinul a fost cuprins de fiorii remușcărilor; fiind o fire cucernică și fiindcă dorea să se împlinească toate potrivit proorociei, a coborît de pe treptele templului, intrînd în apă; și atunci preotul roman a profitat de această clipă și a jertfit

vaca în cinstea Dianei. Toată lumea de față și regele s-au bucurat nespus de această întorsătură a lucrurilor.

XLVI Cu toate că Servius știa să țină bine strîns în mîini tronul, fiind de mult deprins cu cîrma, totuși, fiindcă auzea citeodată criticile răspîndite de tînărul Tarquinius, care spunea că regele guvernează peste voința poporului, a căutat să-și atragă mai întîi de partea sa bunăvoința și dragostea poporului, împărțind fiecărui cap de familie cîte un lot de pămînt, și atunci a îndrăznit să pună această întrebare poporului: „Oare vrea și poruncește poporul să rămînă el mai departe pe tron?“ În felul acesta, regele a fost întărit de popor în domnie, prin încuviințarea tuturor, într-o atmosferă de care nici un alt rege nu se bucurase mai înainte. Cu toate acestea, Tarquinius tot nu și-a pierdut nădejdea că va pune mîna pe tron. Și aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît simțise că împărțirea de pămînturi poporului se făcuse împotriva voinței patricienilor. De aceea s-a gîndit că acum i-a venit lui apa la moară, fiindcă i s-a ivit prilejul nimerit să-l învinuiască pe Servius în fața senatului, pentru ca în felul acesta să-și sporească vaza în fața patricienilor.

Tarquinius era un tînăr cu o fire bătăioasă și se înfierbînta iute; afară de aceasta și soția lui, Tullia, îl zădăra, aținîndu-și mereu bărbatul, care avea asemenea frămîntări. S-a ajuns pînă acolo încît palatul regilor să se prefacă într-un cuibar de fărădelegi, pentru ca din sila și dezgustul de capete încoronate să răsară mai de timpuriu libertatea și pentru ca acest tron cîștigat printr-o ticăloșie să fie cel din urmă din istoria poporului roman. Este vorba de L. Tarquinius. (Nu se știe precis dacă el a fost fiul sau nepotul regelui Tarquinius cel Bătrîn. Am găsit menționat la mai mulți analiști că acesta a fost fiul lui Tarquinius cel Bătrîn.) El avea un frate, pe Tarquinius Aruns,[149] un tînăr potolit și o fire blîndă. Așa cum s-a istorisit mai sus, cele două fiice ale regelui, amîndouă cu numele tot de Tullia, s-au căsătorit cu cei doi frați. Nici cele două femei nu se asemănau de loc la fire una cu alta. Însă s-a nimerit, prin voința destinului, socot eu, să nu se unească prin căsniciile cele două firi aprige și iuți și spre norocul poporului

roman domnia lui Servius să dureze cît se poate de mult, pentru ca în timpul acesta să se statornicească temelia statului şi să se orînduiască datinile lui. Sora ei însă, o fire pătimaşă şi ambiţioasă, era scîrbită că nu a găsit în soţul ei omul potrivit, fiindcă nu era nici o fire cutezătoare şi nici dornic de măriri. De aceea s-a îndreptat cu toată fiinţa ei către celălalt Tarquinius. Tullia îi susura la urechi că ea îl admiră pentru că el e bărbat în toată puterea cuvîntului şi e şi vlăstar din sînge regesc. În schimb, ea se uită cu dispreţ la sora sa şi se întreabă ce-a găsit la soţu-i, cînd n-are curaj nici cît o femeie. Asemănarea lor la fire i-a aruncat şi mai mult pe unul în braţele celuilalt, aşa cum se întîmplă în mod obişnuit în viaţă, cînd cine se aseamănă se adună şi cînd se uneşte păcatul cu răul. Totuşi, începutul tulburării minţii şi a răsturnării tuturor lucrurilor a fost pricinuit de această femeie. Tullia, mare meşteră în a întinde bine iţele şi a prinde cu vorbe în mreje pe un bărbat, se întîlnea mereu în ascuns cu Tarquinius, şi-l toca mereu la cap cu cusururile soţului şi ale surorii sale, pe care îi făcea mereu de ruşine şi ocară. I-a mărturisit că ar fi fost mai bine dacă ar fi rămas nemăritată şi dacă nici soţul ei nu s-ar fi însurat de loc, decît să se încheie această căsnicie nepotrivită, ca să aibă parte toată viaţa ei numai de silă şi scîrbă alături de un bărbat atît de laş, şi ca să lîncezească şi să se ofilească lîngă el. Ei, dacă zeii i-ar fi hărăzit în viaţă norocul de a avea un bărbat vrednic cum e cumnatul ei! Atunci s-ar fi schimbat de tot lucrurile, pentru că ar fi văzut venind în scurtă vreme tronul regal în casa-i, pe care-l vede la tatăl ei. Repede îi sugerează mintea tînărului Tarquinius şi-l prinde-n mreje cu ademenelile şi îndrăzneala ei. Astfel Lucius Tarquinius şi Tullia cea tînără, în urma morţii neaşteptate ale soţilor lor, care a urmat aproape una după alta, şi-au văzut casele deschise şi netezită calea pentru o nouă căsătorie. Cei doi îşi întemeiază noua lor căsnicie pe o fărădelege.[150] Servius, e adevărat, nu le-a îngăduit căsătoria, dar nici n-a întreprins ceva ca să-i împiedice.

XLVII În anii săi de bătrîneţe, Tullius a început să devină din ce în ce mai acru şi mai morocănos, iar tronul său să şi-l

simtă ca o grea povară pe umeri. Căci femeia care-şi pătase conştiinţa cu o nelegiuire, era gata acum să pornească şi la a doua. Tullia nu slăbeşte din mreje zi şi noapte pe noul ei bărbat, ca să-l împingă la un paricid, de vreme ce n-au avut nici un folos de pe urma crimei săvîrşite mai înainte. Tullia îi şoptea mereu lui Tarquinius: Ei nu i-a trebuit un om căruia să-i fie numai soţie şi pe care să-l slujească întocmai ca o sclavă, ci are nevoie de un bărbat pe care să-l creadă vrednic de tron, care să-şi aducă aminte că e fiul fostului rege Tarquinius cel Bătrîn; care să vrea cu tot dinadinsul să poarte în mînă sceptrul, nu să se legene în speranţa că are să-l capete cîndva la sfîntul aşteaptă. „Numai dacă tu eşti, într-adevăr, omul cu care eu m-am legat în căsnicie, fiind aşa cum vreau eu, vei fi vrednic să te numesc şi bărbatul meu, şi regele acestui tron. Dar dacă nu vrei să fii aşa, s-au dus toate planurile noastre, fiindcă va fi mult mai rău pentru noi, dacă după crimă ne bălăcim în laşitate. Nu vrei să porneşti la treabă şi s-o duci pînă la capăt? N-ai nevoie nici de Corint, nici de Tarquinii, ca tatăl tău, ca să năzuieşti după un tron străin. Şi zeii patriei, şi penaţii casei părinteşti, şi chipul tatălui tău, şi casa regală, şi numele de Tarquinius te îndrituiesc să ajungi pe tronul regal. Dar dacă tu nu ai destul curaj, de ce-ţi mai pierzi vremea degeaba, înşelînd lumea? De ce mai îngădui să fii privit ca o mlădiţă de sînge regesc? Pleacă numaidecît de aici, de lîngă mine, la Tarquiniii tăi şi la Corintul tău! Ia-ţi înapoi trecutul şi obîrşia ta, cu însuşirile proaste ale neamului tău, căci eşti aidoma cu fratele, nu cu tatăl tău". Şi în felul acesta îi sucește capul şi-l zăpăceşte de tot pe tînărul Tarquinius, aţîţîndu-l mereu; dar nici ea nu-şi mai poate recăpăta liniştea, fiindcă se gîndea că Tanaquil, o femeie de neam străin, a fost în stare să urzească atîtea iţe, încît să profite de pe urma a două domnii, întîi a soţului, şi apoi a ginerelui ei, pe cînd ea, Tullia, mlădiţă regească, n-are nici un sprijin la îndemînă, nici să dobîndească tronul, nici să-l ia celor care nu-l merită.

Tarquinius, îmboldit de furia turbată a Tulliei, se agaţă ca scaiul de senatorii mai puţin vîrstnici şi-i linguşeşte în toate chipurile; le aminteşte ce-a făcut tatăl lui pentru ei, şi de

accea le pretinde să-şi arate recunoştinţa şi faţă de fiu. Îi ademeneşte pe cei mai tineri cu tot felul de daruri. Făgăduindu-le marea cu sarea, el vede că îi creşte vaza, şi de aceea îi aduce învinuiri făţişe regelui cu orice prilej. În cele din urmă, cînd găseşte de cuviinţă că a sosit momentul potrivit să pornească la treabă, însoţit de o ceată de credincioşi înarmaţi, a dat buzna în for; apoi s-a aşezat pe tronul regal în faţa senatului, toţi cei de faţă rămînînd încremeniţi de spaimă. Tarquinius dă poruncă printr-un crainic ca toţi senatorii să vină la şedinţa prezidată de regele Tarquinius. Senatorii s-au adunat în pripă, unii din ei fiind pregătiţi anume din timp, iar ceilalţi de teamă ca nu cumva nesosirea lor să le pricinuiască vreun neajuns. Toţi fuseseră surprinşi şi uimiţi de noua situaţie, fiind convinşi că s-a sfîrşit acum cu Servius Tullius. Atunci Tarquinius a început să-l bîrfească acolo pe Servius, luînd-o de la obîrşia sa, spunînd că Servius Tullius s-a născut sclav; după moartea nemeritată a tatălui său, Tullius i-a uzurpat tronul, pe care i l-a oferit pe tavă ca ofrandă o femeie, fără să fie nici un interregn, fără să se întrunească adunarea poporului şi fără să fie întărit nici de senat. Născut în felul acesta, făcut rege în felul acesta, Servius Tullius a sprijinit numai pătura de jos a poporului din care s-a tras; din ură împotriva celor cu cinste şi vază, le-a smuls fruntaşilor cetăţii pămîntul, pe care l-a împărţit apoi celor mai netrebnici şi mai nevolnici dintre oameni; toate dările, care înainte erau comune tuturor cetăţenilor, le-a lăsat numai în seama fruntaşilor cetăţii; a înfiinţat censul, pentru ca nobilii avuţi să fie pizmuiţi, pregătindu-şi terenul ca să-şi arate dărnicia faţă de cei mai prăpădiţi şi mai sărăntoci.

XLVIII Dar s-a întîmplat ca Servius să apară tocmai în toiul cuvîntării lui Tarquinius, fiind încunoştinţat de un pristav al său să vină degrabă. Din pragul senatului, regele strigă cu glas puternic: „Tarquinius, ce înseamnă asta? Cum de-ai îndrăznit să convoci senatul în lipsa mea, cînd eu, regele, sînt încă în viaţă? Cum ai cutezat să te aşezi pe tronul meu?" La aceste cuvinte, Tarquinius îi grăieşte regelui cu îngîmfare: „dînsul stă pe tronul tatălui său, fiindcă e mult mai îndreptăţit să domnească el, şi nu un biet sclav. El este fiu de rege şi

moştenitorul îndreptăţit al tronului. Destul şi-a bătut joc pînă acum, Servius, de familia sa şi de stăpînii săi! Destul şi-a făcut de cap pînă acum". S-a început un tărăboi mare, fiecare tabără susţinîndu-şi omul. Poporul dă şi el buzna în senat. Începea să iasă limpede în vileag că va rămîne pe tron acela care va învinge în această luptă. Atunci Tarquinius îndrăzneşte să ia taurul de coarne, mergînd cu cutezanţă pînă la capăt. Fiind cu mult mai tînăr şi mai vînjos ca Servius, îl înşfăcă de mijloc şi-l azvîrli de-a dura cît colo pe trepte, rostogolindu-l pînă jos. Apoi se întoarce din nou la sfatul senatului. Toţi curtenii regelui şi toată garda lui s-au risipit, care încotro. Servius, plin tot de sînge, abia îşi mai trăgea sufletul. Atunci cînd cîţiva din slujitorii săi credincioşi îl conduceau leşinat către casă, abia ajunseră la capătul şoselei Chiparoşilor,[151] cînd au dat din nou peste o ceată de slujitori ai lui Tarquinius, trimişi după fugar. Aceştia i-au făcut repede de petrecanie lui Servius. Se crede că Tarquinius a săvîrşit şi această fărădelege tot din îndemnul Tulliei, nesimţind nici o ruşine, căci doar mai săvîrşise alta mai înainte. Tullia, cu caleaşca ei — acest fapt se ştie bine —, a venit pînă în for şi, fără să se ruşineze de mulţimea de bărbaţi adunaţi, şi-a strigat soţul în văzul lumii, grăindu-i cea dintîi ca unui rege. Cum Tullia a fost poftită de Tarquinius să se ducă numaidecît acasă şi să se depărteze de această învălmăşeală, ea s-a supus imediat. Tullia, după ce a ajuns la capătul şoselei Chiparoşilor, unde se afla atunci un templu al zeiţei Diana, a mînat caleaşca pe o uliţă lăturalnică, spre partea dreaptă, mergînd pe strada Urbius, pentru a ajunge pe colina esquilină. Deodată vizitiul se opreşte înspăimîntat, trăgînd de hăţuri. El arată stăpînei sale pe fostul rege întins la pămînt, fără viaţă, ucis de slujitorii ei. De atunci a rămas de pomină locul acesta blestemat din pricina fioroasei nelegiuiri, fiindcă pînă azi i se spune „Calea Fărădelegilor" şoselei pe care a trecut Tullia cu mintea răvăşită de furia turbării, cu caleaşca peste leşul tatălui său. Tullia era toată mînjită de sînge. Însăşi caleaşca fusese stropită de sîngele tatălui ei. Tullia l-a adus pe Servius acasă la zeii casnici ai soţului său, a căror mînie şi pedeapsă avea să fie cruntă, fiindcă

Scanned with CamScanner

și sfîrșitul ucigașilor va fi în curînd aidoma fărădelegii prin care și-au început domnia.

Servius Tullius a domnit 44 de ani. Domnia lui a fost de așa natură, încît i-ar fi fost greu unui urmaș la tron să-i continuie înfăptuirile, chiar dacă ar fi fost cel mai cumpănit și cel mai vrednic om. La laurii faimei lui Servius s-a mai adăugat și faptul că o dată cu moartea sa a apus și regalitatea cu drepturile ei legitime. Unii analiști susțin că Servius Tullius, dorind ca patria lui să se bucure cu adevărat de libertate, ar fi avut de gînd să renunțe la cîrma țării, fiindcă era încredințat că într-o asemenea orînduire domnia de unul singur nu e bună, dacă nu s-ar fi ivit fărădelegea urzită și săvîrșită în propria-i casă.

XLIX Acum a început domnia lui Lucius Tarquinius, căruia i s-a adăugat și porecla de Trufașul pentru faptele sale, mai ales că el, deși era ginerele răposatului, a oprit cu strășnicie ca Servius să fie înmormîntat cu onorurile cuvenite unui rege, spunînd că nici Romulus n-a avut parte de îngropăciune. Apoi Tarquinius le-a venit de hac și fruntașilor senatului, despre care i se aducea la cunoștință că erau sprijinitorii lui Servius. Dîndu-și apoi seama că felul său de a pune mîna pe domnie ar putea găsi imitatori, ca să preîntîmpine acest neajuns, s-a înconjurat de o armată întreagă de slujitori. A luat în răspăr orice drept și legalitate, domnind prin abuz și silnicie, ca unul care domnea călcînd vrerea poporului și fără încuviințarea senatului. Se mai adaugă și faptul că fiind nevoit să-și asigure domnia, a vîrît groaza în toți cetățenii, fiindcă știa că nu se va putea bizui pe dragostea lor. Și pentru a băga fiorii groazei în cei mai mulți, fără să se consfătuiască cu nimeni, el singur judeca, el singur făcea anchetele celor bănuiți că uneltesc împotriva lui. Din această pricină a nimicit numeroase vieți; pe unii i-a trimis în surghiun, după bunul său plac; le-a confiscat averile, nu numai celor bănuiți că uneltesc contra lui și pe care el îi ura, ci de multe ori numai din gîndul hrăpăreț de a pune mîna pe bunurile lor. În felul acesta, deși numărul senatorilor a fost simțitor micșorat, Tarquinius cel Trufaș a hotărît să nu mai fie aleși alții în locul celor dispăruți.

Scanned with CamScanner

Regele urmărea ca senatul să fie scoborît de la rostul şi însemnătatea lui, prin împuţinarea numărului reprezentanţilor şi prin înjosirea lui în aşa hal, încît să nu mai îndrăznească vreodată să cîrtească spunînd că ceea ce se face se face fără voia senatului.

Tarquinius a fost primul rege care a încălcat obiceiurile ţării păstrate din moşi strămoşi, de a se consulta senatul în orice probleme de stat. El a cîrmuit statul roman după bunul său plac, sfătuindu-se cu o mică gaşcă de la palat. Tarquinius încheia şi hotăra, desfăcea şi anula războiul, pacea, tratativele şi alianţele din capul lui, cu cine vroia, fără să recurgă la adunarea poporului sau la autoritatea senatului. Mai întîi a căutat să-şi asigure puterea, bizuindu-se nu pe băştinaşi, ci pe sprijinul oferit de străini; de aceea a cultivat prietenia cu latinii. A încheiat legături de prietenie şi ospeţie cu căpeteniile latinilor, încuscrindu-se cu ei. Astfel, el dă pe fiica sa de soţie lui Octavius Mamilius din Tusculum,[152] acesta fiind bărbatul cel mai de vază din toate neamurile latine (dacă e să credem legenda, se spune că Mamilius se trage direct din Ulise şi zeiţa Circe).[153] Prin această încuscrire, Tarquinius a cîştigat multe rude şi mulţi prieteni de partea sa.

L Tarquinius se bucura de o mare autoritate printre fruntaşii latinilor. El le hotărăşte acestora o zi în scopul unei întrevederi comune la Dumbrava Ferentină[154], pentru că are să le aducă la cunoştinţă treburi importante de interes obştesc. La ziua hotărîtă, chiar din zori, vin în număr mare toate căpeteniile populaţiilor latine. Tarquinius respectă într-adevăr ziua, în schimb se înfăţişează abia la apusul soarelui. Cu acest prilej, s-au auzit toată ziua în această adunare tot felul de păreri. Turnus Herdonius din Aricia[155] l-a bîrfit din răsputeri pe Tarquinius, pentru lipsa lui de la sfat: „Nu e de mirare că Tarquinius a căpătat porecla de Trufaşul. (Aşa îi spunea toată lumea, însă numai în ascuns, fiindcă cine putea îndrăzni pe faţă?) Într-adevăr, nu e o dovadă de neobrăzată trufie faptul că-ţi baţi joc de toţi cei ce poartă numele de latin? Cînd toate căpeteniile neamurilor latine, chiar şi cei din colţurile cele mai îndepărtate ale Italiei chemate, au venit fără întîrziere la adunare, de ce tocmai cel care ne-a chemat pe

toţi lipseşte? De bună seamă, el vrea să ştie cît de mare e puterea răbdării noastre, pentru ca să ne încalece bine pe grumaji şi pentru ca, după ce ne va pune jugul de gît, să ne apese şi să ne împileze după voie. Cine din noi nu-şi dă seama că Tarquinius urmăreşte să ne subjuge şi pe noi, latinii? Cînd concetăţenii săi nu s-au încrezut în sinceritatea lui (şi cum s-ar fi putut încrede, cînd el şi-a uzurpat tronul, ucigîndu-şi tatăl?), oare va fi cu putinţă ca noi latinii să mai credem în el, cu atît mai vîrtos, cu cît e străin de neamul nostru? Dacă romanii se căiesc cu un asemenea tiran, de vreme ce-şi distruge toată ţara, luîndu-i la rînd pe toţi cetăţenii: unora le taie capul, pe alţii îi trimite în surghiun, iar altora le ia cu de-a sila averile, mai pot avea încredere latinii în Tarquinius? Mai pot spera că pe ei îi aşteaptă o soartă mai bună ca a romanilor? Dacă concetăţenii săi ar ţine seama de cuvintele sale, n-ar trebui să facă altceva decît fiecare să plece la casa sa şi să-şi vadă de treabă, şi nu s-ar mai trudi să respecte data adunării, cîtă vreme tocmai cel care a hotărît ziua întrunirii nu o respectă". În toiul cuvîntării lui Turnus, pe care toată lumea îl cunoştea ca pe un uneltitor primejdios, ca pe o fire răscolitoare, de vreme ce se impusese prin asemenea căi şi în ţara lui, apare şi Tarquinius. Sosirea lui a pus capăt cuvîntării lui Turnus. Toţi cei de faţă s-au îndreptat către noul venit, ca să-l întîmpine cu un salut. După ce s-a făcut tăcere, Tarquinius, care fusese înştiinţat de unii din apropiaţii săi, a început să se roage de iertăciune că a venit aşa de tîrziu, însă a întîrziat pentru o anume pricină îndreptăţită, pentru că a fost ales ca judecător într-o neînţelegere dintre un tată şi fiul său. Un părinte şi feciorul lui, care se certau mereu, au recurs la judecata sa, şi a fost nevoit să întîrzie, pentru că a voit să-i împace. Fiindcă această tărăşenie i-a răpit lui toată ziua, le va aduce la cunoştinţă a doua zi ceea ce hotărîse să le spună. La aceste cuvinte, se spune că Turnus n-a pregetat să-i răspundă: „Cea mai scurtă şi cea mai uşoară pricină e neînţelegerea dintre un tată şi fiul său, fiindcă poate fi curmată în cîteva cuvinte: Dacă fiul n-ascultă de tată, are s-o păţească!"

Scanned with CamScanner

LI Turnus, după ce a rostit aceste cuvinte, a părăsit adunarea, ducîndu-se în ţara lui. Lui Tarquinius nu i-a venit bine la inimă ceea ce spusese Turnus despre el în adunare, de aceea a şi urzit pierzarea duşmanului său. În primul rînd a căutat să vîre groaza în latini, întrebuinţînd aceleaşi căi la fel cum izbutise faţă de poporul roman. Şi fiindcă nu putea să-l nimicească pe Turnus, atacîndu-l în luptă deschisă, îl loveşte prin urzeli, calomnii şi prin învinuiri neîntemeiate, reuşind pînă la urmă să-i vină de hac. Tarquinius izbuteşte pînă la urmă să cumpere şi un sclav de-al lui Turnus, prin mijlocirea unor aricini, cu care Turnus era în vrajbă.

Sclavul, din porunca şi cu banii lui Tarquinius a făcut rost de o grămadă de săbii şi de tot soiul de arme, pe care le-a ascuns într-o tainiţă din locuinţa lui Turnus. După ce toată această urzeală a fost adusă la îndeplinire în cursul nopţii, Tarquinius, puţin înainte de revărsatul zorilor, a chemat la întrunire pe căpeteniile latinilor. Aici s-a arătat tare înfrigurat, ca şi cum ar fi fost în stăpînirea unei taine îngrijorătoare, spunîndu-le următoarele: „Zăbava lui de pe ziua de ieri a fost un semn ceresc, fiindcă zeii au fost aceia care l-au întîrziat de la adunare, pentru ca să scape şi el şi să le salveze şi latinilor vieţile. I s-a adus la cunoştinţă de unii că Turnus a pus la cale răpunerea şi a lui, şi a tuturor fruntaşilor latini, pentru ca în felul acesta să rămînă Turnus singurul cîrmuitor şi stăpîn al latinilor. Turnus ar fi avut de gînd ieri să-l atace, în timpul adunării, dar a amînat atacul fiindcă a lipsit el, iniţiatorul adunării, şi ţinta pe care o urmărea duşmanul lor. Dar el i-a zădărnicit planurile lui Turnus şi i-a spulberat nădejdile. El e încredinţat de acest adevăr, deoarece lui i s-a adus la cunoştinţă la vremea potrivită că Turnus va veni cu o ceată de conspiratori pregătiţi şi înarmaţi, în zorii zilei, după ce toate căpeteniile vor fi adunate; lui i s-a spus că o mare cantitate de săbii au şi fost aduse şi puse la un loc dosit de către Turnus. Se poate afla pe dată, mergînd la faţa locului, dacă această ştire este adevărată. De aceea îi roagă pe toţi cei prezenţi să plece îndată cu el la Turnus“. Firea bătăioasă şi trufaşă a lui Turnus a dat de bănuit tuturor fruntaşilor latini, socotindu-l în stare de aşa ceva, mai ales după cuvîn-

Scanned with CamScanner

tarea lui de ieri şi după întîrzierea lui Tarquinius, încredinţaţi că aceasta era şi pricina pentru care amînase pierzarea lor. Toţi pornesc, deşi cu oarecare îndoială în suflet, o fi aşa, n-o fi aşa, crezînd că dacă nu vor da de armele ascunse, atunci toate bănuielile vor fi neîntemeiate. Cînd ceata fruntaşilor a ajuns la casa lui Turnus, o ceată de slujitori de ai lui Tarquinius îi înconjoară locuinţa şi-l trezesc din somn. Sclavii lui Turnus, care încercaseră să-şi apare cu armele stăpînul, fură ţintuiţi în loc şi legaţi. Şi atunci au fost aduse din taină cu pricina mormanul de săbii, care au fost puse sub nasul lui Turnus. În felul acesta s-au putut adeveri cele puse la cale de Tarquinius. Căpetenia aricinilor a fost pus imediat în cătuşe şi în lanţuri. Fiindcă se făcuse prea mare zarvă, sînt chemaţi să vină toţi latinii la adunare, fără întîrziere. Cînd s-a adus la cunoştinţa tuturor această grămadă de arme, s-a stîrnit un freamăt de revoltă în rîndurile celor adunaţi, împotriva lui Turnus. Acesta, fără să mai fie anchetat, şi fără să i se mai facă proces, a fost condamnat la moarte şi executat într-un chip neobişnuit pînă atunci: a fost aruncat în fîntîna Ferentină şi înecat, după ce s-a astupat bine gura fîntînii cu pietre aşezate pe o leasă împletită.

LII Tarquinius a convocat din nou pe latini la adunare. După ce i-a ridicat în slăvi pe cei care au dus la îndeplinire pedepsirea binemeritată a lui Turnus, pentru „dovedita-i crimă de înaltă trădare“, le-a spus următoarele: „Deoarece toţi latinii îşi trag obîrşia din oraşul Alba Longa, el poate să facă să intre din nou în vigoare un vechi drept, care prevede că latinii sînt obligaţi, prin condiţiile unui tratat încheiat de Tullus cu latinii, împreună cu întreg statul alban şi cu coloniile sale să intre sub supunerea şi sub scutul puterii Romei. Cu tot acest tratat din trecut, Tarquinius e de părere că, în interesul tuturora, acest tratat trebuie să fie reînnoit, pentru ca şi latinii, aliaţii Romei, să se bucure de aceleaşi foloase şi condiţii de viaţă ca şi romanii, iar pe de altă parte, să scape de prădăciunile şi distrugerile pe care le-au suferit oraşele şi ogoarele lor pe vremea lui Ancus Martius, şi chiar şi sub

Scanned with CamScanner

domnia tatălui său, dar pe care le mai îndură acum şi au să le mai îndure".

Latinii s-au lăsat convinşi fără prea mare greutate, şi au reînnoit acest tratat, cu toate că rolul de frunte îl avea statul roman. De atfel, latinii au băgat de seamă că fruntaşii lor politici lucrau mînă în mînă cu regele Tarquinius. Întîmplarea cu sfîrşitul cumplit al lui Turnus era o dovadă proaspătă a primejdiilor care i-ar putea paşte pe oricare din ei, dacă ar îndrăzni să se împotrivească lui Tarquinius. În felul acesta s-a ajuns la reînnoirea vechiului tratat. Potrivit condiţiilor lui, întreg tineretul poporului latin a fost obligat să vină înarmat şi să se adune la dumbrava Ferentină, la data hotărîtă. La porunca dată de regele roman, tinerii tuturor neamurilor latine s-au adunat acolo. Pentru ca ostaşii acestor noroade să nu-şi mai aibă fiecare comandantul lor, precum şi ordine şi consemne secrete, sau drapele proprii, a amestecat efectivele manipulelor romane şi latine[156] aşa fel, încît fiecare manipul a fost împărţit în două, fiecare jumătate devenind acum un nou manipul. În fruntea celor două manipule reunite a pus un centurion.

LIII Tarquinius, cu toate că în vreme de pace a fost un rege rău pentru popor, totuşi, pe cîmpul de luptă n-a fost un comandant slab şi nepriceput. Poate că ar fi fost deopotrivă în calităţi cu regii anteriori în ce priveşte arta conducerii războiului, dacă n-ar fi avut alte îndeletniciri. Tarquinius a fost cel dintîi dintre căpeteniile romane care a pornit ciocnirile cu volscii, fiindcă şi după el războaiele cu volscii au fost neîntrerupte, durînd mai bine de 200 ani. El le-a cucerit volscilor cetatea Suessa Pometia. Din vînzarea prăzii capturate în acel război a rezultat suma de 40 de talanţi în aur şi în argint, bani pe care Tarquinius i-a pus la îndemînă pentru înălţarea unui templu închinat lui Jupiter. Acest templu avea să fie măreţ, vrednic de regele zeilor şi al oamenilor, şi demn de faima puterii romane, şi în acelaşi timp potrivit cu frumuseţea locului ce domina împrejurimile. Banii ieşiţi din vînzarea prăzii luate în acest război au fost îngropaţi la temelia templului.

Scanned with CamScanner

Tarquinius a mai întreprins şi un alt război, de astă dată cu mai puţini sorţi de izbîndă şi de o durată mai lungă. Astfel el atacă cetatea învecinată Gabii,[157] fără succes însă. După ce atacul i-a fost zădărnicit, e nevoit să renunţe la împresurarea oraşului. Atunci Tarquinius a recurs la o dibace stratagemă — cu toate că nu intră în firea romanilor întrebuinţarea vicleşugurilor; numai în felul acesta a izbutit să cucerească cetatea Gabii.

Tarquinius, prefăcîndu-se că renunţă la războiul cu această cetate, fiindcă acum are alte treburi mai însemnate, de pildă uriaşele lucrări de interes obştesc din Roma, în afară de zidirea templului lui Jupiter, şi-a trimis pe fiul său Sextus, cel mai tînăr dintre cei trei copii ai săi, la Gabii, în urma acestei înţelegeri: Sextus trebuia să se prefacă că a fugit din Roma ca să-şi caute azil la gabini, unde să se plîngă de purtarea neomenoasă şi chinurile la care-l supunea tatăl său. Să le spună gabinilor „că tatăl său, cu marea lui trufie, i-a lăsat deoparte pe ceilalţi romani, ca şi pe străini, şi s-a pus pe capul membrilor familiei sale; că Tarquinius a ajuns să se teamă şi de droaia lui de copii, de aceea curăţirea pe care a făcut-o în rîndurile senatului vrea să şi-o pună în practică şi în familia sa proprie, ca să nu-i mai rămînă nici un vlăstar în viaţă, nici măcar moştenitorul tronului; de aceea el, care abia a putut scăpa de furia turbată a tatălui său, cînd a văzut că nu mai are încotro, şi că e pe muchie de cuţit, s-a gîndit că nu-şi mai poate găsi scăparea decît numai la vrăjmaşii lui L. Tarquinius. Gabinii să nu cadă în greşeala să creadă că nu sînt ameninţaţi de vreun nou război, sau că Tarquinius într-adins se preface că a renunţat la război, ci dimpotrivă, el abia aşteaptă prilejul spre a năvăli din nou asupra lor, pe neaşteptate. Dacă cei năpăstuiţi şi obidiţi nu vor găsi azil la Gabii, atuncea el va fi nevoit să pornească în pribegie prin tot Laţiul. Va merge şi la volsci. Va bate şi la porţile aequilor şi hernicilor. Se va duce pînă acolo unde va găsi sprijin şi unde va afla că feciorii oropsiţi pot găsi o mînă de ajutor care să-i apere împotriva cruzimilor şi chinurilor neomenoase ale tatălui său. E încredinţat că va putea să dea şi peste oameni înzestraţi cu bărbăţie, care să ia armele

Scanned with CamScanner

şi care să pornească un război împotriva celui mai trufaş dintre regi şi împotriva norodului său, cel mai înverşunat şi cel mai sălbatic popor din lume".

Întrucît Sextus Tarquinius le părea hotărît să plece mai departe de acolo, plin de amărăciune dacă ei nu-l vor pofti să rămînă pe loc, căpeteniile gabinilor îl primesc cu toată bunăvoinţa şi-i spun: „Să nu se mire el că regele Tarquinius a ajuns să se poarte şi cu odraslele sale tot aşa de rău cum s-a purtat şi cu poporul său şi cu aliaţii săi. Să aibă răbdare, că în curînd îi vor dovedi ce sînt gabinii în stare să facă". În orice caz, sosirea lui Sextus îi umple de bucurie pe toţi locuitorii cetăţii Gabii, care sînt convinşi acum că, prin ajutorul lui, războiul se va muta de la porţile cetăţii Gabii la zidurile Romei însăşi.

LIV Din această clipă, feciorului lui Tarquinius îi este îngăduit să ia parte la sfaturile publice. La aceste şedinţe, Sextus declară că vederile sale sînt întocmai cu ale vechilor gabini, de care el are cunoştinţă. De aceea îi sfătuieşte şi stăruie chiar să dezlănţuie cît mai neîntîrziat războiul. El adaugă că spiritul său de prevedere îl împinge să grăbească acest război, cîtă vreme cunoaşte forţele pe care le are la îndemînă fiecare din cele două tabere şi cîtă vreme ştie cît de urît e regele în ochii poporului roman, din pricina trufiei sale, pe care n-au putut s-o îndure nici măcar propriii săi copii.

În felul acesta Sextus Tarquinius, pe de o parte, pune paie pe foc, aţîţînd pe fruntaşii cetăţii Gabii şi convingîndu-i să pornească cît mai grabnic războiul, pe de altă parte, în fruntea unei cete de tineri dintre cei mai îndrăzneţi, porneşte un şir de prădăciuni şi de năvăliri asupra satelor şi holdelor romane. Sextus le dă tot felul de porunci şi întreprinde tot felul de hărţuieli, ca să le cîştige încrederea şi ca să-i înşele pe gabini asupra rostului venirii sale acolo. Pînă în cele din urmă izbuteşte să le capete deplina lor încredere, fiind numit chiar el căpetenia acestui război. Norodul din Gabii habar n-avea ce se petrece şi ce se pune la cale, cu atît mai vîrtos cu cît Sextus Tarquinius se ciocnea

Scanned with CamScanner

şi se hărţuia mereu cu unităţile romane, cu care prilej întotdeauna pîlcurile de gabini recoltau biruinţa. Atunci şi căpeteniile gabinilor şi poporul de jos credea, cu tot dinadinsul, că Sextus Tarquinius le-a fost trimis ca un dar al cerului, ca să le fie căpetenie.

Sextus s-a dovedit cît se poate de viteaz în faţa ostaşilor cetelor sale, înfruntînd totdeauna cele mai mari primejdii şi îndurînd cea mai grea trudă şi osteneală. El se arăta plin de mărinimie şi dărnicie, lăsîndu-şi soldaţii săi să se înfrupte singuri din prăzile capturate. În felul acesta, Sextus a ajuns atît de iubit de gabini, încît tatăl său nu era mai tare la Roma, cît era fiul său la Gabii. De aceea Sextus, cînd a socotit că e stăpîn acum pe situaţie şi că poate porni acţiunea cea mare, îşi trimite la Roma pe unul din oamenii săi credincioşi, ca să-i ceară sfatul regelui: ce anume poftește să mai întreprindă acum, fiindcă zeii i-au dat lui atîta putere, încît ţine cetatea Gabii în degetul lui mic. Ştafeta s-a dus la Roma. Cînd a ajuns în faţa regelui, după ce i-a adus la cunoştinţă totul, n-a primit nici un fel de răspuns, poate pentru că regelui nu-i părea om de toată încrederea. Regele se duse în grădină, întocmai ca unul care vrea să chibzuiască şi să ia o hotărîre; în vremea aceasta, pristavul fiului său mergea în spatele lui. În grădină, Tarquinius se plimba în sus şi în jos, fără să scoată un cuvînt. În timpul plimbării însă, regele izbea cu un toiag toţi macii care i se păreau mai înalţi; întrebîndu-l mereu ce răspuns să ducă fiului său, trimisul, în cele din urmă, plictisit de atîta aşteptare şi mai ales necăjit că nu i-a reuşit însărcinarea dată, s-a întors la Gabii. Acolo aduce la cunoştinţa stăpînului său tot ce i-a spus el regelui şi tot ce a văzut, şi că tatăl lui Sextus nu a scos o vorbă, fie din ură, fie din mînie, fie din pricina trufiei, vechiul păcat al firii sale. Sextus a ghicit însă numaidecît adevărul, pătrunzînd iute cu mintea taina din istorisirea cu macii cei mai înalţi culcaţi de Tarquinius la pămînt cu toiagul, dîndu-şi foarte bine seama ce vrea tatăl său. De aceea a purces numaidecît la treabă.

În scurtă vreme a scăpat de toţi fruntaşii cetăţii, aducîndu-le unora învinuiri în faţa poporului; iar pe alţii, mai

ales pe cei urîţi de popor, fiindcă treaba aceasta era o jucărie uşoară pentru el, i-a răpus mult mai uşor. Pe mulţi dintre fruntaşi i-a omorît făţiş. Căpeteniilor cărora nu le putea găsi nici o vină şi n-avea cum să scape de ei, le făcea de hac pe sub ascuns. Altor fruntaşi le-a îngăduit să plece din ţară din propria lor dorinţă, socotindu-i în surghiun, pentru ca în felul acesta să pună mîna pe averile lor. Sextus s-a făcut stăpîn şi pe bunurile celor doborîţi de el, împărţindu-le frăţeşte cu haitele de ucigaşi. De aici, daruri şi ofrande din aceste prăzi împărţite în dreapta şi stînga. În felul acesta S. Tarquinius a izbutit să adoarmă treptat, treptat, simţămintele întregului popor, fiindcă locuitorii gabini, ademeniţi de setea de cîştig uşor pe spinarea semenilor lor, nu şi-au mai dat seama de năruirea patriei lor; în cele din urmă, Gabii, lipsită de îndrumătorii săi fireşti, precum şi de orice ajutor din partea vreunui aliat, a căzut uşor pradă în mîna regelui roman, predîndu-se fără nici o luptă.

LV După ce în felul acesta a pus mîna pe cetatea Gabii, Tarquinius încheie pace cu volscii. El înnoieşte şi pactul cu etruscii. După aceasta îşi întoarce privirile şi către treburile gospodăririi oraşului. Primul lui gînd a fost să lase urmaşilor o amintire despre faima domniei şi numelui său, prin zidirea unui templu în cinstea lui Jupiter, deasupra stîncii Tarpeia. Căci doar cei doi regi Tarquinii săvîrşiseră lucrarea: tatăl său l-a făgăduit, iar fiul l-a sfîrşit şi inaugurat. Şi ca să nu mai fie şi alte aşezăminte religioase pentru vreun alt cult, Tarquinius a hărăzit acest teren numai pentru construirea templului lui Jupiter. Apoi a mai hotărît să mai înalţe şi alte sanctuare şi altare, precum şi numeroase aşezăminte sacre, dintre care unele fuseseră făgăduite de regele sabin Titus Tatius, în momentul cel mai greu al luptei sale cu Romulus.

Toate aceste aşezăminte au fost ridicate mai tîrziu. Se istoriseşte că, la începerea înălţării unui asemenea edificiu, zeii şi-au arătat vrerea lor printr-un semn ce prevestea măreţia puterii romane. De aceea, Tarquinius consultînd auspiciile, semnele păsărilor au fost prielnice cînd a fost vorba

Scanned with CamScanner

de zidirea tuturor acestor aşezăminte, altare şi capele, însă cînd a fost vorba de înălţarea altarului zeului Terminus, auspiciile au fost neprielnice. Această prevestire de rău augur a fost însă tălmăcită în felul următor: aşezămîntul zeului Terminus, zeul hotarelor şi sfîrşitului, nu s-a clintit din locul său. Faptul că dintre toţi zeii el a fost singurul care n-a îngăduit să fie îndepărtat din locul închinat lui e o prevestire, care dă în vileag trăinicia şi tăria întregii sale puteri. Poporul a primit şi această tîlcuire a veşniciei lui.

S-a mai dus vestea şi despre o altă arătare care îi prorocea cît de mare va fi puterea lui Tarquinius. Se spune că, pe cînd se săpa la temelia templului, s-a găsit îngropat în pămînt un cap de om cu faţa întreagă şi cu carnea neputrezită. Acest semn a prevestit că cetatea romană va ajunge capitala puterii romane, care va ocîrmui întreg pămîntul. Aceste semne le tîlcuiau la fel şi ghicitorii din Roma, şi cei aduşi într-adins din Etruria, în acest scop.

Toată fiinţa lui Tarquinius era frămîntată numai de ţinta unor măreţe înfăptuiri, pentru care el era nevoit să cheltuiască sume uriaşe. De aceea, sumele de bani rezultate din prăzile luate din Suessa Pometia, care erau hărăzite să ajungă pînă la acoperirea templului, n-au ajuns la drept vorbind decît numai pentru temelie. Eu sînt înclinat să-i dau mai multă crezare analistului Fabius Pictor decît lui Piso[158] (fiindcă, de altfel, e şi mai vechi decît el), şi care spune că toată această sumă a fost numai de 40 de talanţi, pe cînd Piso, dimpotrivă, susţine că au fost 40 000 de livre de argint, ceea ce e cu neputinţă. Niciodată cu prilejul cuceririi vreunei cetăţi nu s-a dat peste o asemenea pradă. De bună seamă, dacă s-ar fi dat de asemenea sume de bani, acestea ar fi fost cu prisosinţă îndeajuns şi pentru ridicarea temeliei oricărui aşezămînt, oricît de măreţ ar fi fost, nu numai pentru templul lui Jupiter.

LVI Avînd în cap numai terminarea templului lui Jupiter, Tarquinius a adus meşteri şi lucrători din toate părţile Etruriei. El a cheltuit nu numai sume uriaşe luate din vistieria statului, dar a scos şi poporul la muncă silnică.

Scanned with CamScanner

Cu toate că muncile la această construcţie erau destul de grele şi cu toate că cetăţenii mai erau îndatoraţi şi cu satisfacerea serviciului militar, poporul nu se simţea atît de covîrşit de trudă, fiindcă toţi erau mîndri că prin mîinile lor se înalţă sfintele aşezăminte ale zeilor. La urmă însă, cînd au văzut că lucrările nu se mai sfîrşesc, au început să se simtă istoviţi de trudă cînd au dat de lucrări mai puţin arătoase, dar mai greu de îndeplinit, ca de pildă ridicarea amfiteatrului din circ, unde stîncile erau cioplite, pentru a putea şedea spectatorii. La fel de grele au fost şi lucrările pe sub pămînt ale marelui canal de scurgere a murdăriilor oraşului, care poartă numele de Cloaca Maxima. Aceste două lucrări sînt într-adevăr fără seamăn. Din tot ce avem noi astăzi la îndemînă, în ce priveşte măreţia acestor lucrări, aproape că nu există altele care să stea pe aceeaşi treaptă cu ele.

În felul acesta, Tarquinius cel Trufaş a dat mult de lucru poporului său, deoarece el era convins că gloata care nu e pusă la treabă, va fi pentru stat o grea povară; de aceea s-a gîndit să-şi trimită concetăţenii prin diverse regiuni, în chip de colonişti, pentru a se lăţi în felul acesta puterea statului roman. Coloniile înfiinţate de Tarquinius au fost Signia[159] şi Circeii,[160] care aveau să fie două puternice fortăreţe ale Romei, şi pe mare, şi pe uscat. În timp ce Tarquinius avea asemenea îndeletniciri, o întîmplare nemaipomenită a stîrnit spaimă: un şarpe uriaş a scăpat din cuşca lui de lemn, răspîndind groaza în tot palatul, astfel, încît toţi slujitorii au fugit, care încotro. Regele însuşi a fost tare zdruncinat de această întîmplare, mai căpătînd încă o grijă pe deasupra, că nu avea el destule pe cap. Spăimîntat de acest semn rău prevestitor întîmplat chiar în casa sa, cu toate că avea la îndemînă destui prezicători aduşi anume din Etruria, a hotărît să-şi trimită oamenii săi de încredere tocmai la oracolul de la Delphi, cel mai vestit de pe tot pămîntul, pe acea vreme. Dar fiindcă nu se încumeta să dea această însărcinare vreunuia din slujitorii săi, ca să-i aducă răspunsul oracolului[161] de-acolo, şi-a trimis pe doi dintre feciorii săi, peste ţări necunoscute şi mări şi mai necunoscute pe acele vremuri tulburi, pînă în Grecia. Fiii săi, Titus şi Aruns, au ple-

cat. Li s-a mai dat încă un tovarăş de drum, pe L. Iunius Brutus, feciorul Tarquiniei, sora regelui. Brutus, deşi era zdravăn ca toată lumea, oricui i se părea că n-ar fi în toate minţile. Pricina e faptul că Brutus, atunci cînd a auzit că toate căpeteniile statului roman, între care şi fratele său, au fost răpuşi din porunca regelui, deşi acesta era unchiul său, s-a hotărît să preîntîmpine orice surprize şi să scape de orice teamă, pentru cazul cînd regele ar fi ispitit să pună mîna şi pe averea sa. De aceea a chibzuit că acolo unde legea şi dreptul sînt călcate în picioare şi nu mai e nici o nădejde de viaţă, numai dispreţuit de toţi eşti în siguranţă. Încredinţat de aceasta, s-a prefăcut într-adins că e tîmpit de-a binelea, lăsîndu-l pe rege să se înfrupte în voie din averea sa, ca dintr-o pradă. Mai mult, nu s-a mîhnit cînd i s-a spus de lume „tîmpitul".

Brutus, la adăpostul acestui nume, a putut lucra în taină, pînă i-a sosit ceasul să deschidă porţile libertăţii şi să salveze poporul roman, răsturnînd tirania regilor. Iunius Brutus a fost luat de Tarquinii la Delphi, mai mult ca să-şi bată joc de el, nu ca să-i dea însemnătatea cuvenită unui însoţitor de prinţi. Se povesteşte că Brutus a adus ca ofrandă lui Apollo un toiag de aur, vîrît într-o teacă de lemn, într-adins scobit, ca semn că e întreg la minte.

Cînd Tarquiniii au ajuns la oracolul din Delphi, după ce au îndeplinit poruncile tatălui, tinerilor le-a umblat prin cap năstruşnicia să ştie care din cei doi fraţi va avea parte de tronul roman. Se spune că s-ar fi auzit un glas ieşit din hăul peşterii[162]; „O, tineri, acela dintre voi care-şi va săruta cel dintîi mama, va ajunge la cîrma puterii romane". Cei doi Tarquinii fac legămînt între ei că nu vor sufla o vorbă despre acest răspuns, ca nu care cumva să afle ceva Sextus, cel de-al treilea frate al lor rămas la Roma, ţintind în felul acesta să-l lase pe moştenitor fără tron. Ei hotărăsc să recurgă la zar, pentru ca ursita să-şi spună cuvîntul care din ei doi e hărăzit să-şi sărute, cel dintîi, mama la întoarcerea la Roma.

Numai Brutus a tîlcuit altfel glasul Pythiei. De aceea, prefăcîndu-se că s-a prăvălit deodată la pămînt, el a atins ţărîna cu buzele. Brutus ştia prea bine că pămîntul e mama

Scanned with CamScanner

noastră, a tuturor muritorilor. Apoi s-au întors cu toţii la Roma, tocmai pe vremea cînd se pregătea cu tot dinadinsul un mare război împotriva rutulilor.

LVII Cetatea Ardea[163] era în stăpînirea rutulilor, un neam foarte tare şi dîrz care locuia în acea regiune şi care pe acele vremuri era vestit prin bogăţiile sale. Pricina acestui război a fost aceasta: regele roman, sleit de atîtea cheltuieli cu măreţele lui edificii şi lucrări publice, se gîndea, pe de o parte, să se mai înfrupte din averile unora, iar pe de altă parte, să mai cîştige un dram de simpatie din partea poporului prin împărţirea de prăzi ostaşilor săi. Întreg poporul mocnea însă de revoltă împotriva lui Tarquinius, nu numai din cauza trufiei lui fără margini, dar şi pentru că de atîta vreme ei erau storşi de vlagă prin munca trudnică de sclavi, depusă atîta amar de vreme la aceste lucrări.

Regele a încercat să vadă dacă nu cumva poate cuceri Ardea din primul asalt. Cum atacul nu i-a reuşit, a asediat cetatea, încercuind-o cu tot felul de lucrări. În acest răstimp cînd războiul sta pe loc, şi de obicei durează vreme îndelungată, şi nemaidesfăşurîndu-se operaţiuni de mari proporţii, se mai puteau primi şi concedii şi permisii destul de dese, bine înţeles, în primul rînd de către căpeteniile oştirii, nu de ostaşul de rînd.

Pe atunci, feciorii regelui pierdeau vremea la petreceri şi ospeţe. Acum, la o petrecere dată de Sextus Tarquinius, întîmplător printre invitaţi se găsea şi Collatinus Tarquinius, fiul lui Egerius. Printre altele veni vorba şi despre consoarte. Fiecare mesean îşi ridica soţia în slava cerului, lăudînd-o că-i aşa şi pe dincolo. La urmă s-a încins între toţi discuţia, îmbujorîndu-se la faţă. Collatinus le face următoarea propunere: „Nu e nevoie de atîta vorbărie. În cîteva ceasuri toată lumea va fi încredinţată, la faţa locului, cu cît e mai presus Lucreţia lui faţă de celelalte soţii. Ei, dacă avem sînge tineresc în vine, şi nu apă, sus pe cai şi hai să ne convingem la faţa locului de adevăr! Această împrejurare va fi cu atît mai plăcută, cu cît soţiile noastre habar nu au că ne ducem pe neaşteptate la ele. Se vor trezi cu noi în faţa

ochilor lor". Toţi mesenii se încălziseră de băutură. „Bine! Să mergem!" Toţi încalecă pe cai. Dau pinteni. Bidiviii zboară. Ajung la Roma. Fiindcă începuseră să se lase umbrele amurgului, se duc mai întîi spre Collatia, la casa lui Collatinus. Acolo într-adevăr o găsesc pe Lucreţia, nu ca pe celelalte nurori ale regelui, care-şi pierdeau vremea în lux şi desfătări cu cele de rangul lor, ci dimpotrivă, în mijlocul gospodăriei, trebăluind cu hărnicie pînă seara tîrziu şi torcînd caiere întregi de lînă, împreună cu sclavele sale, tot ca ea de harnice.[164] Sigur că pînă la urmă, din tot acest rămăşag, Lucreţia a fost aceea care a meritat toate laudele în ochii tuturor. La sosirea soţului şi a Tarquinilor, toţi musafirii au fost primiţi cum se cuvine de Lucreţia. Soţul era fericit că i-a biruit pe toţi cu o asemenea soţie. De aceea el pofteşte pe odraslele regeşti la masă. Acolo însă lui Sextus Tarquinius i s-au aprins călciiele după Lucreţia, punîndu-i gînd rău. Lui îi aţîţă simţurile şi frumuseţea neobişnuită a Lucreţiei, şi-l ispiteşte şi sufletul ei fără prihană. După această voioasă petrecere, se întoarce apoi toată lumea la tabără, cu glumele ei tinereşti.

LVIII După ce s-au scurs cîteva zile de la această întîmplare, Sextus Tarquinius, însoţit de un singur slujitor, s-a dus la Collatia, fără să-i sufle un cuvînt lui Collatinus. Lucreţia l-a primit cu atenţia cuvenită pe un asemenea oaspete, fără să bănuiască mîrşevenia odraslei regale. După cină, musafirul a fost condus în odaia de culcare pentru oaspeţi. Cum a intrat în iatac, Sextus Tarquinius, înfierbîntat de poftele trupeşti, cînd vede că pretutindeni în toată casa domneşte linişte, toată lumea odihnindu-se, scoţînd sabia din teacă pătrunde în camera Lucreţiei, care dormea. Tarquinius o strînge cu mîna stîngă la pieptul său, aproape s-o înăbuşe, spunîndu-i: „Lucreţia, nu sufla o vorbă! Sînt eu, Sextus Tarquinius. În mînă am sabia. Dacă vei spune un singur cuvînt, vei muri!".

Femeia, speriată din somn, rămîne încremenită. Se uită în jur deznădăjduită. De nicăieri, nici un semn de ajutor... Şi-o ameninţă moartea. Atunci Tarquinius începe să-i înşire cîte îi vin la gură, spunîndu-i că o iubeşte ca pe nimeni pe lume şi că o roagă să-l înţeleagă. La urmă, văzînd că nu

izbuteşte, schimbă glasul şi începe s-o ameninţe, încercînd pe toate căile să încătuşeze şi să înconvoaie sufletul neîntinat al acestei femei. Cînd a văzut că rămîne neclintită în hotărîrea ei şi e gata să înfrunte neînfricată moartea, mişelul a scornit atunci o ticăloşie fără seamăn, fiind convins că o să se dea ea pe brazdă de frică: i-a spus că-i va înjunghia un sclav şi-l va aşeza gol în patul ei, ucizînd-o totodată şi pe ea, pentru ca toată lumea să spună că a fost omorîtă, fiindcă a fost prinsă de el într-un mîrşav adulter. Femeia, înnebunită de groază, a rămas împietrită de asemenea ticluire. Monstrul şi-a devorat prada satisfăcut: Lucreţia a fost siluită. Tarquinius, fălos cu asemenea ispravă, de pe urma căreia s-a spulberat faima cinstei unei matroane romane, s-a dus la treburile sale.

Lucreţia, simţind un rău nesfîrşit în toată fiinţa ei, trimite un slujitor în grabă la tatăl ei, şi totodată şi la soţu-i la Ardea, ca să vină acasă, însoţiţi şi de cei mai credincioşi prieteni. Are nevoie de soţ. Să vină fără întîrziere. S-a întîmplat o faptă îngrozitoare în casa lui.

Spurius Lucretius, tatăl ei, însoţit de P. Valerius, fiul lui Volesus, şi Collatinus, cu prietenul său, L. Iunius Brutus, au venit cu toţii. Soţul tocmai se întîlnise din întîmplare cu slujitorul lui de-acasă, care-i aducea ştirea soţiei. Ei o găsesc pe Lucreţia zbătîndu-se în ghiarele celei mai negre dezndejdi, în iatacul ei. Cînd au intrat ai săi în odaie, lacrimi şiroaie îi curgeau pe obrajii Lucreţiei. „Eşti bolnavă?“ — „Mai întrebi? Mai poate fi zdravănă o femeie, cînd cinstea şi-a pierdut-o? Collatinus, în patul tău sînt urmele unui bărbat străin. Deşi trupul mi-a fost pîngărit, sufletul mi-e nevinovat. Moartea îmi va fi martoră că spun adevărul. Daţi-mi mîna dreaptă şi juraţi că ticălosul nu va rămîne nepedepsit. Cel care a intrat noaptea trecută ca un vrăjmaş în casa mea, înarmat, este Sextus Tarquinius, care în loc să vină ca un oaspete, mi-a pricinuit mie această izbeliştе, năpastă şi urgie. Pe capul lui să cadă această năpastă şi urgie, dacă voi veţi şti să fiţi bărbaţi adevăraţi!“ Toţi cei de faţă jurară pe rînd. Toţi caută s-o mîngăie pe Lucreţia, care avea sufletul rănit, spunîndu-i că nu e ea de vină, ci ticălosul făptaş.

Scanned with CamScanner

„Sînt vinovaţi numai aceia care-şi gîndesc cu mintea păcatul, şi care îl şi înfăptuiesc pe urmă. Acolo unde nu a fost hotărîrea gîndită, nu există vină". Lucreţia le-a răspuns: „Voi ştiţi ce aveţi de făcut şi ce i se cuvine nemernicului. Eu, deşi sînt convinsă că n-am greşit cu nimic, nu dau înapoi din faţa chinurilor morţii! Lucreţia nu mai poate trăi, cînd lumea o ştie cu cinstea-i pătată". Şi spunînd acestea, îşi înfige în inimă pumnalul, ţinut ascuns sub haină. Ţîşnindu-i sîngele din rană, Lucreţia se prăbuşeşte fără viaţă. Răsună toată casa de strigătele soţului şi tatălui ei.

LIX Pe cînd tatăl şi soţul îşi simt inima frîntă de jale, Brutus scoate din inima Lucreţiei pumnalul plin de sînge şi ţinîndu-l în faţă jură: „Jur pe sîngele cel mai nevinovat înainte de a fi pîngărit de fiul regelui, şi vă iau martori şi pe voi, o zei, că voi urmări pînă în pînzele albe pe Lucius Tarquinius, pe nelegiuita-i soţie şi pe nemernicii lui vlăstari, şi-i voi stîrpi de pe faţa pămîntului cu fierul, cu focul şi cu orice voi avea la îndemînă. Nu-i voi mai răbda la cîrma ţării! Nu voi mai îngădui niciodată nici tirania regilor, şi nici pe a altora!" Îi înmînează apoi pumnalul lui Collatinus. Valerius şi Lucretius rămîn încremeniţi, ca şi cum s-ar fi întîmplat o minune cu Brutus, cînd l-a auzit rostind aceste cuvinte, de parcă acum era altă fiinţă. Toţi sînt de această părere. Toţi depun sacrul jurămînt. Toţi, lăsînd de o parte vaierele muiereşti, dau frîu liber mîniei şi revoltei. Toţi jură să-l urmeze fără şovăire pe Brutus. Toţi vor să răspundă la chemarea lui. Toţi vor să-i răpună pe regi.

Ei aşază pe năsălie trupul neînsufleţit al Lucreţiei şi-l duc în for. Toţi cetăţenii o căinează, arătîndu-şi mînia pentru această nouă nelegiuire. Nu e om care să nu se cutremure şi să nu se jelească pentru cîte au pătimit de pe urma silniciei şi tiraniei regelui şi alor lui. Tot norodul e îndurerat pînă la lacrimi de durerea tatălui Lucreţiei. Poporul e mişcat şi de vorbele lui Brutus, care îi spune că el îi va răzbuna lacrimile şi suferinţele, chiar şi pe ale celor ce stau cu mîinile în sîn. Brutus îi îndeamnă să aibă o dată tăria bărbăţiei, să-şi înarmeze, în sfîrşit, braţul şi, dacă sînt bărbaţi

Scanned with CamScanner

cu adevărat şi vor să facă cinste numelui de roman, să pornească acum asupra vrăjmaşului. Cei mai vajnici şi mai dîrji dintre tineri, fără să mai pregete, vin în jurul său, din propriul lor îndemn. După ei vine şi gloata celorlalţi feciori. Lăsînd un pîlc zdravăn la porţile Collatici, unde au fixat străji, ca nu cumva să se dea de ştire regelui de cele ce s-au pus la cale, toţi ceilalţi, înarmaţi pînă în dinţi, pornesc spre Roma, avînd în frunte pe Brutus. În drum spre Roma, pe unde trece, această gloată înarmată stîrneşte groază. Se face zarvă mare. Poporul însă, cînd vede că în fruntea cetelor înarmate merg chiar fruntaşii cetăţii, îşi dă seama că toate acestea nu sînt la voia întîmplării. Împrejurarea aceasta neobişnuită a răscolit pînă în adîncuri întreaga suflare din Roma, mai ales acum cînd s-a aflat ce s-a petrecut cu Lucreţia, la Collatia. De aceea, din toate ungherile oraşului, poporul dă năvală spre for. După ce s-au strîns toţi cetăţenii în for, crainicul chemă poporul să asculte cuvîntul comandantului cavalerilor, dregătorie pe care o avea atunci întîmplător tot Brutus. Acesta, în discursul rostit în faţa poporului, a lăsat de o parte firea şi apucăturile vechiului Brutus, cunoscut de toată lumea sub porecla lui pînă-n ziua aceea, şi a dat în vileag silnicia şi desfrînarea lui Sextus Tarquinius, mîrşava-i nelegiuire, pîngărirea Lucreţiei şi cumplita-i moarte, jalea nespusă a tatălui ei Lucretius Tricipitinus, care acum, pierzîndu-şi fiica, a căzut în cea mai neagră deznădejde. A mai vorbit apoi despre tirania regelui însuşi, de suferinţele şi chinurile îndurate de poporul roman silit să se trudească în duhoarea cumplită a canalului şi în noroiul şanţurilor şi canalelor. Bărbaţii romani, mîndri biruitori ai atîtor noroade, războinicii cu falâ altădată, au ajuns să fie astăzi nişte bieţi muncitori cu ziua, nişte pîrliţi cioplitori de pietre. Brutus a mai amintit apoi şi fărădelegea oribilă săvîrşită de Tarquinii asupra lui Servius Tullius, şi de căratul leşului celui ucis de fiica lui proprie, în caleaşca ei, urîtă de toţi oamenii. Apoi a cerut ajutor zeilor care i-au răzbunat şi pe părinţii lor.

Prin asemenea vorbe rostite, şi de bună seamă cred că s-au spus şi altele şi mai năprasnice şi mai grele care nu pot fi uşor reproduse de către cronicari, Brutus convinge

poporul îndîrjit să-l detroneze pe rege, să-l arunce de la cîrma ţării şi să pornească să plece în surghiun Lucius Tarquinius cu soţia şi odraslele sale. Apoi, el a adunat pe toţi tinerii care s-au oferit ca voluntari, i-a înarmat şi a pornit apoi spre tabăra de la Ardea, pentru a răscula şi acolo armata împotriva regelui. Comanda supremă a Romei a lăsat-o lui Lucretius Tricipitinus, care mai fusese o dată numit de rege în postul de praefect[165] al oraşului. În timpul acestei învălmăşeli a fugit şi Tullia din Roma, fiind pretutindeni întîmpinată de blestemele femeilor şi bărbaţilor, care invocau umbrele morţilor să vină să-i răzbune împotriva nelegiuiţilor.

LX După ce ştirile asupra acestei întîmplări au ajuns şi-n tabără, în timp ce regele înspăimîntat de această nouă situaţie se îndrepta spre Roma, ca să înăbuşe tulburările, Brutus s-a abătut din calea lui, ca să nu se întîlnească cu el în faţă (fiindcă presimţise că va veni la Roma). Şi cam în acelaşi vreme Brutus a ajuns la Ardea, iar Tarquinius la Roma, mergînd fiecare pe drumuri diferite. Numai că regele Tarquinius a găsit porţile oraşului zăvorîte: poporul îi hotărîse surghiunul. În schimb, pe eliberatorul poporului roman, armata romană din tabără l-a primit cu un nespus avînt. Îndată au fost izgonite afară din tabără şi odraslele regale. Doi dintre ei l-au urmat pe tatăl care a pornit în pribegie ca să-şi trăiască viaţa de surghiunit în cetatea Caere, din ţara etruscilor.

Sextus Tarquinius, care-şi căutase adăpost la Gabii, unde se ducea ca în regatul său, a şi fost înşfăcat de victimile sale, care s-au răzbunat pe el pentru atîtea nelegiuiri şi tîlhării, de care se făcuse vinovat în dauna lor, şi a fost omorît de ei.

L. Tarquinius Trufaşul a domnit 25 de ani.

Regalitatea a durat de la întemeierea Romei şi pînă la eliberarea ei, vreme de 244 de ani. După regi, în comiţiile centuriate ale poporului, au fost aleşi la cîrma statului doi consuli,[166] şi numiţi în dregătorie de praefectul oraşului, potrivit îndrumărilor date de Servius Tullius în constituţia sa. Primii consuli romani au fost Lucius Iunius Brutus şi Lucius Tarquinius Collatinus.

Scanned with CamScanner

CARTEA II

Scanned with CamScanner

I De aici înainte voi istorisi evenimentele trăite de poporul roman liber, şi în timp de pace şi în timp de război, amintind pe toţi consulii aleşi[1] în fiecare an, şi domnia legilor care sînt mai presus de oameni. Trufia fără margini a ultimului rege a dat prilejul să se vădească din plin cît de dorită era de toată lumea această libertate. Într-adevăr, regii anteriori, aşa fel au domnit şi au ocîrmuit ţara încît, pe bună dreptate, pot fi numiţi fondatorii cîte unui cartier din Roma, fiindcă datorită lor populaţia romană, care se înmulţea văzînd cu ochii, îşi clădea mereu noi locuinţe.

Nu poate fi nici o îndoială că însuşi Brutus, care dobîndise atîta faimă prin detronarea şi izgonirea regelui Tarquinius Trufaşul, ar fi făcut cel mai mare rău poporului roman dacă ar fi recurs la răsturnarea regimului monarhic într-un alt moment, sub regii anteriori, cînd poporul nu era destul de copt ca să se bucure de libertate. Căci ce s-ar fi întîmplat dacă toată această gloată de ciobani şi de pribegi, izgoniţi din sînul tuturor neamurilor vecine, ar fi dobîndit, la adăpostul inviolabilităţii, libertatea sau de bună seamă nepedepsirea şi, scăpaţi deodată de asuprirea tiranici regale, ar fi răbufnit dintr-un început dezlănţuind adevărate răscoale aţîţate de tribuni? Ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi început neînţelegerile între popor şi senatori, într-un oraş care nu le aparţinea lor, înainte de a-şi închega familii, pecetluite prin dragostea faţă de soţii şi de copii, şi în sfîrşit, dacă dragostea de pămîntul pe care-ţi duci viaţa şi cu care te contopeşti de

Scanned with CamScanner

la o bucată de vreme nu te-ar alătura şi cu sufletul de ceilalţi semeni, întovărăşindu-te cu ei? Din pricina dezbinării, tot poporul ar fi luat-o razna, unii trăgînd hăis, alţii cea, mai ales cînd cetăţenii nu sînt destul de copţi la minte pentru a-şi duce viaţa în colectiv.

Numai simţul măsurii în chivernisirea vieţii şi bunurilor ei, în toată liniştea, maturizează pe om aşa fel, încît să-şi poată culege singur roadele sale alese şi bucura de libertate. Deocamdată libertatea consta mai mult prin cîrmuirea ţării de către consuli aleşi în fiecare an, nu prin micşorarea puterii regale. Primii consuli şi-au păstrat toate drepturile, precum şi toate însemnele foştilor regi. Atît s-a avut în vedere; pentru ca mulţimea să nu fie speriată de două ori, s-a hotărît ca însemnele consulilor[2], fasciile[3] să-i însoţească pe rînd, pe fiecare din consuli.

Brutus a fost acela care s-a bucurat cel dintîi de dreptul de a fi precedat de lictori cu fasciile lor, bineînţeles cu îngăduinţa colegului său. Brutus, care a fost nu numai un luptător vajnic pentru cauza libertăţii, a devenit mai tîrziu un şi mai zelos apărător al ei. Astfel, înainte de orice, a cerut întregului popor, setos de noua libertate, să jure că va lupta pentru ea, şi nu va îngădui vreodată la cîrma statului pe vreun alt rege, ca nu cumva mai tîrziu să fie momit cu tot soiul de daruri sau cu făgăduieli mieroase.

Apoi, ca să mărească puterea senatului, al cărui număr de senatori scăzuse simţitor, fiindcă numeroşi membri ai senatului fuseseră suprimaţi de rege, Brutus a ridicat şi introdus în senat fruntaşi din rîndurile clasei cavalerilor, împlinînd astfel numărul de trei sute[4]. De atunci datează datina de a se spune senatorilor „părinţi aleşi“[5], adică „noii trecuţi în condice“, căci aşa erau numiţi noii admişi în senat. Această măsură a contribuit de minune la înfăptuirea unei armonii şi unităţi a întregii cetăţi, făcîndu-se un pas mai departe spre apropierea poporului de patricieni.

II S-a avut grijă apoi de cultul religios, şi fiindcă şi regii înfiinţaseră o sumă de rînduieli în legătură cu cultul religios, pentru ca poporul să nu mai dorească niciodată

întoarcerea regalității, Brutus creează o nouă funcție religioasă, care se chemă rex sacrificulus[6], adică un rege însărcinat cu sacrificiile. Acesta era un preot subordonat marelui pontifice, în scopul de a nu se mai aduce nici un fel de adumbrire libertății prin cinstirea unui cult legat de numele regelui, fiindcă libertatea trebuia păstrată cu orice preț! Și nu știu dacă această slujbă preoțească și-a depășit vreodată marginile rostului său, care era de a se îndeletnici și avea grije de o sumă de lucruri, aproape fără importanță, în legătură cu cultul.

Poporul însă n-a arătat, în schimb, dragoste pentru celălalt consul, al cărui nume a devenit foarte urît de toată lumea, deși nu făcuse o faptă condamnabilă. Pricina — se spune — a fost „că Tarquiniii prea s-au deprins și s-au dedulcit cu domnia. Începutul l-a făcut Tarquinius cel Bătrîn; iar după el a ajuns rege Servius Tullius, apoi, însă nici măcar în acest răstimp, Tarquinius cel Trufaș, urmînd pe Servius Tullius, n-a ținut seama că pe tronul regal se găsea un altul și de aceea, socotindu-se singurul îndreptățit să-l moștenească, a uzurpat prin fărădelege și silnicie tronul. După izgonirea lui Tarquinius cel Trufaș, cîrma statului a intrat în mîna lui Collatinus. Însă Tarquiniii nu știură să trăiască așa cum se cuvine, și cum trăiesc toți simplii cetățeni. Și mai ales numele Tarquiniilor trezește amintiri neplăcute tuturor. Pe de altă parte, însuși numele lor este primejdios și pentru libertate".

Astfel de vorbe menite să încerce simțămintele poporului se împrăștiaseră încetul cu încetul în toată cetatea pe socoteala lui Collatinus Tarquinius, și atunci Brutus chemă poporul la adunare, fiindcă simțea că poporul e frămîntat de tot soiul de bănuieli. Aici, mai înainte de orice, el dă citire în fața poporului acestui jurămînt: „el nu va îngădui niciodată să mai vină la cîrma țării vreun rege sau vreo altă ființă care să poată pune din nou în primejdie libertatea. Libertatea trebuie păstrată cu orice preț. Nu trebuie să dăm înapoi de la nici o cale, pentru a-i păstra neștirbite toate însușirile și toate roadele sale. Brutus a mai spus apoi că el fără voia sa a luat cuvîntul, din pricina unei singure ființe, a lui Collatinus Tarquinius, dar că el n-ar fi rostit o vorbă dacă n-ar fi precum-

Scanned with CamScanner

pănit în balanţă dragostea lui pentru popor. Poporului roman nu-i vine să creadă că libertatea a fost de-a pururi recîştigată şi aşezată pe temelii solide. Neamul regelui şi numele lui, nu numai că n-a dispărut din republică, dar chiar în fruntea celei mai înalte dregătorii se găseşte unul din neamul regelui. Acesta dăunează şi e o stavilă pentru libertate. Lucius Tarquinius! spuse el mai departe. Scapă-ne de bunăvoie de această teamă! Ne amintim prea bine şi-ţi mărturisim deschis că tu ai fost acela care ai izgonit pe regi din ţară. Desăvîrşeşte-ţi înfăptuirea, ca să binemeriţi de la popor. Goneşte dincolo de fruntarii şi numele acesta al regilor! Concetăţenii tăi îţi vor înapoia ţie toate bunurile tale, neştirbite, la sfatul meu; mai mult, dacă-ţi va lipsi ceva, vei fi din plin despăgubit. Pleacă de aici, ca prieten al poporului! Scapă odată poporul de groaza regilor, chiar dacă această teamă nu e îndreptăţită. Poporul are adînc săpată în suflet convingerea că numai cu plecarea celui din urmă Tarquinius a scăpat de-a pururi de pacostea tiraniei regale".

Consulul Tarquinius a rămas încremenit în faţa acestei nemaipomenite şi neaşteptate cereri. Dorind să ia şi el cuvîntul, toţi fruntaşii cetăţii veniră în jurul lui, rugîndu-l cu lacrimi în ochi să plece. La început Tarquinius nu prea s-a sinchisit de cererea lor. Dar cînd Spurius Lucretius, cel mai bătrîn din toţi, un om respectat pentru faima trecutului său şi care era chiar socrul lui Collatinus, a început să-l roage, să-i arate şi să-l sfătuiască în toate chipurile că trebuie să se plece în faţa hotărîrilor luate de tot poporul, atunci consulul Collatinus, temîndu-se ca ajungînd din nou simplu particular să nu piardă pe lîngă toate bunurile sale, şi mai mult, şi ca nu cumva să cadă peste capul lui cine ştie ce pacoste, poate mult mai grozavă, a demisionat din consulat şi a părăsit Roma, strămutîndu-se cu tot ce avea la Lavinium[7]. Brutus a formulat apoi un proiect de lege, trecut prin adunarea poporului şi votat, lege prin care se prevedea că toţi acei care aparţineau gintei şi care purtau numele de Tarquinius sînt consideraţi în exil. Şi-a luat apoi ca tovarăş de consulat pe P. Valerius, în urma alegerilor făcute în comisiile centuriate, fiindcă cu ajutorul acestuia răsturnase el monarhia.

Scanned with CamScanner

III Deşi nimeni nu sta la îndoială că Tarquiniii vor ameninţa Roma cu războiul, aceasta a avut loc mai tîrziu decît se aştepta toată lumea. Dar, cu toate că romanii încă nu se temeau de acest neajuns, totuşi poporul era cît pe-aci să-şi piardă libertatea, datorită urzelilor viclene ale trădării.

Erau în rîndurile tineretului roman o sumă de flăcăiandri zişi de neam mare, care duseseră pe vremea regalităţii o viaţă de huzur şi dezmăţ, şi cărora, din pricină că trăiseră numai în preajma palatului şi erau de o seamă cu Tarquiniii, le intrase în sînge deprinderea unei vieţi uşoare. În timp ce în noua orînduire toţi cetăţenii aveau drepturi egale, devenind o apă şi-un pămînt, tinerii aceştia se căinau unul faţă de altul „că libertatea unora a devenit robie pentru alţii; că regele a fost omul de la care ai fi putut dobîndi orice, fie dreptate, fie nedreptate, după trebuinţă; la rege a fost deschisă calea pentru orice favoare, şi de la el se putea căpăta orice binefacere. În mîna lui sta şi puterea de a ierta, şi puterea de a osîndi; numai regele era în măsură să deosebească pe prieteni de neprieteni. Dar legile de azi sînt oarbe şi surde; sînt o armă mai mult în slujba celor slabi, decît a celor puternici. Astăzi, dacă le calci cumva, te-ai dus pe rîpă, nu mai capeţi nici o păsuire, nici o iertare; e atît de primejdios să trăieşti azi în acest regim, cînd viaţa are atîtea cotituri şi cînd oricînd poţi cădea în greşeală".

În vremea asta, cînd aceşti tineri cu sufletele bolnave aveau asemenea frămîntări, se înfăţişează la Roma nişte împuterniciţi de-ai regilor, ca să ceară, în numele lor, înapoierea bunurilor confiscate, fără însă să adauge vreo vorbă în legătură cu revenirea la tron a monarhiei. După ce aceşti împuterniciţi au arătat cererile casei regale în faţa senatului, acesta a dezbătut pe toate feţele cererea lor; vreme de cîteva zile domni temerea că dacă nu i se înapoiază regelui bunurile, refuzul lor va însemna războiul; în schimb însă, dacă i se înapoiază regalitatea le va folosi ca mijloace pentru ducerea războiului.

În timpul acesta, interpuşii regelui se ocupau pe ascuns cu tot felul de urzeli şi iţe. Pe faţă arătau că ei susţin drepturile regalităţii asupra bunurilor confiscate, în taină, însă, ţineau tot felul de adunări neîngăduite în care aveau drept ţintă

restaurarea monarhiei. Şi această solie a nimerit în plin, pentru că a izbutit să ispitească o sumă de tineri din rîndurile nobilimii, care era bucuroasă de o schimbare a ordinii în stat. Propunerile oamenilor regelui sînt primite de tineri cu mare plăcere. Li se înmînează din partea Tarquiniilor şi o scrisoare. Astfel s-a pus la cale de către aceşti uneltitori primirea regelui şi a familiei sale la Roma în ascuns, în vremea nopţii.

IV Acest plan a fost încredinţat mai întîi fraţilor Vitellius şi Aequilius. Sora Vitellilor era căsătorită cu consulul Brutus, şi din această căsătorie rezultaseră doi fii, care acum erau destul de mari: Titus şi Tiberius. Unchii lor, Tarquiniii, i-au atras şi pe aceşti doi tineri în gaşca lor, ca să-i ajute la înfăptuirea urzelii. În afară de aceştia, au mai fost ademeniţi din rîndurile aristocraţiei şi alţi tineri, care să le fie părtaşi. Numele acestor tineri nu se mai ştie însă, din pricina noianului vremii scurse de atunci.

Între timp, părerea de a se înapoia bunurile casei regale s-a impus şi în senat, din care pricină împuterniciţii regelui îşi tot făceau de lucru prin Roma, fiindcă ei ceruseră consulilor un răgaz pentru a-şi face rost de nişte care pentru transportul averilor regale, în schimb, ei se consfătuiau cu conspiratorii, izbutind să-i convingă, în urma stăruinţelor depuse, ca şi ei să scrie o scrisoare Tarquiniilor. Căci altfel, cum ar putea crede Tarquiniii că ceea ce le vor transmite împuterniciţii lor sînt lucruri adevărate şi nu plăsmuite? Şi atunci tinerii au purces să scrie o scrisoare, în chip de chezăşie. Numai această greşeală a lor a făcut să se dezvăluie mîrşava faptă. În ajunul plecării trimişilor regali la curtea Tarquiniilor, cum ei au luat masa de seară întîmplător, la locuinţa Vitellilor, uneltitorii au chibzuit şi întocmit tot felul de socoteli şi mijloace între ei, cum era şi firesc, şi în primul rînd punerea în aplicare a planului urzit, îndepărtînd de lîngă ei pe toţi cei nepoftiţi. Numai că din frînturile discuţiilor auzite, unul din sclavi a dat de firul întregului plan, mai ales că el simţise mai dinainte ceea ce se pusese la cale; el aştepta numai prilejul ca tinerii conspiratori să înmîneze interpuşilor regelui scrisoarea, convins că dacă va pune mîna pe acea scrisoare, nu mai

e nevoie de o altă dovadă. Cînd sclavul a băgat de seamă că această scrisoare a fost într-adevăr înmînată, a adus la cunoştinţa consulului toată taina urzeală.

Consulii şi-au părăsit locuinţa lor, dînd poruncă să fie arestaţi îndată şi oamenii regelui şi uneltitorii. Totul a fost dus la bun sfîrşit, fără pic de zgomot. Cea dintîi grijă a consulilor a fost să nu dispară scrisoarea cu pricina. Toţi trădătorii, fără întîrziere, au fost băgaţi la închisoare, în lanţuri. Cîtăva vreme a domnit îndoiala în legătură cu măsurile ce trebuia să se ia faţă de împuterniciţii regelui. Cu toate că erau dovezi sigure de vinovăţie, şi deşi puteau fi socotiţi duşmani ai patriei, totuşi aceştia s-au bucurat de aplicarea legii dreptului ginţilor şi li s-a dat drumul.

V Atunci, întreaga situaţie, precum şi hotărîrea luată mai înainte asupra înapoierii bunurilor regale, a fost adusă la cunoştinţa senatului. Acesta, indignat peste măsură, opreşte să i se mai dea înapoi ceva regelui şi familiei sale, în schimb se împotriveşte confiscării averii regale în favoarea statului.

Toate aceste bunuri au fost date pe mîna poporului, ca să le prade în toată voia. Scopul urmărit a fost ca între cetăţenii poporului roman, care s-au înfruptat din prăzi şi între familia regală a Tarquiniilor să nu mai fie niciodată nici o nădejde de pace. Ogoarele Tarquiniilor, care sînt situate între oraş şi Tibru, au fost hărăzite zeului războiului. Acest teren de-atunci poartă numele de Cîmpul lui Marte[8]. Se spune că tocmai în vremea aceasta grîul dăduse în copt, fiind bun de secerat. Însă fiindcă se socotea un păcat folosirea roadelor acestui ogor, senatul a trimis o mulţime de oameni să-l secere, să-l care cu paie cu tot în coşuri şi să-l arunce în Tibru, a cărui apă avea în mod obişnuit un curs leneş în zilele calde de vară. În unele vaduri, grămezile de grîu acoperite cu mîl au rămas mai departe pe loc. Şi cu nămolul cărat de fluviu s-a format acolo încet, încet, o insulă, şi în urmă, cred eu, s-au mai adăugat şi stavile şi digul construit de mîna omului, încît s-a alcătuit o arie destul de întinsă şi de tare ca să poată susţine chiar şi temple şi portice.

Scanned with CamScanner

După ce bunurile regale au fost prădate, toţi trădătorii au fost judecaţi şi osîndiţi la moarte. Condamnarea lor a cutremurat norodul roman cu atîta mai vîrtos, cu cît însuşi consulul, îndatorat de dregătoria sa, se cădea să îndeplinească execuţia fiilor săi, vinovaţi de înaltă trădare. Tocmai tatăl, care s-ar fi cuvenit să stea cît mai departe de această privelişte, trebuia, prin vrerea ursitei, să poruncească execuţia vinovaţilor. Tinerii cei mai cunoscuţi de toată lumea din Roma erau legaţi la stîlpul infamiei; însă ochii mulţimii erau aţintiţi, mai întîi, asupra celor doi fii ai consulului, de parcă ceilalţi nici n-ar fi existat; toţi cei de faţă erau mişcaţi nu atît de osîndiţi, cît de ticăloasa lor ispravă; pentru care meritaseră această ispăşire. „Tocmai fiii lui Brutus, să se lase tîrîţi în viltoarea păcatului şi să-şi trădeze patria, şi chiar în anul cînd ea şi-a dobîndit libertatea? Ei şi-au trădat pe tatăl lor, pe Brutus, salvatorul patriei, au trădat consulatul ieşit din casa lui Iunius Brutus. i-au trădat pe senatori, au trădat poporul şi tot ce e sfînt şi aparţine zeilor şi oamenilor. Şi pentru cine au trădat? Pentru un rege trufaş şi un învrăjbit exilat". Astfel se vorbea peste tot.

Consulii au păşit spre jilţurile lor şi lictorii au fost trimişi înainte, ca să îndeplinească îndatoririle în legătură cu execuţia: osîndiţii sînt dezbrăcaţi şi bătuţi cu vergile la piele, pînă şi-au dat duhul, tăindu-li-se apoi capul. În toată vremea aceasta, tatăl lor, cu trăsăturile feţei încremenite de un asemenea moment, era ţinta privirilor poporului, cum îşi făcea datoria, supraveghind execuţia pedepsei cerute de legile statului.

Îndată după pedepsirea vinovaţilor, pentru ca această pildă să rămînă de-a pururi în mintea oamenilor, şi să se ferească întotdeauna de asemenea ticăloşii, s-a dat o bogată răsplată din tezaurul public sclavului care i-a pîrît, acordîndu-i-se şi libertatea şi cetăţenia romană. Acesta pare să fie primul sclav eliberat prin atingerea capului cu varga[9]. Unii sînt aplecaţi să creadă că numele vergii cu pricina de aici îşi are obîrşia. şi că acest sclav, după eliberare, a primit numele de Vindicius[10]. De atunci s-a creat această datină ca acei sclavi care au fost eliberaţi în felul acesta să primească şi cetăţenia romană.

Scanned with CamScanner

VI Ducîndu-se pomina de cele întîmplate, Tarquinius se simţea otrăvit de ciudă că i s-au spulberat toate nădejdile recăpătării tronului, şi s-a făcut stacojiu de mînie cînd şi-a dat seama că viclenia lui nu s-a prins, şi atunci a început să cutreiere cu jalbă pe la porţile tuturor cetăţilor etrusce, socotind că acum e vremea potrivită să urzească pe faţă războiul. În primul rînd se jelui veienţilor şi tarquiniilor, spunîndu-le că „şi el e sînge din sîngele lor, şi deci să nu-l lase să piară în surghiun şi în mizerie cu tinerii săi fii, în văzul lor, după ce-a ajuns şi-n sapă de lemn, el, care fusese în trecut un domnitor atît de puternic. Se ştie că Roma a apelat şi la alţi străini ca să-i aibă de regi, şi tocmai el, cînd era pe tron şi se frămînta să mărească puterea şi faima poporului roman printr-un nou război, a fost zvîrlit din ţară, şi tocmai de rudele sale, printr-o mîrşavă uneltire! Dar fiindcă uzurpatorii tronului şi-au dat seama că niciunul din ei nu e la înălţimea sa, spre a-l putea înlocui la domnie, au rămas cu toţi la cîrma ţării, împărţindu-şi rolurile şi însărcinările. Averile lui au fost date ca pradă poporului, pentru ca în urma unei asemenea fărădelegi să nu mai rămînă nici un cetăţean fără pată. De aceea el va căuta să-şi ia înapoi şi ţara şi tronul: şi-i va pedepsi şi învăţa minte pe cetăţenii lipsiţi de recunoştinţă. De aceea, veienţii şi tarquiniii să facă tot ce le stă în putinţă, şi să-l ajute, şi să-l sprijine, ca să-şi răzbune şi vechile jigniri şi toate nedreptăţile suferite de pe urma romanilor, deoarece atîtea legiuni de-ale lor le-au fost decimate de romani, care le-au luat cu anasîna ogoarele şi s-au făcut stăpîni pe ţarinile lor".

Toate aceste jeluiri şi învinuiri aduse de fostul rege i-au scos din ţîţîni pe veienţi, şi tot poporul acestora fremăta de ciudă, strigînd ameninţător că trebuie să-şi spele odată această ruşine, mai ales cînd au acum în fruntea lor o căpetenie adevărată, şi să-şi recapete înapoi ceea ce au pierdut de pe urma războiului. Faimosul lui nume şi înrudirea regelui cu atîta lume nu-i lăsau de loc nepăsători pe tarquinii. Veienţii găseau deci că e o mare cinste pentru ei ca unul din neamul lor să domnească pe tronul roman. De aceea, oastea unită a celor două cetăţi l-a urmat pe Tarquinius cel Trufaş, ca să-l ajute să-şi

Scanned with CamScanner

recapete tronul şi să-i înveţe minte pe romani, declarîndu-le război.

Cînd trupele vrăjmaşe au intrat pe teritoriul roman, consulii romani le ies cu armata în întîmpinare. Valerius şi-a aşezat pedestrimea în formaţie de falangă[11], iar Brutus, în fruntea cavaleriei, care forma avangarda, a pornit cu roatele sale de călăraşi la iscodirea duşmanului. Duşmanul întrebuinţa aceeaşi tactică, cavaleria veienţilor precedînd grosul pedestrimii. Toată cavaleria duşmană era comandată de Aruns, fiul regelui.

Regele venea îndată în spatele cavaleriei, cu legiunile sale. Aruns l-a recunoscut numaidecît pe consul din depărtare, după lictorii[12] săi. Apropiindu-se şi mai mult, l-a văzut chiar pe Brutus şi, făcîndu-se stacojiu de mînie, a strigat către ai săi: „Ăsta e omul care ne-a scos ca pe nişte surghiuniţi din vetrele noastre şi din ţara noastră! Iată-l! Iată-l, plin de semeţie, cu pieptul încărcat de decoraţiile primite de la noi! Iată-l cît de îngîmfat păşeşte! O zei, răzbunători ai regilor, ajutaţi-ne!“ Şi spunînd aceste cuvinte, dădu pinteni calului şi se îndreptă îndîrjit spre consul.

La rîndu-i, şi Brutus şi-a dat bine seama că el e ţinta acestui atac. De aceea a socotit că-i o mare cinste ca mai întîi ei, căpeteniile, să-şi dovedească vrednicia în luptă. Ca urmare, şi el se năpusteşte, setos de luptă, asupra potrivnicului său. Tăbărînd unul asupra celuilalt, niciunul din cei doi luptători nu se gîndeşte să-şi ferească trupul, punîndu-şi-l la adăpostul scutului, ci cu orice preţ caută să rănească şi să dea lovitura de graţie duşmanului din faţă. Şi într-adevăr, în acelaşi timp, lăncile amîndurora le-au străpuns scuturile[13], astfel încît cei doi s-au şi prăbuşit de pe cai, dîndu-şi duhul. În aceeaşi vreme se desfăşura şi lupta celor două cavalerii, şi nu mult după aceea s-au încleştat şi pedestrimile. Biruinţa trecea dintr-o parte în alta, ambele tabere luptînd cu sorţi egali de izbîndă. S-a constatat că fiecare tabără a învins la aripa dreaptă, în timp ce la aripa stîngă fronturile au fost date peste cap şi dintr-o parte şi din alta. Pînă în cele din urmă, veienţii, care în mod obişnuit erau bătuţi de romani, şi de data aceasta au fost puşi pe fugă şi împrăştiaţi; însă tarquiniii, noii duş-

mani ai romanilor, nu numai că au izbutit să le țină piept, dar chiar le-au respins atacul și i-au dat înapoi.

VII Văzînd cum s-a desfășurat lupta, Tarquinius cu etruscii lui, cuprinși de panică, au renunțat la această bătălie întreprinsă fără nici un rost, și în tăcerea nopții amîndouă armatele, și a tarquiniilor și a veienților, s-au pus în mișcare, pornind fiecare spre țara lor. S-a dus vestea pe atunci că s-a întîmplat și o minune cu prilejul acestei bătălii, și anume că a fost auzită de soldații ambelor armate o voce năprasnică. Se credea că ar fi chiar glasul zeului Silvanus[14], ieșit din pădurea Arsia[15], în tăcerea nopții, care a rostit următoarele cuvinte: „De la etrusci s-a fost căzut pe cîmpul de bătaie cu unul mai mult. Rămas-a biruitor romanul în acest război". Și într-adevăr așa s-a și întîmplat, fiindcă romanii au fost învingători, iar etruscii, înfrînți.

În zorii zilei nu se mai vedea pe cîmpul de luptă picior de vrăjmaș. Consulul Publius Valerius a poruncit apoi să se strîngă toate trofeele, și după aceasta s-a întors în triumf la Roma. Înmormîntarea tovarășului său de consulat a fost desfășurată cu toată pompa și măreția cuvenită. Dispărutului i s-a făcut o cinste deosebită, decretîndu-se doliul public. Femeile au purtat doliul după el vreme de un an întreg, jelindu-l ca pe un părinte, fiindcă Brutus fusese acela care spălase, prin fapta lui vitejească, pîngărirea Lucreției.

Și celălalt consul, care supraviețuise războiului, a pățit la fel. Fiindcă așa se întîmplă, uneori, ca și poporul să fie schimbător în simțăminte, și Valerius și-a pierdut dragostea de care se bucura în fața norodului, din pricina pizmei, care i-a adus o groaznică învinuire. I se dusese vestea că el umblă să pună mîna pe tronul regilor, aceasta din pricina că nu îngăduise să fie ales un coleg de consulat în locul lui Brutus, iar pe de altă parte, pentru că voise să-și ridice un palat măreț, pe colina Velici[16]. Poporul spunea că el vrea să-și zidească pentru sine, într-un loc întărit ce domină împrejurimile, un palat ca o cetate, pe care nimeni nu va mai fi în stare să-l cucerească. Poporul a dat crezare acestor vorbe răspîndite pe seama lui.

Scanned with CamScanner

Însă consulul s-a simţit jignit şi tare amărît pentru asemenea josnice bănuieli. De aceea cheamă poporul la adunare, coborînd pe trepte cu fasciile plecate în jos. Acest semn a fost o dovadă şi o mărturisire publică, din partea consulului, de recunoaştere făţişă că autoritatea şi puterea poporului sînt mai presus decît ale consulului. Valerius făcu apel la popor să asculte cu luare aminte ce vrea să spună: întîi şi-a lăudat tovarăşul de consulat şi norocul lui deosebit, spunînd că Brutus a avut parte de o moarte eroică, fiindcă după eliberarea patriei a ajuns pe treapta cea mai înaltă a cinstei, slujind interesele poporului, şi s-a stins în culmea gloriei, înainte ca slava lui să nască pizma oamenilor. În schimb, el supravieţuieşte slavei sale, ca să ajungă învinuit în halul acesta şi ca să fie pizmuit de oricare netrebnic. A ajuns luptătorul pentru libertatea patriei să fie socotit ca oricare nemernic de teapa Aquiliilor şi Viteliilor.

„Atît de mult mi-aţi preţuit voi virtuţile mele, încît să fiţi în stare acum să aruncaţi cu noroi în mine, prin asemenea josnice bănuieli? Eu, care am fost, sînt şi voi fi mereu cel mai înverşunat vrăjmaş al regalităţii, să ajung la rîndu-mi să mă tem şi eu, învinuit fiind de fărădelegea uneltirii împotriva vieţii poporului şi că umblu să ocup tronul pentru mine? Aş fi putut eu crede vreodată că voi insufla teamă concetăţenilor mei, chiar în cazul cînd mi-aşi fi ridicat casa alături de templele zeilor pe Capitoliu, în vîrful cetăţuii? Gloria şi faima mea atîrnă în faţa ochilor voştri numai de un fir de aţă? Atît de temeinică este încrederea de care mă bucur în faţa voastră, încît să atîrne mai greu în cumpănă casa şi locul unde locuiesc eu, decît cine am fost şi cine sînt în viaţă? Cetăţeni, casa lui Publius Valerius n-are să mai fie ridicată, ca să nu mai stea în calea libertăţii voastre. Velia va rămîne la îndemîna voastră, numai pentru casele voastre. De aceea, nu numai că-mi voi zidi casa în cîmpie, ci chiar la poalele colinei, pentru ca voi să staţi la înălţime şi pentru ca voi să staţi deasupra mea, concetăţeanul vostru, bănuit de voi. Să-şi dureze casa pe Velia aceia dintre voi, care, în lupta pentru libertatea poporului, aveţi merite mai mari ca Publius Valerius". Şi îndată tot materialul de construcţie a fost cărat la poalele Veliei, iar casa a fost

zidită chiar lîngă şosea, în partea cea mai de jos a coastei, acolo unde se găseşte astăzi templul Vica Pota[17].

VIII S-au votat atunci nişte legi, datorită cărora consulul nu numai că a fost ferit de orice bănuială că umblă după tron, dar a devenit şi mai popular în ochii norodului, cîştigîndu-şi porecla de Publicola, adică prietenul poporului. Tare au fost pe placul poporului, în primul rînd, legile[18] care prevedeau citarea în faţa adunării poporului a magistraţilor vinovaţi, precum şi acea lege care prevedea condamnarea la moarte şi confiscarea averii celui care se făcea vinovat de uneltire, în scopul de a pune mîna pe tronul regal. După ce toate aceste legi au fost create numai din imboldul lui, pentru ca poporul să-i poarte recunoştinţă pentru aceste înfăptuiri, a convocat şi adunarea poporului, în scopul alegerii unui consul în postul rămas liber.

Noul consul ales a fost Furius Lucretius, care, fiind prea înaintat în vîrstă, a plecat din rîndurile celor vii după puţină vreme, neavînd destule puteri trupeşti pentru a duce la capăt grelele îndatoriri consulare. Îl înlocuieşte atunci în dregătorie Horatius Pulvillus. La unii analişti mai vechi n-am dat de numele lui Lucretius printre consuli, aceştia amintindu-l pe Horatius după Brutus. Eu cred însă că Lucretius a ieşit din amintirea oamenilor, fiindcă nu s-a învederat cu nimic în timpul consulatului său.

Încă nu se inaugurase templul[19] lui Jupiter pe Capitoliu. Şi atunci s-a tras la sorţi care din cei doi consuli să aibă cinstea să prezideze această sfinţire. Sorţii au căzut de partea lui Horatius. Publicola pornise cu armata în marş, în vederea războiului cu cetatea Veii. Prietenii lui Valerius nu s-au simţit prea bine că cinstea inaugurării unui templu atît de vestit a fost încredinţată lui Horatius. De aceea, aceştia au încercat să pună beţe-n roate în toate chipurile, ca să întîrzie inaugurarea; după ce au încercat toate căile, ajung pînă acolo că-i aduc la cunoştinţă consulului în toiul ceremoniei religioase, cînd el, scufundat în rugăciuni, ţinea usciorii templului, îngrozitoarea ştire că fiul său a murit şi că, avînd în vedere că el şi întreaga lui familie sînt în doliu, nu se

poate sfinți templul. Lipsindu-ne informații exacte, nu se poate preciza dacă el a crezut această veste sau dacă a avut destulă tărie sufletească să reziste acestei știri. Sigur este că la auzul acestei veşti, consulul nu s-a clintit din locul său, ci a poruncit să i se aducă îndată în fața lui trupul fiului. Și ținînd mai departe mîna pe uscior, sfîrși oficierea întregii slujbe și inaugură astfel templul.

Acestea sînt evenimentele întîmplate în primul an după detronarea și alungarea regelui. Apoi au fost aleși consuli[20] Valerius Publicola, pentru a doua oară, și T. Lucretius.

IX Tarquiniii și-au găsit refugiul la Lars Porsenna[21], regele etruscilor, în capitala lor, orașul Clusium[22]. Acolo ei au depus toate stăruințele, rugîndu-l pe Porsenna să nu îngăduie ca ei, care-și trag obîrșia din strămoși etrusci, avînd același nume și același sînge cu al lui, să-și tîrască viața în jalea și chinurile surghiunului. Tarquiniii căutau să-l convingă pe Porsenna, încet, încet, „să nu lase nepedepsită această faptă, care, după ei, va ajunge și o datină pentru urmași, ori de cîte ori vor voi să scape de regii lor; că libertatea își are rostul și farmecul său în alte rosturi, nu în statul republican; că dacă regii nu înțeleg să-și apere tronul cu aceeași tărie cu care poporul luptă pentru libertate, atunci va veni o vreme cînd aristocrații vor fi deopotrivă cu poporul de rînd, și atunci într-un stat nu va mai fi nici o căpetenie care să-i întreacă prin însemnătate pe ceilalți. Și atunci s-a sfîrșit cu orice tron și cu orice regalitate în lume, deși acesta este rostul și întocmirea cea mai frumoasă și cea mai plăcută și zeilor, și oamenilor".

Porsenna, care socotea că-i o mare cinste pentru etrusci să fie pe tronul Romei un rege, și încă un rege de neam etrusc, a și pornit cu armata asupra Romei. Niciodată în trecut senatorii romani n-au simțit o spaimă mai mare ca acum; atît de puternic era pe atunci statul etrusc, de la Clusium, și atît de faimos era numele lui Porsenna. Ei se temeau nu numai de acești dușmani, ci și de proprii lor concetățeni, căci se gîndeau că poporul de rînd din Roma, cuprins de spaimă, va primi pe rege și credincioșii lui în oraș și o

dată cu noua pace au dispărut şi libertatea şi liniştea în ţară. De aceea, în vremea asta senatul a căutat să facă parte poporului de multe binefaceri. Aşa, de pildă, el a avut o grijă deosebită să aprovizioneze cu grîne poporul, trimiţîndu-şi pretutindeni oamenii lor să facă rost, fie de la volsci, fie de la Cumae[23]. Apoi a fost luat pe seama statului dreptul de a exploata sarea[24], care era un articol foarte căutat şi care se vindea de negustători cu preţuri foarte ridicate. Apoi, poporul a fost scutit de vamă, precum şi de impozitele pe terenurile agricole, aceste dări fiind lăsate în sarcina celor bogaţi, care trebuiau să fie împovăraţi acum cu toate greutăţile, fiindcă lumea săracă avea destulă bătaie de cap şi făcea destule chel-tuieli cu creşterea copiilor ei. În cetatea Romei, senatul roman, avînd o deosebită grijă pentru viaţa poporului, a făcut să dispară orice zîzanie şi dezbinare şi numai astfel s-au înfăptuit unitatea şi armonia între senat şi popor, mai ales în aceste vremuri de restrişte, cu prilejul asediului Romei de către etrusci, şi în perioada foametei, pentru ca poporul în întregime, atît cei de la cîrma statului, cît şi gloata de rînd, să urască de moarte pe regi şi numele lor. Aşa cum niciodată în trecut nu a fost iubită de popor o căpetenie rea, la fel şi senatul roman, în vremea aceea, a fost cît se poate de bine preţuit de popor, pentru felul cum a ştiut să cîrmuiască atunci cetatea.

X Cînd vrăjmaşul s-a apropiat de zidurile Romei, toţi locuitorii de la ţară s-au refugiat la oraş. Paza cetăţii a fost asigurată prin străji fixe. O parte a oraşului părea că-i păzită de zidurile groase, iar cealaltă parte era protejată de Tibru, care curgea de-a lungul cetăţii. Podul de lemn de peste Tibru ar fi căzut în mîinile etruscilor, şi aceştia ar fi avut deschis drumul către Roma, dacă atunci nu ar fi răsărit un erou roman, Horatius Cocles. (Ursita cetăţii romane l-a avut pe acest erou pavăză, în cursul acestei zile.)

Cocles, făcînd întîmplător de strajă la capătul podului, şi cum colina Janiculum fusese cucerită printr-un atac dat prin surprindere de către etrusci, şi cum el văzuse că potrivnicul înaintează şi se revarsă în rînduri dese cu mare iu-

ţeală, iar cetele romane îşi părăsesc şirurile, aruncînd armele în mare grabă, îi mustră pe fiecare din aceşti romani, căutînd să-i ţină în loc, cerînd ajutor zeilor, amintîndu-le romanilor despre jurămîntul de credinţă faţă de patrie, şi spunîndu-le: „zadarnic fug de la datorie fiindcă, dacă romanii vor părăsi podul şi vor lăsa liberă trecerea etruscilor, în curînd vor fi mai mulţi vrăjmaşi în Capitoliu şi pe Palatin decît pe Janiculum. De aceea îi îndeamnă şi-i roagă stăruitor să rupă podul cu topoarele, cu tot ce au la îndemînă, să-i pună foc, să facă ceva, că el va rămîne mai departe de pază la intrarea podului şi va stăvili cu pieptul şi cu braţul său puhoiul duşman, atît cît e în stare să facă o singură fiinţă".

Şi îndată Cocles se proţăpeşte la intrarea podului. El iese în vileag în mod deosebit între atîţi ostaşi romani care dădeau bir cu fugiţii şi-şi învîrte cu străşnicie sabia în mînă. Fiind gata să înfrunte tot puhoiul vrăjmaş, Cocles pune în mare încurcătură pe etruscii care îl priveau înmărmuriţi pentru asemenea cutezanţă. I se mai alătură şi alţi doi romani: Spurius Larcius şi Titus Herminius, cărora le-a fost ruşine să fugă. Amîndoi aceşti eroi au fost vestiţi şi prin faptele lor de arme, şi prin neamul lor strălucit. Cocles, cu cei doi împreună, izbuteşte să oprească şi să zădărnicească iureşul etruscilor, care se năpustiseră ca o furtună peste ei. Romanii se retrag pas cu pas. Cînd mai rămăsese o mică parte din acest pod în mîna romanilor şi cînd aceia care reuşiseră ca să-l rupă îl strigă pe Cocles să vină după ei, acesta îi sileşte pe ceilalţi doi să plece ca să-şi scape viaţa. Apoi, rotindu-şi ameninţător ochii în vălvătăi către căpeteniile etruscilor, îi batjocoreşte pe fiecare în parte, împroşcîndu-i cu ocări: „Slugoi ai regilor trufaşi, voi care aţi uitat de libertatea voastră, aţi venit acum să subjugaţi poporul roman?"

Multă vreme au zăbovit etruscii, poftindu-se unul pe altul să pornească lupta. În cele din urmă i-a copleşit ruşinea, şi toată linia de bătaie duşmană, scoţînd puternice strigăte, aruncă cu lăncile din toate părţile în singurul luptător roman. Toate lăncile s-au înfipt în scutul romanului. Cum el se străduie mai departe să stăvilească puhoiul vrăjmaş cu aceeaşi bărbăţie, etruscii încearcă atunci să dezlănţuie un nou

Scanned with CamScanner

atac, năpustindu-se asupra lui, ca să-i vină de hac. Atît zgomotul făcut de pîrîitul grinzilor rupte ale podului, precum şi strigătele scoase de romani care arătau că treaba repede s-a sfîrşit îi umple pe etrusci de o neaşteptată spaimă, zădărnicindu-le atacul. Atunci Cocles spuse: „Tată Tibrule, tu apă sfîntă, primeşte-mă pe mine şi aceste arme ale mele! Apără cu valurile tale binefăcătoare pe ostaşul roman". Şi spunînd aceste cuvinte, Cocles sări înarmat în Tibru. Cu toată grindina de lănci, el a izbutit să străbată înot fluviul şi să ajungă teafăr şi nevătămat pe mal, la ai săi.

Isprava lui Cocles[25] a rămas de pomină în lume, intrînd în legendă. Întreaga Romă a devenit recunoscătoare lui Cocles pentru fapta lui atît de vitejească; de aceea i s-a ridicat o statuie de marmură în for şi i s-a dăruit un ogor cu o întindere atît de mare, cît a putut ara el într-o zi. Apoi, cu toate marile lipsuri, fiecare cetăţean şi-a dat prinosul său, luîndu-şi de la gură bucăţica de pîine, care mai de care întrecîndu-se să-i dovedească preţuirea sa, peste cinstirea lui de către stat.

XI Porsenna, după ce primele lui încercări de a pătrunde în Roma i-au fost zădărnicite, şi-a schimbat planul, nemaiurmărind să ia cu asalt Roma şi să mai împresoare cetatea, şi instală o garnizoană militară pe colona Janiculum, iar tabăra sa şi-o aşeză în cîmpie, pe malurile Tibrului. Apoi şi-a adus din toate părţile vase pentru supravegherea tuturor ieşirilor din cetate, nemaiîngăduind să se care la Roma nici un sac de grîu; în acelaşi timp el prilejuieşte etruscilor săi să pornească după jafuri, în deosebite părţi din Roma. În scurtă vreme, Porsenna a stîrnit atîta nelinişte şi nesiguranţă în toate satele şi ogoarele romane, încît locuitorii şi-au adus cu ei, între ziduri, nu numai toate bunurile lor, ci şi vitele, nimeni nemaicutezînd să iasă dincolo de porţi.

Consulii romani au îngăduit etruscilor să-şi facă de cap nu de teamă, ci cu un anumit scop. Căci consulul Valerius se frămînta mai mult ca să găsească un prilej prielnic pentru a-i ataca puternic şi prin surprindere cînd etruscii erau risipiţi, şi nu strînşi toţi grămadă. El da precădere marilor ac-

ţiuni, şi nu amănuntelor. De aceea, ca să momească pe etrusci să vină după prăzi, a dat poruncă romanilor să scoată afară în cîmp turmele de vite, în ziua următoare, pe poarta Esquilină[26], care era mai depărtată de poziţiile vrăjmaşe. El era încredinţat că etruscii vor afla aceasta, bizuindu-se pe numeroşii sclavi necredincioşi, care fugeau încoace şi încolo, din pricina luptelor desfăşurate în timpul împresurării, şi care erau şi lihniţi de foame.

Într-adevăr, etruscii au şi aflat de toate acestea, datorită ştirii aduse de un sclav fugar, şi au trecut Tibrul într-un număr mult mai mare, nădăjduind că vor putea prinde toată turma de vite. În acest scop, consulul Valerius porunci lui Titus Herminius să ocupe, în fruntea unui pîlc de ostaşi, o poziţie bine ferită de vedere, în jurul celei de a doua pietre miliare[27], pe Via Gabină[28], dînd dispoziţii şi lui Spurius Larcius ca, în fruntea unei alte cete de tineri aleşi, să aştepte la poarta Colina[29] pînă va trece duşmanul, apoi să-l înfrunte, ţinîndu-l pe loc şi zădărnicindu-i întoarcerea la fluviu. Celălalt consul, T. Lucretius, a ieşit pe poarta Naevia[30] cu cîteva manipule[31] de soldaţi, iar el, Valerius, a luat cu sine cohortele[32] sale alese, orînduindu-şi tabăra pe muntele Caelius. Chiar aici a ieşit mai întîi în calea duşmanilor. Herminius, cînd a simţit toată zarva, a ieşit din locurile sale ascunse, căzînd drept în spatele etruscilor, care se îndreptau spre Valerius. Potrivnicul e atacat din stînga, din dreapta, din coastă, dinspre poarta Colina, încolo dinspre Naevia, şi neavînd la îndemînă nici destule forţe şi fiindu-le zăvorîte şi toate ieşirile, niciunul n-a mai putut scăpa cu viaţă. Aceasta a fost sfîrşitul cetelor de etrusci care umblau razna, numai după prădăciuni.

XII Porsenna începuse împresurarea Romei. În oraş domnea o sărăcie cumplită, lipsind toate cele trebuincioase, în primul rînd pîinea cea de toate zilele. Regele etrusc nădăjduia că va fi în stare să pună mîna pe Roma, stînd în aşteptare. În vremea aceasta C. Mucius, un tînăr dintr-o familie vestită, a găsit de cuviinţă că e o nevrednicie pentru poporul roman să cadă sub jugul etruscilor, mai ales cînd

nici măcar sub domnia regilor romanii nu decăzuseră în aşa hal, nefiind niciodată împresuraţi chiar la ei acasă de duşmani, oricît de multe războaie a purtat Roma; acum, cînd poporul roman s-a eliberat de sub călcîiul tiraniei regale, să ajungă să-i fie capitala atacată de aceiaşi etrusci, ale căror armate le-a înfrînt în atîtea rînduri, punîndu-le pe fugă?

De aceea, socotind că trebuie să spele această ruşine printr-o faptă îndrăzneaţă, dar şi măreaţă în acelaşi timp, a hotărît să pătrundă, din propriu-i imbold, în tabăra duşmană. În urmă însă, temîndu-se că prin plecarea lui neştiută de nimeni va încălca ordinul consulilor, care nu-i cunoşteau planul său, şi ar putea fi prins din întîmplare de străjile romane şi înşfăcat şi înfierat ca un dezertor de rînd, învinuire care ar putea fi adusă oricui dacă se avea în vedere starea şi împrejurările atît de grele ale Romei în acea vreme, s-a înfăţişat de aceea în senat, spunînd: „Cinstiţi senatori! Vreau să trec dincolo de Tibru şi, dacă pot, să pătrund în tabăra duşmană; însă nu vreau să fac asta ca un tîlhar de rînd şi nici să mă răzbun pentru prădăciunile etruscilor suferite de noi, ci, dacă cerul mă ajută, pentru o faptă cu mult mai cutremurătoare".

Senatorii îi încuviinţează hotărîrea. Mucius, ascunzîndu-şi un pumnal sub haină, porneşte la treabă. Cînd a ajuns în tabăra etruscă, s-a oprit aproape de tribuna regelui Porsenna, unde gloata ostaşilor era mai deasă şi zarva mai mare. Din întîmplare, se plătea tocmai atunci solda ostaşilor, şi fiindcă secretarul lui sta în imediata apropiere de rege şi era îmbrăcat aproape la fel, avînd cam aceleaşi însemne şi podoabe, şi vorbea în dreapta şi în stînga cu toţi, Mucius băgă de seamă că spre el se îndreaptă întregul val de ostaşi. Şi atunci i-a fost teamă să întrebe care-i Porsenna dintre cei doi, ca nu cumva să se descopere cine este, de vreme ce nu-şi cunoaşte regele. Împins de soartă la această faptă, Mucius îl ucide pe secretar în locul regelui. Încearcă apoi să străbată prin rîndurile dese ale etruscilor şi să profite de buimăceală, slujindu-se de acelaşi pumnal, mînjit acum de sînge; dîndu-se alarma în toată tabăra, slujitorii regelui au putut.

Scanned with CamScanner

pînă la urmă, să pună mîna pe el. Condus pînă-n faţa regelui, cu toate că ştie ce-l aşteaptă, Mucius nu numai că nu tremură de fel, ci tot el insuflă groază celor din jur, prin uitătura-i cruntă:

„Sînt cetăţean roman, le grăi el. Mă numesc Gaius Mucius. Intrînd aici ca duşman, am vrut să-l ucid pe vrăjmaşul patriei mele. Aşa cum nu mi-a fost frică venind aici pentru această faptă, la fel şi acum înfrunt cu dispreţ moartea. Pentru roman este o dovadă de vrednicie şi a întreprinde fapte măreţe şi a îndura chinurile cele mai cumplite. Aceste gînduri şi simţăminte nu le am numai eu. În urma mea se va înşira un convoi întreg de tineri, pentru care uciderea regelui duşman este suprema cinste. În această grea cumpănă pentru viaţa ta, pregăteşte-te, rege, dacă-ţi dă mîna, să te lupţi şi să-ţi păzeşti pielea în orice clipă. Vei avea oricînd, chiar aici, la intrarea în palat, un duşman de moarte înarmat pînă-n dinţi. Noi, tineretul roman, ţi-am declarat război pe viaţă şi pe moarte. Să-ţi iasă din cap gîndul că vei avea de-a face cu un front de luptă şi cu o bătălie după toate regulile războiului. Toată treaba o va duce la bun sfîrşit un singur om, avînd un singur ţel de atins: moartea regelui".

Regele, în culmea mîniei, dar şi îngrozit de primejdia ce-l ameninţa, dădu poruncă chiar pe loc să-i pregătească şi să-i aplice torturile, dacă nu-i dezvăluie fără zăbavă despre care uneltiri îi vorbeşte în doi peri, şi-l ameninţă în toate chipurile. Atunci Mucius i-a spus următoarele: „Aceasta o fac pentru tine. Priveşte ce puţin preţ pun pe trupul lor acei care caută să se jertfească, arzînd în viaţă pentru înalte ţeluri". Şi-şi puse mîna dreaptă în jarul de cărbuni, aprinşi pentru chinurile lui. Mucius părea că nici nu se sinchiseşte de durerile arsurilor, de parcă i-ar fi pierit orice simţire, iar sufletul i-ar fi fost de piatră. Porsenna, la rîndul lui, a holbat ochii, de parcă s-ar fi aflat în faţa unei minuni nemaipomenite, şi, sărind îndată de pe jilţul său regal, dădu poruncă să fie îndepărtat numaidecît tînărul de pe locul caznei: „Eşti slobod, poţi pleca acasă, în ţara ta, tu care îndrăzneşti să-ţi pricinuieşti lovituri şi suferinţe mai grozave împotriva ta decît împotriva mea. Ţi-aş ura din inimă să-ţi ajute cerul

ca să fii în toată viaţa ta un crou între eroi, dacă această vitejie ar fi în slujba patriei mele. Acum însă îţi dăruiesc libertatea şi-ţi dau drumul acasă, potrivit drepturilor războiului, teafăr şi nevătămat".

Atunci Mucius, ca să nu rămînă nici el mai prejos, ci să-i răspundă lui Porsenna în acelaşi chip, îi grăieşte astfel: „Fiindcă în ochii tăi vitejia se bucură de toată cinstirea, ca să-ţi plătesc pentru fapta ta mărinimoasă, ei bine, ceea ce-ţi vestesc acum oricît de greu m-ai fi ameninţat, n-ai fi putut niciodată afla; de aceea îţi spun acum: noi, 300 de flăcăi, fruntaşii tineretului roman, am depus jurămînt ca să scăpăm de tine, ucigîndu-te în acest chip. Primii sorţi mi-au căzut mie. Ceilalţi tovarăşi ai mei vor sosi unul după altul, rînd pe rînd, la vremea potrivită, pînă cînd, cu vrerea ursitei, ţi se va veni de hac".

XIII Solii trimişi de Porsenna l-au întovărăşit pînă la Roma pe Mucius, care a primit porecla de Scaevola (Stîngaciul), din pricina pierderii mîinii drepte. Pe regele etrusc îl înspăimîntase această întîmplare, în care viaţa lui atîrnase de un fir de aţă, fiindcă, de bună seamă, n-ar fi scăpat dacă Mucius nu şi-ar fi greşit ţinta. Apoi gîndul că trebuie de atîtea ori să înfrunte primejdia atîtor atacatori necunoscuţi, cîţi juraseră să-l ucidă, l-a silit în cele din urmă să ofere pace romanilor. În condiţiile păcii nu s-a pomenit nimic de recăpătarea tronului de către Tarquiniii, fiindcă Porsenna îşi dădea prea bine seama că o atare cerere avea să-i fie respinsă fără doar şi poate de romani. În schimb, Porsenna a smuls ţinutul ocupat de romani de la veienţi, punînd şi condiţia ca, dacă romanii voiesc ca el să-şi retragă garnizoana militară de pe muntele Janiculum, să-i dea zălog un număr de ostatici.

După încheierea păcii, în urma primirii acestor condiţii de către romani, Porsenna şi-a retras armata de pe muntele Janiculum, părăsind teritoriul roman[33].

Senatul i-a dat în dar lui Mucius, pentru bravura sa, o bucată de ţarină dincolo de Tibru, care mai tîrziu a căpătat denumirea de livada lui Mucius. Fiindcă romanii au ştiut să preţuiască cum se cuvine isprava lui Mucius, nici femeile

Scanned with CamScanner

romane n-au vrut să rămînă mai prejos. O fecioară, numită Cloelia, care făcea parte din numărul fetelor ce trebuiau date ca ostatice lui Porsenna, în timp ce etruscii îşi instalaseră tabăra nu departe de malurile Tibrului, a izbutit să înşele atenţia străjilor etrusce şi a trecut înot fluviul, în fruntea unui întreg convoi de fete, înfruntînd toată ploaia de suliţe şi lănci aruncate asupra lor. Cloelia a condus fetele tefere şi nevătămate pînă-n Roma, redîndu-le familiilor lor. Cînd i s-a adus la cunoştinţa regelui şi această ispravă, la început s-a mîniat, trimiţînd împuterniciţi la Roma ca neîntîrziat să-i fie înapoiată ostatica Cloelia, că pe celelalte nu pune mare preţ. În urmă însă s-a potolit, minunîndu-se pentru o asemenea eroină, şi spuse că fapta ei întrece isprăvile lui Cocles şi ale lui Mucius, dar în acelaşi timp stăruie că dacă nu-i va fi înapoiată ostatica, el va socoti călcată învoiala. În schimb însă, dacă Cloelia va fi trimisă înapoi la etrusci, el se îndatorează s-o elibereze, ca să se întoarcă la familia ei fără să se atingă nimeni de ea.

Amîndouă taberele şi-au respectat cuvîntul dat. Romanii şi-au trimiş înapoi chezaşii păcii la Porsenna, potrivit condiţiilor tratatului. S-a dovedit de toată lumea că regele etrusc ştie să respecte şi să cinstească pe eroi. După ce a adus laude publice fecioarei, Porsenna i-a declarat că-i dăruieşte ei o parte din ostatice, dar să-şi aleagă ea din numărul acestora pe cine vrea. Înfăţişîndu-i-se ostaticele, legenda spune că Cloelia a ales, cum era şi firesc, fecioarele, pentru că ele se cuvenea să rămînă neprihănite în primul rînd, şi de bună seamă, aceasta fusese şi înţelegerea fetelor, ca să ferească de ochii pofticioşi ai duşmanilor acele fiinţe care prin frăgezimea şi gingăşia tinereţii erau în primejdie. După restabilirea păcii, romanii au cinstit-o pe Cloelia, ridicîndu-i o statuie ecvestră, fapt nemaipomenit pînă atunci pentru o femeie. Statuia fecioarei Cloelia stînd călare pe cal a fost aşezată pe Via Sacra[34], la începutul ei.

XIII În pofida păcii încheiate, prin părăsirea teritoriului roman de către regele etrusc într-un chip atît de paşnic, a rămas în datine un proverb cu tîlc adînc, care a ajuns pînă

în vremurile noastre şi care se obişnuieşte să se rostească atunci cînd e vorba de unele formalităţi în legătură cu vînzările de bunuri la licitaţie: sînt de vînzare bunurile lui Porsenna[35]. Obîrşia acestui proverb intrat în datină, care n-a dispărut nici în timpul acelei păci, trebuie căutată sau în vremea acestui război, sau că a fost pricinuită de vreo împrejurare mai paşnică decum arată cuprinsul proverbului, prin care se dă de veste că sînt de vînzare bunuri care aparţin unui duşman. Cei mai apropiaţi de adevăr sînt analiştii romani care au transmis că Porsenna, în momentul cînd a părăsit Janiculum, a dăruit romanilor depozitele armatei sale bine încărcate cu merinde, strînse din cîmpiile fertile învecinate ale Etruriei, fiindcă Roma îndurase cumplit de pe urma acestei împresurări, şi că aceste bunuri au fost vîndute ca să nu fie prădate de poporul întărîtat de foame. Accasta a fost obîrşia proverbului în legătură cu bunurile lui Porsenna, pentru că aceste cuvinte au înţelesul unei mulţumiri aduse de romani pentru aceste daruri, şi nu o sporire a averilor regelui etrusc, care, prin urmare, nu mai aparţinuseră poporului roman.

După ce Porsenna a renunţat la războiul cu Roma, şi-a trimis pe fiul său Aruns, cu o parte din trupe, spre a împresura Aricia[36], ca să nu i se pară că a venit degeaba cu armata lui pe aceste meleaguri. La început, atacul neaşteptat al etruscilor i-a înspăimîntat pe aricini, în urmă însă, după ce au cerut şi au primit ajutoare de la populaţiile latine şi de la Cumae, li s-au umplut sufletul de speranţa că vor putea rezista, şi atunci s-au încumetat să-şi încerce puterile cu etruscii pe cîmpul de luptă. În prima parte a bătăliei, etruscii, printr-un puternic atac, au izbutit să spargă frontul aricinilor, dîndu-i peste cap de la întîiul iureş. Însă cohortele din Cumae, în faţa acestui atac năvalnic etrusc, au folosit un şiretlic, prefăcîndu-se că se retrag. Deodată însă s-au oprit şi s-au năpustit năpraznic, căzînd de astă dată în spatele vrăjmaşului care înainta răsfirat. În felul acesta, în mijlocul frontului, unde etruscii crezuseră că sînt biruitori, au fost încercuiţi şi măcelăriţi pînă la unul. Numai un foarte neînsemnat pîlc de etrusci fără comandant (care căzuse în luptă), a reuşit să ajungă pînă la Roma.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

fără arme, însă, și într-un hal de nedescris, cerînd adăpost și ocrotirea romanilor. Aceștia au fost primiți în Roma cum se cuvine, oferindu-li-se găzduire, fiind împărțiți pe la diferite case. După ce li s-au vindecat rănile, unii din ei au plecat la vetrele lor, spunînd tuturor cît de bine au fost primiți de romani. Mulți etrusci au rămas însă mai departe la Roma, bucurîndu-se de legea ospitalității, și au îndrăgit Roma, nemaivoind să plece. Cartierul oferit pentru locuințe etruscilor a căpătat denumirea de cartierul tusculan[37].

XV Consulii aleși anul acesta au fost P. Lucretius și P. Valerius Publicola. În cursul acestui an, iarăși au venit la Roma soli din partea lui Porsenna, pentru readucerea pe tron a Tarquiniilor. Roma a răspuns acestora că senatul va trimite împuterniciții săi la Porsenna, și de îndată cei mai aleși dintre senatori au plecat la regele etrusc. Acolo, mai întîi au spus, în cîteva cuvinte, pricina pentru care nu i-au putut răspunde:

„Răspunsul care-l dau ei acum e că regii nu pot fi primiți să-și reia tronul; tocmai din această pricină a fost trimisă la Porsenna solia de față, alcătuită din cei mai aleși senatori romani, în scopul de a pune capăt pentru totdeauna acestor pretenții neîntemeiate, și în același timp pentru ca să nu se ajungă la învrăjbirea celor două popoare, în urma atîtor binefaceri reciproce. Solia mai spunea că Porsenna le impune o condiție care dăunează vieții și libertății poporului roman, dar romanii, dacă nu vor să-și primejduiască propria lor existență, nu trebuie să mai fie ușuratici, ci trebuie să respingă cu aceeași dîrzenie cererea lui Porsenna, deși n-ar dori să-i refuze nimic. Acum poporul roman nu se mai găsește cu grumazul sub călcîiul regilor, ci își trăiește era sa de libertate. Poporul roman este adînc încredințat că nu trebuie să mai primească niciodată pe regi; de aceea va deschide mai degrabă porțile Romei vrăjmașilor, decît regalității. Aceasta este convingerea întregului popor: dacă i se va răpi din nou libertatea, atunci nici Roma nu mai are rost să mai dăinuiască fără ea. De aceea, dacă Porsenna dorește ca viața Romei să dureze mai departe, atunci Roma îl roagă ca să-i îngăduie numai atît: să fie liberă să se bucure în voie de libertatea ei, însă fără regi".

Porsenna s-a lăsat înduplecat, înțelegînd-le temeiul adus. La acest prilej el le-a grăit următoarele:

„Fiindcă sînteți atît de dîrzi și de neclintiți, nu vreau să mai tulbur cu această cerere, fără rost și fără folos; nu-i voi amăgi însă nici pe Tarquiniii cu nădejdea ajutorului din partea mea, fiindcă nu li-l mai dau. De aci înainte, fie că vor să trăiască în pace, fie că au gînduri numai de război și de vrajbă, să-și caute adăpost în altă țară, ducîndu-și mai departe viața în surghiun, fiindcă eu nu vreau să mai tulbur pacea cu romanii". El adăugă la aceste cuvinte dovezi și mai puternice; și anume înapoiă Romei și restul de ostatici. A restituit și ținutul dat veienților, care fusese smuls Romei cu prilejul tratatului încheiat pe Janiculum.

Tarquinius, pierzînd orice nădejde de a-și mai recăpăta vreodată tronul, s-a refugiat la Tusculum, la ginerele său Mamilius Octavius, și el surghiunit. În felul acesta, Roma a păstrat mai departe o pace sinceră cu regele Porsenna.

XVI Marcus Valerius și P. Postumius au fost consulii romani în anul în care războiul cu sabinii s-a sfîrșit cu bine pentru romani. Consulii au fost purtați în triumf. Atunci, sabinii s-au pregătit din nou, cu tot dinadinsul, pentru noul război. Ca să prevîntîmpine surpriza unei noi primejdii și din partea etruscilor, unde, cu toate că nu se simțea nici o mișcare, totuși erau semne de război, au fost aleși consuli P. Valerius, pentru a patra oară, și T. Lucretius, a doua oară.

În schimb, poporul sabin s-a dezbinat, împărțindu-se în două tabere potrivnice, una dorind războiul, cealaltă pacea. Această nouă stare a adus o creștere, în cumpăna puterilor, de partea taberei romane. Căci Attus Clausus, căruia i s-a schimbat numele în Appius Claudius, datorită faptului că era un dîrz susținător al păcii, neputînd ține piept susținătorilor războiului, fiindcă tabăra lui nu avea la îndemînă aceleași mijloace, a pornit în bejenie din țara lui, părăsind regiunea orașului Regillus, însoțit de o mare mulțime de clienți[38]. Romanii au acordat dreptul de cetățenie acestei populații sabine, care a primit loturi de împroprietărire dincolo de rîul Anio. Noua comunitate a căpătat denumirea de tribul Claudia, la care

s-au mai adăugat apoi noile obşti care primiseră aceste pămînturi, primind denumirea de „vechiul trib al lui Claudius". Appius a fost ales membru al senatului[39], ajungînd unul din oamenii cei mai de vază ai Romei.

Consulii au pornit în marş cu armata împotriva sabinilor şi, după un şir de operaţiuni de pustiire a teritoriului duşman, cît şi în urma unei bătălii încununate de succes, au slăbit atît de mult puterea sabinilor, încît aceştia, îngroziţi, multă vreme n-au mai ridicat armele împotriva Romei. După biruinţă, la Roma s-a sărbătorit triumful consulilor.

P. Valerius a plecat din rîndul celor vii în cursul anului următor, fiind preţuit de toată lumea şi socotit unul din cele mai mari căpetenii ale poporului, şi în ţară, şi dincolo de hotare, bucurîndu-se de o glorie strălucită, dar care, în schimb, a murit atît de sărac, încît nu s-a putut aduna din casa lui nici măcar suma trebuincioasă pentru îngropăciune. De aceea, înmormîntarea lui s-a făcut pe cheltuiala statului. Matroanele romane l-au jelit, purtînd doliu după el, ca şi după Brutus. Consulii acelui an au fost Menenius Agrippa şi Publius Postumus. In acelaşi an, două colonii latine, Pometia[40] şi Cora, au trădat metropola, trecînd de partea auruncilor[41].

S-a început din nou războiul cu auruncii. După ce consulii au desfăşurat înverşunate operaţiuni pe teritoriul acestora, reuşind să zdrobească o armată foarte mare, tot războiul a fost strămutat pe teritoriul Pometiei. Şi în timpul bătăliei, dar mai ales după încheierea ei, romanii au făcut o adevărată baie de sînge. A fost cu mult mai mare numărul duşmanilor decimaţi pe cîmpul de luptă, decît al prizonierilor. Pînă la urmă, şi captivii au fost ucişi, rînd pe rînd. Furia războiului n-a cruţat nici măcar pe cei trei sute de ostatici, pe care auruncii au fost obligaţi să-i dea Romei. Şi în cursul acestui an romanii au avut parte de triumfuri.

XVII Consulii următori, Opiter Virginius şi Spurius Cassius, au încercat să ia Pometia prin asalt; însă atacul roman fiind zădărnicit, s-a trecut la împresurarea temeinică a cetăţii, făcîndu-se lucrări speciale: turnuri[42] de protecţie şi tot soiul de operaţiuni şi lucrări în legătură cu asediul. Auruncii s-au năpustit

ea o ură neîmpăcată, deşi fără nădejde de izbîndă, şi fără să fi avut vreun prilej prielnic, şi au dat foc la toate aceste lucrări, folosind un mijloc mai puternic decît forţa braţului, focul; în felul acesta au încercat să facă o spărtură în cercul de fier al împresurării, lăsînd în urma prăpădului cenuşă şi leşuri. Numeroase turnuri de protecţie au fost incendiate şi au căzut foarte mulţi şi dintre romani, ucişi sau răniţi. Chiar unul dintre consuli — analistul nu spune care dintre cei doi — s-a prăbuşit de pe cal, în urma unei grave răni primite, fiind aproape să-şi piardă şi viaţa. După această luptă nefericită, armata romană s-a întors la Roma. Între numeroşi răniţi, a fost transportat în capitală şi consulul, cu puţine nădejdi de a mai fi salvat.

După un scurt răgaz, atît cît a fost nevoie pentru vindecarea rănilor şi pentru completarea efectivelor armatei, Pometia a fost din nou atacată, cu o îndîrjire şi mai mare şi cu forţe mult mai tari. Romanii au construit alte turnuri de protecţie, folosind şi tot soiul de mijloace întrebuinţate în războiul de asediu; în cele din urmă, asediatorii au putut trece dincolo de zidurile cetăţii, care s-a predat romanilor. Sfîrşitul Pometiei a fost cumplit, fiindcă romanii au fost fără cruţare în urma predării. Toţi fruntaşii aurunculor au fost decapitaţi cu securea, fără nici o deosebire, iar restul locuitorilor au fost vînduţi ca sclavi. Oraşul a fost dărîmat, şi teritoriul vîndut.

Consulii romani au fost purtaţi în triumf. Roma a încuviinţat sărbătorirea consulilor şi purtarea lor în triumf[43], mai mult pentru înverşunarea şi dîrzenia cu care au luptat, răzbunînd pagubele şi ponosul dinainte, şi nu datorită marilor proporţii ale acestui război, sfîrşit totuşi cu bine pentru romani.

XVIII Consulii anilor următori au fost C. Postumius Cominius şi Titus Larcius. Cum în cursul acestui an, cu prilejul jocurilor desfăşurate la Roma, unii dintre tinerii sabini, din pricina dezmăţului, au vrut să pună mîna şi să ia cu de-a sila un număr de femei de moravuri uşoare, pe acest temei s-a făcut mare zarvă şi tevatură, încît pînă în cele din urmă s-a încins o încăierare în toată legea. Se părea că dintr-un amănunt fără însemnătate are să se ajungă la un conflict de mari pro-

Scanned with CamScanner

porții. Teama de un nou război cu sabinii a crescut și datorită faptului, aflat de toată lumea, că 30 de populații afiliate de Octavius Mamilius[44] au făcut o nouă coaliție împotriva Romei.

În aceste momente atît de grele, cînd toată lumea se afla în cea mai mare încordare, s-a vorbit pentru prima oară de nevoia de a se apela la serviciile unui dictator. Dar nu se știe cu exactitate în ce an s-a întîmplat acest eveniment, nici sub ce consul, căci aceste informații proveneau din tabăra Tarquiniilor (care au ajuns să se ocupe și cu asemenea treburi!), și deci aceste știri nu sînt demne de crezare. Nu se știe cine a fost primul dictator roman. La unul dintre cei mai vechi analiști am găsit pomenit că Titus Larcius a fost primul dictator roman, iar ajutorul său, Spurius Cassius, a fost numit comandant al cavaleriei[45]. În funcția de dictator puteau fi aleși numai din foștii consuli. Așa cereau dispozițiile legii create într-adins, în scopul alegerii acestor înalți demnitari. Eu sînt înclinat să cred că Larcius a fost ales dictator după expirarea mandatului de consul, înaintea lui Manius Valerius, fiul lui Marcus și unchiul lui Volesus, care nici măcar n-a fost consul vreodată; susțin că Larcius a fost primul dictator, în subordinea căruia erau și consulii. Dictatorul avea cîrma supremă a statului. Căci, dacă romanii ar fi vrut să aleagă un asemenea demnitar cu precădere din această familie, l-ar fi ales în primul rînd pe tatăl acestuia, Marcus Valerius, care fusese în atîtea rînduri consul și avea un trecut și o vază nemaipomenite.

După alegerea primului dictator la Roma poporul, cînd a băgat de seamă că în fața acestui dregător se pleacă pînă și fasciile[46] cu securi ale consulilor, s-a îngrozit atît de tare, încît multă vreme a tăcut chitic, arătîndu-se dispus să nu iasă din cuvîntul înaltului dregător. Căci nu mai era ca pe vremea consulilor, care erau deopotrivă în drepturi și fiecare din ei putea cere sprijinul celuilalt, și în același timp puteau folosi apelul la adunarea poporului, pe cînd acum, singura cale era numai ascultarea fără șovăire de ordinele dictatorilor.

Cînd sabinii au aflat că romanii și-au ales un dictator care să le conducă destinele, s-au îngrozit și mai rău (fiindcă erau convinși că acesta a fost ales numai în vederea războiului cu ei). De aceea au și trimis soli pentru pace. Cînd împuterniciții

sabini au cerut în fața dictatorului și senatului roman să se ierte greșelile unor tineri lipsiți de experiență, li s-a dat acest răspuns: „Tinerii pot fi iertați fără doar și poate, în orice caz însă nu pot fi dezvinovățiți bătrînii, care uneltesc mereu și stîrnesc război după război". Totuși pacea a fost discutată de romani cu acești împuterniciți ai poporului sabin. Și această pace ar fi fost cu putință să se dobîndească dacă sabinii ar fi primit să achite cheltuielile de război (căci romanii numai atît le ceruseră). Și atunci războiul a fost declarat. Armistițiul și liniștea duraseră numai un an.

XIX În timpul consulatului lui Servius Sulpicius și Manius Tullius nu s-a întîmplat nimic demn de amintit. După aceștia au urmat la consulat Titus Aebutius și Gajus Vetusius. Sub acești consuli a fost împresurată cetatea Fidenae și s-a cucerit Crustumeria, iar orașul Praeneste[47] a fost smuls de la latini și alipit Romei. Astfel, războiul cu latinii, care de cîțva ani sta să izbucnească, n-a mai putut fi amînat. Dictatorul Aulus Postumius și comandantul cavaleriei, Titus Aebutius, au pus în mișcare uriașe forțe romane, alcătuite din pedestrime și cavalerie, înaintînd spre lacul Regillus[48], pe teritoriul tusculan, împotriva armatei dușmane. Și cînd au auzit că în rîndurile trupelor sabine se găsesc și Tarquiniii, comandanții n-au mai fost în stare să înăbușe indignarea ostașilor romani, care au cerut stăruitor să se dea de îndată semnalul de atac. De aceea, bătălia de la lacul Regillus a fost dezlănțuită cu o furie și o îndîrjire fără seamăn față de alte lupte. Înseși căpeteniile armatelor, în afară de faptul că-și încordau toate puterile minții lor pentru a cîștiga biruința, luau parte cu tot avîntul la această bătălie, luptînd cu arma în mînă. Toate căpeteniile celor două armate, în afară de dictator, au căpătat cel puțin cîte o rană în timpul acestor lupte. Însuși Tarquinius, cu toate că era înaintat în vîrstă și avea puterile slăbite, pornește dîrz să-l înfrunte în goana calului pe Postumius, care se găsea în prima linie și-și rînduia soldații în formație de luptă și-i îmbărbăta mereu. În lupta corp la corp cu Postumius, fostul rege a primit o rană zdravănă la șold și s-a retras în toată graba, ocrotit de ai săi.

Scanned with CamScanner

La aripa stîngă, comandantul cavaleriei romane, Aebutius, a dezlănțuit un atac împotriva lui Octavius Mamilius. Văzîndu-l, Mamilius s-a năpustit în goana calului în întîmpinarea vrăjmașului său și l-a izbit cu atîta sete, încît a străpuns brațul lui Aebutius, care la rîndul lui a găurit pieptul lui Mamilius. Latinii l-au dus la adăpost îndată pe ginerele regelui, în spatele liniei a doua. La rîndul lui, și Aebutius, fiindcă nu mai era în stare să țină sabia în mînă, avînd brațul drept rănit, a fost scos din luptă. Comandantul forțelor latine, fără să se sperie de rana sa, și-a îmbărbătat mai departe oamenii, dar cînd a văzut că trupele i-au fost date peste cap, a chemat atunci în sprijinul său cohorta formată numai din surghiuniți, pe care îi comanda însuși fiul regelui Tarquinius. Datorită înverșunării nemaipomenite cu care lupta acest pîlc de romani, fiindcă averile lor fuseseră confiscate de republica romană, latinii au izbutit să restabilească pentru o bucată de vreme lupta.

XX În timp ce romanii făceau o manevră de repliere în acest sector, M. Valerius, fratele lui Publicola — zărind pe tînărul fiu al lui Tarquinius luptînd cu atîta înverșunare în rîndul cohortei de exilați și numai în linia întîia — aprins de faima gloriosului nume al familiei sale, ca să mai adauge și el la laurii cîștigați de înaintașii săi prin izgonirea de pe tron a Tarquiniilor pe aceia ai doborîrii regelui însuși, a dat pinteni calului, năpustindu-se cu toată forța asupra lui Tarquinius, cu lancea întinsă, gata să i-o înfigă în piept. Odrasla regală a dat bir cu fugiții, ca să nu dea piept cu îndrăznețul roman. Însă unul din cohorta exilaților, atacîndu-l din flanc pe Valerius, a izbutit să străpungă pieptul acestuia, care se avîntase orbește între rîndurile dușmane. În urma rănirii stăpînului său, calul n-a mai rămas pe loc, ci s-a smucit, pornind în goană înapoi. Valerius s-a prăbușit la pămînt, în timp ce armele sale au căzut peste el, acoperindu-l.

Cînd dictatorul Postumius vede căzînd un asemenea viteaz, și cum cohorta de exilați înfierbîntați atacă de zor pe ai săi, strîmtorîndu-i și silindu-i să dea înapoi, dă semnalul de atac cohortei sale, care făcea garda personală și era alcătuită numai din ostași unul și unul. Postumius porunci ca oricare din

romani va fi văzut fugind, să fie socotit vrăjmaș al patriei. În felul acesta, romanii au fost opriți din fugă și, refăcîndu-și rîndurile s-au năpustit din nou asupra dușmanului. Frontul e restabilit. Cohorta de gardă a dictatorului, intrînd cu forțe proaspete și pentru prima oară în luptă, atacă cu un avînt de nedescris ceata exilaților, sleiți de trudă și sforțări și împuținați la număr. Aceștia sînt hăcuiți pînă la unul.

Se iscă acum și o a doua luptă, tot între căpetenii. Comandantul latinilor însă, cînd și-a dat seama că a fost împresurată aproape în întregime cohorta exilaților de dictatorul roman cu garda sa, strînge în grabă un pumn de unități din rîndul rezerviștilor și pornește în goană spre linia întîi. Legatul[49] roman T. Herminius, zărind șirurile acestora, dîndu-și seama ce țintesc și cunoscînd după haine și arme pe Mamilius, a dat un fulgerător atac împotriva lui, luptînd cu o înverșunare mult mai mare ca a comandantului cavaleriei, încît dintr-o singură lovitură îl culcă la pămînt pe Mamilius, străpungîndu-l de la un capăt la celălalt al pîntecelui. Mamilius cade mort, însă în timp ce Herminius caută să-i ia ca trofeu armele și îmbrăcămintea, a fost lovit de moarte cu o lance vrăjmașă și, transportat în tabăra sa, învingătorul și-a dat duhul, pe cînd ai săi încercau să-i lege rănile.

Atunci dictatorul alergă în goana calului spre cavaleria sa, rugînd pe ostași să coboare de pe cai, să vină în sprijinul pedestrimii sleite și să ducă ei mai departe lupta. Cavaleria a executat ordinul; ostașii sar de pe cai, zboară în linia întîi și țin scuturile întinse în fața primei linii. Întreaga pedestrime romană, cînd a văzut că tinerețul cel mai viteaz a luat asupră-și tot greul luptei, se simte întărită prin venirea proaspătului ajutor. Abia acum, în sfîrșit, latinii au fost dați definitiv peste cap. Frontul lor de luptă a fost străpuns în numeroase locuri, încît, ca să scape cu viață, latinii au luat-o la sănătoasa. Cavaleria romană și-a reluat din nou caii, pentru a putea urmări pe vrăjmași. Imediat după cavalerie, și pedestrimea romană a pornit în urmărirea dușmanului în neorînduială. Dictatorul, făcînd apel la zei și la ostașii săi să-l ajute din răsputeri, se spune că a făgăduit că va înălța, în semn de mulțumire, un templu lui Castor și Polux[50]. A mai

Scanned with CamScanner

făgăduit apoi o bogată răsplată celor dintîi doi romani care vor reuşi să intre primii în tabăra duşmană. Avîntul trupelor romanilor a fost atît de nestăvilit, încît au cucerit tabăra latinilor dintr-un singur asalt, prin acelaşi iureş cu care reuşiseră să pună pe fugă pe vrăjmaş. Aşa s-a desfăşurat bătălia de la lacul Regillus. Dictatorul şi comandantul cavaleriei, după ce s-au întors la Roma, au fost sărbătoriţi şi purtaţi în triumf.

XXI Trei ani după această bătălie n-a fost nici pace sigură, dar nici război. Consulii de atunci au fost Q. Cloelius şi T. Lartius. După ei a urmat A. Sempronius şi M. Minucius. Sub aceşti consuli a fost sfinţit templul lui Saturn[51] şi s-au instituit sărbătorile numite Saturnalia[52]. Apoi au fost aleşi consulii A. Postumius şi T. Virginius. Am găsit menţionat la unii dintre cronicari că, în anul cînd s-a dat bătălia de la lacul Regillus, Postumius şi-a dat demisia din funcţia de consul, fiindcă n-avea încredere în însuşirile colegului său, şi că după aceasta a fost numit el dictator. Domneşte atîta confuzie în ce priveşte datele şi numele dregătorilor statului, fiind menţionaţi unii în locul altora şi răsturnîndu-se ordinea firească a lucrurilor, încît nu că nu poţi să mai afli cînd au funcţionat, dar e mare încurcătură şi cu anii, şi cu datele, şi cu evenimentele, că-ţi stă mintea în loc ce spun aceşti cronicari. Apoi au fost aleşi consuli Appius Claudius şi P. Servilius. Acest an a fost însemnat şi prin moartea regelui Tarquinius. Acesta a închis ochii la Cumae, unde se retrăsese, fiind oaspetele tiranului Aristodemos, după ce armatele latine au fost înfrînte la lacul Regillus. La vestea morţii acestuia, şi senatorii, şi poporul au răsuflat uşuraţi. Veselia deosebită a patricienilor era cu dedesubturi şi cam dă de gîndit, poporul însă, care pînă în ziua asta fusese destul de aplecat în faţa senatului, a început de curînd să simtă jugul apăsător al aristocraţiei. În acelaşi an, colonia Signia, pe care a întemeiat-o regele Tarquinius, a căpătat un mare avînt, în urma primirii unui număr simţitor de noi colonişti. Triburile Romei au sporit la 21. Templul lui Mercur a fost inaugurat la idele lunii mai.

Scanned with CamScanner

XXII Cu neamul latin al volscilor, Roma nu se găsea nici în stare de război, dar nici în relaţii de pace, deoarece volscii pregătiseră unităţi pe care să le trimită ca ajutoare latinilor. Aceste ajutoare ar fi fost un fapt împlinit dacă dictatorul nu s-ar fi grăbit să le ia înainte, în momentul potrivit, ca să nu fie silit să dea lupta cu doi duşmani deodată, şi cu volscii şi cu latinii. Consulii, indignaţi pe volsci pentru atitudinea lor vrăjmaşă Romei, au pornit campania împotriva acestui popor, conducînd armata romană pe teritoriul lor. Volscii, care nu se aşteptau să fie pedepsiţi de romani pentru purtarea lor, s-au îngrozit la vederea armatelor romane între hotarele lor. Fără să se mai gîndească la organizarea rezistenţei, ei oferă romanilor 300 de ostatici, pe fiii fruntaşilor locuitorilor din Cora şi Pometia. Datorită acestui act de supunere, legiunile romane au fost retrase de pe teritoriul volscilor, fără să se recurgă la nici o operaţiune militară.

Însă nu mult timp după această întîmplare, cînd s-au văzut scăpaţi de primejdie, volscilor le-a venit iar gust de război. Şi, în ascuns, fac temeinice pregătiri, întovărăşindu-se de data asta şi cu hernicii. Îşi trimit apoi ştafete în întregul Latium, pentru a aţîţa acolo toate populaţiile împotriva Romei. Însă dezastrul proaspăt suferit de neamurile latine la lacul Regillus era atît de viu în amintirea lor, încît şi-au întors toată revolta şi ura împotriva acestor aţîţători, care-i împingeau din nou spre prăpastie, prin ridicarea armelor împotriva Romei. Şi nu s-au putut stăpîni de a nu-şi vărsa tot focul pe ei. Punînd mîna pe aceşti volsci, i-au legat fedeleş şi i-au trimis plocon la Roma. Aici au fost daţi pe mîna consulilor, cărora le-au mărturisit că într-adevăr volscii şi hernicii se pregătesc de război împotriva romanilor. După ce consulii au adus la cunoştinţa senatului această situaţie, senatorii au fost într-atît de mulţumiţi de atitudinea latinilor, încît au dat poruncă să li se înapoieze cei 6 000 de prizonieri capturaţi la lacul Regillus, repunîndu-se în discuţie încheierea unui tratat de alianţă cu noii împuterniciţi ai latinilor.

Latinii pierduseră orice nădejde de a-i mai împăca vreodată pe romani, fiindcă Roma le retezase categoric orice nădejde de a sta de vorbă vreodată cu ei, în această privinţă; de aceea nu mică le-a fost bucuria latinilor: romanii, de la care pornise ideea păcii, au fost proslăviţi de ei pînă la al şaptelea cer. Ca urmare, latinii trimit la Roma un dar de mare preţ, o coroană de aur, pentru templul lui Jupiter de pe Capitoliu. O dată cu delegaţia însărcinată cu înmînarea acestei ofrande romanilor şi cu prizonierii care fuseseră eliberaţi din lagăr şi trimişi înapoi la casele lor, s-a înfăţişat la Roma şi o mare mulţime de latini. Foştii prizonieri se mai duc o dată pe la casele acelor romani unde slujiseră ei ca sclavi, le aduc toate mulţumirile cuvenite, spunîndu-le că îi vor păstra în inima lor, pentru că în nenorocirea căzută peste capul lor au fost buni şi omenoşi cu ei. Şi se închegară şi noi legături de ospeţie. Niciodată în trecut, populaţiile latinilor nu izbutiseră să fie atît de strîns legate ca acum cu poporul roman, a cărui putere şi mărinimie au ajuns să fie preţuite şi respectate şi în relaţiile oficiale, şi în cele particulare.

XXIII Bătea la uşa Romei războiul cu volscii. În acelaşi timp, statul roman se găsea în pragul celei mai mari dezbinări lăuntrice, din pricina patimilor politice şi a neînţelegerilor care nu mai conteneau între patricieni şi popor, pricinuite mai ales de necazurile şi asuprirea datornicilor[53], sătui pînă-n gît de împilările cămătarilor. Poporul fierbea de revoltă, susţinînd că el, cel care şi-a făcut şi-şi face datoria pe cîmpul de bătaie, luptînd pentru libertatea şi puterea republicii, îndură în schimb în propria-i ţară cea mai cumplită apăsare, fiind prizonierii propriilor lor concetăţeni; poporul a ajuns să creadă că e mai sigur de libertate pe front, în mijlocul vrăjmaşilor, decît în ţara lor, între concetăţenii lor, în vreme de pace.

Ura şi zîzaniile dintre patricieni şi popor, care izvorau de la sine şi luau proporţii tot mai mari, au fost prilejuite de o întîmplare nenorocită a unui plebeu, care a pus scînteia acestui uriaş incendiu. Într-o zi s-a înfăţişat în for

un bătrîn, într-un hal fără hal, cu toate semnele suferinţelor sale. Avea o înfăţişare de nedescris: era îmbrăcat numai în petice, de-i curgeau zdrenţele de pe el, şi avea trupul slăbit şi obrazul stafidit, numai piele şi os, şi vînăt ca un mort. Mai mult, avea părul în dezordine şi barba mare, de parcă era un sălbatic. Bătrînul a fost recunoscut numaidecît de unii din cei de faţă, cu toată această schimbare în rău, care au povestit curioşilor strînşi în jurul lui că acest bătrîn a fost cîndva comandantul lor, că a făcut mari isprăvi pe front, şi-l căinau pentru că a ajuns într-un asemenea hal. Însuşi bătrînul povestea lumii strînse şi foştilor săi subalterni la ce lupte vestite a luat parte, arătîndu-şi cicatricele sale de pe piept.

Întrebîndu-l mai departe cum de-a ajuns în halul acesta, de ce hainele îi sînt numai petice — în timpul acesta mulţimea devenise o mare de capete, încît părea o adevărată întrunire publică — bătrînul a început să-şi depene povestea. Astfel, el a istorisit că „a slujit sub drapel în războiul cu sabinii şi că, din pricină că holda i-a fost pustiită de sabini în timpul acestui război, nu a mai putut strînge nici un fel de bucate, iar casa i-a fost prefăcută în cenuşă; mai povestea că a fost prădat de tot ce avea, că i-au fost răpite şi vitele, şi pentru că a fost impus la dări prea mari, în aceste vremuri atît de vitrege pentru el, a fost nevoit să se împrumute la cămătari, ca să le achite, înglodîndu-se în datorii. Datoriile au crescut neîntrerupt, din cauza dobînzilor prea ridicate, şi a ajuns pînă acolo încît a fost despuiat de toată averea şi izgonit din ţarina lui, pe care o moştenise din tată în fiu, de la strămoşii săi. Mai spunea că apoi i-au fost ridicate şi toate lucrurile din casă. Mai mult, în ultimul timp cămătarul s-a agăţat şi de fiinţa lui, lovindu-l, aşa cum loveşte o boală cruntă o biată făptură omenească. Creditorul nu l-a luat în sclavie, ci l-a vîrît într-o închisoare, într-o celulă mucedă, şi în camera de tortură".

Povestind acestea, bătrînul şi-a arătat spatele cu carnea sfîşiată de loviturile vergilor primite. În faţa acestor privelişti şi la auzul suferinţelor, norodul strîns a început să strige în gura mare şi să răcnească. Răzmeriţa s-a întins numai-

decît, nu numai în for, ci s-a răspîndit, încet, în tot orașul. Datornicii și cei care își pierduseră libertatea și fuseseră puși în cătușe, precum și cei care nu ajunseseră încă în asemenea situație vin în convoi neîntrerupt, revărsîndu-se din toate părțile spre for, în jurul tribunelor oficiale, rugîndu-i pe concetățeni să-i ia sub scutul lor. Dar și aițătorii[54] din umbră se pun la treabă. În cîteva clipe, toate străzile orașului s-au umplut de mulțimea unor asemenea nefericiți, care alergară într-un suflet spre for, strigînd în gura mare. Senatorii, care se găseau întîmplător după treburi prin for, au trecut prin clipe foarte grele, fiindu-le în cumpănă viața. Puțin a lipsit să nu fie sfîrtecați. Au izbutit să scape numai datorită sprijinului la timp al consulilor P. Servilius și A. Claudius, care au căutat să înăbușe revolta.

Această mare gloată de oameni s-a îndreptat apoi în rînduri strînse spre înalții dregători, arătîndu-le cătușele puse la mîini pentru datorii și toate semnele suferințelor lor și strigînd: „Asta e soarta pe care o merităm noi?“ Și răcnind, fiecare își spunea unitatea și vremea cînd și-au făcut datoria pe cîmpul de luptă. De la rugăminții de la început, trec acum la amenințări. Toți țipă în gura mare, cerînd să se convoace senatul. Și imediat înconiură clădirea senatului, pentru ca sub privegherea lor senatorii să ia o hotărîre. Consulii au reușit să adune numai un pumn de senatori pentru ședință, pe aceia pe care întîmplarea i-a scos în față sau care se aflau pe la casele lor. Restul de senatori s-au făcut nevăzuți de frică, neîndrăznind să apară nu numai în senat, dar nici măcar prin for. Din pricină că cei prezenți la ședință erau în număr prea mic, senatul n-a putut lua nici o hotărîre.

In cele din urmă, poporul a socotit că patricienii urmăresc să-l înșele și să-și bată joc iarăși de el, declarînd că senatorii lipsesc și nu vor să ia parte la ședințe nu din întîmplare sau de teamă, ci într-adins, pentru a împiedica rezolvarea situației, și că înșiși consulii tărăgănesc lucrurile; și, de bună seamă, nu-i de mirare că plebeii, prin nenorocirea lor, au ajuns de rîsul și de batjocura aristocraților. Încordarea era atît de mare, că nici consulii, cu toată vaza

Scanned with CamScanner

și trecerea lor, nu mai erau în stare să pună stavilă revoltei poporului care clocotea. În sfîrșit, mai de voie, mai de nevoie, senatorii și-au făcut unul cîte unul apariția la dezbaterile senatului, ca să nu mai fie amînată rezolvarea acestei situații și să nu cadă pe capul lor o năpastă și mai mare. Pînă în cele din urmă, s-a izbutit ca tot senatul să fie în păr, fiind de față și consulii. Totuși, nici măcar consulii nu erau de acord asupra celor ce trebuiau hotărîte. Appius, un om iute la mînie, era de părere că trebuie să se recurgă la măsurile cele mai aspre prin decrete consulare, spunînd că dacă vor fi înșfăcați, rînd pe rînd, toți ațîțătorii, restul mulțimii are să se potolească, de frică. Servilius însă, o fire mai blîndă, era de părere să se recurgă la împăciuirea celor învrăjbiți, fiind convins că e mai sigură această cale, fiindcă e mai ușor să îmblînzești sufletele celor revoltați, decît să-i înfrîngi și să-i umilești.

XXIV Între timp, panica se răspîndește în popor printr-o știre care a făcut să li se zbîrlească părul. Niște călăreți latini cu caii numai spume au adus vestea, care i-a tulburat pe toți, că volscii înaintează cu armata lor spre Roma, cu intenția de a o împresura. Această știre a stîrnit cu totul un alt ecou în sufletele senatorilor, față de răsunetul ei în inima poporului (căci dezbinarea dintre cele două clase da impresia că e vorba acum de două cetăți, nu de una). Poporul nu mai putea de bucurie, spunînd că înșiși zeii au coborît din cer, ca să le răzbune nedreptățile îndurate de ei din pricina trufiei fără margini a patricienilor. Cetățenii se îndeamnă unii pe alții să rămînă mai departe neclintiți și dîrji și să nu se prezinte la chemarea sub arme. Decît să piară unul după altul încet, încet, mai bine să moară o dată, cu toți. N-au decît să se înroleze senatorii sub arme și să ducă ei tot greul războiului, de vreme ce sînt singurii profitori ai puterii.

La rîndul lor, și senatorii umblau îngîndurați, triști și înspăimîntați de îndoita primejdie care-i amenința acum: revolta poporului și războiul dușmanilor. De aceea, patricienii recurg acum la consulul Servilius, care se bucura de mai

multă popularitate, rugîndu-l să facă ce-o face şi să scape republica romană, care a fost lovită pe neaşteptate de o năpastă atît de grea. Consulul, după ce a închis dezbaterile senatului, a convocat adunarea poporului. Aici el a declarat că senatul îşi arată toată grija şi înţelegerea faţă de nevoile poporului şi e gata să-i rezolve grijile şi necazurile lui. Dar că acum s-a ivit un moment mult mai greu, fiindcă întreaga republică e la răscruce, încît trebuie să se ia măsuri obşteşti pentru salvarea ei în primul rînd, şi apoi să se vină în discuţie cu necazurile lor. Acum, cînd războiul bate la uşă şi duşmanul se apropie de zidurile cetăţii, nu se poate răsturna rînduiala firească a lucrurilor. Chiar dacă n-ar fi cu putinţă să se amîne rezolvarea acestor probleme, n-ar fi cinstit pentru popor să pună condiţia că va lua arma în mînă si-şi va apăra patria numai dacă primeşte o răsplată în schimb. Dar, în acelaşi timp, nu e frumos nici pentru senatori să nu-i ajute pe concetăţenii lor căzuţi în restrişte şi cu unghia înfiptă în gît, iar dacă vor să-i ajute, să n-o facă de teamă, ci de bună voie. Apoi consulul, după ce şi-a terminat cuvîntarea, a dat un edict consular, prin care hotărăşte că „de aici înainte nici un cetăţean roman nu mai trebuie să mai fie pus în cătuşe sau vîrît în închisoare de vreun creditor, şi nici nu poate fi oprit să se înroleze în armata consulară. În acelaşi edict a mai hotărît că nimeni nu mai are dreptul să pună stăpînire pe bunurile unui ostaş, cît vreme acesta se găseşte pe front, şi nici să-i ia cu chezăşie copiii şi nepoţii lui, şi nici să-i vîndă averea lui".

În urma afişării în for a acestui edict, toată lumea care era de faţă, şi care era alcătuită numai din datornici, s-a înrolat pe loc sub drapel. Din toate părţile oraşului s-au revărsat spre for cete, cete de oameni, care ieşeau de bună voie din casele lor şi asupra cărora creditorii nu mai aveau acum nici un drept să pună mîna şi să-i reţină, şi toţi pornesc să depună jurămîntul de credinţă faţă de republică. A fost izbitor de mare mulţimea celor ce au alergat să-şi facă datoria pentru ţară. Toţi aceştia au fost la înălţime, făcînd minuni de vitejie în războiul cu volscii. Consulul a pornit cu

Scanned with CamScanner

armata în marş împotriva duşmanului, aşezîndu-şi tabăra nu departe de el.

XXV În noaptea următoare, volscii, bucuroşi că republica romană se află în dezbinare, crezînd că acum e momentul prielnic ca poporul să treacă de partea lor şi să-şi trădeze patria, încearcă să se apropie de tabăra romană. Străjile romane au simţit însă şi au dat alarma. Oastea romană întreagă s-a trezit la acest semnal şi toată lumea a alergat la arme. Volscii, în cele din urmă, şi-au dat seama că de-a surda au încercat să-i ispitească pe romani. Şi atunci s-au retras în tabăra lor. Armata romană a fost lăsată să se odihnească tot restul nopţii. Cum s-au ivit zorile, volscii năvălesc peste întăriturile romane şi umplu şanţurile. Romanii, văzînd că duşmanul încearcă să ia cu asalt toate parapetele, fiindcă consulul întîrziase cîteva clipe să dezlănţuie atacul, toţi ostaşii, şi mai ales datornicii, răcneau în gura mare să le dea odată semnalul de luptă. Cînd consulii şi-au dat seama cît de îndîrjiţi sînt ostaşii, au dat ordin să se pornească la atac, şi atunci romanii, setoşi de luptă, s-au năpustit cu un avînt de nedescris asupra vrăjmaşului. Chiar din primul atac, duşmanii au fost risipiţi şi puşi pe fugă. Romanii i-au decimat pe volscii care fugeau cît îi ţineau picioarele. Cavaleria duşmană, îngrozită, a fugit pînă a ajuns în tabără. În urmă şi tabăra lor, înconjurată de legiunile romane, a fost cucerită şi prădată. În ziua următoare, legiunile romane au pornit în marş spre Suessa Pometia, unde se refugiaseră resturile armatei volscilor. După un asediu de cîteva zile, cetatea este luată cu asalt. Toată prada a fost împărţită soldaţilor. S-a dat apoi un concediu de odihnă ostaşilor, binevenit după sforţările depuse. Apoi, după repurtarea acestui succes atît de strălucit, consulul şi-a condus armata învingătoare spre Roma. Solii volscilor din Ecetra[55], temîndu-se că după cucerirea cetăţii Suessa Pometia vor urma ei la rînd, vin la Roma şi se prezintă în faţa senatului cu propuneri de pace. Pacea a fost încheiată între Roma şi volsci, potrivit unui decret senatorial, prin care volscii au fost pedepsiţi cu confiscarea unei bucăţi de pămînt[56].

Scanned with CamScanner

XXVI La rîndul lor şi sabinii s-au ridicat din nou, stîrnind o nouă panică printre locuitorii Romei. De fapt a fost mai mult o năvală, şi nu un război adevărat. Astfel, se răspîndise ştirea în timpul nopţii că armata sabinilor a ajuns pînă la rîul Anio, prădînd totul în cale, şi că satele şi casele au fost jefuite şi prefăcute în cenuşă. Fără întîrziere a fost trimis într-acolo, cu întreaga cavalerie romană, Aulus Postumius, care fusese dictator în războiul cu latinii. În urma lui venea consulul Servilius, cu o armată aleasă de pedestrime. Cavaleria romană a reuşit să-i încercuiască pe sabini pe cînd aceştia umblau razna, cutreierînd toată regiunea după prădăciuni. Armata sabinilor n-a mai fost în stare să ţină piept pedestrimii romane, care venise şi ea pe urmele cavaleriei. Duşmanul, sleit şi de oboseală, şi de marş, şi de timpul pierdut cu jafurile în timpul nopţii — mare parte din ei erau trîntiţi pe pămînt din cauza mîncării şi băuturii prea multe, luate de prin casele oamenilor — nu mai era în stare nici măcar să se ţină pe picioare, ca s-o ia la sănătoasa.

Războiul cu sabinii abia fusese adus la cunoştinţa romanilor în timpul nopţii, că a doua zi s-a aflat că s-a şi sfîrşit. Tot poporul s-a bucurat, că din toate părţile veneau numai nădejdi de pace. Cînd toată lumea nădăjduia că are să se bucure în sfîrşit de binefacerile păcii, se prezintă în faţa senatului roman solii auruncilor, care au vestit că poporul lor va declara război Romei, dacă aceasta nu va părăsi neîntîrziat teritoriul sabinilor. O dată cu aceşti soli venise din ţara lor şi o armată de aurunci. Zvonul că această armată a şi fost văzută nu departe de Aricia, a stîrnit o panică atît de mare, încît nici senatorii nu ştiau ce răspuns să se dea acestor soli, fiindcă nu era cu putinţă să se răspundă că Roma doreşte pacea, cînd vrăjmaşul şi începuse ostilităţile. Armata romană se pune în mişcare, pornind către Aricia[57]. Dintr-o singură ciocnire pe cîmpul de luptă s-a terminat şi acest război cu auruncii, cu biruinţa Romei.

XXVII După înfrîngerea auruncilor, poporul roman, învingător în atîtea războaie, şi numai în cîteva zile, aştepta să fie îndeplinite făgăduielile consulului[58] şi cuvîntul senatului, cînd Appius, atît datorită îngîmfării sale înnăscute, cît şi

pentru că voia să-l facă de rîs pe colegul său de consulat că a făcut făgăduieli deşarte, şi deci nu se poate ţine de cuvînt, a reluat chestiunea împrumuturilor, susţinînd cu încăpăţînare drepturile cămătarilor. Rînd pe rînd au început să fie daţi pe mîna creditorilor vechii datornici, precum şi alţii noi, care nu cunoscuseră grozăviile urmărilor cametei. Cînd le-a căzut pe mîna acestora din nou un ostaş, acesta a amintit iarăşi cuvîntul dat de consulul Servilius. Toţi aceşti năpăstuiţi apelau la Servilius, învinuindu-l că n-a înfăptuit ceea ce făgăduise, şi-i arătau urmele rănilor primite, vorbindu-i de faptele lor de arme, de rănile lor, primite pe cîmpul de luptă. Ei îi cereau consulului să aducă plîngerea la cunoştinţa senatului, sprijinindu-le-o, şi prin rostul său de consul să-şi ajute concetăţenii, iar în calitate de comandant, să nu-şi lase ostaşii pradă hrăpăreţilor cămătari. Servilius era mişcat din cale afară, însă împrejurările îl sileau să tărăgănească lucrurile, mai ales că şi colegul său de consulat, împreună cu tabăra aristocraţiei, se împotriveau din răsputeri unei rezolvări pline de omenie şi de înţelegere în sprijinul poporului.

În felul acesta, consulul se găsea între ciocan şi nicovală, dar, pentru că a căutat să ţină calea de mijloc, pînă la urmă s-a trezit covîrşit şi de ura poporului şi de dispreţul senatului. Patricienii l-au socotit prea moale şi prea slab, şi în acelaşi timp stăpînit de o ambiţie fără rost. La rîndul lui, şi poporul i-a aruncat învinuirea că e un mincinos de rînd. În scurtă vreme, Servilius a ajuns să fie urît de toată lumea, la fel ca şi Appius. S-a mai ivit şi un moment deosebit, care a făcut să izbucnească cearta dintre consuli, şi anume: care din ei doi să aibă cinstea de a inaugura templul lui Mercur. Senatul a dat pe seama adunării poporului rezolvarea acestei îndatoriri. Poporul a hotărît să acorde această cinste aceluia care se va îngriji şi de aprovizionarea cu grîne a poporului, avînd însărcinarea să înfiinţeze şi colegiul negustorilor[59], şi în acelaşi timp să organizeze solemnitatea inaugurării templului, în locul marelui pontif. Poporul a încredinţat cinstea inaugurării templului lui Marcus Laetorius, comandantul primei centurii. Din faptul acesta se poate uşor deduce că această cinste s-a încredinţat unui om cu un rang mult mai prejos

decît acela al consulilor, pentru ca în felul acesta să se aducă o jignire acestor dregători.

Cum era și firesc, unul din consuli, precum și patricienii spumegau de ciudă și mînie, în schimb poporului parcă-i crescuseră aripile, fiindcă începuse să păşească cu totul pe un alt drum, nu ca la început.

Deoarece poporul nu putea să mai aibă nici o nădejde în ajutorul consulilor și al senatului, ori de cîte ori vedea că unul din datornici e tîrît în faţa judecăţii, mulţimea alerga din toate părţile buluc ca să-l scape. Din pricina zarvei și a strigătelor nesfîrșite, nu se mai putea auzi ce sentinţă a dat consulul, și nimeni nu ţinea seama de hotărîrea lui. Poporul începuse să recurgă chiar la acte de violenţă; și pentru că s-a întîmplat chiar sub ochii consulului să fie loviţi de mulţime, unul după altul, toţi creditorii, toată frica și toate primejdiile de a-și pierde libertatea au trecut de la datornici la cămătari.

În afară de acest serios motiv de teamă și de îngrijorare pentru patricieni, s-a mai adăugat și ştirea că sabinii se pregătesc de război. Decretîndu-se mobilizarea, nici un om din popor nu s-a prezentat ca să se înroleze sub drapel. Appius, turbînd de furie și învinuindu-și cu înverșunare colegul de consulat, i-a rostit în faţă că „atitudinea binevoitoare și tăcerea complice în faţa actelor teroriste ale poporului înseamnă trădarea intereselor republicii; că colegul său nu este partizanul dreptăţii și legalităţii, în ce privește restituirea datoriilor contractate, și că, în sfîrșit, nu a dus la bun sfîrșit mobilizarea armatei, potrivit decretului dat de senat. Dar aceasta nu înseamnă că toată lumea a dezertat de la datorie și că republica nu mai este slujită cu devotament de nimeni, sau că autoritatea consulară a fost călcată și zdrobită în picioare. De aceea el va pedepsi aspru pe cei care aduc vreo daună și vătămare autorităţii sale și a senatului."

În fiecare zi, mulţimea ședea buluc în jurul lui, clocotind de mînie cînd el continua să rostească tot soiul de necuviinţe la adresa poporului. Într-o zi, Appius a dat ordin lictorilor săi să-l înșface pe un cetăţean, care părea a fi căpetenia cea mai mare a răsculaţilor. Acesta însă, atunci cînd lictorii

au vrut să pună mîna pe el, a şi făcut apel la adunarea poporului. Consulul a fost nevoit să dea înapoi în faţa presiunii crescînde a masei poporului revoltat. Nu era nici o îndoială la ce căi avea să recurgă poporul. Însă nici Appius n-ar fi cedat de loc, dacă cerbicia lui n-ar fi fost înfrîntă, în urma stăruinţelor fruntaşilor senatului, cu toate că de strigătele gloatei nu voia să se sinchisească. O, cît de înverşunat era Appius! Ce fire trufaşă avea acest om, care simţea scîrbă şi dispreţ faţă de ura poporului!

Această stare de neliniște şi încordare lua proporţii văzînd cu ochii, din zi în zi, nu numai prin răcnete şi huiduieli făţişe împotriva conducătorilor Romei, ci, ceea ce era cu mult mai dăunător, şi prin uneltiri şi prin întruniri tainice. În sfîrşit, a venit şi ziua cînd cei doi consuli atît de urîţi de popor au trebuit să plece din dregătorie, expirîndu-i mandatul şi lui Servilius, care nu era preţuit nici de popor, nici de patricieni, şi lui Appius, care fusese uneltă trup şi suflet a aristocraţiei.

XXVIII De astă dată au intrat în consulat Aulus Virginius şi Titus Vetusius. Poporul, necunoscînd gîndurile noilor consuli, a continuat să ţină adunări tainice, în timpul nopţii, unii pe colina Esquilină, alţii pe cea Aventină. Poporul a renunţat să se mai întîlnească la lumina zilei în for, unde era atîta zarvă, unde lucrurile se tărăgănau şi nu se lua nici o hotărîre, fiindcă lor li se părea că în for toate se desfăşoară numai la voia întîmplării. Noii consuli, dîndu-şi seama că această stare de lucruri este dăunătoare şi primejdioasă şi ordinii în stat, aduc la cunoştinţă această situaţie senatului. Însă în senat n-a fost cu putinţă să se chibzuiască asupra acestei probleme în toată liniştea, nici să se ia hotărîrea cuvenită, fiindcă au izbucnit strigăte de protest din toate rîndurile senatorilor, care se arătau cît se poate de indignaţi pentru că consulii caută să arunce asupra senatului tot valul de ură care se revărsase asupra consulilor, din pricina măsurilor ce treBuiau luate.

Negreşit, dacă ar mai fi înalţi dregători, aşa cum se cuvine să fie la conducerea republicii romane, la Roma ar avea

loc numai adunări publice la lumina zilei, nu tainice. Acum însă statul s-a împărțit în mii de curii și de adunări populare, împrăștiate pe toate potecile (căci doar se știe că se ține tot felul de adunări pe Esquilin și pe Aventin). În Roma a existat un singur bărbat capabil și întreprinzător (căci bărbat înseamnă mai mult decît consul în funcție); acesta a fost Appius Claudius, care sîntem siguri că ar fi zădărnicit, cît ai clipi din ochi, adunările poporului. Cînd consulii, atacați în felul acesta de senatori, au întrebat ce măsuri voiesc ei să se ia, pentru că ei sînt gata să facă pe plac senatului, atunci patricienii au hotărît ca, fără nici o zăbavă, consulii să treacă la mobilizarea generală a armatei, să purceadă cu cea mai mare asprime și să fie fără cruțare față de popor, care, de cînd stă degeaba, își face de cap.

Dizolvînd adunarea senatului, consulii păşesc la formalitățile înrolării sub drapel a cetățenilor, începînd cu strigările contingentelor mai tinere. Cînd colo, ei au băgat de seamă că niciunul din tineri nu vrea să răspundă la apel și că toată mulțimea de cetățeni care se îmbulzea într-un singur loc, dînd impresia unei adunări oficiale, declara răspicat că poporul nu mai vrea să fie dus de nas ca pînă acum, și că aristocrația n-o să mai prindă în mreje nici un ostaș din rîndurile poporului, cîtă vreme conducerea statului nu-și respectă cuvîntul dat. Să i se respecte fiecărui cetățean libertatea înainte de a i se pune arma în brațe, pentru ca poporul să fie convins că luptă pentru patrie, nu pentru trufașii stăpîni.

Consulii știau prea bine ce însărcinare primiseră din partea senatului, însă au observat că patricienii vroiau să scoată castanele din foc cu mîna lor. Au mai băgat însă de seamă și că aceia care făceau o gură cît o șură între pereții curiei, cînd au văzut că nu e de șagă, au dat bir cu fugiții, nevoind să împartă cu ei răspunderile, ca să cadă și asupra lor ura poporului. Pluteau prin aer aburii furtunii ce avea să izbucnească în curînd între popor și aristocrație. Totuși consulii au găsit cu cale să mai consulte încă o dată senatul, înainte de a recurge la măsuri extreme de înăbușire a răzmeriței. Atunci, din rîndurile senatului s-au ridicat cei mai tineri și mai gălăgioși, care s-au apropiat amenințători de banca con-

Scanned with CamScanner

sulilor, poftindu-i stăruitor să plece din consulat şi să lase altora mai vrednici această dregătorie, care n-o să se sperie de ifosele plebeilor.

XXIX Dar după ce consulii au încercat toate căile ca să împace cele două tabere, văzînd că n-au reuşit, au dat următoarea declaraţie: „Onoraţi senatori! Să nu spuneţi că nu v-am prevenit. Să ştiţi că poporul e gata să se răscoale. Ne ameninţă o furtună cumplită, de aceea vă cerem stăruitor tuturor acelora care ne învinuiesc pe noi, consulii, de netrebnicie, să stea alături de noi cînd înrolăm cetăţenii sub drapel. Noi vom proceda, după hotărîrea celui mai îndîrjit dintre voi, cu cea mai mare asprime, de vreme ce voi aşa aţi hotărît". Consulii revin la tribuna lor şi dau dispoziţii să se înceapă din nou strigarea tinerilor, începînd cu cel dintîi care se găsea chiar sub ochii lor. Acesta însă nu a scos nici un cuvînt şi nu s-a clintit din locul său, fiind înconjurat de gloata poporului care-l proteguia, ca să nu păţească vreun neajuns. Atunci consulii trimit un lictor la el, ca să-l înşface. Cum lictorul a fost dat în brînci de mulţime, senatorii care îi asistau pe consuli au început să răcnească, spunînd că se săvîrşeşte o nelegiuire faţă de lictor, şi dau buzna, sărind la tribuna consulară, ca să vină în sprijinul lictorului. Acuma însă, tot atacul s-a îndreptat deodată împotriva acestor senatori, lăsîndu-l deoparte pe lictor, care nu făcuse altceva decît să aducă la îndeplinire un ordin de sus. Datorită intervenţiei la timp a consulilor, s-a putut curma o situaţie foarte primejdioasă. Totul s-a redus la o ploaie de ocări şi la cuvinte stropşite şi oţărîte din partea ambelor tabere, fără să se facă uz de arme sau să se arunce cu pietre în senatori.

Senatul este convocat ca să vină fără întîrziere la şedinţă. Şedinţa este nemaipomenit de furtunoasă, fiindcă senatorii, care fuseseră zgîlţîiţi şi smotociţi de mulţime, cereau să se facă cercetări. Cei mai nestăpîniţi din ei făceau o zarvă de nedescris, fără să se gîndească că rostul lor e să se adune în curie, spre a lua o hotărîre serioasă. Pînă în cele din urmă, aceste porniri s-au potolit. Consulii le-au atras atenţia patricienilor că şi aici, în senat, domneşte aceeaşi zarvă şi neorînduială ca şi în for.

Scanned with CamScanner

Atunci s-a restabilit liniştea şi au început consfătuirile, trecîndu-se la ordinea de zi. Erau trei păreri: a lui Publius Virginius, care nu voia ca această situaţie să se lărgească asupra întregului popor, dîndu-i-se prea mare însemnătate. El susţinea că trebuie rezolvată întîi problema acelora care fuseseră înrolaţi în armată şi care luaseră parte, în urma cuvîntului dat de consulul Publius Servilius, la războiul cu volscii, cu auruncii şi cu sabinii. Titus Larcius era de părere că nu e momentul acum să se gîndească la răsplătirea meritelor unei categorii de cetăţeni, cînd întreg poporul e copleşit pînă la gît şi sugrumat aproape de datorii; că revolta poporului nu mai poate fi înăbuşită, dacă senatul nu se gîndeşte la rezolvarea întregii probleme. Că dacă se tăgăduieşte că situaţia este aşa de gravă, ocolindu-se tot miezul lucrurilor, agitaţiile nu numai că nu se vor potoli, ci, dimpotrivă, revolta se va aprinde şi mai tare. Appius Claudius, care prin firea sa era un om aprig şi încăpăţînat, şi prin ura-i pătimaşă împotriva poporului era, pe de o parte, şi mai tare zădărit de unii senatori, iar pe de altă parte era proslăvit de alţii, susţinea că a avea milă de popor e o greşeală de neiertat, că poporului i s-a dat prea mare importanţă, şi din această pricină s-a ajuns la această anarhie; poporul nu e lovit cu nimic în interesele sale, dar îşi face de cap, pentru că i s-a urît cu binele. Acest rău îşi are obîrşia în atitudinea prea îngăduitoare a consulilor şi în dreptul plebeilor de a fi convocaţi şi consultaţi la aşa-zisa adunare a poporului. Consulii nu fac altceva decît să-i ameninţe numai din gură pe plebei, însă nu fac uz de puterea şi autoritatea lor, şi mai mult, ei îngăduie celor care au greşit să facă apel la adunarea poporului. „Haideţi, deci, să ne numim un dictator care să nu mai permită poporului să facă apel cînd vrea; îndată o să tacă toată lumea mîle, pentru că el va înăbuşi din faşă orice nemulţumire şi orice izbucnire de furie. Atunci să mai îndrăznească să îmbrîncească cineva pe lictor, cînd va şti că dreptul asupra trupului şi vieţii sale se află numai în mîna dictatorului, a cărui vază, autoritate şi putere vor fi atinse prin lovirea lictorului.

XXX Propunerea lui Appius a fost socotită nechibzuită de mulţi senatori, din pricina cruzimii ei neomenoase, însă nici

propunerile lui Virginius şi ale lui Titus Larcius nu li se păreau demne de luat în seamă, pentru precedentul pe care l-ar fi creat. Soluţia oferită de Larcius li se părea şi nepotrivită şi dăunătoare, pentru că avea să le scape din mînă sugerea poporului prin cămătărie. Măsura cea mai potrivită, socotită a fi calea de mijloc, a fost tot părerea lui Virginius. Cu toate acestea, aşa cum se întîmplă de cele mai multe ori în viaţă, interesele personale şi ale castei au stat şi vor sta întotdeauna în calea intereselor patriei. De aceea, soluţia oferită de Appius a învins, fiind însuşită de întreg senatul. Era cît p-aci să fie ales tot el şi dictator.

Acest fapt a îndepărtat de tot poporul de patricieni, tocmai într-un moment foarte primejdios pentru republică, pentru că atunci s-a întîmplat să ridice armele contra Romei trei noroade: volscii, aequii şi sabinii; însă consulii, împreună cu cei mai bătrîni şi cu cei mai înţelepţi dintre senatori, s-au străduit din răsputeri să încredinţeze postul de dictator unui om cu o fire mai blîndă, care să nu facă prea mult caz de drepturile temutei sale autorităţi. De aceea au ales ca dictator pe Marcus Valerius, fiul lui Volesus, cu toate că poporul şi-a dat bine seama că prin alegerea acestui dictator s-au avut în vedere numai măsurile care trebuiau luate împotriva sa. Plebeii nu s-au temut, totuşi, că au să cadă din lac în puţ şi că dictatorul are să se năpustească asupra lor, cîtă vreme prin mijlocirea fratelui acestuia dobîndiseră, prin lege, dreptul de a face apel la adunarea poporului. Ordinul dat de dictator a potolit toate frămîntările, deoarece acesta suna întocmai cu dispoziţiile date de consulul Servilius, mai înainte. Poporul a găsit de cuviinţă că dictatorul nou numit este vrednic de toată încrederea, şi ca atare s-au înrolat toţi cetăţenii sub drapel.

S-au pus pe picior de război zece legiuni, forţe care n-au mai fost atinse niciodată mai înainte. Fiecare din consuli a primit sub comanda sa cîte trei legiuni, iar dictatorul a rămas cu patru. De altfel războiul nu mai putea fi amînat, fiindcă aequii năvăliseră pe teritoriul latinilor. Solii latinilor au venit la Roma şi au cerut senatului roman să le trimită ajutor, sau cel puţin să le permită lor să ia armele, pentru a-şi apăra hotarele. Roma a găsit cu cale că e mai sigur pentru ea să-i

Scanned with CamScanner

apere cu armata proprie pe latinii dezarmaţi, decît să le îngăduie să se înarmeze din nou. Într-acolo a fost trimis consulul Venusius, care a reuşit să pună capăt prădăciunilor şi pustiirilor. Acquii făcură ce făcură şi în urmă s-au retras din cîmp deschis către munţi, fiindcă se simţeau mai în siguranţă pe coastele şi pe culmile cele mai înalte ale munţilor, decît sub ocrotirea armelor lor.

Celălalt consul, pornit în marş spre ţara volscilor, ca să nu piardă vremea degeaba, s-a apucat să treacă prin foc şi sabie cît mai mult teritoriu duşman, pustiindu-le holdele şi înaintînd cît mai adînc în ţara lor, pentru a-i sili să dea o dată piept cu romanii. Pe o cîmpie situată între cele două tabere, cele două armate, gata de a se încleşta, se aşază în formaţie de atac în faţa întăriturilor lor. Volscii erau superiori întrucîtva romanilor numericeşte. De aceea ei, dispreţuindu-şi potrivnicul, au dezlănţuit atacul într-o formaţie largă şi dezlînată. Consulul roman nu a făcut nici un fel de manevră, nepermiţînd ostaşilor săi să scoată vreun strigăt, ci doar ordonă ca toată lumea să stea nemişcată în aşteptare, cu sulițele[60] înfipte în pămînt. Numai atunci cînd se vor întîlni cu duşmanul piept la piept vor dezlănţui atacul, cu o încrîncenare fără seamăn, şi fiecare să se bizuie numai pe tăria ascuţişului săbiei sale.

Volscii, obosiţi de atîtea strigăte scoase şi de atîta alergătură pînă la şanţurile romanilor, credeau că-i vor găsi pe aceştia încremeniţi de groază, cînd colo, au văzut că situaţia este tocmai anapoda, fiindcă simţiră pe pielea lor proprie puternicul iureş al ostaşilor romani, ale căror săbii scoase din teacă scînteiau în razele soarelui, în faţa ochilor lor, încît a intrat spaima în ei deodată, ca şi cum ar fi fost prinşi într-o cursă; şi atunci, făcînd stînga împrejur, au pornit-o în dezordine, într-o goană desperată. Dar nici ca să fugă nu mai aveau destulă vlagă, fiindcă se istoviseră în cursul înaintării şi atacului lor. Romanii, dimpotrivă, fiindcă stătuseră liniştiţi pe poziţie de la începutul bătăliei, erau cu puterile nevătămate, de aceea i-au venit uşor de hac duşmanului obosit, izbutind fără prea mari sforţări, în urma unui asalt, să pună mîna şi pe tabăra lor; urmărind pe duşmanul scos din întăriturile taberei sale pînă la Velitrae[61], romanii au intrat în cetate

o dată cu convoiul dușmanului înfrînt. Toți dușmanii fură măcelăriți fără deosebire, curgînd mai mult sînge ca în toată bătălia însăși. Prea puțini au fost cruțați: aceia numai care se predaseră fără arme.

XXXI În timp ce se petrec aceste evenimente în țara volsci-lor, dictatorul pricinuiește o cumplită înfrîngere sabinilor, unde se desfășuraseră cele mai grele operațiuni militare; el izbutește să pună pe fugă pe sabini și le cucerește și tabăra. Trimițînd în avangardă cavaleria sa, aceasta a străpuns liniile vrăjmașe, punîndu-le în neorînduială. Față de întinderea prea mare a celor două aripi, sabinii nu-și întăriseră cu destule trupe centrul frontului. Pedestrimea romană a trecut apoi ușor peste linia dușmană dată peste cap. Cu prilejul unui singur atac, fără oprire, a fost cucerită și tabăra dușmană. De la bătălia de la lacul Regillus n-a mai fost o a doua bătălie mai vestită în cursul acelor ani. Dictatorul s-a înapoiat la Roma, fiind purtat în triumf. În afară de distincțiile obișnuite, i s-au acordat și lui și urmașilor săi locuri de cinste permanente în circ, la spectacole, precum și dreptul de a avea jilțuri de onoare. Volscii, în urma acestor înfrîngeri, au pierdut ținutul velitern, care a fost alipit teritoriului roman. La Velitrae au fost trimiși coloniști, întemeindu-se acolo o nouă colonie romană.

După un oarecare răstimp, s-a mai dat o bătălie cu aequii, peste voia consulului, care a fost silit să pornească la atac împotriva dușmanului dintr-un loc neprielnic romanilor, fiindcă soldații îl învinuiau că vrea să tărăgănească acest război pînă îi expiră funcția dictatorului. Pentru că și făgăduielile sale au rămas neîmplinite, ca și acelea ale fostului consul, ostașii săi l-au silit pe consul să pornească la voia întîmplării în munți, în căutarea potrivnicului lui. Această acțiune, care putea fi fatală, a avut totuși un rezultat nesperat, fiindcă aequii, din lașitate, înspăimîntați de atîta îndrăzneală din partea romanilor, au părăsit tabăra fugind înainte de a se ajunge la aruncarea lăncilor, deși ei socotiseră că tabăra lor va fi greu de cucerit, datorită pozițiilor foarte bine alese și întărite, și au pornit în toată graba pe povîrnișurile văilor din jur. Victoria romanilor a fost destul de ușoară, fără prea mare vărsare de sînge, în

schimb prăzile au fost considerabile. Războiul fusese dus pe trei fronturi, şi romanii culeseseră pretutindeni biruinţe însemnate.

Numai în sectorul politicii interne, nici patricienii, nici poporul nu au scăpat de marile frămîntări. Cămătarii, fie datorită puternicelor înrîuriri pe lîngă senat şi consuli, fie datorită mijloacelor lor viclene, pregătiseră terenul să înşele din nou nu numai poporul, ci chiar pe dictator. Dictatorul Valerius, îndată după întoarcerea consulului Vetusius la Roma, a rostit o cuvîntare în senat, vorbind despre meritele şi drepturile cîştigate ale poporului, care a izbutit să cucerească laurii biruinţei în cele trei războaie purtate. El le propune apoi senatorilor să chibzuiască ce măsuri trebuie luate în legătură cu datornicii. Cum propunerea i-a fost respinsă, Valerius a rostit atunci următoarele cuvinte:

„Desigur, nu sînt pe placul vostru, pentru că eu sînt partizanul armoniei, înţelegerii şi solidarităţii dintre toţi cetăţenii. Veţi dori în curînd o zi (aşa să-mi ajute zeii, dacă nu spun adevărul!), ca poporul roman să mai aibă o dată un scut protector asemenea mie. Cît priveşte persoana mea, e bine să ştiţi că eu nu voi căuta să-mi înşel concetăţenii. În acelaşi timp însă, nu vreau să fiu nici un dictator de paie, cum vreţi voi. Neînţelegerile interne au fost pricinuite de războaiele dinafara hotarelor, pentru ca republica să fie nevoită să apeleze la serviciile acestui înalt dregător. Dincolo de fruntarii, pacea a intrat pe făgaşele sale firești, numai înăuntrul ţării este împiedicată să mai vină. Eu făgăduiesc solemn că voi lua parte la această răscoală, mai abitir ca simplu cetăţean, decît ca dictator".

Apoi, ieşind din incinta senatului, Valerius şi-a părăsit dregătoria. Poporul şi-a dat foarte bine seama că dictatorul i-a îmbrăţişat cu căldură cauza şi că Valerius a ieşit din înalta-i dregătorie în semn de protest. Ca urmare, poporul l-a însoţit pînă la casa lui, înconjurîndu-l cu toată dragostea şi recunoştinţa pentru asemenea purtare, ca o dovadă de adîncă încredere, şi fiindcă-şi dădea bine seama că nu de el atîrnă rezolvarea acestei stări de lucruri.

XXXII Atunci i-a cuprins teama pe senatori ca nu cumva să înceapă din nou întrunirile tainice şi uneltirile pe sub ascuns,

Scanned with CamScanner

în cazul cînd armata va fi trimisă la vatră. De aceea, patricienii socoteau că ostaşii sînt îndatoraţi să respecte mai departe jurămîntul pe care-l depuseseră în faţa consulilor, cu toate că mobilizarea armatei se înfăptuise prin strădania personală a dictatorului. Şi atunci, sub pretextul reizbucnirii războiului cu aequii, legiunile[62] romane au primit poruncă să plece fără întîrziere, din Roma, către vrăjmaş. Prin această măsluire, patricienii n-au făcut altceva decît să coacă şi mai bine revolta poporului.

Se spune că, la început, poporul a plănuit să le vină de hac ambilor consuli, ca să fie dezlegaţi de jurămîntul de credinţă depus în faţa lor; mai pe urmă şi-au dat seama că, orice fărădelege ar săvîrşi, nu pot scăpa de asprimea îndatoririlor impuse de jurămînt şi atunci, în urma propunerii făcute de un cetăţean, pe nume Sicinius, călcînd ordinele consulilor, cetăţenii s-au retras pe Muntele Sacru[63], care e dincolo de rîul Anio, la trei mii de paşi de Roma. Această povestire e mai răspîndită decît aceea pe care o pomeneşte analistul Piso[64], că poporul s-ar fi retras pe muntele Aventin. Acolo cetăţenii, fără să aibă nici un comandant cu ei, s-au pus toţi pe treabă pe întrecute, şi şi-au organizat o tabără, înzestrînd-o cu şanţuri de apărare şi cu parapete[65]. Ei au stat liniştiţi, fără să întreprindă vreo acţiune militară vreme de cîteva zile, îngrijindu-se numai de rezolvarea aprovizionării cu cele trebuincioase bunului trai, căutînd să nu dea nici un atac şi nici să nu răspundă vreunei provocări.

S-a iscat o mare panică la Roma. Toată lumea era într-o nemaipomenită încordare, însă nimeni nu sufla nici o vorbă. Ceilalţi cetăţeni rămaşi pe la casele lor, care nu se luaseră după grosul gloatei, se temeau că asupra lor are să se reverse mînia patricienilor. La rîndul lor, şi aceştia se temeau de locuitorii rămaşi pe loc, în cetate, neştiind ce gînduri plămădesc: „Vor să rămîne pe loc? Doresc să se ducă după ceilalţi? Cîtă vreme va sta liniştită toată această mare mulţime de oameni plecată din Roma? Ce are să se întîmple dacă între timp va izbucni un nou război dincolo de hotare? S-a spulberat orice nădejde de viaţă, dacă nu se va înfăptui din nou armonia şi solidaritatea dintre toţi cetăţenii republicii! Trebuie cu orice preţ, pe orice cale, îndepărtată această dezbinare, realizîndu-se din nou unitatea

în sînul republicii". De aceea, senatul a găsit de cuviinţă să trimită pe Muntele Sacru, ca purtător de cuvînt, pe Menenius Agrippa[66], care avea darul vorbirii şi era foarte iubit de popor, şi din mijlocul căruia se trăgea şi se ridicase în funcţie.

Menenius Agrippa, după ce a fost lăsat de popor să pătrundă înăuntrul taberei lor, se spune că ar fi grăit poporului într-o limbă bătrînească, fără înfloriturі, dîndu-le următoarea pildă:

„A fost odată o vreme, cînd în aceeaşi făptură omenească, ca şi acum, toate mădularele lui erau dezbinate, nu ca acum, ci îşi avea voinţa sa proprie şi-şi vorbea limbajul său anumit. Toate mădularele îşi arătau marea revoltă, că numai ele îngrijesc şi pun la îndemînă, prin sîrguinţa, truda şi osteneala lor, toate cele trebuincioase stomacului. În schimb, stomacul nu se sinchiseşte de nimic şi nu face altceva decît să se lăfăiască în huzur şi tihnă, bucurîndu-se de toate plăcerile oferite de mădulare. De aceea, toate au urzit o uneltire, hotărînd ca mîinile să înceteze de a mai aduce de mîncare la gură, gura, la rîndu-i, să refuze orice mîncare ce i s-ar da, iar dinţii să nu mai ostenească cu mestecatul bucatelor. Numai că în vremea asta, vrînd să-l înveţe minte pe stomac, înfometîndu-l, ca să-l încalece bine, rînd pe rînd, toate mădularele şi întreg trupul au ajuns într-un hal fără de hal de slăbiciune. Abia atunci şi-au dat mădularele seama că stomacul nu stă de loc degeaba, ci, dimpotrivă, îndeplineşte îndatoririle cele mai trebuincioase omului, fiindcă el hrăneşte toate mădularele, în aceeaşi măsură în care şi el e hrănit de ele. Stomacul este acela care preface hrana în sînge, prin care noi dovedim că trăim şi avem puteri, fiindcă acest sînge e împins şi împărţit deopotrivă în toate părţile trupului cu ajutorul vinelor".

Din această pildă, în care pune faţă în faţă revolta şi dezbinarea dintre popor şi patricieni cu indignarea şi anarhia mădularelor trupului răsculate împotriva stomacului, Menenius Agrippa a izbutit să înduplece toată lumea ca să fie uniţi şi să renunţe la dezbinare.

XXXIII Atunci au început consfătuirile între patricieni şi popor, în scopul înfăptuirii armoniei şi solidarităţii dintre cele două clase, hotărîndu-se condiţiile înţelegerii: poporul

să-şi aibă dregătorii săi proprii, de care să nu se atingă nimeni, şi care să aibă dreptul de a se împotrivi consulilor prin „veto"; niciunul din patricieni să n-aibă dreptul de a face parte din rîndurile acestor magistraţi. Cei doi tribuni[67] aleşi ai plebeilor au fost Gaius Licinus şi Lucius Albinus. Aceştia, la rîndul lor, şi-au ales trei colegi de funcţie. Se pare că din numărul acestora a făcut parte şi Sicinius, cel care a pus la cale retragerea poporului pe Muntele Sacru. Nu se ştie bine cine au fost ceilalţi doi tribuni. Unii analişti susţin că pe Muntele Sacru poporul şi-a ales numai doi tribuni, şi că acolo s-au creat legile consacrate ale puterii tribuniciene.

În timpul retragerii poporului, intraseră în funcţie consulii Spurius Cassius şi Postumius Cominius[68]. Sub consulatul acestora s-a încheiat o alianţă cu populaţiile de neam latin. Unul din consuli a rămas la Roma, pentru semnarea acestui tratat. Celălalt a fost trimis ca să conducă războiul cu volscii. Acesta reuşeşte să-i bată şi să-i pună pe fugă pe volscii anţiaţi[69]. După ce i-a dat peste cap, i-a urmărit pînă-n cetatea lor, Longula, care a fost cucerită de romani; apoi a pus stăpînire şi pe Polusci, tot un oraş al volscilor. În urmă a atacat cu puternice forţe oraşul Corioli[70].

Era pe atunci în tabăra romană un tînăr, ager la minte şi vînjos la trup, însă cu mare vază printre fruntaşii tineretului, şi anume Gneius Marcius, care a primit mai tîrziu porecla de Coriolanus. Cînd armata romană, care împresurase oraşul Corioli, era preocupată de desfăşurarea acestor operaţiuni, de lucrările de împresurare şi de zdrobirea duşmanului încercuit, fără să se sinchisească că ar putea ajunge şi ei la rîndul lor ţinta altor atacuri venite din afară, au fost atacaţi prin surprindere de legiunile volscilor, venite din Antium; în vremea cînd au pornit această acţiune şi cînd asediaţii căutau să spargă încercuirea, se găsea întîmplător de strajă tînărul Marcius. Acesta, în fruntea unui pîlc de romani, aleşi pe sprînceană, a izbutit nu numai să zădărnicească încercarea vrăjmaşului de a sparge încercuirea, dar, luîndu-se după ei, a pătruns cu curaj prin poarta deschisă a cetăţii lor, dezlănţuind un puternic atac. Marcius a făcut o adevărată baie de sînge în rîndurile asediaţilor, de-a lungul zidurilor acestei

cetăți, și apucînd repede niște tăciuni îi aruncă pe casele din apropierea zidurilor. Îngroziți, locuitorii orașului au început să strige după ajutoare, amestecîndu-se strigătele lor cu vaietele desperate ale femeilor și cu țipetele copiilor, ceea ce a mărit și mai mult groaza asediaților, așa cum se întîmplă de obicei în asemenea împrejurări. Isprava lui Marcius a făcut să crească, pe de o parte, avîntul romanilor, iar pe de altă parte a stîrnit panică în rîndurile volscilor, fiindcă orașul se și afla în mîinile romanilor cînd ei au venit să le dea ajutor. În felul acesta volscii anțiați au fost înfrînți, și orașul Corioli cucerit. Astfel, Marcius a adumbrit prin strălucita sa ispravă numele consulului, care, dacă n-ar fi încheiat tratatul de alianță amintit mai sus — tratat săpat pe o placă de bronz și fixat pe un stîlp, și care fusese încheiat de Spurius Cassius, fiindcă colegul său de consulat nu se afla în momentul acela la Roma — ar fi dispărut din amintirea oamenilor faptul că Postumius Cominius a fost acela care a purtat războiul cu volscii.

În același an își dă duhul și Menenius Agrippa, care în tot cursul vieții sale a fost deopotrivă de îndrăgit și de popor, și de patricieni. În urma întîmplării cu retragerea poporului pe Muntele Sacru, Menenius Agrippa a fost și mai iubit de plebei. Acest om de ispravă, care a reușit să restabilească pacea și armonia între plebei și patricieni, care a fost mijlocitorul între popor și patricieni, și care în cele din urmă a izbutit să readucă poporul între zidurile orașului, n-a avut nici măcar bani de înmormîntare. De aceea, poporul a strîns acești bani, dînd fiecare cap de locuitor cîte a șasea[71] parte dintr-un as.

XXXIV Apoi urmară la consulat Titus Geganius și Publius Minucius. În cursul acestui an domnea liniște și în țară, și dincolo de fruntarii, în urma restabilirii ordinii și armoniei dintre cele două clase, cînd a căzut pe capul cetății o altă năpastă, care i-a pricinuit și mai mult rău; în primul rînd lipsa bucatelor și a pîinii de toate zilele, fiindcă din pricina retragerii poporului pe Muntele Sacru ogoarele nu mai fuseseră lucrate de nimeni. Și a izbucnit o foamete cumplită, așa cum îndeobște se întîmplă în orașele asediate. S-ar fi săvîrșit acte îngrozitoare, ajungîndu-se pînă la omorîrea sclavilor și

Scanned with CamScanner

a multora din rîndurile de jos, dacă consulii, din prevedere, n-ar fi trimis oameni în toate părţile, spre a face rost de cereale nu numai din Etruria, ci şi din regiunile de pe coasta litoralului mării, din dreapta portului Ostia; în stînga au cutreierat şi ţara volscilor, mergînd pe mare pînă la Cumae. S-au dus să caute grîu pînă şi în Sicilia! Atît de departe au fost nevoiţi romanii să se ducă din pricina vrăjmăşiei populaţiilor megieşe!

S-a întîmplat însă ca mari cantităţi de cereale cumpărate din regiunea oraşului Cumae să fie confiscate de tiranul Aristodem[72], care era moştenitorul Tarquiniilor, pentru a se despăgubi pentru bunurile familiei regale, confiscate în folosul republicii. De la volsci şi din ţinutul pomptin, romanii n-au putut cumpăra nimic: mai mult, împuterniciţii însărcinaţi cu cumpărarea acestor grîne au fost şi victimele unor atacuri din partea populaţiei băştinaşe. De la etrusci au sosit oarecare cantităţi de cereale, aduse cu vasele pe fluviul Tibru.

Cu ajutorul acestor grîne, poporul roman a putut să scape de foamete. Cupa nenorocirilor n-ar fi fost umplută de tot, dar tocmai în vremea aceasta, cînd toată lumea se frămînta de unde să-şi facă rost de pîine, s-a zvonit şi primejdia unui nou război. Poporul a răsuflat uşurat, însă, cînd a auzit că a dat ciuma peste volsci, tocmai cînd aceştia ridicaseră iarăşi armele împotriva romanilor. Prăpădul făcut de ciumă a băgat groaza în duşmani, care s-au înspăimîntat şi mai tare după ce au scăpat de molimă, cînd au aflat că romanii au mărit numărul coloniştilor de la Velitrae, trimiţîndu-şi oamenii ca să întemeieze o nouă colonie spre munţi, la Norba[73], care colonie avea să fie o puternică fortăreaţă a republicii romane în regiunea pomptină[74].

În timpul consulilor M. Minucius şi A. Sempronius s-au adus din Sicilia mari cantităţi de cereale. S-a iscat mare sfadă în senat, fiindcă nu se stabilise la ce preţ să se vîndă poporului aceste grîne. Mulţi patricieni gîndeau însă că a sosit din nou vremea să încalece pe grumazul poporului şi să-şi recîştige drepturile care le fuseseră smulse cu de-a sila, în timpul retragerii pe Muntele Sacru. Cel mai înverşunat duşman al tribunilor poporului se arăta a fi în primul rînd Marcius Coriolanus. El judeca în felul acesta:

Scanned with CamScanner

„Dacă poporul are nevoie de cereale şi vrea să le aibă la vechiul preţ, să înapoieze patricienilor drepturile pe care li le-au răpit. Pentru ce sînt obligat eu să văd în faţa mea autorităţi ridicate din rîndurile plebeilor? De ce s-a dat atîta putere unuia ca Sicinius, pentru ca eu să fiu trimis sub jug, întocmai ca un om răscumpărat de la tîlhari? Trebuie să îndur eu mai mult decît pot toată această înjosire? Eu, care nu l-am putut suporta pe regele Tarquinius, am să-l rabd acum pe Sicinius? Acesta n-are decît să plece acum unde poftește! N-are decît să-şi ia cu el şi toţi plebeii! Şi lui, şi plebeilor le sînt deschise toate căile, şi către Muntele Sacru, şi către celelalte coline. Să se ducă să ne jefuiască mai departe cerealele de pe ogoarele noastre, cum o fac mereu de trei ani încoace! N-au decît să se hrănească cu grîul pe care l-au semănat şi recoltat ei, cu nebunia lor neghioabă. Îndrăznesc să afirm că poporul, împins de aceste lipsuri, se cuvenea mai degrabă să lucreze aceste pămînturi, nu să oprească prin forţa armelor munca de pe ogoare, prin retragerea lor pe Muntele Sacru".

Nu-i uşor de spus ce s-ar fi putut întîmpla dacă patricienii le-ar fi luat înapoi plebeilor toate drepturile pe care aceştia le cîştigaseră după multe strădanii, dacă ar fi anulat toate legile cîştigate în pofida aristocraţiei, şi ar fi răsturnat şi puterea tribunilor poporului, punînd condiţia că numai aşa vor să vîndă poporului grîu la preţ scăzut.

XXXV Chiar senatul a găsit cu cale că o asemenea părere este de-a dreptul neomenoasă, dar şi plebeii s-au îndîrjit mai tare, fiind gata să pună mîna pe arme. Plebeii învinovăţeau aristocraţii că „lovesc din nou în ei, întocmai ca în duşmani, prin înfometare; li se fură mereu mîncarea şi pîinea cea de toate zilele; grîul adus de departe, din ţări străine, le este smuls de la gură, mai ales după ce soarta i-a ajutat şi cînd nimeni nu mai nădăjduia să mai scape, şi după ce au reuşit să pună mîna pe această hrană atît de preţioasă. Dacă tribunii plebei s-ar preda cu mîinile legate lui Marcius Coriolanus şi dacă aristocraţia ar avea putinţa să încalece mai departe pe umerii plebeilor, atunci va fi vai şi amar de soarta lor.

Scanned with CamScanner

Iată, am dat peste un nou călău care ne porunceşte sau să murim, sau să devenim robi".

Cînd Marcius a ieşit din Curie, plebeii i-ar fi înfipt imediat mîinile în beregată, dacă tocmai la timp tribunii plebei nu l-ar fi învinuit făţiş, în adunarea poporului, şi nu l-ar fi dat în judecată[75]. În ziua judecăţii, fiecare cetăţean a căutat să-şi înăbuşe orice pornire de ură. Fiecare şi-a dat seama că a ajuns acum un judecător care poate dispune de viaţa sau moartea duşmanului său. La început, Marcius asculta cu dispreţ ameninţările tribunilor, care spuneau următoarele:

„Această instituţie a tribuniciatului a fost creată în scopul de a da ajutor cetăţenilor, nu de a-i pedepsi. Tribunii sînt ai plebeilor, nu ai patricienilor". Poporul a fost zădărît şi îndîrjit atît de tare, încît senatorii şi-au dat seama că ei pot scăpa numai jertfind pe unul din rîndurile lor, şi de aceea au primit ca Marcius Coriolanus să fie osîndit.

Totuşi patricienii s-au ţinut tari vreme îndelungată, cu toată ura plebeilor stîrnită din nou împotriva lor, şi au folosit toate mijloacele şi vicleşugurile, precum şi toată vaza şi influenţa pe care o aveau în senat. Mai întîi au încercat dacă nu cumva, prin împărţirea clienţilor şi slugoilor lor în diferite sectoare din for, ar putea să-i înfricoşeze pe cei mai slabi de înger, ca să-i convingă să nu ia parte la adunarea poporului, şi în felul acesta să zădărnicească măsurile care trebuiau luate împotriva lui Coriolanus. Apoi, toţi patricienii au mers grămadă spre adunare (ca şi cum toţi cei care purtau numele de senatori ar fi fost acuzaţi) şi au adresat rugăminţi stăruitoare poporului, cerîndu-i că dacă nu vor să aibă milă de un cetăţean al Romei şi de un senator al republicii şi nu vor să-l absolve de pedeapsă, deşi e nevinovat, atunci măcar să-i suspende pedeapsa, socotindu-l totuşi vinovat. Însă Coriolanus n-a mai îndrăznit să apară la judecată în ziua fixată. Această atitudine a lui a înverşunat şi mai tare poporul, de aceea Coriolanus a fost judecat şi condamnat în lipsă.

Atunci Coriolanus, văzînd această situaţie, a plecat în surghiun la volsci, scrîşnind din dinţi de ură şi nutrind în acea clipă o înverşunată vrăjmăşie împotriva patriei sale.

Scanned with CamScanner

Volscii l-au primit pe noul venit cu toată bunăvoinţa, căutînd să-l cîştige de partea lor, din zi în zi. În timpul acesta creştea ura în sufletul său împotriva alor săi. Duşmanii, însă, erau mulţumiţi cînd îl auzeau învinuindu-şi compatrioţii şi ameninţîndu-i că o să-i înveţe el minte. Coriolanus se bucura de ospitalitatea pe care i-o oferise Attius Tullus. Acesta era cea mai mare căpetenie a volscilor, cunoscut tuturor prin ura lui neîmpăcată împotriva Romei.

Şi-aşa, volscii pun la cale războiul cu romanii, fiindcă pe Attius îl îmboldea la acest conflict străvechea ură contra Romei, iar pe Coriolanus, ambiţia şi proaspăta-i mînie. Amîndoi credeau că poporul volsc nu va putea fi uşor convins să ia din nou armele, cită vreme toată lumea ştie că de cîte ori s-au războit cu romanii, de atîtea ori au avut parte numai de înfrîngeri. Ei erau încredinţaţi că toate sufletele romane erau neliniştite şi toate inimile frînte din pricina atîtor războaie neizbîndite, şi pentru că acum în urmă li se prăpădise şi întreg tineretul de plaga ciumei. De aceea Attius şi Coriolanus se gîndeau că trebuie să reîmprospăteze ura poporului volsc, slăbită de atîta amar de vreme, întrebuinţînd un vicleşug. Şi, pentru ca poporul roman să fie iarăşi învrăjbit, trebuia să i se ofere un nou prilej, pentru a-l întărîta şi a-şi vărsa mînia.

XXXVI Tocmai în timpul acesta se organizaseră „Marile sărbători" în Roma, cu măreţe spectacole şi jocuri de circ[76]. Motivul reînfiinţării lor a fost următorul: în ziua inaugurării jocurilor, dis-de-dimineaţă, un patrician îşi tîrîse un sclav, cu furca de gît, spînzurîndu-l chiar în mijlocul circului, înainte de începutul spectacolului. Apoi s-a început desfăşurarea spectacolului, ca şi cum această întîmplare n-ar fi avut nici o legătură cu sărbătoarea religioasă. Nu multă vreme după această întîmplare, Titus Latinus, un om din popor, a avut un vis ciudat: „se făcea că însuşi Jupiter i-ar fi grăit lui că nu i-a fost de loc pe plac întîmplarea cu „dansatorul"[77]; că dacă nu se va da acestor sărbători însemnătatea cuvenită, atunci ameninţă să cadă pe capul Romei o mare urgie; de aceea el trebuie să meargă şi să anunţe visul său consulilor."

Deşi cetăţeanul nu era o fire ca să se sperie de visuri, ruşinea de a da ochii cu mărimile de la cîrma ţării i-a învins teama, pentru ca să nu fie luat în batjocură de gura lumii. Totuşi şovăiala lui a plătit-o scump, pentru că în răstimp numai de cîteva zile şi-a pierdut un fiu, fără să-şi dea bine seama care e pricina acestei neaşteptate nenorociri. Cînd omul nostru era cu sufletul bolnav şi chinuit, i-a apărut din nou în vis aceeaşi arătare, care l-a întrebat iarăşi: „e mulţumit cu răsplata dată pentru nepăsarea ce-a arătat-o faţă de voinţa zeilor? Să ştie că-l ameninţă o năpastă şi mai mare, dacă nu porneşte în grabă şi nu vesteşte pe consuli!"

Situaţia nu mai putea suferi întîrziere, însă fiindcă cetăţeanul nostru tot tărăgăna luarea unei hotărîri, a fost lovit de o boală îngrozitoare, care l-a ţintuit la pat, damblagindu-l. Abia atunci i-a venit în minte că aceasta e mînia zeilor, care a căzut pe capul lui. Sleit de puteri, din pricina noianului de suferinţe, şi dinainte şi de acum, şi-a chemat pe toţi ai săi în juru-i şi le-a povestit tot ce-a văzut şi ce-a auzit, cum i-a apărut în vis Jupiter, în atîtea rînduri, cum s-au împlinit toate ameninţările şi s-a revărsat pe capul lui toată mînia cerului, prin atîtea lovituri. Cu încuviinţarea tuturor alor săi, care nu se îndoiau de loc că aşa s-au întîmplat lucrurile, omul nostru a fost purtat într-o lectică pînă-n for şi înfăţişat consulilor. Apoi, din porunca consulilor a fost adus în faţa senatului, ca să povestească şi acolo visul său, spre marea uimire a tuturor. Cînd, iată încă o minune: acest om, care fusese dus pînă în faţa curiei purtat pe braţe de ai săi, după ce le-a istorisit şi senatorilor tot visul, achitîndu-se de îndatorirea sa, s-a dus zvonul în toată lumea că s-a întors la casa sa sănătos, zdravăn, pe picioarele sale.

XXXVII Senatul a hotărît ca jocurile să fie celebrate cu cea mai strălucită pompă. La aceste jocuri a venit şi un mare număr de volsci, din îndemnul lui Attius Tullus. Înainte de inaugurarea jocurilor, Tullus s-a prezentat în faţa consulilor, aşa cum fusese înţelegerea cu Marcius, acasă. Tullus a dat de înţeles consulilor că el are de vorbit cu ei o sumă de treburi, în legătură cu interesele republicii, însă cît mai

tainic cu putinţă. Şi atunci s-a căutat să nu fie de faţă nici un martor ocular.

„Ar părea oricui uluitor ceea ce spun eu, cu atît mai vîrtos cu cît acestea sînt în legătură cu concetăţenii mei. N-am venit aici ca să-i învinuiesc de vreo fărădelege săvîrşită, ci pentru a preîntîmpina orice încercare din partea lor de a vă face vreun rău. Oamenii din ţara noastră sînt din fire prea iuţi, prea repede se înfierbîntă. Din multele înfrîngeri suferite de pe urma voastră am descoperit totuşi că, dacă pînă acum am scăpat teferi, aceasta se datorează nu meritelor noastre, ci puterii voastre de răbdare. La jocurile voastre iau parte ca spectatori şi concetăţenii mei, într-un număr neobişnuit de mare. Aici se află o mulţime de volsci. La Roma se desfăşoară jocurile. Toţi cetăţenii vor privi cu încordare spectacolele. Mi-aduc însă bine aminte ce s-a petrecut într-un prilej asemănător şi ce-a fost în stare să facă tineretul sabin, în oraşul vostru. Mi se încreţeşte carnea pe mine cînd mă gîndesc ce s-ar mai putea întîmpla aici, fiindcă n-aş vrea de loc ca ei să facă vreo faptă necugetată sau vreo neghiobie. De aceea m-am prezentat în faţa voastră, cei mai înalţi dregători ai republicii, ca să vă atrag atenţia întîi vouă, în interesul şi al vostru, şi al nostru. În ce mă priveşte pe mine, eu am de gînd să plec îndată în ţara mea, ca să nu fiu învinuit că eu i-am îndemnat pe ai noştri la blestemăţii şi ca să nu cadă pe capul meu pacostea".

După aceste cuvinte, Attius şi-a luat ziua bună de la consuli şi a plecat. Cînd consulii au adus la cunoştinţă senatului această situaţie ciudată, pe baza mărturisirilor unui om demn de toată încrederea — (aşa cum se întîmplă de obicei în viaţă, cînd se dă mai mare importanţă numelui omului, şi nu faptelor lui) — senatul a hotărît să preîntîmpine orice surpriză, chiar dacă ar fi mult zgomot pentru nimic. Imediat a dat un decret, prin care s-a adus la cunoştinţă la toată lumea din Roma că volscii trebuie să părăsească fără întîrziere incinta oraşului. În acest scop sînt trimişi crainici în toate părţile oraşului, ca să-i poftească pe volsci ca înainte de a amurgi să se găsească dincolo de porţile oraşului.

Scanned with CamScanner

O spaimă nemaipomenită i-a cuprins pe volsci în primele clipe. Apoi toţi s-au risipit şi au pornit în grabă pe la casele unde erau găzduiţi, ca să-şi ia cu ei tot calabalîcul şi să plece. Apoi au început să clocotească toţi de ciudă şi mînie, fiindcă au fost izgoniţi de la spectacole, tocmai în aceste zile de mare sărbătoare, ca nişte ticăloşi fără pereche, ca nişte oameni pătaţi, ca să nu vină în atingere nici cu oamenii, nici cu zeii.

XXXVIII Cum volscii porniseră să facă acum calea întoarsă într-un convoi neîntrerupt, Tullus le-a ieşit înainte la Fîntîna Ferentinilor[78], fiind întîmpinat de toate căpeteniile poporului volsc, care i se plîngeau lui de purtarea jignitoare a romanilor, aducîndu-le tot felul de învinuiri. Tullus îi ataţă şi mai tare punînd paie peste foc, apoi i-a condus pe nesimţite ca să se întîlnească cu restul poporului său într-o cîmpie ce se întindea de-a lungul şoselei[79]. Acolo Attius s-a adresat volscilor adunaţi ca la o întrunire publică, spunîndu-le următoarele:

„Dacă voi aţi vrut să ştergeţi din sufletul vostru amintirea vechilor nedreptăţi şi jigniri suferite de întregul popor din partea romanilor, cu prilejul atîtor înfrîngeri, cu ce stare sufletească veţi îndura şi lovitura de astăzi, cînd aţi fost insultaţi şi izgoniţi ca nişte ticăloşi, de la spectacole? N-aţi simţit oare că astăzi Roma a triumfat din nou asupra voastră? N-aţi simţit că toată lumea de faţă, toţi cetăţenii, atîţi străini, atîtea popoare megieşe, au privit ca la un spectacol plecarea voastră cu coada între picioare? N-aţi văzut că soţiile voastre, copiii voştri au defilat prin faţa ochilor lor într-un chip atît de înjositor pentru poporul nostru? Ce credeţi voi că au gîndit aceia care au auzit cuvintele crainicului? Ce au putut să creadă despre voi aceia care v-au văzut făcînd calea întoarsă? Ce credeţi că au gîndit despre voi aceia care v-au întîlnit pe drum, cînd aţi pornit spre casele voastre în convoi, într-un chip atît de înjositor? Nu cumva credeţi că merităm această ispăşire în continuare, nefiindu-ne îngăduit să asistăm ca spectatori la jocuri, sub pretextul că prin prezenţa noastră am putea aduce o prihănire sărbătorii, şi pentru

aceste pricini am fost izgoniţi din rîndurile credincioşilor şi am fost îndepărtaţi de lume şi adunări, ca să nu avem atingere cu nici un om? Nu v-a trecut de loc prin minte că noi avem cu totul un alt rost de viaţă, nu acela de a ne grăbi într-una? La urma urmei, ceea ce facem noi nu seamănă a fugă? Şi voi mai staţi la îndoială să spuneţi că Roma nu e o cetate de vrăjmaşi înverşunaţi, în care, dacă aţi mai fi zăbovit numai o zi, v-aţi fi pierdut şi viaţa? Astăzi Roma v-a declarat din nou război. Însă, dacă sînteţi bărbaţi în toată puterea cuvîntului, aveţi prilejul acum, prin acest război, să plătiţi cu vîrf şi îndesat răul pe care Roma vi l-a făcut vouă, în atîtea rînduri!"

Aţîţaţi cu dibăcie în felul acesta şi învrăjbiţi, şi prin firea lucrurilor, de atîta vreme împotriva romanilor, toţi s-au risipit pe la casele lor. Întărîtîndu-se unul pe altul, s-a izbutit să se ridice toată suflarea volscă pentru acest război.

XXXIX Potrivit dorinţei făţişe ale tuturor noroadelor de neam volsc, căpeteniile oştilor au fost alese în persoana lui Attius Tullus şi a lui Caius Marcius Coriolanus, care se afla la volsci în pribegie. În ultimul îşi pusese poporul volsc toate nădejdile. Într-adevăr, Coriolanus n-a căutat de loc să-i dezamăgească şi să le spulbere încrederea pusă în el. El dorea să le dovedească cu tot dinadinsul că republica romană a reuşit să se impună, în toate împrejurările şi în toate războaiele sale, prin comandanţii săi străluciţi, nu prin armatele sale. Coriolanus, pornind spre Circeii, a izgonit mai întîi pe toţi coloniştii romani de acolo şi a declarat acest oraş cetate liberă, alipind-o statului volsc. De aici, trecînd pe la răscrucea drumurilor, pe calea latină, smulse Romei oraşele Satricum[80], Longula, Polusca, Corioli, Bovillae[81], care fuseseră de curînd alipite republicii romane. Apoi cuceri şi Lavinium. Urmă apoi cucerirea cetăţilor Corbio[82], Vitellia[83], Trebia[84], Lavici[85], Pedum[86]. In cele din urmă porni cu armata în marş de la Pedum spre Roma. Şi după ce şi-a instalat tabăra la 5 000 paşi de zidurile Romei, în jurul şanţurilor Cluilia, pustieşte tot teritoriul care aparţinea Romei.

Scanned with CamScanner

O dată cu cetele de prădalnici şi-a trimis şi o sumă de oameni de încredere, care au primit aspră poruncă din partea lui Coriolanus ca să nu se atingă nimeni de ţarinile patricienilor. Aceasta o făcea într-adins, fie din ură neîmpăcată împotriva poporului, fie pentru a stîrni din nou zîzanii şi pizmă între patricieni şi popor. Şi planul lui i-a reuşit de minune, pentru că tribunii au şi început să întărîte poporul, aducînd tot soiul de învinuiri patricienilor. Numai că în faţa primejdiei comune dinafară, care face întotdeauna ca toţi să-şi dea mîna şi să se unească, toată lumea a căutat să-şi înăbuşe poruirile, restabilindu-se din nou unitatea, armonia şi solidaritatea. Într-o singură privinţă nu se prea înţelegeau: senatul şi consulii voiau curmarea vrăjmăşiei cu volscii pe calea armelor. Poporul se gîndea la stingerea acestui conflict pe orice altă cale în afară de război.

Consulii intraţi atunci în funcţie au fost Spurius Nautius şi Sextus Furius. Pe cînd aceştia îşi inspectau unităţile şi organizau apărarea, dispunînd instalarea de posturi fixe şi de străji pe ziduri, pe metereze şi oriunde găseau de cuviinţă că e nevoie, s-au cam speriat cînd au văzut înaintînd spre întăriturile oraşului o mare de capete, care strigau în gura mare: Vrem pace! Vrem pace! Răcnetele şi zarva au silit pe consuli să convoace fără întîrziere senatul, propunîndu-i să alcătuiască o solie, pe care s-o trimită în tabăra lui Coriolanus, cu propuneri de pace. Senatul a încuviinţat această propunere, ceea ce a făcut ca poporul să dea înapoi.

Însă împuterniciţii senatului s-au întors de la Coriolanus cu un asemenea răspuns, că li se zbîrli părul pe cap: „numai dacă li se înapoiază volscilor întregul ţinut luat cu silnicie de romani se poate vorbi despre pace; dacă romanii doresc să se bucure în tihnă de prăzile de război, el se va strădui din răsputeri să dovedească Romei că, prin surghiunirea lui, nu numai că lui nu i-a fost înfrîntă bărbăţia, ci se simte şi mai tare îmboldit să pornească războiul, pentru că-i sînt încă vii în amintire jignirile şi înjosirea aduse lui de concetăţeni, în contrast cu mărinimia şi binefacerile gazdelor sale". De aceea Coriolanus nici nu s-a ostenit să primească a doua solie[87] romană trimisă în tabăra lui, spre a sta de vorbă cu ea. Ana-

liştii menţionează că o nouă delegaţie, alcătuită de astă dată numai din preoţi, înveşmîntaţi în sfintele odăjdii, a pornit, cu mîinile întinse în semn de rugă, spre tabăra lui Coriolanus. Însă acesta s-a sinchisit de preoţi şi mai puţin ca în faţa primelor două solii.

XL Şi atunci soţiile[88] şi femeile romane s-au îndreptat în convoi către casa Veturei, mama lui Coriolanus, care locuia cu nora ei, Volumnia. Nu am găsit pomenit în nici un fel la vreun analist, dacă această faptă a femeilor romane a pornit din îndemnul cîrmuitorilor statului sau a purces din teama, îndeobşte îndreptăţită, a femeilor. În tot cazul, e sigur că acestea au convins pe Veturia, ajunsă la cea mai înaintată bătrîneţe, şi pe Volumnia, care avea doi copii cu Coriolanus, să meargă împreună cu ele în tabăra duşmanilor, spunîndu-i că dacă bărbaţii lor nu sînt în stare să apere oraşul cu forţa braţului lor, atunci o să-l apere ele, femeile, cu lacrimi şi cu rugăminţi.

Cînd convoiul de femei a ajuns în faţa taberei şi cînd Coriolanus a fost înştiinţat că a sosit o mare ceată de femei romane, toţi volscii erau convinşi că Marcius, care nu se sinchisise cît de puţin de solii republicii romane, care erau stîlpii puterii şi măreţiei statului roman, şi dacă nici alaiul de preoţi, cu vaza şi cucernicia lor deosebită, nu reuşiseră să-l mişte cît de puţin, cu atît mai vîrtos n-aveau să-i încovoaie cerbicia şiroaiele de lacrimi ale unor biete femei. Unul din apropiaţii săi, care recunoscuse pe mama lui, Veturia, stînd între nora şi ieşind puternic în vileag faţă de celelalte, prin jalca ei, îi spuse lui Coriolanus: „Dacă nu mă înşeală ochii, sînt aici de faţă mama, soţia şi copiii tăi". Lui Coriolanus parcă i s-a înnegurat mintea. Se năpusti în grabă spre ai săi, fără să mai chibzuiască ce face, ca să-şi îmbrăţişeze mai întîi mama. Bătrîna însă, uitînd că a venit cu gînd de a-l ruga în genunchi, deodată a izbucnit, rostind cu glasul plin de mînie următoarele cuvinte:

„Înainte de a-ţi primi îmbrăţişarea şi sărutul, vreau să ştiu unde am venit: la vrăjmaşul patriei mele sau la fiul meu? Vreau să ştiu: sînt o biată prizonieră sau mai sînt încă mama

ta? Am ajuns în pragul celei mai adînci bătrîneţi, ca să-mi trăiesc puţinele zile ce le mai am de trăit în zbuciumul nefericirii, ca să te ştiu întîi în surghiun şi apoi vrăjmaşul patriei? Ai putut trece prin foc şi sabie acest pămînt care te-a născut şi te-a hrănit? Deşi erai învrăjbit de ură şi ochii ţi-erau aprinşi de jarul înverşunatei mînii, nu ţi-a pierit îndîrjirea cînd ai trecut hotarele patriei? Cînd în faţa ochilor tăi s-a perindat icoana Romei, nu ţi-a venit în minte deodată: între zidurile cetăţii se află casa mea, zeii mei protectori, sfînta vatră proteguită de zeii casnici, mama mea, soţia mea şi copiii mei? Dacă nu te-aş fi purtat în pîntec şi nu ţi-aş fi dat viaţă, nici Roma n-ar fi azi atacată de vrăjmaşi! Dacă n-aş fi avut un fiu, aş fi putut să-mi sfîrşesc zilele în libertate, în patria mea liberă! Eu nu mai pot să îndur încă o ruşine mai cumplită ca aceasta. Nu pot să fiu mai amărîtă şi mai nefericită decît sînt acum. Gîndeşte-te numai la copiii tăi şi la copiii acestor romani pe care, dacă tu stărui să te rostogoleşti pînă la capăt pe acest povîrniş, îi aşteaptă o moarte timpurie sau o lungă robie!“

Apoi soţia şi copiii lui s-au apropiat de el, îmbrăţişîndu-l. Strigătele de jale şi vaierele au izbucnit din piepturile întregii mulţimi de femei. Coriolanus, la gîndul că ai săi şi patria sa îndură atît de multe din pricina lui, simţi în sfîrşit că s-a rupt ceva în fiinţa lui. Îmbrăţişîndu-i pe ai săi, le-a spus că sînt liberi să se întoarcă la Roma. De îndată a ridicat asediul, îndepărtîndu-se de zidurile Romei.

După ce legiunile volscilor au ieşit de pe teritoriul roman, analiştii pomenesc că Marcius Coriolanus şi-a pus capăt zilelor, copleşit de ruşine pentru cele ce-a fost în stare să săvîrşească. Alţi analişti scriu că alta a fost pricina morţii lui. Cel mai vechi istoric roman, Fabius Pictor, spune că Coriolanus ar fi trăit pînă la adînci bătrîneţi, amintind că întotdeauna rostea aceste cuvinte: „pentru un bătrîn, viaţa în surghiun e cea mai cumplită năpastă“.

Toată partea bărbătească din Roma nu a precupeţit laudele pe care femeile le meritau; slava binemeritată a acestor femei nu a fost pricina de pizmă, ci dimpotrivă un prilej minunat de a le da ca pildă tuturor. În amintirea acestor femei s-a

ridicat un templu, în cinstea zeiței Fortuna Mulicbris[89], zeița Norocului femeilor.

Apoi volscii, uniți cu aequii, s-au întors din nou pe teritoriul roman. Numai că aequii n-au putut răbda să fie comandați de Attius Tullus. Din cearta aceasta — cine să fie în fruntea oștilor: o căpetenie din rîndurile volscilor sau din rîndurile aequilor — s-a iscat pînă la urmă o încăierare în toată regula, care s-a sfîrșit cu o baie de sînge. Cu acest prilej, ursita poporului roman a vrut să scape din nou norodul de doi dușmani atît de înverșunați.

Consulii care au urmat au fost Titus Sicinius și Caius Aquilius. Lui Sicinius i-a căzut la sorți războiul cu volscii, iar lui Aquilius cel cu hernicii, căci și aceștia ridicaseră armele. Hernicii au fost înfrînți în cursul acestui an. Cu volscii s-a dus un război fără sorți de izbîndă.

XLI Apoi au fost aleși consulii Spurius Cassius și Proculus Virginius[90]. Cu hernicii[91] s-a încheiat pace. Li s-au smuls două treimi din ținuturile lor. Consulul Cassius a vrut să împartă o jumătate din acest pămînt latinilor, iar cealaltă jumătate poporului roman. El a adăugat la acest pămînt dăruit pentru împroprietărirea poporului și o altă suprafață destul de întinsă pe care, cu toate că era socotită „ager publicus", pusese mîna prin mijloace nepermise un cîrd de exploatatori din rîndurile aristocrației, care au fost aduși în fața justiției de consulul Cassius.

Fapta lui îndrăzneață i-a băgat în sperieți pe mulți din patricieni, care la fel uzurpaseră drepturile poporului, gîndindu-se că și ei, la rîndu-le, își vor pierde proprietățile însușite prin înșelăciune. Apoi aristocrații mai erau frămîntați și de teama că prin acest act de dărnicie consulul roman deschide porțile libertății către un orizont sumbru. Atunci s-a promulgat cea dintîi[92] lege agrară.

Această reformă a stîrnit tulburări și frămîntări nemaipomenite în sînul întregului popor. Celălalt consul se împotrivea reformei și acestei mărinimii a lui Cassius, fiind susținut pe sub ascuns de patricieni, și nu o dată a izbutit să întărîte tot poporul împotriva sa. Plebeii, însă, au început să-și iasă din

răbdări cînd s-a răspîndit ştirea că acest pămînt, care se cuvine de drept numai lor, a fost acordat aliaţilor Romei. De multe ori lumea l-a auzit pe consulul Virginius făcînd profeţii cu prilejul adunărilor poporului, spunînd că „darul colegului său e ca molima ciumei. Cei care au primit loturi de pămînt au să vadă în curînd ce-i aşteaptă: toţi împroprietăriţii vor cădea în robie; trebuie să se ştie că în felul acesta se netezeşte din nou calea către tirania regilor. De ce trebuie să primească acest pămînt aliaţii lor şi latinii? La ce a fost nevoie să se înapoieze a treia parte din ţinuturile lor, cucerită de romani de la hernici, duşmanii lor de pînă acum, dacă nu în scopul ca aceste popoare să-l aibă în fruntea lor pe Cassius, în rolul lui Coriolanus?“

Atitudinea lui Virginius de a crea o dezbinare şi de a face să cadă şi această lege agrară începuse să prindă rădăcini şi în popor. Amîndoi consulii căutau pe întrecute să cîştige de partea lor poporul. Virginius susţinea sus şi tare că el nu va îngădui să se împartă loturile de pămînt decît numai cetăţenilor romani. Cassius însă, mai drept, stăruia că şi aliaţii au dreptul la aceste pămînturi, şi din această pricină ajunsese urît de poporul roman, mai ales cînd el hotărîse, în scopul recîştigării dragostei poporului, să facă şi un act de dărnicie, şi anume să se împartă poporului aurul provenit din vînzarea cerealelor aduse din Sicilia. Însă poporul a respins acest act de dărnicie, pe care consulul Cassius l-a pus la cale — gîndeau ei — numai în scopul de a pune mîna pe tronul regal.

Astfel, din pricina acestei bănuieli sădite de aristocraţie, poporul n-a primit dania acestui consul — aşa de înrădăcinată era teama de tirania regilor — ca şi cum poporul s-ar fi simţit ghiftuit de atîta belşug. De aceea, îndată ce consulului i-a expirat mandatul, se ştie că a fost judecat, osîndit şi executat[93]. Unii analişti scriu că însuşi tatăl său l-ar fi ucis pe Cassius, şi că bătrînul, care cunoştea bine toate dedesubturile, l-a biciuit pînă l-a răpus, hărăzind apoi toate bunurile şi averea fiului său zeiţei Ceres. De atunci a rămas o statuie cu această inscripţie: dată din averea familiei Cassius.

Am găsit menţionat însă de unii analişti o ştire mai demnă de crezare, că consulul Cassius a fost judecat de quaestorii[94]

C. Fabius şi L. Valerius, care l-au condamnat pentru învinuirea de înaltă trădare, şi că locuinţa lui a fost dărîmată în urma hotărîrii senatului. Pe locul ei se află un teren rămas liber în faţa templului zeiţei Tellus[95]. De altfel, fie că această condamnare a fost hotărîtă de autorităţile statului, fie de vreun membru din familia lui, Cassius[96] a fost judecat în timpul consulatului lui Servius Cornelius şi al lui Quintus Fabius.

XLII Totuşi, ura poporului împotriva lui Cassius n-a durat multă vreme. Binefacerile legii agrare i-au răscolit din nou gîndurile, îndemnînd poporul să-şi amintească mereu de această lege, cu toate că autorul ei dispăruse. Cererile poporului de a se pune în aplicare legea agrară au devenit şi mai stăruitoare în urma lăcomiei patricienilor faţă de drepturile şi interesele plebeilor, mai ales că patricienii, în anii în care romanii au învins pe volsci şi pe acqui, au pus mîna pe toată prada de război care se cuvenea soldaţilor.

Consulul Fabius a vîndut toată prada luată de la duşman, înglobînd-o în patrimoniul statului. Numele lui Fabius era urît de popor şi din pricina celuilalt consul ales cu prilejul ultimelor alegeri: patricienii au ţinut cu tot dinadinsul ca o dată cu L. Aemilius să fie ales consul şi Fabius. O răscoală cu mare vîlvă era cît p-aci să izbucnească în popor împotriva patricienilor, dacă nu se ivea primejdia unui război în afara graniţelor.

Neînţelegerile dintre cetăţenii romani au fost curmate o bucată de vreme în faţa primejdiilor comune; patricienii şi plebeii, uniţi, au izbutit să înfrîngă pe volsci şi pe aequi, vechii lor duşmani, armata romană fiind comandată de Aemilius. Romanii au repurtat un strălucit succes, cea mai mare parte a duşmanilor fiind puşi pe fugă. Cavaleria romană i-a urmărit, ca să-i nimicească pe toţi.

In acelaşi an a fost inaugurat templul lui Castor, la 15 iulie. Înălţarea acestui templu fusese făgăduită în timpul dictaturii lui Postumius, pe vremea războiului cu latinii. L-a sfinţit chiar fiul acestuia, ales decemvir în acest scop.

La Roma din nou au fost agitate spiritele pe temeiul foloaselor ce le-ar putea trage poporul de pe urma legii agrare.

Scanned with CamScanner

Tribunii plebei au vrut să comemoreze însemnătatea puterii tribuniciene şi s-o facă mai populară, printr-o lege agrară, în sprijinul maselor largi ale poporului. Patricienii însă, temîndu-se că norodul are să-şi facă din nou de cap în dauna lor, se îngrozeau de toate aceste reforme şi dovezi de dărnicie, căci pentru ei acestea nu însemnau altceva decît îndemnuri şi momeli de a crea stări de neliniştе şi nesiguranţă. Cei mai zeloşi susţinători ai intereselor patricienilor erau consulii, care opuneau cea mai mare rezistenţă acestor reforme. De aceea, partida aristocratică a repurtat biruinţa, impunîndu-şi punctul ei de vedere nu numai în acel moment, ci şi pentru anul următor, alegîndu-şi noii consuli devotaţi cauzei lor, pe Marcus Fabius, fratele lui Caeso, şi pe Lucius Valerius, acesta din urmă şi mai urît de popor în urma acuzaţiilor aduse de el lui Spurius Cassius.

Şi în cursul acestui an patricienii s-au luptat cu tribunii. Totuşi, legea agrară a fost din nou zădărnicită de patricieni, tribunii poporului susţinînd-o de-a surda. În primul rînd aveau de înfruntat un potrivnic de talia lui Fabius, care fusese ales consul în trei dregătorii neîntrerupte şi care era, de bună seamă, destul de priceput ca să tragă sforile şi să ducă lupta împotriva tribunilor. De aceea, demnitatea consulatului a rămas atîta vreme un bun al familiei sale, fiindcă Fabius era sprijinit de întreaga aristocraţie. S-a mai întîmplat atunci să se înceapă iarăşi ostilităţile cu veienţii. La rîndul lor, şi volscii au ridicat din nou armele. Numai că, pentru rezolvarea acestor conflicte din afara graniţelor, romanii aveau la îndemînă destule mijloace, pe care le iroseau însă cu prilejul ciocnirilor lăuntrice.

În timpul acesta se mai auzeau răspîndite prin lume veştile că s-au întîmplat tot felul de minuni şi de semne cereşti, care zăpăceau şi mai mult minţile bolnave ale oamenilor, fiindcă aceste semne, venite zilnic, prooroceau prăpădul şi urgia care se vor abate asupra oraşului şi ogoarelor. Augurii, la rîndul lor, îngrozeau şi mai tare lumea, fiindcă ori de cîte ori erau consultaţi, fie oficial, cu prilejul auspiciilor, atît din cercetarea mărunţaielor victimelor sacrificate, cît şi din zborul păsărilor, fie de simpli cetăţeni, nu făceau alte profeţii decît că cerul s-a mîniat pe oameni, fiindcă jertfele n-au fost aduse potrivit

Scanned with CamScanner

rînduielilor religioase. Se spunea că s-a curmat această spaimă a oamenilor numai după ce a fost condamnată și executată Oppia, o fecioară vestală, pentru că și-a pătat cinstea.

XLIII După aceste evenimente au fost aleși consuli Quintus Fabius și Caius Iulius. Și în cursul acestui an neînțelegerile interne au continuat să învrăjbească cele două clase, iar războiul de dincolo de hotare a fost mai greu. Aequii au ridicat din nou armele contra Romei. Veienții au pustiit teritoriul roman, înaintînd cu prădăciunile pînă aproape de Roma. Pentru că îngrijorarea creștea văzînd cu ochii din pricina acestor războaie, au fost aleși consuli Caeso Fabius și Spurius Furius. Aequii au împresurat orașul latinilor, Ortona[97]. Veienții, încărcați cu atîtea capturi strînse de pe urma prădăciunilor lor, au ajuns cu îndrăzneala pînă acolo încît au amenințat chiar Roma cu asediul. Primejdiile războaielor împotriva Romei, în loc să-i potolească pe plebei, i-au întărîtat și mai tare, fiindcă poporul s-a întors din nou la vechiul obicei de a nu răspunde la chemarea sub drapel.

Tribunul poporului, Licinius, fiul lui Spurius Licinius, convins că a sosit momentul să impună în fața patricienilor, în această împrejurare atît de grea pentru ei, proiectul legii agrare, și-a luat asupră-și răspunderea acțiunii de a împiedica mobilizarea armatei. Numai că a reușit să facă să cadă asupra lui toată ura împotriva puterii tribuniciene, fiindcă nu numai consulii i s-au împotrivit din răsputeri, dar și colegii săi de funcție i s-au ridicat împotrivă. Cu ajutorul celorlalți tribuni consulii au putut să ducă la bun sfîrșit mobilizarea armatei. Se recrutează efective pentru două armate, în scopul desfășurării în același timp a două campanii. Fabius primește comanda unei armate, avînd însărcinarea de a porni împotriva aequilor, iar Furius primește a doua armată, împotriva veienților.

În campania cu veienții operațiunile s-au desfășurat fără nici un eveniment demn de menționat. La rîndul lui, Fabius a avut de luerat mai mult cu poporul, decît cu vrăjmașul. Singur acest consul a salvat republica, cu toate că soldații armatei sale, din ură împotriva consulilor, au ajuns s-o trădeze pe cît le-a stat în putință, refuzînd să-i execute ordinele. După

ce Fabius şi-a pus la punct planul său de luptă, luînd o sumă de măsuri dictate de raţiuni superioare de comandament pentru ducerea la bun sfîrşit a acestui război, şi-a aşezat armata într-un asemenea dispozitiv de luptă, încît a izbutit să dea peste cap frontul duşman numai printr-o singură acţiune întreprinsă de cavalerie. Cînd Fabius a dat ordin pedestrimii romane să iasă din poziţii şi să urmărească vrăjmaşul, aceasta a refuzat să execute ordinul. Cu toate stăruinţele comandantului, care ajunsese de nesuferit ostaşilor, şi cu toate riscurile de a se acoperi cu o mare ruşine în faţa republicii, în afară de primejdia reîntoarcerii duşmanului pe poziţii în cazul că i-ar fi revenit curajul, pedestrimea română n-a vrut să execute ordinele. Mai mult, ea nu rămîne nici pe poziţii, în formaţie. Fără să primească vreun ordin, ostaşii romani s-au întors în tabără cu capul plecat, abătuţi şi trişti. Oricui i-ar fi părut că au înfăţişarea unor învinşi pe cîmpul de bătaie, pentru că-şi blestemau cînd comandantul, cînd cavaleria lui, care făcuse această ispravă fără ei. Dar nici Fabius n-a fost în stare să găsească un mijloc potrivit pentru îndreptarea acestei stări de lucruri şi pentru curmarea acestui exemplu atît de cumplit. Se întîmplă de foarte multe ori ca unii comandanţi să-şi dovedească mari însuşiri în arta conducerii războiului, cîştigînd victorii după victorii asupra duşmanului, însă sînt lipsiţi total de simţ politic, fiindcă nu sînt în stare să-şi conducă concetăţenii cum se cuvine.

Consulul s-a întors la Roma cu această faimă de învingător, fiindcă, la urma urmei, el singur cîştigase laurii victoriei în acest război. În schimb, însă, a cules şi cea mai înverşunată ură din partea ostaşilor săi. Dar patricienii n-au pregetat să-şi răsplătească pe omul lor şi au făcut tot posibilul ca instituţia consulatului să rămînă ca un drept al familiei Fabia. De aceea a fost ales din nou consul, dîndu-i-se un coleg în persoana lui Cneius Manlius.

XLIV Şi în cursul acestui an s-a ivit un nou tribun, care iarăşi a propus o lege agrară. Noul tribun al poporului se numea Tiberius Pontificius. Acesta, mergînd pe aceeaşi cale ca şi înaintaşul său, tribunul Licinius, a reuşit o bună bucată

de vreme să împiedice mobilizarea armatei. Din nou patricienii s-au îndîrjit, simţind pericolul, şi atunci Appius Claudius a luat cuvîntul în senat, spunînd următoarele:

„Puterea tribunilor a fost înfrîntă şi zădărnicită încă din cursul anului trecut, şi prin starea de fapt care s-a continuat pînă azi, şi prin pilda ei însăşi, care rămîne valabilă de-a pururi. S-a găsit, în sfîrşit, calea pentru ca tribunatul să-şi sape singur mormîntul, prăbuşindu-se din pricina propriilor sale greşeli. Întotdeauna se va găsi un alt tribun care va căuta să cîştige biruinţa asupra colegului său de tribunat şi care îşi va da silinţa să fie şi pe placul aristocraţiei, şi să slujească şi binelui şi intereselor republicii. Se pot găsi oricîţi tribuni, în cazul că va fi nevoie de mai mulţi, gata oricînd să-i ajute pe consuli. Dar şi unul e de ajuns pentru a zădărnici iniţiativele tuturor celorlalţi. De aceea, şi consulii şi fruntaşii senatului să-şi dea silinţa să cîştige de partea lor, dacă nu pe toţi tribunii, măcar pe unii din ei, în interesul şi al republicii şi al senatului".

Patricienii fură convinşi de această lecţie dată de Appius; de aci înainte toţi caută să se ia cu binişorul pe lîngă tribunii poporului, ca să le cîştige bunăvoinţa, şi în acelaşi timp şi foştii consuli izbutesc, fie cu vaza lor, fie cu mijloacele şi cu legăturile cu fiecare dintre ei, să susţină drepturile şi puterea aristocraţiei mai departe. Foştii consuli au izbutit să-i convingă pe tribuni că puterea tribuniciană trebuie să fie folosită de aci înainte numai pentru interesele republicii, nu pentru ale plebeilor. Consulii, sprijiniţi de un număr de patru tribuni, numai unul fiind împotrivă, reuşesc să vină în sprijinul intereselor republicii şi să mobilizeze armata. Astfel s-a pornit războiul cu Veii. Pe teritoriul acestei cetăţi se adunase o armată uriaşă, fiindcă din toate regiunile Etruriei îi veniseră numeroase ajutoare. Duşmanii romanilor fuseseră ademeniţi nu atît pentru a da ajutor veienţilor, în vederea acestui război, ci fiindcă socoteau că a sosit momentul ca republica romană să se prăbuşească pînă-n temelie din cauza neînţelegerilor şi frămîntărilor interne. Fruntaşii tuturor populaţiilor etrusce susţineau sus şi tare în adunările lor următoarele:

Scanned with CamScanner

„Nu pot fi veşnice mijloacele şi posibilităţile Romei atunci cînd poporul şi conducătorii lui fireşti se sfîşie între ei prin neînţelegeri şi răscoale continui. Revoltele interne sînt o otravă care pătrunde încetul cu încetul în toate încheieturile organismului statului şi-l face să se prăvălească în hău. State bogate şi uriaşe imperii ajung şi ele să piară, ca toţi muritorii de rînd. Răul acesta a pătruns şi a săpat adînc la rădăcina existenţei republicii romane, fie din pricina vederilor prea strîmte ale patricienilor, fie a răbdării şi îngăduinţii şi pasivităţii prea mari a poporului. Acuma însă cupa s-a umplut, vărsîndu-se peste margini. Statul roman s-a transformat în două tabere, fiecare din ele îşi are autorităţile şi conducătorii săi fireşti, fiecare din ele îşi are legile sale proprii. Dezbinarea din sînul republicii romane a ieşit în vileag cu prilejul mobilizărilor armatei romane, creîndu-se în felul acesta un obicei, cu toate că pe frontul de luptă ostaşii continuă să execute ordinele comandanţilor romani. Cîtă vreme a existat şi va exista disciplină militară în rîndurile ostaşilor, Roma va putea dăinui. Dar iată acum şi dovezi că soldaţii s-au săturat şi nu vor să se mai supună comandanţilor lor. În ultimul război, chiar pe front, în timpul bătăliei, armata romană a predat fără preget şi remuşcare aequilor învinşi o biruinţă pe care o avusese în mînă. Ostaşii şi-au părăsit drapelele, şi-au părăsit comandantul, lăsînd baltă poziţii şi front, şi tot, şi s-au întors în tabără, călcînd ordinele şefilor. Într-adevăr, dacă se stăruie puţin, se va descoperi că Roma poate fi învinsă cu ajutorul propriilor săi soldaţi. Nu trebuie altceva decît să se declare război Romei şi se va arăta lumii întregi că şi ursita, şi zeii din ceruri vor ajuta de la sine să se sfîrşească cu bine pentru noi acest război."

Nădejdea în dezbinarea dintre popor şi aristocraţie îi întărise pe etrusci care, în trecut — aşa schimbătoare cum e soarta — repurtaseră şi biruinţe, dar suferiseră şi înfrîngeri.

XLV La rîndul lor, şi consulii romani se înfricoşau de propriii lor ostaşi, de propriile lor arme. Era vie în amintirea lor pilda atît de urîtă din ultimul război, ca să nu se mai ivească din nou îngrozitoarele perspective de a avea două

fronturi deodată, în loc de unul. De aceea, consulii ţin mereu armata în tabără, de teamă să nu apară această primejdie. Ei credeau că poate şi timpul le este bun tovarăş şi sfătuitor pentru potolirea spiritelor aţîţate şi că ostaşii trebuie să-şi revină la matcă.

Veienţii şi etruscii sînt din ce în ce mai îndîrjiţi împotriva romanilor, provocîndu-i necontenit. La început dau năvală cu pîlcuri de cavalerie, ajungînd pînă în apropierea taberei romane, cu gîndul de a se lua la harţă. La urmă, vrăjmaşii, nevăzînd nici o mişcare, îi împroaşcă şi pe consuli şi întreaga armată romană cu o ploaie de sudălmi: „romanii pun pe seama neînţelegerilor lăuntrice dintre cele două clase pricina pentru care nu vor să răspundă la provocări, cînd, de fapt, romanilor le e frică să lupte cu ei. Adevărul e că şi consulii se bizuie mai puţin pe curajul ostaşilor lor decît pe încrederea în ei. Iată un nou fel de răzvrătire mută, fără nici un fel de zăngănit de arme, deşi toată lumea e înarmată pînă-n dinţi". În afară de aceasta, etruscii le mai azvîrleau tot felul de jigniri, născocind năstruşnicii, fie neadevărate, fie cu un sîmbure de adevăr, pe seama neamului şi obîrşiei romanilor.

Pe cînd duşmanii se făleau făcînd atîta zarvă şi hărmălaie în apropierea întăriturilor şi în jurul porţilor taberei, consulii romani se simţeau cît se poate de prost. La rîndul ei, şi gloata nedomesticită şi nepricepută a soldaţilor făcea feţe feţe, simţind cînd revoltă, cînd ruşine pentru felul cum îi trata potrivnicul. Încet, încet, însă, încep să uite de neînţelegerile şi pornirile ce le aveau faţă de patricieni, nemaiputînd răbda să lase nepedepsită această obrăznicie a duşmanului; ostaşii spuneau că „da, într-adevăr pe ei nu-i interesează să cîştige victorii pentru senatori sau pentru consuli: ura, atît împotriva duşmanului de afară, cît şi împotriva duşmanului dinăuntru le clocoteşte în piept, în aceeaşi învolburare. Însă duşmanul dinafară a întrecut cu obrăznicia lui orice măsură şi prea îşi bate joc de ei, prea le rîde în nas".

Atunci ostaşii romani se adună în mare număr în jurul cortului[98] comandantului şi-i cer stăruitor să le dea semnalul de luptă. Consulii convoacă pe toţi fruntaşii şi pe toţi şefii de unităţi la sfat, întreţinîndu-se cu ei multă vreme. Toate

căpeteniile oastei romane, pînă la cel mai mic grad, doresc cu înflăcărare lupta. Însă consulii au găsit de cuviinţă că trebuie să-şi ascundă ţelurile lor, pînă cînd vor fi coapte toate împrejurările, pentru a se porni la atac mai năprasnic ca oricînd; şi zădărăsc şi mai tare soldaţii, aşa fel încît niciodată să nu mai dea înapoi. De aceea, consulii le răspund că n-a sosit încă momentul dezlănţuirii bătăliei; e nevoie ca ostaşii să şadă mai departe liniştiţi în tabără. Apoi dau numeroase ordine: „toţi ostaşii trebuie să evite orice luptă; dacă vreun ostaş va îndrăzni să lupte, trecînd peste porunca lor, acesta va fi socotit ca orice duşman". Trimiţîndu-i pe toţi la unităţile lor încep să se şi arate roadele acestei purtări, fiindcă avîntul ostaşilor creşte, întrecînd orice aşteptări.

Duşmanii însă s-au obrăznicit şi mai tare cînd au aflat de hotărîrea consulilor, de a-i opri pe romani să dea vreo luptă. Ei sînt convinşi că pot jigni pe romani la nesfîrşit, fără să se sinchisească că vor putea fi pedepsiţi vreodată pentru faptul că, neavînd încredere în ostaşii lor, consulii nu le îngăduie să ia armele; ei sînt încredinţaţi că a sosit momentul ca răscoala, care pînă acum a mocnit sub cenuşă, să izbucnească şi că a bătut ceasul din urmă, vestind pierzarea puterii romane. Bucuroşi de această stare de lucruri, etruscii aleargă spre porţile taberei romane, rostind tot soiul de sudălmi la adresa lor, şi cu greu pot fi reţinuţi comandanţii lor de a nu porni la asaltul taberei romane.

Atunci armata romană simte că a ajuns la marginea răbdării, nemaiputînd îndura asemenea ruşine şi ocară. Toată lumea aleargă într-un suflet spre consuli. De astă dată nu se mai adresează pe cale ierarhică şefilor lor, ci strigă toţi cît îi ţine gura. Momentul e prielnic. Totuşi, consulii mai zăbovesc încă. Fiindcă zarva creştea tot mai mult şi fiindcă colegul său de consulat voia să dea înapoi, căci se temea de o răscoală, Fabius ordonă gornistului să sune tăcere, şi apoi rosti următoarele cuvinte:

„Eu ştiu prea bine, Gneius Manlius, că aceşti oameni pot învinge, însă ostaşii mei s-au purtat aşa fel pînă acum, încît nu sînt încredinţat că vor să lupte cu tot dinadinsul. De aceea am hotărît să nu dau semnalul de luptă pînă ce ostaşii nu vor

jura că nu se vor întoarce de la această bătălie decît învingători. Ostaşii romani l-au mai amăgit o dată pe consulul roman, tot pe front. Pe zei nu vor mai îndrăzni să-i mai înşele".

În rîndurile armatei romane era şi un centurion, Marcus Flavolcius, care ceruse printre cei dintîi să se dea semnalul de luptă. El spuse: „Marcus Fabius! Eu mă voi întoarce numai învingător", şi strigă tare că dacă el nu-şi va respecta cuvîntul; „atunci să cadă pe capul său mînia lui Jupiter, părintele zeilor, şi a lui Marte Gradivus, şi a tuturor zeilor!"

În urma acestuia, toată armata romană depune acelaşi jurămînt. După acest act se dă în sfîrşit şi semnalul de luptă. Toţi iau armele şi pornesc la atac, îndîrjiţi şi plini de nădejde. Acum, la rîndul lor, romanii îi împroaşcă cu sudălmi pe etrusci, fiind gata să înfrunte un duşman care nu e bun decît de gură. În cursul acelei zile au strălucit prin vitejie atît patricienii, cît şi plebeii, dar dintre toţi cel mai mult s-a dus faima numelui lui Fabius şi a ginţii sale. Toată lumea e de părere că trebuie să-şi înăbuşe în piept orice supărare din trecut şi mai ales patricienii sînt hotărîţi să împace sufletele oţărîte şi învrăjbite ale plebeilor din pricina altor nemulţumiri, şi necazuri, şi frămîntări. Oştile se aşază faţă în faţă, în linie de bătaie; nici vrăjmaşii veienţi, nici legiunile etrusce nu rămîn mai prejos.

XLVI Potrivnicul era încredinţat, aproape, că oastea romană avea să lupte în acelaşi fel cum a luptat cu aequii. De aceea, avînd în vedere această situaţie deosebit de prielnică pentru ei, duşmanii nădăjduiau că biruinţa va fi de partea lor. Numai că socoteala din tîrg nu s-a potrivit cu cea de-acasă, pentru că totul a ieşit pe dos. Niciodată în trecut armata romană n-a pornit cu mai multă înverşunare ca acum, atît de mult o întărîtaseră atît vorbele de ocară ale duşmanului, cît şi tărăgănarea consulilor. Abia au avut timp etruscii să-şi desfăşoare armata în formaţie de luptă, după ce lăncile au fost aruncate mai mult la voia întîmplării, din pricina înfrigurării primului contact, că romanii au şi început să dea lupta corp la corp cu sabia în mînă, unde curajul bărbătesc şi vitejia se pot dovedi cel mai bine.

Scanned with CamScanner

Tot neamul lui Fabius se găsea în prima linie, între formaţiile de fruntaşi, toţi fiind pildă de vitejie pentru ostaşii întregii armate. Pe unul din Fabii, şi anume Quintus Fabius (care fusese consul cu trei ani mai înainte), care ieşise prea în faţă, depăşindu-şi pe-ai săi în avîntu-i furtunos, înaintînd spre şirurile dese ale duşmanilor, un ostaş etrusc, fălos de puterea şi armele sale, l-a atacat şi i-a înfipt în coşul pieptului sabia. Cînd etruscul şi-a tras sabia, Fabius s-a prăbuşit într-un lac de sînge.

Ostaşii ambelor armate băgară de seamă cum a căzut în luptă acest viteaz, şi romanii începură să piardă terenul, cînd, vijelios, fostul consul Marcus Fabius trecu dintr-un salt peste leşul celui căzut, îşi împinse scutul înainte şi strigă: „Cum, ostaşi? Voi aţi jurat să vă întoarceţi fugind înapoi către tabără? Vă temeţi oare mai mult de cel mai netrebnic duşman, sau de Jupiter şi de Marte, în faţa cărora aţi jurat? Eu, care n-am jurat, nu mă voi întoarce în tabără decît biruitor sau voi cădea luptînd alături de tine, Caeso Fabius!“ Apoi glăsuieşte către consulul Caeso Fabius: „Cu asemenea cuvinte crezi tu, frate, că îi vei putea convinge pe soldaţi să lupte? Numai zeii vor fi în stare să-şi dea seama ce fel de oameni sînt cei care au jurat. Noi trebuie să înflăcărăm sufletele ostaşilor prin faptă şi nu prin vorbă, aşa cum e demn pentru numele Fabiilor“. În felul acesta, cei doi Fabii se năpustesc năprasnic cu lăncile întinse asupra vrăjmaşului, atrăgînd după ei întreg frontul roman.

XLVII În timp ce la flanc lupta s-a restabilit într-o oarecare măsură, la cealaltă aripă, consulul Cn. Manlius a izbutit şi el, la rîndu-i, să reînsufleţească frontul. Aici bătălia avea cam aceeaşi înfăţişare. Pe cînd la cealaltă aripă ostaşii îl susţineau de minune pe Marcus Fabius, reuşind aproape să dea peste cap pe adversar, situaţia fiind la fel ca pe frontul comandat de Manlius; deodată acesta, primind o rană puternică, a fost nevoit să părăsească lupta şi pe ai săi, şi atunci romanii, crezînd că a fost ucis consulul, au început să se retragă. Situaţia ar fi fost primejdioasă pentru romani, care de bună seamă ar fi dat înapoi, dacă n-ar fi intervenit celă-

lalt consul, printr-un iureş, cu cîteva roate de călăreţi, în flancul duşman. El strigă în gura mare, ca să audă toată lumea, că Manlius, tovarăşul său de consulat, trăieşte şi că în sectorul lui el şi-a învins duşmanul. În felul acesta a izbutit să refacă situaţia, care fusese destul de grea pentru romani. Însuşi Manlius s-a arătat din nou în prima linie, pentru a restabili situaţia.

Ivirea ambilor consuli laolaltă, în prima linie, i-a înflăcărat şi mai mult pe luptători. În acelaşi timp, etruscii, încrezători în superioritatea lor numerică faţă de duşmani, făcuseră greşeala de a-şi retrage rezervele de pe poziţie, în scopul de a lua cu asalt tabăra romană; trupele romane acţionează de astă dată împotriva rezervelor duşmane care, pornite după pradă, pierdeau vremea degeaba, nefăcînd nici o ispravă. Triariii romani, care nu fuseseră în stare să înfrunte primul atac, au trimis ştafete la consulii lor, ca să le aducă la cunoştinţă situaţia; revenind în formaţiuni ordonate, ajung în faţa cortului comandantului suprem şi pornesc din nou la atac, din imbold propriu. La rîndul lui, şi consulul Manlius, reîntors în tabără, zădărniceşte orice ieşire a vrăjmaşului pătruns aci, concentrîndu-şi unităţile sale în faţa tuturor porţilor.

Etruscii, turbînd de furie, îşi pierd cumpătul; totuşi se apără mai departe cu înverşunare. În timp ce încearcă zadarnic în cîteva rînduri să spargă încercuirea de fier a romanilor, dînd atacuri desperate, cînd ici, cînd colo, un singur pîlc de etrusci tineri se năpusteşte buluc asupra consulului roman, pe care îl recunoscuse după veşminte şi arme. Prima grindină de lănci se înfige în garda lui, orînduită în apărare în jurul consulului. Pînă la urmă, garda lui, covîrşită de superioritatea numerică a duşmanului, nu i-a mai putut stăvili atacul. Consulul, rănit de moarte, se prăbuşeşte de pe cal, şi întreaga lui cohortă este risipită. Etruscii capătă noi puteri de luptă. Romanii intră din nou în neorînduială, împrăştiindu-se prin toată tabăra. Situaţia ar fi devenit din nou primejdioasă dacă comandanţii de legiuni n-ar fi reuşit să smulgă leşul consulului din mîinile etruscilor şi dacă n-ar fi deschis una din porţi în faţa vrăjmaşului. Etruscii dau buzna pe poartă, ieşind în neorînduială. Dar de astă dată

se izbesc de unitățile romane, comandate de consulul însuși, care a cîștigat o biruință deplină. Și aici dușmanii sînt nimiciți pînă la unul.

Biruința atît de strălucită a armatelor romane este adumbrită de moartea vitejească a doi dintre cei mai străluciți comandanți romani. De aceea, cînd senatul roman a decretat purtarea în triumf a consulului rămas în viață, acesta a rostit următoarele cuvinte: „Dacă armata vrea să-și sărbătorească triumful fără comandantul ei care a căzut pe cîmpul de luptă, bucuros el își dă încuviințarea sa, avînd în vedere purtarea pilduitoare a ostașilor săi în acest război; cît despre sine, el nu poate primi coroana de lauri, cînd are inima frîntă de atîta jale, din pricina doliului familiei sale pentru pierderea fratelui său și cînd însuși statul a fost văduvit de unul din cei mai prețioși comandanți, pierzîndu-și consulul în funcție".

Refuzul acestui triumf a fost pentru el mai glorios ca oricare alt triumf sărbătorit în trecut, tocmai prin această renunțare. De multe ori, și mai ales atunci cînd renunți la o glorie binemeritată, soarta îți face parte de o slavă cu adevărat nepieritoare. Fabius se afla în fruntea alaiului de înmormîntare, care ducea la locul de veci pe cei doi viteji, pe fratele său și pe colegul său de consulat. El nu pregetă să-i laude cum se cuvine pe bravii dispăruți. Neprecupețind laudele pentru meritele celor căzuți, Fabius are parte de cei mai strălucitori nimbi. Aducîndu-și aminte de ceea ce făgăduise solemn atunci cînd intrase în dregătoria consulară, că se va strădui să aducă liniște și împăcare în sufletele poporului, Fabius i-a împărțit pe la casele patricienilor pe luptătorii răniți, pentru a fi îngrijiți de ei. Cei mai mulți răniți au fost primiți în casa Fabiilor; nicăieri nu li s-au dat mai frumoase îngrijiri ca acolo. În felul acesta, Fabii au cîștigat cea mai mare dragoste și prețuire din partea poporului, prin marile foloase aduse republicii.

XLVIII Caeso Fabius, avînd de partea sa simpatia întregului popor și susținut de patricieni, a fost din nou ales consul, avînd coleg pe Titus Virginius. De astă dată n-a mai

Scanned with CamScanner

avut grija războaielor şi a mobilizărilor armatei şi nici vreun alt gînd de acest soi, ci a vrut, în primul rînd, să înfăptuiască cît mai repede solidaritatea şi unirea poporului cu patricienii, continuîndu-şi acţiunea începută în consulatul dinainte, cu nădejdi de a da roade. De aceea, chiar la începutul perioadei sale de consulat, el însuşi, din propriu-i imbold, a făcut propunerea ca senatul să ia asupră-şi sarcina întocmirii unui proiect de lege în legătură cu noua reformă agrară, luînd-o înaintea oricărui tribun care ar ţinti o asemenea înfăptuire: prin urmare, senatul să împartă foştilor luptători din rîndurile poporului loturi de proprietate din teritoriile cucerite de la vrăjmaşi, pentru că sînt pe deplin îndreptăţiţi să aibă pămînt aceia care l-au cucerit cu truda, cu vitejia şi cu sîngele lor propriu.

Însă patricienii, mici la suflet, i-au respins propunerea. Unii dintre ei au şi început să cîrtească, învinuind pe sub ascuns pe Caeso Fabius că e dornic de slavă şi mărire, că e setos de îmbogăţire; în el s-a stins de mult acel faimos C. Fabius. Totuşi, pe vremea lui Fabius n-au mai fost tulburări interne.

Populaţia latină era hărţuită mereu de aequi, care le tot călcau graniţele. Caeso Fabius, trimis în fruntea armatei romane, purcede la pustiirea ţinuturilor duşmane. Atunci aequii s-au retras în spatele zidurilor groase ale cetăţii lor. De aceea n-a mai avut loc nici o bătălie vrednică de amintit. Dar s-a răspîndit ştirea că celălalt consul a suferit o ruşinoasă înfrîngere din partea veienţilor, din pricina unei acţiuni nesăbuite, şi că ar fi fost vai şi amar de armata romană dacă n-ar fi intervenit la timp şi cu succes tot Caeso Fabius.

În vremea aceasta, între Roma şi Veii n-a fost nici pace, nici război. Toate operaţiunile aveau forma unor lupte de hărţuială şi de incursiuni reciproce. Veienţii, ori de cîte ori veneau legiunile romane, se retrăgeau în spatele zidurilor cetăţii, ferindu-se să dea lupta. Iar cînd băgau de seamă că armata romană s-a retras, iarăşi îşi începeau prădăciunile, pustiind ogoarele romane. În felul acesta se jucau cu focul: cînd romanii le declarau război, etruscii evitau să-l desfăşoare în cîmp deschis, pretextînd că doresc pace; totuşi, ei

Scanned with CamScanner

călcau mereu pacea prin acest război tîlhărese. Din pricina aceasta, starea de încordare se menţinea mai departe, nepu-tîndu-se curma această primejdie o dată pentru totdeauna. Mai ales că se iveau şi alte pericole: nici aequii şi nici volscii nu voiau să se potolească, pentru că îi ricîia mereu la inimă gîndul de revanşă, şi căutau despăgubiri pentru dezas-trul suferit de curînd. Mai erau apoi semne că şi sabinii au de gînd să reînceapă ostilităţile, şi că întreaga Etrurie clo-coteşte.

Însă duşmanul din Veii, plictisitor mai mult prin hăr-ţuielile neîncetate, fără să fie pentru romani o problemă mai grea de rezolvat sau o primejdie, îi preocupa totuşi, din cînd în cînd, numai pentru a se scăpa o dată de un asemenea coş-mar şi pentru a se pune capăt obrăzniciei veienţilor, care nu putea fi trecută cu vederea şi care nu mai putea fi amînată la nesfîrşit. Atunci, în corpore, toţi membrii familiei lui Fa-bius s-au adunat în incinta senatului. Consulul Fabius a luat cuvîntul în numele alor săi, rostind următoarele:

„Cinstiţi senatori! războiul cu veienţii, aşa cum ştiţi şi voi, impune înjghebarea şi dezlănţuirea unor atacuri nein-trerupte, însă nu de mari proporţii, ci desfăşurate de o singură ceată de ostaşi. Luaţi-vă asupra voastră povara celor-lalte războaie. Neamului lui Fabius încredinţaţi-i numai această însărcinare: de a sfîrşi o dată pentru totdeauna cu cetatea Veii. Vă asigurăm că slava numelui de romani va fi încre-dinţată unor braţe zdravene, care vor face să dăinuiască de-a pururi această faimă. Noi, cu tot neamul nostru al Fabiilor, avem de gînd să ducem la bun sfîrşit, pe seama şi pe umerii noştri, acest război cu Veii, socotindu-l o cinste încredinţată familiei noastre. Republica va fi scutită de chel-tuieli şi irosiri de forţe omeneşti acolo".

Lui Fabius i s-au adus mulţumiri deosebite. Consulul ro-man, după ce a ieşit din incinta senatului însoţit de toată ceata Fabiilor, care stătuseră în faţa intrării senatului şi aşteptau hotărîrea, s-a întors la casa lui. Numeroşi membri ai familiei sale au primit ordin să fie de faţă a doua zi, toţi înarmaţi, şi să-l aştepte la poarta casei sale.

Scanned with CamScanner

XLIX Toţi s-au întors apoi la casele lor. În întregul oraş se răspîndeşte ca fulgerul această veste. Toţi cetăţenii ridică în slava cerului pe Fabius. Toată lumea învederează că „o singură familie a luat pe umerii săi povara întregii republici; că războiul cu Veii a ajuns grija unei singure familii, încredinţat în sarcina unui pumn de oameni. O, dacă ar mai fi între zidurile Romei numai două familii asemenea lor, înzestrate cu aceleaşi virtuţi! Atunci o familie ar putea să ceară cinstea campaniei cu volscii, iar cealaltă cu aequii, şi atunci poporul roman va putea dăinui, bucurîndu-se de linişte şi pace, iar toate neamurile învecinate vor putea fi supuse de romani".

În ziua următoare Fabiii iau armele, adunîndu-se la locul hotărît, potrivit poruncilor primite. Consulul, venind spre ei, înveşmîntat în mantaua[99] lui de război, vede în faţa casei sale această trupă alcătuită în întregime numai din membrii familiei sale. Intrînd în mijlocul lor, dădu ordin să se aducă flamurile. Niciodată în trecut nu se mai văzuse un asemenea spectacol trecînd prin faţa ochilor locuitorilor Romei, înmărmuriţi de uimire: o ceată atît de mică de luptători, însă toţi vestiţi şi prin faima lor, şi prin trecutul lor, şi prin ultima lor hotărîre! Ceata număra 306 oameni. Toţi patricieni. Toţi făceau parte din aceeaşi familie. Toţi erau oameni numai unul şi unul, care ar fi făcut cea mai mare cinste republicii, putîndu-se alcătui cu ei un întreg senat sau comandanţi adevăraţi, pentru orice împrejurare, pentru orice vremuri! Cu virtuţile unei singure familii, romanii voiau să aducă pieirea poporului veient.

Un mare puhoi de oameni, de cunoscuţi, rude, tovarăşi şi clienţi i-au însoţit o bucată de vreme pe drum. Nu se citea în ochii nimănui vreo îngrijorare sau vreo deznădejde. Toată lumea era convinsă că Fabiii vor fi la înălţimea aşteptărilor. Toată lumea îi privea cu feţele îmbujorate şi cu ochii aprinşi de minunare, urîndu-le „să aibă parte numai de noroc, de slavă şi de fericire în viaţă! Să le ajute cerul să aibă parte de biruinţă din primele clipe ale luptei! Să aibă parte de toate onorurile, de toate triumfurile şi de orice răsplată pe care cei vrednici le pot nădăjdui!".

Scanned with CamScanner

Cînd Fabiii au păşit în rînduri strînse pe lîngă Capitoliu, pe lîngă fortăreaţă şi pe lîngă celelalte temple, prin faţa a tot ce aparţine zeilor şi prin faţa oamenilor, toată mulţimea însoţitorilor a rostit rugăciuni fierbinţi zeilor din ceruri, să ajute acestui pîlc de viteji să aibă parte numai de noroc, ca să se întoarcă cu bine, teferi şi nevătămaţi, în scurt timp, în patria lor, la părinţii, la familiile şi la vetrele lor.

Numai că toate aceste rugăciuni s-au dovedit a fi de-a surda. Ceata Fabiilor a purces pe şoseaua Nefericirii, ieşind din Roma pe sub arcada din dreapta a porţii Carmentale[100], în curînd au ajuns la rîul Cremera[101]. Fabiii au găsit de cuviinţă că e bine să-şi instaleze tabăra acolo. Tocmai atunci au intrat în funcţie noii consuli, L. Aemilius şi C. Servilius. În vremea aceasta, ceata Fabiilor trecea prin foc şi sabie întreg ţinutul din jur. Fabiii reuşiseră să se menţină nestingheriţi pe poziţiile lor şi în acelaşi timp să restabilească liniştea şi siguranţa pe întreg teritoriul unde ţara etruscă se învecina cu republica romană, băgînd groaza în duşmani, încît aceştia nu s-au mai încumetat să iasă din bîrlogul lor. O bună bucată de vreme au fost întrerupte aceste acţiuni de devastare, pînă cînd, într-o zi, veienţii cerînd ajutor etruscilor, aceştia au sosit cu o armată mare în sprijinul lor, pentru a asedia tabăra Fabiilor de la Cremera.

Legiunile romane aduse în grabă de consulul L. Aemilius au început îndată lupta cu armata etruscă. Veienţii n-au mai avut timp să-şi aşeze armata în linie de bătaie. În timp ce ei îşi manevrau unităţile prin mişcări nesigure şi-şi aşezau armata şi rezervele în formaţie, un escadron al cavaleriei romane, intervenind din flancul frontului roman, i-a dat numaidecît peste cap, nemailăsîndu-le răgaz să se orînduiască pentru luptă şi nici să rămînă pe poziţie. În felul acesta veienţii au fost puşi pe fugă şi împrăştiaţi prin toate părţile; rămăşiţele lor ajung pînă la „Stîncile Roşii"[102], unde era aşezată tabăra duşmană. În urma acestor evenimente, veienţii cer pace romanilor. Pacea a fost încheiată. Roma s-a căit amarnic de ceea ce a făcut, fiindcă a dovedit prea multă uşurinţă încheind pace înainte ca pîlcul lui Fabius să fi fost retras din Cremera.

Scanned with CamScanner

2. Lupta cetei lui Fabius cu veienții a început din nou, fără mari pregătiri. Fabiii recurgeau la simple năvăliri și pustiiri de ogoare, precum și la atacuri date prin surprindere; de cîteva ori s-au ciocnit și în cîmp deschis. O singură familie din sînul poporului roman să repurteze biruința asupra unei cetăți atît de însemnate, cea mai bogată și cea mai vestită din toată țara etruscă? Cu greu se puteau împăca veienții cu aceste gînduri, socotind că e o mare rușine pentru ei o asemenea stare de lucruri. Și atunci au urzit un vicleșug, pentru a veni de hac acestor trufași dușmani. Veienților le creștea inima de bucurie, văzînd că pîlcurile Fabiilor prind tot mai mult curaj, din zi în zi, în urma izbînzilor cîștigate. De aceea au trimis, ca din întîmplare, o cireadă mare de vite în calea acestei cete romane, doar, doar de i-ar momi ca să pună mîna pe vite. La rîndu-le, și țăranii din acest ținut și-au părăsit întinsele lor ogoare. Mai mult, și pîlcurile de veienți, care avuseseră însărcinarea de a stăvili atacurile și pustiirile cetelor romanilor, s-au prefăcut că s-au retras. Totul s-a pus la cale cu atîta măiestrie, de parcă ar fi fost o situație adevărată și nu o stratagemă, de parcă veienții se retrăseseră de frica Fabiilor.

Și Fabiii se uitau cu atîta dispreț la ei, încît se credeau de neînvins; erau încredințați cu toții că ei nu vor putea fi înfruntați de nimeni, niciodată.

Aceste convingeri le-au dat imbolduri ca să se ducă să vadă cît este de mare această cireadă, care păștea pe întinsa cîmpie din jurul taberei de la Cremera (mai ales că văzuseră că vitele erau păzite numai de un pumn de slujitori înarmați). Fabiii, lipsiți de prevedere, se avîntă într-un atac fulgerător, dînd peste cap repede mica ceată a acestor paznici, care caută să se împrăștie cît mai repede în toate părțile, făcîndu-se nevăzuți. Fabiii rămaseseră singuri cu vitele, care, la rîndul lor, speriate, fuseseră risipite în toate părțile. Deodată se năpustesc asupra romanilor, din locurile lor ascunse, cetele etruscilor, care se revarsă potop spre acest loc. Fabiii au rămas o clipă surprinși de strigătele năprasnice scoase de dușmani. A început apoi să cadă asupra lor o grindină de lănci, aruncate din toate părțile.

Scanned with CamScanner

Înconjurați pretutindeni de vrăjmași, care izvorau ca din pămînt copleșindu-i cu numărul lor mare, Fabiii sînt încercuiți. Cercul de fier se strînge tot mai mult în jurul lor. Fabiii dispun de un teren din ce în ce mai mic. Deși numărul lor se împuținează văzînd cu ochii, romanii fac minuni de vitejie; armata etruscă își împrospătează mereu formațiile, dezlănțuind atac după atac. În cele din urmă, Fabiii cedară la lupta inegală corp la corp și porniră cu toții acum să ocupe o colme. Ei izbutesc să-și facă drum prin rîndurile dese ale vrăjmașului, străbătîndu-le ca o săgeată; depunînd toate sforțările și întrebuințînd toată măiestria în luptă, izbutesc să spargă cercul de fier. Cărarea ducea spre o măgură, printr-o costișe cu un ușor urcuș.

Acolo Fabiii au pornit din nou o rezistență desperată cu oarecare sorți de izbîndă, fiindcă această poziție dominantă le-a oferit un răgaz de cîteva clipe, ca să mai răsufle și să se odihnească puțin; după supraomenești sforțări, reușesc într-adevăr să-i respingă pe atacatori. Romanii ar fi rămas mai departe învingători pe platoul îngust al acestei măguri, dacă cetele de veienți, trimise să înconjure din toate părțile această înălțime, n-ar fi izbutit să ajungă pînă în vîrful ei. În felul acesta, armata veienților, cu mult mai numeroasă, a putut avea din nou lupta în mînă. Fabiii, pînă la unul, toți au căzut în luptă. Punctul lor de sprijin a fost cucerit.

Analiștii istorisesc că au pierit în luptă 306 luptători romani. Veienții au lăsat să supraviețuiască un singur Fabius, un flăcăiandru, singurul vlăstar din neamul Fabiilor[103]. Din acest vlăstar[104] vor porni noi mlădițe, care vor da cel mai mare sprijin poporului roman în momentele de cea mai grea cumpănă, și în timp de pace, și în timp de război.

LI Pe vremea cînd s-au jertfit pe cîmpul de luptă cei 306 Fabii, erau consuli C. Horatius și Titus Menenius. Ultimul a fost trimis de îndată cu armata împotriva etruscilor, care erau tare făloși în biruința obținută. Și această bătălie s-a încheiat cu neizbînda romanilor, etruscii izbutind să ocupe Janiculum. Roma ar fi fost din nou asediată și ar fi plătit

scump de tot de pe urma acestui război, dacă n-ar fi fost rechemat din ţara volscilor consulul Horatius.

În cursul acestui conflict, situaţia Romei a fost la un pas de prăpastie şi din pricina războiului şi a alimentării (pentru că etruscii trecuseră şi Tibrul); s-a ajuns să se dea lupta chiar pe zidurile Romei. Cea dintîi ciocnire a avut loc în jurul templului Speranţei, unde lupta a fost fără sorţi de izbîndă. A doua luptă s-a dat la poarta Collina. Acolo, cu toate că succesul obţinut de romani a fost de mică însemnătate, totuşi luptătorii romani şi-au recăpătat avîntul de astă dată, redevenind iarăşi vitejii dinainte, cu care aveau să cîştige biruinţele de mai tîrziu.

Sînt aleşi consuli[105] A. Virginius şi Spurius Servilius. După înfrîngerea suferită cu prilejul celei din urmă lupte, veienţii nu s-au mai încumetat să înfrunte pe romani în cîmp deschis. În schimb, şi-au continuat prădăciunile şi pustiirile satelor şi ogoarelor romane, pornind din fortăreaţa de pe muntele Janiculum. Din această pricină, nici plugarii şi nici vitele nu mai erau în siguranţă. Romanii au reuşit să le vină de hac veienţilor folosind acelaşi vicleşug cu care aceştia au înşelat pe Fabii. Veienţii, căutînd să pună mîna pe turmele de vite ale romanilor, au căzut în cursa pregătită de romani. Fiindcă duşmanul avea la îndemînă aici cete mult mai mari faţă de cele ale Fabiilor, baia de sînge vărsat cu acest prilej a fost mult mai mare.

Veienţii s-au înverşunat şi mai tare din pricina acestei înfrîngeri. Numai că îndîrjirea şi mînia lor, izvorîte din această înfrîngere, au fost obîrşia unui dezastru de cele mai mari proporţii. Forţînd trecerea Tibrului în timpul nopţii, veienţii au încercat să ia cu asalt tabăra consulului Servilius. Potrivnicul a fost însă respins cu pierderi sîngeroase şi, neavînd încotro, s-a retras pe muntele Janiculum. Atunci consulul roman a trecut fără întîrziere Tibrul şi şi-a aşezat tabăra la poalele colinei Janiculum, întărind-o straşnic.

A doua zi, în zori, consulul roman, încrezător în forţele sale proprii şi bizuindu-se pe izbînda avută în cursul zilei trecute (o altă pricină era că şi proviziile erau pe sfîrşite), s-a gîndit că cu cît se va zori să dea atacul mai devreme cu un ceas, cu atît mai repede va cîştiga şi biruinţa, şi ca

atare a pornit orbește să ia cu asalt pozițiile dușmanului, urcînd degrabă povîrnișul acestei coline. Încercarea lui a fost zădărnicită însă, suferind o rușinoasă înfrîngere și pierzînd tot ceea ce cîștigase în atacul dinainte. Numai datorită intervenției la timp a colegului său de consulat, el și armata romană au izbutit să scape. Totuși, și de astă dată etruscii, prinși ca între două focuri între cele două armate romane, au fost măcinați rînd pe rînd, pînă la unul, pentru că, încercînd să scape cu fuga, se izbeau cînd de armata unui consul, cînd de-a celuilalt. Astfel, în urma acestei operațiuni îndrăznețe încununate de izbîndă, s-a sfîrșit cu bine și acest război dintre romani și veienți.

LII O dată cu încheierea păcii au intrat în Roma și însemnate cantități de cereale, destul de ieftine, aduse din Campania. Cu aceste transporturi a dispărut și frica cetățenilor că nu vor avea pîine, iar sacii cu grîu, care fuseseră ținuți ascunși, au fost din nou scoși la iveală. Urmarea belșugului a fost că lumea a început din nou să trîndăvească și să risipească.

Chiar și-atunci cînd pe cetățeni nu-i mai păștea necazurile dinafara granițelor, și le căutau ei cu lumînarea aprinsă, în propria lor casă. Tribunii zgîndăresc[106] mai departe masele populare cu vechiul lor cîntec, legea agrară. Tribunii aduc tot felul de învinuiri patricienilor, atacîndu-i nu pe toți o dată, ci pe unul cîte unul. Q. Considius și T. Genunius, autorii proiectului legii agrare, îi fixează lui Menenius, fostul consul roman, ziua cînd trebuie să răspundă în fața judecății. Acuzația și-o întemeiau pe faptul că a lăsat să piardă întreaga garnizoană romană din punctul de sprijin de la Cremera, fiindcă consulul își avea tabăra de vară nu departe de Fabii. Tribunii au reușit să-l răpună pe Menenius, ca și pe Coriolanus, cu toate sforțările depuse de aristocrație de a-l salva și cu toate că dăinuia încă în amintirea romanilor imaginea binefăcătoare a tatălui său, Agrippa. Totuși, tribunii au fost destul de moderați în ce privește mărimea osîndii, pentru că, deși ceruseră la început pedeapsa capitală, fostul consul a fost condamnat doar la plata unei amenzi de 2000 ași. Această condamnare, la care fiul lui Agrippa nu se așteptase, și-a plătit-o cu viața. S-a vorbit mult

despre cazul lui; fostul consul, nemaiputînd îndura ruşinea şi amărăciunea, s-a îmbolnăvit de inimă rea şi în scurtă vreme a murit.

În urma acestuia a fost tîrît de tribuni în faţa judecăţii şi un al doilea acuzat, Spurius Servilius[107], îndată după ieşirea din consulat, pe vremea consulilor Caius Nautius şi Publius Valerius, chiar la începutul anului. Acuzatori au fost tribunii poporului Lucius Caedicius şi Titus Statius. Spurius Valerius s-a apărat însă în faţa justiţiei nu ca Menenius, cu rugăciuni şi cu sprijinul patricienilor, ci cu conştiinţa că e nevinovat, şi cu vaza de care se bucura a înfruntat cu toată dîrzenia pe tribuni. Temeiul acuzaţiilor împotriva lui Servilius era felul cum s-a desfăşurat bătălia romanilor cu etruscii pe Janiculum şi înfrîngerea suferită de romani. Servilius era un om aprig şi vajnic. Aşa cum dovedise tărie în faţa primejdiilor ce ameninţaseră cîndva republica, la fel şi acum, în cazul său propriu, a căutat să spulbere învinuirile aduse, apărîndu-se cu străşnicie; nu numai că respinse capetele de acuzare împotriva lui, ci aduse el însuşi grave învinuiri şi tribunilor, şi poporului, pentru condamnarea lui Menenius şi pentru moartea lui, pricinuită de condamnarea nedreaptă; în felul acesta şi-a arătat poporul recunoştinţa faţă de tatăl lui Agrippa care l-a adus înapoi, la Roma, şi pentru că, datorită lui, are la îndemînă acum o sumă de dregătorii şi atîtea legi, la care apelează şi atunci cînd se aprind cu atîta înverşunare. Astfel Servilius a înlăturat primejdia, datorită cutezanţei sale. Şi colegul său de dregătorie, Virginius, propus ca martor, i-a fost un preţios ajutor prin mărturia sa, neprecupeţindu-i laudele, astfel încît judecata nu s-a mai încheiat cu o sentinţă de condamnare, ca la Menenius, nemaidomnind aceeaşi stare de spirit.

LIII Ciocnirile dintre cele două tabere din Roma s-au curmat din pricina izbucnirii unui nou război tot cu veienţii, aliaţi de data aceasta cu sabinii. Consulul P. Valerius, cerînd ajutor latinilor şi hernicilor, porneşte în marş cu armata către Veii. Aici atacă îndată tabăra sabinilor, pe care aceştia o instalaseră în faţa zidurilor cetăţii Veii, stîrnind o buimăceală atît de mare în rîndurile lor, încît sabinii s-au împrăştiat prin

toate părțile. În timp ce încearcă să se dezmeticească, căutînd să se adune din nou în formații de luptă pentru a zădărnici atacul romanilor, aceștia au și pus stăpînire pe poarta taberei unde fusese dezlănțuit primul atac.

Înăuntrul întăriturilor s-a făcut o adevărată baie de sînge, curgînd atîta cît n-a curs în toată bătălia. Învălmășeala din tabăra dușmană pătrunde și în cetate. Veienții, înspăimîntați, aleargă toți la arme. Panica e atît de mare, încît tuturor locuitorilor li se pare că Veii a și fost cucerită. O parte din trupele lor sînt trimise în sprijinul sabinilor; cealaltă parte atacă năvalnic pe romani, care erau preocupați să pună stăpînire pe tabăra sabinilor. Veienții izbutesc să stingherească o bucată de vreme operațiunile romane în curs de desfășurare, creînd o oarecare stare de neorînduială și zăpăceală. Însă repede romanii își revin și opun o eroică rezistență ambilor dușmani. Cavaleria romană, trimisă de consul în avangardă, îi risipește și-i pune pe fugă și pe sabini, și pe veienți. Într-un singur ceas au fost înfrînte două armate, aparținînd la două dintre cele mai puternice și mai de vază cetăți ale Italiei.

In timp ce se petrec aceste evenimente la Veii, volscii și aequii își așază tabăra pe teritoriul latinilor și pustiesc toate satele și ogoarele din jur; însă latinii, din propriul lor îndemn, întovărășindu-și la aceste operațiuni și pe hernici, atacă prin surprindere tabăra aequilor și volscilor, fără să fie de față vreo armată romană sau vreun comandant roman, și reușesc să pună stăpînire pe tabără. Latinii au prins o mare pradă de război, în afară de faptul că și-au luat înapoi și toate bunurile lor răpite de dușman. Totuși, Roma și-a trimis și pe consulul său, C. Nautius, cu o armată împotriva volscilor. Eu cred că Romei nu i-a fost pe plac această măsură a aliaților săi, de a întreprinde operațiuni militare cu propriile lor mijloace și planuri de război împotriva vreunui dușman, fără sprijinul armatelor romane și al comandanților romani. Totuși, consulul cu armata sa n-a izbutit să-i înfrîngă pe volsci; cu toate cumplitele pustiiri și prădăciuni făcute în ținuturile acestora, nu i-a putut sili să iasă dintre ziduri, ca să dea lupta în cîmp deschis.

Scanned with CamScanner

LII După aceste evenimente intră în funcție consulii Lucius Furius și Caius Manlius. Lui Manlius îi revine sarcina de a purta războiul cu veienții. Totuși nu s-a întreprins nici o acțiune militară. În urma stăruințelor depuse de conducătorii veienților, romanii le-au acordat un armistițiu pe o perioadă de 40 de ani, impunîndu-le plata unui tribut în bani, precum și o contribuție în cereale.

În timp ce în afara fruntariilor domnea pacea, în cetate se continuau certurile și dezbinările dintre cele două tabere. Poporul era mereu îmboldit de tribunii săi, care îi tot vorbeau de binefacerile legii agrare. Consulii însă nici nu vor să se sinchisească nici de condamnarea lui Menenius, nici de situația primejdioasă în care căzuse Servilius, și de aceea opun tribunilor cea mai îndîrjită rezistență. Totuși, pînă la urmă, tribunul poporului Cn. Genucius tot a reușit să-i scoată pe consuli din funcție, silindu-i să-și dea demisia. Sînt aleși noii consuli, L. Aemilius și Opiter Virginius. În unele anale am găsit pomenit numele lui Vopiscus Iulius, în locul lui Virginius.

În cursul acestui an, oricare consuli vor fi fost, au fost trîși de tribuni în fața judecății și foștii consuli Furius și Manlius, fiind obligați să se înfățișeze adunării poporului îmbrăcați în haine de doliu. Cei doi sînt acuzați, în afară de tribuni, și de un grup de senatori mai tineri.

Învinuiții atrag atenția judecătorilor și poporului, îi sfătuiesc, îi previn chiar „să nu-i scoată și să nu-i depărteze din demnitățile administrative ale statului, căci altfel vor socoti că nu au alt rost fasciile și podoabele consulare, toga cu purpură și scaunul de onoare, decît ca semnele unui alai de înmormîntare. Și atunci n-au decît să le îndeplinească și onorurile din urmă, conducîndu-i pînă la locul de veci cu tot convoiul jalnic și cu toată pompa cuvenită. Dacă pentru patricieni consulatul este o funcție deosebit de atrăgătoare, atunci să fie convinși toți că consulatul strivit sub călcîiul puterii tribuniciene a decăzut de tot, ajungînd într-un hal fără de hal. Consulii au ajuns de teapa unor bieți slujitori, la bunul plac al tribunilor poporului, nemaiputînd astfel să mai întreprindă nici o acțiune, să mai facă nici un fel de mișcare decît numai atunci cînd primesc poruncă ori încuviințare de la tribuni, așteptînd de la

acțiuna să le facă semn cu degetul. Dacă poporul a ajuns să atragă atenția și senatului, și dacă crede de cuviință că în afară de el nu mai există nimeni în republică, n-au decît să li se perinde prin fața ochilor surghiunul lui C. Marcius Coriolanus, osîndirea și moartea lui Menenius".

Patricienii, înfierbîntați prin aducerea unor asemenea temeiuri de către cei doi acuzați, au început să se consfătuiască între ei, ținînd tot felul de întruniri, de astă dată nu fățișe, ci în taină, ca să nu fie știuți de popor. Patricienii au hotărît să procedeze în felul acesta: cei doi acuzați, vinovați, nevinovați, trebuie răpiți de la judecată și scăpați cu orice preț. Acest plan le-a convenit de minune tuturor patricienilor, deși înfăptuirea lui era foarte primejdioasă. Și cum pentru atare acțiuni se găsesc totdeauna amatori de ocazie, s-a și ivit eroul, gata pentru o asemenea îndrăzneață ispravă. De aceea, în ziua judecății, în timp ce poporul ședea ca pe jăratic, așteptînd procesul, toată lumea a rămas înmărmurită cînd a văzut că tribunul nu mai vine. Apoi, fiindcă această lipsă prea da de bănuit, lumea a crezut că tribunul nu s-a înfățișat, de bună seamă, din pricina amenințărilor patricienilor, și atunci poporul a început să-l învinuiască spunînd că acesta le-a trădat cauza. În sfîrșit, oamenii care fuseseră trimiși acasă la el, să cerceteze ce i s-a întîmplat tribunului, au dat de știre că acesta a fost găsit ucis în casa lui.

Îndată ce s-a răspîndit această veste în marea mulțime a poporului adunat, toată lumea s-a împrăștiat pe la casele lor, așa cum de obicei se întîmplă și pe front cu soldații unei armate, care se risipesc ca potîrnichile cînd aud că le-a fost ucis comandantul în luptă. Mai întîi pe tribuni i-a cuprins spaima, fiindcă și-au dat seama acum, cu prilejul omorîrii colegului lor, că legea inviolabilității tribuniciene, consfințită în mod oficial, nu le mai oferă nici o ocrotire. La rîndul lor, patricienii nu-și ascund în fața nimănui bucuria răpunerii tribunului, ci, dimpotrivă, pretutindeni își arată mulțumirea pentru cele întîmplate. Niciunul din patricieni nu învederează că se căiește de această fărădelege săvîrșită, niciunul nu se simte cu musca pe căciulă, căutînd să dovedească lumii nu numai că n-au nici un amestec în suprimarea tribunului, ci

tocmai, dimpotrivă, toţi trîmbiţează din răsputeri că puterea tribuniciană trebuie îngenuncheată şi pusă sub călcîi, recurgîndu-se chiar la rău.

LV Patricienii, bucurîndu-se ca de o mare biruinţă, obţinută prin acest exemplu atît de rău, hotărăsc mobilizarea armatei romane. Consulii purced la organizarea şi ducerea la bun sfîrşit a acestor operaţiuni fără împotrivirea cuiva, fiindcă tribunii erau tare înspăimîntaţi de cele întîmplate. Atunci poporul începe să-şi verse focul asupra tribunilor pentru tăcerea lor, fiind mult mai îndîrjiţi împotriva lor decît împotriva consulilor, pentru ordinele date. Oamenii din popor aşa cîrteau:

„S-a dus libertatea! S-a ajuns din nou la vremurile grele de altă dată. O dată cu Genucius a fost doborîtă şi înmormîntată şi puterea tribuniciană. Prin urmare, altceva se cade acum să facem: trebuie să chibzuim cum să ne împotrivim puterii patricienilor. Singura scăpare este aceasta: poporul să-şi apere singur drepturile sale, fiindcă nu găseşte sprijin în altă parte. Consulii au în subordinea lor 24 de lictori, toţi oameni din sînul poporului. Prin urmare, nimeni nu trebuie să fie atît de slab şi nu trebuie să dea înapoi de la nici un fel de mijloc, oricît de crud ar fi, dacă într-adevăr sînt oameni care să-i înfrunte pe consuli. Oricare din ei îşi asumă răspunderea de a întreprinde orice faptă, oricît de primejdioasă ar fi ea".

În timp ce se aţîţă unul pe altul cu asemenea cuvinte, lictorul trimis de consuli ca să-l înhaţe pe Volero Publius, un om din popor, care avusese gradul de centurion în armată, fiindcă declarase că nu mai vrea să se înroleze sub drapel, acesta face apel la tribunii poporului. Pentru că aceştia nu îndrăzneau să intervină în sprijinul cetăţeanului, consulii dau ordin ca lictorul să-l dezbrace numaidecît de haine pe fostul centurion şi să-i aplice lovituri cu vergi. Atunci Volero spuse: „Fac apel la popor, deoarece tribunii îngăduie ca un cetăţean liber al poporului roman să fie ucis prin lovituri de vergi, în faţa lor, ca să nu fie ucişi ei, la rîndu-le, în patul lor, de patricieni.

Cu cît Volero răcnea mai tare, cu atît şi lictorul îl zgîlţîia şi întindea, căutînd să-i smulgă şi să-i sfîşie veşmintele de pe

el. Atunci fostul centurion, care avea o forţă herculeană, îmbărbătat şi de gloata care îi sărise îndată în ajutor, l-a îmbrîncit cît colo pe lictor şi apoi şi-a găsit ocrotirea acolo unde mulţimea era mai deasă şi unde erau mai puternice răcnetele celor care-şi arătau revolta şi mînia: „Fac apel la popor, spunea el, cer să fiu luat sub scutul poporului! Ajutaţi-mă, oameni buni! Ajutaţi-mă! Nu mă lăsaţi, tovarăşi! N-aveţi ce să mai aşteptaţi din partea tribunilor, cîtă vreme, la rîndu-le, şi ei au nevoie de ajutorul vostru!"

Poporul se aprinsese. Toată lumea se pregătea de atac, ca pe frontul de luptă. Ieşea limpede în vileag că situaţia era în grea cumpănă. Toţi erau încredinţaţi că nu mai există nimic sfînt pe lume, că a dispărut orice lege, orice dreptate, orice republică, orice proteguire din partea statului. Consulii au încercat să înfrunte cu pieptul lor această furtună dezlănţuită, dar pînă la urmă şi-au dat seama că autoritatea şi vaza lor nu sînt luate în seamă fără sprijinul armatei. După ce lictorii au fost îmbrînciţi şi tăvăliţi prin tină, după ce fasciile şi securile au fost rupte în mii de fărîme, chiar şi consulii au fost scoşi val-vîrtej din for şi împinşi către palatul senatului. Nimeni însă nu ştia cît de departe va merge biruinţa lui Volero. Zarva şi hărmălaia au amuţit numai atunci cînd consulii au dat ordin să fie convocaţi senatorii la şedinţă. În incinta senatului, consulii au început să se plîngă că au fost îmbrînciţi şi insultaţi, învinuind poporul că s-a atins de ei, că au fost loviţi, acuzînd şi pe Volero de silnicie şi aţîţare. S-au exprimat cu acest prilej tot felul de păreri, care de care mai neomenoase, pînă cînd, în cele din urmă, senatorii mai bătrîni şi mai cu minte şi-au impus punctul lor de vedere, fiindcă ei îşi dădeau bine seama că, aprinşi de ură, patricienii nu sînt în stare să se ia la harţă şi să se măsoare cu furia dezlănţuită a maselor populare.

LVI Poporul, îmbrăţişînd cu toată căldura cauza lui Volero cu prilejul ultimelor alegeri, îi încredinţează demnitatea de tribun pentru anul cînd erau consuli L. Pinarius şi P. Furius[108]. Însă, împotriva oricăror aşteptări, cei care credeau că el are să se năpustească cu toată furia împotriva consulilor

anului precedent care-i făcuseră rău lui Volero, el a judecat că interesele republicii trebuie să fie mai presus de loviturile şi suferinţele unui singur cetăţean; de aceea, fără să îngenească nici măcar cu vorba pe cei doi foşti consuli, face propunerea în faţa adunării poporului, ca de aici înainte tribunii plebei să fie aleşi de comiţiile tributе[109]. La prima vedere, această propunere nu făcea grozavă impresie. Totuşi, această iniţiativă răpea patricienilor orice putere de a mai impune în funcţia de tribuni ai poporului pe acela pe care îi voiau ei, desemnîndu-i dintre clienţii şi slugoii lor. Acestor propuneri, foarte preţuite de popor, patricienii se împotrivesc din răsputeri, însă nici consulii, cu toată vaza şi autoritatea lor, şi nici fruntaşii aristocraţiei n-au izbutit să cîştige pe niciunul din colegiul tribunilor ca să se opună acestor propuneri.

Situaţia însă, destul de complicată prin însăşi natura lucrurilor, a rămas mai departe grea. Certurile şi discuţiile s-au prelungit vreme de un an întreg. Poporul l-a reales ca tribun al său, şi pentru anul viitor, pe Volero. Patricienii, convinşi că le-a ajuns cuţitul la os şi că trebuie să dezlănţuie odată lupta împotriva plebeilor, îl impun la consulat pe Appius Claudius, fiul faimosului Appius, înverşunatul duşman al plebei. Noul consul era urît de popor, şi din pricina numelui, şi a trecutului tatălui său. I se fixează şi i se dă un coleg de consulat în persoana lui T. Quinctius.

Chiar de la începutul anului nu se vorbea altceva decît de această lege. În aceeaşi măsură cu autorul legii, Volero şi tribunul poporului, Laetorius, colegul său de funcţie, noul ei susţinător, erau cît se poate de dîrji. Pe Laetorius îl îndreptăţeau să rămînă neclintit în această atitudine şi faptele lui de arme, care îi creaseră o faimă de mare erou, nefiind de nimeni întrecut în luptă pe vremea aceea. Volero nu făcea altceva decît să-şi susţină legea, căutînd însă să nu se atingă de autoritatea consulilor. Laetorius, dimpotrivă, a pornit atacul aducînd grave acuzaţii lui Appius şi familiei sale, care se purtase cu cea mai mare vitregie faţă de poporul roman, dîndu-i atîtea lovituri. El susţinea că tînărul Appius a fost ales consul de patricieni ca să fie călăul poporului, pentru a-şi bate joc de suferinţele lui şi a-l chinui fără milă. Totuşi,

limbajul acestuia, nestrunit şi nemlădiat prin şcoli, nu era la înălţimea setei sale de libertate şi a bărbăţiei sale. Fiindcă nu a găsit la îndemînă alte vorbe, el se adresează poporului simplu: „Cetăţeni, fiindcă eu nu ştiu să vorbesc cu iscusinţă, însă fiindcă ceea ce vă spun e din inimă, ţin să vă dau acest cuvînt de ordine: mîine să fiţi cu toţii de faţă, tot aici. Eu, sau voi impune votarea acestei legi, sau aici voi muri, sub ochii voştri!"

În ziua următoare, tribunii iau loc la masa oratorilor. Consulii şi aristocraţii iau şi ei parte la şedinţă, străduindu-se din răsputeri să împiedice votarea acestei legi de către adunarea poporului. Atunci Lactorius îi pofteşte, cu glas tare, pe cei care nu au dreptul la vot să părăsească adunarea, şi să rămînă numai aceia care trebuie să voteze. Un cîrd de tineri din rîndurile aristocraţiei rămîn pe loc, nevoind să plece. Atunci slujitorul însărcinat anume cu această treabă îi pofteşte să iasă. Însuşi Lactorius dă poruncă să fie îndată înşfăcaţi vreo cîţiva din rîndul acestora.

Consulul Appius declară atunci următoarele: „Tribunii poporului nu au drepturi decît asupra plebeilor, nu şi asupra patricienilor; tribunii nu sînt magistraţii republicii, ci numai reprezentanţii plebeilor; tribunii, cu toată puterea lor, nu pot îndepărta pe nici un cetăţean din adunare, fiindcă atunci, călcînd tradiţia strămoşilor, s-ar putea spune şi următoarele: Cetăţeni, dacă găsiţi de cuviinţă că trebuie să plecaţi din adunare, puteţi pleca".

Consulul putea să-l zăpăcească şi să-l scoată pe Lactorius cu uşurinţă din sărite, vorbindu-i cu dispreţ despre dreptul lor. De aceea tribunul, aprins la faţă de atîta mînie, trimite pe slujitorul său la consul. La rîndul lui, şi acesta trimite pe lictorul său ca să-l înhaţe pe tribun, strigîndu-i în gura mare: „tribunul este un simplu cetăţean şi nu dispune de drepturi şi autoritate; el nu are o funcţie oficială".

Lictorul era cît pe-aci să pună mîna pe el şi să-l ducă pe sus, dacă poporul adunat n-ar fi izbucnit în strigăte şi dacă gloatele întărîtate, venite din tot oraşul, nu s-ar fi năpustit bulue în for şi n-ar fi tăbărît asupra consulului, ca să-şi apere pe ocrotitorul lor. Appius stăruie însă mai departe cu

Scanned with CamScanner

încăpăţînare să rămînă pe poziţia lui, căutînd să înfrunte toată furtuna. S-ar fi ajuns la o încăierare în toată regula, şi chiar la vărsări de sînge dacă celălalt consul, Quinctius, n-ar fi dat însărcinarea foştilor consuli să-l ridice cu forţa din for pe colegul său, dacă nu pot altfel, dacă n-ar fi căutat să potolească spiritele agitate şi dacă n-ar fi rugat şi pe tribuni să dizolve adunarea, pentru că îşi da seamă că poporul era din ce în ce mai pornit.

„Să lase încolo mînia şi supărările, li se adresă consulul. Să aibă puţină răbdare, pentru că timpul va rezolva totul. În linişte, vor putea chibzui mai temeinic la cea mai bună soluţie. Şi senatul va face pe voia poporului, iar consulul, la rîndul lui, pe aceea a senatului."

LVII Cu mare trudă, Quinctius a reuşit să potolească poporul. Însă patricienii au avut şi mai mult de furcă cu Appius, celălalt consul. După ce adunarea poporului a fost dizolvată, în sfîrşit, consulii prezidează dezbaterile în şedinţa senatului. Pînă acum, situaţia fusese nelămurită şi nu se putuse lua vreo hotărîre, din cauza prea marii nepotriviri de păreri, acestea izvorînd fie din pasiunile politice, fie din frica, fie din ura faţă de popor. În urma acestui răgaz de gîndire, acordat într-adins ca să se liniştească spiritele, senatul a fost din nou convocat, ca să chibzuiască acum în linişte asupra situaţiei. În orice caz, toată lumea avea să-i mulţumească lui Quinctius, pentru că datorită intervenţiei lui, la vreme, s-a putut pune capăt încordării şi dezbinărilor. Lui Appius i se adresează următoarea cerere: „Numai în măsura în care el poate înfăptui armonia şi solidaritatea întregului popor poate vorbi de prestigiul şi de autoritatea consulară. În timp ce şi tribunii şi consulii îşi trag ficcare spuza pe turta lor, toată vlaga patriei se macină şi se iroseşte. Cei care au în mîinile lor destinele patriei, caută s-o sfîşie şi s-o îmbucătăţească mai degrabă, pentru a o nărui, în loc să vegheze ca patria să rămînă neatinsă şi nevătămată".

La rîndul lui, Appius ţipa în gura mare, luînd martori şi zeii, şi oamenii că senatul dezertează de la datorie, că republica a fost trădată de senatori din pricina fricii de popor,

că nu senatul este lipsit de consul, ci consulul e lipsit de senat. Că acum el, Appius, e nevoit să accepte aplicarea unor legi mult mai grozave decît acelea date pe Muntele Sacru".

Majoritatea senatului şi-a impus însă punctul său de vedere, şi Appius, nemaiavînd încotro, a tăcut chitic. Legea a fost votată în linişte de senat.

LVIII Atunci au fost aleşi pentru prima oară tribunii poporului în comiţiile tribute. Istoricul Piso menţionează că s-a mai adăugat la numărul tribunilor încă trei, ceea ce însemnează că pînă acum fuseseră numai doi. Piso dă chiar numele tribunilor, care au fost următorii: C. Sicinius, L. Numitorius, M. Duilius, Spurius Icilius şi L. Maecilius.

În timpul frămîntărilor din Roma a izbucnit şi războiul cu volscii şi cu aequii. Aceste două populaţii pustiiseră în lung şi-n lat ogoarele romane, plănuind ca dacă poporul se va răscula din nou împotriva patricienilor să-i primească la ei. Însă lucrurile împăcîndu-se, aequii şi volscii făcură calea întoarsă.

Appius Claudius a fost trimis cu armata împotriva volscilor. Lui Quinctius i-a căzut la sorţi campania contra aequilor. Numai că Appius şi-a arătat aceiaşi colţi faţă de ostaşii romani, pe care i-a arătat în timp de pace şi poporului. Aici, însă, pe front, era şi mai fără frîu, fiindcă nu-i mai şedeau în cale tribunii cu puterea şi autoritatea lor. Appius ura poporul mai mult ca tatăl său, pentru că ştia că a fost înfrînt de el. Îl ura pentru că i-a fost impusă o lege votată de popor, cu toată opoziţia lui dîrză împotriva tribunilor, fiindcă el fusese singurul consul care se împotrivise cu străşnicie puterii tribuniciene şi combătuse această lege, pe care consulii anteriori o zădărniciseră cu mai puţine sforţări, peste aşteptările senatului. Această ură care îi clocotea în piept şi această mînie nestăvălită îi îmboldeau şi mai tare trufia lui, ca să se poarte şi mai tiranic cu ostaşii săi. Şi nu putea fi îmblînzit şi întors pe făgaşul normal de nici o putere din lume.

Încordarea lui însă se întinsese peste limită: ostaşii armatei romane erau sătui pînă-n gît de o asemenea purtare

clinoasă. Toţi ostaşii se mişcau cu dezgust şi cu mare silă. Domnea pretutindeni o stare de delăsare şi de îndărătnicie. Ostaşii executau toate ordinele şi dispoziţiile în batjocură. Ei nu se mai ruşinau de nimeni, nu se mai temeau de nimeni, de nici o constrîngere. Cînd Appius ordona ca unităţile să se mişte mai repede, soldaţii, dimpotrivă, abia îşi tîrşîiau picioarele. Cînd Appius apărea şi-i îndemna să pornească mai repede la treabă, atunci ostaşii, cu de la sine putere, încrucişau braţele, nemaifăcînd nimic. Cînd Appius trecea pe lîngă ei, soldaţii sau îşi plecau capul, sau îl întorceau în partea cealaltă, făcîndu-se că nu-l văd. Oridecîteori trecea pe lîngă ei, totdeauna îl înjurau, scrîşnind din dinţi.

Appius, care pînă acum nu se sinchisise de ura poporului, începu să se simtă nelalocul lui, înmuindu-i-se cerbicia. După ce şi-a dat seama că asprimea şi violenţa nu folosesc la nimic, a refuzat să mai aibă vreo legătură cu soldaţii. În schimb, îi acuza pe centurioni că ei sînt vinovaţi, fiindcă ei au zăpăcit minţile soldaţilor. Appius le spunea centurionilor, în batjocură, „tribunii poporului“ şi „voleroni“.

LIX Volscii aveau cunoştinţă de această stare de lucruri din tabăra romană şi de aceea căutau să forţeze lucrurile, dezlănţuind ofensiva cu atît mai vîrtos, cu cît ei nădăjduiau că ostaşii armatei romane vor avea aceeaşi atitudine de răzvrătire şi vor fi cu aceeaşi înverşunare faţă de Appius, aşa cum s-a întîmplat mai înainte cu consulul roman Fabius. Adevărul este că armata a avut de astă dată o atitudine de răzvrătire mult mai accentuată, pentru că, în contrast cu situaţia întîmplată cu prilejul bătăliei date de Fabius, cînd armata a vrut să lupte, de astă dată ostaşii romani nu numai că n-au vrut să cîştige biruinţa, ci, dimpotrivă, au vrut să fie învinşi.

După ce oştirea romană a fost orînduită pentru atac, soldaţii, în loc să pornească spre vrăjmaş, au făcut stînga împrejur, îndreptîndu-se spre tabără. Romanii n-au opus vreo rezistenţă duşmanului pînă n-au observat că ariergarda lor a început să fie măcelărită de-a binelea de volscii care ajunseseră pînă la şanţurile şi întăriturile lor, făcînd aici o ade-

Scanned with CamScanner

vărată baie de sînge în rîndurile armatei lor. Abia atunci s-a văzut limpede voinţa fermă a ostaşilor romani de a lupta, căutînd să izgonească pe duşmanul învingător din preajma redutelor taberei sale. Rezultă deci că romanii n-au vrut ca duşmanul să pună mîna pe tabăra lor. Totuşi, unii dintre ostaşii romani erau mulţumiţi de înfrîngerea şi de lovitura morală pricinuită patricienilor.

Cu toată această situaţie atît de grea şi de primejdioasă, Appius s-a încăpăţînat să rămînă dîrz în starea lui de neomenoasă cruzime, fiindcă, vrînd să-şi verse mînia pe soldaţi în continuare, dădu ordin să se strîngă toate unităţile, pentru raport. Singuri comandanţii şi subcomandanţii au răspuns poruncii, prevenindu-l pe consul că „zadarnic încearcă acum să le arate că are autoritate, cîtă vreme se ştie că puterea comandantului se întemeiază pe disciplina şi pe execuţia fără şovăire a ordinelor de către unităţi". Ei îi spun lui Appius, că „îndeobşte ostaşii romani refuză să execute ordinele sale şi nu vor să ia parte la adunare pentru raport; apoi că ici şi colo se aud glasurile soldaţilor, care cer consulului să pună armata în marş şi s-o scoată de pe teritoriul volscilor; că poporul învingător a ajuns puţin mai înainte pînă aproape de porţile şi meterezele taberei. Deci Appius trebuie să fie convins că nu e o simplă întîmplare, ci e adevărul adevărat, că pînă la dezastrul total nu e decît un singur pas, şi el însuşi şi-a putut da seama, cu ochii săi proprii, de realitate".

În cele din urmă consulul, împins de nevoie, a dat înapoi (fiindcă nu era momentul potrivit să caute şi să tragă la răspundere pe vinovaţi) şi, trimiţînd unităţile către sectoarele lor în tabără, dădu ordin ca toată lumea să fie înştiinţată să stea gata de plecare pentru ziua următoare. A doua zi, dis-de-dimineaţă, el dădu semnalul prin goarnă de plecare, pentru ca toţi ostaşii să se pună în marş, în vederea retragerii. Tocmai în momentul cînd unităţile romane se desfăşurau, executînd ordinul de retragere, semnalul dat de goarnă a atras atenţia volscilor, care dezlănţuie atacul asupra ariergărzii romane. De aici, s-au răspîndit larma şi panica în toate unităţile romane pînă la avangardă, toţi ostaşii fiind surprinşi de acest atac neaşteptat. Şi atunci n-a mai fost cu putinţă să se în-

Scanned with CamScanner

ţelcagă ordinele transmise de comandanţi, şi nici armata să se aşeze în dispozitiv de luptă. Nu le-a mai rămas altă soluţie decît fuga. Toată lumea nu se gîndea la altceva decît la fugă. Toţi se năpusteau unii peste alţii într-o învălmăşeală nemaipomenită, călcîndu-se peste trupuri şi peste arme. Toţi pornesc într-o goană desperată. Romanii nu s-au oprit din fugă nici după ce vrăjmaşul a încetat urmărirea.

Consulul, după ce zadarnic încercase să-şi ţină pe loc ostaşii, tîrziu de tot izbuteşte să pună capăt acestei stări, începînd să-şi adune oamenii risipiţi prin toate părţile. Rămăşiţele armatei sale le-a instalat într-o tabără, într-o regiune unde duşmanul nu pătrunsese încă şi deci nu mai era nici o primejdie din partea lui. Aici, adunîndu-şi toţi soldaţii în careu pentru raport, i-a înfierat pe toţi, pe bună dreptate, spunîndu-le: „dezertori de la datorie, trădători de patrie, oameni care au călcat în picioare disciplina şi consemnele militare". Appius întreabă pe fiecare ostaş înarmat: „unde îţi sînt armele?" Şi pe fiecare stegar, care-şi pierduse drapelul: „unde-ţi-e drapelul?" După aceasta, a dat ordin ca toţi ofiţerii şi subofiţerii care-şi părăsiseră unităţile să fie bătuţi cu vergile şi să li se taie capul cu securea[110]. A dispus apoi ca din restul de ostaşi să se tragă la sorţi pentru decimare, executîndu-i din zece în zece[111].

LX Dimpotrivă însă, campania cu aequii s-a desfăşurat potrivit aşteptărilor, domnind cea mai desăvîrşită armonie între consul şi ostaşii săi, fiecare luîndu-se la întrecere ca să-şi dovedească spiritul tovărăşesc; şi toată lumea s-a bucurat de roadele succesului. Prin firea lui, consulul Quinctius era un om blînd, înţelegător şi plin de omenie; din această pricină, cu cît colegul său de consulat se purta tot mai hapsîn cu soldaţii lui, cu atît mai mult el se străduia să cîştige inimile ostaşilor săi. De aceea aequii nu s-au încumetat să se ia la harţă cu armata lui Quinctius, unde era atîta disciplină şi unde domnea armonia între comandanţi şi ostaşi, şi n-au mai întreprins nici o acţiune militară, neîndrăznind să zădărnicească nici măcar pe cele de pustiire făcute de romani pe teritoriul lor. Prada capturată de romani a fost în canti-

ăți mai considerabile ca în oricare alt război; toate capturile au fost împărțite soldaților. Consulul nu pregeta să citeze prin ordin de zi și să elogieze pentru bravură pe oricare din soldați, pentru că aceștia se bucură de decorații și de citări prin ordin de zi pe unități în aceeași măsură ca de orice răsplată. Armata s-a întors la Roma cu o asemenea stare de spirit, încît ar fi fost dispusă să se împace cu patricienii, și aceasta datorită numai comandantului lor. Ostașii declarau că senatul le-a făcut parte de un comandant nemaipomenit de bun, care s-a arătat față de ei ca un adevărat părinte, în timp ce cealaltă armată a avut parte de un comandant care s-a purtat ca un stăpîn rău.

Anul care s-a scurs a fost însemnat prin succese și insuccese pe frontul de luptă și prin nemaipomenite frămîntări, dezbinări și ciocniri între cetățeni și conducători, și în țară, și dincolo de hotare. Evenimentul cel mai însemnat a fost alegerea tribunilor în comițiile tribute[112]. Înfăptuirea obținută în toiul frămîntărilor a fost mai importantă prin biruința cîștigată în urma acestei lupte întreprinse, decît prin foloasele aduse, fiindcă comițiile și-au pierdut mult din rostul și vaza lor datorită faptului că patricienii au fost excluși de la aceste alegeri, în schimb însă poporul n-a cîștigat mai multă putere decît au pierdut patricienii.

LXI Un an și mai plin de tulburări a urmat după aceea, sub consulatul lui L. Valerius și T. Aemilius, atît din cauza neînțelegerilor dintre cele două tabere, pe temeiul legii agrare, cît și din pricina procesului intentat lui Appius Claudius. Tribunii poporului, M. Duilius și C. Sicinius i-au adus fostului consul acuzații publice, fixîndu-i ziua de judecată aceluia care fusese cel mai înverșunat potrivnic al acestei legi referitoare la posesorii și beneficiarii terenurilor luate cu anasîna din *ager publicus*, mai ales că Appius își depusese candidatura pentru a treia oară la consulat. Niciodată în trecut nu a fost perindat prin fața judecății un alt acuzat mai urît de popor ca acesta, atît din pricina atitudinii sale de neîmpăcată ură față de popor, cît și din pricina tatălui său, care făcuse atîta rău plebeilor. Dar și patricienii l-au apă-

rat cu o îndîrjire mult mai aprigă ca de obicei. De aceea aristocraţii îi spuneau: „a fost aruncat în ghearele lupilor un om ca Appius, care a fost un vajnic luptător pentru interesele lor şi un stîlp al instituţiei senatului; Appius a fost apărătorul senatului, stăvilind toate dezordinile şi mişcările poporului, dar a făcut o singură greşeală, şi anume: a cam întrecut măsura".

Dintre toţi patricienii, singur Appius Claudius s-a purtat cu aceeaşi trufie faţă de tribuni, fiindcă s-a înfăţişat la judecată ca un om care nu dă nici o ceapă degerată pe toţi tribunii din lume, şi care nu se sinchiseşte nici de popor şi căruia puţin îi pasă de acest proces. Pe Appius nu l-au putut clinti din atitudinea lui hapsînă, nici ameninţările poporului, nici rugăminţile senatorilor, care l-au prevenit să se îmbrace în straiele impuse de situaţia sa de acuzat, să aibă o ţinută mai plecată ca să insufle compătimire în faţa judecăţii şi să renunţe la atitudinea lui ţîfnoasă, obişnuită în trecut, cînd îşi susţinea interesele sale în faţa poporului. Senatorii îl dăscăleau că acuma e mai bine pentru el să arate o atitudine mieroasă, de pocăit, şi cu capul plecat. Însă Appius a făcut tocmai pe dos: aceeaşi înfăţişare acră şi dispreţuitoare, aceeaşi ţinută jignitoare, în gesturi, în trăsăturile feţei şi în manifestări, aceeaşi trufie în vorbe, aşa fel, încît pînă la urmă, majoritatea poporului nu mai simţea nici un fel de teamă faţă de acuzatul de astăzi, de care ieri toţi se îngroziseră, cînd el fusese consul.

Appius şi-a susţinut o singură dată apărarea, în acelaşi fel şi cu aceeaşi îndărătnicie obişnuită, tot el făcînd pe acuzatorul. Încăpăţînarea lui a stîrnit înmărmurirea şi în rîndurile tribunilor, şi în sînul poporului, încît tot aceştia de la sine i-au amînat judecata, fixîndu-i un nou termen de înfăţişare, pentru ca atmosfera să se mai potolească. Numai că acest răgaz nu i-a mai folosit de loc lui Appius, care, doborît de boală, s-a stins din viaţă înainte de termenul fixat pentru judecată. Deşi tribunii au căutat să împiedice înmormîntarea lui cu onorurile cuvenite unui fost mare dregător al statului, poporul, bun şi iertător ca totdeauna, n-a vrut să-l lipsească pe Appius[113], pornit acum pe drumul fără întoarcere, de fastul şi onorurile cuvenite cu prilejul înmormîntării lui. Po-

Scanned with CamScanner

porul a ascultat cu aceeaşi nepăsare şi laudele aduse dispărutului, de parcă ar fi fost vorba de învinuirile aduse de el, cînd trăia. Şi poporul a luat parte la convoiul de înmormîntare, însoţindu-l în mare număr pînă la locul de veci.

LXII În cursul aceluiaşi an, consulul Valerius a pornit în marş cu armată împotriva aequilor, şi fiindcă aceştia n-au vrut să iasă dintre zidurile cetăţii şi să dea piept cu romanii în cîmp deschis, a hotărît să împresoare şi să le ia cu asalt cetatea. Operaţiunile împresurării au fost însă zădărnicite de izbucnirea unei groaznice furtuni, însoţită de grindină cît oul şi de tunete înspăimîntătoare. Armata romană primeşte ordin de retragere. Toţi ostaşii au rămas încremeniţi, însă, cînd au văzut că după ce s-a dat semnalul de plecare, cerul din nou s-a înseninat. Toată lumea a fost încredinţată că, prin acest semn arătat pe cer, voinţa zeilor nu îngăduie să se continue împresurarea acestei cetăţi. De aceea au plecat de acolo, însă tot necazul şi furia pentru acest război romanii şi l-au vărsat prin pustiirea teritoriilor aequilor.

Celălalt consul, Aemilius, a purtat război cu sabinii. Şi acolo romanii s-au mărginit doar la devastarea ogoarelor duşmane, fiindcă sabinii nu s-au încumetat să iasă de dinapoia zidurilor groase, ca să-şi dovedească bravura. După ce romanii au trecut totul prin foc şi sabie, prefăcînd în cenuşă nu numai toate sălaşurile, ci şi chiar satele cele mai populate, sabinii n-au mai putut să rabde şi au ieşit din bîrlog, ca să vină de hac cetelor prădalnice. Cum lupta a fost nedecisă în ziua următoare, sabinii şi-au retras tabăra pe alte poziţii mai sigure. Consulul a tras concluzia că potrivnicul a primit o lecţie bună, după care s-a retras ca un învins. Deşi războiul nu s-a încheiat cu o biruinţă în favoarea cuiva, consulul a revenit la Roma cu armata.

LXIII În tot timpul cît au durat aceste războaie, în ţară au continuat frămîntările şi nemulţumirile, sub consulatul lui T. Numicius Priscus şi al lui A. Virginius. Domnea impresia că poporul nu va primi să se amîne din nou punerea în aplicare a legii agrare, pregătindu-se să dea lupta pînă la capăt,

Scanned with CamScanner

cu toată îndîrjirea, cînd toată lumea a aflat, după fumul caselor incendiate şi după convoaiele de ţărani porniţi în bejenie, că au năvălit din nou volscii. Această stare de lucruri a curmat revolta deja coaptă şi gata să izbucnească. Consulii, convinşi de senat ca să pornească războiul, au scos tot tineretul din cetate, şi în felul acesta au potolit repede spiritele agitate. La rîndul lui, şi duşmanul a făcut calea întoarsă, nepricinuind altceva decît numai această panică năprasnică printre romani. Numicius a pornit împotriva volscilor, iar Virginius în contra aequilor. Fiind atacaţi prin surprindere de aequi, romanii erau cît pe-aci să sufere o înfrîngere din pricina unei greşeli a consulului, însă vitejia fără seamăn a soldaţilor romani a făcut ca lucrurile să se îndrepte, restabilindu-se situaţia.

Cu volscii, treburile au mers bine. Din primul atac adversarul a fost pus pe fugă, retrăgîndu-se între zidurile cetăţii Antium, unul dintre oraşele cele mai bogate şi mai vestite ale Italiei de pe vremea aceea. Consulul, însă, nu s-a încumetat să pornească asaltul asupra cetăţii şi a cucerit în schimb o altă fortăreaţă, Ceno[114], care nu era însă atît de bogată. În timp ce aequii şi volscii ţin pe loc armatele romane în aceste sectoare, au năvălit şi cetele de prădalnici ale sabinilor, care au ajuns pînă la porţile Romei. După puţine zile de la acest eveniment, cele două armate consulare, îndîrjite, au pornit un război pustiitor de represalii, trecînd pe teritoriul sabin şi pricinuind un prăpăd mult mai cumplit decît suferiseră romanii.

LXIV Abia la sfîrşitul anului a venit şi pacea, însă, aşa cum se întîmplă totdeauna, o pace tulburată de certurile şi neînţelegerile dintre patricieni şi popor. Plebeii, din nou revoltaţi, n-au vrut să mai ia parte la alegerile consulare. Şi atunci patricienii, prin mijlocirea clienţilor lor, şi-au ales numai ei consulii, pe Titus Quinctius şi pe Quintus Servilius. Acest an a fost ca şi cel dinainte. Poporul a început să clocotească, ridicîndu-se încă din primele zile ale anului, cînd revolta era gata, gata să izbucnească. Numai războiul a împiedicat-o. Sabinii năvăliseră ca nişte hoarde sălbatice peste ogoarele crustuminilor, pîrjoliseră şi pricinuiseră un groaznic

prăpăd întregii regiuni din jurul rîului Anio, însă au fost înfrînți aproape de poarta Collina. Totuși, sabinii au reușit să ducă în țara lor o mare pradă de război, în ființe omenești și turme. Consulul Servilius a pornit cu înverșunare în urmărirea inamicului, dar n-a mai avut putința să prindă din urmă armata sabină în cîmp deschis, fiindcă aceasta s-a retras la adăpostul zidurilor cetății, în schimb și-a întors cu vîrf și îndesat pagubele. Atîta pustiire și prăpăd a făcut sabinilor, încît n-a mai rămas piatră pe piatră și colțișor de pămînt neatins de furia războiului, întorcîndu-se la Roma cu o pradă de cîteva ori mai mare ca a dușmanilor.

Și în războiul cu volscii, republica romană a avut succese, atît prin pricepcrea comandantului, cît și prin bravura ostașilor romani. Cele două armate s-au ciocnit mai întîi pe un cîmp larg, pricinuindu-și una alteia pierderi uriașe și făcîndu-se o mare vărsare de sînge. Romanii, fiindcă pierderile lor fuseseră simțitoare și erau inferiori ca efective dușmanului, s-ar fi retras dacă n-ar fi recurs consulul la o stratagemă rodnică și n-ar fi dat un nou imbold ostașilor săi, strigînd cît îl ținea gura că vrăjmașul a fost pus pe fugă la cealaltă aripă. Pornind din nou la atac, romanii au repurtat biruința în mod neîndoios, fiindcă fuseseră încredințați că sînt învingători. Însă, pînă la urmă, consulul tot a dat semnalul de retragere, deoarece se temea că sforțările vor fi prea istovitoare, dacă va desfășura atacul în continuare.

A trecut un răstimp de cîteva zile de inactivitate din partea ambelor tabere, ca și cum ar fi fost încheiat între ele un armistițiu. În vremea aceasta, forțele volscilor au fost reîmprospătate cu noi efective, fiindcă venise în tabără, din țara lor, un puhoi de luptători din rîndurile populației volscilor și aequilor, fiind convinși că dacă romanii vor observa aceasta se vor retrage. De aceea, pe la straja[115] a treia, dușmanul purcede la asaltul taberei romane.

Quinctius a potolit repede panica stîrnită de această larmă neobișnuită, ordonînd ca ostașii să-și vadă de treabă și să rămînă mai departe liniștiți în corturile lor, fixînd în posturile de gardă o cohortă de hernici. Dădu apoi dispoziții ca toți trîmbițașii și gorniștii, călare pe cai, să sune din instrumentele

Scanned with CamScanner

lor în fața redutelor romane și să țină pe vrăjmaș în încordare pînă la ivirea zorilor. Astfel, toată noaptea romanii au putut rămîne liniștiți în tabără, nefiind tulburați de dușmani, săturîndu-se de somn și de odihnă. În timpul acesta, pedestrimea volscilor, care stătuse ca pe jăratic, aștepta din clipă în clipă dezlănțuirea atacului roman, crezînd că trupele din fața lor au efective mult mai mari decît în realitate, și că sînt și romani, fiind păcăliți de tropăitul și nechezatul cailor neobișnuiți cu alți stăpîni, cu hernicii, și care cai sforăiau pe nări, erau neliniștiți și din pricina zgomotelor goarnelor și trîmbițelor care le țiuiau în urechi, ca la un atac dușman.

LXI Cînd s-a crăpat de ziuă, armata romană, cu forțele refăcute după odihna nopții, după ce a fost orînduită pentru atac, a dat peste cap, din primul asalt, pe volscii obosiți de veghe, de stat numai în picioare și de încordare. Cei mai mulți din ei s-au predat, neavînd putința să scape, deoarece în spatele lor se ridicau niște rîpi înalte, pe care nu se puteau urca în fugă, și de aceea numai primele lor unități au reușit să scape tefere. Consulul roman, văzînd că au înaintat pînă într-un loc unde pozițiile nu mai oferă garanția unui atac în bune condiții, a oprit atacul. Luptătorii însă cu greu sînt ținuți pe loc. Toți răcnesc în gura mare, cerînd să li se îngăduie să pornească la urmărirea vrăjmașului înfrînt. Cavaleria romană e însă și mai nerăbdătoare. Își înconjură comandanții și cere să formeze ei avangarda. Consulul, mulțumit de dovezile de vitejie ale soldaților săi, însă necumpănind terenul, șovăie mai departe să dezlănțuie atacul. Și atunci toți ostașii izbucnesc în strigăte că ei totuși vor porni. Și de îndată au și trecut la faptă.

Înfigîndu-și în pămînt lăncile, ca să le fie mai ușor cățăratul pe aceste rîpe pînă sus, în vîrful culmii, romanii urcă povîrnișul într-o goană turbată. Volscii, care rămăseseră fără lănci încă de la primul atac, rostogolesc acum cu picioarele bolovani și stînci asupra unităților romane, care luaseră piepțiș costișa, și reușesc să zădărnicească atacul romanilor, datorită avalanșelor de bolovani rostogoliți peste atacatori. Acum, la rîndul lor, pun ei în strîmtoare pe romani.

Scanned with CamScanner

Aripa stîngă a romanilor era cît p-aci să fie scoasă din luptă, dacă ruşinea lor nu le-ar fi biruit frica şi dacă nu i-ar fi mustrat consulul roman pe cei ce voiau să se retragă, întîi, pentru acţiunea lor nesăbuită, şi apoi pentru laşitatea lor. De aceea, romanii au opus vrăjmaşului o rezistenţă înverşunată; apoi, văzînd că pot să-şi păstreze neclintite poziţiile, se încumetară să păşească şi mai departe. Şi scoţînd din nou puternice strigăte de luptă, se pun iarăşi în mişcare şi împing înainte tot frontul.

În cele din urmă, cu prilejul ultimului atac, în urma marilor sforţări depuse, izbutesc să pună stăpînire şi pe această poziţie, deşi terenul era cît se poate de neprielnic. Cînd mai aveau de străbătut numai cîţiva paşi pentru a ajunge pe vîrful cel mai înalt al culmii, duşmanii au dat bir cu fugiţii. Goniţi de peste tot locul şi fugind într-o neorînduială de nedescris, şi fugarii şi urmăritorii au intrat în acelaşi convoi în tabăra volscilor. În aceste momente de învălmăşeală, romanii reuşesc să cucerească şi tabăra duşmană. Puţinii volsci care au putut să mai scape s-au îndreptat spre Antium. Armata romană a pornit şi ea în marş spre cetatea Antium, pe care a împresurat-o. După un asediu de numai cîteva zile, şi cetatea Antium a capitulat, cu toate că romanii nu dispuneau de alte noi efective. Biruinţa romanilor se datorează faptului că împresuraţii pierduseră orice curaj, din pricina înfrîngerii suferite în bătălie şi a pierderii taberei lor.

Scanned with CamScanner

CARTEA III

Scanned with CamScanner

1 După cucerirea cetății Antium, intră în funcție noii consuli aleși, T. Aemilius și Q. Fabius. Acesta din urmă era singurul vlăstar rămas din familia Fabiilor, care supraviețuise măcelului de la Cremera. Aemilius propusese în timpul consulatului său anterior ca poporul să fie împroprietărit cu loturi de pământ. De aceea susținătorii legii agrare nădăjduiau ca această lege, în cel de-al doilea consulat al acestuia, să fie pusă în aplicare; astfel tribunii pornesc dîrz la acțiune, fiind încredințați că numai împotrivirea foștilor consuli le-a zădărnicit sforțările lor pentru înfăptuirea legii agrare; acum însă, cită vreme se pot bizui pe sprijinul unui consul, au toți sorții de izbîndă. Într-adevăr, consulul a rămas pînă la capăt pe aceeași poziție. Posesorii pămînturilor luate cu japca din ager publicus, precum și o mare parte din patricieni se văicăreau că cel care are cîrma statului în mînă a căzut în mrejele tribunilor uneltitori, deoarece caută să-și cîștige popularitatea printr-o acțiune demagogică, împărțind poporului un pămînt care nu i se cuvine.

Era gata să izbucnească o groaznică bătălie. Aceasta s-ar fi întîmplat fără doar și poate, dacă Fabius n-ar fi izbutit să zădărnicească dezlănțuirea ei printr-un plan bine chibzuit și printr-o sumă de măsuri, deși nu erau de loc pe placul niciunei din cele două tabere. În cursul anului trecut, sub comanda încununată de succes a lui T. Quinctius, fuseseră cucerite de la volsci niște ținuturi. De aceea, Fabius se gîndea că Antium, un oraș apropiat, cu poziții plăcute și în același timp și port la mare, poate fi prefăcut într-o colonie romană. În felul

Scanned with CamScanner

acesta puteau fi lăsaţi în pace actualii beneficiari ai pămînturilor arendate din ager publicus cu sume mici, în acelaşi timp şi poporul putea pune mîna pe ogoare, şi în republică puteau domni liniştea şi armonia. Proiectul lui Fabius a fost primit. S-a numit o comisie de trei membri[1], însărcinaţi cu împărţirea pămîntului pe loturi. Comisia era formată din Titus Quinctius, Aulus Virginius şi Publius Furius.

Au fost chemaţi să se înscrie în condici toţi cetăţenii care voiau să fie împroprietăriţi; dar, cum se întîmplă de obicei, totdeauna ceea ce este prea mult strică, s-au înscris atît de puţini cetăţeni romani spre a fi împroprietăriţi, încît, pentru a se împlini numărul fixat de comisie, a trebuit să se apeleze la colonişti şi din rîndurile volscilor. Cea mai mare parte a cetăţenilor romani spuneau că preferă să ceară să li se dea din ogoarele Romei decît să plece în altă parte. Cînd Fabius a pornit cu armata spre aequi, în urma năvălirilor făcute pe neaşteptate de aceştia asupra satelor şi ogoarelor latinilor, care năvăliri fuseseră zădărnicite, aequii au cerut pace.

II În anul următor[2], Quinctius Servilius, ales consul împreună cu Spurius Postumius, a fost trimis să poarte războiul cu aequii; el şi-a aşezat tabăra de vară pe teritoriul latin. Izbucnind o molimă în rîndurile ostaşilor romani, a fost nevoie ca toată lumea să rămînă liniştită în tabără, pînă va înceta molima. De aceea războiul a fost amînat tocmai peste trei ani, cînd au fost consuli Q. Fabius şi P. Quinctius. Lui Fabius i s-a încredinţat în chip deosebit[3] războiul cu aequii, pentru că el îi mai învinsese o dată şi tot el încheiase şi pace cu ei. Fabius pornise spre ţara aequilor, nădăjduind că va izbuti de data aceasta să-i potolească prin faima numelui său; de aceea dădu poruncă solilor însărcinaţi de el cu această misiune să dea de ştire aequilor că „el, consulul, e acela care s-a întors la Roma cu pacea încheiată cu aequii şi tot el va veni din Roma cu războiul împotriva lor, cu aceeaşi mînă dreaptă înarmată pe care le-a întins-o pentru pace. Zeii sînt martori care din cele două popoare şi-a călcat îndatoririle luate şi legămîntul de credinţă, şi tot ei îi vor pedepsi în curînd pe vinovaţi; de aceea aequii să se căiască acum mai degrabă pentru cele ce au făcut

din propriu îndemn, decît să îndure toate urmările războiului. Dacă se vor căi pentru acţiunile lor nesăbuite, Fabius va încheia cu ei pace, şi atunci de bună seamă sigur se vor salva, căci ei doar îl cunosc cît este de împăciuitor şi de iertător. Dar, dacă stăruie să săvîrşească mereu nedreptăţi, fălindu-se cu călcarea jurămîntului, romanii vor duce pînă la capăt acest război, avînd credinţa că în primul rînd zeii au fost supăraţi, şi nu duşmanii".

Cuvintele reproduse de solii romani nu numai că n-au stîrnit nici un ecou în sufletul aequilor, dar aceştia erau cît p-aci să se repeadă la ei să-i sfîşie, fără să mai ţină seama de inviolabilitatea lor. Armata aequilor a fost trimisă spre muntele Algidus[4], în întîmpinarea romanilor. Cînd s-a răspîndit această ştire în Roma, în primul rînd revolta, şi în al-doilea rînd primejdia i-a împins pe romani să recurgă şi la oastea celuilalt consul. Astfel, două armate consulare întregi au fost pornite în marş ca să dea bătălia fără nici o întîrziere. Însă, fiindcă nu mai era mult pînă la căderea nopţii, unul dintre ostaşii aequilor, care şedea de strajă, a strigat în gura mare: „Asta înseamnă să faceţi pe grozavii, romani! Ceea ce faceţi voi nu seamănă a război adevărat. Voi vă aşezaţi armata în formaţie de atac, tocmai acum cînd stă să amurgească? Noi avem nevoie de lumina unei zile întregi pentru bătălia care va izbucni în curînd între noi şi voi. Mîine, la răsăritul soarelui, aşezaţi-vă din nou armata în formaţie de atac. Veţi avea destulă vreme şi destui vrăjmaşi cu care să luptaţi, nu vă temeţi".

Ostaşii romani, zădărîţi de asemenea vorbe şi necăjiţi că se amînă lupta pentru a doua zi, sînt duşi înapoi în tabără; li se părea că noaptea e prea lungă şi că prea mult se întîrzie pînă la începerea bătăliei. Dar neavînd ce face, s-au îngrijit de hrană şi de odihnă. Cum s-a crăpat de ziuă, cei dintîi care s-au orînduit pentru luptă au fost romanii, apoi aequii s-au aşezat şi ei în linie de bătaie.

Lupta dintre cele două armate a fost crîncenă pentru ambele tabere. Romanii luptau însufleţiţi de ciudă şi mînie, iar aequii îşi dădeau bine seama de primejdia ce-i ameninţă, fiindcă se simţeau vinovaţi. De aceea, aequii au luptat cu deznădejde, ştiind ce se va întîmpla cu ei de vreme ce şi-au călcat angaja-

Scanned with CamScanner

mentele luate; astfel, de nevoie, şi-au pus în gînd să înfrunte totul, luptînd pînă la ultima picătură de sînge. Totuşi, acquii n-au fost în stare să opună rezistenţă în faţa năprasnicului atac al romanilor. După ce au fost scoşi din poziţii şi puşi pe goană, aequii s-au retras între hotarele lor. Starea de spirit a poporului lor era înclinată mult spre pace, de aceea rosteau tot felul de sudălmi împotriva comandanţilor, pentru că au recurs la calea armelor, cînd toată lumea ştia că romanii sînt iscuşiţi în arta războiului. Aequii se pricep mai bine şi sînt mai presus de romani doar în acţiuni de prădăciune şi în pustiiri; e mai bună calea purtării unui război de hărţuială, prin folosirea a numeroase cete înarmate, decît să se lase sarcina unui război în toată regula pe seama unei singure armate.

III De aceea, lăsîndu-şi o garnizoană pentru paza taberei lor, aequii au năvălit din nou în cete, trecînd hotarele teritoriului romanilor şi stîrnind atîta spaimă pretutindeni, încît vestea a ajuns pînă la Roma. Acest nou atac mişelesc, dat prin surprindere de aequi, a pricinuit în Roma o mare tulburare şi buimăceală, tocmai fiindcă toţi cetăţenii fuseseră încredinţaţi că nu mai puteau fi pricini de a mai fi prădaţi de către aequi cîtă vreme toţi şi-aminteau că duşmanul fusese împresurat în tabăra lui şi înfrînt.

Ţăranii, înspăimîntaţi, dînd buzna pe porţile cetăţii, strigau, făcînd din ţînţar armăsar, că nu nişte cete mici de prădalnici au dat peste ei, ci legiuni şi armate întregi de vrăjmaşi înaintează acum ameninţător spre Roma. Răspîndind aceste zvonuri auzite unii de la alţii, cu toate că nu erau sigure, şi din această pricină nici întemeiate s-a iscat din nou o mare învălmăşeală, toată lumea strigînd: „la arme! la arme!“, încît Roma făcea impresia unui oraş intrat în panică, fiindcă au năvălit vrăjmaşii. Din întîmplare însă, consulul Quinctius se întoarse cu armata lui din regiunea muntelui Algidus. Sosirea lui i-a liniştit pe dată pe cetăţeni, îndepărtîndu-le teama. Toată zarva, precum şi toată agitaţia spiritelor au fost potolite, cînd el i-a mustrat spunîndu-le că se tem de nişte duşmani învinşi. După această mustrare, a instalat detaşamente înarmate şi străji la

Scanned with CamScanner

toate porţile oraşului. După convocarea senatului şi după suspendarea[5] tuturor proceselor printr-un ordin, a plecat să restabilească liniştea pe întreg teritoriul roman pînă la graniţe, lăsînd pe Q. Servilius în postul de praefect al oraşului[6]. Consulul însă n-a găsit nici urmă de duşman: parcă intrase în pămînt.

Operaţiunile desfăşurate de celălalt consul au fost încununate de succes. Fiindcă el ştia pe unde are să treacă duşmanul încărcat cu pradă de război, şi că din această pricină mişcările lui vor fi greoaie, l-a atacat atît de năprasnic, încît să se căiască de devastările făcute cît o trăi. Din rîndurile prădalnicilor au scăpat prea puţini cu viaţă. Romanii le-au luat înapoi toată captura.

Întoarcerea consulului Quinctius în cetate a pus capăt suspendării proceselor, ce duraseră timp de patru zile. După aceasta s-a făcut şi recensămîntul populaţiei. Quinctius a prezidat solemnitatea slujbei ispăşirii. Cu prilejul recensămîntului[7] s-a constatat că populaţia era de 104 214 persoane, în afară de văduve şi văduvi. Pe frontul aequilor nimic nou.

Aequii se retrăseseră între zidurile cetăţilor lor, lăsînd pe romani să le pustiască şi să le pîrjolească în voie teritoriul. Consulul, după această acţiune de represalii, cutreierînd întreg teritoriul duşman, s-a întors cu armata întreagă, încărcată de prăzi, la Roma, unde i s-au adus mari laude în senat.

IV A. Postumius Albus şi Spurius Furius Fusus au fost consulii anului următor. Unii analişti pomenesc în loc de Furii, pe Fusii. Eu amintesc acest lucru pentru ca să nu ia cineva această schimbare de nume[8] drept o modificare de persoane. Se ştie că unul din consuli a purtat războiul cu aequii. Aceştia au cerut ajutoare de la volscii ecetrani. Volscii, fără să mai pregete, s-au şi grăbit să le trimită sprijin. (Aceste noroade doreau care mai de care să se întreacă şi să-şi dovedească vecinica şi neîmpăcata lor ură împotriva romanilor.) Ei pregătiră războiul cu cea mai mare înfrigurare şi furie. Hernicii au băgat de seamă toate aceste pregătiri şi i-au vestit grabnic pe romani că cetatea Ecetra a săvîrşit un act de trădare faţă de romani, trecînd de partea aequilor.

Scanned with CamScanner

Şi în colonia romană de la Antium se făceau mişcări care dădeau de bănuit Romei, fiindcă, după ce oraşul Antium a fost cucerit de romani, un mare număr de locuitori volsci se refugiase de acolo la aequi. Într-adevăr, aceşti ostaşi proveniţi din rîndurile anţiaţilor au luptat cu cea mai mare îndîrjire împotriva romanilor. Cînd aequii, fugăriţi de romani, au fost nevoiţi să se retragă între zidurile cetăţii lor, şi această mulţime de locuitori, împrăştiaţi prin toate regiunile aequilor, s-a reîntors la Antium, ca să-i îndepărteze şi să-i învrăjbească, cum era şi firesc, pe toţi locuitorii cu metropola romană.

Înainte de a se coace o asemenea trădare, senatul roman a fost înştiinţat că se pregăteşte de către coloniştii romani dezlipirea de metropolă a acestei colonii; atunci consulii au primit însărcinarea din partea senatului ca să cheme degrabă pe fruntaşii acestei colonii şi să-i întrebe ce se petrece la ei. Fruntaşii coloniei s-au înfăţişat senatului ca nişte oameni nevinovaţi şi au răspuns aşa fel la toate întrebările puse, încît învinuirile aduse s-au dovedit întemeiate de tot, astfel că au plecat înapoi în ţara lor şi mai bănuiţi decît veniseră. N-a mai fost nici o îndoială că războiul va fi dezlănţuit fără întîrziere.

Unul din consuli, şi anume Spurius Furius, căruia îi revenise sarcina acestei campanii, porneşte în marş împotriva aequilor şi îi surprinde pe cînd pustiau ţinutul hernicilor. Neputîndu-şi da seama de tăria armatei vrăjmaşe, fiindcă nu avusese prevederea să cerceteze cum trebuie situaţia în întregime, a pornit atacul la voia întîmplării, deşi avea la îndemînă forţe mai puţine la număr ca vrăjmaşul. Furius, la cea dintîi întîlnire cu duşmanul, a fost respins, şi de nevoie s-a retras în tabără.

Dar situaţia nu s-a încheiat numai cu atît, fiindcă primejdia nu trecuse. În cursul nopţii următoare şi a doua zi, potrivnicul, după ce a izbutit să împresoare tabăra romană, a atacat-o cu atîta străşnicie, încît romanilor li s-a luat orice putinţă de a trimite la Roma măcar o ştafetă, ca să aducă la cunoştinţă situaţia lor. Roma a fost însă încunoştinţată de alţii, şi anume de hernici, care au spus că romanii au suferit o înfrîngere şi că armata, cu consul cu tot, este împresurată de aequi în tabăra sa. Iar senatul a fost atît de tare tulburat, încît

s dat pe dată puteri depline celuilalt consul, Postumius, „să
veghese cu tot dinadinsul ca republica să nu sufere vreun ne-
ajuns"[9] (aceasta era formula decretului, cînd soarta Romei
se afla în grea cumpănă).

Senatul a socotit că cea mai bună cale e ca Postumius
să rămînă la Roma, pentru a strînge întreaga oştire, înrolînd
pe toţi cei care erau în stare[10] de a purta armele, dînd ordin
ca în locul consulului[11] să plece Titus Quinctius, cu o armată
alcătuită din trupele auxiliare, trimise de aliaţi în ajutorul
asediaţilor. Pentru completarea efectivelor, li s-a poruncit lati-
nilor, hernicilor şi coloniştilor din Antium să pună la dispoziţia
romanilor o sumă de unităţi şi de trupe de asalt — subitarii[12]
— aşa se numea pe atunci oastea de strînsură.

În aceste grele vremuri s-au stîrnit numeroase lupte
şi dintr-o parte şi din alta. Duşmanul, avînd la îndemînă nume-
roase trupe, cauta să slăbească armata romană atrăgînd-o
în diferite unghere, pentru a o sili în felul acesta să-şi împartă
forţele sale şi să le trimită unde era nevoie, ca să nu poată
face faţă tuturor atacurilor dezlănţuite în acelaşi timp. Astfel,
în timp ce vrăjmaşul căuta să ia cu asalt tabăra romană, îşi
trimise totodată o parte din unităţi ca să pustiască satele şi
ogoarele romane, şi dacă le-ar îngădui împrejurările, să atace
chiar Roma.

L. Valerius a fost însărcinat cu comanda trupelor din
garnizoană pentru paza şi siguranţa Romei. La rîndul lui,
A. Postumius a fost trimis în calea cetelor de prădalnici,
pentru a zădărnici pustiirea teritoriului roman. Nu s-a pre-
getat o clipă, şi toată lumea a depus cele mai mari sforţări,
făcîndu-şi datoria cu prisosinţă. S-au orînduit străji şi posturi
de veghe[13] în punctele cele mai importante ale oraşului, în
faţa porţilor oraşului, şi s-au aşezat unităţi pe ziduri şi
meterezе. Fiindcă era nevoie de a se lua măsuri excepţionale
într-o asemenea situaţie grea, s-au suspendat toate procesele
pentru cîteva zile, toată lumea respectînd dispoziţiile date.

În vremea aceasta, consulul Furius, care rămăsese încer-
cuit cu armata în tabăra sa şi care stătuse pe loc de la înce-

putul împresurării, fără să se piardă cu firea, a dezlănțuit pe neașteptate un atac fulgerător dinspre poarta decumană[14] a taberei. Cu toate că manevra i-a reușit de minune și ar fi putut să-și continue izbînda pînă la capăt, și-a oprit deodată acțiunea, de teamă să nu pornească inamicul vreun atac în partea opusă a taberei sale. Legatul[15] roman și, în același timp, și ajutorul său de comandant, Furius (era chiar fratele consulului) în cursul atacului se depărtase din pricina zelului său de a-l urmări pe dușman prea mult cu unitatea sa, și abia tîrziu de tot și-a dat seama că grosul unităților romane s-a retras și că inamicul a dezlănțuit atacul acum împotriva ariergărzii sale. În felul acesta, tăindu-i-se legăturile cu grosul armatei romane, după ce a făcut în repetate rînduri încercări zadarnice de a-și croi din nou drum către tabăra sa, a căzut pe cîmpul de luptă ca un erou. Și consulul roman, la vestea că fratele său a fost încercuit, a început din nou lupta.

În vremea aceasta, fiindcă nici consulul nu fusese destul de prevăzător, avîntîndu-se unde primejdia era mai mare, a fost și el la rîndu-i rănit. Numai cu mare trudă a fost salvat de ostașii din cohorta sa de gardă. Rănirea consulului roman a stîrnit o mare tulburare în rîndurile soldaților săi, iar vrăjmașilor le-a dat și mai multă tărie. Aequii, cu elanul sporit, cînd au aflat de căderea comandantului legiunii și că chiar consulul a fost rănit, nu mai puteau fi stăviliți de nici o putere din lume din iureșul lor, astfel că din nou au împins pe romani pînă la întăriturile taberei lor, reușind să refacă la loc încercuirea. De data asta, romanii erau într-o situație mult mai desperată, fiindcă nu mai dispuneau de destule trupe pentru a face față situației. Romanii ar fi ajuns în cea mai grea cumpănă dacă n-ar fi intervenit la timp Titus Quinctius, care sosise în fruntea armatei de trupe auxiliare, alcătuite din latini și hernici. Quinctius, căzînd în spatele forțelor vrăjmașe, le-a atacat pe neașteptate, tocmai cînd acestea erau ocupate cu operațiunile desfășurate împotriva taberei romane încercuite și cînd vrăjmașul le arăta, rînjind în batjocură, capul comandantului roman omorît. În același timp și trupele romane asediate au dezlănțuit un năprasnic atac dinăuntrul taberei, la semnalul dat de Quinctius. În felul acesta forțele

romane, care făcuseră acum legătura între ele, au reuşit să înconjure, la rîndul lor, toate trupele vrăjmaşe.

Aequii au suferit pierderi destul de simţitoare în oameni, totuşi, parte din ei au izbutit să fugă, răspîndindu-se pe tot întinsul ţinuturilor romane. Cetele răzleţe care cutreierau regiunile fără nici un căpătîi, ţinîndu-se numai de jafuri şi de prădăciuni, au fost zdrobite de Postumius în cîteva ciocniri, cu ajutorul unor unităţi romane orînduite în diferite unghere. Aceste cete de aequi, care fugeau răsfirate, au dat şi peste Quinctius, care se întorcea biruitor, avînd alături de el şi pe consulul roman rănit. Acolo, armata romană a dat o straşnică lecţie acestor resturi de vrăjmaşi, pedepsind pilduitor moartea legatului roman şi a cohortei sale precum şi rana consulului roman.

Amîndouă taberele au suferit în cursul acestor lupte mari pierderi. Totuşi, avînd în vedere că evenimentele s-au întîmplat în vremuri atît de străvechi, e greu de precizat cît de mare a fost numărul luptătorilor celor două tabere şi care au fost pierderile suferite. Istoricul Valerius Antias[16] se încumetă să dea o sumă de cifre: el susţine că din rîndurile armatei romane au căzut pe cîmpul de luptă, pe teritoriul hernicilor, 5 800 de ostaşi; mai scrie că consulul Postumius a nimicit cetele de prădalnici ale aequilor, care cutreierau în lung şi-n lat ţara, umblînd după jafuri şi s-au numărat 2 400 de leşuri duşmane; restul de cete ale aequilor, la fel încărcate cu pradă cînd au dat de armata lui Quinctius, au suferit pierderi şi mai mari; 4 230 de cadavre, spune Valerius Antias, au fost numărate pe cîmpul de luptă, pretinzînd că aceste date sînt riguros exacte.

După ce armata învingătoare s-a întors la Roma, s-au ridicat şi restricţiile şi suspendarea judecăţilor. Atunci, toată lumea pretinde că a văzut cerul aprins pe o mare întindere. S-au mai răspîndit şi alte zvonuri, că s-au arătat numeroase semne şi minuni în diferite locuri, pe care de bună seamă le scorneau minţile oamenilor cuprinşi de groază. Pentru ca poporul să scape de asemenea spaimă ce le tulbura minţile, s-a decretat o sărbătoare pe trei zile, în care toate templele şi altarele năşunau pînă la refuz de gloatele de femei şi bărbaţi, care

se rugau zeilor din cer să se milostivească de ei şi să le trimită pacea pe pămînt.

Cohortele de latini şi hernici, după ce li s-au adus mulţumiri publice pentru minunatele lor fapte de arme şi vitejia lor dovedită pe cîmpul de luptă, au fost trimise înapoi spre vetrele lor. Cei 1000 de anţiaţi, care se prezentaseră prea tîrziu ca ajutoare, după încheierea bătăliei, au fost şi ei trimişi la vetre, fiind cît pe aci să fie înfieraţi pentru întîrzierea lor.

VI Apoi au avut loc alegerile de consuli. Au fost aleşi L. Aebutius şi P. Servilius, care au intrat în funcţie la 1 august[17], această dată fiind socotită începutul anului de consulat. Anul acesta a fost extraordinar de greu şi pentru orăşeni, şi pentru ţărani, din pricină c-a izbucnit ciuma, care a răpus multă lume şi multe vite. Molima s-a întins şi mai tare datorită faptului că ţăranii se grămădiseră cu toţii la oraş, venind din satele lor cu cirezile de vite, pentru a se pune la adăpost împotriva cetelor de prădalnici. Această mare aglomeraţie de oameni, vite şi vieţuitoare de tot felul a răspîndit duhoare pretutindeni. Ciuma a făcut prăpăd, pentru că orăşenii şi ţăranii şedeau claie peste grămadă în locuinţe neîncăpătoare şi nesănătoase, toată lumea fiind istovită de vlagă şi din cauza veghii şi a oboselii. Pe deasupra, arşiţa era nemaipomenită.

Serviciile pe care şi le făceau unii altora, ca şi atingerea neîntreruptă dintre ei răspîndise molima şi mai mult. În timp ce romanii erau atît de loviţi de soartă, neputînd găsi vreun luminiş de scăpare, se abate asupra lor şi o altă urgie: solii hernicilor vestesc pe romani că aequii şi volscii, unindu-şi armatele, şi-au aşezat tabăra pe teritoriul ţării lor. La şedinţa senatului erau de faţă foarte puţini senatori. În afară de faptul că întreaga cetate era îndoliată, toate familiile fiind lovite de această plagă, răspunsul dat de senat i-a tulburat nespus pe soli: hernicii ajutaţi de latini să caute să-şi apere singuri ţara şi bunurile lor, fiindcă cetatea Romei este pusă acum de această molimă, ca o pedeapsă neaşteptată dată de zei. Dacă vor reuşi să scape de urgie, nu vor pregeta să

vină în ajutorul aliaţilor lor, aşa cum au făcut şi cu un an mai înainte şi cum au făcut întotdeauna.

Aliaţii romanilor au plecat spre vetrele lor tare amărîţi şi cu sufletul încovoiat de durere din pricina acestui răspuns atît de jalnic, pentru că erau nevoiţi să înfrunte singuri povara acestui război, pe care înainte abia putuseră să-l ducă la bun sfîrşit, şi numai cu sprijinul neprecupeţit al romanilor.

Vrăjmaşul n-a rămas multă vreme în ţara hernicilor, ci a pătruns cu oastea învrăjbită pe teritoriul roman, şi aşa destul de lovit de mînia ursitei, fiindcă fusese pustiit fără să mai fie nevoie de război. Dar de astă dată pe volsci nu i-a întîmpinat nimeni în cale; n-au întîlnit nu numai unităţi înarmate, dar nici măcar picior de om, prin toată regiunea străbătută, pe unde altă dată erau orînduite garnizoane întregi. Nici în satele romane nu se mai vedea umbră de fum ieşind de la vreo vatră, ci totul era gol şi pustiu. Duşmanii au ajuns pe Via Gabinia, pînă la a treia piatră miliară de Roma.

Tocmai murise consulul roman Aebutius, iar colegul său de consulat era în agonie. Nimeni nu mai spera că o să scape. Toată populaţia fusese lovită de plagă. Toţi fruntaşii republicii, majoritatea senatorilor, tot tineretul şi toţi cei volnici să poarte armele erau ca nişte umbre. Nu erau destui oameni nici măcar pentru a-i fixa în punctele de sprijin şi în locurile importante, potrivit împrejurărilor, dar-mi-te pentru cerinţele unei campanii în toată regula, aşa cum se cuvine în asemenea grele împrejurări. Chiar şi senatorii, în măsura în care mai aveau un pic de sănătate şi de vlagă şi le îngăduia şi vîrsta, se oferiseră să îndeplinească însărcinările de a face de strajă în diferite posturi. Rondurile şi inspecţiile şi celelalte patrule căzuseră în sarcina edililor[18] poporului. În aceste momente de grea restrişte, consulii, cu toată mărea lor vază, au ajuns să recurgă şi la căpeteniile cele mai mari ale poporului roman pentru îndatoririle şi slujbele obişnuite.

VII Tabloul Romei aşa se înfăţişa: cît vedeai cu ochii, un pustiu apăsător. Nu mai rămăsese nici un fruntaş cu vlagă,

Scanned with CamScanner

toată lumea era istovită de tot. Dar zeii ocrotitori și soarta cetății romane au ferit Roma de o urgie și mai mare, pentru că aequii și volscii nu se iviseră în ținutul roman ca dușmani care doreau cu orice chip războiul, ci pe ei numai gîndurile de pradă îi mînaseră pe meleagurile Romei.

Pe dușman nu-l însuflețea cîtuși de puțin nădejdea că e în stare să pună stăpînire pe zidurile cetății, și nu-l împingea nici măcar curiozitatea să se apropie de ele. Toți își roteau privirile încoace și încolo, spre casele Romei, care răsăreau ca din ceață, și către colinele Romei, care ieșeau mai mult în vileag. De aceea, în tabăra lor, toată lumea era auzită murmurînd de nemulțumire: „de ce au fost ei aduși aici? Ca să-și piardă vremea degeaba pe aceste vaste pustietăți, unde, cît vezi cu ochii, nu simți suflare de om sau de vită, cînd ar putea să pornească și să caute pradă în alte ținuturi mai bogate, de pildă pe plaiurile tusculane, unde sînt foarte mari bogății de tot felul?“

Și deodată și-au strîns tot calabalîcul, și-au smuls steagurile și au trecut pe drumuri lăturalnice, străbătînd ținutul lavicilor, și au ajuns în ținutul tusculan. Aequii și volscii asupra lor și-au vărsat toată furia.

În vremea aceasta hernicii și latinii, de rușine că n-au opus nici o rezistență vrăjmașului comun, care a pornit să atace Roma însăși, și pe deasupra fiindcă nu s-au străduit să dea cel mai mic ajutor romanilor asediați în cetatea lor, de astă dată cu ambele armate concentrate la un loc pornesc în marș spre Roma. Pentru că nici aici și nici pe tot parcursul n-au dat de loc de dușmani, s-au luat, în urma știrilor culese, după ei. Și atuncea dau peste inamic, care cobora de pe colinele Etruriei către Valea Albană[19]. Numai că cei doi aliați, care-și dăduseră mîna în această campanie, n-au avut noroc să învingă în luptă și să-i dovedească Romei că sînt la înălțimea încrederii acordate. Molima n-a pricinuit în Roma un prăpăd mai mic ca cel suferit de aliații săi pe cîmpul de bătaie.

Singurul consul rămas este doborît și el de ciumă. S-au mai stins din viață și alți oameni de seamă, de pildă: augurii N. Valerius și T. Virginius Rutilus, și căpetenia curiilor[20],

Scanned with CamScanner

Servius Sulpicius. Ce să mai vorbim de poporul de rînd, asupra căruia s-a năpustit urgia cu cea mai mare furie, şi care a dat cele mai mari jertfe de vieţi? Senatul, neputincios, a îndemnat tot poporul să-şi plece genunchii în faţa zeilor şi în faţa altarelor. Toată lumea a fost chemată, bărbaţi, soţii şi copii, să vină să se închine şi să ceară, cu fruntea la pămînt, milă, îndurare şi pace. Şi din imbold propriu, şi îndemnaţi de autorităţi, toţi locuitorii merg în convoi şi umplu pînă la refuz templele. Iar mamele, măturînd templele cu părul despletit, se roagă plîngînd zeilor să curme acest blestem şi să-şi potolească mînia, punînd capăt ciumii.

VIII Încet, încet, s-a aşternut în sufletele oamenilor din nou pace, fie din mila şi îndurarea zeilor, fie că molima care şi-a făcut de cap atît amar de vreme şi-a împlinit sorocul; lumea rămasă şi-a refăcut repede sănătatea şi puterile după greaua încercare. Acum toate gîndurile s-au îndreptat către trebile republicii. În vremea aceasta, romanii au recurs din nou la interregi. P. Valerius Publicola, la trei zile după intrarea în funcţie de interregn, prezidează alegerile consulare. Noii consuli aleşi au fost L. Lucretius Tricipitinus şi T. Valerius Geminus, sau Vetusius. Ei intră în funcţie la 11 august[21], avînd însărcinarea nu numai să îndepărteze războaiele, pentru că cetatea se înzdrăvenise şi prinsese din nou puteri, ci chiar să pedepsească cu războiul pe cei care i-au făcut rău. De aceea, cînd hernicii i-au vestit că dușmanii le-au călcat din nou hotarele şi s-au aşezat iarăşi în ţara lor, romanii n-au mai pregetat să le trimită ajutorul cuvenit. Sînt chemate sub arme două armate pentru cei doi consuli: Veturius a fost trimis ca să conducă războiul împotriva volscilor, Tricipitinus porneşte în marş cu oastea spre ţara hernicilor, pentru a pune capăt pustiirii teritoriilor aliaţilor romani. Într-o singură ciocnire cu dușmanul, Vetusius a reuşit să-l împrăştie şi să-l pună pe fugă.

Totuşi, cetele de prădalnici i-au tras o păcăleală zdravănă lui Lucretius, care-şi stabilise tabăra în ţara hernicilor, atrăgîndu-l întîi spre munţii Praenestini[22], şi apoi l-au pornit ca să se ia după urmele lor, în cîmpie. Cu acest pri-

BIBLIOTECA CE...

lej, volscii au pustiit teritoriile praenestinilor şi gabinilor. Din ţinutul gabin ei au cotit spre colinele şi platourile Etruriei.

Şi Roma a fost cuprinsă de spaimă datorită faptului că năvălirea volscilor se ivise pe neaşteptate, avînd la îndemînă prea puţine unităţi pentru a stăvili năvala vrăjmaşului. Praefectul oraşului era Q. Fabius[23]. Acesta, înarmînd tot tineretul şi orînduindu-l în toate punctele însemnate ale oraşului, a izbutit să restabilească liniştea şi ordinea în întreaga regiune. Volscii, după ce au prădat pînă n-au mai putut în toate regiunile învecinate, încărcaţi de pradă, nu s-au mai încumetat să se apropie de Roma; de aceea făcînd un ocol, pe cînd se întorceau spre ţara lor, ca să fie la o depărtare cît mai mare de Roma, nimeresc din nebăgare de seamă peste consulul Lucretius. Acesta, bucuros că i-a întîlnit în sfîrşit, după ce cutreierase toate coclaurile şi drumurile ca să-i găsească, e gata să se ciocnească cu ei. Romanii, bine pregătiţi din toate privinţele, şi mai ales sufleteşte, pentru această bătălie, au dat un atac neaşteptat asupra vrăjmaşului îngrozit. Deşi consulul avea la îndemînă trupe puţine, a izbutit să pună pe fugă şi să împrăştie o armată mult mai numeroasă ca a lui. El face o mişcare de învăluire şi încercuieşte pe volsci, pe care-i împinsese în nişte văi adînci, de unde anevoie se putea ieşi.

În bătălia dată, numele volscilor a fost şters aproape de pe faţa pămîntului. Un număr de 13 470 au căzut pe cîmpul de luptă sau în timpul fugii, iar 1 250 au fost luaţi prizonieri de romani; s-au capturat şi 27 de drapele. Acestea sînt cifrele date de unii analişti. Cu toate că numărul celor căzuţi e oarecum exagerat, sînt încredinţat că de bună seamă acolo a fost un mare măcel.

Punînd mîna pe o pradă considerabilă, consulul s-a întors biruitor în tabăra de vară. Apoi consulii îşi unesc armatele, concentrîndu-şi la un loc ambele tabere. Volscii şi aequii fac acelaşi lucru, căutînd să strîngă pe un singur front rămăşiţele forţelor lor atît de greu lovite. Şi-a avut loc a treia bătălie dată în cursul acestui an. Romanii s-au bucurat de un nou succes. După ce vrăjmaşul a fost risipit, romanii au pus stăpînire pe tabăra lor.

Scanned with CamScanner

IX În felul acesta statul roman revine la situaţia lui de mai înainte. Succesele dobîndite în război au dat naştere la noi frămîntări în Roma. Fiindcă amîndoi consulii lipseau din Roma, tribunul poporului din cursul acelui an, C. Terentillus Arsa, a socotit că e momentul prielnic ca tribunii să intre în acţiune. De aceea, el a adus în faţa adunării grave învinuiri senatorilor pentru atitudinea lor atît de trufaşă faţă de popor; a atacat apoi cu violenţă şi dregătoria consulară, care, după el, întrecuse orice măsură, ajungînd prea de nesuferit într-un stat liber. Tribunul Arsa spunea:

„Însăşi puterea consulilor a ajuns să fie urîtă de popor, chiar mai urîtă decît numele regelui, din cauza purtării silnice şi tiranice a consulilor. Poporul roman are acum doi stăpîni răi, în loc de unul. Apoi consulii dispun de puteri nelimitate: nu mai au nici un fel de frîu în acţiunile lor şi-şi fac de cap, băgînd groaza în popor prin asprimea legilor şi prin cruzimea neomenoasă a pedepselor de tot felul. De aceea, el propune o lege prin care puterea consulilor să nu mai fie veşnică şi pentru ca consulii să nu-şi mai îngrăduie orice. Trebuie să se aleagă o comisie de cinci bărbaţi, care să fie însărcinaţi cu alcătuirea legilor referitoare la îngrădirea puterii consulare. De aci înainte consulul va trebui să-şi exercite numai acele drepturi pe care i le va acorda poporul. S-a dus vremea cînd consulii îşi făceau de cap, impunînd drept lege pofta lor şi bunul lor plac".

După ce acest proiect de lege a fost afişat în for, patricienii s-au temut să nu intre ei acum la stăpîn, şi fiindcă cei doi consuli lipseau, praefectul oraşului, Fabius, îi convoacă pe senatori la o şedinţă. Fabius se dă sălbatic la trib buni, atacînd proiectul şi pe autorii lui; el spunea „că dacă consulii ar fi de faţă şi-ar sta ameninţători la dreapta şi la stînga tribunului, s-ar alege praful de toate ifosele şi răcnetele lui; mai spunea că tribunul a pus la cale votarea acestui proiect întrebuinţînd o viclenie; că el şi-a ales momentul potrivit pentru a zdruncina temelia republicii. Dacă zeii, în mînia lor împotriva romanilor, le-ar fi hărăzit un asemenea tribun anul trecut, cînd erau doborîţi de molimă şi cînd erau ameninţaţi de toate grozăviile războiului, atunci

n-ar fi avut încotro şi nu s-ar fi putut împotrivi legii. După stingerea din viaţă a celor doi consuli, cînd atîţi cetăţeni au fost răpuşi de plagă, cînd toată lumea era la pămînt, acest tribun ar fi profitat de urgie pentru a-şi propune legile sale, prin care să i se smulgă republicii puterea consulilor? Tribunul acesta ar fi fost în stare să vină chiar în fruntea hoardelor de volsci şi de aequi, pentru a lua cu asalt Roma. Ce vrea tribunul acum? Nu e el liber să cheme în faţa justiţiei[24] pe consuli, ori de cîte ori aceştia au vreo atitudine tiranică sau săvîrşesc vreun act abuziv sau vreo cruzime împotriva unui cetăţean? N-are tribunul dreptul să-i învinuiască în faţa judecăţii adunării poporului, dacă vreun cetăţean a fost victima vreunuia din ei? În felul acesta, tribunul stîrneşte ură şi vrăjmăşie nu împotriva puterii consulare, ci împotriva puterii tribuniciene însăşi, care a ajuns de nesuferit tuturor. Deşi tribunii au fost puşi la punct şi potoliţi, totuşi ei au reînviat vechiul rău, ca în primele timpuri. De aceea, el, praefectul poporului, nu-l roagă pe tribun să-şi ducă pînă la capăt acţiunea începută".

„Voi, spuse Fabius către ceilalţi tribuni, sînteţi rugaţi de noi să vă gîndiţi serios la faptul că puterea voastră a fost creată în sprijinul fiecărui cetăţean în parte, nu pentru nimicirea majorităţii. Voi aţi fost aleşi ca tribuni ai poporului, nu pentru a ajunge vrăjmaşii senatului! Faptul că republica a fost lăsată fără nici un sprijin şi că a fost atacată numai în această vreme, înseamnă şi pentru noi o pacoste, dar şi pentru voi o pată ruşinoasă. Voi trebuie să vă gîndiţi nu la drepturile voastre, ci cum să micşoraţi ura stîrnită împotriva voastră. Adresaţi-vă colegului vostru de funcţie, ca să lase situaţia neschimbată şi să amîne punerea în aplicare a acestor legi, după sosirea consulilor. Nici chiar aequii şi volscii nu s-au mai năpustit asupra noastră, ca să ne ameninţe viaţa şi bunurile noastre cu primejdia unui război sîngeros şi cumplit ca anul trecut, atunci cînd consulii noştri au fost răpuşi de ciumă".

Tribunii discută atunci cu Terentillus. El primeşte să se amîne punerea în aplicare a legii sale pînă la întoarcerea

consulului. In realitate însă, această lege tot a fost zădărnicită. Consulii au fost rechemaţi de urgenţă la Roma.

I Lucretius s-a întors la Roma şi cu o pradă uriaşă şi încununat de o glorie cu mult mai mare. Sosind la Roma, el şi-a mărit faima datorită şi faptului că a dat ordin ca să fie înşirate toate capturile în Cîmpul lui Marte, ca vreme de trei zile să se înfăţişeze toţi cetăţenii, pentru a-şi recunoaşte şi lua înapoi ceea ce le aparţine.

Aşa s-a şi făcut. Restul de capturi a fost vîndut. De bună seamă, consulul merita sărbătorirea triumfului său, însă toate pregătirile au fost amînate din pricina frămîntărilor în legătură cu legea propusă de tribuni, care trebuia să aibă precădere. Pentru consul, această chestiune era mai importantă decît orice. Vreme de cîteva zile, problema a fost dezbătută în şedinţele senatului şi adunării poporului.

In cele din urmă, tribunii au cedat în faţa autorităţii şi prestigiului consulului, renunţînd la precumpănirea legii lor, şi atunci şi comandantul şi armata lui s-au bucurat de toate onorurile cuvenite. Doar consulul fusese acela care triumfase în acest război greu împotriva aequilor şi volsciior. Legiunile au urmat carul cu triumf[25] al învingătorului. Şi celuilalt consul i s-a decernat onoarea de a fi şi el sărbătorit prin ovaţii[26], cu prilejul intrării sale în Roma, fără să fie însă însoţit de armată.

In anul următor[27], legea Terentilla, susţinută de întreg colegiul tribunilor poporului, a fost adusă din nou în discuţie, neliniştind şi pe noii consuli în funcţie. Pe vremea aceea au fost consuli P. Volumnius şi Servius Sulpicius. Tot în anul acesta s-au găsit oameni care să spună că au văzut cerul ardind. A avut loc apoi un cutremur groaznic de pămînt. Se mai răspîndise zvonul că s-a auzit o vacă vorbind. Lumea însă nu vrusese, în cursul anului trecut, să dea crezare acestei întîmplări. Acum însă credea.

Printre alte minuni întîmplate, analiştii menţionează şi aceea că a plouat din cer cu carne. Probabil că o ploaie torenţială a prins în zbor şi s-a abătut asupra vreunui stol mai mare de păsări călătoare, care au fost doborîte de fur-

tună. După ce acest stol a căzut la pămînt, păsările moarte au rămas răspîndite pe o mare suprafaţă, fără să scoată multă vreme vreun miros.

Atunci au fost consultate cărţile sybiline[28] de către colegiul dumvirilor. S-au făcut proorociri că vor cădea tot soiul de nenorociri pe capul romanilor în urma războiului cu un popor străin, venit de departe; că se va dezlănţui un atac asupra punctelor întărite din vîrful cetăţii şi va urma un mare măcel. Însă între alte sfaturi date, cărţile sybiline mai îndemnau poporul să se ferească de dezbinări. Tribunii au declarat însă că aceste prooroci sînt răspîndite într-adins, pentru ca patricienii să le zădărnicească votarea legii; o uriaşă bătălie e aproape să izbucnească.

Tocmai în vremea aceasta hernicii dau de veste că volscii şi cu aequii, împreună (pentru că aşa se învîrte roata destinului în fiecare an), şi-au refăcut armatele, cu toate că forţele lor fuseseră îngrozitor de slăbite, în urma grelelor înfrîngeri suferite în ultimul război, şi că la Antium s-a stabilit să fie centrul noilor operaţiuni întreprinse, iar la Ecetra, coloniştii anţiaţi ţin mereu întruniri publice, în acest scop, şi că acolo va fi tot toiul războiului.

Îndată ce situaţia i-a fost adusă la cunoştinţă, senatul ordonă mobilizarea generală. Consulii primesc ordin să strîngă două armate; unuia i-a căzut sarcina campanici cu volscii, iar celuilalt cu aequii. Tribunii însă trîmbiţau prin for următoarele:

„Această ameninţare de-a războiul cu volscii şi cu aequii este o scornire a patricienilor; hernicii au fost struniţi ca să joace bine acest rol. În felul acesta, libertatea poporului roman e batjocorită şi călcată în picioare nu printr-o luptă cinstită şi prin curaj bărbătesc, ci cu asemenea născociri, prin care patricienii caută să subjuge de tot poporul. Motivul adevărat e că nimeni nu mai poate crede că volscii, care au fost complet nimiciţi şi care sînt la pămînt, ar mai fi acum în stare să pună mîna pe arme împotriva Romei, şi de aceea patricienii caută cu tot dinadinsul noi pretexte de războaie; în schimb, prin aceste născociri, se caută să se creeze o faimă rea unei colonii învecinate şi întemeiate de curînd.

In felul acesta se declară război anţiaţilor, deşi nu sînt vinovaţi, însă adevăratul război se duce împotriva poporului roman, pe care, după ce i se pune pe umeri armele, patricienii îl scot în grabă în marş forţat din Roma, pentru a se răzbuna pe tribuni, trimiţîndu-i în surghiun[29] şi pe ei, şi pe toţi cetăţenii care îi susţin. Acesta-i adevărul adevărat. Poporul trebuie să înţeleagă că acestea sînt adevăratele ţeluri ale patricienilor, şi că numai în felul acesta ei vor izbuti să-i zădărnicească legea; însă cîtă vreme situaţia e în mîna poporului, cîtă vreme el rămîne pe loc, acasă, cîtă vreme e pace în ţară, poporul să fie atent şi să se ferească să nu fie scos din Roma prin vicleşuguri, ca apoi să se trezească prea tîrziu că patricienii i-au încălecat de tot. Dacă îşi vor păstra mai departe nezdruncinat curajul, vor găsi sprijin oriunde. Toţi tribunii sînt pe deplin înţeleşi asupra acestui fapt, că republica nu-i ameninţată de nici o primejdie în afara hotarelor. Zeii au avut grijă în cursul anului trecut ca libertatea lor să fie în întregime asigurată". Aceste temeiuri tribunii le susţineau cu toată tăria.

XI Însă, pe de altă parte, consulii, părăsindu-şi locul lor de cinste de la tribună, caută să-şi înroleze cetăţenii sub arme, în văzul tribunilor. Aceştia se îndreaptă în grabă spre consuli, atrăgînd spre ei întreaga adunare. Consulii încep să facă strigările cuvenite, ca să pipăie terenul. Pe dată se ajunge la încăierare. Ori de cîte ori lictorul înşfăca pe vreunul din cetăţeni, din ordinul consulului, tribunii interveneau, poruncind să fie lăsat în pace. Nici un cetăţean nu se mai gîndea acum la drept şi legalitate, ci toată lumea recurgea numai la forţa pumnului, crezînd că aceasta e singura cale.

Aşa cum tribunii căutaseră şi reuşiseră să oprească mobilizarea armatei, la fel şi patricienii încercau să împiedice legea, ca să nu mai fie prezentată la şedinţa[30] adunării poporului. Obîrşia conflictului a fost aceasta: ori de cîte ori tribunii invitau[31] poporul să plece, senatorii îl opreau în loc. Aproape că nici senatorii mai bătrîni nu mai interveneau, renunţînd şi ei la căutarea unei înţelegeri, ci lăsau totul la voia întîmplării, pentru ca violenţa să rezolve totul. Singuri con-

Scanned with CamScanner

sulii au căutat, cu tot dinadinsul, să rămînă cît mai departe de aceste frămîntări, ca să nu dea prilej să le fie înjosite trecerea şi vaza lor, în mocirla acestei ciocniri.

Era pe atunci un tînăr, Caeso Quinctius, fălos şi prin nobleţea numelui său, şi prin forţa sa herculeană, şi prin însuşirile sale. La aceste calităţi date de zei se mai adăugau şi numeroasele lui isprăvi săvîrşite pe cîmpul de luptă, precum şi iscusinţa sa de vorbitor, dovedită la tribună în faţa adunării poporului. Nu avea seamăn în toată cetatea, nici prin puterea braţului, nici prin darul vorbirii. Astfel, Caeso, înconjurat de o ceată de patricieni, întrecîndu-i pe toţi prin statura lui, a îndrăznit să înfrunte singur toate atacurile tribunilor şi întreaga furtună dezlănţuită de popor, de parcă în fiinţa lui fuseseră adunate toate consulatele, toate dictaturile, toate magistraturile şi toate forţele din lume, şi-n glasul, şi-n puterea pumnului său. Sub conducerea acestuia, tribunii poporului au fost de multe ori îmbrînciţi şi puşi pe fugă în for, ca şi plebeii, care erau împrăştiaţi de el şi de ceata lui de bătăuşi. Pe cine-l întîlnea în cale, Caeso îl călca în picioare şi-l stîlcea în bătăi, lăsîndu-l să plece uneori şi despuiat de straie. Ieşea limpede în vileag că pentru el nu mai e nici o lege pe lume care să-l împiedice să se poarte în felul acesta, că pentru Caeso erau desfiinţate toate legile. După ce aproape toţi tribunii au fost bătuţi de el, aceştia şi-au pierdut curajul. Din tot colegiul tribunilor, unul singur, A. Virginius, a îndrăznit să-i fixeze ziua cînd trebuia să se prezinte în faţa judecăţii poporului, acuzîndu-l de cea mai grea învinuire cu putinţă, de omucidere. Numai că tribunul, în loc să-l sperie pe bătăiosul patrician, l-a întărîtat şi mai tare. Quinctius se împotriveşte cu mai mare înverşunare oricărei legi, loveşte pe plebei, îi terfeleşte cum îi vine la îndemînă pe tribuni şi dezlănţuie un război în toată legea împotriva lor. Acuzatorul îl lasă pe împricinat să se prăvălească în propria-i greşeală, adunînd mereu noi probe de vinovăţie împotriva lui, căci tînărul Caeso, prin acţiunile lui nesăbuite, nu făcea altceva decît să-şi adune singur surcele pentru propriul său rug.

Scanned with CamScanner

În sfîrşit, în vremea aceasta tribunul Virginius propune o lege care nu-l interesa dacă va fi sau nu votată, ci aceasta era doar o ticluire prin care să-l aţîţe şi mai tare pe tînărul patrician, ca să-şi iasă şi mai mult din matcă. Şi atunci, ca de obicei, tînărul şi-a dat drumul la gură, sporovăind vrute şi nevrute, făcînd din nou şi alte nechibzuinţe, care se adunau tot mai mult în coşul dovezilor de vinovăţie împotriva lui. Şi acum Caeso opuse o sălbatică rezistenţă, pentru ca legea să nu fie votată. Atunci, Aulus Virginius s-a adresat în mai multe rînduri poporului cu aceste cuvinte:

„Cetăţeni! Voi n-aţi băgat de seamă pînă acum că nu-l puteţi socoti pe Caeso drept un concetăţean al vostru şi că din pricina lui nu e cu putinţă să vă vedeţi votată odată această lege? Dar ce să vă vorbesc eu de lege, cînd Caeso stă în calea libertăţii voastre însăşi? Caeso îi întrece prin trufie şi atitudine tiranică chiar pe Tarquinii. Aşteptaţi-l numai pînă cînd va ajunge consul sau dictator, şi atunci veţi simţi pe pielea voastră ce-i în stare, de vreme ce acum, cînd e simplu cetăţean, îşi face de cap, cînd îndrăzneşte să tiranizeze pe toţi prin silnicie şi forţa pumnului".

Mulţimea de cetăţeni a încuviinţat în întregime cele spuse de Virginius, mai ales acei cetăţeni care-l acuzau făţiş că au fost victimele lui, fiindcă fuseseră snopiţi în pumni de el. Toţi îl îndemnau pe tribun să nu se dea de loc bătut şi să ducă pînă la capăt această acţiune începută.

XII Abia a sosit ziua judecăţii, cînd în chip vădit tot poporul era încredinţat că libertatea lui atîrnă de judecarea şi osîndirea lui Caeso. Abia acum Caeso, dîndu-şi seama de ce a făcut pînă atunci, de nevoie se agaţă ca scaiul, fără pic de demnitate şi mîndrie, de toţi cei care puteau să-l ajute. Rudele lui şi numeroşi fruntaşi ai cetăţii au primit, în cele din urmă, să-l însoţească la proces.

Titus Quinctius Capitolinus, care fusese de trei ori consul, în timp ce reamintea poporului strălucitele fapte de arme ale lui Caeso, precum şi faima familiei sale, a declarat „că niciodată în republica romană n-a existat vreo fiinţă mai înzestrată

și o pildă mai înălțătoare de vitejie ca a acestui tînăr; apoi că Caeso a fost pe front un luptător desăvîrșit în armata sa. El însuși l-a văzut în numeroase rînduri cît de vitejește lupta cu dușmanul".

Spurius Furius declară următoarele: „Cînd el se găsea într-o situație cît se poate de primejdioasă, Caeso i-a dat cel mai prețios ajutor, fiindu-i trimis de Quinctius Capitolinus. După părerea lui, nu e nimeni care să-l fi întrecut prin ajutorul dat și rolul avut de el la salvarea situației. Lucius Lucretius, consulul anului precedent, fiindcă slava dobîndită de el pe cîmpul de luptă era încă proaspătă în amintirea oamenilor, a declarat că la gloria lui a contribuit în mare măsură și Caeso, amintind luptele, încăierările și isprăvile lui vitejești, fie cu prilejul expedițiilor în țara dușmană, fie cu prilejul bătăliilor. Lucretius îi sfătuiește din toată inima pe judecători să țină seama de aceste lucruri și să-l păstreze mai departe în rîndurile cetățenilor pe acest tînăr înzestrat cu toate darurile pămîntului, și care ar fi mîndria și scutul oricărei cetăți, oriunde s-ar duce. De aceea, să nu-l lase să plece într-o altă țară străină. Ceea ce îl face să fie semeț și avîntat este tinerețea lui atît de zvîrlitoare și clocotitoare, este sufletul său atît de cutezător și mai ales vîrsta sa necoaptă. Însă, pe zi ce timpul va trece, Caeso se va maturiza și va învăța să gîndească mai serios. Cu cît va înainta în vîrstă, apucăturile sale rele vor dispare, iar însușirile sale bune se vor desăvîrși. Și atunci, e păcat să nu fie lăsat să îmbătrînească în țara lui un bărbat atît de strălucit".

O dată cu acestea, și tatăl lui L. Quinctius, care avea porecla de Cincinnatus, a vorbit și el, fără să mai repete cuvintele de laudă ale celor dinainte, ca să nu mărească și mai tare îndîrjirea poporului împotriva fiului său. De aceea, el îi ruga pe judecători să-l ierte pe fiul său pentru greșelile săvîrșite, pentru tinerețea lui lipsită de încercări, și mai ales pe bătrînul său tată să-l ierte, pentru că el n-a făcut nimănui nici un rău, și din dragoste pentru el să-i lase feciorul nepedepsit. Numai că unii dintre judecători n-au vrut să țină seama de rugămințile bătrînului, fie de teamă, fie din răzbunare, mai ales cei care se plînseseră că au fost bătuți de Caeso. Și de

aceea, ei au declarat că-şi vor spune cuvîntul în ziua cînd se va da sentinţa.

XIII În afară de toate acestea, îl mai apăsau pe Caeso rău de tot şi învinuirile aduse de un fost tribun al poporului, M. Volscius Fictor, care fusese în funcţie cu cîţiva ani mai înainte. Acesta apăru la judecată ca martor al acuzării, spunînd următoarele: „Nu mult după acele vremuri, cînd molima făcea prăpăd prin Roma, el, trecînd odată prin cartierul Suburrei[32], a dat acolo peste nişte tineri, care cutreierau cartierul fără nici un rost. În Suburra s-a iscat o harţă, cu care prilej fratele său, mai vîrstnic decît el, care încă nu se întremase bine după boală, a fost doborît în lovituri de pumni de Caeso, lăsîndu-l jos, întins, aproape fără viaţă. El şi-a luat fratele său pe braţe şi l-a dus acasă, unde, din pricina loviturilor primite, şi-a dat duhul. De aceea, depune această mărturie acum, declarînd că a fost împiedicat de consulii anilor de mai înainte să se plîngă justiţiei pentru această groaznică fărădelege, în scopul de a nu se lua măsuri împotriva făptaşului".

Pe cînd Volscius rostea aceste învinuiri cu glas răspicat, poporul s-a îndîrjit atît de tare împotriva lui Caeso, încît puţin a lipsit ca să nu se năpustească asupra lui şi să-l sfîşie. Tribunul Virginius porunci atunci ca vinovatul să fie arestat şi să fie dus legat la închisoare. Patricienii se împotrivesc din răsputeri acestei măsuri, întrebuinţînd chiar forţa.

T. Quinctius strigă atunci: „De acuzatul ameninţat cu pedeapsa capitală şi căruia i s-a fixat ultimul termen de judecată peste cîteva zile nu poate să se atingă nimeni în nici un fel, înainte de această dată". Tribunul a declarat că el nu-l va pedepsi pe Caeso înainte de judecarea lui, însă acuzatul trebuie pus la popreală, legat şi vîrît în închisoare[33] pînă la ziua judecăţii, pentru a i se da putinţa poporului roman să-i aplice aceluia care a răpus un om pedeapsa cu moartea.

Patricienii fac recurs cerînd sprijinul celorlalţi tribuni, aceştia îşi exercită dreptul lor alegînd calea de mijloc printr-un decret prin care se împotrivesc ca învinuitul să fie aruncat în închisoare, declarînd însă că Caeso trebuie să rămînă pe loc pînă la judecată, constituindu-se prizonier; dar trebuie să ofere

o sumă de chezaşi[34] care să plătească o garanţie poporului, pentru cazul că nu s-ar înfăţişa. Tribunii plebei însă nu s-au înţeles între ei cît de mare trebuie să fie garanţia, şi atunci s-a lăsat pe seama senatului această chestiune. Acuzatul a fost ţinut mai departe sub paza mulţimii, la locul oficial al adunării poporului, pînă cînd senatul va chibzui şi va lua o hotărîre.

Într-adevăr, senatul a hotărît ca el să prezinte o listă de chezaşi. Fiecărui chezaş i s-a cerut să pună la dispoziţia statului o sumă de 3000 de aşi. S-a lăsat pe seama tribunilor să fixeze cîţi chezaşi trebuie să depună cauţiune pentru el. Tribunii s-au oprit la numărul de zece chezaşi. Acuzatorul a admis, obligînd pe învinuit să-i pună la dispoziţie atîţi garanţi. Caeso a fost cel dintîi roman care a dat cauţiune statului. În urma plăţii acestei cauţiuni, Caeso a fost lăsat să plece din for. În noaptea următoare, el a pornit pe drumul surghiunului din propriu îndemn, ducîndu-se la tusci; în ziua termenului fixat pentru judecată, apărătorii săi i-au dezvinovăţit lipsa, spunînd că Caeso, din propriul său imbold, a plecat într-o altă ţară; cu toate acestea, Virginius stăruia mai departe să se ţină şedinţa adunării poporului, însă colegii săi de tribunat, la care Caeso apelase, au dizolvat adunarea. Sumele de bani trebuincioase pentru cauţiune au trebuit să fie strînse şi plătite de tatăl său, care şi-a vîndut toată averea, fiind nevoit, în urmă, să-şi ducă amarul vieţii într-o biată cocioabă singuratică, la fel ca un surghinuit, dincolo de Tibru.

XIV Acest proces, precum şi proiectul de lege al tribunului, a ţinut poporul ca pe jeratic. Dincolo de hotare, însă, domnea liniştea. Tribunii, biruind, erau încredinţaţi că legea e ca şi votată, fiindcă intrase groaza în patricieni în urma exilului lui Caeso; în ce priveşte însă bătrînii senatului, renunţaseră să se mai socotească singurii conducători ai statului; în schimb, grupul senatorilor tineri, şi în primul rînd aceia care fuseseră prietenii de haidamacie ai lui Caeso, nutreau o ură şi mai neîmpăcată împotriva poporului, fără să-şi piardă din îndrăzneală şi din atitudinea lor bătăioasă. Numai că de astă dată patricienii şi-au schimbat de tot metodele, organizîndu-şi acum mai bine atacurile împotriva plebeilor.

Scanned with CamScanner

Chiar îndată după surghiunul lui Caeso, cînd a fost adus din nou în discuţie proiectul de lege cu pricina, patricienii însoţiţi de o armată întreagă de clienţi, înarmaţi şi orînduiţi în formaţie de luptă ca pe front, i-au atacat pe tribuni. Cînd aceştia le-au cerut să se risipească pe la casele lor, patricienii n-au mai putut culege laudele biruinţei în această luptă, mai ales cînd au auzit poporul învinuindu-i că au răsărit acum o mie de Caesoni în locul unuia singur. În răstimpul în care tribunii nu aduceau vorba despre legea Terentilla, domneau liniştea şi pacea între patricieni şi plebei. Patricienii salutau oamenii din popor cu prietenie, vorbindu-le cetăţenilor cu bunăvoinţă, fără să-i mai bruscheze; îi pofteau pe cetăţeni pe la casele lor, erau mereu prezenţi în for, ori de cîte ori erau manifestări oficiale. Lăsau pe tribuni să prezideze adunările poporului, fără să le întrerupă şedinţele şi fără să mai facă agitaţie. În toate chestiunile, fie oficiale, fie particulare, nu arătau nici un fel de vrăjmăşie faţă de nimeni, în afară de cazul cînd începea povestea în legătură cu legea cu pricina. Grupul de senatori tineri se pricepea bine să mănuiască lucrurile, apărînd în ochii poporului ca nişte sprijinitori ai lui.

Dar nici tribunii nu rămîneau mai prejos, ci agitau mereu această problemă, astfel încît şi anul următor tot ei au fost reales în funcţie. Patricienii, cu miere în glas şi cu meşteră făţărnicie, fără să mai recurgă la răcnete şi înverşunare, au izbutit să arunce praf în ochii poporului, şi să-i îmblînzească pornirile. În felul acesta patricienii, prin urzeli viclene, vreme de un an încheiat, au dejucat planurile tribunilor, zădărnicind votarea legii.

XV Consulii Caius Claudius, fiul lui Appius, şi Publius Valerius Publicola, găsesc poporul mai puţin învrăjbit. Nici acest an n-a adus nimic nou. Totuşi, poporul era preocupat numai de grija de a se vota această lege şi de a se pune odată în aplicare. Cu cît grupul de patricieni tineri căuta să se vîre în sufletul poporului, linguşindu-l şi măgulindu-l, pe atît şi tribunii le demascau planurile, arătînd poporului ţelurile lor viclene, îi învinuiau făţiş pe aristocraţi că au purtări ce dau de bănuit; mai spuneau că patricienii au făcut o uneltire, că

Caeso se găseşte la Roma, că nobilii au urzit un plan ţintind a răpune pe tribuni şi de a masacra poporul; că grupul senatorilor bătrîni a dat această însărcinare grupului celor tineri, ca să răstoarne puterea tribuniciană, pentru ca republica să revină la aceeaşi formă politică în care se găsise mai înainte de retragerea poporului pe Muntele Sacru.

Domnea teama că volscii şi aequii, care păreau oarecum potoliţi, au să înceapă din nou războiul, care izbucnea cu regularitate aproape în fiecare an, cînd, deodată, s-a abătut asupra Romei o altă năpastă, pe care nimeni n-a putut-o prevedea. Ca la 4 500 de exilaţi şi mai ales de sclavi, avînd în fruntea lor pe Herdonius Sabinus, au ocupat în timpul nopţii Capitoliul[35], precum şi cetăţuia de pe Capitol. Toţi locuitorii din acest cartier, care n-au vrut să se alăture conjuraţiei şi să ia armele, au fost măcelăriţi.

În timpul acestei tulburări şi spaime nemaipomenite, cete de conjuraţi năvălesc în for, mărind şi mai mult zarva. Se auzeau pretutindeni strigătele rostite ca un fel de poruncă: „La arme! La arme!“ sau cuvintele: „Duşmanul a pătruns în oraş!“ Consulii se temeau să dea voie poporului să se înarmeze, dar şi să-l lase dezarmat. Nedîndu-şi seama de dedesubtul răzmeriţei, care-i obîrşia acestei nenorociri neaşteptate, dacă a venit dinafară, dacă a izbucnit numai pe pămîntul Romei, dacă e o revoltă internă, dacă tot poporul s-a răsculat sau numai sclavii, amîndoi consulii căutau să potolească răscoala, făcînd tot felul de sforţări.

Liniştea aparentă făcea să clocotească şi mai mult furtuna. Însă şi poporul era atît de înspăimîntat şi de buimăcit, încît nu putea fi ţinut în frîu prin ordinele venite de sus. Totuşi, consulii au dat arme şi plebeilor, nu însă tuturor. Au fost înarmaţi numeroşi cetăţeni, pentru a se alcătui pîlcuri de încredere, în scopul de a face faţă oricărei situaţii, mai ales în aceste momente, cînd domnea atîta haos şi nu se ştia cine e duşmanul. În încordare şi în nesiguranţă, stînd de veghe în tot restul nopţii, neştiind ce fel de oameni sînt aceia care au dezlănţuit atacul şi cîte trupe are la îndemînă vrăjmaşul, consulii au distribuit străjile şi pîlcurile de luptători în punctele

însemnate ale oraşului. Abia la lumina zilei au descoperit cine e conducătorul răsculaţilor, despre ce război e vorba.

Herdonius chema cu glas puternic, de pe Capitoliu, pe sclavi la libertate, spunîndu-le: „el şi-a luat asupră-şi şi îndatorirea de a apăra cauza şi soarta celor mai asupriţi dintre muritori, a sclavilor, şi vrea să ducă la vetrele lor în patrie pe surghiuniţii izgoniţi pe nedrept din ţară, şi să arunce greul jug de pe grumazul robilor. El vrea să lupte în numele poporului roman, din imboldul şi cu sprijinul său; dar dacă nu capătă nici o nădejde de ajutor din partea poporului, atunci va apela la volsci şi la aequi şi va întrebuinţa mijloace atît de cumplite, încît va zdruncina tot pămîntul".

XVI Abia acum s-a făcut deplină lumină în capul patricienilor şi consulilor. Însă, în afară de ceea ce-au aflat, acum ei se temeau să nu fie vorba de un plan mai mare pus la cale şi de veienţi, şi de sabini. Cîtă vreme aveau să fie între zidurile cetăţii atîtea forţe duşmane, le era frică să nu se repeadă asupra Romei şi legiunile sabine şi etrusce, potrivit unei înţelegeri stabilite dinainte. Iar atunci şi veşnicii lor vrăjmaşi, volscii şi aequii, or să se năpustească asupra lor, nu ca înainte, cînd le treceau hotarele numai pentru a le pustii holdele şi satele, ci acum împotriva unui oraş căzut în bună parte în mîinile vrăjmaşilor.

Felurite şi mari erau pricinile groazei care pusese stăpînire pe ei. Mai mult ca oricînd, pe patricieni îi frămînta gîndul că fiecare din ei îşi are vrăjmaşul în casa sa proprie. Toţi se temeau de sclavii lor. Toţi nobilii credeau că-şi pot recăpăta liniştea şi siguranţa dacă stau pe loc, în nemişcare şi izolare, fiindcă nu cutezau nici să nu aibă încredere în sclavii lor, dar nici să arate că nu se bizuie pe ei, ca să nu şi-i prindă mai rău de duşmani. Nu se vedeau mijind nicăieri zorii unei înţelegeri şi armonii între cetăţeni. Fiindcă îi copleşise pe toţi acum un potop de nenorociri mult mai grozave, fiind ameninţaţi cu pieirea, patricienii nu se mai temeau de astă dată nici de tribuni, nici de popor. Vrajba dintre ei le părea acum floare la ureche, fiindcă apărea din cînd în cînd, mai ales în răstimpul dintre războaie. Cînd se iveau primejdii dinafara

fruntariilor, atunci se potoleau ca de la sine toate frecuşurile şi neînţelegerile.

Vremurile acestea de restrişte au pus în mare cumpănă existenţa statului roman, pentru că şi tribunii, la rîndul lor, erau orbiţi de o furie atît de turbată, încît susţineau că nici un război nu ameninţă Capitoliul, ci e vorba numai de o plăsmuire, pentru a abate de la legea cu pricina atenţia cetăţenilor de la grija lor cea mare, care frămîntă toate minţile poporului; oaspeţii şi clienţii patricienilor au să se ducă în curînd toţi liniştiţi pe la vetrele şi treburile lor, într-o muţenie şi mai mare, decît au venit, după ce vor afla că legea a căzut şi că zadarnic s-a făcut atîta zarvă. De aceea, tribunii cheamă tot poporul la arme, convocînd totodată şi adunarea poporului, în scopul înfăptuirii legii Terentilla. Consulii, la rîndul lor, convoacă senatul, cuprinşi de o teamă şi mai mare, acum de tribuni mai degrabă, decît de primejdia iscată în timpul nopţii de răscoala lui Herdonius.

XVII După ce s-a dat de ştire că oamenii fixaţi în posturi în diferite puncte ale oraşului aruncă armele şi pleacă pe-aci încolo, consulul Publius Valerius a părăsit pe neaşteptate clădirea senatului, în timp ce colegul său de consulat ţinea pe loc senatul la sfat. P. Valerius s-a dus drept la locul de adunare, unde se aflau tribunii: „Ce va să zică asta, tribuni? spuse el. Aveţi de gînd să prăbuşiţi temelia republicii din îndemnul şi sub conducerea lui Appius Herdonius? Tocmai vouă v-a zdruncinat minţile acela care n-a fost totuşi în stare să-i mişte şi să-i zăpăcească pe sclavi? Şi tocmai cînd duşmanii stau deasupra capului nostru[36], voi găsiţi de cuviinţă să vă părăsiţi posturile voastre şi să aruncaţi armele, ca să vă votaţi legile voastre?“ Apoi s-a adresat mulţimii adunate, rostind următoarea cuvîntare:

„Cetăţeni! Cînd voi nu vă sinchisiţi şi nu sînteţi de loc îngrijoraţi pentru oraşul vostru, cînd voi nu sînteţi înfricoşaţi că înşişi zeii voştri se găsesc în puterea vrăjmaşilor, cînd preabunul şi puternicul Jupiter, cînd Junona Regina şi zeiţa Minerva şi alţi zei şi zeiţe sînt în mîinile vrăjmaşilor, şi cînd sclavii răsculaţi şi-au instalat tabăra chiar pe vetrele voastre,

voi găsiți cu cale să spuneți că cetatea noastră seamănă cu un oraș teafăr și zdravăn? Vrăjmașul se află nu numai între rîndurile cetății, ci mișună și în cetățuie și chiar deasupra clădirii senatului și a forului. În vremea asta, voi, pe de o parte, vă țineți de întruniri în for, iar senatul, pe de altă parte, în clădirea lui, de parcă am fi toți sătui de tihnă și de pace, ca și cînd un senator și-ar da părerea spunînd: „cetățenii și-au dat votul". Oare nu s-ar fi cuvenit, mai degrabă, ca toți cei care fac parte din rîndurile senatorilor și poporului, consulii, tribunii, o dată cu zeii și toți oamenii să dea ajutor cu arma în mînă, să alerge spre Capitoliu, ca să libereze și să aducă pacea în templul cel mai sfînt al patriei, în templul preamilostivului și preaputernicului Jupiter? Tată Romulus! Fă să izvorască în mințile urmașilor tăi acea înțelepciune cu care ai salvat odinioară cetatea cucerită de aceiași sabini! Poruncește să pornim cu toții pe acest drum, pe care tu ai purces odată în chip de căpetenie cu oastea ta! Cel dintîi care va umbla pe urmele pașilor tăi voi fi eu, consulul, în măsura în care un biet muritor de rînd poate merge pe urma pașilor unui zeu".

Cele din urmă cuvinte rostite de consul au fost că el ia arma și-și cheamă toți cetățenii la arme, și că dacă i se va împotrivi cineva, atunci să se știe că „el își uită de demnitatea lui consulară, trece peste puterea tribuniciană și peste legile lor consfințite și va socoate dușmani ai patriei pe oricine ar fi, oriunde s-ar găsi, fie în Capitol, fie în for. Numai să dea tribunii ordin plebeilor să ridice armele împotriva consulului Valerius (fiindcă ei sînt aceia care i-au oprit să lupte contra lui Herdonius), și atunci și el va cuteza să săvîrșească aceleași fapte față de tribuni, pe care le-a îndrăznit tatăl său, Publicola, capul strămoșilor familiei sale, în lupta de odinioară împotriva regilor".

Se profila momentul dezlănțuirii unei groaznice furtuni, încît se credea că vrăjmașii dinafară au să fie martorii acestei priveliști. Consulul n-a fost în stare nici să împiedice votarea legii, dar nici să urnească poporul, pentru a-l porni în marș pentru despresurarea Capitoliului. Doar lăsarea amurgului a

amînat dezlănţuirea furtunii. Tribunii au plecat şi ei, temîndu-se să nu fie ucişi din ordinul consulilor.

Odată plecaţi susţinătorii revoltei poporului, senatorii s-au amestecat cu mulţimea şi, umblînd printre ei încoace şi încolo şi îndemnîndu-i mereu, aşa cum se pricep ei să vorbească meşteşugit, au convins poporul să-şi dea seama la ce răscruce a ajuns patria. Le spuneau că vrajba nu este între patricieni şi popor; ci şi patricienii, şi poporul sînt la fel de vinovaţi, pentru că au lăsat să cadă în mîna duşmanilor fortăreaţa oraşului, templele zeilor şi zeii protectori[37] ai republicii, şi vetrele fiecăruia.

În timp ce se frămîntau în felul acesta în for, cum să potolească răzmeriţa, consulii au plecat ca să cerceteze porţile şi redutele şi să vadă dacă nu cumva şi sabinii şi veienţii s-au pus în mişcare.

XVIII În aceeaşi noapte sosesc la Tusculum veşti în legătură cu cucerirea fortăreţei romane şi a Capitoliului de către Herdonius şi despre toate tulburările din Roma[38]. Pe atunci era dictator la Tusculum L. Mamilius. Acesta, convocînd imediat senatul şi prezentînd în faţa lui ştafetele cu ştirile aduse, îşi arată îngrijorarea, spunîndu-le: „să nu se aştepte, pînă sosesc solii de la Roma, ca să le ceară ajutor; primejdia însăşi, momentul de grea cumpănă, zeii aliaţilor şi respectarea angajamentelor şi condiţiilor stabilite pentru încrederea în alianţele încheiate impun acest grabnic ajutor. Niciodată zeii nu le vor mai oferi un asemenea prilej atît de prielnic ca acum, ca să îndatoreze printr-un ajutor neprecupeţit un stat atît de puternic şi atît de apropiat ca statul roman, ajuns în primejdie".

Se hotărăşte trimiterea grabnică a ajutorului; tineretul este înrolat sub arme. Armata e pusă pe picior de război. În revărsatul zorilor, tusculanii sosesc în faţa Romei. Văzîndu-i din depărtare, tot poporul din Roma e încredinţat că are de-a face cu noi duşmani. Tuturor li s-a năzărit că ar fi aequii şi volscii. Dar curînd li s-a spulberat spaima, aflînd adevărul. Armata tusculană a fost primită cu bucuria cuvenită în oraş, unităţile coboară în marş pînă în for. Acolo, P. Valerius îşi organizează trupele în formaţie de atac. Colegul său de consulat

fusese lăsat cu cîteva pîlcuri, pentru a asigura paza porților orașului. Pe el l-a mișcat dîrzenia lui Valerius care a declarat că, după eliberarea Capitoliului din mîinile vrăjmașe și după restabilirea păcii și liniștei în oraș, după ce va pătrunde în tainele lucrurilor, lămurindu-se ce dedesubturi viclene ascunde legea susținută cu atîta înfrigurare de către tribuni, nu va mai împiedica de loc ținerea unei adunări a poporului, fiindcă e vie în sufletul lui amintirea numelui[39] său plin de faimă, care i-a fost încredințat ca o sfîntă moștenire de moșii și strămoșii săi, în scopul unirii și cinstirii poporului roman. Rîndurile de luptători se înșiruie în urma comandantului și pornesc în marș, cu toate împotrivirile făcute de tribuni, și urcă drumul în pantă al Capitoliului, în ordine de luptă. Se alătură armatei romane și legiunea tusculană.

Și aliații, și cetățenii romani se iau la întrecere, cărcia din cele două tabere prietene să-i revină cinstea recuceririi fortăreței. Amîndoi comandanți își îmbărbătează ostașii. Groaza a intrat în vrăjmaș. Toată încrederea lor se bizuie mai mult pe pozițiile acestei fortărețe, greu de cucerit. Romanii și aliații pornesc la asalt, pătrunzînd în rîndurile dușmanului; dușmanii intră în derută. Romanii izbutiră să pătrundă în tinda templului lui Jupiter, cînd Publius Valerius, în timp ce-și îmbărbăta pe ai săi, cade răpus în fruntea trupelor sale. P. Volumnius, fost consul, îl vede pe Valerius prăbușindu-se. Acesta, poruncind unității sale să protejeze trupul consulului căzut pe cîmpul de onoare, ia locul comandantului, continuînd cu un avînt nestăvilit atacul. Din pricina elanului cu care s-a dezlănțuit atacul, n-a ajuns la urechile trupei ce s-a petrecut cu consulul, astfel că romanii au biruit înainte de a-și da seama că ei au dus lupta fără comandant.

Mulți dintre răzvrătiții surghiuniți au stropit cu sîngele lor pardoseala templului, pătînd-o. Unii au fost prinși vii. Herdonius a fost ucis în luptă. În felul acesta, Capitoliul a fost recucerit. Prizonierii, fie că făceau parte din rîndurile celor liberi, fie din tagma sclavilor, au fost executați, fiecare potrivit stării sale sociale[40]. Tusculanilor li s-au adus mulțumiri publice. În Capitoliu s-au făcut cuvenitele slujbe de purificare, pentru că fusese prihănit. Se spune că poporul a fă-

cut o danie, dînd fiecare cîte un mic obol pentru casa consulului, în vederea înmormîntării cu o pompă cît mai strălucită a marelui dispărut.

XIX După restabilirea păcii, tribunii stăruiau din răsputeri pe lîngă patricieni ca să se împlinească făgăduiala făcută de V. Publius Valerius, dar şi pe lîngă celălalt consul, Claudius Appius, ca să facă să dispară învinuirea care ar pusese să îngăduie punerea din nou în discuţie a legii, precum şi votarea ei. Consulul însă le declară că el nu va îngădui nici un fel de discuţie asupra acestei legi înainte de a se alege un nou coleg de consulat.

Aceste ciocniri au continuat pînă la data cînd s-a făcut alegerea noului consul. În luna decembrie a fost ales consul L. Quinctius Cincinnatus, susţinut cu tot zelul de patricieni. El era tatăl lui Caeso. Cincinnatus intră imediat în funcţie. Plebea era înmărmurită, nemaiştiind ce să creadă, fiindcă-şi dădea seama că va avea împotriva ei un consul aspru şi pornit; acesta era un om cît se poate de tare, pentru că era susţinut de întreg senatul, se bucura de mare vază şi prin însuşirile sale deosebite, şi prin cei trei fii ai săi, dintre care pe Caeso nimeni nu-l întrecuse în fălnicie; atunci cînd imprejurările cereau, fiii săi săreau cei dintîi, ca să-i dea fiecare ajutor, şi cu sfatul şi cu fapta.

Cincinnatus cînd a intrat în funcţie s-a purtat cu mare asprime faţă de senat, aducîndu-i grele mustrări ori de cîte ori a luat cuvîntul în faţa tribunei; dar şi faţă de popor era la fel de îndîrjit; el spunea că numai din pricina delăsării ordinului senatorial îşi fac de cap tribunii poporului, care nu numai că nu sînt la înălţimea vremurilor prin care trece republica, ci vîră groaza şi tiranizează pe toţi cetăţenii prin violenţa limbajului şi prin învinuirile nesăbuite, de parcă republica ar fi o casă prăbuşită şi fără stăpîni. O dată cu fiul său au fost izgonite din Roma virtuţile, caracterul şi toate marile însuşiri ale tineretului, dovedite şi pe cîmpul de luptă, şi în timp de pace. Tribunii aleşi în continuare a doua şi chiar a treia oară sînt lăsaţi liberi să-şi ducă o viaţă dezmăţată

şi fără griji, folosind tot şiragul celor mai condamnabile apucături, aidoma regilor netrebnici, fiindcă sînt şi flecari, şi gălăgioşi, fiindcă fac numai uneltiri şi fiindcă seamănă pretutindeni numai zîzanii şi vrajbă.

„Oare acel faimos A. Virginius ar fi meritat o pedeapsă mai mică decît aceea a lui Ap. Herdonius, numai pentru că nu s-a găsit în cetele răsculaţilor de pe Capitoliu? Pe Hercule, chiar mai mare osîndă, dacă am vrea să judecăm drept. Herdonius n-a făcut altceva decît v-a îndemnat să luaţi armele, mărturisindu-vă deschis că el este duşmanul Romei; Virginius, în schimb, v-a luat din mînă armele, spunînd că nu există nici un război şi nici un pericol, şi v-a aruncat goi în braţele sclavilor şi ale exilaţilor. Mai mult, voi aţi fost acei care aţi îndreptat înaintea lui Herdonius atacul împotriva citadelei Capitoliului (să mă ierte Caius Claudius şi răposatul Publius Valerius pentru aceste vorbe rostite!), înainte de a izgoni pe aceşti vrăjmaşi ai voştri din for. Mi-e ruşine şi de zei, şi de oameni! Abia atunci cînd duşmanul era în fortăreaţă şi intrase şi în Capitoliu, cînd comandantul exilaţilor şi sclavilor se instalase chiar în sfîntul altar al preamilostivului şi atotputernicului Jupiter, şi cînd toate cele sfinte erau pîngărite, cei dintîi care au ridicat armele împotriva lor au fost tusculanii şi în urma lor romanii. E îndoielnic care din cele două armate au salvat fortăreaţa Romei, a lui L. Mamilius, comandantul tusculanilor, sau a consulilor P. Valerius şi C. Claudius. Şi noi n-am îngăduit niciodată latinilor să se atingă de arme, nici măcar pentru a se apăra pe ei înşişi, chiar atunci cînd vrăjmaşul se găsea între fruntariile ţării sale! Acum însă, dacă n-ar fi luat armele din propriul lor îndemn aceiaşi latini, noi am fi fost învinşi şi nimiciţi. Tribuni! Înseamnă că dai un ajutor poporului cînd îl arunci dezarmat în calea vrăjmaşului, ca să fie măcelărit? De bună seamă, dacă cel mai de jos om din poporul vostru (pe care voi l-aţi îndepărtat de la sînul patriei mame, transformînd republica într-un bun numai şi numai al vostru), dacă vreunul din tagma voastră v-ar anunţa că locuinţa lui i-a fost împresurată de sclavii înarmaţi, n-aţi crede de cuviinţă că trebuie, fără zăbavă, să-i daţi ajutor? Preamilostivul şi preaputernicul Ju-

Scanned with CamScanner

piter, care a fost înconjurat şi atacat de armele sclavilor şi exilaţilor, nu era vrednic de nici un ajutor din partea oamenilor? Şi aceşti tribuni mai pretind să fiţi cinstiţi ca şi sfinţii, cînd pentru ei nu există nici zei şi nici sfinţi, şi mai ales cînd ei nu sînt nici sfinţi? Şi acum, cînd sînteţi vîrîţi pînă-n gît în noroi şi copleşiţi de atîtea fărădelegi împotriva zeilor şi a oamenilor, mai aveţi îndrăzneala să susţineţi mereu că veţi impune să vi se voteze legea voastră în cursul acestui an? Atunci, pe Hercule, în ziua în care eu am fost ales consul, s-a adus un prost serviciu republicii, căci, dacă voi vreţi să intre în vigoare legea voastră, se va întîmpla să îndurați mult mai amarnic şi mai regretabil decît moartea consulului Valerius. Cetăţeni, continuă el să vorbească, în primul rînd am de gînd să conduc legiunile mele şi ale colegului meu împotriva volscilor. Nu ştiu cînd ne ajută zeii şi cînd ne poartă noroc: cînd ne pornim pe războaie, sau cînd sîntem în slujba păcii? Gîndiţi-vă ce primejdie ne-ar fi ameninţat din partea acestor popoare dacă ar fi ştiut ei că acest Capitoliu a fost împresurat de exilaţi! E mai bine să ni se perinde prin faţa ochilor întîmplările trecutului, decît să le încercăm în realitate, pe pielea noastră proprie".

XX Cuvîntarea consulului a mişcat puternic poporul. Patricienii credeau cu înfrigurare că au revenit vremurile de altădată ale republicii; celălalt consul nu făcea atîta caz de înalta lui dregătorie ca L. Q. Cincinnatus, ci, mai modest în rostul său, nu-şi dădea atîtea ifose; de aceea lăsa pe Cincinnatus să se descurce cum o putea dintr-o situaţie atît de grea şi la care singur s-a înhămat, iar el îşi îndeplinea mai departe îndatoririle sale consulare cu conştiinciozitate.

Atunci tribunii, luînd în derîdere vorbele lui Cincinnatus, de parcă n-ar fi avut nici un miez în ele, s-au repezit la consuli cu întrebarea: cum vor proceda consulii cu scoaterea armatei la cîmpul de instrucţie, cîtă vreme niciunul din ei nu le va îngădui să se mobilizeze armata? Quinctius le-a răspuns: „Dar noi nici n-avem nevoie de mobilizare. Atunci cînd Publius Valerius a dat poporului arme în scopul recuceririi Capitoliului, toţi ostaşii au jurat că se vor aduna laolaltă sub

faldurile flamurii şi nu vor pleca fără ordinele lui. De aceea vă dăm ordin ca toţi acei care aţi jurat, făcînd acest legămînt, să fiţi prezenţi mîine, înarmaţi, la lacul Regillus". Atunci tribunii au început să-l ia în zeflemea, spunînd că ei sînt gata să dezlege poporul de jurăminte, fiindcă în vremea cînd poporul a fost obligat să depună acest jurămînt Quinctius era simplu particular.

Numai că în vremurile acelea lumea nu era atît de nepăsătoare faţă de zei şi credinţă cum e astăzi, în veacul nostru, şi nu se găsea nimeni, ca acum, să tălmăcească înţelesul şi rostul jurămintelor, trăgînd spuza pe turta lui după cum îi convenea, ci cetăţeanul îşi rostuia viaţa potrivit îndrumărilor şi poruncilor acestor legăminte. Fiindcă tribunii nu mai aveau nădejde că vor putea să împiedice chemarea sub arme, se străduiau acum s-o tărăgăneze, ca să amîne campania militară, cu atît mai mult cu cît se dăduse veste prin popor că şi augurii au primit poruncă să fie de faţă la lacul Regillus, pentru că trebuie să se facă ceremonia solemnităţii locului unde va avea loc[41] adunarea poporului, după consultarea auspiciilor, pentru ca tot ce s-a hotărît la Roma, prin puterea tribuniciană, să fie zădărnicit acolo în comiţii. Toţi vor aproba ceea ce hotărăsc consulii, fiindcă apelul la popor nu are nici o tărie cînd e făcut la o depărtare mai mare de o mie de paşi de oraş, şi atunci şi tribunii, dacă vor cuteza să vină şi acolo, vor fi nevoiţi să se supună ordinelor date de consuli, o dată cu întreaga gloată a poporului. Pe tribuni îi sperie aceste veşti, dar îi spăimîntă mai tare cuvintele mereu repetate ale lui Quinctius, că el nu va mai face alegeri consulare:

„Statul nostru e aşa de bolnav în toate încheieturile sale, încît nu mai poate fi salvat cu ajutorul leacurilor obişnuite. Republica are nevoie de un dictator, pentru ca acel care va mai îndrăzni să se atingă cu un deget de ea să simtă pe pielea lui însăşi primejdia, fiindcă dictatura nu mai admite nici un fel de apel".

XXI Senatul era strîns pe Capitoliu. Acolo au venit şi tribunii cu poporul în mare fierbere. Masele făceau apel

prin strigăte puternice cînd la protecţia consulilor, cînd a senatorilor; totuşi n-au reuşit să-l clintească pe consul din atitudinea lui, pînă cînd tribunii n-au făgăduit că se vor supune hotărîrilor senatului. Atunci, în urma raportului prezentat de consul în legătură cu cererile tribunilor şi ale poporului, senatul dă nişte decrete prin care se prevede că nici tribunii nu vor mai prezenta proiectul lor de lege în cursul acestui an, nici consulii nu vor mai scoate armata din incinta zidurilor oraşului. Senatul şi-a exprimat părerea că e dăunător intereselor republicii ca să-şi continue consulii şi în viitor funcţia, după expirarea mandatului, şi ca aceiaşi tribuni să fie aleşi din nou.

Consulii s-au supus voinţei senatului. Totuşi aceiaşi tribuni au fost realeşi, cu toată împotrivirea consulilor. Atunci şi patricienii, ca să arate că nu sînt mai prejos de popor, au vrut, la rîndul lor, să-l aleagă din nou pe Lucius Quinctius în funcţia de consul. În tot cursul anului n-a rostit consulul o cuvîntare mai violentă ca aceasta:

„Onoraţi senatori! Să mă mai mir eu că vaza şi autoritatea voastră nu mai preţuiesc nici cît o para în ochii poporului? Voi înşivă vă săpaţi propria voastră groapă. Poporul calcă în picioare decretul senatului, pentru că, în pofida lui, aceiaşi tribuni îşi continuă mandatul şi pentru că voi înşivă vă încovoiaţi spinarea în faţa voinţei lor, lăsîndu-i, nestingheriţi, să vă zdrobească sub picioare, admiţînd toate neghiobiile poporului; aceasta înseamnă că cei care-şi fac de cap şi sînt fără frîu în acţiunile lor au mai multă putere decît voi toţi, în acest stat. Căci ce poate fi mai uşuratic şi mai nechibzuit ca faptul acesta, să-ţi tai singur craca de sub picioare dînd decrete, ca să le vezi că nu sînt respectate de alţii, în schimb, tu să le respecţi pe ale lor? Onoraţi senatori, n-aveţi decît să vă luaţi şi voi după această gloată de zănatici! Voi, care vreţi să fiţi daţi pildă tuturor celorlalţi cetăţeni, greşiţi mult mai mult şi cădeţi într-un păcat mai mare dacă nu vă luaţi după pilda lor, chiar dacă plebeii nu v-ar imita pe voi întocmai. M-ar rîde şi găinile dacă nu i-aş imita pe tribuni şi n-aş admite să fiu reales consul, pentru a nu contraveni hotărîrilor senatului. Caius Claudius, te pre-

vin, însă, că ești obligat, prin rostul tău de consul, să-i ții în frîu și să-i pui zăbală poporului ca să nu-și mai ia cîmpii, iar în privința mea, te rog să fii convins că eu nu voi admite ca demnitatea și prestigiul meu să fie cu ceva adumbrite din pricina nepăsării tale, ci mă voi făli și mai mult, fiindcă sînt încredințat că gloria mea va urca trepte și mai înalte prin respingerea onorurilor cuvenite, și pentru a mă vedea odată scăpat de pizma oamenilor, dacă ea totuși m-ar amenința în continuare".

Și atunci, senatorii iau o hotărîre comună, dînd acest decret: „L. L. Quinctius să nu fie reales consul. Dacă vreun cetățean îi dă votul acestuia, nu se va ține seama de vot, considerîndu-l anulat".

XXII Și-au fost aleși atunci consuli Quinctius Fabius Vibulanus, pentru a treia oară, și Lucius Cornelius Malugi-nensis. Tot în anul acesta s-a făcut un nou recensămînt al populației. S-a oficiat o ceremonie a purificării și s-a hotărît un moment de reculegere, pentru a se aminti și regreta căderea în mîinile vrăjmașului a Capitoliului, ca și pentru consulul căzut în luptă.

Sub consulii L. Cornelius și Q. Fabius, chiar la începutul anului au izbucnit din nou tulburări. Tribunii ațîțau din nou poporul.

În vremea aceasta, ștafetele venite de la latini și de la bernici au adus vestea că volscii au pus la cale un război uriaș și că legiunile volscilor au și intrat în cetatea Antium; că însăși această colonie terorizată de volsci avea de gînd să-i trădeze pe romani și să treacă de partea vrăjmașului. Numai cu mare trudă au putut fi înduplecați tribunii, ca să dea precădere acestui război față de celelalte probleme. Consulii și-au împărțit sarcinile: lui Fabius i-a revenit conducerea oastei romane spre Antium, iar Cornelius a rămas pe loc, pentru a apăra Roma, ca nu cumva să fie surprinși de vreun atac dușman, pentru că era cunoscut obiceiul că, atunci cînd romanii desfășurau operațiunile militare în vreo regiune, departe, năvăleau pe neașteptate cete de prădalnici pe teritoriul roman.

Hernicii şi latinii au primit poruncă din partea Romei să pună pe picior de război o oaste, potrivit tratatului. Armata va fi alcătuită astfel: două părţi din efective vor fi date de aliaţi, şi a treia parte de romani. După ce aliaţii s-au prezentat la ziua fixată cu oastea lor, consulul şi-a instalat tabăra la poarta Capena.

După ce a făcut inspecţia întregii armate, consulul a pornit în marş către cetatea Antium. Şi-a aşezat apoi tabăra nu departe de această cetate şi de tabăra de vară a duşmanului. Volscii însă nu se încumetau să dezlănţuie bătălia, fiindcă armata aliaţilor lor, acquii, nu venise încă, şi de aceea îşi continuau pregătirile şi întăriturile, socotindu-se mai siguri în spatele parapetelor.

În ziua următoare, pentru ca romanii să nu fie amestecaţi cu aliaţii, Fabius a organizat fronturi separate, dînd cîte un sector fiecărei armate aliate, cu care a încercuit tabăra inamicului, întărită cu şanţuri şi cu lucrări. El s-a aşezat cu legiunile romane la mijloc. Apoi a dat poruncă să fie toată lumea atentă la semnalul său: aliaţii să înceapă atacul o dată cu romanii sau să se retragă în acelaşi timp, cînd el va da semnalul de retragere. Cavaleria fiecăreia din aliaţi a fost dispusă în spatele primei linii.

În felul acesta, Fabius a atacat tabăra vrăjmaşă din trei părţi, reuşind să facă o încercuire completă. Strîmtorîndu-i zdravăn pe volsci, a izbutit să le străpungă apărarea, şi volscii, nemaiputînd să susţină atacul roman, au fost alungaţi din întăriturile lor. Apoi el trecu dincolo de parapete şi împinse tot puhoiul duşmanului intrat în derută, de groază, într-un sector al taberei sale proprii.

Atunci cavaleria, care privise numai la această bătălie, fiindcă fusese prea grea trecerea peste parapetele şi şanţurile de apărare, acum avînd la îndemînă cîmpul deschis, porneşte la exploatarea succesului, urmărind cetele răzleţe de fugari, bucurîndu-se şi ea prin preţiosul sprijin de roadele victoriei, fiindcă a răzbit repede rămăşiţele îngrozite ale duşmanului.

Cumplit de mare a fost măcelul fugarilor şi înăuntrul taberei, şi dincolo de întărituri. Dar şi mai mari au fost capturile, fiindcă potrivnicul, ca să poate fugi mai uşor, şi-a aruncat

Scanned with CamScanner

și armele. Toată oastea volscilor ar fi fost nimicită dacă fugarii n-ar fi ajuns la o pădure, dispărînd în desișul copacilor.

XXIII În timp ce se petreceau acestea în fața cetății Antium, acquii, trimițîndu-și înainte o oaste alcătuită numai din tineret unul și unul, au reușit să ocupe, în urma unui atac dat prin surprindere într-o noapte, fortăreața Tusculum. Cu restul de trupe își instalează tabăra nu departe de zidurile orașului Tusculum, pentru a împărți în două forțele de luptă ale vrăjmașului.

Această situație a fost adusă la cunoștință cu o repeziciune uimitoare întîi la Roma, și de aici în tabăra romană de la Antium, ostașii fiind la fel de mișcați, de parcă ar fi fost vorba de cucerirea Capitoliului, atît de proaspăte și de vii în amintirea tuturor erau isprăvile și meritele tusculanilor. Toți găseau de cuviință că tusculanilor trebuie să li se dea ajutor fără întîrziere, fiindcă și romanii fuseseră amenințați de o primejdie la fel de asemănătoare cu a lor. Fabius, fără să mai pregete o clipă, a cărat repede în tabăra romanilor în cetatea Antium toată prada capturată. Lăsînd acolo o garnizoană mică, pornește în marș forțat spre Tusculum. N-a îngăduit soldatului să ia cu el decît armele și hrana pentru cîteva zile. Proviziile le-a adus consulul Cornelius de la Roma.

Operațiunile desfășurate la Tusculum au durat cîteva zile. Consulul a atacat tabăra acquilor cu o parte din armata sa, cealaltă alăturînd-o unităților tusculane, în scopul recuceririi cetății lor. Totuși nu s-a putut veni de hac dușmanului prin forța armelor. Numai cu înfometarea a fost înfrînt. Cînd au văzut că nu mai au încotro și că au ajuns la capătul răbdărilor, acquii au capitulat. Toți dușmanii învinși, dezarmați și despuiați, au fost trecuți pe sub jug de către tusculani. Consulul roman i-a urmărit și pe aceia care căutau să se retragă într-o rușinoasă fugă spre vetrele lor, și la muntele Algidus i-a măcelărit pe toți pînă la unul. După biruință, și-a lăsat armata în tabăra așezată lîngă Columen[42] (așa se numește această localitate).

Celălalt consul, cînd a văzut că nu mai e nici o primejdie pentru Roma, fiindcă dușmanul fusese înfrînt, a părăsit și el Roma cu armata lui. În felul acesta, consulii, depășind hota-

rele din două direcţii pe teritoriile duşmanilor, trec prin foc şi sabie şi pustiesc îngrozitor, unul, ţara volscilor, după o crîncenă bătălie, iar celălalt, ţara aequilor.

Am găsit la unii analişti amintit faptul că anţiaţii s-au desprins de confederaţie, trădîndu-i pe romani, şi că L. Cornelius, consulul, a întreprins această campanie şi le-a cucerit cetatea. Eu însă nu pot să afirm acest lucru, fiindcă analiştii mai vechi nu istorisesc asemenea fapte.

XXIV După încheierea acestei campanii[43], la Roma patricienii intră în panică, din pricina războiului pe care i l-au declarat tribunii. Aceştia susţin cu tot dinadinsul că: „printr-un vicleşug bine ticluit, poporul roman e ţinut mai departe sub arme, în tabără, afară pe cîmp. Totul nu e decît o înşelătorie, pentru a zădărnici votarea legii; numai că trebuie să se ştie că tribunii îşi vor continua cu dîrzenie opera începută". Totuşi praefectul oraşului, Lucius Lucretius, a obţinut din partea lor amînarea rezolvării propunerilor tribuniciene pînă la sosirea consulilor.

Prilejul acestor noi frămîntări a fost oferit şi de o nouă dezvăluire: quaestorii A. Cornelius şi Q. Servilius îi fixaseră termen de judecată lui M. Volscius, care în mod neîndoielnic fusese martor mincinos[44] în procesul lui Caeso. Erau multe dovezi că fratele lui Volscius n-a apărut niciodată în public, fiindcă zăcuse foarte multă vreme grav bolnav de lingoare, şi că din cauza acestei boli a murit, după ce bolise mai multe luni la rînd; apoi, în vremea cînd martorul arătase în depoziţia lui că Caeso a fost acela care i-a ucis fratele şi că prin urmare Caeso a fost pe vremea aceasta la Roma, s-au găsit martori care au declarat că Caeso pe vremea omorului făcea parte din aceeaşi unitate militară cu ei, şi au stat împreună tot timpul în tabără şi că niciunul din ei n-a plecat în vreo învoire acasă; că dacă lucrurile n-ar fi stat aşa, s-ar fi prezentat ei ca martori în procesul lui Caeso şi l-ar fi demascat, cum trebuie, pe Volscius. Dar fiindcă Volscius nu avea curaj să apară în faţa justiţiei, toate aceste dovezi, grămădindu-se asupra capului lui, făceau să fie neîndoielnică condamnarea, aşa cum se întîmplase cîndva şi cu Caeso, prin mărturia lui Volscius. Tribunii însă se opuneau

din răsputeri acestui proces, declarînd că ei nu vor îngădui quaestorilor să cheltuiască atîta vreme tulburînd întreaga şedinţă a adunării poporului cu acest proces, dacă nu dau precădere legii lor.

Astfel, ambele chestiuni, legea şi procesul lui Volscius, au fost amînate pînă la sosirea consulilor. Cînd aceştia au venit în triumf împreună cu armata biruitoare în Roma, fiindcă nu s-a mai şoptit un cuvînt despre legea cu pricina, majoritatea poporului credea că tribunilor le e frică să mai pomenească de ea. Însă tribunii, care năzuiau să candideze pentru a patra oară (ne găsim acum către sfîrşitul anului), au abătut atenţia poporului de la această lege, pentru a se hotărî care vor fi viitorii tribuni aleşi. Şi cu toate că s-au împotrivit consulii cu acelaşi zel prelungirii mandatului lor de tribuni, ca şi cum legea în chestiune ar fi adus vreo atingere sau scădere a prestigiului autorităţii lor, totuşi şi în această luptă victoria a fost de partea tribunilor.

În acelaşi an a fost încheiată pacea şi cu aequii, în urma cererilor lor stăruitoare. Recensămîntul început anul precedent şi-a încheiat lucrările. Cu acest prilej s-a desfăşurat a zecea ceremonie a purificării de la întemeierea Romei. La acest recensămînt au fost numărate 117 319 persoane. Consulii au dobîndit o mare glorie şi în ţară şi peste hotare, fiindcă în afară au obţinut pacea, iar înăuntru, poporul a fost mai puţin înverşunat împotriva patricienilor. Totuşi, tot n-a domnit pace şi înţelegere între cele două tabere.

XXV Cei doi consuli aleşi, L. Minucius şi C. Nautius, au reluat şi pus în discuţie cele două chestiuni rămase nerezolvate de anul trecut. Consulii împiedicau în acelaşi chip apariţia legii, dar, la rîndul lor, şi tribunii se împotriveau punerii pe rol a procesului lui Volscius. Numai că quaestorii dispuneau de o putere şi o autoritate mult mai mare ca a lor. Alături de quaestorul M. Valerius, fiul lui Valerius, nepotul lui Volesus, fusese ales quaestor şi T. Quinctius Capitolinus, care fusese de trei ori consul. Aceasta, cu toate că nu mai era în măsură să redea familiei Quintia pe fiul său Caeso şi nici să-i înapoieze republicii pe cel mai de ispravă şi mai vrednic dintre tineri,

Scanned with CamScanner

totuşi putea un lucru: pe martorul mincinos, din pricina căruia-i fusese alungat fiul nevinovat, luîndu-i dreptul de a se apăra, putea să-l urmărească pînă în pînzele albe, ca să fie pedepsit după lege.

Fiindcă tribunii, şi mai ales Virginius, îi tot băteau la cap cu legea lor, s-a dat răgaz consulilor să cerceteze cu de-amănuntul cuprinsul şi rostul ei, plănuind ca, după ce poporul va fi lămurit ce înşelăciune se ascunde în spatele ei, atunci să se pună la vot în adunarea poporului dacă mai e cazul să se dea însemnătate acestei legi. Acest răgaz a potolit încordarea din oraş.

Numai acquii n-au vrut să se potolească: aceştia au călcat din nou condiţiile tratatului încheiat cu romanii în cursul anului trecut, încredinţînd comanda supremă a operaţiunilor militare lui Grachus Cloelius. Pe vremea aceea, Grachus Cloelius era cea mai mare căpetenie din ţara acquilor. Sub conducerea lui Grachus, acquii vin pe teritoriul lavicilor şi apoi trec în ţinutul tusculanilor, pîrjolind şi jefuind totul în calea lor, şi încărcaţi de prăzi îşi instalează tabăra la Algidus. Q. Fabius, P. Volumnius şi A. Postumius s-au înfăţişat ca soli din partea Romei în tabăra acquilor, în numele republicii romane, ca să spună plîngerile pentru insultele aduse şi nedreptăţile făcute romanilor, şi pentru a cere înapoi bunurile răpite, potrivit condiţiilor tratatului încheiat.

Comandantul acquilor îi poftеşte pe împuterniciţii romanilor să-şi dea în vileag însărcinările încredinţate de senatul roman în faţa stejarului, pentru că el are alte treburi mai importante. Un stejar uriaş se înălţa majestos în această dumbravă, învăluind cu crengile sale cortul comandantului şi oferind o răcoare plăcută celor ce şedeau în umbra lui. Unul din solii romani porni spre stejar, rostind următoarele cuvinte: „Şi acest sfînt stejar şi toţi zeii din cer să audă că voi aţi rupt tratatul de alianţă încheiat, ca să fie în preajma noastră şi acum cînd ne spunem plîngerea noastră, şi să fie de faţă şi atunci cînd ne vom încerca puterile pe cîmpul de luptă. Sîntem încredinţaţi că va veni cît de curînd şi această zi, cînd vom pedepsi călcarea dreptului, şi al zeilor, şi al oamenilor, de unii ca voi".

Scanned with CamScanner

Cînd solii s-au întors la Roma, senatul a dat ordin unuia din consuli să conducă armata în campania contra aequilor, pornind-o împotriva lui Crachus, la Algidus; celălalt consul a primit însărcinarea să pornească un război de represalii, pustiind tot teritoriul aequilor.

Tribunii, ca de obicei, caută şi acum să împiedice mobilizarea, şi poate că pînă la urmă le-ar fi reuşit planul, dacă nu s-ar fi dat de ştire ivirea unei noi primejdii, care a stîrnit spaimă şi nelinişte în Roma.

XXVI Uriaşe forţe sabine s-au apropiat cu gînduri vrăjmaşe de zidurile Romei, pustiind totul în cale. Ogoarele au fost pîrjolite. Toată populaţia Romei a fost cuprinsă de o nouă groază. Atunci şi poporul, din imboldul său propriu, a pus mîna pe arme. Cu toată împotrivirea tribunilor de a zădărnici mobilizarea, s-au înrolat ostaşi pentru două armate. Consulul Nautius conduce operaţiile împotriva sabinilor. Instalîndu-şi tabăra la Eretum[45], a pornit o serie de represalii împotriva sabinilor prin operaţii sistematice de pustiire şi distrugere a teritoriului duşman, desfăşurate de pîlcuri mai mici, şi mai ales în timpul nopţii, pricinuind un dezastru atît de cumplit sabinilor, încît, punînd devastările făcute de amîndouă taberele faţă în faţă, pagubele pricinuite de sabini romanilor erau floare la ureche, deoarece regiunile teritoriului roman păreau aproape neatinse.

Minucius însă nu s-a bucurat de acelaşi noroc, neavînd aceleaşi însuşiri sufleteşti, pentru a-şi duce la bun sfîrşit însărcinarea încredinţată, căci, după ce şi-a aşezat tabăra nu departe de inamic, şedea cu frica în sîn în spatele întăriturilor taberei sale, deşi nu avusese încă nici o ciocnire cu aequii şi nu suferise vreo înfrîngere grozavă. Aşa cum se întîmplă mereu, cînd potrivnicului îi e frică de tine, şi ţie îţi creşte curajul, aşa şi duşmanul a prins de veste şi a atacat tabăra romană în timpul nopţii; aequii văzînd însă că nu pot să spargă frontul roman, în ziua următoare au desăvîrşit operaţiile de încercuire, săpînd şanţuri şi parapete în jurul taberei romane. Totuşi, înainte de a fi de tot închişi şi de a li se zădărnici orice putinţă de ieşire, strecurîndu-se cu dibăcie prin valul de lucrări de împresurare,

Scanned with CamScanner

construit de jur-împrejurul taberei romane, cinci călăreţi romani au reuşit să scape printre străjile duşmane, ducînd la Roma ştirea că armata, împreună cu consulul, se găseşte împresurată de sabini.

Această veste atît de rea a întrecut orice aşteptări, romanii căzînd într-o grea deznădejde. De aceea, în capitală se isească o panică atît de cumplită, încît tuturor li se părea că vrăjmaşul a asediat chiar oraşul, şi nu tabăra romană. Senatul îl cheamă pe consulul Nautius să vină îndată la Roma. Însă, pentru că li se părea că nu se pot bizui prea mult pe mintea şi priceperea lui, au găsit de cuviinţă să recurgă la numirea unui dictator, care să salveze republica ajunsă în grea cumpănă. Toată lumea a fost de acord să fie ales dictator L. Quinctius Cincinnatus.

Merită ôarecare osteneală să se afle cîte ceva în legătură cu acest om, mai ales aceia pentru care bogăţiile sînt mai presus de marile însuşiri ale sufletului omenesc, şi care nu pun preţ nici pe cinstea omenească, nici pe celelalte virtuţi ale omului, cîtă vreme la asemenea oameni totul se învîrte numai în jurul banului, în care ei să se scalde ca într-o gîrlă. Singura nădejde a poporului roman, în aceste vremuri de restrişte, Lucius Quinctius Cincinnatus, îşi lucra mica lui ţarină, de patru iugăre, dincolo de Tibru, în acel loc care poartă azi numele de livada lui Quinctius şi unde se află acum şantierele navale[46]. Acolo a fost găsit de trimişii senatului roman lucrînd cu sîrg la ogorul lui, fie că-l săpa cu hîrleţul, fie că-l ara cu plugul. Se ştie că, în orice caz, era covîrşit şi de grijile muncii lui trudnice. Şi-au dat unii altora bineţea cuvenită. Împuterniciţii Romei l-au rugat apoi să binevoiască să-şi îmbrace toga, pentru ca, spre binele patrici şi al lui, să audă însărcinarea pe care i-o încredinţează senatul şi poporul roman, la care el a întrebat înmărmurit: „Oare treburile nu merg bine?" Porunceşte apoi soţiei lui, Racilia, să-i aducă degrabă toga din colibă. După ce şi-a şters sudoarea de pe frunte şi de pe piept, şi s-a scuturat şi de colb, a apărut din nou, de astă dată înveşmîntat în togă, şi atunci delegaţii romani l-au salutat ca pe un dictator, adresîndu-i urările, după datină. Apoi l-au poftit să vină în oraş, încunoştinţîndu-l asupra mersului lucrurilor. Astfel, ei i-au spus că în rîndurile armatei romane dom-

Scanned with CamScanner

teşte panică. I s-a pus imediat la îndemînă o barcă aparţinînd statului, pentru a-l trece dincolo de Tibru. La debarcare l-au întîmpinat cei trei fii ai săi, precum şi rudele sale, şi o mare parte din senatori. Însoţit de întreaga această mulţime de oameni şi precedat de lictorii săi, a fost condus pînă la casa lui. Şi poporul era în păr: numai că nu-l privea pe dictator cu ochii plini de bucurie ca patricienii, fiindcă se temea de o putere atît de mare încredinţată unui asemenea om, cunoscut îndeobşte prin atitudinea sa aspră şi dîrzenia sa, şi care acum avea să fie de bună seamă şi mai neînduplecat. Toată lumea din oraş a stat de veghe şi încordată toată noaptea. Totuşi nu s-a întîmplat nimic deosebit.

XXVII În ziua următoare, înainte de răsăritul zorilor, Cincinnatus s-a prezentat în for, unde a numit pe Lucius Tarquinius comandant al cavaleriei romane. Acest om, deşi dintr-o familie de patricieni, îşi făcuse serviciul militar în rîndurile pedestrimii, din pricina sărăciei; el îşi cîştigase o mare faimă, fiind socotit cel mai iscusit şi cel mai viteaz luptător din tot tineretul roman.

Cincinnatus, însoţit de comandantul cavaleriei, vine la adunarea poporului şi vesteşte oficial suspendarea judecăţilor, dă ordin ca toate prăvăliile din oraş să se închidă, interzice tuturor orice activitate de interes particular. Apoi a dispus ca toţi cetăţenii apţi pentru serviciul militar să vină înarmaţi şi cu hrană pregătită pentru cinci zile, să aducă cu ei şi cîte doisprezece pari[47] de persoană şi toată lumea să fie prezentă în Cîmpul lui Marte înainte de apusul soarelui; porunci apoi ca acei cetăţeni care erau prea vîrstnici pentru serviciul militar să îngrijească de hrana acelor soldaţi cu care erau învecinaţi, în vremea cînd aceştia îşi pregătesc armele şi aduc parii, potrivit dispoziţiilor.

Astfel, tot tineretul a pornit la treabă, ca să facă rost de pari. Fiecare i-a luat de unde i-a fost mai la îndemînă; nimeni nu i-a oprit. Şi cu mare sîrg au îndeplinit ei toate poruncile dictatorului.

Armata romană s-a pus în marş. Toţi ostaşii stau cu inima-n dinţi, gata de a se încleşta cu duşmanul, orice s-ar întîmpla.

Scanned with CamScanner

Dictatorul se află în fruntea legiunilor romane; comandantul cavaleriei, în capul escadroanelor sale. În ambele formaţiuni se auzeau cuvinte de îmbărbătare, potrivit unor asemenea grele clipe: „Întinde pasul! Toţi ostaşii să se grăbească, pentru a se ajunge pînă la noapte în faţa duşmanului. Să se gîndească toţi că atît consulul, cît şi armata romană sînt împresuraţi de vrăjmaşi şi că de trei zile au fost încercuiţi în tabăra lor. Nu se ştie de nimeni ce poate aduce ziua de mîine, nici ce se poate întîmpla pînă la noapte. O singură clipă poate hotărî şi pecetlui de-a pururi cea mai însemnată şi mai grea dintre situaţii". „Grăbeşte-te, stegarule! Înainte ostaşi!" strigau ei cu inima voioasă, spre placul comandanţilor.

Pe la miezul nopţii, armata romană a ajuns la Algidus. Romanii, băgînd de seamă că au ajuns în apropierea duşmanului, s-au oprit în loc.

XXVIII Atunci dictatorul porni călare în jurul taberei duşmane şi, atît cît e cu putinţă să-ţi dai seama în timp de noapte, aruncînd o privire asupra întregii situaţii, după ce a recunoscut care e direcţia şi forma taberei duşmane, ordonă ofiţerilor să aducă la cunoştinţa ostaşilor dispoziţiile sale: să fie deîndată puse grămadă ranițele şi poverile, şi apoi ostaşii, numai cu armele şi parii la ei, să reintre în rînduri, fiecare la unitatea sa. Toată lumea a îndeplinit întocmai ordinul său. Apoi dictatorul îşi aşază întreaga armată în aceeaşi formaţie în care mărşăluise, şi înconjură tabăra inamică. Mai ordonă apoi ca atunci cînd el va da semnalul de atac, toţi ostaşii să scoată strigăte năprasnice, şi îndată după aceasta fiecare roman să se silească să ajungă repede la şanţuri ca să rînduiască parii, făcînd fascinele pentru astuparea şanţului.

După ordin, a urmat semnalul. Toţi ostaşii execută fără şovăire dispoziţiile primite. Strigătele de război răsună de jurîmprejurul taberei duşmane, pînă hăt departe, fiind auzite de armata romană încercuită. Duşmanul holbează ochii de spaimă. Romanilor le saltă inima de bucurie. Romanii îşi dau binețe unii altora şi îşi fac urări de bine, spunînd celor împresuraţi că strigătele de luptă vin de la camarazii lor, care

le-au sărit în ajutor. Toate acestea îi sperie şi mai tare pe aequii care erau de strajă.

Consulul spune că nu-i timp de zăbavă şi amînare; strigătul romanilor nu înseamnă numai că au sosit ajutoarele din partea alor săi, ci că lupta a şi început; n-ar fi de mirare că s-au trezit prea tîrziu, după ce tabăra inamică a şi fost luată cu asalt dinafară. Şi ca atare, ordonă armatei sale să pună mîna pe arme şi să-l urmeze. Legiunile romane au pornit la atac în timpul nopţii. Prin strigăte, ei atrag atenţia dictatorului în ce parte situaţia lor era mai primejduită.

Aequii tocmai se pregăteau să zădărnicească încercuirea forţelor lor, cînd, pornindu-se atacul din partea romanilor împresuraţi, pentru ca să nu li se străpungă frontul şi pentru ca romanii să nu poată trece peste tabăra lor, şi-au îndreptat sforţările spre cei încercuiţi, lăsîndu-i în pace pe asediatorii lor să-şi ducă pînă la capăt pregătirile de luptă, în tot cursul nopţii. Aequii au luptat toată noaptea cu armata consulară, pînă la ivirea zorilor.

Cum s-a crăpat de ziuă, aequii erau de tot încercuiţi de oastea dictatorului, nemaifiind acum în stare să ducă lupta mai departe, nici măcar împotriva unei singure armate, dar pasă-mi-te cu două. Atunci, armata lui Cincinnatus, îndată ce şi-a sfîrşit lucrările sale, a şi pornit la asaltul redutelor taberei duşmane. Cînd nici nu se încheiase prima luptă, pe aequi îi ameninţă acum dezlănţuirea şi a celei de a doua. Strînşi în cleşte din două părţi deodată, aequii au aruncat armele şi, văzînd că nu mai au încotro, au şi început să se roage cînd de dictator, cînd de consul, să nu-i omoare, ci să-i lase să se retragă, fără arme.

Consulul i-a trimis pe aequii care au capitulat la dictator; acesta, în indignarea lui, i-a făcut şi mai tare de rîs şi de batjocură, pentru că el dă poruncă aequilor să-i aducă legaţi pe Grachus Cloelius şi pe celelalte căpetenii ale lor; mai hotărăşte apoi ca toată populaţia lor să părăsească şi oraşul Corbio[48]. Cincinnatus aşa le vorbi: „Lui nu-i face plăcere să vadă cum curge sîngele aequilor. De aceea pot să se retragă. Dar pentru ca să fie o mărturie vie că poporul lor a fost, în sfîrşit, înfrînt şi supus, toţi aequii trebuie să treacă pe sub jug".

Din trei lănci se face un jug, dintre care două lănci sînt înfipte în pămînt şi o altă lance e legată de-a curmezişul. Pe sub acest jug i-a trimis dictatorul pe acqui.

XXIX După ce duşmanul a predat romanilor tabăra sa plină de tot felul de capturi (acquii numai despuiaţi pînă la piele au fost lăsaţi să plece la vetrele lor), dictatorul a împărţit toată prada de război numai armatei cu care venise el; consulului şi oastei sale le-a adus mustrări, spunînd următoarele: „Voi, ostaşii lui Minucius, n-aveţi dreptul să vă înfruptaţi din capturile luate duşmanilor, în mîna căruia era cît p-aci să cădeţi pradă; la rîndul tău, Minucius, pînă te vei dezmetici bine şi vei căpăta însuşirile sufleteşti ale unui adevărat consul, vei fi degradat din rangul tău, pînă la acela de legat al acestor legiuni".

Minucius a fost demis din consulat, rămînînd din ordin mai departe în rîndurile armatei. Totuşi, ostaşii acestei armate n-au cîrtit cîtuşi de puţin împotriva dispoziţiilor dictatorului, fiind atît de pătrunşi pînă în adîncul sufletului, de situaţia grea din care au fost salvaţi, încît au trecut cu vederea mustrarea lui; mai mult, în semn de recunoştinţă, i-au oferit o coroană de aur, în greutate de o livră, salutîndu-l la despărţire, ca pe ocrotitorul lor.

În Roma, senatul prezidat de praefectul oraşului, Q. Fabius, a decretat ca L. Quinctius Cincinnatus să fie purtat în triumf împreună cu armata lui atunci cînd va veni la Roma. Şi într-adevăr, triumful i-a fost acordat: comandanţii duşmanilor mergeau înaintea carului de triumf, escortaţi de străjile romane; urmau drapelele militare şi apoi se înşiruiau unităţile dictatorului, încărcate cu prada capturată. Se spune că au fost apoi întinse mesele în faţa tuturor caselor oraşului, şi mesenii, la rîndul lor, au urmat şi ei carul lui Cincinnatus, cîntînd în cinstea lui cîntecele obişnuite la asemenea solemnităţi şi rostind tot felul de glume şi de strigături, întocmai ca la chefuri. În aceeaşi zi i-a fost acordată cetăţenia romană comandantului tusculanilor, L. Mamilius[49], cu aprobarea într-un glas a cetăţenilor Romei.

Scanned with CamScanner

Dictatorul ar fi depus imediat mandatul său dacă nu l-ar fi ținut mai departe adunarea poporului, în vederea apropiatei judecăți a martorului mincinos, Marcus Volscius. Teama de dictator i-a oprit pe tribuni să mai pună beţe în roate acestui proces. Volscius a fost condamnat[50] şi silit să plece în surghiun, la Lanuvium[51]. Abia acum dictatorul a renunţat la funcţia sa, pe care o primise pe o perioadă de şase luni, şi pe care o îndeplinise numai vreme de şaisprezece zile.

Tot în acest timp, consulul Nautius a luptat cu deplin succes împotriva sabinilor. În afară de pustiirea teritoriului lor, le-a dat ca lecţie şi o bătaie zdravănă. În locul lui Minucius a urmat la consulat Fabius Quinctius, care a fost trimis cu armata la Algidus.

La sfîrşitul anului au fost din nou frămîntări în legătură cu proiectul de lege propus de tribuni. Senatorii s-au împotrivit să se aducă şi să se dezbată acest proiect în faţa adunării poporului, fiindcă cetăţenii erau înrolaţi sub arme şi erau departe cu unităţile lor. Totuşi, poporul şi-a impus din nou voinţa, fiindcă el şi-a reales ca tribuni ai săi pe aceiaşi oameni, pentru a cincea oară. A mers vorba prin popor că a fost văzută prin Capitoliu o haită de lupi fugărită de cîini. Din cauza acestei întîmplări neobişnuite, socotită ca un semn ceresc, a trebuit să se facă o slujbă de purificare a Capitoliului, aducîndu-se jertfe zeilor. Acestea au fost evenimentele întîmplate în cursul anului acestuia.

XXX Au urmat consulii Quinctius Minucius şi Caius Horatius Pulvillus. În timp ce dincolo de fruntarii domneau liniște şi pace, în ţară au continuat frămîntările, răscolite de aceiaşi tribuni, pe temeiul vechiului proiect de lege. S-ar fi ajuns cine ştie unde cu tulburările (atît de aprinse erau spiritele), dacă nu ar fi venit, ca la comandă parcă, vestea că garnizoana romană din cetatea Corbio a capitulat în urma unui atac dat de aequi, romanii pierzînd astfel această fortăreaţă înaintată.

Consulii convoacă îndată senatul. Acesta hotărăşte înrolarea sub arme a unei oşti alcătuite din trupe de strînsură, care e condusă îndată, fără întîrziere, către Algidus. În faţa noii

situaţii, au renunţat cu toţii la neînţelegerile în legătură cu legea[52] tribunilor. În schimb s-a iscat o nouă vrajbă, pe temeiul mobilizării armatei. Cît p-aci era să fie înfrîntă puterea consulară de atitudinea tot mai dîrză a tribunilor, cînd cade pe capul romanilor altă pacoste: armata sabină coboară de pe plaiurile ţării sale pe teritoriul roman, ca să-l prade şi se apropie ameninţător de Roma.

Teama de năvala sabinilor i-a împins pe tribuni să admită înrolarea sub drapel a cetăţenilor. Însă numai în urma unei învoieli: de aci înainte să se aleagă cîte zece tribuni, fiindcă atîţi cîţi au fost pînă acum nu au adus un sprijin prea însemnat pentru popor, deoarece vreme de cinci ani au tot fost amăgiţi de patricieni. De nevoie, patricienii au primit aceste condiţii. Au pus şi ei o singură condiţie poporului: ca pe viitor să nu-i mai realeagă pe aceiaşi tribuni.

Adunările pentru alegerile tribuniciene s-au ţinut numaidecît, pentru ca să nu mai fie amînate şi acestea după războiul cu boi, cum s-a întîmplat şi cu celelalte. Într-al treizecilea an[53] de la alegerea primilor tribuni s-a ales un număr de zece tribuni, cîte doi din fiecare clasă, stabilindu-se ca pe viitor acesta să fie numărul tribunilor aleşi.

Acum are loc şi mobilizarea. Minucius porneşte cu oastea împotriva sabinilor; dar nici urmă de duşman: sabinii parcă intraseră în pămînt. Horatius se războieşte la Algidus cu aequii, care masacraseră toată garnizoana romană din cetatea Corbio şi cuceriseră şi Ortona. El face mare prăpăd în rîndurile duşmanilor. Izgoneşte pe aequi nu numai din Algidus, dar şi din Corbio şi Ortona. Cetatea Corbio a fost însă dărîmată, ca pedeapsă dată locuitorilor pentru trădarea romanilor şi pentru nimicirea garnizoanei lor.

XXXI După evenimentele acestui an, au ajuns consuli Marcus Valerius şi Spurius Virginius. Şi în ţară, şi în afară era liniştc. Din pricina marilor revărsări de ape, grînele au suferit foarte mult, scumpindu-se viaţa. S-a votat legea referitoare la luarea de către stat a Aventinului, pentru a fi dat spre folosinţă poporului, ca să-şi construiască locuinţe pe el. Anul următor au fost realeşi aceiaşi tribuni; sub consu-

Scanned with CamScanner

latul lui Titus Romilius şi al lui Gaius Veturius, ei propun din nou legea, şi în toate adunările poporului dau acest cuvînt de ordine: „tribunilor le e ruşine că numărul lor în zadar a sporit, fiindcă aceleaşi probleme zac nerezolvate de doi ani încheiaţi, în aceeaşi situaţie ca în toată perioada celor cinci ani scurşi".

Tocmai în toiul acestor frămîntări care îi zădărau la culme, vin în goana calului ştafetele din Tusculum, care aduc vestea că aequii sînt din nou pe teritoriul tusculan. Purtarea deschisă şi îndatoritoare, precum şi binefacerile primite de romani de la acest popor impuneau, ca o datorie de onoare, să nu se întîrzie cu ajutorarea tusculanilor.

Ambii consuli trimişi cu armatele lor găsesc pe inamic instalat pe vechile lui poziţii de pe Algidus. Tot aici s-a dat bătălia. Mai mult de şapte mii de aequi au fost ucişi pe cîmpul de luptă. Ceilalţi au fost puşi pe fugă. S-a capturat o pradă de război uriaşă. Consulii au vîndut aceste capturi, fiindcă vistieria statului era secătuită. Ostaşii au prins ură împotriva consulilor din această pricină, dînd apă la moară tribunilor, care au învinuit pe consuli în faţa adunării poporului.

De aceea, la expirarea mandatelor lor, în timpul consulatului lui Spurius Tarpeius şi Aulus Aterius, sînt traşi în faţa judecăţii Romilius — de către tribunul poporului Caius Claudius Cicero, şi Vetusius — de către edilul poporului Lucius Alienus. Amîndoi au fost condamnaţi, spre marea indignare a patricienilor, unul la o amendă de zece mii de aşi, al doilea — la cincisprezece mii de aşi.

Lovitura dată împotriva consulilor romani n-a înmuiat de loc cerbicia noilor dregători. „Chiar dacă toţi patricienii vor ajunge să fie osîndiţi, poporul şi tribunii tot nu vor putea să-şi pună în aplicare legea", spuneau patricienii. Atunci tribunii renunţară definitiv la ea, fiindcă legea se învechise şi nici nu mai avea vreun rost acum să o aducă din nou în discuţie. Şi de aceea tribunii au hotărît să se învoiască omeneşte cu patricienii:

„Ar fi timpul să se pună capăt vrajbei. Dacă patricienii găsesc de cuviinţă că legile plebeilor nu sînt pe placul lor,

atunci să se învoiască la înlocuirea lor, alegîndu-se din sînul senatului comisii de cîţiva membri, ca să alcătuiască proiectele de lege care să fie de folos pentru ambele tabere, punîndu-le pe aceeaşi treaptă de egalitate, pentru ca să se bucure cetăţenii deopotrivă toţi de libertate".

Patricienii n-au respins aceste propuneri. Ei au declarat însă că numai patricienii sînt îndreptăţiţi să dea legi. Toţi au fost de acord asupra cuprinsului noilor legi; numai asupra legislatorului nu au fost înţeleşi. Şi atunci fură trimişi la Atena[54] Spurius Postumius Albus, A. Manlius şi Publius Sulpicius Camerinus, ca împuterniciţi din partea republicii romane, cu misiunea de a cerceta faimoasele legi ale lui Solon şi pentru a cunoaşte instituţiile şi legislaţiile Atenei şi ale celorlalte cetăţi greceşti.

XXXII În anul acesta a fost linişte. Republica n-a mai fost supărată nici de peste hotare. Sub consulii S. Curiatius şi Sex. Quinctilius în ţară a fost linişte, nu ca de obicei, mai ales din partea tribunilor care n-au mai aţîţat tulburările. Pricina de căpetenie era că toată lumea aştepta cu nerăbdare solia plecată la Atena, ca să vină cu legile după care sînt cîrmuite ţările străine.

Apoi, romanii au fost năpăstuiţi deodată de două nenorociri, care au pus vîrf tuturor celor de pînă acum: s-a iscat foamete mare şi a izbucnit din nou ciuma, două plăgi groaznice şi pentru fiinţele omeneşti, şi pentru bietele animale. Ogoarele au rămas pustii. Oraşul s-a golit de tot de locuitori, maipridididindu-se cu îngropatul morţilor. Numeroase familii vestite au fost lovite de doliu. Au fost răpuşi de molimă flaminul quirinal Ser. Cornelius, augurul C. Horatius Pulvillus. În locul acestuia din urmă, augurii s-au grăbit să-şi aleagă altul, pe C. Veturius, dîndu-i întîietate în faţa altora tocmai pentru că fusese osîndit de popor. S-au stins din viaţă şi alţi bărbaţi de seamă: consulul Quinctilius şi încă patru tribuni ai poporului. Anul acesta a fost de pomină prin atîta prăpăd în rîndurile întregului popor. Republica a fost scutită de un singur neajuns mai mare: n-au mai lovit-o şi duşmanii de peste hotare.

Scanned with CamScanner

Apoi a urmat consulatul lui C. Menenius şi P. Sestius Capitolinus. Nici anul acesta n-a mai fost vreun război. In schimb, în ţară au izbucnit din nou nemulţumirile şi vrajba, fiindcă se întorseseră împuterniciţii Romei cu legile din Grecia. Tribunii dădeau mereu zor ca să se pornească odată la drum cu alcătuirea noilor legi după modelul celor greceşti. Atunci romanii au găsit cu cale să-şi aleagă zece înalţi dregători în faţa cărora nimenea să nu mai cîrtească, nimeni să nu mai apeleze la altă instanţă, fie la senat, fie la adunarea poporului. S-a mai hotărît apoi să nu mai existe alţi magistraţi în afară de decemviri. A mai dăinuit o bucată de vreme neînţelegerea între cele două tabere pe temeiul dacă pot fi admişi în rîndurile decemvirilor şi oameni din popor. Pînă la urmă, poporul s-a dat în lături, lăsîndu-i singuri pe patricieni la aceste înalte slujbe, punînd condiţia să rămînă mai departe legea Icilia, dată pe Aventin, şi să nu se ştirbească vreo iotă din celelalte legi consfinţite.

XXXIII După trei sute de ani de la întemeierea Romei, cîrmuirea cetăţii s-a schimbat din nou, trecîndu-se de la consulat la instituţia decemviratului. Puterea a ajuns în mîna noilor dregători în acelaşi chip cum s-a trecut de la regalitate la consulat. Schimbarea însă a fost mai puţin simţită de popor, fiindcă n-a fost de lungă durată. Această nouă cîrmuire, care la început da semne de propăşire, a luat o dezvoltare nefirească, şi de aceea a ieşit în curînd din matcă. Din această cauză, simţindu-se că treburile statului alunecă pe un povîrniş greşit, romanii au revenit repede la formele vechi de conducere, hotărîndu-se ca doi dintre decemviri să poarte în continuare numele de consuli, care să fie învestiţi mai departe cu puterea consulară a vechiului regim.

Ca decemviri au fost următorii: Appius Claudius, Titus Genucius, Publius Sestius, Lucius Veturius, Caius Iulius, Aulus Manlius, Publius Sulpicius, Publius Curiatius, Titus Romilius şi Spurius Postumius. S-a acordat o cinste deosebită lui Claudius şi lui Genucius, din pricină că ei fuseseră aleşi noi consuli pentru acest an, precum şi lui Sestius, unul din consulii anului trecut, fiindcă el susţinuse darea de seamă în legătură

Scanned with CamScanner

cu această nouă cîrmuire în fața senatului, împotriva voinței colegului său de consulat. Tot acești trei decemviri alcătuiseră prima comisie care fusese trimisă la Atena cu această însărcinare specială. Astfel lor li s-a acordat această cinste, în semn de recunoștință pentru meritele lor deosebite, pentru că în primul rînd s-au achitat cu conștiinciozitate de îndatoririle primite, și, în al doilea rînd, fiindcă cei trei erau socotiți cei mai pricepuți dintre toți în privința consultării legilor străine, spre a le fi de folos în alcătuirea noului cod de legi.

Ceilalți decemviri i-au înlocuit îndată pe cei plecați în comisie la Atena. Cu prilejul celor din urmă alegeri de decemviri s-a recurs la oameni mai vîrstnici, fiindcă erau mai copți la minte și mai încercați în viață, pentru ca să se împotrivească cu mai puțină cerbicie hotărîrilor colegilor lor. Diriguirea tuturor acestor dregători era în mîna lui Appius, socotit prieten al poporului.

La început, Appius a avut o bună purtare, încît e de mirare cum, din prietenul poporului și susținătorul intereselor lui, a ajuns prigonitorul sălbatic și crud al poporului de mai tîrziu. Fiecăruia din decemviri îi venea rîndul o dată la 10 zile să-i vorbească poporului despre noua legislație și despre drepturile cetățeanului. În cursul zilei, cînd decemvirul era de rînd, i se acorda cinstea deosebită de a fi întovărășit de 12 lictori, ca unui demnitar de stat care veghea la respectarea drepturilor poporului. Fiecare din ceilalți dregători era însoțit numai de un slujitor.

În această unire și armonie închegată între ei (deși, uneori, cînd e vorba de interesele personale, aceasta nu folosește prea mult), decemvirii arătau cel mai mare zel și depuneau cel mai mare interes ca să fie toți deopotrivă. Era de-ajuns pilda de cumpătare și de bun simț a unuia, ca toți ceilalți să se ia după el. Cu toate că ei fuseseră aleși fără să se facă apel la adunarea poporului, cînd decemvirul Caius Iulius a aflat că în casa lui P. Sestius, de neam patrician, a fost ucis un om, căci în urma cercetărilor făcute s-a descoperit gropat cadavrul și s-a dezvăluit tot adevărul, l-a trimis pe făptaș în fața judecății, dînd în vileag în adunarea poporului această fioroasă nelegiuire. Însuși decemvirul C. Iulius i-a

fixat lui Sestius termenul de judecată. Tot el a fost procurorul în acest proces, susţinînd actul de acuzare în faţa adunării poporului, singurul îndreptăţit, după lege, să dea sentinţa în acest proces; şi decemvirul s-a dat apoi deoparte, renunţînd la dreptul său de judecător, lăsînd pe seama poporului să facă dreptate.

XXXIV În timp ce şi cei din fruntea republicii şi poporul de rînd doreau cu tot dinadinsul să se bucure de legi scrise, care să nu mai fie călcate de nimeni, ci să fie păzite de toată lumea, fără deosebire de rang sau avere, întocmai cum sînt privite şi respectate proorocirile sfinte ale oracolelor, decemvirii se străduiau din răsputeri să alcătuiască o constituţie cu legi scrise. Cînd toată lumea aştepta aceste legi cu nerăbdare, stînd ca pe jeratic, decemvirii au convocat poporul, pentru a-i aduce la cunoştinţă legile celor zece table.

Decemvirii au poftit pe toţi cetăţenii „să vină şi să citească legile alcătuite de ei şi afişate în for, pe care ei le pun la îndemîna întregului popor, pentru binele, fericirea şi propăşirea statului, familiilor şi urmaşilor lor". În măsura în care înţelepciunea a zece oameni a fost în stare să chibzuiască cum se cuvine pentru binele tuturor, decemvirii s-au străduit să alcătuiască aceste legi, cuprinzînd aceleaşi drepturi pentru toată lumea, ca să fie deopotrivă şi în folosul celor de sus, şi al norodului de jos. Prin unirea şi chibzuinţa în sfat a mai multora la un loc se poate înfăptui orice pe lume. De aceea, toţi cetăţenii trebuie să cumpănească bine în mintea lor fiecare lege şi fiecare articol în parte şi să-şi dea apoi părerea, şi ceea ce li se pare lor că nu a fost bine gîndit şi întocmit sau a întrecut măsura să aducă la cunoştinţa întregei obşti. Poporul roman trebuie să fie îndrumat de asemenea legi, din care să reiasă că s-a avut în vedere înfăptuirea unirii şi armonici din sînul întregului popor şi că această înfăptuire e ca şi împlinită".

În urma îndreptării pe alocurea, unde era nevoie, a felurite aliniate şi puncte din aceste legi, fiindcă oricare cetăţean putea să-şi dea părerea în acest scop, legile celor zece table au fost votate de comiţiile centuriate. Şi astăzi, deşi avem la

Scanned with CamScanner

îndemînă un car de legi de asemenea natură, încît sîntem cufundaţi pînă-n gît de noianul lor, tot legile celor 12 table sînt izvorul întregului drept public şi privat.

S-a lăţit însă în lung şi-n lat zvonul că ar mai lipsi două legi pentru ca această constituţie să fie desăvîrşită. Dacă se vor adăuga şi aceste două legi, atunci întregul drept roman va putea fi înjghebat şi încheiat ca un tot închegat. În aştep-tarea acestei întregiri, cînd s-a apropiat iarăşi sorocul alegeri-lor, toată lumea şi-a arătat dorinţa de a-i alege din nou pe aceiaşi decemviri, fiindcă poporul, în afară de faptul că sim-ţea silă şi dezgust de numele consulilor, pe care îi ura aproape ca şi pe regi, era convins că pierduse nădejdea în sprijinul tribunilor săi, deoarece decemvirii se înţelegeau între ei şi încuviinţau apelul.

XXXV După ce s-a fixat termenul de alegeri al decem-virilor în ziua a treia de tîrg, patricienii şi cei din fruntea statului au fost însufleţiţi de cea mai aprigă ambiţie şi zel de a candida şi reuşi la alegeri. Patricienii priveau decemvi-ratul cu teamă, de bună seamă să nu piardă din mînă pute-rea şi conducerea destinelor republicii, ce-ar cădea altfel în seama altora care, după părerea lor, nu sînt vrednici ca ei de o asemenea cinste. De aceea, aristocraţii cerşeau votul într-un chip înjositor, rugîndu-i să le acorde încredere şi să-i aleagă în această dregătorie, tocmai pe cetăţenii acelui popor pe care l-au dispreţuit pînă acum, luîndu-se mereu la harţă cu el. Mai ales pe Appius Claudius îl îmboldea firea lui ca să lupte cu tot dinadinsul pentru păstrarea autorităţii şi a vazei patricienilor, ajunsă acum în primejdie, şi în acelaşi timp să cîştige şi pentru el cinstea acestei înalte dregătorii.

Nimeni nu şi-ar fi putut da seama atunci dacă Appius făcea parte din rîndurile decemvirilor sau din tagma candidaţilor. Un singur lucru observa lumea, că Appius umblă mai de-grabă să se aleagă, în loc să-şi vadă de dregătoria sa. Appius aducea învinuiri patricienilor că greşesc mereu, că sînt aşa şi pe dincolo, pe de o parte, iar pe de altă parte ridica în slăvi pe cei mai neînsemnaţi şi mai lipsiţi de vază dintre can-didaţi. Apoi se amesteca prin for cu toată lumea, întîlnin-

du-se mai ales cu foştii tribuni Duilii şi Icilii, vîrîndu-se în sufletul lor aproape, pentru a fi susţinut de ei în faţa poporului. În cele din urmă, înşişi colegii lui de funcţie, care îl sprijiniseră cu tot dinadinsul pînă acum, au început să se uite după el cu ochi miraţi, fiindcă le cam da de bănuit intenţiile lui Appius. Reieşea limpede că Appius nu are gînduri curate. Semnele acestei prietenii prea făţişe pentru popor nu erau aşa, la voia întîmplării şi fără ţintă, fiindcă toată lumea îl cunoştea cît de trufaş şi de acru se purtase pînă acum faţă de popor. Toţi erau încredinţaţi că Appius, întrebuinţînd asemenea căi, trăgînd de mînecă pe oricare şi şoptind la urechea fiecăruia, nu urmăreşte să iasă din dregătorie, ci, dimpotrivă, îşi pregăteşte terenul şi-şi caută mijloace pentru a-şi prelungi, cu orice preţ, funcţia.

Însă, fiindcă nu îndrăzneau să-i dezvăluie ţelurile ascunse şi să-i atace făţiş pornirile şi lăcomia lui, atunci aristocraţii caută să-l atragă de partea lor, prin momeli, făcîndu-i pe plac şi aţiţîndu-i patimile. Patricienii îl însărcinează într-un glas să fie căpetenia alegerilor, cu toate că Appius era cel mai tînăr dintre toţi. Aceasta era o meşteră cale prin care Appius putea fi dat uşor deoparte, spre a nu fi ales în rîndurile decemvirilor, fiindcă în afară de cazul tribunilor, care fuseseră realeşi fără întrerupere, dîndu-se astfel cea mai urîtă pildă de călcare a legilor şi datinilor ţării, după patricieni, nu trebuia să se mai repete cu nimeni acest procedeu.

Într-adevăr, Appius a declarat pur şi simplu că va fi numai îndrumătorul adunării în vederea alegerilor, şi că el crede că cu ajutorul zeilor va izbuti să-şi îndeplinească sarcina sa. Totuşi, el a folosit acest moment prielnic ca să-şi tragă spuza pe turta lui. Appius, după ce şi-a înlăturat cu dibăcie pe contracandidaţii cu cei mai mulţi sorţi de izbîndă, făcînd o învoială[55] cu cei doi Quinctii, şi cu Capitolinus, şi cu Cincinnatus, şi după ce a scăpat şi de unchiul său, Caius Claudius, cel mai dîrz susţinător al intereselor patriciatului, precum şi ale altor persoane de vază, el şi-a impus oamenii săi, alegînd ca decemviri tocmai pe aceia care nu erau de loc fruntea ţării, şi în primul rînd s-a ales pe sine. Oamenii de ispravă, care nu-l crezuseră în stare de o asemenea cutezanţă,

Scanned with CamScanner

nu i-au aprobat de loc o asemenea purtare. O dată cu ei au fost aleşi Marcus Cornelius Maluginensis, Marcus Sergius, Lucius Minucius, Quinctius Fabius Vibulanus, Quintus Paetilius, Titus Antonius Merenda, Caeso Duilius, Spurius Appius Cornicen şi M. Rabuleius.

XXXVI Acuma însă Appius încetă să mai joace cum îi cîntau alţii. După ce a fost ales, începu să-şi ducă viaţa şi să se conducă după bunu-i plac, şi în acelaşi timp căuta să îndrumeze şi pe noii săi colegi de dregătorie şi să-i înveţe anumite deprinderi, luîndu-se după felul său de a fi, încă înainte de a intra în funcţie. În fiecare zi se adunau numai ei singuri, neîngăduind altora să fie de faţă la şedinţele lor. Ei singuri se întruneau, ei singuri se consfătuiau, de parcă în afară de ei nu mai exista nimeni pe lume. Ei singuri puneau la cale, în taină, tot felul de planuri. Ajunseră cu nasul atît de sus, încît nu mai primeau pe nimeni, nici nu se mai uitau la nimeni. Decemvirii şi-au dat, în sfîrşit, arama pe faţă prin prostească lor îngîmfare.

În felul acesta ei şi-au prelungit puterea pînă la 15 mai, care pînă la acea vreme era stabilită pentru intrarea în funcţie a tuturor dregătorilor statului. Însă chiar din prima zi a cîrmuirii lor, decemvirii au băgat spaima în toată lumea. În timpul decemviratului dinainte se păstrase datina ca fiecare decemvir să fie însoţit de 12 lictori cu fasciile lor, fiecare o dată la 10 zile, urmînd ca şi ceilalţi, în ordine, să dispună de aceste însemne, ca pe vremea regilor. De astă dată a apărut fiecare decemvir însoţit de cîte o gardă de 12 lictori, cu fascii şi securi. Ceata lor de 120 de lictori umplea forul, rotindu-şi la dreapta şi la stînga mănunchiul lor de crengi şi cu securea legată la mijloc. Decemvirii tălmăceau această purtare a lor în felul acesta, că niciunul din ei nu poate renunţa la secure; mai mult, ei pretindeau că au fost aleşi fără apel. Oriunde se vedeau, însă nu ca unul, ci ca zece regi, teama mulţimii era cu atît mai îndreptăţită, cu cît nu numai norodul de jos, ci şi înşişi fruntaşii patricienilor îşi arătau îngrijorarea, fiind convinşi că ei caută numai noduri în papură şi numai prilej de a porni la vărsări de sînge.

Scanned with CamScanner

Numai să îndrăznească vreunul să-şi ridice glasul şi să pomenească de libertate, fie la şedinţele senatului, fie la cele ale adunării poporului, că fără întîrziere au să şi intre în funcţie fasciile şi securea, ca să-l înveţe minte pe loc pe semeţ.

Nimeni nu mai putea acum recurge nici la sprijinul poporului, fiindcă decemvirii desfiinţaseră dreptul de apel la adunarea poporului, iar buna înţelegere dintre decemviri înlăturase orice drept de critică şi de împotrivire. Anul trecut, decemvirii îngăduiseră să se aducă orice fel de îndreptări legilor, şi ori de cîte ori se apela la unul din colegii lor, în timpul funcţiei, ei aduceau la cunoştinţa poporului tot ce chibzuiau şi hotărau că e bine şi că e în interesul republicii.

De astă dată, o bucată de vreme toată lumea, fără deosebire de stare, ajunsese cu sufletul la gură de spaimă. Încet, încet, însă, decemvirii i-au lăsat deoparte pe patricieni, vărsîndu-şi mînia numai asupra gloatei de rînd necăjite. Plebea a ajuns calul de bătaie al acestor înalţi slujbaşi, prin poftele lor desfrînate, prin dezmăţul şi actele de cruzime şi neomenie. Pe decemviri îi interesa acum persoana, nu cauza cetăţeanului, dacă avea sau nu dreptate, deoarece bunul plac înlocuise puterea legilor. Decemvirii nu se mai oboseau să meargă pînă în for ca să împartă dreptatea. Forul era prea departe. Ce? Treaba asta nu se poate face şi la ei acasă? În for dădeau numai verdictul.

Dacă vreunul din cetăţeni ar fi făcut greşeala să mai plictisească pe încă un decemvir, nemulţumindu-se cu cel căruia îi încredinţase întîia dată pricina lui, apoi avea să se căiască toată viaţa de ceea ce a făcut, fiindcă avea să piardă şi ce cîştigase mai înainte. Se lăţise zvonul prin lume, fără să se ştie izvorul, că noii cîrmuitori au făcut între ei o învoială cu legămînt, nu numai pentru anul în curs, ci cît or trăi ei, să nu mai convoace adunarea poporului şi, în acelaşi timp, să-şi păstreze fără întrerupere dregătoria decemviratului, pe care a înşfăcat-o atît de bine în gheare.

XXXVII Şi atunci plebeii, în deznădejdea lor, îşi îndreptară din nou privirile către patricieni, căutînd la ei scăparea,

încredinţaţi că vor putea redobîndi libertatea pierdută, deşi cu sprijinul acelora care puseseră jugul robiei pe grumazul republicii. Şi căpeteniile patricienilor îi urau pe decemviri, dar şi plebea. E adevărat, patricienii nu încuviinţau ceea ce făceau decemvirii, însă erau încredinţaţi că poporul îşi meritată soarta. Patricienii nu voiau să scape poporul căzut în lanţurile robiei, de teamă să nu se avînte din nou în zbor spre libertate. De aceea, la rîndu-le, şi patricienii se năpusteau mai fără milă ca înainte pe capul truditului popor, împilîndu-l şi făcîndu-i tot felul de neajunsuri, pentru ca, amăriţi şi otrăviţi de starea lor de faţă, cetăţenii doar, doar se vor convinge că era mai bine înainte, pe vremea celor doi consuli, astfel încît să dorească reîntoarcerea vremurilor apuse.

Se scursese aproape tot anul, cînd s-au mai adăugat încă două table de legi la cele zece table ale anului trecut. Nu mai era acum nici o pricină pentru ca aceşti zece dregători ai republicii să rămînă mai departe în funcţie, cu atît mai virtos cu cît şi aceste legi trecuseră prin faţa comiţiilor centuriate şi fuseseră şi votate. Poporul aştepta acum ca decemvirii să fixeze cît de curînd data alegerii noilor consuli. Poporul se mai frămînta în fel şi chip cum ar putea să se reînfiinţeze tribunatul, care a fost stîlpul libertăţii lor.

În schimb, decemvirii nu aduceau în discuţie vorba nici de adunarea poporului, nici de alegeri, deşi ei, ca să arunce praf în ochii mulţimii, îşi luaseră în jurul lor, la începutul dregătorici, o sumă de foşti tribuni, ca să arate că sînt de partea plebei. Acum însă renunţaseră la tribuni şi se înconjuraseră în schimb de o şleahtă de patricieni tineri.

O haită de asemenea dezmăţaţi înconjuraseră reşedinţa decemvirilor. Aceştia jefuiau şi terorizau plebea, luîndu-i cu japca toată agoniseala trudei. Luau tot ce le poftea inima şi le atrăgea ochii de ulii hrăpăreţi, fiindcă dreptatea era acum de partea pumnului şi a celui mai tare. Nimeni nu mai scăpa de lovituri, nimeni nu mai era cruţat. Pentru ceata asta de haidamaci, spatele fiecărui cetăţean era bun de dezghinat cu bîzdoaca. Pe unii îi trimiteau pe lumea cealaltă cu bîta, pe alţii îi despicau în două cu securea. Şi, pentru ca truda lor cu mînjitul mîinilor de sînge să nu fie degeaba, după căsăpirea în chinuri

a bietului cetăţean, se făceau haidamacii stăpîni pe bunurile şi averea răposatului. Şleahta asta de aristocraţi stricaţi pînă în măduva oaselor, momiţi cu asemenea cîştiguri, îşi făcea de cap, luînd în răspăr orice drept şi călcînd orice dreptate, ameninţînd pe faţă libertatea şi bunurile cetăţenilor.

XXXVIII A venit şi ziua de 15 mai. Totuşi, de ziua aceasta n-au avut loc alegeri[56] de nici un fel de magistraţi, deşi decemvirii erau obligaţi prin lege să iasă din dregătorie la expirarea mandatului şi să redevină simpli particulari. Decemvirii apar mai departe în public cu aceeaşi lipsă de obraz, prelungindu-şi exercitarea funcţiilor lor şi folosind acelaşi fast şi aceleaşi semne ale puterii lor. Parcă ieşise din mormînt regalitatea. Toată lumea se văita că libertatea a pierit de-a pururi. Nu mai apare de nicăieri un apărător care să lupte şi să răzbune răpirea libertăţii; de nicăieri nu se iveşte un licăr de nădejde pentru viitor. Romanii îşi pierduseră orice încredere, mai ales că acum începuseră să-i dispreţuiască şi neamurile megieşe. Romanii erau zbuciumaţi şi amăriţi, convinşi fiind că unde există tiranie, acolo a dispărut libertatea.

Sabinii au pornit o acţiune de uriaşe proporţii, pustiind teritoriul roman. După ce au jefuit nesupăraţi ţara, de-a lungul şi de-a latul ei, căzînd pradă în mîinile lor numeroase fiinţe omeneşti şi mari ciurde de vite de-ale romanilor, sabinii şi-au retras unităţile către cetatea Eretum, pe lîngă care fuseseră înainte în trecere, şi aici îşi instalară tabăra, în nădejdea că poporul roman va rămîne pe vecie dezbinat, fiind atît de ros de această racilă, încît nu se va putea mobiliza armata.

Nu numai ştafetele au stîrnit groaza în locuitori cu veştile lor sumbre, ci şi fuga în neorînduială a ţăranilor pe străzile oraşului. Decemvirii, găsindu-se acum între ciocan şi nicovală, fiind urîţi şi de patricieni, şi de plebei, se frămîntă neştiind ce să facă. Lovitură după lovitură cade pe capul lor. Pe de altă parte, şi aequii îşi instalează tabăra pe Algidus. Solii veniţi din Tusculum dau de veste că şi ţara lor a fost trecută prin foc şi sabie de aequi, şi de aceea vin să ceară ajutor romanilor.

Decemvirii, înspăimîntaţi de această nouă pacoste, cer sfatul senatului, întrebîndu-l cum vede dezlegarea acestei stări de

lucruri în care se află republica, ameninţată acum de două războaie deodată. Decemvirii dau poruncă senatorilor să se adune la şedinţă, cu toate că ştiu prea bine cît de mare are să fie furtuna stîrnită de ura tuturor cetăţenilor împotriva lor. Presimt că pe capul lor va cădea vina că satele şi ogoarele au fost pustiite de vrăjmaşi şi că vor fi învinuiţi că ei sînt pricina tuturor relelor care s-au abătut asupra Romei. Sînt încredinţaţi că de bună seamă şi senatul va căuta să-i dea afară din dregătorie, luîndu-le puterea din mînă, dacă nu se vor strădui să se strîngă toţi într-un mănunchi şi dacă nu vor fi uniţi[57], spre a opune o temeinică rezistenţă atîtor duşmani dinafară, şi dacă nu vor înăbuşi pornirile sălbatice ale unui pumn de căpăţînoşi care au luat-o razna.

Cînd s-a auzit în for glasul crainicului care convoca din ordinul decemvirilor pe senatori la şedinţă, plebea a rămas uluită ca în faţa unei situaţii noi, neprevăzute, fiindcă de atîta amar de vreme se renunţase la obiceiul consultării senatului, şi se întreba fiecare: „oare ce s-o fi întîmplat că după atîta timp se revine din nou la matcă şi se reîncep şedinţele?" Cetăţenii erau convinşi că, dacă a mai rămas vreo urmă de libertate, aceasta se datorează, în primul rînd, numai vrăjmaşului şi numai războaielor.

Decemvirii se uitau în toate părţile prin for, ca să vadă dacă nu există pe acolo vreun senator. Mare minune dacă întîlnesc vreunul din ei. Poporul îşi aruncă privirile cînd asupra clădirii senatului, cînd asupra decemvirilor rămaşi izolaţi de toată lumea, tălmăcind aceasta astfel: senatorii vor refuza să se supună ordinului şi nu se va înfăţişa nimeni la şedinţă, cîtă vreme acest ordin pornea de la o autoritate inexistentă, care abuza de o putere ce nu-i mai aparţine, fiindcă decemvirii care sînt acum simpli particulari nu au nici voie, şi nici drept să convoace senatul. Iată, prin urmare, un prilej nimerit pentru popor de a-şi recîştiga libertăţile răpite. Iată momentul cînd poporul trebuie să se alăture ca tovarăş senatului. După cum senatorii trebuie să nu răspundă la chemarea decemvirilor de a lua parte la şedinţe, la fel şi poporul trebuie să refuze să se înroleze sub arme. Astfel de gînduri frămîntau mintea poporului.

Prin for nu se găsea nici un senator. La fel, în tot

cuprinsul orașului, dacă se găsea, ici, colo, cîte unul. Scîrbiți de starea urîtă a lucrurilor, senatorii se retrăseseră la țară. Fiecare își vedea de treburile sale, atîta vreme cît erau convinși că republica se află pe mîini rele și nepricepute și că viața publică normală încetase. Senatorii erau de părere că trebuie să rămînă cît mai departe de evenimentele politice, atîta vreme cît ei sînt izgoniți din rosturile lor de răspundere de la conducerea statului de o ceată de neisprăviți, care cîrmuiesc prin abuz și tiranie.

Cînd decemvirii au băgat de seamă că senatorii nu vor să răspundă la chemare, au trimis din nou crainici să-i caute pe la casele lor, și dacă nu vor să vină, să-i silească să plătească amendă[58]. Atunci cînd slujitorii, trecînd pe la casele lor, i-au întrebat pentru ce nu vor să vină la ședințe, unii din membrii familiilor senatorilor au răspuns că aceștia nu se află în localitate, ci sînt plecați la țară. De bună seamă decemvirii ar fi preferat să fie încunoștințați că senatorii se găsesc la casele lor, dar că refuză să se supună ordinului dat. De aceea ei poruncesc încă o dată să vină toți, anunțîndu-i că în ziua următoare va avea loc ședința senatului.

A doua zi însă, spre marea mirare a decemvirilor, senatul e în păr, peste orice așteptări. De aceea, poporul a crezut că libertatea a fost din nou trădată de patricieni, deoarece, cu toate că acum decemvirii nu mai făceau uz de puterea lor, fiind simpli cetățeni, deci fără răspundere în stat, totuși senatorii au ascultat de ei, ca și cum ordinul decemvirilor ar fi fost dat pe temeiul unui drept legal.

XXXIX Și atunci senatorii s-au prezentat la ședință, așa ne spun analiștii, de frica pedepsei, nu din convingere. Se istorisește că Lucius Valerius Potitus, în urma prezentării dării de seamă de către decemviri asupra situației interne și externe, înainte ca senatorii să-și dea pe rînd părerea, a cerut să i se îngăduie să vorbească asupra situației politice a republicii. Fiindcă decemvirii i-au interzis prin amenințări să vorbească, Valerius Potitus a declarat că atunci se va adresa poporului. Declarația lui a dezlănțuit furtuna. La rîndul lui, și M. Horatius Barbatus a pornit la luptă cu aceeași îndîrjire. El a spus:

Scanned with CamScanner

„Deşi are de-a face acum cu zece Tarquinii, el le atrage atenţia decemvirilor că tirania regală a fost de mult izgonită de Valerii şi de Horaţii. De aceea să ţină seama că pe vremea aceea oamenii nu simţeau atîta scîrbă pentru numele regelui, de vreme ce acest cuvînt a rămas mai departe în datine, fiindcă ne e îngăduit să ne adresăm atotputernicului Jupiter cu acelaşi nume de rege pe care i l-am acordat şi lui Romulus, întemeietorul patriei noastre, precum şi celorlalţi cîrmuitori care au urmat după el, cuvîntul acesta de rege rămînînd pomenit în mod oficial la solemnităţile cele mari ale sacrificiilor. Şi pe acele vremuri, ca şi acum, tot trufia şi apucăturile tiranice ale regelui au fost greşelile care au stîrnit ura poporului. Cînd pe acele vremuri lumea n-a mai putut îndura aceste păcate ale regelui sau ale fiului său, cum îşi închipuie decemvirii că poporul le-ar putea răbda acum, cîtă vreme, la urma urmei, nu sînt decît nişte particulari? Să ia aminte decemvirii ca, atunci cînd îi opresc pe cetăţeni să-şi rostească cuvîntul liberi şi nestingheriţi în incinta senatului, să nu se trezească că va fi prea tîrziu, deoarece de dincolo de aceste ziduri ale curiei s-ar putea face auzit un alt glas mai puternic: glasul poporului!

El, Valerius, nu vede pentru ce nu i-ar fi permis şi lui, ca simplu cetăţean, să convoace adunarea poporului, cîtă vreme foştii dregători, ajunşi acum simpli cetăţeni, îşi îngăduie să adune senatorii! Dacă au poftă, n-au decît să încerce pe pielea lor proprie furia cu care îşi va răzbuna poporul suferinţele sale pricinuite prin răpirea libertăţilor. Abia atunci îşi vor da ei seama cît de nedreaptă şi nelalocul ei a fost lăcomia lor de putere şi mărire, numai că va fi prea tîrziu. Îndrăznesc decemvirii să raporteze situaţia statului, vorbind de războiul cu sabinii? Oare există vreun război mai mare şi mai greu ca acesta dus de poporul roman împotriva decemvirilor?

Decemvirii au fost aleşi cu un singur scop: întocmirea legilor ţării. Cu toate acestea, tocmai ei au fost aceia care au înlăturat orice drept şi orice libertate în stat. Decemvirii au fost aceia care au suprimat alegerile, magistraturile şi pe dregătorii aleşi, şi care trebuiau să se schimbe în fiecare an, fiindcă aceasta e singurul mijloc de a pune libertatea pe aceeaşi treaptă

cu egalitatea. Şi cine a făcut toate acestea? Tocmai aceia care, deşi sînt ca toată lumea, se împăunează cu lictorii şi fasciile lor şi cu puterea lor deopotrivă cu a regilor. După detronarea şi izgonirea regilor au fost aleşi dregători numai din rîndurile patricienilor. Mai în urmă însă, după retragerea poporului pe Muntele Sacru, au fost aleşi cîrmuitori şi din rîndurile plebeilor. El le pune stăruitor decemvirilor această întrebare: Din care din aceste două tabere fac ei parte? Sînt oamenii poporului? Dar ce au făcut decemvirii pentru popor şi prin mijlocirea lui? Sînt oamenii aristocraţiei, ei, care nu au convocat la şedinţă senatul măcar o dată vreme de un an? Şi apoi, mai au şi îndrăzneala să interzică senatorilor să-şi dea părerea şi să se intereseze de mersul treburilor şi evenimentelor din republică? De aceea, decemvirii să nu-şi pună nădejdea în faptul că cetăţenii au să se sperie mereu de primejdiile de dincolo de hotare. Tot poporul geme înăbuşit, fiindcă e atît de asuprit şi de pătimit din pricina tiraniei decemvirilor, încît nu va mai ţine seama de nici o altă primejdie."

XL Pe cînd Horatius rostea aceste cuvinte cu un glas atît de răspicat, decemvirii se simţeau în mare încurcătură, neştiind ce să mai facă: să-şi arate colţii mîniei? Să treacă cu vederea toate acestea? Pînă la urmă au băgat de seamă că nu au nici o portiţă de scăpare. În schimb însă, cuvîntarea lui C. Claudius, unchiul decemvirului Appius, semăna mai mult a rugăciune decît a mustrare, fiindcă el, pomenind de fratele lui mort şi de tatăl lui stins din viaţă şi tot neamul lui răposat, căuta să-şi înduioşeze nepotul, spunîndu-i:

„Să-şi amintească mai degrabă de legăturile sale firești cu obştea poporului, în mijlocul căruia s-a născut el, şi să-şi dea seama cît de murdară-i învoiala pe care a încheiat-o cu ortacii lui de blestemăţii. Cu lacrimi în ochi îl roagă să se gîndească, în primul rînd, la soarta lui, la salvarea sa proprie, şi apoi la interesele republicii. El e convins că republica, cu voia sau fără voia decemvirilor, îşi va recăpăta drepturile sale, fără doar şi poate. Însă mai ştie că dintr-o mare zarvă şi tulburare pot izbucni vulcani de ură. Tocmai de urmările acestei uri se teme el."

Scanned with CamScanner

Cu toate că decemvirilor le venea să-l oprească din vorbă şi să-i atragă atenţia că trebuie să se mărginească la chestiunea care era la ordinea zilei, totuşi s-au ruşinat să-l întrerupă pe Claudius. De aceea, acesta şi-a arătat în cele din urmă care sînt vederile sale, spunînd că nu se poate lua nici o hotărîre. Toţi senatorii de faţă au stăruit să arate că nici ei nu mai sînt acum decît nişte simpli cetăţeni particulari, aşa cum a întărit şi Claudius. Mulţi din rîndurile foştilor consuli au fost de aceeaşi părere.

S-a mai dat însă şi o altă părere, cu greutate numai în aparenţă, fiindcă nu avea sorţi de izbîndă, şi anume ca patricienii să recurgă din nou la numirea interregilor. Dacă s-ar fi încuviinţat propunerea acestuia, atunci ei ar fi recunoscut pe aceşti dregători care convocaseră senatul, cu toate că tot cel care şi-a exprimat punctul de vedere că nu se poate lua nici o hotărîre de către senat declarase că decemvirii, la urma urmei, nu sînt decît nişte simpli cetăţeni.

Cum chestiunea decemvirilor începuse să intre pe un alt făgaş, L. Cornelius Maluginensis, fratele decemvirului M. Cornelius, care se înscrisese într-adins ultimul la cuvînt, făcînd parte din tagma foştilor consuli, s-a prefăcut că e tare îngrijorat de primejdia războiului. În schimb, acesta îşi susţinea cu dibăcie şi fratele, şi pe tovarăşii lui. Spunea că el se miră cum de se întîmplă că tocmai aceia care au contracandidat la postul de decemviri, tot ei sau foştii lor susţinători, îi atacă acum cu atîta înverşunare? Se mai miră pentru care pricină tocmai aceia care nu s-au sinchisit de loc vreme de atîtea luni de zile de acest temei, atunci cînd era linişte şi pace în sînul republicii nu şi-au pus întrebarea dacă în fruntea treburilor statului se află cîrmuitorii săi îndreptăţiţi? Şi aceştia care pun paie pe foc şi aţîţă răzmeriţa în ţară, cum de nu-şi dau seama că duşmanul e aproape la porţile oraşului? Oare nu se gîndesc ei că, atunci cînd e vrajbă, dezordine şi haos în ţară, toată lumea umblă fără căpătîi şi nu dă socoteală nimănui de ceea ce face? Cînd toţi se frămîntă, în mod firesc, cu probleme mult mai grele, el nu e cîtuşi de puţin înclinat să treacă uşor cu vederea peste miezul lucrurilor şi să nu dea întîietatea cuvenită războiului, care e temeiul cel mai însemnat

De aceea el propune să hotărască senatul dacă e bună sau nu părerea lui Horatius şi Valerius ca decemvirii să fie socotiţi decăzuţi din funcţie înainte de 15 mai, sau să se decidă rezolvarea problemei după sfîrşitul acestor războaie care ne ameninţă acum, şi deci, după ce se va face din nou linişte în sînul republicii. Deocamdată el sfătuieşte şi-l îndrumează pe Appius Claudius, pentru că îl ştie cît de bine a condus alegerile decemvirilor, ca să-şi dea socoteala dacă aceştia au fost aleşi numai pe timp de un an, sau pînă la alcătuirea definitivă a constituţiei care lipsea, sau şi pînă la intrarea ei în vigoare. În momentul de faţă se vorbeşte de orice, în afară de război. Dacă cineva crede de cuviinţă că războiul a fost numai un zvon neînsemnat şi că nu numai ştafetele au adus veşti scornite, ci şi solii tusculanilor au venit cu asemenea ticluiri, el e de părere să se trimită iscoade care să adevereasică situaţia pe teren şi să aducă la cunoştinţă ce au văzut la faţa locului. Dar dacă au încredere în veştile şi în solii aliaţilor, atunci se cade să mobilizeze armata în cel mai scurt timp. Decemvirii trebuie să ia comanda oştilor, conducîndu-le acolo unde fiecare din ei găsesc de cuviinţă că trebuiesc desfăşurate operaţiunile militare. Nimeni nu poate răsturna ordinea firească a lucrurilor şi da precădere unei alte probleme.

XLI Grupul senatorilor tineri a fost acela care a căutat să impună această părere. Văzînd această situaţie, Valerius şi Horatius au izbucnit şi mai năprasnic, răcnind aproape: „Să li se îngăduie să discute problema de căpetenie asupra intereselor supreme ale republicii. Dacă nu li se permite aceasta şi întîmpină împotrivire, atunci se vor adresa adunării poporului. Căci nu există nici un particular, fie că se află în incinta senatului, fie că va fi în adunarea poporului, care să fie în stare să-i împiedice pe ei să spună adevărul. Cu atît mai vîrtos nu se înspăimîntă şi nu vor da înapoi în faţa fasciilor ticluite, cîtă vreme decemvirii folosesc un drept care nu le aparţine".

Atunci Appius, convins că dacă nu i se va împotrivi îndrăznelii lui Horatius şi a lui Valerius cu aceeaşi cutezanţă şi străşnicie s-a dus pe apa sîmbetei toată puterea şi toată vaza

lui, a spus următoarele: „Nu-i de-ajuns numai să-mi sparg pieptul, ţipînd de-a surda, ci trebuie să trec şi la fapte". Şi porunci numaidecît lictorului să-l înhaţe pe Valerius, care spunea că nu vrea să închidă gura în faţa unui simplu particular. Şi atunci cînd Valerius a început să facă apel la cetăţeni, stînd la intrarea senatului, L. Cornelius, luîndu-l în braţe pe Appius, a ţurmat gîlceava, prefăcîndu-se că ţine cu cel de partea cui era dreptatea. În urma intervenţiei lui Cornelius i s-a dat lui Valerius libertatea să spună ce pofteşte, fiindcă decemvirii erau încredinţaţi că aveau să fie numai vorbe despre libertate, fără să mai treacă şi la fapte, şi de aceea au încuviinţat propunerea lui Cornelius.

Foştii consuli, precum şi grupul senatorilor bătrîni erau încă pătrunşi de pizmă împotriva tribunilor, care le rămăsese întipărită în suflet, de aceea socoteau că poporul jinduieşte după vechiul lor scut proteguitor, şi nu după puterea consulilor. Ca atare voiau ca decemvirii să plece din dregătorie mai degrabă, din propriul lor îndemn, decît să se ridice poporul iarăşi cu ura lui înverşunată împotriva patricienilor. Dacă se revine pe nesimţite la consulat şi la vechiul regim, urzindu-se din umbră totul, fără surle şi tobe, ca să nu prindă de veste poporul, acesta poate fi înduplecat să-şi uite de tribunii săi, datorită acestor războaie care au intervenit tocmai acum în toiul frămîntărilor, trebuind în acelaşi timp însă şi consulii să-şi mai potolească excesele lor de zel, lăsînd-o mai încet cu exercitarea drepturilor lor la cîrmuirea statului.

Şi atunci senatorii, fără să mai scoată vreo vorbă, hotărăsc mobilizarea armatei. Contingentele mai tinere răspund la strigarea înrolării sub drapel, fiindcă nu mai exista nici un drept de apel, căci aşa sunau legile ocîrmuirii.

După ce legiunile romane au fost organizate şi puse pe picior de război, decemvirii se poftesc unii pe alţii cine să plece în campanie şi cine să conducă operaţiunile militare pe front. Din ceata decemvirilor, cele mai recunoscute căpetenii erau Q. Fabius şi Appius Claudius. Ieşea limpede în vileag că avea să se ducă un război mai crîncen în ţară decît în afara hotarelor. Firea năprasnică şi bătăioasă a lui Appius făcea să fie socotit ca mai potrivit între zidurile oraşului,

Scanned with CamScanner

pentru înăbuşirea eventualelor răscoale ale poporului, pe cînd Fabius, o fire mai nestatornică, era obişnuit să facă şi rău şi bine, cum îi venea la îndemînă. Pe omul acesta, care fusese cîndva de ispravă şi care dăduse dovezi de vrednicie şi pe front şi în ţară, dregătoria decemviratului şi ortacii lui l-au schimbat atît de mult, încît nu mai rămăsese nici urmă din vechiul Fabius, semănînd acum ca două picături cu Appius.

Lui Fabius i se încredinţase conducerea războiului împotriva sabinilor, dîndu-i-se ca ajutoare pe colegii săi M. Rabulius şi Q. Poetelius. M. Cornelius, împreună cu decemvirii L. Minucius şi T. Antonius, C. Duilius şi M. Sergius, a fost trimis cu armata spre Algidus.

Decemvirii hotărăsc apoi ca Appius, ajutat de Sp. Oppius să rămînă la Roma, pentru a asigura paza şi liniştea oraşului. S-a mai hotărît ca toţi decemvirii să fie deopotrivă în puteri în ce priveşte comanda.

XLII Însă nici pe cîmpul de luptă republica n-a fost slujită mai cu pricepere şi mai bine ca pe frontul intern. Vina o purtau şi comandanţii, care se purtau atît de prost cu ostaşii, încît pe bună dreptate meritau ura lor, dar şi ostaşii aveau partea lor de vină, fiindcă, spre marea lor ruşine, s-au lăsat bătuţi de vrăjmaş, numai pentru ca şefii lor, decemvirii, să nu se împăuneze cu biruinţele lor şi pentru ca, în felul acesta, şi unii şi alţii să ajungă de rîsul şi batjocura lumii. În bătălia care a avut loc, armatele romane au fost împrăştiate şi puse pe fugă şi de sabini la Eretum, şi de acqui la Algidus[59].

Fugind de la Eretum în tăcerea nopţii, resturile armatei romane şi-au instalat tabăra mai aproape de Roma, între Fidenae şi Crustumeria, găsind o poziţie bună pe o măgură înaltă. Avînd credinţa că duşmanul nu-i va urmări pînă aci, romanii nu se mai încumetă să dea lupta în cîmp deschis, ştiută vreme nu au la îndemînă forţe egale cu ale vrăjmaşului; de aceea ei nu se mai bizuie nici pe armele lor, nici pe vitejia lor, ci numai pe aceste poziţii prielnice, datorită naturii locului.

Romanii au păţit o ruşine şi mai urîtă la Algidus, înfrîngerea suferită aici fiind mai dureroasă ca oricînd. Însăşi

tabăra romană a căzut în mîna inamicului. Ostaşii, despuiaţi de arme şi de orice fel de poveri şi unelte, s-au retras la Tusculum, nădăjduind să stîrnească mila şi încrederea aliaţilor, care le vor înţelege suferinţele şi jalea lor. (Într-adevăr, tusculanii le-au crezut necazurile şi nu i-au dezamăgit.)

La Roma se stîrnise o panică atît de grozavă, încît senatul a hotărît să se rînduiască numaidecît posturi de pază şi străji în toate punctele importante ale oraşului, lăsîndu-se deoparte ura pe care o nutreau împotriva decemvirilor. Senatul a poruncit apoi ca toţi bărbaţii în stare de a lupta să asigure paza zidurilor şi parapetelor, aşezînd pilcuri întregi în faţa porţilor oraşului, prefăcute acum în puncte de sprijin. Mai hotărîse să se întregească şi efectivele armatei romane aflate la Tusculum, iar decemvirii să iasă dintre zidurile cetăţii Tusculum şi să stea împreună cu armata în tabără. La fel, cealaltă armată romană, care-şi instalase tabăra la Fidenae, trebuie să se strămute pe teritoriul sabin, ca în felul acesta să-i sperie pe dușmani şi să-i facă să renunţe la planul împresurării Romei, prin desfăşurarea unor noi operaţiuni ofensive de către armatele romane.

XLIII La înfrîngerile suferite din partea vrăjmaşului se mai adaugă şi două nelegiuiri îngrozitoare săvîrşite de către decemviri, şi pe front şi în ţară. Aceştia îl trimit pe Siccius cu un plic de cercetaşi călări, ca să iscodească dacă se poate instala tabăra pe teritoriul sabinilor. Decemvirii îl urau pe Siccius, deoarece acesta susţinea cu îndîrjire, şi pe faţă, şi pe ascuns, că poporul trebuie să se retragă din nou din Roma şi să-şi realeagă pe tribunii săi. Ostaşii cetei sale primiseră însă însărcinarea din partea decemvirilor ca să-l atace pe Siccius într-un loc potrivit şi să-l dea pierzării.

Şi într-adevăr l-au răpus. Însă şi ucigaşii i-au plătit scump viaţa, fiindcă Siccius, înzestrat cu o putere neobişnuită şi având un suflet la fel de dîrz, după ce a fost înconjurat şi atacat mişeleşte, s-a apărat cu străşnicie, doborînd pe mulţi dintre atacatorii săi. Ceilalţi ostaşi ai lui Siccius, rămaşi în viaţă, au dat zvon imediat în tabără că vrăjmaşii i-au întins o cursă

lui Siccius şi a căzut şi el, şi o sumă de ostaşi ai lui, luptînd vitejeşte.

Mai întîi s-a dat crezare celor ce vesteau o asemenea întîmplare. Pornindu-se în marş o cohortă de romani, pentru a înmormînta cu onorurile cuvenite pe cei ce căzuseră în această luptă, cu încuviinţarea, bineînţeles, a decemvirilor, aceştia îl găsesc pe Siccius mort în mijlocul unui morman de leşuri, cu toate armele asupra lui, şi pe toţi romanii, care căzuseră împreună cu el, îndreptaţi către cel ucis; apoi nu s-a găsit nici o urmă de duşman, nici mort, nici viu. Numai că ostaşii trimişi la faţa locului au putut uşor afla că Siccius a fost răpus de proprii săi soldaţi.

Trupul lui Siccius a fost transportat în tabără. Toată armata romană clocotea de ură şi revoltă împotriva decemvirilor. Ostaşii ar fi vrut să-l aducă la Roma şi ar fi izbutit chiar, dacă decemvirii nu le-ar fi luat-o înainte, făcîndu-i lui Siccius o înmormîntare cu mare pompă, pe cheltuiala statului. Şi Siccius a fost îngropat, fiind deplîns de toţi ostaşii armatei romane, dar şi decemvirii s-au ales cu o faimă cît se poate de rea în ochii tuturor cetăţenilor, în urma acestei fapte atît de netrebnice.

XLIV Urmează la rînd şi o altă ticăloşie a decemvirilor, care de astă dată s-a sfîrşit tragic şi pentru ei, la fel ca odinioară pentru Tarquiniii care fuseseră detronaţi şi izgoniţi din ţară din pricina necinstirii Lucreţiei şi a sinuciderii ei. Decemvirii au avut acelaşi sfîrşit ca şi regii, şi tot aceeaşi a fost şi pricina pentru care şi-au pierdut puterea.

Poftele desfrînate l-au împins pe Appius Claudius să-şi bată joc de o fecioară de neam plebeu. Tatăl acestei fete, un om de toată isprava, pildă de cinste şi de vrednicie şi pe front, şi în ţară, deţinea o înaltă funcţie în armata romană din tabăra de la Algidus. Şi soţia, şi copiii fuseseră îndrumaţi în viaţă după aceleaşi principii sănătoase, ca şi Virginius. Fiica lui fusese logodită cu L. Icilius, un fost tribun al plebei şi un dîrz apărător al cauzei poporului, avînd aceleaşi însuşiri sufleteşti, preţuit de tot poporul.

Scanned with CamScanner

Appius a încercat să ademenească pe această fecioară în floarea vîrstei şi de o frumuseţe răpitoare aprins de patima dragostei, promiţîndu-i mai întîi daruri şi bijuterii şi cîte în lună şi-n soare, numai să pună mîna pe ea. Cînd a văzut însă că fecioara curată îl respinge şi că orice cale către inima ei îi este închisă, Appius a întrebuinţat atunci alte mijloace, de astă dată crude şi necomenoase. I-a dat însărcinarea omului său de încredere, M. Claudius, să pretindă că Virginia e sclava lui şi să nu dea îndărăt în ruptul capului în faţa acelora care aveau de gînd s-o ceară înapoi, pentru ca Virginia să-şi recapete libertatea. Appius era convins că atîta vreme cît tatăl ei lipseşte, fiind dus departe cu armata, are un prilej minunat de a-şi bate joc de ea.

Odată, cînd fata a venit în piaţă ca să se ducă la şcoală[69] (căci acolo se aflau şcolile romane, de-a valma cu prăvăliile), unealta desfrînatului decemvir înfige mîinile în ea şi-i dă poruncă să-l urmeze, fiindcă e sclava lui, născută dintr-o roabă de-a lui. A ameninţat-o că dacă i se împotriveşte, o va lua cu de-a sila.

Fecioara, îngrozită, rămîne încremenită. Şi atunci intervine doica ei, care începe să strige după ajutor la toţi cetăţenii care trebăluiau prin for. În zarva asta, toată lumea aleargă repede să vadă despre ce e vorba. Numele tatălui ei, Virginius, ca şi al logodnicului ei, Icilius, umblau din gură în gură, amîndoi fiind îndeobşte cunoscuţi şi bine apreciaţi de popor. Şi atunci gloata, adînc mişcată, se înfurie din pricina acestei mişelii pusă la cale împotriva fetei. Virginia era sigură acum că nu va mai fi luată cu de-a sila de nimeni, cînd pretinsul păgubaş spune, ca să-l audă toţi de faţă: „Nu e nevoie ca mulţimea să fie atît de pornită împotriva lui; pentru că va recurge la judecată pentru dreptul său, şi nu la calea silniciei."

Şi atunci cheamă pe fată la judecată. Toţi cei care erau de faţă şi luau apărarea fetei au sfătuit-o să-l urmeze. Toată ceata a ajuns în faţa lui Appius, care prezida judecata. Pretinsul păgubaş istoriseşte judecătorului toată tărăşenia, cunoscută pe dinafară de Appius, căci doar el o ticluise: „Această fată s-a născut în casa sa, şi Virginius, pretinsul ei tată, a

pus mîna pe ea în urma unui furt, ducînd-o în casa lui; el a descoperit acest furt în urma unei pîre şi-şi va dovedi cu martori dreptul său, chiar dacă ar fi judecător Virginius însuşi, asupra căruia cade în primul rînd vina pentru paguba suferită de el. Prin urmare, este drept ca sclava să-şi urmeze stăpînul".

Apărătorii fetei au declarat că tatăl ei se află departe, în tabără, făcîndu-şi datoria pe front pentru apărarea patriei, însă dacă îi va da de ştire cineva, va putea să se înfăţişeze şi el la proces; că e nedrept să se dea o luptă cu copiii unui părinte, în lipsa lui. De aceea ei cer ca să se amîne acest proces, spre a fi judecat în întregime atunci cînd va sosi şi tatăl fetei; chiar după legea dată de el însuşi, Appius trebuie să se pronunţe pentru libertate şi să nu admită ca o fecioară, în floarea vîrstei, să fie în primejdie să-şi piardă şi cinstea o dată cu libertatea.

XLV Appius dă o sentinţă în felul următor: „că el a apărat întotdeauna libertatea, o dovedeşte legea la care cer sprijin prietenii lui Virginius. De altfel, această lege poate oferi un puternic scut de ocrotire libertăţii, numai în măsura în care se aplică, atunci cînd e vorba de persoane şi de lucruri deosebite. De aceea, oricine poate apela la această lege, fiindcă numai după ea se poate pretinde libertatea. Prin urmare, pentru o fiinţă omenească care se găseşte în puterea tatălui nu poate exista un alt păgubaş decît numai tatăl său, care este singurul îndreptăţit să deţină în posesie bunul, necedîndu-l nimănui. De aceea, el hotărăşte să fie citat tatăl fetei. Însă nici păgubaşului nu se cade să i se pricinuiască vreo daună în ce priveşte dreptul său, ci se cuvine să-şi ia fata cu sine; să făgăduiască numai că pe viitor o va pune la îndemîna tatălui său, cînd va sosi".

În vremea aceasta, deşi mulţi din cei de faţă îşi murmurau printre dinţi indignarea pentru o asemenea sentinţă dată de Appius, dar neîndrăznind niciunul să facă vreo împotrivire, iată că vine şi unchiul fetei, Publius Numitorius, precum şi logodnicul ei, Icilius. Tot norodul strîns în faţa judecăţii face loc celor doi să treacă prin mijlocul lor. Mulţimea era convinsă că acum, prin sosirea la faţa locului a fostului tri-

Scanned with CamScanner

bun, Icilius, se va putea opune rezistența cuvenită în fața lui Appius, cînd lictorul îi declară tare fostului tribun că s-a dat verdictul în acest proces. Și numaidecît îl împinge în lături pe Icilius. Acesta începe să răcnească. Chiar și firea cea mai potolită s-ar fi aprins de revoltă în fața acestei nedreptăți și jigniri.

„Pentru ca să-ți poți duce prada și să ți-o ascunzi de ochii lumii, numai prin puterea sabiei va trebui să mă clintești din locul acesta, Appius, și să-mi astupi gura. Eu sînt hotărît ca s-o iau pe Virginia de aici tot fecioară, pentru că vreau să mă însor cu ea și să-mi întemeiez căsnicia cu o femeie fără pată. Dacă-ți dă mîna, cheamă-ți toți lictorii tovarășilor tăi și dă-le poruncă să pregătească pentru mine vergile și securea. Dar să știi un lucru: logodnica lui Icilius nu va rămîne dincolo de zidurile casei tatălui ei. Cu toate că voi, decemvirii, i-ați răpit poporului roman dreptul de apel și de sprijin la puterea tribunicianâ, cele două paveze cu care se apăra pînă acum libertatea, totuși nu vi s-a dat de nimeni puterea și asupra copiilor și asupra soțiilor noastre, pentru a vă bate joc de ele după poftele voastre. N-aveți decît să vă vărsați veninul pe spinările și pe grumajii noștri. Însă fata trebuie să rămînă neprihănită și să fie dusă în siguranță. Dacă Virginia va fi siluită, eu voi cere cetățenilor romani ocrotirea logodnicei mele, iar Virginius pe a ostașilor poporului, și toți laolaltă vom implora ajutorul zeilor și al oamenilor pentru singura lui copilă. Nu-ți vei putea pune în aplicare hotărîrea ta decît pe leșurile noastre. Îți cer, Appius, să cîntărești serios pînă unde vrei să mergi. Cînd tatăl ei, Virginius, va veni, are să vadă ce se face cu fiica sa. El trebuie să știe un singur lucru: dacă dă înapoi în fața pretențiilor acestui netrebnic, atunci n-are decît să-și caute un ginere în altă parte. Eu mai degrabă renunț la viața mea, luptînd pînă la cea din urmă suflare ca să-mi apăr iubita, decît să-mi calc cuvîntul dat logodnicei mele, că voi fi numai eu soțul ei".

XLVI Norodul sta ca pe ghimpi, cu pumnii strînși. Se vedea bine că poporul e gata să se încaiere. Lictorii îl și

înconjurară pe Icilius. Totuşi nu s-a mers atît de departe. Toată lumea a rămas deocamdată la ameninţări. În vremea asta, Appius se ridică şi spuse:

„Adevărul e că Icilius nu o apără pe Virginia. Acest zurbagiu mai are şi acum în capul lui fumurile tribunatului de altă dată, şi de aceea caută pricini de gîlceavă, unelteşte împotriva ordinii în stat. Numai că el nu-i va oferi prilej ca să-i dea apă la moară în aceeaşi zi. Totuşi, lumea trebuie să ştie că azi Appius nu va da sentinţa şi nu va lua nici o hotărîre, însă aceasta o face nu înfricoşat de cererea lui nesăbuită, ci în cinstea lui Virginius, care lipseşte de la proces; o face pentru numele lui de părinte al copilei, precum şi din dragoste pentru libertate. Pînă atunci îi va cere lui Marcus Claudius să renunţe la dreptul său, încuviinţînd soluţionarea procesului şi revendicarea dreptului său asupra sclavei peste o zi. Însă, dacă în ziua următoare tatăl fetei nu se va înfăţişa la proces, atunci el declară solemn, şi în faţa lui Icilius, şi a tuturor feciilor de teapa lui, că autorul însuşi al legii nu va admite să i se calce în picioare legea, şi va dovedi că un decemvir este destul de tare în postul lui. El nu va recurge nici la lictorii celorlalţi decemviri din colegiu, pentru a aplica mijloacele de constrîngere împotriva autorilor instigării, ci se va mulţumi numai cu garda lictorilor săi proprii".

În felul acesta s-a dobîndit o amînare a soluţionării acestui abuz şi nedreptăţi. După ce apărătorii tinerei fete s-au retras, ei găsiră cu cale că în primul rînd trebuie să însărcineze pe fratele lui Icilius şi pe fiul lui Numitorius, doi tineri de ispravă, ca să iasă prin porţile oraşului şi să zboare ca vîntul, ca să-l cheme pe tatăl ei, Virginius. La el e singura nădejde de salvare a fetei. De aceea, Virginius să se grăbească din răsputeri să vină la vreme, fiindcă el e singurul în măsură să-şi apere fiica împotriva acestei silnicii.

Tinerii, cum li s-a poruncit, purced la drum şi, în goana cailor făcuţi numai spume, dau de veste tatălui ei.

Însă, fiindcă pretinsul păgubaş stăruia să i se garanteze siguranţa fetei, dîndu-i o sumă de chezaşi, Icilius îi răspunse iară că e gata să-i îndeplinească dorinţa; aceasta o spunea într-

adins, ca să cîştige timp pînă vor ajunge la destinaţie tinerii trimişi, de aceea a declarat că primeşte; şi atunci toată mulţimea din jurul lor face semn, ridicînd mîinile, că e gata să se ofere ca chezaşi pentru Icilius. Acesta, cu ochii umeziţi, le răspunde: „Vă mulţumesc din suflet. Mîine voi avea nevoie de ajutorul vostru. Acum sînt destui chezaşi aici".

În felul acesta, Virginia a fost eliberată prin mijlocirea garanţiilor oferite de rudele sale cele mai apropiate. Appius a mai zăbovit puţin, ca să nu apară în faţa lumii că are interes în această afacere şi că a prezidat acest proces într-adins; după ce a lăsat deoparte orice alte treburi, deoarece avea numai această grijă în capul său, şi fiindcă a băgat de seamă că nu mai e nici un proces de judecat, s-a dus acasă. Aici scrie un hrisov colegilor săi care comandau armata din tabără, să nu care cumva să-i dea învoire lui Virginius. Mai mult, să-l ţină sub observaţie şi sub supraveghere.

Deoarece mîrşavul lui plan a fost ticluit prea tîrziu, n-a ajuns la înfăptuire, aşa cum se şi cuvenea de altfel. De aceea, Virginius primind o învoire pe cîteva zile, în clipa cînd prima strajă a intrat în post, era deja pornit la drum, astfel încît scrisoarea lui Appius, prin care se dispunea ca Virginius să fie reţinut pe loc, a sosit abia a doua zi de dimineaţă, deci prea tîrziu.

XLVII În oraş, cum s-a ivit primii zori, pe cînd toţi cetăţenii şedeau în for ca pe jeratic, în aşteptare, Virginius, în haină de doliu, şi-a condus pe fiica sa în for, la fel îmbrăcată şi ea în zăbranic, însoţiţi de cîteva vrednice matroane şi de o ceată destul de mare de apărători. Tatăl fetei merge ici, se duce colo, strînge mîna unuia, strînge pe a altuia, cerîndu-le tuturor „să-l sprijine din toată inima, dar dacă el e vinovat cu ceva, e gata să ispăşească cu viaţa lui greşeala. Le mai spuse că el luptă pe front de atîta vreme pentru copiii şi soţiile lor; că nu există un alt bărbat care să-l întreacă în vitejie şi iscusinţă pe cîmpul de bătaie. Dar la ce-i folosesc lui toate acestea, dacă astăzi, cînd Roma e teafără şi nevătămată, copiii lui sînt nevoiţi să îndure ruşinea, ocara şi toate

Scanned with CamScanner

chinurile din urmă, pe care le îndură cetăţenii numai atunci cînd patria lor e căzută la pămînt şi în mîna vrăjmaşului?"

Vorbind aproape ca la o adunare a poporului, Virginius mergea totodată printre rîndurile cetăţenilor. La rîndu-i, şi Icilius întrebuinţa acelaşi grai. Şi ceata de femei care însoţeau pe Virginius şi pe fiica lui mişcau adînc pe toţi privitorii, mai mult prin plînsul şi suspinele lor, decît prin cuvinte rostite.

O singură inimă era de piatră. O singură minte era încleştată: a lui Appius. (Înfumurarea lui că e atotputernic îi împiclise mintea mai mult ca patimile oarbe pentru o femeie.) El ia loc la tribună, pe scaunul lui de preşedinte al tribunalului. Şi fiindcă pretinsul păgubaş îşi prezentă plîngerea în cîteva cuvinte, spunînd că ieri nu i s-a făcut dreptate din părtinire pentru partea potrivnică, Appius luă cuvîntul înainte ca păgubaşul să-şi depene bine plîngerea sa şi înainte ca să-i dea prilej lui Virginius să-i răspundă.

Care a fost cuprinsul actului de acuzare şi pe ce argumente şi-a întemeiat Appius sentinţa probabil că analiştii mai vechi au transmis urmaşilor, însă eu n-am găsit pomenită de vreunul dovada scrisă a acestei ticăloşii. Eu am dedus numai după verdictul dat de Appius că el, prin sentinţă judecătorească a hotărît ca fata să-şi piardă libertatea, căzînd în robie. Toţi cei de faţă au rămas încremeniţi de grozăvia unei asemenea hotărîri, păstrînd o bucată de vreme o muţenie de moarte. Dar atunci cînd M. Claudius s-a dus s-o înşface pe biata copilă, care avea în jurul ei atîtea cinstite feţe de femei, de mame şi de soţii, a fost întîmpinat de vaietele şi strigătele de jale ale tuturor. Atunci Virginius, cu mîna întinsă spre Appius, îi strigă ameninţător:

„Eu i-am făgăduit pe fiica mea lui Icilius, şi nu ţie, Appius. Mi-am crescut fata pentru căsnicie şi cămin, nu pentru necinste. Îţi place să te desfeţi în desfrîu, îndestulîndu-ţi poftele pătimaşe, întocmai ca jivinele curţii şi ca sălbăticiunile pădurilor? Nu ştiu dacă aceştia de aici vor putea îndura o asemenea grozăvie, însă sînt sigur că tovarăşii mei, care au arma în mînă, nu o vor răbda".

Scanned with CamScanner

Fiindcă pretinsul păgubaş a fost împrăştiat cît colo de gloata femeilor şi apărătorilor ce şedeau ca un zid în jurul fetei, crainicul, în urma ordinului primit de la Appius, a făcut tăcere.

XLVIII Decemvirul, înnebunit de patimi şi aprins după frumoasa fecioară, a spus:

„El s-a convins care e adevărul din cuvintele rostite ieri cu atîta îndrăzneală de Icilius şi din răbufnirea făţişă a lui Virginius. De aceea ia întregul popor roman drept martor pentru cele ce s-au întîmplat ieri, şi ştie şi din gura unor părtori neîndoelnici că în tot cursul nopţii cei doi au ţinut adunări tainice, în scopul izbucnirii unei revolte. De aceea, avînd cunoştinţă de aceste pregătiri de răscoală, a venit însoţit de un pîlc de oameni înarmaţi, nu ca să facă vreun rău oamenilor paşnici, ci ca să pună la punct pe zurbagiii şi pe tulburătorii liniştei publice, în numele marei dregătorii cu care e învestit. Afară de aceasta, recomandă stăruitor mulţimii să-şi vadă de treabă, fiindcă e în interesul tuturor să fie linişte". „Du-te, lictorule, şi împrăştie mulţimea! Dă-i deoparte pe toţi şi fă-i liberă calea stăpînului acestei roabe, să plece la casa lui cu ce e al său, fiindcă e dreptul lui!"

Cum el a rostit aceste cuvinte plin de mînie, norodul speriat s-a şi împrăştiat ca potîrnichile, rămînînd pe loc doar biata fată singură, părăsită de toţi, pradă necinstei şi ruşinii. Atunci Virginius, neavînd încotro, cînd a băgat de seamă că nu mai are nădejde de ajutor de nicăieri, i-a rostit lui Appius următoarea rugăminte:

„Appius, te implor din suflet, iartă-mi durerea-mi de tată: iartă-mă dacă am fost prea pornit, întrecînd măsura. Îngăduiemi să întreb pe doica fetei mele, în faţa ei, care e situaţia reală, pentru că dacă eu nu sînt tatăl ei adevărat, atunci să-mi văd de treabă şi să plec de aici cu sufletul împăcat".

Îngăduindu-i Appius aceasta, Virginius a luat deoparte pe fiica şi pe doica ei, conducîndu-le aproape de prăvăliile şi de templul zeiţei Venus[61], care se chema Templul cel Nou, şi smulgînd cuţitul de la brîul unui măcelar strigă: „Fiica mea, numai în acest chip poţi să-ţi recapeţi libertatea!" Şi

spunînd acestea, înfipse cuțitul în inima fecioarei. Aruncînd apoi privirea către scaunul de judecată, strigă: „Te blestem, Appius! Pe capul tău să cadă sîngele nevinovat al fiicei mele!"

Izbucnind strigăte de groază din partea norodului în fața acestei cumplite fapte, Appius își pierde firea și, aprinzîndu-se, dă ordin ca numaidecît Virginius să fie pus la popreală. Acesta, cu cuțitul măcelarului în mînă, își croiește drum printre lictori și intră sub ocrotirea mulțimii, care l-a însoțit pînă la poarta orașului.

Icilius și Numitorius arată norodului strîns trupul fără viață al Virginiei. Toată lumea blestemă nelegiuirea lui Appius și jelește frumusețea, care a apus atît de timpuriu, a nefericitei fecioare, precum și pe tatăl ei împins de deznădejde la această faptă. Femeile scot vaiere și suspine și se boccsc într-una. „De aceea au născut ele copii liberi? Ca să aibă parte de această soartă? Asta e răsplata neprihănirii fecioarelor?" Aceste femei rosteau asemenea vorbe, care arătau durerea unor mame; cu cît sufletul gingaș al femeii e mai slab și mai îndurerat, cu atît și jalea și zbuciumul ei rup inima oricui.

În schimb bărbații, și mai ales Icilius, și-au dat drumul potopului mîniei, vărsîndu-și focul pentru necazurile îndurate de popor, spunînd că decemvirii au fost aceia care le-au răpit puterea tribunilor și dreptul de a face apel la aduNarea poporului, arătînd toate umilințele și toate loviturile nedrepte îndurate de popor.

XLIX Norodul este întărîtat de cumplita fărădelege săvîrșită de Appius, dar e însuflețit de nădejdea că acum s-a ivit prilejul să-și recapete libertatea răpită de decemviri. Appius poruncește cînd să-l poftească frumos pe Icilius să vină la el, cînd să-l înhațe cu forța, dacă se va împotrivi; în cele din urmă, de necaz că slujitorii săi n-au fost lăsați de popor să se apropie de Virginius, se năpustește el însuși în fruntea haitei de patricieni tineri și, dînd năvală peste gloată, ordonă ca Icilius să fie dus la închisoare.

Numai că de astă dată în jurul lui Icilius era strîns nu numai norodul de rînd, ci și foștii înalți dregători, care erau acum în fruntea mulțimii, ca L. Valerius și M. Horatius.

Scanned with CamScanner

Aceştia, după ce l-au izgonit pe lictor, au declarat că „dacă e vorba de drept şi dreptate, atunci Icilius va fi luat sub scutul lor, împotriva lui Appius, care pentru ei nu e decît un simplu particular. Dacă Appius şi oamenii săi vor să uzeze de forţă, n-au decît să încerce, fiindcă nici ei nu vor sta cu mîinile în sîn".

De aici a început sfadă, hărmălaie şi o vrajbă îngrozitoare. Un lictor de-al decemvirului se năpusteşte asupra lui Valerius şi Horatius. Fasciile lui sînt sfărîmate în bucăţi de mulţimea întărîtată. Appius se urcă la tribună. Horatius şi Valerius nu-l slăbesc de fel. Toată mulţimea adunată ascultă numai de cuvîntul celor doi. Cînd Appius vrea să spună ceva, mulţimea hăuie şi-l huiduie, de nu se mai înţelege nimic. Valerius, în numele adunării poporului, dă ordin lictorilor să plece din jurul unui simplu particular.

În cele din urmă, Appius, temîndu-se că-şi pierde şi viaţa, s-a retras cu inima zdrobită în locuinţa lui din preajma forului, travestit şi cu un văl pe cap, ca să nu-l recunoască potrivnicii.

Un alt decemvir, S. Oppius, a căutat să dea şi el năvală asupra mulţimii, din altă parte, cu garda lui, ca să-i vină în ajutor tovarăşului său; constată însă că puterea lor a fost înfrîntă prin forţă. Atunci, tot felul de gînduri îi umblă prin capul lui Oppius; şi decemvirii, la rîndul lor, îi împuie mintea cu tot felul de planuri şi dezlegări. În cele din urmă, el a hotărît: senatul trebuie degrabă convocat. Oppius e cel ce ordonă aceasta.

Măsura luată de Oppius a potolit poporul, care nădăjduia să se pună capăt de către senat acestei cîrmuiri tiranice, fiind încredinţat că cea mai mare parte a senatorilor erau dezgustaţi de faptele îngrozitoare ale decemvirilor.

Într-adevăr, senatul a fost de părere să nu se învrăjbească şi mai tare poporul. Ceea ce trebuie să bage de seamă toţi patricienii e ca, în urma sosirii lui Virginius în tabără, să nu se stîrnească tulburări în rîndurile armatei.

L De aceea au fost trimişi în tabăra romană un grup de senatori mai tineri. Această tabără fusese instalată atunci pe

muntele Vecilius[62]. Ei au comunicat decemvirilor să se străduiască din răsputeri să înăbuşe orice revoltă a soldaţilor.

În tabără, într-adevăr, Virginius reuşise să stîrnească o tulburare mult mai mare decît aceea pe care o lăsase la Roma. Astfel, armata din tabără a văzut că o dată cu venirea lui îl însoţea şi un convoi de aproape 400 de oameni, în formaţia unei unităţi regulate, revoltaţi pînă în măduva oaselor de neleguirile decemvirilor. Aşa cum se înfăţişa Virginius, cu cuţitul de măcelar în mînă şi stropit tot de sînge, atrăgea privirile tuturor ostaşilor. Armata a fost zguduită şi de mulţimea de orăşeni care-l însoţea, fiind o privelişte neobişnuită pentru soldaţii unei tabere. Gloata de civili intraţi la ei în tabără luase în ochii lor, în acel moment, proporţii mult mai mari ca în realitate.

Cînd ostaşii l-au întrebat ce s-a întîmplat, Virginius n-a scos o bucată de vreme un cuvînt; glasul i se îneca în gît de zbucium şi jale. În cele din urmă, cînd zarva s-a mai potolit şi s-a făcut linişte din partea mulţimii de ostaşi curioşi, care alergau din toate părţile ca să vadă despre ce e vorba, Virginius a istorisit toate povestea lui de-a fir a păr, aşa cum se întîmplase. Cu mîinile întinse spre ei în semn de rugă, le spune:

„Fraţi şi tovarăşi de arme! le grăi el cu lacrimi în ochi. Să nu se arunce pe seama lui vina fărădelegii lui Appius; să nu simtă scîrbă şi silă de el, ucigaşul propriului său copil. Viaţa fiicei sale i-ar fi fost mai dragă ca orice pe lume, dacă ei i-ar fi îngăduit să trăiască liberă şi fără de prihană. Dar cînd a văzut că fiica lui a fost tîrîtă ca o roabă spre a fi batjocorită, s-a gîndit ca mai degrabă să o arunce în braţele morţii, decît s-o ştie pîngărită şi copleşită de ruşine şi ocară. Din această pricină el a alunecat pe povîrnişul acestei fapte sîngeroase, omorîndu-şi copila, fiindcă l-a doborît povara acestui zbucium. N-ar fi fost în stare să supravieţuiască morţii odorului său, dacă n-ar fi fost însufleţit de nădejdea că tovarăşii săi de arme îl vor ajuta să-şi răzbune moartea fiicei sale. Şi ei au fiice, surori şi soţii. Prin moartea fiicei sale nu s-au potolit de fel poftele mîrşave ale lui Appius, ci, cu cît va rămîne nepedepsit, cu atît va fi şi mai fără frîu. Prin nenorocirea şi năpasta altuia, el pune la îndemîna concetăţenilor săi o

Scanned with CamScanner

învățătură: cum să se păzească împotriva unei asemenea lovituri mișelești. Cît îl privește pe sine, și viața-i și trecutul lui, prea mai departe Virginius, le amintește că și soția i-a fost răpită din casă prin voința ursitei, iar copila, fiindcă n-ar fi putut trăi în dezonoare, a avut o cutremurătoare moarte, însă a murit cu cinstea nepătată. Acum casa sa nu va mai ispiti poftele lui Appius să se mai bălăcească în desfrîu și dezmăț. Cu aceeași tărie sufletească își va răzbuna fiica sa, cum i-a răzbunat trupul ei neprihănit, ferindu-l de pîngărirea ticălosului. De aceea, și camarazii săi să caute să se ferească de o asemenea urgie și să-și păzească copiii lor".

Mulțimea strînsă în jurul lui Virginius, care rostea cu vocea tremurîndă aceste cuvinte, i-a dat să înțeleagă prin strigăte că va fi alături de durerea lui și că nu va îngădui nimănui să se atingă de viața și libertatea sa. Cetățenii civili, amestecîndu-se printre ostași, și-au vărsat și focul și și-au spovedit și ei necazurile, făcînd aceleași plîngeri. Ei au arătat că cele ce au auzit povestite de gura lui Virginius, și de ei aceum sînt cu mult mai prejos decît cele pe care le-au văzut și le-au pătimit ei de pe urma ticăloșiilor acestor decemviri. În același timp le-au dat de veste ostașilor că în Roma întreaga situație politică a fost răsturnată. Și cînd au mai sosit și alți cetățeni romani din oraș, care au povestit că Appius a fost atacat și că aproape fără viață a plecat în surghiun, acest fapt i-a îndemnat pe toți ostașii să strige într-un glas: „la arme!"

Deodată, toți au smuls drapelele înfipte în pămînt și au pornit în marș către Roma. Decemvirii care comandau tabăra, cutremurați pînă în măduva oaselor și tulburați de cele ce au văzut și de cele ce au auzit că se întîmplă la Roma, s-au împrăștiat prin toate părțile taberei, căutînd să înăbușe răscoala. Însă ostașii nu mai voiau să răspundă niciunei chemări, niciunui ordin al decemvirilor. Cînd unul din decemviri încearcă să uzeze de puterea sa, soldații îi răspund: „să țină seama că și ei sînt bărbați, și că pe deasupra toți sînt și înarmați!"

Întreaga armată romană s-a pus în marș. După cîteva ore de mers au ajuns pe Aventin. Ori de cîte ori întîlnesc vreun cetățean în cale îi spun să vestească și să îndemne poporul că a sosit clipa să-și recapete libertatea și să-și aleagă din nou

pe tribunii săi. Alte vorbe şi alte îndemnuri la acte de teroare şi de violenţă nu s-au auzit.

Decemvirul Sp. Oppius convoacă senatul. Senatul hotărăşte că nu trebuie să se lucreze cu asprime, fiindcă aceasta ar însemna să se pună paie peste foc, şi totodată s-ar da şi prilej de izbucnirea revoltei. Se dă ordin apoi ca trei foşti consuli, Sp. Tarpeius, C. Iulius şi P. Sulpicius, să fie trimişi ca împuterniciţi, ca să-i întrebe în numele senatului pe ostaşi: „Din ordinul cui au părăsit ei tabăra? Ce voiesc? Pentru care pricină au ocupat înarmaţi Aventinul? Oare au lăsat baltă pe duşmanul dinafară şi s-au întors acum, ca să se fălească cu cucerirea patriei?“

Se ştia bine ce trebuie să se răspundă de către soldaţi delegaţiei senatului, însă în rîndurile armatei lipsea omul care să dea răspunsul cuvenit patricienilor, fiindcă ei nu aveau la îndemînă o căpetenie şi fiindcă fiecare în parte nu prea îndrăznea să-şi pună viaţa în primejdie, înfruntînd ura patricienilor. Şi atunci, toată gloata ostaşilor a strigat într-un glas: „Să fie trimişi L. Valerius şi M. Horatius. Numai acestora doi le vom da răspunsul!“

LI După plecarea delegaţiei senatoriale, Virginius îşi sfătuieşte camarazii să nu se pripească, spunîndu-le că puţin mai înainte au fost cam fără socoteală şi cam înfierbîntaţi într-o problemă mai puţin importantă, şi că aşa cum s-a purtat mulţimea soldaţilor a lucrat cam fără cap. Cu toate că răspunsul ostaşilor a fost de folos, însă numai întîmplător a fost potrivit şi după gîndul tuturor, şi nu venit în urma unei chibzuinţe în sfat. De aceea el propune ostaşilor să-şi aleagă din rîndurile lor zece fruntaşi, care să aibă conducerea şi răspunderea acestei situaţii, şi aceştia să fie denumiţi tribuni militari, pentru cinstea care li se acordă.

Cum lui Virginius i s-a încredinţat mai întîi această onoare, el a declarat: „Păstraţi-vă convingerile despre calităţile mele pentru vremuri mai bune, şi pentru mine, şi pentru voi! Nu-mi place cîtuşi de puţin să mi se ofere un rang de cinste, cîtă vreme fiica mea a rămas nerăzbunată, şi apoi nici vouă nu vă foloseşte la ceva ca, în această stare de dezordine şi haos

din republică, să se găsească în fruntea voastră tocmai aceia care sînt cei mai ameninţaţi şi cei mai urîţi de patricieni. Dacă pot să vă fiu de folos, o voi face numai ca simplu cetăţean!" Ostaşii romani au ales, în urma îndemnului său, 10 tribuni militari.

Însă nici armata romană de pe teritoriul sabinilor n-a stat mai prejos. Şi acolo, din îndemnul lui Icilius şi al lui Numitorius, armata i-a părăsit pe decemviri, fiind încă proaspătă în amintirea tuturor ostaşilor uciderea lui Siccius. Şi acolo toţi ostaşii erau la fel de învrăjbiţi; acum s-au aprins însă şi mai tare cînd au aflat şi de povestea fiicei lui Virginius, victimă a poftelor dezmăţate a ticălosului Appius. Cînd Icilius a auzit că în tabăra militară de pe Aventin au fost aleşi o sumă de tribuni militari din rîndurile ostaşilor, s-a temut ca nu cumva adunarea poporului din Roma, întrunită pentru alegeri, să se lase înrîurită de această măsură şi să aleagă ca tribuni ai poporului pe aceleaşi persoane, de aceea el, fiind bărbat priceput în problemele politice în legătură cu drepturile şi revendicările poporului, pentru că el însuşi năzuia către funcţia de tribun, depuse toate stăruinţele ca să fie ales şi din rîndurile acestei armate acelaşi număr de căpetenii, cu aceleaşi însărcinări şi îndatoriri, înainte de a intra în Roma.

Această oaste a intrat în Roma pe poarta Collina, avînd drapelele în frunte. Ostaşii străbat în marş centrul oraşului, mergînd către Aventin, unde s-au unit cu cealaltă armată. Aici au dat însărcinarea celor 20 de tribuni ca să-şi aleagă din acest număr două căpetenii, care să aibă comanda supremă a armatei, precum şi răspunderea situaţiei. Au ales pe M. Oppius şi pe Sex. Manilius.

Patricienii, îngrijoraţi de mersul obştesc al lucrurilor, cu toate că senatul se întrunea zilnic la şedinţă, se iau la harţă unul ca altul şi-şi pierd vremea degeaba, în loc să chibzuiască serios şi să ia o hotărîre, mai ales că li se punea tot în seama lor şi omorul lui Siccius, săvîrşit de decemviri, şi desfrîul, şi fărădelegile lui Appius, precum şi purtările nedisciplinate ale soldaţilor. De aceea, patricienii au hotărît ca să trimită pe Valerius şi pe Horatius la armata de pe Aventin. Numai că cei doi foşti demnitari au spus că nu vor pleca acolo decît cu

condiția ca decemvirii să iasă imediat din dregătorie și să renunțe la însemnele și prerogativele funcției lor, așa cum făcuseră și cu un an mai înainte. Negreșit, decemvirii nu puteau vedea cu ochi buni această măsură și de aceea se plîngeau că sînt siliți cu sula în coaste să-și depună mandatul înainte de termen; ca atare ei declară că nu vor ieși din funcție înainte de punerea în aplicare a legilor celor 12 table, că doar în acest scop au fost aleși.

LII Poporul a fost încunoștințat prin mijlocirea lui M. Duilius, care fusese tribun al poporului, că se tărăgănește întrucîtva rezolvarea situației prin sfade și vorbărie neîntreruptă, și atunci, nemaiavînd încotro, s-a retras din nou pe Muntele Sacru. Duilius a declarat răspicat că ei nu vor mai recurge la sprijinul patricienilor, pentru grijile republicii, înainte ca tot poporul să părăsească în întregime orașul. Muntele Sacru va oferi prilej poporului să-și reîmprospăteze în minte dovada statorniciei sale în ce privește hotărîrile. Acolo se vor convinge cetățenii pînă la capăt că pacea, înțelegerea și armonia întregii obști nu va putea fi înfăptuită decît numai pe temeiul redobîndirii puterii tribuniciene.

Și atunci, poporul a pornit în ordine în marș pe Via Nomentană[63], care pe atunci purta numele de Via Ficulensis[64], și a cantonat pe Muntele Sacru, fără să pricinuiască nici o stricăciune și nici un rău nimănui, imitînd întocmai măsurile înțelepte și purtarea frumoasă a părinților lor, cu prilejul trecutei retrageri. Poporul a urmat armata, intrînd în rîndurile ostașilor. În oraș n-a rămas nici un cetățean în stare de a purta armele. Îi însoțesc și soțiile și copiii lor, care s-au rugat de bărbații lor, cu nespusă jale, să nu le părăsească în acest oraș, unde nu e nici un respect față de cinste și neprihănire și unde nici libertatea nu e sfîntă.

Neobișnuita depopulare a Romei prefăcuse orașul într-un vast pustiu[65]. În for nu mai rămăsese mai nimeni, în afară doar de cîțiva bătrîni. După ce senatul a fost convocat degrabă la ședință, tuturor senatorilor li s-a părut forul ca un deșert. Acuma s-au găsit în rîndurile senatorilor și mai mulți care să ridice glasul, la fel cum făcuseră și Valerius, și Horatius:

Scanned with CamScanner

„Ce-aveţi de gînd să mai aşteptaţi, cinstiţi senatori? Dacă decemvirii nu înţeleg să pună capăt încăpăţînării lor, şi voi aveţi de gînd să lăsaţi să se pîrjolească şi să se prăvălească totul în ruină? Dar voi, decemviri, de ce vă ţineţi încleştaţi cu dinţii de dregătoria asta a voastră? Aveţi de gînd să faceţi dreptate zidurilor şi pereţilor? Nu vi se înroşeşte obrazul de ruşine că numărul lictorilor voştri e aproape mai mare decît al cetăţenilor care se mai văd prin for? Ce aveţi să faceţi cînd duşmanii vor ajunge la porţile oraşului? Cum o s-o scoateţi voi la capăt, cînd va veni din nou poporul aici, de astă dată înarmat? Oare voiţi să puneţi capăt puterii voastre o dată cu năruirea în genunea nefiinţei a Romei însăşi? Ei bine, sau trebuie să renunţăm de-a pururi la popor, sau să-i încuviinţăm să-şi aibă mai departe tribunii lui. Însă trebuie să fiţi încredinţaţi, patricieni, că mai degrabă ne-am putea lipsi noi de dregătorii noştri, decît poporul de-ai lui! Poporul a fost în stare să smulgă părinţilor noştri această putere, atunci cînd era abia creată şi nu-şi da bine seama de însemnătatea ei, şi au să renunţe ei acum la tribunat, după ce i-au prins gustul şi le-a intrat în sînge? Şi mai ales, cînd nici noi nu avem nici frîu şi nici măsură prin purtările noastre faţă de popor, pentru ce el să nu aibă nevoie de acest sprijin?"

Cum din toate părţile grupurilor de senatori se aduceau tot felul de învinuiri, cu aceleaşi temeiuri, decemvirii s-au înduplecat, în sfîrşit, de nevoie, trebuind să-şi dea seama de realitate. Şi au declarat că, dacă aşa stau lucrurile, atunci n-au încotro şi se supun hotărîrilor senatului. Însă le amintesc senatorilor şi-i roagă un singur lucru, ca să-i ferească să nu se reverse pe capul lor furia poporului. Dacă senatul va ajunge în situaţia ca să i se ceară din partea poporului ca vinovaţii să-şi ia plata, să nu fie aruncaţi şi în gura lupului, pentru ca prin sîngele lor să se dea satisfacţie poporului.

LIII De aceea fură trimişi tot Valerius şi Horatius, pentru a-i chema înapoi la Roma pe plebei, spunîndu-li-se că li se primesc toate condiţiile. Cei doi aveau misiunea să facă tot ce le stă în putinţă ca să împace de tot lucrurile. De asemenea, li s-a recomandat stăruitor să facă totul cu putinţă

ca să prevîntîmpine o eventuală dezlănțuire a revoltei poporului împotriva decemvirilor.

Cei doi pornesc la treabă. Ajunși acolo, sînt primiți cu nespusă bucurie de toți cetățenii. Toată lumea îi privea ca pe niște crainici ai libertății, fiindcă datorită lor se începuse această mișcare a poporului, și tot datorită lor avea să li se sfîrșească și calvarul. De aceea, li s-au adus călduroase mulțumiri oaspeților.

Icilius a luat cuvîntul în numele întregii obști. Atunci cînd împuterniciții senatului și patricienilor au întrebat poporul care sînt cererile lui, cînd a venit vorba despre condiții, tot Icilius a fost acela care le-a rostit cererile, potrivit planului hotărît prin bună înțelegere între ei înaintea sosirii acestei delegații, astfel încît a ieșit limpede ca lumina zilei că toată nădejdea în rezolvarea situației și restabilirii păcii și armoniei se bizuie pe egalitatea și pe dreptatea cauzei lor, nu pe forța brațului și pe arme. „Poporul cere să i se înapoieze puterea tribuniciană și dreptul de a face apel la adunarea poporului, cele două paveze ale sale, pe care se bizuise înainte de urcarea la cîrma republicii a decemvirilor, și apoi ca nimeni să nu fie tras la răspundere și nimeni să nu sufere vreun neajuns, sub învinuirea de a fi atîțat armata sau poporul, pentru redobîndirea libertății, prin retragerea pe Muntele Sacru."

În privința decemvirilor însă, poporul s-a arătat neîndoielnic, cerînd ca aceștia să fie pilduitor osîndiți. Toți erau de părere că e drept să fie dați pe mîna lor. Toți îi amenințau, spunînd că trebuie să fie arși de vii[66]. Cînd cei doi împuterniciți au auzit asemenea vorbe, le-au răspuns următoarele:

„Ceea ce ați cerut cu matură chibzuință și înțelepciune, în mod firesc, sînteți pe deplin îndreptățiți să dobîndiți, căci voi vă susțineți drepturile voastre, spre a vă apăra libertatea voastră, nu pentru a lovi pe alții. De aceea mînia și ura voastră trebuie înțeleasă și dezvinovățită, și nu trebuie trecută cu vederea, ca un fapt oarecare. Însă voi, care ați fost victimele cruzimii tiranici, vreți să vă năpustiți cu aceeași sălbaticie împotriva decemvirilor asupritori, ca să încălecați la rîndul vostru pe umerii lor, întrebuințînd aceleași căi, aceeași neomenie și aceeași vărsare de sînge, ca să nu se aștearnă niciodată

liniştea în ţara noastră? Să nu se sfîrşească o dată pentru totdeauna cu pătimirile poporului şi chinuirea lui de către patricieni, sau cu pedepsirea patricienilor de către popor? Voi aveţi nevoie de scut de apărare, nu de sabie pentru atac. Cetăţeanul care-şi duce viaţa în sînul obştii şi care se bucură cînd legile sînt deopotrivă pentru toţi, omul care nu face strîmbătate semenului său şi care la rîndu-i nu îndură nedreptăţile altuia e un cetăţean întreg, smerit şi la locul său. Dacă voi aveţi de gînd să vă faceţi temuţi de toată lumea, aveţi tot dreptul s-o faceţi, cîtă vreme, în urma redobîndirii dregătoriilor şi legilor voastre, judecata asupra vieţii şi bunurilor noastre stă în puterea voastră. Prin urmare, atunci veţi hotărî pînă la capăt, cînd fiecăruia îi va veni rîndul să-şi dea socoteala în faţa justiţiei poporului. Acum e îndeajuns că v-aţi recîştigat libertatea".

LII Deoarece toţi cetăţenii au făgăduit că aşa vor face cum doresc delegaţii, aceştia le-au dat asigurări că vor reveni cît de curînd, după ducerea la bun sfîrşit a însărcinării lor.

Îndată ce au părăsit tabăra poporului, cei doi s-au înfăţişat în senat, arătînd cererile poporului. Nici decemvirii n-au mai îndrăznit să sufle un cuvînt împotrivă, mai ales cînd, în pofida aşteptării lor, n-a mai fost vorba de pedepsirea decemvirilor. Singur Appius ştia ce-l aşteaptă. El, cu firea lui haină şi încăpăţînată, otrăvit de noianul urii care-i colcăia în piept, îşi cîntărea răsplata după faptele sale, punînd în cumpănă ura stîrnită de el faţă de a celorlalţi decemviri, şi de aceea a rostit următoarele:

„Ştiu prea bine ce soartă mă aşteaptă. Îmi dau prea bine seama că, în timp ce voi predaţi armele în mîna potrivnicului, tot greul furtunii se va dezlănţui asupra noastră, a decemvirilor. Trebuie ca noi, decemvirii, să plătim tributul cuvenit urii, trebuie ca noi să ispăşim prin sîngele nostru. Eu nu vreau să vă mai stau în cale. Nu mai zăbovesc o clipă ca să ies din această dregătorie".

Şi atunci senatul dă un decret cu următorul cuprins: „Decemvirii să plece de la cîrma republicii cît mai degrabă.

Marele preot, Q. Furius, va fi acela care va alege pe tribunii poporului. Nici un om din popor să nu fie tras la răspundere pentru acțiunea retragerii armatei și plebei pe Muntele Sacru."

După darea acestor două decrete senatoriale, sfatul senatului s-a împrăștiat. Apoi decemvirii se înfățișează în adunarea poporului, ieșind din funcție, spre marea bucurie a întregului popor. Toată lumea a luat cunoștință de această faptă. Cetățenii și lumea care mai rămăsese în Roma îi întovărășesc o bucată de vreme pe cei doi delegați. Acestei mulțimi i se mai adaugă și cealaltă gloată, de astă dată voioasă, a poporului, care se află în cantonament în tabără. Toată lumea îi felicită pe Valerius și pe Horatius, pentru redobîndirea libertății poporului. Cei doi împuterniciți au luat cuvîntul în fața adunării poporului, spunînd următoarele:

„Ca să aveți parte de bine, noroc și propășire, și voi, și republica, întoarceți-vă în patrie, la casele voastre, la soțiile și copiii voștri. Aceeași cumințenie și simț al măsurii, pe care le-ați avut aici, unde nu s-a pricinuit nici o pagubă nimănui, cu toate marile nevoi pentru traiul vostru și cu toate că era atîta norod strîns, să le aveți și de azi înainte, și în orașul vostru. Mergeți pe Aventin, de unde ați plecat. Acolo, pe acest loc care vă poartă noroc, alegeți-vă tribunii voștri, pentru că pe Aventin a fost primul început al luptei voastre rodnice pentru libertate. În curînd va veni în fața voastră și marele preot, care va prezida alegerea tribunilor".

Toată lumea a aplaudat cu nespusă bucurie și freamăt cele propuse. Toți își înalță flamurile și care de care se ia la întrecere să ajungă mai repede la Roma, răspîndind pretutindeni voioșie. Toți, cu armele asupra lor, străbat orașul într-o liniște și într-o ordine desăvîrșită și ajung pe Aventin.

Acolo, sub conducerea marelui preot, poporul și-a ales în adunare pe tribunii săi, în primul rînd pe A. Virginius, apoi, în ordine, pe L. Icilius și pe P. Numitorius, unchiul Virginiei, autorii de fapt ai acestei retrageri. S-a păstrat în tradiție și un alt fapt: în amintirea lui C. Sicinius a fost ales și fiul acestuia tribun, pentru că tatăl său fusese tribunul plebei ales pe Muntele Sacru. L-au mai ales apoi și pe M. Duilius, care se învederase cel mai mult înainte de venirea la putere a

Scanned with CamScanner

decemvirilor și care susținuse cu dîrzenie interesele poporului în lupta împotriva decemvirilor. Apoi au mai fost aleși, pentru că erau oameni de nădejde pentru viitor, nu pentru că făcuseră cine știe ce isprăvi în trecut, și următorii: M. Tininius, M. Pomponius, C. Apronius, P. Villius, C. Oppius.

Chiar la începutul intrării lor în funcție, tribunul poporului L. Icilius a propus în adunare, și poporul a încuviințat, ca să nu se ia măsuri împotriva niciunui cetățean, care s-a depărtat de decemviri. M. Duilius a propus și proiectul în legătură cu alegerea consulilor, cu drept de apel la adunarea poporului. Toate aceste chestiuni au fost dezbătute și aduse la înfăptuire cu prilejul adunării poporului în livezile lui Flaminius[67], care poartă acum numele de Circul lui Flaminius.

LI Apoi au fost aleși consuli M. Valerius și M. Horatius, prin mijlocirea interregnului. Aceștia au intrat imediat în funcțiune. Consulatul lor s-a bucurat de o mare popularitate, fiindcă n-a pricinuit nici un necaz ori supărare, nici chiar patricienilor, ori vreun neajuns cît de mic cuiva. Cei doi consuli au socotit de cuviință că trebuie să se străduiască din răsputeri ca să apere libertatea poporului, pe orice cale. Mai întîi de toate au făcut o lege care s-a votat de către comițiile centuriate, fiindcă într-o bună măsură făcea parte din problemele de drept controversate, și anume dacă senatorii erau obligați să respecte hotărîrile poporului: „Ceea ce va hotărî poporul prin vot în adunarea comițiilor tribute trebuie respectat cu stricteță de întreaga obște a poporului".

Această lege a ajuns cea mai puternică armă de care s-au folosit tribunii plebei la propunerile proiectelor lor. Mai mult, cei doi consuli dau încă o lege în legătură cu dreptul de apel la adunarea poporului, care e singurul scut al libertății. În acest chip, nu numai că refac din temelie și aduc din nou în vigoare această lege desființată în timpul regimului decemviratului, dar o întăresc și mai mult pentru viitor, prin sancționarea legii celei noi. Aceasta sună astfel: „Nici un cetățean nu trebuie să aleagă vreo autoritate a statului, fără drept de apel la adunarea poporului; cine o va face, poate

fi suprimat, potrivit dreptului divin şi omenesc, şi acest omor nu trebuie privit ca o greşeală capitală".

Şi după ce poporul şi-a întărit poziţiile sale, pe de o parte prin dreptul la apel, pe de altă parte prin puterea tribuniciană, s-a reînnoit legea inviolabilităţii tribunilor, care aproape se ştersese din amintirea oamenilor, reînfiinţîndu-se iarăşi unele din solemnităţile şi ceremoniile religioase, după un atît de mare răstimp.

Tribunii au devenit inviolabili, nu prin mijlocirea religiei, ci printr-o lege care dispunea următoarele: „Acela care face vreun rău unui tribun al poporului, vreunui edil, judecător sau decemvir, capul lui să fie jertfit lui Jupiter; familia şi bunurile sale să fie vîndute în folosul templului zeiţei Ceres[68], lui Bachus[69] şi al zeiţei Libera[70]."

Unii jurisconsulţi, tălmăcind această lege, trag concluzia că prin urmare nu mai există nici o persoană inviolabilă, potrivit literei acestei legi, dar în schimb sînt sancţionaţi toţi cei care au pricinuit vreun neajuns oricăruia din tribuni. Astfel, un edil poate fi arestat şi vîrît în închisoare de alte autorităţi superioare lui în rang; cu toate că, în pofida legii de faţă, lui i se aduce un prejudiciu, totuşi acest exemplu serveşte ca o dovadă că un edil nu trece drept o persoană inviolabilă, pe cînd tribunii sînt inviolabili, datorită vechiului jurămînt depus în faţa poporului, cînd s-au ales pentru prima oară tribunii învestiţi cu această putere. Au mai fost şi alţi jurisconsulţi care au tălmăcit legea lui Horatius în felul acesta: şi practorii intră în prevederi şi sînt ocrotiţi de aceeaşi lege, fiindcă şi ei sînt aleşi sub aceleaşi auspicii, căci consulul se numeşte şi „judecător". Această tălmăcire e combătută prin temeiul că pe acea vreme nu era obiceiul să se numească consulul „judecător", ci „practor".

Acestea erau noile legi consulare. Aceşti consuli au mai dat dispoziţia, creîndu-se o datină în felul acesta, ca decretele senatoriale să fie raportate mai întîi edililor. Decretele consulare fuseseră pînă acum sau înlăturate sau tălmăcite tendenţios, după bunul plac al consulilor, atîta vreme.

În legătură cu aceasta, tribunul poporului Marcus Duilius a făcut propunere în faţa adunării poporului, şi acesta a

hotărît următoarele: „Acela care a lăsat poporul fără tribuni, precum şi acela care a ales o autoritate fără drept de apel, să fie pedepsit cu moartea prin lovituri de vergi şi prin tăierea capului". Toate aceste legi au intrat în vigoare peste voia şi capul patricienilor, însă fără împotrivirea cuiva, deoarece nu era vorba de măsuri prin care se aducea vreun neajuns vreunei persoane.

LI'I După ce i s-a pus o temelie sănătoasă şi puterii tribuniciene, şi libertăţii poporului, tribunii au crezut de cuviinţă că a sosit momentul sigur şi fără nici o primejdie ca toţi cei care au greşit faţă de popor să dea socoteala de faptele lor, şi atunci au desemnat ca procuror pe Virginius, şi ca împricinat pe Appius.

După ce Virginius i-a fixat lui Appius termenul de judecată, acesta s-a înfăţişat la proces, în for, însoţit de şleahta lui de tineri patricieni. Cînd cetăţenii au văzut pe Appius şi pe uneltele lui de blestemăţii, au început să-şi reîmprospăteze amintirea fărădelegilor şi ticăloşiilor lui Appius. Atunci Virginius grăi următoarele:

„Oamenii au născocit arta cuvîntului, pentru a arăta dedesubturile faptelor urîte, care merită osîndă. De aceea, eu nu voi pierde vremea, învinuind în faţa voastră pe acela a cărui neomenie şi cruzime le-aţi pedepsit; în acelaşi timp însă, nu-i voi mai îngădui nici o clipă lui Appius să-şi arate neobrăzarea lui pe care s-o adauge la celelalte nelegiuiri ale sale, apărîndu-se. Appius Claudius! Îţi voi face o singură favoare: îţi voi ierta fărădelegile şi ticăloşiile săvîrşite vreme de doi ani încheiaţi, dacă poţi să ne dovedeşti că nu tu ai fost acela care ai hotărît călcarea dreptului de apărare a unei fiinţe, în dauna libertăţii ei şi pentru căderea ei în robie. Dacă nu vei reuşi, voi da ordin să fii dus la închisoare".

Appius, cu toate că n-avea nici o nădejde, nici în sprijinul tribunilor, nici în judecata poporului, totuşi, el tot a apelat la tribuni. Cum nimeni n-a vrut să-i sară în ajutor, a şi fost înşfăcat de reprezentanţii forţei publice; atunci el a spus: „Fac apel la popor!" Cînd poporul a auzit aceste cuvinte rostite tocmai de gura aceluia care de curînd dase o

Scanned with CamScanner

sentință în dauna libertății, lovind o ființă liberă, a păstrat o tăcere de mormînt. În vremea aceasta, cetățenii clocoteau, spunîndu-și:

„În ceruri există zei care țin seama de faptele oamenilor, pedepsind trufia și cruzimea oricui, deși uneori cam tîrziu și nu cu osînde ușoare! Dar tocmai Appius face apel la popor, el care i-a desființat dreptul de apel poporului? A ajuns să cerșească ocrotirea poporului, tocmai el care a călcat toate legile și toate drepturile poporului? Să nu i se îngăduie aceasta, ci să fie tîrît în lanțuri! Să fie vîrît în temniță acela care a răpit dreptul și libertatea și a silit o ființă omenească liberă să cadă în robie!"

În schimb însă, abia dacă se auzea glasul lui Appius, care făcea mereu apel la încrederea poporului roman, din pricina murmurelor tari ale cetățenilor. Appius a căutat să reamintească isprăvile și meritele strămoșilor săi și pe frontul de luptă, și în țară, zelul său mare pentru poporul roman, datorită căruia a fost nevoit să plece din consulat, spre marea indignare a patricienilor, spunînd că el a fost acela care a vrut să înfăptuiască legi deopotrivă pentru toți cetățenii. A mai amintit apoi de legile făcute de el și a stăruit să învedereze că „autorul acestor legi a ajuns să fie dus astăzi la închisoare, în timp ce legile sale vor dăinui de-a pururi. Dar, fiindcă i s-a dat voie să vorbească și să se apere, el e gata să înfrunte, senin, și binele, și răul care i se cuvin. În clipa de față el cere numai atît: în ziua judecății să i se îngăduie, potrivit dreptului oricărui cetățean roman, să-și facă apărarea, apelînd la judecata poporului. El nu s-a temut că ura împotriva sa va ajunge atît de departe, încît să nu mai aibă nădejde în dreptatea, mila și nepărtinirea concetățenilor săi. Dar dacă va fi pus în lanțuri, fără să aibă drept de apărare, în ziua judecății va face din nou apel la tribunii poporului, pe care îi sfătuiește să nu se ia după cei ce l-au urît. Dacă tribunii mărturisesc că s-au îndatorat printr-o înțelegere încheiată între ei și-i interzic dreptul de apel, vor căzu în aceeași învinuire în care au căzut și decemvirii, cînd au fost acuzați că au făcut o uneltire. De aceea, el face apel la popor, fiindcă se bizuie cu tot dinadinsul pe legile votate

chiar în cursul acelui an, şi pe cele ale consulilor şi pe ale tribunilor, în legătură cu apelul la popor. Cine va mai îndrăzni atunci să facă apel la popor, dacă i se refuză unui om dreptul de apărare înainte de a fi condamnat? Dacă unuia ca Appius Claudius nu i se îngăduie apărarea, oare simplul cetăţean se va mai putea bizui pe sprijinul acestor legi? El va fi învăţătură pilduitoare pentru viitorime, dacă libertatea s-a întărit mai mult, sau dacă nu cumva a început o nouă epocă de tiranie, ctitorită de noile legi, şi dacă apelul la legi şi la judecata poporului este numai literă goală şi o iluzie, sau dimpotrivă, răspunde realităţii, mai ales cînd acest apel e făcut într-adins, ca să dovedească încălcările magistraţilor".

LVII Virginius îi dădu acest răspuns lui Appius:

„Appius Claudius n-a pus niciodată vreo cărămidă la temelia legilor, şi nici nu s-a străduit vreodată să contribuie la unirea şi înmănuncherea cetăţenilor. Cetăţenii n-au decît să privească aci către banca acuzatului şi să-şi amintească de scaunul judecăţilor sale, care a fost cuibul tuturor fărădelegilor pămîntului. Cetăţenii să privească locul unde sălăşluia această hidoasă întruchipare omenească, care spera să fie toată viaţa numai decemvir, care era înverşunat şi pornit împotriva oricărui semen al său, a cărui spinare o sfîşia cu biciul pentru ca să se scalde în sîngele lui, acel Appius care ameninţa pe toată lumea cu vergile şi cu securea, care dispreţuia şi zeii, şi oamenii, şi care era însoţit de o haită de călăi, cărora le spunea cu ifose: „lictorii mei!" Să vină poporul să vadă acea fiară, care avea sufletul întinat de crime şi jafuri, care era stăpînit de cele mai murdare pofte ale desfrîului! Să vină să privească pe acest monstru care i-a smuls din braţe unui tată singura sa copilă dragă, o fecioară neprihănită, şi în faţa ochilor tuturor cetăţenilor romani i-a dăruit-o uneltei sale murdare, ca pe o biată prizonieră de război, pentru plăcerile patului. De pe acelaşi jilţ de judecător, în urma acestei mîrşave hotărîri şi a acestui neomenos act de vînzare l-a împins pe tatăl nefericitei copile să-şi înarmeze mîna lui dreaptă, ca să înlăture pîngărirea ei. De pe acelaşi loc, Appius

a poruncit să fie zvîrlit în temniță logodnicul și unchiul fetei, pentru că s-au încumetat să-i ridice trupul ei neînsufleșit, Appius fiind îndîrjit fiindcă i-a fost zădărnicit planul său murdar, nu pentru că a fost mișcat de sîngele nevinovat curs. Și pentru el a fost zidită temnița, deși Appius obișnuia să spună pretutindeni că închisoarea e locuința de veci a poporului roman. De aceea, ori de cîte ori va face apel la popor, tot de atîtea ori i se va face pe voie, reușind să aibă poporul ca judecător al faptelor sale. Toți se vor convinge, în sfîrșit, că Appius a fost acela care a dat sentința împotriva libertății și în favoarea robiei. De aceea, dacă Appius a hotărît să nu mai apară în fața justiției, el va da ordin, ca atare, să fie dus la închisoare, legat în lanțuri, ca orice osîndit".

În felul acesta, Appius a fost aruncat în temniță, și toată lumea a încuviințat. Poporul a fost adînc zguduit de această întîmplare, deoarece, prin pedepsirea aceluia care a fost cineva în statul roman, libertatea s-a așezat din nou pe înaltul ei piedestal. Tribunul i-a fixat lui Appius termenul de judecată.

În toiul acestor evenimente s-au prezentat la Roma soli din partea latinilor și hernicilor, ca să-i felicite pe romani pentru înfăptuirea înțelegerii dintre popor și patricieni, aducînd ca ofrandă prea milostivului și prea puternicului Jupiter, din templul de pe Capitoliu, o coroană de aur nu prea grea, fiindcă mijloacele materiale ale acestor noroade nu erau atît de însemnate, și apoi, pe acea vreme cinstirea zeilor se făcea mai mult prin cucernicie simțită, nu prin daruri pompoase.

Prin gura acestor împuterniciți s-a mai aflat apoi că aequii și volscii se pregătesc pînă-n dinți pentru un război uriaș. Consulii au primit ordin să-și împartă însărcinările și armata, în vederea operațiunilor militare. Lui Horatius i-a căzut la sorți războiul cu sabinii, lui Valerius cel cu volscii și cu aequii. Cînd s-a hotărît mobilizarea armatei pentru cele două războaie, poporul și-a arătat tot interesul și devotamentul pentru apărarea patriei, deoarece nu numai cei tineri au răspuns la chemare, ci și veteranii, care trecuseră de mult de vîrsta legală și care s-au înscris ca volun-

Scanned with CamScanner

tari în rîndurile legiunilor. În felul acesta, s-a alcătuit şi organizat o armată cu puternice forţe, care era cu atît mai tare, cu cît se înrolaseră şi veteranii încercaţi şi pricepuţi în războaie.

Înainte ca armata romană să iasă la porţile Romei, legile decemvirale, al căror nume este „cele 12 table", au fost săpate în bronz şi atîrnate în for, pentru a fi în văzul şi la îndemîna poporului. Sînt unii analişti care au scris că edilii au fost aceia care au îndeplinit această sarcină, din ordinul tribunilor.

LVIII Caius Claudius, scîrbit pînă în adîncul sufletului de ticăloşiile decemvirilor, şi mai ales de trufia nepotului său, se retrăsese la Regillus, în vechea lui locuinţă, şi acum, la o vîrstă destul de înaintată, se întoarse la Roma, pentru a-şi scăpa nepotul din ghiarele primejdiilor, cu toate că tocmai din pricina nelegiuirilor lui fugise din Roma, ca să nu mai ştie de el. Claudius, îmbrăcat în haine de doliu şi însoţit de o ceată de rude şi oameni de ai săi de casă, îl oprea pe orice cetăţean în for, rugîndu-l:

„Să nu lase să fie însemnat cu fierul roşu neamul Claudiilor! Să nu îngăduie ca neamul lui să fie întinat cu lanţuri şi cu temniţe! Un bărbat a cărui amintire va fi cinstită în mod deosebit de urmaşi, un dătător de legi şi un ctitor al dreptului roman a ajuns să zacă legat în lanţuri, între hoţii şi tîlharii de drumul mare! De aceea, îi roagă pe cetăţeni să-şi înăbuşe ura, să cunoască tot adevărul, să cîntărească lucrurile aşa cum trebuie, de vreme ce atîţi Claudii îi roagă să-l ierte pe Appius şi să ţină seama de rugăminţile lor fierbinţi şi să nu-l copleşească cu atîta ură pe unul din neamul lui. El, Claudius, face acest lucru pentru respectul numelui şi faimei sale, şi a venit într-adins la Roma, pentru Appius, ca să-i dea o mînă de ajutor în năpasta care l-a lovit. Libertatea a fost dobîndită, e adevărat, însă pacea şi armonia dintre clase nu se poate înfăptui decît numai prin iertare şi uitare".

Pe unii dintre cetăţeni îi mişcau vorbele lui Claudius mai mult din respect pentru bătrîneţea lui, decît din milă pentru

cel care se ruga el. Dar şi Virginius, la rîndul lui, a spus cetăţenilor: „Ei să aibă milă de nefericirea sa şi de fiica sa, mai degrabă, şi nu de neamul lui Claudius, care a prigonit poporul. Să asculte mai cu seamă rugăciunile dispărutei şi ale celor trei tribuni, care, deşi au fost aleşi ca să fie pavăza poporului, îi imploră ajutorul, dîndu-le dovada că poporul are încredere în ei".

De bună seamă, lacrimile lui Virginius apăreau în ochii poporului mult mai îndreptăţite. De aceea, fiindcă pierduse orice nădejde de a scăpa cu viaţă, Appius şi-a făcut seama, punîndu-şi laţul de gît.

Foarte curînd după această întîmplare şi Spurius Oppius a fost înşfăcat de tribunul P. Numitorius. Oppius era tot atît de urît de popor ca şi Appius fiindcă, pe vremea cînd tovarăşul său de dregătorie dăduse nedreapta sentinţă, el se găsea la Roma. Cu toate că Oppius a căutat pe toate căile să scape cu faţa curată, n-a reuşit să stăvilească mînia poporului împotriva lui. S-a adus în faţa judecăţii un martor al acuzării, care slujise sub drapel vreme de 27 de ani, care fusese de opt ori decorat şi învederat. Acesta îşi arată distincţiile şi decoraţiile primite pentru bravură pe front, dar în acelaşi timp şi spatele său însîngerat şi sfîşiat de loviturile vergilor, nerugînd altceva pe judecători decît ca, dacă învinuitul poate să-l învinuiască cu ceva şi să dovedească poporului pentru care pricină a dat poruncă să fie bătut, atunci să aibă dreptul să-l lovească din nou, deşi acum nu mai e domn mare.

Şi Oppius a fost pus în lanţuri şi aruncat în temniţă. La rîndul lui, s-a sinucis şi el, înainte de ziua judecăţii.

Tribunii au confiscat averile lui Appius şi lui Oppius în folosul statului. Tovarăşii de decemvirat ai acestor doi au părăsit Roma şi au plecat în surghiun. Şi bunurile lor au fost luate pe seama statului. Şi M. Claudius, pretinsul păgubaş al Virginiei, a fost adus în faţa judecăţii şi condamnat. Virginius însă i-a schimbat pedeapsa cu moartea, în surghiun. În felul acesta, sufletul Virginiei a fost mai fericit după moarte decît în timpul vieţii, putîndu-şi recăpăta în sfîrşit liniştea de veci, fiindcă toţi cei vinovaţi de moartea ei şi-au primit răsplata cuvenită.

Scanned with CamScanner

LIX O groază cumplită a cuprins pe toți patricienii. Li se părea că chipurile și pornirile tribunilor sînt la fel ca ale decemvirilor. Dîndu-și seama că tribunii poporului au întrecut mult măsura, tribunul Marcus Duilius a pus o frînă zdravănă acestei nefirești purtări, prin îngrădirea puterii tribuniciene, care depășea marginile. El și-a motivat proiectul său în felul următor:

„Acum avem destulă libertate. Potrivnicii noștri și-au primit pedeapsa cuvenită. De aceea, eu nu voi mai îngădui de azi înainte să mai fie cineva adus în fața judecății și să fie vîrît la închisoare. În primul rînd, nu trebuie să ne mai ocupăm să dezgropăm trecutul, cîtă vreme și cele din urmă greșeli au fost ispășite, în urma pedepsirii decemvirilor. În al doilea rînd, nu voi mai îngădui să se recurgă numai la puterea tribuniciană, cîtă vreme cei doi consuli au grijă și stau mereu de veghe la apărarea libertății".

Această măsură a tribunului le-a luat patricienilor o piatră grea de pe piept, în schimb s-au năpustit cu ura asupra consulilor, deoarece ei fuseseră trup și suflet de partea poporului, susținîndu-i în primul rînd puterea, libertatea și drepturile lui, și nu s-au gîndit și la interesele patricienilor. Apoi, aceștia își dădeau bine seama că cei doi consuli îngăduiau potrivnicilor aristocrației să-i pedepsească după plac, bătîndu-și joc de ei, în loc să-i înfrîneze și să-i potolească pe tribuni. Erau mulți patricieni care susțineau că aristocrația a fost mult prea darnică cu poporul, fiindcă au încuviințat legile făcute de tribuni, dar totodată sînt convinși că nici ei n-au fost la înălțimea evenimentelor, în acele momente atît de grele pentru republică.

LX După ce s-au liniștit lucrurile și au intrat toate în ordine, cel care a profitat cel mai mult a fost poporul, fiindcă lui i s-a întărit bine situația. În urma acestor evenimente, consulii au plecat fiecare către locul său de luptă. Valerius a dus cu chibzuință acest război împotriva armatelor aequilor și volscilor reunite la Algidus.

Dacă și-ar fi încercat norocul dezlănțuind ofensiva numaidecît, în atmosfera de atunci a evenimentelor, cînd și

Scanned with CamScanner

romanii şi potrivnicii erau sub impresia regimului, urît de toţi, al decemvirilor, eu cred că ar fi dat de o mare năpastă. Însă comandantul roman şi-a ţinut armata în tabără pe loc, la vreo mie de paşi de poziţiile duşmanilor. Aequii şi volscii îşi aşezară unităţile lor în formaţie de atac, între cele două tabere, cuprinzînd aproape tot golul. Numai că romanii tăceau chitic, neräspunzînd la nici un semn de provocare la luptă.

În cele din urmă, rîcîiţi de atîta şedere şi aşteptare zadarnică, vrăjmaşul a purces şi de astă dată după pradă; ca de obicei, o parte din ei au pornit la pustiirea ţinuturilor hernicilor, iar ceilalţi pe al latinilor, convinşi că biruinţa nu le va scăpa din mînă. Duşmanul lasă pe loc o garnizoană cu trupe de acoperire pentru asigurarea taberei, care nu dispunea însă de efective destul de mari, ca să poată face faţă unei bătălii.

Cînd consulul şi-a dat seama de această situaţie, a şi pornit la treabă, vîrînd groaza în inamic, ca să-i plătească cu aceeaşi monedă; îşi rînduieşte armata în formaţie de atac, chemînd la harţă pe duşman. Acesta, ştiind că nu dispune de destule forţe, nu s-a încumetat să dea bătălia; în felul acesta a făcut să crească şi mai mult avîntul romanilor, ţinînd ei acum, la rîndul lor, la pămînt pe potrivnic, în spatele parapetelor poziţiilor lor. Duşmanul a stat toată ziua în încordare, cu mîna încleştată pe arme, pînă s-a lăsat noaptea, pentru odihnă. Şi romanii, aşişderea, plini de nădejde, s-au înfruptat din binefacerile nopţii, odihnindu-se zdravăn. Vrăjmaşul, în forfotă, îşi trimite ştafetele în toate direcţiile, ca să cheme înapoi pîlcurile pornite după prăzi. Cei care erau mai aproape de tabără se întorc degrabă. Însă ceilalţi, mai depărtaţi, nu sînt găsiţi.

Cum s-a luminat de ziuă, armata romană iese din tabără cu ţinta de a ataca poziţiile întărite ale taberei vrăjmaşe, în cazul că aceştia refuză lupta în cîmp deschis. Ştiind că ziua nu-i atît de lungă, consulul dădu ordinul de atac, cînd observă că la duşman nu e nici un semn de mişcare. Armata romană porneşte în iureş. Aequii şi volscii sînt îndîrjiţi acum fiindcă armata lor biruitoare în trecut e silită să-şi dovedească

vrednicia, luptînd în spatele întăriturilor taberei. De aceea au primit şi ei de la comandanţii lor mult aşteptatul semnal de atac.

Abia ieşiseră o parte din unităţi pe porţile taberei, în care timp ceilalţi le ocupau numaidecît locul, ca să se păstreze ordinea în formaţie, cînd consulul roman şi porni asaltul, înainte ca duşmanul să fi avut vreme să intre în dispozitivul de atac cu toate efectivele sale. În această fază de pregătire, cînd vrăjmaşul nu era încă pe deplin desfăşurat, fiindcă nu izbutiseră să iasă pe porţi toate unităţile, consulul roman dezlănţuie un atac cu o nemaipomenită îndîrjire. Scoţînd strigăte năprasnice, romanii s-au năpustit cu un nespus avînt asupra vrăjmaşului, stîrnind groaza în rîndurile lui.

Duşmanul şovăie în mişcări, intrînd în derută. Toţi se uită în toate direcţiile temători, ca să vadă ce fac ai lor. Din primul asalt, aequii şi volscii încep să dea înapoi, apoi însă încet, încet, îşi revin în fire, mai ales cînd îi mustră şi comandanţii lor. Cum e cu putinţă ca ei, care au fost învingători pînă acum, să dea înapoi în faţa unor învinşi? Şi atunci pornesc la atac, restabilind lupta pe întreg frontul.

LXI Pe de altă parte, consulul roman îşi îndeamnă ostaşii săi „să-şi aducă aminte că în cursul acestei zile ei luptă pentru prima oară liberi, pentru libertatea patriei lor. Pentru ei vor cîştiga biruinţa de astă dată, nu pentru decemviri. Astăzi armata romană nu mai e condusă de netrebnicul Appius, ci de însuşi consulul Valerius, urmaşul eliberatorilor patriei sale, el însuşi un luptător care şi-a dat prinosul la libertatea ei. De aceea se cuvine ca ostaşii săi să-i arate că în luptele dinainte au stat cu mîinile în sîn şi n-au învins din pricina comandanţilor, nu a lor. Într-adevăr, e ruşinos faptul că în ţară cetăţenii au dovedit mai mult curaj ca pe front împotriva vrăjmaşilor, dar şi temeiul a fost mai adînc, fiindcă s-au temut pentru libertatea lor. O pricină a fost Virginia, a cărei frumuseţe şi neprihănire erau o primejdie pentru ea, în vreme de pace. Un alt motiv a fost şi Appius, primejdios pentru oricine datorită desfrîurilor sale. Dar dacă soarta va voi ca războiul să se sfîrşească altfel decît nădăj-

duieşte el, atunci copiii lor vor fi năpăstuiţi de atîtea mii de vrăjmaşi. El nu vrea să facă nici un fel de proorocire, cîtă vreme ştie că nici Jupiter, şi nici tatăl lor, Marte, nu vor lăsa să se întîmple vreo nenorocire, atîta vreme cît Roma e sub scutul lor".

Valerius le mai aminteşte apoi de Aventin şi de Muntele Sacru. Le cerea ostaşilor săi „să-şi păstreze neştirbită libertatea şi puterea dobîndită cu cîteva luni mai înainte şi să-i arate lui că romanii, după izgonirea decemvirilor, au mai departe aceeaşi fire şi aceeaşi bărbăţie pe care au avut-o mai înainte de numirea acestor decemviri. Vitejia poporului nu poate da înapoi acum, cînd acesta se bucură de legi deopotrivă cu patricienii".

Astfel de cuvinte au fost rostite de consul între drapelele pedestrimii. Porneşte apoi spre cavalerie, unde la fel spune următoarele:

„Haideţi, tineri romani, să-i întreceţi în vitejie pe pedestraşi, ca să aveţi parte de o cinstire şi de răsplată mai mare ca a lor. Sînt convins că la prima ciocnire cu noi, duşmanul îşi va pierde cumpătul, luînd-o la sănătoasa. Cînd veţi vedea că vrăjmaşul a fost respins, daţi frîu liber cailor, împrăştiaţi-l şi lichidaţi-l în cîmpie. Potrivnicul nu va fi în stare să înfrunte atacul nostru. De pe acum se vede cît şovăie, prefăcîndu-se doar că se împotriveşte".

Cavaleria romană dă pinteni cailor şi străpunge linia duşmanului, care fusese dată peste cap de pedestrime. Spărgînd frontul şi punînd în învălmăşeală şirurile formaţiilor inamice, cavaleria romană ajunge pînă la ariergarda lui. O parte din escadroane face o manevră de învăluire a adversarului prin intervalul liber; astfel îi taie retragerea duşmanului, care o luase la fugă în toate părţile, şi îl împinge îndărăt spre tabără, înspăimîntîndu-l prin galopul nebun al cailor încoace şi încolo. Tot greul bătăliei l-a dus consulul cu pedestrimea lui înăuntrul taberei acquilor şi volscilor, care au căzut în mîinile romanilor după un măcel îngrozitor. Romanii au avut parte de o pradă uriaşă.

Despre această bătălie s-a dus vestea nu numai la Roma, ci şi în ţara sabinilor, unde se afla cealaltă armată romană.

Scanned with CamScanner

La Roma, această biruinţă a fost sărbătorită cu mare bucurie, iar în tabăra romană din ţara sabinilor a fost prilej de îmbărbătare şi îndemn ca să-i imite în ispravă. Şi Horatius reuşise să ridice moralul romanilor, fie prin incursiuni rapide, fie prin ciocniri mai uşoare, date cu pîlcuri mai mici de soiul trupelor de şoc, ca să-i deprindă pe ostaşi cu mişcări repezi şi să-şi recapete încrederea în puterile proprii, şi în acelaşi timp să-şi aducă aminte că înfrîngerea suferită mai înainte a fost pricinuită de reaua conducere a decemvirilor.

Micile lupte îi pregăteau pe romani pentru nădejdea marei biruinţe care avea să vină cît de curînd. La rîndul lor, şi sabinii, făloşi de izbînzile lor dobîndite anul trecut, nu mai conteneau cu provocările, îmboldindu-i mereu pe romani: „de ce pierd vremea numai cu lupte de hîrţuială cu slabe efective, fiţiindu-se înainte şi înapoi, şi caută să obţină decizia acestui război de mari proporţii prin numeroase ciocniri de mică însemnătate? Să îndrăznească o dată să-i înfrunte pe tot frontul şi să-şi încerce norocul într-o singură bătălie".

LXII La rîndul lor, şi romanii, întărîtaţi de aceste provocări, se aprinseseră, mai ales că acum căpătaseră destul curaj. „Cealaltă oaste se va întoarce biruitoare în triumf, la Roma, pe cînd ei stau pe loc şi rabdă toate ocările vrăjmaşilor. Dacă ei acum nu sînt deopotrivă cu duşmanul în forţe, cînd au să mai fie vreodată?" Cînd consulul a simţit aceste frămîntări în sufletul soldaţilor săi, şi-a strîns armata la adunare, rostind următoarele cuvinte:

„Ostaşi! Cred că aţi auzit cum au mers treburile la Algidus. Armata poporului roman liber, aşa cum se cuvenea, a fost la mare înălţime. Biruinţa a fost cîştigată şi datorită însuşirilor de comandant ale consulului, dar mai ales datorită vitejiei ostaşilor săi. Cît mă priveşte pe mine, eu am de gînd să vă arăt atîta bărbăţie şi să vă dovedesc atîta pricepere la conducere, în măsura în care şi voi veţi fi în stare să mă însufleţiţi. Acest război mai poate fi tărăgănit, spre folosul nostru, dar poate fi curmat şi mai devreme. Dacă noi sîntem nevoiţi să-l tărăgănim, în măsura în care creşte şi vitejia şi nădejdea voastră de biruinţă pe zi ce trece, şi eu îmi dau prinosul

meu prin disciplina militară severă pe care v-am impus-o. Dacă aveţi destulă tărie în voi şi sînteţi pe deplin hotăriţi să porniţi odată la lupta cea mare, haideţi, scoateţi un strigăt de luptă care să se audă pînă-n toarta cerului, ca semn al voinţei de luptă şi al vitejiei voastre".

Atunci romanii scot un strigăt, de parcă a trăsnit tot văzduhul. Atunci Horatius le urează noroc ostaşilor săi, pentru că a hotărît să dezlănţuie bătălia a doua zi. Tot restul zilei a trecut făcîndu-se pregătirile atacului şi punerea la punct a armelor.

A doua zi, sabinii, setoşi de luptă de atîta vreme, cînd au observat că armata romană se aşază în formaţie de atac, înaintează şi ei în formaţie de luptă. Bătălia s-a desfăşurat între ostaşii a două armate care aveau încredere deplină în forţele lor proprii, una mîndră de gloria sa, obţinută cu prilejul atîtor biruinţe din vremuri străvechi şi de totdeauna, cealaltă, plină de fală pentru izbînda cîştigată de curînd.

Sabinii au adăugat la puterea braţului lor şi un plan bine chibzuit: au păstrat în rezervă o sumă de unităţi cu efective de 2000 de oameni, pentru a-i arunca în toiul bătăliei, la aripa stîngă, atunci cînd sorţii de izbîndă vor fi deopotrivă pentru ambele tabere, pentru ca să-i strîmtoreze pe romani, şi în felul acesta să dobîndească biruinţa.

Într-adevăr, rezervele vrăjmaşe aruncate în luptă au stîrnit un moment greu pentru romani, prin atacul dezlănţuit din coastă asupra aripii romane, reuşind aproape să-i învăluie pe romani. Şi atunci cei aproape 600 de călăreţi ai celor două legiuni romane sar deodată de pe cai şi aleargă în sprijinul romanilor aflaţi la strîmtoare şi care începuseră să dea înapoi. În felul acesta, printr-o intervenţie la momentul potrivit, consulul reuşeşte să restabilească situaţia. Pedestraşii, oarecum ruşinaţi, sînt înflăcăraţi din nou. Pedestrimea romană se simţea oarecum stînjenită pentru că escadroanele de cavalerie erau nevoite să lupte şi ca pedestraşi, schimbîndu-şi tactica de luptă, şi ca unităţi de călăraşi, pe cînd pedestrimea nu era în stare nici măcar în lupte corp la corp să fie deopotrivă cu călăreţii coborîţi de pe cai.

Scanned with CamScanner

LXIII Şi atunci fiecare parte a armatei revine la formaţia sa şi la rostul său, pe care le lăsase deoparte, de nevoie. În cîteva clipe, nu numai că frontul roman s-a restabilit complet, dar acum sabinii au început să dea înapoi la flancul stîng. Cavaleria romană, sub sprijinul pedestrimii sale proprii, îşi ia din nou în primire caii; într-un galop nebun zboară acum la cealaltă aripă a frontului, vestind tuturor biruinţa cîştigată. Şi îndată porneşte năprasnic într-un nou iureş asupra duşmanului intrat în panică, fiindcă acesta tocmai la flancul unde credea că e mai puternic şi mai stăpîn pe situaţie fusese dat peste cap.

Vitejia ostaşilor romani a fost la înălţime mai mult ca în oricare altă luptă. Dar şi consulul nu a fost mai prejos. Cu mintea lui ascuţită şi prevăzătoare, era pretutindeni. Horatius îi îmbărbăta pe unii, îi mustra pe alţii, îi lăuda pe cei bravi, intervenind acolo unde lupta era mai grea. Şi tot vitejia a fost aceea care a desăvîrşit opera. Luptătorii erau îmbărbătaţi şi îndîrjiţi, unii prin mustrări, alţii prin laude. Sabinii, împrăştiaţi de-a valma pe toate ogoarele, şi-au lăsat tabăra pradă romanilor. De-acolo romanii şi-au luat înapoi toate bunurile pierdute cu prilejul pustiirii teritoriului lor, pe cînd la Algidus s-au găsit numai bunurile prădate de la aliaţi.

În cinstea acestor biruinţe cîştigate în două bătălii, pe fronturi deosebite, senatul a decretat cu strîngere de inimă slujbe de mulţumire, numai pe timp de o zi, în cinstea celor doi consuli. Poporul, în mare număr şi din imbold propriu, s-a dus să dea prinos zeilor şi să se roage pentru consuli şi în ziua următoare. Această purtare a poporului şi această recunoştinţă a lui faţă de cei care binemeritau au rămas de pomină.

Consulii, din propriu îndemn, potrivit unei înţelegeri între ei, au venit la Roma într-una din cele două zile, convocînd senatul în Cîmpul lui Marte. Acolo, după ce au făcut darea de seamă asupra campaniilor desfăşurate de ei, au adus aspre mustrări fruntaşilor senatului, pentru şedinţele pe care patricienii le-au ţinut, avînd drept ţel stîrnirea panicii în rîndurile armatei. Începînd de la această dată, ca să nu mai existe nici o bănuială pentru locul unde senatorii ţin şedinţele, consulii au

convocat senatul în livada lui Flaminius, unde se găseşte astăzi templul lui Apolo[71] (care pe atunci se numea Piaţa lui Apolo). Deoarece majoritatea senatorilor nu era de părere să se încuviinţeze sărbătorirea prin purtarea în triumf a celor doi consuli, tribunul poporului L. Icilius a adus dezbaterea acestei chestiuni în faţa adunării poporului; acolo au luat cuvîntul mulţi vorbitori, între care mai ales C. Claudius răcnea cît îl ţinea gura:

„Amîndoi consulii vor să-şi sărbătorească triumful asupra patricienilor, nu asupra vrăjmaşului biruit dinafară. Consulii pretind recunoştinţă poporului pentru meritele lor personale şi pentru ajutorul dat unor anumiţi tribuni, nu pentru vitejia arătată pe frontul de luptă. Înainte vreme, niciodată nu s-a sfădit nimeni în adunarea poporului pe temeiul triumfului. Întotdeauna au fost lăsate pe seama senatului aprecierea şi hotărîrea acestor onoruri. Nici măcar regii n-au îndrăznit să se atingă şi să micşoreze însemnătatea şi vaza autorităţii ordinului senatorial. De aceea, tribunii să nu se mai vîre în toate treburile statului, rezolvînd numai ei totul, cu puterea pe care o au ei la îndemînă, aşa fel, încît senatului nu-i mai rămîne să mai facă nimic în privinţa afacerilor publice. Numai atunci va fi statul liber şi scăpat de orice primejdie, şi numai atunci legile vor fi deopotrivă, cînd fiecare ordin îşi păstrează drepturile şi vaza sa".

Cu toate că au mai vorbit în acelaşi sens şi alţi senatori din rîndurile celor mai vîrstnici, totuşi toate triburile romane au primit şi votat propunerea lui Icilius. Atunci a fost cel dintîi caz cînd s-a acordat sărbătorirea purtării în triumf unor comandanţi romani, fără încuviinţarea senatului şi numai din porunca poporului.

LXIV Această biruinţă cîştigată de tribuni şi de popor a întrecut în oarecare privinţă măsura, deoarece tribunii s-au înţeles ca să fie realeşi în funcţie tot ei, şi în acelaşi timp. Ca să nu fie învinuiţi că trag spuza numai pe turta lor, au propus să prelungească mandatul şi consulilor. Tribunii îşi întemeiau această măsură pe înţelegerea dintre patricieni, prin

care erau atinse drepturile poporului, în urma atitudinii jignitoare față de cei doi consuli:

„Ce s-ar întîmpla dacă alți consuli ar ataca pe tribuni prin mijlocirea cetelor de partizani ale patricienilor, acum cînd legile lor abia s-au înfiripat, nefiind încă destul de întărite? Să ia aminte cetățenii că nu vor fi de-a pururi consuli de ispravă ca Valerius și Horatius, care fără să pregete, au sărit în ajutorul poporului roman, să-i apere libertatea".

Din întîmplare, și tocmai la timpul cel mai potrivit, sorții de a prezida adunarea poporului în vederea alegerilor au căzut asupra tribunului M. Duilius. Acesta era un om cît se poate de cumpănit, care își da bine seama de potopul de ură pe care-l poate stîrni prelungirea dregătoriei unui înalt magistrat al statului. Fiindcă colegii săi de tribunat îi cereau, dimpotrivă, să lase libertate deplină ca să se voteze pe triburi această propunere, sau, dacă nu vrea, atunci să lase pe seama celorlalți colegi soarta alegerilor, Duilius a declarat că el nu va ține seama de niciunul din vechii tribuni.

Motivul invocat de tribuni era că aceste alegeri sînt făcute după voia patricienilor, și nu potrivit spiritului legilor. Pe acest temei a izbucnit o sfadă aprigă între ei. Atunci, Duilius, cerînd părerea consulilor, chemați să prezideze adunarea poporului și întrebîndu-i ce gînduri au la viitoarele alegeri consulare, aceștia au răspuns că tot ei vor prezida alegerile și pentru noii consuli, și atunci Duilius, negăsind susținători între colegii săi de tribunat, pentru o soluție care să nu apară nepotrivită în adunarea poporului, plecă împreună cu consulii.

Cînd consulii se înfățișară adunării poporului fură întrebați: dar dacă poporul roman îi va alege din nou în înalta dregătorie, în semn de recunoștință pentru faptul că prin ei poporul și-a redobîndit libertatea, și în amintirea slavei dobîndite pe cîmpul de luptă? Atunci consulii au răspuns că hotărîrea lor luată mai înainte rămîne nestrămutată. Duilius a adus elogii ambilor consuli, fiindcă nu stăruie să se meargă pe urmele decemvirilor.

Tot el a fost acela care a prezidat alegerile noilor tribuni. După ce au fost aleși cinci tribuni, Duilius a dizolvat adunarea poporului, din pricina excesului de zel al celorlalți nouă tribuni interesați, care candidau din nou pe față, deoarece ceilalți can-

Scanned with CamScanner

didaţi nu împliniseră numărul de voturi necesare. Şi atunci Duilius n-a mai convocat adunarea poporului pentru alegeri suplimentare. El arăta că litera legii a fost împlinită, fiindcă legea nu prevede să se fixeze în vreun fel numărul tribunilor, ci stabileşte numai atît: alegerea de tribuni. Tot legea dă îndrumări ca înşişi tribunii aleşi să-i înlocuiască pe cei care lipsesc. Şi atunci el citi un paragraf al legii, care prevede următoarele: „Dacă eu voi propune zece tribuni ai poporului, şi dacă totuşi veţi alege mai puţin de zece tribuni, aceia pe care colegii lor îi vor coopta să devină tribuni legitimi, potrivit aceleiaşi legi, cu aceleaşi puteri ca şi aceia pe care îi veţi alege astăzi".

Duilius a stăruit pînă la capăt, susţinînd că republica nu poate avea o dată 15 tribuni, şi şi-a depus mandatul. Totuşi, el a reuşit să înfrîngă poznirile egoiste ale colegilor săi, fiind apreciat şi privit cu aceiaşi ochi şi de patricieni, şi de popor.

LXV Noii tribuni ai poporului au făcut pe voia senatului în ce priveşte cooptarea celorlalţi tribuni care mai trebuiau, alegînd în numărul lor şi doi patricieni, pe foştii consuli Spurius Tarpeius şi pe A. Aterius. Noii consuli aleşi Lar Herminius şi Titus Virginius Caelimontanus, oameni dintr-o bucată, nu părtineau nici pe unii, nici pe ceilalţi. În vremea aceasta domnea liniştea şi în ţară, şi dincolo de hotare.

Tribunul poporului L. Trebonius era îndîrjit împotriva patricienilor, pe care îi învinuia că s-au vîrît, în rîndurile tribunilor cooptaţi, prin înşelătorie. El susţinea că înşişi colegii săi de tribunat au săvîrşit un act de trădare faţă de popor, şi de aceea a făcut următoarea propunere: „Acela care va propune ca poporul roman să-şi aleagă tribunii săi, să o propună pînă la completarea numărului de zece tribuni".

L. Trebonius, pe toată durata tribunatului său, n-a încetat o clipă atacurile împotriva patricienilor, de aceea a primit porecla de Trebonius cel Aspru.

Apoi au fost aleşi consuli Marcus Geganius Macerinus şi Caius Iulius, care au potolit atmosfera învrăjbită între tribunii îndîrjiţi şi grupul senatorilor tineri. Noii consuli s-au purtat cu înţelepciunea cuvenită, fără să se atingă nici de puterea

Scanned with CamScanner

tribuniciană şi nici de demnitatea senatului. Ei au reuşit să liniştească şi poporul agitat pe temeiul mobilizării armatei, pentru războiul cu aequii şi volscii, dîndu-le cetăţenilor asigurări că dacă în Roma domneşte pace şi linişte, şi peste hotare va fi la fel, fiindcă nici duşmanii nu vor îndrăzni să-i mai tulbure. Numai dezbinările şi vrajba între cetăţeni dau prilej vrăjmaşului ca să se înfigă la învălmăşeală şi să profite ca la pomană.

Grija de a fi pace dincolo de hotare şi preocuparea de a se bucura toată lumea de linişte şi pace au fost pricina care i-a îndemnat pe consuli să năzuiască la înfăptuirea armoniei din sînul întregului popor. Însă întotdeauna cînd o tabără reuşeşte să se ridice şi să pună mîna pe putere, o apasă şi o prigoneşte pe cealaltă. Poporul abia se potolise, cînd de astă dată a început vrajba grupa senatorilor tineri, care căuta cu tot dinadinsul pricini de a face nedreptăţi şi a aduce jigniri poporului.

Ori de cîte ori tribunii veneau în ajutorul celor obidiţi şi prigoniţi din clasele de jos, patricienii săreau ca arşi. Nici tribunii poporului n-au fost cruţaţi de loviturile patricienilor, îndeosebi în ultimele luni ale anului, cînd patricienii îndesau întrunirile şi consfătuirile dintre ei, în scop de a-şi asigura întîietatea la cîrma statului, în timp ce tribunii, dimpotrivă, slăbeau din dîrzenie, fiindcă, de, în curînd aveau să fie simpli cetăţeni, şi atunci se gîndeau că va fi vai şi amar de capul lor.

Singura nădejde a poporului era găsirea unor tribuni pe măsura lui Icilius, fiindcă în ultimii doi ani reprezentanţii pe care i-a avut poporul au fost tribuni mai mult cu numele. Grupa senatorilor mai bătrîni căutau oarecum să ţină în frîu şi zăbală pe cei tineri, ca să nu o ia prea razna. Cu toate că vedeau că uneori aceştia depăşesc măsura, totuşi senatorii vîrstnici preferau să atîrne în joc cumpăna de partea lor, din pricina marii cutezanţe a taberei potrivnice, fiind convinşi că tot mai bine e să fie ei mai îndrăzneţi, fiindcă, la urma urmei, tot patricienii sînt aceia care profită.

Este aşa de greu să se înfăptuiască şi să se menţină în lume echilibrul! Cu o tabără se întîmplă la fel ca şi cu un om, care, dacă reuşeşte să se ridice asupra celorlalţi, mai vrea

să înfăptuiască tot el şi egalitatea dintre oameni, însă, cînd ajunge tare şi mare, nu numai că uită de făgăduieli, ci la rîndu-i caută să-l asuprească şi să-l prigonească pe aproapele său, căzut în restrişte. Păzindu-se să nu se teamă de semenii lor, aceşti oameni ajung în cele din urmă să fie ei temuţi.

Atunci cînd reuşim să scăpăm din greutăţi prin luptă, zbuciumul, necazurile şi nedreptăţile le punem în cîrca altora, ca şi cum aceasta ar fi ursita omului: să facă numai rău şi numai nedreptăţi semenului său şi să îndure numai rău şi nedreptăţi de la aproapele său.

LXVI Apoi au fost aleşi consuli T. Quinctius Capitolinus, pentru a patra oară, şi Agrippa Furius. În vremea lor n-au fost nici frămîntări în ţară şi nici războaie în afară. Totuşi, şi unele şi altele mocneau sub cenuşă, ameninţînd să izbucnească cît de curînd.

Neînţelegerile dintre cetăţeni nu puteau fi înăbuşite mai multă vreme, din pricina îndîrjirii tribunilor şi poporului împotriva patricienilor, fiindcă, ori de cîte ori vreunul din nobili era chemat în faţa judecăţii, izbucneau mereu ura şi harţa între popor şi patricieni. Cum mijeau zorile conflictului între cele două tabere, ca un făcut au pus mîna pe arme şi au început ostilităţile şi aequii, şi volscii, de parcă le-ar fi dat cineva semnalul că acum e momentul! Aceste două noroade fuseseră stîrnite să pornească războiul mai ales de căpeteniile lor lacome de pradă, care le spuneau:

„Romanii n-au putut strînge armata vreme de doi ani încheiaţi, fiindcă poporul a refuzat să se supună poruncii de chemare sub drapel. Aceasta e pricina pentru care n-a fost trimisă împotriva lor nici o armată romană. Însuşirile ostăşeşti se pierd treptat cîtă vreme e prea mare anarhia în republica romană, unde toată lumea îşi face de cap. Roma demult a încetat să mai fie preţuită ca o patrie a tuturor cetăţenilor ei. Acum s-a întors roata norocului, pentru că toată ura şi vrăjmăşia pe care le-au nutrit romanii în ciocnirile cu alte neamuri s-au întors acum cu vîrf şi îndesat asupra lor înşile. Acum e momentul potrivit să fie doborîţi aceşti lupi orbiţi de furia lor turbată".

Scanned with CamScanner

Concentrîndu-şi ambele armate, ca să-şi alcătuiască un front comun, aequii şi volscii au pustiit mai întîi satele şi holdele ţinuturilor romane în lung şi-n lat. Apoi, fiindcă au observat că nu li se opune nici o rezistenţă de nicăieri, din care cauză toţi aţiţătorii la război din ţările duşmane săreau în sus de bucurie, s-au apropiat de zidurile Romei însăşi, pustiind totul în cale. Vrăjmaşul a ajuns pînă la poarta Esquilină, pîrjolind totul; în batjocură, învederau prin aceste acţiuni tuturor că nu se sinchisesc nici de Roma, nici de poporul roman. Fiindcă nu s-a luat nici o măsură de represalii împotriva duşmanului, care în văzul tuturor cetăţenilor şi-a cărat netulburat prăzile capturate şi apoi s-a întors către ţara lui, ajungînd în oraşul Corbio, unde a instalat tabăra, consulul Quinctius a convocat poporul la adunare.

LXVII Analiştii ne-au transmis cuvîntarea lui Quinctius, în care acesta a spus următoarele:

„Cetăţeni! Cu toate că nu mă simt cu nimic vinovat şi cu nici o pată pe conştiinţă, totuşi m-am prezentat în faţa voastră cu obrajii înroşiţi de ruşine, pentru faptul acesta pe care şi voi îl cunoaşteţi prea bine şi pe care îl vor şti şi urmaşii noştri, că aequii şi volscii, două neamuri care nu sînt nici măcar deopotrivă cu hernicii, s-au apropiat înarmaţi pînă la zidurile cetăţii Romei. Şi tocmai în vremea aceasta, cînd eu sînt pentru a patra oară consulul republicii romane, noi nu ne-am clintit un pas din bîrlogul nostru, ca să-i învăţăm minte pe vrăjmaşi!

Dacă aş fi ştiut că sînt ameninţat să mă prăvălesc în această ruşine şi ocară, nu m-aş fi dat înapoi să primesc surghiunul şi nici moartea, cîtă vreme nu se dă nici o preţuire omului care fuge de propria-i ţară. (Însă n-am făcut-o, fiindcă, aşa cum se duce viaţa astăzi, cînd omul e sub cîrma vremurilor, sufletul omenesc nu mai e în stare să-ţi îndrumeze dinainte în ce fel se cuvine să porneşti pe calea cea bună). De aceea, dacă duşmanul ar fi avut la îndemîna lui acele arme care făceau de strajă la porţile noastre, credeţi voi că Roma nu putea fi cucerită chiar sub consulatul meu? Am avut parte de atîta cinstire în viaţă! Am trăit mai mult decît s-ar fi cuvenit. Trebuia să-mi sfîrşesc viaţa după al treilea consulat!

însă vă întreb: pe cine dintre noi ne-au socotit dușmanii mai netrebnici, disprețuindu-ne: pe noi consulii sau pe voi cetățenii? Dacă vina e de partea noastră, a consulilor, luați-ne puterea din mînă, ca unor nemernici, îndepărtîndu-ne de la cîrma țării! Și dacă e prea puțin numai această măsură, atunci dați-ne o osîndă pilduitoare! Dar, dacă voi sînteți de vină, atunci, o cetățeni! nu știu dacă ar putea fi vreun zeu sau vreun om pe pămînt, care să vă dea pedeapsa cuvenită pentru păcatele voastre. Aveți să vă căiți, în curînd, amarnic de cele ce-ați făcut!

Vrăjmașii însă n-au disprețuit nici ticăloșia voastră, și nici n-au avut prea mare încredere în forța brațului lor, fiindcă știu prea bine de cîte ori au fost ei înfrînți și puși pe fugă. Știu prea bine că de atîtea ori le-au fost cucerite tabere, de atîtea ori au fost pedepsiți cu confiscarea ținuturilor lor, de atîtea ori au fost trimiși sub jugul umilinței. Dușmanii v-au cunoscut bine pe voi și știu prea bine cît le prețuiește și pielea lor. Otrava care macină, surpă și nimicește republica noastră e zavistia și dezbinarea dintre cele două tabere de cetățeni, sînt neînțelegerile și vrajba dintre patricieni și popor. Acestea au fost temeiurile care au ridicat dușmanului moralul, care le-au nutrit cutezanța și le-au crescut încrederea în puterile lor, fiindcă nici noi patricienii nu ne mai săturăm de putere, și nici voi nu mai aveți măsură cu libertățile voastre.

În același timp simțiți scîrbă și silă de dregătorii patricieni, iar la rîndu-le, aceștia, de dregătorii plebei. În numele cerului, unde vreți să ajungeți, cetățeni? Ați dorit să aveți tribuni ai poporului? I-aveți, fiindcă noi ne-am încovoiat spinarea în fața voastră, pentru a avea odată în țară liniște și pace. Ați poftit să aveți decemviri? Noi, patricienii, am îngăduit să se creeze și această dregătorie. V-ați plictisit și scîrbit și de decemviri? Tot noi am fost aceia care i-am silit să plece din funcție. Deoarece ura voastră rămăsese mai departe la fel de înverșunată împotriva acelorași decemviri, ajunși acum simpli cetățeni, am răbdat ca unii din ei să-și piardă viața, iar alții să pornească pe drumul pribegiei, fiind surghiuniți cei mai vrednici și mai nobili dintre patricieni.

Scanned with CamScanner

Aţi vrut să vă înfiinţaţi din nou tribunii voştri? Am îngăduit şi aceasta. La fel am îngăduit să fie aleşi consuli şi din rîndurile voastre, cu toate că socoteam că nu-i bine să ni se încalce drepturile noastre. Am ajuns s-o vedem şi pe aceasta, ca noi, patricienii, să vă oferim un înalt dregător pentru trebuinţele şi interesele voastre. Am răbdat mereu şi mai răbdăm şi astăzi, în continuare, să recurgeţi la sprijinul tribunilor, pentru ca să aveţi parte de dreptul de apel la popor. Am îngăduit ca hotărîrile poporului să se identifice cu decretele senatoriale, pe temeiul că toţi oamenii sînt deopotrivă în faţa oamenilor, şi deci şi legile trebuie să fie egale. Am suportat şi suportăm încă şi astăzi să ne vedem şi legile noastre strivite şi înăbuşite!

Cînd se va isprăvi odată cu zavistia, vrajba şi dezbinările dintre noi? Oare nu va fi cu putinţă vreodată să înfăptuim o singură cetate, o singură patrie pentru toată suflarea poporului roman?[72]. Noi, patricienii, cu toate că am fost înfrînţi de voi, stăm potoliţi şi liniştiţi, avînd sufletul mai împăcat decît voi care ne-aţi biruit. Nu e de-ajuns că ne temem de voi? Aţi ocupat Aventinul în faţa ochilor noştri. Sub nasul nostru aţi pus stăpînire şi pe Muntele Sacru. În schimb, acum, niciunul din voi nu mişcă măcar un deget, deşi vrăjmaşul a ajuns aproape să ne ocupe cartierul Esquilin, iar volscii au îndrăznit aproape să se urce pe parepetele şi meterezele zidurilor noastre. Voi v-aţi înarmat braţul vostru împotriva noastră, nu împotriva duşmanului!

LXVIII După ce aţi înconjurat din toate părţile clădirea senatului, după ce aţi învrăjbit împotriva noastră întreg forul, încît nu mai cutezăm acum să mai călcăm pe acolo, şi după ce aţi umplut temniţa cu fruntaşii patricienilor, haideţi măcar acum şi porniţi dincolo de poarta Esquilină! Haideţi şi luptaţi cu curaj şi îndîrjire împotriva duşmanului! Sau, dacă vă lipseşte această îndrăzneală, aruncaţi-vă măcar ochii şi priviţi de pe zidurile Romei ogoarele şi satele voastre trecute prin foc şi sabie, bunurile voastre prădate şi duse de vrăjmaşi în ţara lui! Priviţi-vă vetrele voastre prefăcute în scrum şi cenuşă!

Scanned with CamScanner

Dar la urma urmei, numai cu bunurile obşteşti stăm mai rău, aţi spune voi. Numai ogoarele sînt pîrjolite; doar cetatea e împresurată, iar gloria războiului a trecut de la noi în mîinile vrăjmaşului: asta e tot!

Ce spuneţi? Dar bunurile voastre în ce stare sînt? Dar fiecare dintre voi aţi fost încunoştinţaţi ce pagube uriaşe v-a pricinuit vrăjmaşul la căminul şi ţarina fiecăruia dintre voi! Ce v-a mai rămas la îndemînă acasă? Cu ce aveţi să vă mai umpleţi hambarele goale, pentru la iarnă? Cum o să luptaţi cu foametea? Au să vi le umple tribunii voştri şi au să vă înapoieze ei tot ce vi s-a prădat de către duşmani?

Nu, dimpotrivă, ei au să trăncănească mai departe şi o să vă împuie capul cu un potop de cuvinte, spunîndu-vă cîte-n lună şi-n soare, ca să vă săturaţi, aducînd o ploaie de învinuiri fruntaşilor noştri. Au să aducă încă un car de legi şi o să vă copleşească cu adunări peste adunări. Dar din toate aceste adunări nimeni dintre voi nu s-a întors acasă cu un grăunte sau cu un pai în mînă. Ce le-a folosit soţiilor şi copiilor voştri hîra, sfada, patimile şi vrajba dintre dregătorii statului şi particulari? Nu a căzut tot pe capul cetăţenilor ura şi mînia tuturor? Oare aţi uitat că de multe ori nu voi aţi fost aceia care aţi apărat viaţa familiei voastre, prin vitejia voastră, ci alte neamuri v-au ocrotit?

Pe de altă parte, atunci cînd voi vă făceaţi datoria pe frontul de luptă, nu în for, şi cînd eraţi sub conducerea noastră, a consulilor, şi nu a tribunilor voştri, şi atunci cînd pe cîmpul de bătaie strigătele voastre scoase în toiul luptei înspăimîntau pe vrăjmaşi, nu pe patricieni ca la adunarea poporului, nu eraţi tot voi aceia care vă întorceaţi în triumf la vetrele voastre, încărcaţi cu prăzile capturate de la duşmani? Nu eraţi tot voi aceia care aţi căpătat atît pămînt de la ei, nu eraţi tot voi aceia care au fost copleşiţi de bogăţii, cei încărcaţi de slavă, şi pentru voi, şi pentru patrie?

Dar acum tot voi sînteţi aceia care îi îngăduiţi duşmanului să plece împovărat cu bunurile şi averile voastre. N-aveţi decît să vă pironiţi în for, să staţi încremeniţi în adunările voastre şi să vă duceţi mai departe viaţa în for, la fel ca pînă acum. Deşi acum voi fugiţi de luptă, ca tot se va

BIBLIOTECA CENTRALĂ

ţine seai de capul vostru. Ce? Vă era greu să porniţi împotriva aequilor şi volscilor? Războiul bate la porţile cetăţii. Dacă nu-i izgonim, vrăjmaşii vor intra între zidurile cetăţii, vor urca în fortăreaţă şi chiar în Capitoliu, şi vă vor urmări şi-n casele voastre.

De doi ani, senatul dă poruncă să se facă mobilizarea, şi armata să fie trimisă pe front la Algidus, în schimb noi, cetăţenii, stăm acasă cu braţele încrucişate, certîndu-ne între noi ca muierele, bucuroşi că în clipa de faţă e pace, fără să băgăm de seamă că din răgazul şi din această aparentă tihnă se va năpusti în scurt timp asupra noastră un război necruţător, lovindu-ne cu vîrf şi îndesat. Eu ştiu prea bine că se pot spune lucruri mai puţin plăcute ca acestea. Însă pe mine nevoia mă sileşte să spun pe şleau: vreau mai degrabă să mărturisesc adevărul, decît să vă spun ceva ce v-ar face vouă plăcere, cu toate că sufletul mă îndeamnă să nu împing lucrurile prea departe, şi să-mi dau seama ce fac.

Da, cetăţeni, într-adevăr, aş fi vrut să vă fac plăcere cu cele ce vă spun! Să ştiţi însă că orice simţăminte aţi nutri voi faţă de mine, eu totuşi ţin cu tot dinadinsul să scăpaţi de necazuri şi să vă salvaţi viaţa şi familiile. Este în firea lucrurilor ca acela care îşi susţine propria lui cauză în faţa mulţimii, ţine neapărat să fie mai plăcut oamenilor, decît acela care se frămîntă cu toată fiinţa lui, numai şi numai pentru soarta şi binele întregii obşti; afară de cazul că voi vă încredeţi în aceşti pescuitori în apă tulbure şi în aceşti panglicari de bîlci, care pretind că sînt sfetnicii poporului, dar care nu vă lasă liniştiţi nici în timp de război, nici în timp de pace, ca să vă bucuraţi în tihnă şi să nu vă daţi seama că vă aţîţă şi vă pun paie pe foc spre răul vostru. Voi aţi fost scoşi din ţîţîni de ei, numai pentru ambiţiile lor şi năzuinţele spre onoruri şi demnităţi, numai pentru interesele lor, fiindcă, dacă ar observa că nu mai au de lucru, în urma înfăptuirii armonici între clasa de sus şi cea de jos, atunci vor unelti, pentru că ei vor cu orice preţ să devină căpetenii, mai ales în vremuri de restrişte, cînd sînt zîzănii şi ciocniri, nu atunci cînd nu sînt de loc.

Scanned with CamScanner

Dar dacă n-aţi ajuns să simţiţi scîrba de asemenea comedii de bilci, ci vreţi şi voi să îmbrăţişaţi aceste urîte deprinderi, în locul vechilor noastre datini strămoşeşti de a ne păstra cu orice preţ patria, atunci eu nu mă voi potoli pînă cînd nu voi da peste cap şi nu voi răzbi cetele de prădalnici în cîteva zile, zvîrlindu-i din tabăra lor şi punîndu-i pe goană, şi pînă nu voi stîrni groaza războiului, care v-a lăsat pe voi încremeniţi, strămutîndu-l de la porţile şi zidurile cetăţilor noastre spre oraşele lor!"[73]

LXIX Rareori s-a întîmplat ca un tribun al poporului să rostească vreodată o cuvîntare care să zguduie mai mult poporul cum a izbutit consulul, deşi el a vorbit cu atîta asprime şi obidă. Tot tineretul, care era obişnuit să socotească în asemenea împrejurări refuzul de a-şi face datoria sub arme drept cea mai puternică armă împotriva patricienilor, era acum pătruns pînă în cele mai adînci cute ale sufletului de convingerea că trebuie să meargă la război pentru a-şi apăra patria.

Ţăranii în băjenie, despuiaţi de bunurile lor, cu ogoarele pustiite, îmbrăcaţi în zdrenţe şi stropiţi de sînge şi care povesteau întîmplări şi mai îngrozitoare decît acelea auzite şi înfăţişate ochilor şi urechilor cetăţenilor, au stîrnit în tot oraşul o nemaipomenită îndîrjire şi revoltă.

Cînd au ajuns în faţa senatului, toţi cetăţenii erau cu ochii aţintiţi spre Quinctius şi-l priveau ca pe o icoană a virtuţilor şi a demnităţii Romei, ca pe singura fiinţă în stare să spele această cumplită ruşine. Căpeteniile senatului spuneau că vorbele sale rostite au fost la înălţimea dregătoriei sale consulare, la înălţimea atîtor consulate avute, la înălţimea vieţii sale de om vrednic, care s-a bucurat de cinstea şi preţuirea din partea tuturor concetăţenilor pentru isprăvile şi meritele sale deosebite.

Alţi consuli poate că ar fi linguşit poporul, tămîindu-l, trădînd vaza şi demnitatea şi autoritatea senatului, sau s-ar fi năpustit asupra poporului cu tot felul de oprelişti, pentru a-l pleca cu fruntea în ţărînă, sub tîlcuirea că poruncile senatului trebuie îndeplinite fără şovăire de popor. Consulul

T. Quinctius a rostit această cuvîntare demnă de toată lauda, prin faptul că a ţinut seama şi de prestigiul senatului, şi de armonia dintre cele două tabere şi, mai ales, pentru că a avut în vedere vremurile de grea cumpănă.

Senatul adresează lui Quinctius şi colegului său de consulat rugămintea să ia sub scutul lor apărarea republicii; îi roagă pe tribuni să binevoiască să îndepărteze războiul de zidurile Romei, să fie într-o simţire şi un cuget cu consulul, iar poporul să dea ascultare senatorilor, în aceste vremuri de restriste. „Patria, mama noastră a tuturor cetăţenilor, cu lacrimi îi cheamă şi pe tribuni în ajutorul ei, fiindcă ogoarele au fost pîrjolite şi Roma e aproape să cadă în mîinile vrăjmaşului".

Poporul hotărăşte în unanimitate mobilizarea generală. Fiindcă consulii şi-au dat părerea că nu mai e timp să cerceteze cine e scutit sau nu de mobilizare, toţi tinerii să fie prezenţi ziua următoare, în revărsatul zorilor, pe Cîmpul lui Marte. După terminarea războiului va fi destulă vreme ca să se cerceteze cu de-amănuntul pentru care motive nu s-au prezentat la chemarea sub drapel cei care au pretins să fie scutiţi de mobilizare. Acela care nu-şi va motiva lipsa la apel va fi socotit ca dezertor şi tratat ca atare.

Tot tineretul a fost prezent a doua zi pe Cîmpul lui Marte. Cohortele şi centuriile şi-au primit oamenii săi. La comanda fiecărei cohorte au fost însărcinaţi cîte doi senatori. Analiştii au crestat pe răbojul analelor lor ceea ce însemnez şi eu aici, că toate aceste pregătiri s-au săvîrşit atît de grabnic, încît în cursul aceleiaşi zile quaestorii[74] au adus din tezaurul public sumele necesare pentru cheltuielile operaţiunilor militare, iar pe la ceasurile zece dimineaţa legiunile romane au şi fost pornite în marş.

Noua armată a cantonat în prima noapte în jurul celei de a zecea pietre miliare de la Roma, fiind urmată şi de cîteva cohorte de veterani voluntari. Iar în ziua următoare au şi dat de vrăjmaş. Romanii şi-au instalat tabăra în faţa celei vrăjmaşe, la Corbio. A treia zi nu s-a mai întîrziat cu dezlănţuirea atacului, fiindcă romanii erau cît se poate de porniţi împotriva acestor două noroade, care de atîta amar de

vreme i-au necăjit cu atîtea războaie, şi în acelaşi timp romanii erau conştienţi de greşeala pe care au săvîrşit-o, din desperare.

LXX Deoarece în armata romană erau doi consuli cu putere egală, s-a găsit cu cale ca, în asemenea împrejurări atît de grele, să i se acorde lui Quinctius întreaga conducere a armatei, bineînţeles cu aprobarea consulului Agrippa. Această măsură s-a dovedit a fi de cel mai mare folos pentru conducerea unor operaţiuni de mari proporţii.

Quinctius, deşi îl întrecea în însuşiri de comandant pe Agrippa, nu căuta să iasă în ochii nici ai acestuia şi nici ai celorlalţi subalterni că e mare şef, ci se purta cu toată lumea cu toată blîndeţea şi cu toată dragostea. Quinctius le împărtăşea tuturor subalternilor săi planul de luptă. Cu ei a împărţit frăţeşte şi laurii gloriei. El a reuşit să-l ridice şi pe celălalt consul la înălţimea sa. Pe front, Quinctius conduce aripa dreaptă, iar Agrippa pe cea stîngă. Legatul Spurius Postumius Albus primeşte misiunea de a comanda zona de centru a frontului. Celălalt legat, Sergius Sulpicius, primeşte comanda cavaleriei.

Pedestrimea romană a luptat straşnic, dovedind o mare vitejie la flancul stîng, dar şi volscii au opus o rezistenţă îndîrjită. Ser. Sulpicius a reuşit să spargă frontul duşman, pătrunzînd adînc în poziţiile volscilor din sectorul central. De aceea, ca să poată reveni la grosul forţelor proprii, înainte ca duşmanii să se dezmeticească, să-şi refacă rîndurile şi să-şi restabilească formaţiile date peste cap, Sulpicius a găsit cu cale să desfăşoare acum o manevră dibace, atacînd pe duşman din spate. Într-o clipă vrăjmaşul ar fi fost risipit, hotărîndu-se repede situaţia din acest atac din spate, care ar fi stîrnit într-adevăr o îndoită panică, dacă n-ar fi intervenit la timp cavaleria volscilor şi aequilor, punînd în încurcătură pe romani o bucată de vreme. Atunci Sulpicius a strigat tare, ca să-l audă ai săi:

„Nu mai e vreme de pierdut! Dacă ostaşii nu se silesc din răsputeri să răpună cavaleria vrăjmaşului, atunci sînt înconjuraţi de toate părţile şi le sînt rupte legăturile cu for-

Scanned with CamScanner

ţele romane. Nu-i de-ajuns să-i baţi şi să-i pui pe fugă pe duşmani, lăsîndu-i însă teferi şi nevătămaţi, ci trebuie scoşi de tot din luptă, nimicind şi cal, şi călăreţ, ca să le tai orice putinţă de a mai reveni spre poziţie şi de a începe din nou lupta. Volscii nu vor mai fi în stare să le opună o rezistenţă îndîrjită, de vreme ce pe tot frontul pedestrimea duşmană a dat înapoi în faţa avîntului armatei romane".

Cuvintele lui Sulpicius n-au fost rostite de-a surda. Într-un singur iureş, romanii au împrăştiat toată cavaleria potrivnicului. Un mare număr de volsci au fost aruncaţi de pe cai, fiind străpunşi şi ei, şi animalele lor cu lăncile.

În felul acesta s-a sfîrşit bătălia dintre cele două cavalerii. Escadroanele romane rămase libere au dezlănţuit atacul împotriva pedestrimii vrăjmaşe. Au trimis întîi ştafete la consuli, ca să dea de ştire asupra situaţiei, arătîndu-le unde e acum poziţia şubredă a duşmanului. Această ştire a mărit şi mai mult avîntul armatei romane, care e acum biruitoare şi care stîrneşte panică în rîndurile vrăjmaşului. Aequii şi volscii au început să se retragă, fugind în neorînduială.

În sectorul de mijloc încep să se arate lămurit zorii biruinţei, mai ales datorită intervenţiei rodnice a cavaleriei romane. Şi aripa stîngă inamică începe să fie bine zdruncinată. Volscii fură scoşi de pe poziţia lor de armata lui Quinctius. Iar la aripa dreaptă a potrivnicului, sforţările romanilor au fost cele mai grele şi de mai lungă durată.

Aci, consulul Agrippa, plin de încredere în tinereţea sa, în puterea sa şi a armatei sale, cînd a observat că la celelalte sectoare bătălia merge mai bine ca la aripa sa, luînd în mînă un drapel smuls unui stegar, se aruncă unde era învălmăşala mai mare şi duşmanii mai deşi. Ostaşii săi, ca să nu se facă de ruşine şi să nu rămînă mai prejos, s-au năpustit pe urmele lui asupra adversarului. În felul acesta s-a obţinut o biruinţă deplină pe întreg frontul.

Ştafeta venită din partea lui Quinctius la Agrippa îi dă de ştire că el e biruitor şi e gata să pornească atacul şi asupra poziţiilor taberei vrăjmaşe, însă nu vrea să dea un nou asalt înainte de a şti că şi la aripa lui situaţia e bună. Dacă Agrippa a reuşit să dea peste cap pe duşman, atunci toţi să

Scanned with CamScanner

se adune în sectorul său, pentru ca întreaga armată să se bucure de biruință, împărțind frățește prada de război. Agrippa cu armata sa învingătoare s-au bucurat de aceste veşti şi porniră în grabă spre cea din urmă sforțare: cucerirea taberei dușmane. Acolo romanii izbutesc să sară peste parapete fără luptă, deoarece prea puțini dușmani apărau tabăra, dar şi aceştia fură puşi pe fugă în cîteva clipe.

Cei doi consuli conduc acum spre Roma armata lor învingătoare, cărînd o mare pradă capturată. Totodată romanii şi-au recăpătat toate bunurile care le fuseseră luate o dată cu pustiirea satelor şi ogoarelor lor.

N-am găsit menționat de vreun analist dacă cei doi consuli au cerut senatului să le acorde sărbătorirea purtării în triumf şi dacă senatul le-a acordat această distincție, după cum nu s-a transmis nici pricina pentru care li s-a refuzat această îndreptățită cinste. Avînd în vedere noianul vremii scurse, în măsura în care am putut trage şi eu o concluzie, sînt de părere că celor doi consuli le-a fost ruşine să ceară senatului aprobarea triumfului pentru izbînzile cîştigate, care prin însemnătatea lor abia dacă erau pe jumătate față de cele ale consulilor Valerius şi Horatius, mai ales cînd senatul refuzase acestor consuli triumful care fusese repurtat printr-o biruință mult mai strălucită, într-un război dus pînă la capăt, cu trei potrivnici deodată, cu volscii, cu aequii şi cu sabinii. În cazul că Quinctius şi Agrippa ar fi cerut şi ei această cinste, şi n-ar fi dobîndit-o, aceasta ar fi însemnat că meritele le-ar fi fost mai prejos de persoana lor.

LXXI Această binemeritată biruință prin luptă cinstită asupra potrivnicului a fost oarecum adumbrită de judecata poporului chemat ca arbitru într-un litigiu, în legătură cu o delimitare de hotare ale aliaților lor. Aricinii şi ardeații s-au bătut pînă n-au mai putut pentru o bucată de pămînt, şi unii şi alții pretinzînd că le aparține, purtînd războaie după războaie pînă cînd, în cele din urmă, măcinați şi istoviți de atîtea înfrîngeri reciproce, au recurs la arbitrajul poporului roman. Cînd acest litigiu a fost înscris pe ordinea de zi, autoritățile romane au recurs la adunarea poporului.

Scanned with CamScanner

Cu acest prilej s-a iscat o zarvă nemaipomenită. După ascultarea martorilor, fiindcă era nevoie să se convoace comiţiile tribute şi să se treacă la votarea hotărîrii luate pentru rezolvarea acestui caz, s-a ridicat atunci un om din popor, Publius Scaptius, de o vîrstă foarte înaintată, care a spus următoarele:

„Cinstiţi consuli! Dacă mie îmi îngăduiţi să vorbesc de nişte treburi în legătură cu interesele republicii noastre, eu nu voi lăsa ca poporul să fie păcălit, făcînd o greşeală în această privinţă".

Consulii au declarat că n-are rost să se piardă vremea cu trăncănelile unui flecar. Atunci cînd consulii au poruncit să fie îndepărtat de la tribună acesta a început să răcnească cît îl ţineau plămînii: „Se săvîrşeşte un act de trădare a republicii, de aceea apelează la tribuni".

Aşa cum se întîmplă aproape întotdeauna, cînd cei meniţi să conducă destinele noroadelor sînt împinşi şi scoşi din fire de mulţime, în loc să fie ei îndrumătorii maselor, şi tribunii au aprobat lui Scaptius să-şi dea drumul la gură cît poftеşte, şi să spună poporului curios de a auzi noutăţi ce vrea.

El glăsui astfel: „Acum are 83 de ani. El a luptat chiar în acel ţinut, care e acum în discuţie. Pe acea vreme el nu era de loc prea tînăr, fiindcă trecuse de 20 de ani de cînd era sub arme, pe vremea cînd se purta războiul împotriva cetăţii Corioli. De aceea aduce la cunoştinţa tuturor un fapt, poate şters din amintirea oamenilor, dar care lui îi rămăsese bine întipărit: că ţinutul în litigiu a făcut parte din teritoriul Coriolilor şi care, o dată cu cucerirea acestei cetăţi de romani, a fost alipit republicii, făcînd parte din ager publicus roman, potrivit dreptului războiului. El se miră cum de n-au pretins niciodată nici un drept asupra acestui ţinut aricinii şi ardeaţii, cînd se ştie că în trecut n-au avut o asemenea pretenţie niciodată, cîtă vreme Corioli exista ca stat independent. Nădăjduiesc aceste neamuri acum să pună mîna pe el, răpindu-l cetăţenilor romani şi punîndu-l arbitru tocmai pe poporul roman, asupra unui bun care aparţine şi

de drept, şi de fapt Romei? El mai are puţină vreme de trăit, însă n-a putut să rabde ca o bucată de pămînt pe care a cucerit-o cu arma în mînă, ca ostaş, să fie pretinsă de unii care nu o merită. Îşi exprimă indignarea că nu i s-a îngăduit, acum cînd e bătrîn, de către consul să revendice acest ţinut. De aceea, sfătuieşte poporul să nu-l năpăstuiască, despuindu-l de dreptul său".

LXXII Deoarece consulii au observat că Scaptius era ascultat nu numai cu interes şi cu atenţie, dar că a stîrnit şi aplauze în lumea adunată, atunci ei, luînd martori pe toţi zeii şi pe toţi oamenii, au declarat că poporul roman e pe punctul să săvîrşească o fărădelege. Apoi au convocat îndată pe toţi fruntaşii senatului, şi împreună cu aceştia s-au perindat printre şirurile de cetăţeni, mergînd încoace şi încolo, luînd contact cu tribunii şi cu toată lumea, rugîndu-i „să nu săvîrşească o nedreptate, să nu dea un exemplu atît de urît urmaşilor, noroadelor vecine şi aliate, punîndu-se mîna pe un bun ce nu aparţine poporului roman.

Să se ţină seama de acest lucru, mai ales acum, cînd se apelează la arbitrajul cinstit şi fără părtinire al poporului roman, fiindcă, prin luarea cu japca a unei bucăţi de pămînt, mai mult se pierde decît se cîştigă. În acest fel romanii îşi pierd toată prietenia aliaţilor în urma săvîrşirii acestei nedreptăţi. Împuterniciţii celor două neamuri vor aduce la cunoştinţa cetăţenilor lor această nedreptate. O vor răspîndi pretutindeni, în toată lumea. O vor auzi şi aliaţii, şi duşmanii. Ce durere vor simţi aliaţii! Cît de mult se vor bucura vrăjmaşii! Oare romanii cred că popoarele megieşe vor admite ca proprietar al acestui pămînt pe bătrînul palavragiu Scaptius? Într-adevăr, Scaptius se va făli în faţa urmaşilor săi că a făcut o mare scofală, însă poporul roman va juca în istorie rolul unui uzurpator de bunuri şi-al unuia care-şi calcă legămîntul de credinţă, pierzîndu-şi încrederea, de vreme ce îşi însuşeşte bunuri care nu-i aparţin. Ce judecător a procedat în felul acesta, însuşindu-şi în folosul său proprietatea în litigiu? Însuşi Scaptius n-ar face-o, cu toate că i-a dispărut de mult orice simţ al ruşinii".

Scanned with CamScanner

Şi consulii şi patricienii spuneau acestea cu voce tare. De-a surda însă, pentru că întotdeauna lăcomia omenească are mai multă putere! De aceea, şi făptuitorul acestei lăcomii, Scaptius, a biruit atunci. Adunarea poporului, convocată pe triburi, a hotărît următoarele: „Într-adevăr, acest pămînt a făcut parte din ager publicus, şi deci aparţine poporului roman".

Nu se poate tăgădui că altfel ar fi stat lucrurile dacă acest proces ar fi avut la îndemînă un alt judecător. Acum însă nu ne mai rămîne altceva decît să luăm drept bună această sentinţă că, într-adevăr, această bucată de pămînt a aparţinut şi de drept romanilor, cu toate că ruşinea unei asemenea sentinţe nu are vreo îndreptăţire legală. Ceea ce-i însă demn de subliniat este faptul că această nedreptate a apărut mai urîtă patricienilor decît celor două neamuri interesate, aricinilor şi ardeaţilor.

În tot restul anului n-a mai fost nici un fel de tulburare în ţară. Dincolo de fruntarii, nici vrăjmaşii n-au mai făcut vreo mişcare.

Scanned with CamScanner

CARTEA IV

Scanned with CamScanner

I Consulii următori au fost N. Genucius şi C. Curtius[1]. Chiar la începutul anului, tribunul poporului C. Canuleius a propus un proiect de lege[2] pentru încuviinţarea căsătoriilor între patricieni şi plebei. Numai că patricienii susţineau acum că sîngele lor are să se strice, dacă se va amesteca cu cel al poporului, şi-o să se facă acum şi un talmeş-balmeş din legile lor şi ale poporului. Pe de altă parte, tribunii au mai făcut o propunere, care a stîrnit un freamăt de nedescris şi în tabăra aristocratică, şi anume ca patricienii să admită ca unul din cei doi consuli să fie ales din rîndurile poporului. S-a mers atît de departe, încît nouă tribuni şi-au însuşit propunerea unui proiect de lege[3] cu următorul cuprins: „poporul să aibă puteri depline de a-şi numi consulii săi, alegîndu-i fie din rîndurile patricienilor, fie din sînul poporului".

Patricienii credeau, însă, că dacă se ajunge la această înfăptuire vor fi nevoiţi nu numai să împartă puterea supremă a statului cu pătura de jos a poporului, dar se va ajunge pînă acolo, încît cîrma republicii va trece de tot de la aristocraţi la plebei. De aceea, patricienii n-au mai putut de bucurie cînd au auzit că ardeaţii au rupt relaţiile cu republica romană, socotindu-se nedreptăţiţi prin smulgerea bucăţii de pămînt şi prin alipirea ei la teritoriul roman; bucuria aristocraţilor a a fost şi mai mare auzind că şi veienţii au pustiit şi prădat ogoarele de pe lîngă graniţa lor, şi că volscii şi cu aequii erau neliniştiţi din pricina fortificării cetăţii Verrugo de către romani.

Scanned with CamScanner

Patricienii erau atît de porniţi împotriva poporului, încît preferau războiul, cu tot convoiul nenorocirilor, decît o împăcare cu poporul, pentru că pacea cu poporul însemna pentru ei o pată ruşinoasă. De aceea aristocraţia, ca să înăbuşe toate acţiunile şi iniţiativele tribunilor, a găsit cu cale că singura soluţie, cînd e atîta freamăt şi se stîrneşte atîta zarvă cu aceste războaie, este mobilizarea armatei. De aceea dau ordine ca atare, dispunînd pregătirea războiului cu cea mai mare străşnicie; dacă e cu putinţă, să se depăşească chiar proporţiile pregătirilor de război de pe vremea consulului T. Quinctius.

Atunci tribunul poporului C. Canuleius a rostit în senat o scurtă cuvîntare, spunînd că „zadarnic caută consulii să sperie lumea cu gogoriţa războiului; adevărul e că ei caută să îndepărteze poporul de la rostul şi grija lui zilnică: înfăptuirea noilor sale legi. Dar cîtă vreme va fi el, Canuleius, în viaţă, consulii nu vor fi în stare să facă mobilizarea armatei înainte ca poporul să fie sigur că i-au fost votate proiectele de legi, propuse de el şi colegii săi. Şi, fără zăbavă, tribunul a convocat adunarea poporului.

II În timp ce consulii aţiţă senatul împotriva tribunului Canuleius, şi el, la rîndul său, întărîtă poporul împotriva consulilor. Consulii spuneau că „furia turbată a tribunilor a întrecut măsura, şi că ei au ajuns la capătul răbdării. În ţară se arată semnele unui război mai crunt ca acel de dincolo de hotare. Şi aceasta se întîmplă nu atît din vina poporului, cît a patricienilor; de dezlănţuirea lui sînt vinovaţi şi tribunii, dar mai ales consulii. În mod obişnuit, răsplătirea unui cetăţean se face potrivit meritelor sale recunoscute de stat. În felul acesta se evidenţiază oamenii vrednici, şi în timp de pace, şi în timp de război. Roma însă, ca răsplată pentru meritele sale, a avut parte numai de anarhie şi de răscoale.

Profitînd de haos şi de dezordine, fiecare în parte şi toţi deopotrivă şi-au urmărit numai interesele proprii, ajungînd în funcţii de răspundere şi la locuri de cinste. Să-şi aducă aminte patricienii ce autoritate şi vază avea senatul cînd l-au primit din mîinile strămoşilor lor, şi în ce hal de decădere au

să-l lase ei pe umerii copiilor lor! Își vor da ei seama oare cît de fălos are să fie poporul, care o să se înfumureze atît de tare că n-o să-și mai încapă în pene, pentru că a cîștigat atîta vază? Nu se mai poate curma nici azi și nici în viitor această stare de lucruri, cîtă vreme aținătorii acestei stări de dezordine și de anarhie sînt prețuiți și ridicați în slăvi, pentru că isprăvile lor, răscoalele, le-au reușit.

Cu cîtă înverșunare se înfige Canuleius în inima lucrurilor! Vă dați seama cît de departe vrea el să ajungă? Canuleius vrea să înfăptuiască contopirea, într-o apă și-un pămînt, a tuturor neamurilor: învălmășirea în toate domeniile vieții de stat și particulare, în auspicii[4] și în toate, ca să nu mai rămînă nimic curat, nimic neîntinat, pentru ca, dispărînd orice deosebire între oameni, să nu-și mai știe nimeni de rostul său, de unde-și trage obîrșia, cine sînt ai săi, și să nu-și mai cunoască pe-ai săi. Căci ce alt rost au căsniciile rezultate din amestecurile patricienilor cu poporul decît ca să se dea înapoi și să se înjosească biata ființă omenească într-așa hal, cum numai fiarele pădurilor o duc în viața lor de-a valma în vizuini? Pentru ca făptura care se va naște să nu mai știe din ce sînge se trage, cărui altar se închină, și pentru ca să nu mai fie împăcat nici măcar cu soarta sa, de vreme ce jumătate e patrician și jumătate plebeu? Oare e fără însemnătate acest fapt că se învălmășesc și se tulbură toate cele ce aparțin zeilor cu cele ce sînt ale omului?

Iată că acum pescuitorii în apă tulbure se reped și la consulat. La început au ispitit numai să vadă ce iese și numai au adus vorba ca unul din consuli să fie ales din rîndurile poporului. Acum însă cer fățiș ca poporul să-și aleagă consuli pe oricare cetățean îl vrea el, fie că e patrician, fie că e om din popor. Și nimeni nu se mai îndoiește că poporul își va alege pe cei mai zurbagii și pe cei mai uneltitori din rîndurile sale. Așadar, vor fi consuli toți Canuleii și toți Iciliii. Numai că nu o să îngăduie preamilostivul și preaputernicul Jupiter să cadă atît de jos o autoritate și un regim înzestrat cu o putere deopotrivă cu a regilor! Ei, consulii, vor prefera să moară de mii de ori, decît să îngăduie o înjosire atît de mare! Ei sînt convinși că dacă strămoșii lor ar fi presimțit că, în

pofida atîtor cedări neîntrerupte din partea lor, poporul tot nu se va cuminți și nu va sta cu capul plecat în fața lor, ci dimpotrivă, va fi din ce în ce mai pretențios și mai înversunat, ajungînd pînă acolo încît să ceară și ceea ce nu i se cuvine, după ce au izbutit să i se îndeplinească primele cereri, mai degrabă s-ar fi retras din luptă, decît să îngăduie să li se impună aceste legi peste capul lor. Fiindcă ne-am plecat o dată fruntea în fața tribunilor, acum ne-o plecăm mereu. Sfîrșit nu va mai fi niciodată!

Nu pot conviețui laolaltă patricienii cu tribunii. Trebuie să se renunțe sau la tribunat, sau la senat. Mai degrabă acum decît niciodată; deși prea tîrziu, trebuie să punem o dată capăt acestei neobrăzate cutezanțe. Nu e dăunător ca să rămînă de-a pururi nepedepsiți cei care scormonesc mereu și fac numai zizanii, care ademenesc popoarele vecine la război, crezînd că pot profita de slăbiciunea poporului roman? Și după ce că tribunii sînt vinovați că i-au ațîțat pe vrăjmași, tot ei să fie aceia care să se împotrivească la înarmarea cetățenilor? Tot ei să fie aceia care să împiedice apărarea patriei? Și, cu toate că ei sînt aceia care au atras pe dușman încoace, acuma tot ei se împotrivesc înrolării cetățenilor sub drapel, ca să lupte contra vrăjmașului. Numai să îndrăznească tribunul Canuleius să deschidă gura în senat și să spună că el va zădărnici mobilizarea armatei, dacă patricienii nu-i vor aproba punerea în aplicare a legilor lui, prin care să-i înfrîngă de tot pe patricieni!

Poate fi tălmăcită această amenințare altfel decît că tribunul Canuleius în chipul acesta își va trăda patria sa? Oare va încuviința el ca patria să fie împresurată și cucerită de vrăjmași? Atunci ce va spune el, nu poporului roman, ci volscilor, aequilor și veienților? Oare va mai nădăjdui vreodată poporul roman să poată urca pe Capitoliu și în fortăreață, sub conducerea lui Canuleius, cîtă vreme tribunii, o dată cu încălcarea drepturilor și cu nimicirea autorității și prestigiului patricienilor, le-au strivit și înăbușit și bărbăția, și avîntul? Consulii sînt gata să pornească mai degrabă la stîrpirea nelegiuirii concetățenilor lor, decît să ia armele ca să lupte împotriva dușmanilor dinafară!"

III În felul acesta vedeau situaţia consulii şi patricienii. În faţa acestei stări de lucruri, tribunul Canuleius[5] şi-a susţinut cu o îndîrjire şi mai mare legile sale, atacînd şi mai năprasnic pe consul. El a rostit următoarea cuvîntare: „Cetăţeni! Cred că am băgat de seamă, de multe ori şi mai înainte, cu cîtă silă se uită la voi patricienii şi cît de nevrednici vă socotesc patricienii, spunînd că nu meritaţi să trăiţi laolaltă cu ei, în aceeaşi cetate şi între aceleaşi ziduri! Acum observ şi mai bine aceasta, din faptul că s-au năpustit şi au izbucnit cu atîta furie împotriva proiectelor noastre de legi. Noi însă ce le amintim şi ce le răspundem patricienilor, decît că şi noi sîntem cetăţeni ca şi ei, că locuim în aceeaşi patrie, chiar dacă nu avem aceleaşi averi ca ei? Noi cerem, într-un proiect de lege, ca dreptul de a încheia căsătorii, de care se bucură în mod obişnuit vecinii noştri şi străinii de dincolo de hotare, să-l avem şi noi, în aceeaşi măsură. Noi, statul roman, n-am acordat oare dreptul de cetăţenie şi duşmanilor învinşi, deşi, cetăţenia e cu mult mai însemnată decît o căsătorie? În celălalt proiect noi nu aducem nimic nou; nu pretindem altceva decît ceea ce aparţine de drept poporului: cerem ca să beneficiem şi noi de aceleaşi avantaje ca şi patricienii. Cerem ca poporul roman să încredinţeze dregătoriile sale acelor cetăţeni pe care îi vrea el.

Care e pricina pentru care patricienii vor să prăbuşească şi cerul şi să răstoarne şi pămîntul? Pentru ce s-au năpustit împotriva mea, atacîndu-mă cu atîta înverşunare în senat? Să ajungă patricienii pînă acolo, încît să spună că nu-şi vor stăpîni mînia pînă nu-mi vor înfige mîinile în beregată, strigînd în gura mare că puţin le pasă de dreptul sfînt al inviolabilităţii puterii tribuniciene? Statul nostru nu va putea dăinui mai departe, dacă i se îngăduie poporului să fie liber să-şi aleagă consul pe cine pofteşte şi dacă orice om din popor, în măsura în care e vrednic de cea mai înaltă cinste, poate năzui să o dobîndească? S-a pomenit ceva despre putere? A spus cineva că e vorba să se aleagă consuli numai din reprezentanţi ai poporului, ca şi cum acest fapt de a avea consuli aleşi din oameni din popor e deopotrivă cu pretenţia ca pe viitor să fie consuli şi dintre sclavi sau liberţi? Ce fel de sim-

ţăminte omeneşti pretindeţi voi că aveţi în inimile voastre, dacă duceţi o asemenea viaţă avînd silă şi scîrbă de popor? Patricienii v-ar lipsi şi de lumina soarelui, dacă le-ar fi îngă-duit s-o facă! Sînt revoltaţi că le respiraţi şi aerul! Sînt îndîrjiţi contra voastră, fiindcă vorbiţi tot ca ei, fiindcă aveţi şi voi chipuri de oameni, tot ca ei!

Patricienii pretind că zeilor din cer nu le place ca să fie ales din popor un consul, fiindcă e păcat, şi de aceea nu îngăduie aceasta. Vă rog să-mi spuneţi: deşi nouă, plebeilor, ne e interzisă consultarea fastelor[6] şi analelor marilor preoţi, totuşi nu ştim şi noi ceea ce ştiu şi toţi străinii, că cei doi consuli au venit în locul regilor? Nu ştie toată lumea că aceşti dregători nu au un drept sau o vază mai presus decît aceea pe care au avut-o înainte regii? Credeţi voi oare că nu ştie toată lumea că fostul rege, Numa Pompilius, nu numai că nu a fost patrician, dar nu a fost nici măcar cetăţean roman, cînd a fost chemat din ţara sabină ca să ne cîrmuiască statul, şi că el a domnit pe tronul Romei din porunca poporului şi din îndemnul patricienilor? Mai tîrziu, cu toate că erau în viaţă copiii lui Ancus Martius, după el n-a ajuns rege oare L. Tarquinius, un cetăţean din Tarquinii, fiul lui Damaratus din Corint, care nu făcea parte nici măcar din vreun neam italic? După aceasta n-au cîrmuit ţara cu cinste şi vrednicie Servius Tullius, vlăstarul unei prizoniere din Corniculum, neştiindu-se nici măcar cine i-a fost tatăl[7], iar în schimb se ştia că mama sa a fost sclavă? Ce am spune despre T. Tatius Sabinul, pe care însuşi Romulus, întemeietorul Romei, l-a primit la cîrma ţării ca pe un tovarăş?

Prin urmare, puterea Romei s-a ridicat şi a crescut tocmai datorită acestei dovezi că nu a privit cu dispreţ nici un neam şi nici un soi de oameni, cînd este vorba de strălucite însuşiri sufleteşti. Aţi putea simţi silă pentru un consul din popor, cînd ştiţi prea bine că strămoşii noştri nu au dispreţuit cîtuşi de puţin pe nişte regi venetici, şi cînd nici după detro-narea şi izgonirea regalităţii n-au fost niciodată închise porţile Romei în calea virtuţilor marilor însuşiri ale unui străin? După alungarea regilor, nu numai că am primit tot neamul lui Claudius în cetate, dar l-am vîrît chiar în rîndurile patri-

cienilor. Oare n-a fost permis niciodată unui străin să devină patrician, şi din patrician să fie ales consul? Dar dacă un cetăţean face parte din pătura de jos a poporului, să i se spulbere nădejdea că poate ajunge şi el consul? Oare nu credeţi că un om din popor, dacă e viteaz, cinstit şi vrednic şi pe front, şi în ţară, poate fi asemănător lui Numa, şi lui Servius, şi lui L. Tarquinius? Oare dacă este un asemenea cetăţean, nu vom îngădui să i se încredinţeze cîrma ţării? Şi-l vom socoti oare de teapa decemvirilor, cei mai fioroşi şi mai dezgustători dintre toţi muritorii, cu toate că toţi aceştia făceau parte din tagma patricienilor? Nu sîntem şi noi în stare să avem consuli de ispravă, aleşi din rîndurile unor oameni noi[8], în orice caz mai buni decît regii?

IV Dar, voi spuneţi: după izgonirea regilor n-a fost nici un consul din rîndurile poporului? Ce însemnătate are o asemenea întrebare? Viaţa stă pe loc? Nu e cu putinţă să se purceadă mereu la noi înfăptuiri? Şi dacă pînă acum n-am fost în stare de asemenea realizări (cîte nu s-au făcut din cele ce trebuiau să se facă pînă acum pentru noul popor roman!), nu trebuie să ne mai străduim să înfăptuim ceea ce e de folos pentru el? Pe vremea domniei lui Romulus nu erau nici pontifii, nici augurii. Au luat fiinţă pe vremea lui Numa Pompilius. În cetatea noastră nu se pomenise de recensămîntul cetăţenilor, şi nici de împărţirea poporului pe centurii şi clase. Toate acestea le-a născocit mintea lui Servius Tullius.

În vremuri străbune, nici de consuli nu s-a pomenit vreodată. Consulii au fost creaţi numai după alungarea regilor. Nu a existat nici puterea şi nici măcar cuvîntul acesta: „dictator!" Tîrziu de tot, strămoşii noştri au recurs la această dregătorie. La fel, nu fiinţau tribunii poporului, edilii, quaestorii: şi au intrat în datină dregătoriile lor. Ne-am ales nişte decemviri pe timp de zece ani, în scopul alcătuirii legiuirii noastre, şi tot noi le-am luat puterea din mînă. Cine dintre noi nu e convins că un stat întemeiat pentru veşnicie, a cărui putere va creşte nemăsurat, nu va crea neîntrerupt noi dregătorii, noi preoţii şi noi legiuiri, şi pentru oameni, şi pentru neamuri? Această hotărîre de a nu exista dreptul de căsătorie între

patricieni şi plebei n-au dat-o decemvirii, acum cîţiva ani? Şi n-a fost un exemplu rău şi pentru stat, şi în acelaşi timp şi cea mai urîtă ocară adusă plebeilor?

Poate fi o jignire mai mare şi mai usturătoare decît aceea de a socoti pe o parte dintre cetăţeni nevrednici de asemenea căsătorii, de parcă ar fi pătaţi şi însemnaţi cu fierul roşu? Ce poate fi mai groaznic decît această pătimire, să te găseşti între aceleaşi ziduri, cu toată lumea, şi totuşi să duci viaţă de surghiunit, de om aruncat în pribegie? Patricienii se feresc să nu li se strice sîngele lor albastru prin înrudiri şi încuscriri, să nu li se pîngărească sîngele. Ce? Oare voua nu vi s-a pătat noblcţea voastră cu neamul, cu sîngele albanilor sau sabinilor, de unde cei mai mulţi vă trageţi obîrşia? În urmă n-aţi fost cooptaţi voi în rîndurile senatorilor, fie că aţi fost aleşi de regi, fie că aţi fost admişi în senat, prin porunca poporului, după detronarea regilor? Nu vă puteţi păstra un sînge curat dacă vă luaţi soţii fiice din popor, sau dacă îngăduiţi fiicelor sau surorilor voastre să se mărite cu feciori zdraveni din popor?

Nici un cetăţean din pătura de jos a poporului nu ar îndrăzni vreodată să siluiască vreo fecioară din clasa înaltă a patricienilor. Aristocraţia are obiceiul ăsta, să se desfete în asemenea desfrînări. Şi nimeni n-ar fi cutezat vreodată să-l oprească pe un patrician să încheie o căsătorie cu o fecioară plebee, dacă el vrea, şi numai cînd el vrea. Această stare de fapt este însă interzisă de lege, pentru că, într-adevăr, o lege este aceea care opreşte dreptul de căsătorie între patricieni şi plebei, ceea ce eu socotesc că e o groaznică jignire adusă poporului. Atunci, de ce nu vă împotriviţi căsătoriilor încheiate între fete de plebei bogaţi cu patricieni săraci?

Întotdeauna şi pretutindeni a fost în fiinţă această datină, ca orice cetăţean care îşi caută o nevastă şi oriunde şi-o găseşte să aibă dreptul să se însoare cu ea. Şi voi încătuşaţi poporul printr-o lege a voastră atît de trufaşă, cu ajutorul căreia năruiţi pînă la temelie viaţa obştească, făcînd dintr-o cetate două cetăţi? Atunci de ce nu sancţionaţi tot prin lege pe orice plebeu, numai pentru că e vecin de casă cu un patrician? De ce nu opriţi printr-o lege ca să meargă şi unii şi alţii laolaltă pe acelaşi drum? De ce nu faceţi o lege prin care să inter-

Scanned with CamScanner

ziceți să ia parte împreună la același ospăț? Ca să nu meargă împreună la aceeași piață? Și ce se poate întîmpla dacă un patrician se va însura cu o fecioară din popor, și un flăcău din popor va lua de soție o patriciană? Ce, se schimbă ceva din drept? Copiii nu-și urmează și nu capătă drepturile tatălui lor?

Noi nu vă cerem altceva prin dreptul de căsătorie cu voi decît să fim prețuiți ca oameni și în rîndul cetățenilor. N-avem nici un motiv să ne luăm cu voi la harță (afară de cazul că vă simțiți voi bine și vă place vrajba cu noi, aducîndu-ne jigniri și înjosindu-ne mereu).

V În sfîrșit, vă mai pun ultima întrebare: în mîna cui trebuie să fie puterea și cîrma statului roman? A patricienilor sau a poporului? După alungarea monarhiei, poporul s-a hotărît numai să-și schimbe stăpînii, preferînd cîrmuirea voastră? Sau o dată cu înființarea republicii s-au dobîndit libertatea și egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor? Se cuvine deci să-i fie îngăduit poporului să poruncească crearea oricărei legi, dacă el vrea. Oare vă veți gîndi să decretați mobilizarea, ca o pedeapsă față de popor, în cazul că acest proiect de lege se votează? Și atunci cînd eu, tribunul poporului, voi începe să chem cetățenii la vot, în același timp tu, consulul roman, vei sili tineretul să depună jurămînt, înrolîndu-l sub drapel, și-l vei duce în tabăra de instrucție? Vei îndrăzni să înfrunți poporul? Vei cuteza să amenințați pe tribuni?

N-ați încercat și n-ați simțit pe pielea voastră proprie, în două rînduri, că n-au prețuit nici cît o ceapă degerată stropșirile voastre amenințătoare în fața poporului strîns înmănuncheat? Cum adică, oare voi ați fost aceia care ați încetat lupta cu poporul, fiindcă vă era milă și erați îngrijorați de soarta noastră? Nu sînteți nici acum convinși că tabăra care a încetat lupta, cînd a vrut, a fost tabăra poporului, fiindcă ea era mai tare? N-a fost tot poporul acela care a fost mai cumpănit în judecata lui, decît voi patricienii?

Cetățeni! Aristocrații nici acum nu se vor încumeta să se ia la harță cu voi. Ei nu vor încerca pe spinarea lor ce înseamnă și cît de tare e puterea voastră, puterea poporului,

ci numai caută să vă ispitească sufletele voastre. Ca urmare, o, consuli, poporul roman e gata să se înroleze sub drapel şi să pornească la aceste războaie, fie că sînt adevărate, fie născocite, numai cu condiţia ca să înfăptuiţi, în sfîrşit, un singur stat, admiţînd dreptul de căsătorie între patricieni şi plebei. Căci dacă într-adevăr e nevoie de înmănuncherea tuturor forţelor în faţa primejdiei ce ameninţă patria, atunci să fie îngăduit tuturor cetăţenilor să se unească şi contopească pentru rostul şi sensul vieţii şi să-şi închege căminuri, pentru a-şi împlini nevoile. Să fie toată lumea o apă şi un pămînt, în măsura în care oamenii vrednici şi de ispravă pot nădăjdui că le sînt deschise porţile către demnităţile statului, în măsura în care există tovărăşie şi conştiinţă socială în rîndurile tuturor cetăţenilor republicii, şi, în sfîrşit, în măsura în care este îngăduit cetăţenilor să asculte şi să se supună înalţilor dregători aleşi în fiecare an, iar poporul să poruncească acestor înalţi magistraţi.

Dacă voi patricienii vă veţi încumeta să împiedicaţi votarea acestor legi, ei bine, n-aveţi decît să faceţi spume la gură şi să spuneţi că ne ameninţă mii de războaie, eu vă declar răspicat: nici un cetăţean roman nu va răspunde la strigările mobilizării, nici unul din ei nu va lua o armă în mînă, nici un fiu al poporului nu va lupta pentru trufaşii stăpîni, cîtă vreme aceştia nu înţeleg să împartă cu ei demnităţile şi onorurile în republică şi cîtă vreme şi-n viaţa casnică a familiei nu există dreptul de căsătorie şi de închegarea unui cămin între toţi cetăţenii".

VI După ce s-au prezentat şi consulii în faţa adunării, fiindcă discuţiile nu se mai sfîrşeau, s-a ajuns din nou la sfadă şi la vrajbă. Cînd tribunul le-a pus întrebarea pentru ce nu sînt de părere ei că trebuie să se aleagă un consul şi din rîndurile poporului, unul din consuli, căruia i se părea că toată discuţia aceasta nu foloseşte la nimic, i-a răspuns: „fiindcă nici un om din rîndurile plebeilor nu poate lua auspicii, fiindcă decemvirii au dat o lovitură atît de puternică dreptului căsătoriei şi, pe deasupra, fiindcă şi auspiciile sînt neprielnice, şi deoarece vlăstarii ieşiţi din asemenea căsnicii nu sînt nici patricieni şi nici plebei".

Scanned with CamScanner

La asemenea răspuns, plebeii au sărit ca arşi, simţind că le clocloteşte sîngele în vine de revoltă, că patricienii susţin sus şi tare că reprezentanţii poporului nu sînt vrednici să observe mersul şi semnul păsărilor, de parcă pe ei i-ar urî zeii nemuritori.

Ifira şi gîlceava nu s-au curmat, pînă cînd, în sfîrşit, patricienii s-au dat bătuţi, consimţind ca să treacă legea căsătoriei la votare. (De altfel, şi poporul a avut noroc de un tribun înzestrat cu o dîrzenie extraordinară, şi de aceea l-a susţinut din toată inima). Consulii se bizuiau, ca şi în trecut, că vor reuşi să tărăgăneze lucrurile, aşa fel încît tribunii, pînă la urmă, vor renunţa la dobîndirea dreptului alegerii unui consul şi din sînul plebeilor, sau, în cel mai rău caz, vor amîna rezolvarea situaţiei tocmai după sfîrşitul războiului; că dacă ei admit numai aşa, de formă, legea dreptului de căsătorie între patricieni şi plebei, poporul se va mulţumi şi cu atît şi va răspunde fără întîrziere la mobilizare.

Biruinţa lui Canuleius asupra patricienilor a fost nemaipomenită. El a cîştigat în ochii poporului o vază fără precedent. Şi ceilalţi tribuni îi înfruntau cu aceeaşi străşnicie pe patricieni, căutînd să-şi impună proiectul lor de lege. Cu toate că pe zi ce trece creşteau zvonurile despre război, tribunii împiedică totuşi mobilizarea. Consulii se adunau şi se consfătuiau mereu cu căpeteniile patricienilor, în locuinţele lor particulare, fiindcă nu puteau lua nici o măsură prin mijlocirea senatului, cîtă vreme li se opuneau tribunii poporului. Începeau să mijească zorile curmării acestei lupte, din care patricienii aveau să fie sau înfrînţi de popor, sau să îngenuncheze în faţa vrăjmaşilor de peste hotare.

Dintre foştii consuli, numai Valerius şi Horatius nu luaseră parte la aceste consfătuiri. Dimpotrivă, C. Claudius căuta să dea apă la moară patricienilor, asmuţindu-i şi mai tare pe consuli împotriva tribunilor. În schimb, însă, Quinctii, Cincinnatus şi Capitolinus respingeau cu tărie orice nelegiuire şi orice act de teroare săvîrşit împotriva inviolabilităţii sacre a tribunilor, aşa cum s-a întărit solemn pe muntele Aventin respectarea învoielii încheiate. În aceste consfătuiri s-a hotărît să se recurgă la alegerea unor tribuni militari, învestiţi cu

putere consulară, care făceau parte şi din rîndurile patricienilor, şi ale plebeilor.

În ce priveşte însă alegerea consulilor, situaţia să rămînă neschimbată, ca pînă acum. Totuşi, şi tribunii, şi plebeii au rămas mulţumiţi cu ceea ce au obţinut. Se fixează data adunării poporului, în vederea alegerii a trei tribuni militari cu putere consulară[9]. După stabilirea datei acestor alegeri, candidaţii au şi început să cutreiere în sus şi în jos tot forul, stăruind pe lîngă alegători şi făcînd cea mai puternică propagandă, iar dintre foştii tribuni îşi dădeau silinţa tocmai aceia care zgîndăriseră poporul cu vorba şi cu fapta.

La început, patricienii au fost cuprinşi de deznădejde la gîndul că vor trebui să împartă aceste funcţii cu plebeii, care erau atît de înverşunaţi împotriva lor şi, apoi, şi de indignare. În cele din urmă, patricienii au fost convinşi de fruntaşii lor că n-au pierdut nimic din puterea lor precumpănitoare în conducerea republicii, şi de aceea au candidat mai departe.

Evenimentul acestor alegeri a avut următoarea însemnătate: în lupta pentru păstrarea neştirbită a libertăţii şi a demnităţii, cetăţeanul are în firea lui anumite porniri, dar, după sfîrşitul campaniei alegerilor, el rămîne mai departe cu judecata limpede şi întreagă. Poporul i-a ales pe toţi tribunii militari numai din rîndurile patricienilor, şi totuşi el a fost destul de mulţumit, pentru că, în sfîrşit, aristocraţia i-a recunoscut dreptatea cauzei sale.

Unde vei mai găsi vreodată în cursul istoriei acest simţ cumpănit al măsurii, această egalitate între toţi oamenii şi această înălţime sufletească la toţi cetăţenii, aşa cum s-a întîmplat atunci, în vremea lui Canuleius, cînd s-au înfăptuit unitatea şi armonia întregului popor?

VII După 300 de ani de la întemeierea Romei intră în funcţiune noii dregători: A. Sempronius Atratinus, L. Atilius şi T. Cloelius, ca tribuni militari cu puteri consulare. În toată perioada cît a durat magistratura acestora, au domnit pacea şi liniştea şi-n ţară, şi-n afară. Unii analişti, fără să pomenească nimic de legea alegerii de consuli şi din rîndurile plebeilor, susţin că numirea acestor noi dregători a fost impusă de îm-

prejurările vitrege, fiindcă au izbucnit deodată conflictele cu volscii, cu aequii şi cu veienţii, în urma trădării ardeaţilor, iar cei doi consuli nu erau în stare să facă faţă atîtor războaie, toate ivite în acelaşi timp.

Analiştii mai menţionau apoi că cei trei tribuni militari erau învestiţi cu puteri şi insemne consulare. Numai că noii dregători n-au ajuns să înfăptuiască ceva potrivit aşteptărilor, fiindcă după 3 luni de la intrarea lor în funcţie, în urma unei hotăriri luate de auguri, care pretindeau că aceşti înalţi magistraţi au fost aleşi prin călcarea rînduielilor cultului, tribunii militari au demisionat din dregătorie. Căpetenia augurilor, Caius Curtius, care prezida aceste alegeri, a motivat demisia celor trei tribuni militari, spunînd că cortul[10] de observaţie al augurilor nu fusese instalat în locul potrivit.

S-au înfăţişat la Roma solii cetăţii Ardea, ca să se plîngă de nedreptatea suferită, punînd condiţia că vor rămîne mai departe credincioşi tratatului de alianţă şi amiciţie cu romanii, dacă li se va înapoia pămîntul confiscat. Senatul roman le-a dat acest răspuns:

„Sentinţa dată de adunarea poporului roman nu poate fi răsturnată de senat, chit că hotărîrea luată ar fi fără precedent şi în pofida dreptului, şi aceasta tocmai pentru păstrarea unităţii de vederi şi a armonici care trebuie să domnească în sînul celor două puteri ale statului. Dacă ardeaţii vor să aştepte un alt moment prielnic pentru patricieni şi vor să-şi încredinţeze senatului arbitrajul în litigiul lor, ei le vor face dreptate. De aceea să-şi potolească revolta, pentru că în curînd se vor bucura cînd vor vedea că li s-a dat cîştig de cauză, şi să ştie că patricienii se vor strădui din răsputeri ca ardeaţii să nu mai sufere nici o nedreptate, iar neajunsul de care se plîng ei acum să nu dăinuie mai multă vreme". Solii ardeaţilor, primind asemenea asigurări, s-au întors liniştiţi în ţara lor, ca să aducă la cunoştinţă întreaga situaţie.

Deoarece statul roman rămăsese fără magistraţi curuli, patricienii s-au întrunit într-o şedinţă şi au numit un interrege. Vrajba şi neînţelegerile, pe temeiul dacă trebuie aleşi consuli sau tribuni de război, au prelungit pe mai multe zile durata funcţiei interregelui. Interregele şi senatul erau pentru alege-

rile obişnuite de consuli; tribunii poporului şi poporul voiau să fie aleşi alţi tribuni militari. În această luptă, patricienii şi-au impus vederile lor, fiindcă şi poporul a găsit cu cale că nu-s de folos asemenea ciocniri pentru o dregătorie sau alta şi care n-au să ducă la nici un rezultat.

De aceea, poporul a încuviinţat să fie lăsată mai departe pe seama patricienilor cinstea unei asemenea dregătorii, pe de altă parte şi fruntaşii poporului vedeau cu ochi buni aceste alegeri, deoarece erau convinşi că vor izbuti să se impună numai candidaţii care merită. Înşişi tribunii poporului au cedat în această luptă, fără sorţi de izbîndă pentru ei. Interregele T. Quinctius Barbatus numeşte pe noii consuli aleşi de popor, şi anume pe L. Papirius Mugillanus şi L. Sempronius Atratinus. Aceşti consuli au reînnoit tratatul cu cetatea Ardea. Totuşi, e vrednic de amintit faptul că consulii acelui an nu sînt pomeniţi nici în vechile anale[11], nici în condicele de însemnări ale magistraţilor[12]. Deoarece la începutul anului au fost în funcţie tribuni de război, iar consulii au fost aleşi în urmă în locul acestora, eu cred că s-a trecut cu vederea numele acestor consuli, şi de aceea analiştii au tras concluzia că tribunii militari au funcţionat tot anul. Istoricul Licinius Macer[13] e acela care susţine asemenea lucruri, spunînd că aceste date şi informaţii le-a luat din însuşi tratatul cu ardeaţii şi apoi că le-a găsit şi în cărţile scrise pe pînză de in, aflate în templul zeiţei Moneta. Cu toate ameninţările vrăjmaşilor, ca să-i sperie pe romani, totuşi şi dincolo de fruntarii a fost linişte, la fel ca şi în ţară.

VIII Fie că au fost aleşi numai tribuni militari, fie că i-au înlocuit consulii aleşi, ca de obicei, urmează un an în care, neîndoios, au existat consuli. Aceştia au fost M. Geganius Macerinus, ales pentru a doua oară, şi T. Quinctius Capitolinus, pentru a cincea oară. Acest an mai e însemnat şi prin înfiinţarea unei înalte dregătorii, cenzura[14], funcţie creată dintr-un modest început, ca în urmă să capete o însemnătate covîrşitoare, fiindcă în sarcina cenzurii au căzut îndatoririle păstrării neştirbite a moralei cetăţenilor şi a severei discipline romane. Cenzura avea jurisdicţia şi asupra senatului,

Scanned with CamScanner

şi asupra clasei cavalerilor. Tot cenzurii îi reveneau controlul moravurilor din viaţa publică şi particulară, inspectarea serviciilor publice şi controlul averilor cetăţenilor, precum şi organizarea şi supravegherea veniturilor statului.

Obîrşia acestei dregătorii a izvorît din năzuinţa ca recensămîntul populaţiei, care nu se mai făcuse de atîta amar de vreme, să nu se mai amîne. Un alt motiv era şi faptul că cei doi consuli erau năpădiţi de atîtea treburi şi griji, încît nu mai puteau face faţă şi îndatoririi recensămîntului, mai ales acum cînd îi pîndeau primejdiile atîtor războaie. Senatul a motivat astfel nevoia acestei înfăptuiri:

„Recensămîntul e o întreprindere cît se poate de grea, şi nu e potrivită rostului şi importanţei consulilor, şi de aceea e nevoie de o funcţie într-adins creată. Această nouă dregătorie trebuie să aibă în subordinea sa pe toţi aceşti funcţionari speciali ai recensămîntului, numiţi recenzori, precum şi grija păstrării registrelor şi arhivelor. Tot în sarcina lor cad şi organizarea şi executarea acestor operaţiuni ale recensămîntului".

Patricienii au primit bucuroşi crearea acestei noi demnităţi, deşi li se părea a fi o funcţie neînsemnată, fiindcă năzuiau ca tot lor să le revină şi această cinste, ca să fie cît mai mulţi demnitari din rîndurile aristocraţiei în fruntea republicii. De aceea, eu cred că patricienii au prevăzut importantul rol pe care-l vor juca în viitor cenzorii şi s-au străduit să le acorde toată preţuirea şi toată cinstea cuvenită.

La rîndul lor, tribunii poporului nu s-au împotrivit prea mult, pentru a nu părea că sînt potrivnici patricienilor pentru orice moft, iar pe de altă parte găseau că această demnitate era de trebuinţă, aşa cum era în realitate, nu ca să fie o dregătorie de ochii lumii.

Fiindcă fruntaşii patricienilor simţeau la început dispreţ pentru o asemenea cinste, poporul a votat la alegerile ce-au avut loc, pe Papirius şi pe Sempronius în funcţia de cenzori (al căror consulat am văzut că a fost contestat de unii analişti), în scopul de a se umple un gol prin această nouă dregătorie, îndeplinindu-se o îndatorire care era o povară prea grea pentru consuli. De atunci a intrat în vigoare cenzura.

Scanned with CamScanner

IX În timp ce se petrec aceste evenimente la Roma, se prezintă iarăşi soli din partea cetăţii Ardea[15], ca să ceară ajutor romanilor pentru oraşul lor căzut în grea restrişte. Aceasta o fac în numele străvechii alianţe şi a tratatului reînnoit de curînd. Totuşi Ardea n-a avut noroc să se bucure de pacea reînnoită cu tact şi înţelepciune de poporul roman, din pricina frămîntărilor şi mişcărilor interne. Analiştii menţionează că pricina şi începutul acestor tulburări trebuie puse pe seama diferitelor facţiuni care luptau numai pentru interesele lor proprii. Interesele egoiste, plăcerile desfrîului au fost şi vor fi de-a pururi pricina pierzaniei multor popoare, pe care le vor izbi mai crunt decît multe războaie cu vrăjmaşii, mai rău decît plaga foametei sau ca prăpădul molimelor, mai mult decît revărsarea mîniei cereşti; interesele egoiste, dezbinările şi vrajba dintre cetăţenii unui stat au fost, sînt şi vor fi nenorocirile din urmă şi cele mai cumplite ale patriei.

Doi tineri au plecat să peţească o fecioară din rîndurile păturii de jos a poporului. Această fată era de o frumuseţe răpitoare, îndeobşte cunoscută. Unul din peţitori era din clasa ei. Acesta s-a adresat după datini tutorilor săi, care erau bineînţeles din aceeaşi stare cu el. Celălalt peţitor, din rîndurile patricienilor, fusese cucerit numai de frumuseţea ei trupească şi de nimic altceva. În schimb, şi el era susţinut şi încurajat de toţi fruntaşii aristocraţiei oraşului, din care pricină cele două tabere ajungeau să se gîlcevească şi să se încaiere între ele chiar în casa fetei. Nobilul era şi în graţiile mamei fetei, fiindcă bătrîna voia să-şi mărite fata cu o faţă simandicoasă, cît mai sus pusă, dorind să se fălească şi cu o nuntă ca în basme. Cum tatăl fetei murise, firește şi tutorii fetei îl sprijineau pe tînărul din aceeaşi obîrşie cu ei, pentru că-şi aminteau de felul de viaţă al păturii lor.

Însă, fiindcă între pereţii casei miresei nu s-a putut da o dezlegare firească acestei tărăşenii, s-a recurs la calea judecăţii. După ce s-au ascultat ambele părţi şi s-au depus mărturii şi din partea mamei, şi a tutorilor fetei, judecătorii au dat o sentinţă prin care au hotărît că mama are tot dreptul să-şi mărite pe fiica ei cu cine poftește. Numai că silnicia a fost mai puternică, deoarece tutorii, după ce şi-au înştiinţat pe

toţi partizanii lor, ţinînd o întrunire publică în for, unde s-au plîns de această nedreptate, au strîns o ceată de flăcăi şi au răpit fata din casa mamei sale.

S-a iscat o zarvă şi o învălmăşeală neobişnuită, pentru că la rîndul lor şi nobilii au alcătuit o ceată de zdrahoni înarmaţi, ca să-l răzbune pe tovarăşul lor care rămăsese cu buzele umflate. Se încinge o încăierare de pomină. Norodul din Ardea, care nu seamănă nici pe departe cu poporul roman, a şi fost risipit şi dat peste cap de patricieni.

Ardeaţii şi-au părăsit atunci oraşul lor, ocupînd o costişă la oarecare depărtare de oraş, de unde se năpusteau mereu peste ogoarele patricienilor, şi făceau praf şi pulbere totul în cale. Mai apoi, ce le trece prin minte: vor să-şi recucerească propriul lor oraş. De aceea izbutesc să strîngă din Ardea o ceată de meşteşugari, ademeniţi cu nădejdea unei prăzi bogate, şi pregătesc acum asediul oraşului în toată regula, ameninţînd totodată şi pe ceilalţi locuitori care nu luaseră parte la încăierare. S-a dezlănţuit acolo un război în toată legea, cu toate cumplitele lui urmări, din pricina a doi tineri care-şi pierduseră minţile pentru o femeie şi care voiseră să-şi întemeieze căsnicia pe ruinele patriei lor.

Acum toţi concetăţenii lor parcă se molipsiseră de turbare. Ambele tabere au găsit cu cale că nu au la îndemînă destule forţe de luptă în ţara lor. De aceea, patricienii au recurs la ajutorul romanilor, cărora le-a cerut să le despresoare cetatea, în timp ce poporul a apelat la volsci, ca să-i sprijine la cucerirea cetăţii Ardea. Volscii s-au şi grăbit să vină la Ardea, sub conducerea lui Aequus Cloelius. Oştirea volscilor a început lucrările de împresurare, înconjurînd Ardea cu un val de fortificaţii.

După ce la Roma s-a adus la cunoştinţă această acţiune a volscilor, consulul M. Geganius a şi purces îndată cu oastea romană, instalîndu-şi tabăra la trei mii de paşi de poziţiile vrăjmaşilor. Fiindcă soarele se lăsase spre chindie, a dat poruncă ostaşilor să se pregătească de masă şi odihnă. Pe la straja a patra, consulul dă ordin de atac. Operaţiile armatei romane, desfăşurate prin surprindere, au fost încununate de succes, deoarece, cînd s-au ivit zorile, volscii s-au trezit înconjuraţi

de romani mai abitir decît împresuraseră ei Ardea. Într-o latură, consulul reușise să stabilească legătura cu ardeații, fiindcă romanii puseseră piciorul și pe o parte din zidurile cetății. În felul acesta, ostașii unităților sale puteau pătrunde și ieși după voie din oraș.

X Comandantul volscilor, care pînă în ziua venirii romanilor nu se aprovizionase cu cele trebuincioase bunului trai — fiindcă el își hrănise ostașii pînă acum numai din ce se înfruptaseră de pe urma prădăciunii ogoarelor — cînd s-a văzut la ananghie, a pierdut orice nădejde de a-și mai face rost de hrană în urma încercuirii lor de către romani. De aceea îl pofteşte pe consulul roman la o întrevedere, unde i-a spus: „de vreme ce au venit acolo romanii ca să pună capăt asediului, volscii sînt gata să plece în țara lor."

La această propunere, consulul roman a răspuns: „Învingătorii sînt aceia care își impun condițiile lor celor învinși, și nu aceștia învingătorilor. Să nu-și închipuie volscii că vor fi lăsați să plece nestingheriți în țara lor, așa cum au venit, ca să atace după bunul lor plac pe aliații poporului roman. De aceea el poruncește să-i fie predat comandantul volscilor, toată lumea să depună armele, să declare că au fost biruiți și că se vor supune puterii romane. Altfel, se va arăta fără cruțare față de vrăjmași, fie că rămîn pe loc, fie că pleacă de acolo. Mai degrabă, vrea să cîștige o victorie deplină asupra unor dușmani ca volscii, decît să se întoarcă la Roma cu o pace nesigură."

Cînd au văzut volscii că li s-au zădărnicit toate încercările de a ieși din acest impas, le-a pierit orice nădejde de a scăpa de împresurare pe calea armelor. Atacul lor s-a încheiat cu pierderi uriașe. Căutînd s-o ia la fugă, prăpădul a fost și mai mare în rîndurile armatei lor, și, văzînd că nu mai au încotro, au încetat lupta, începînd să-i roage pe romani să-i cruțe. Volscii l-au predat apoi romanilor pe comandantul lor. După ce și-au predat și armele, au fost trecuți pe sub jug. Li s-a dat apoi drumul să se ducă în țara lor numai cu ce aveau pe ei, ca semn al înfrîngerii și rușinii suferite. După ce rămășițele volscilor învinși au cantonat nu departe de Tus-

Scanned with CamScanner

culum, locuitorii acestei cetăți, revoltați împotriva acestor vrăjmași, care le-au pricinuit atîtea pagube în trecut, s-au năpustit asupra lor, căci erau acum dezarmați, necruțînd decît un pumn din ei, care să vestească în țara lor ce grozăvii au pățit.

Romanii au înăbușit răscoala și tulburările din Ardea[16], decapitînd cu securea pe căpeteniile uneltirilor și confiscîndu-le averile în folosul cetății Ardea. Astfel, ardeații s-au convins că a fost înlăturată sentința unei judecăți nedrepte prin această acțiune salvatoare și că senatul roman a găsit cu cale să șteargă, în felul acesta, amintirea lăcomiei și rușinii care acoperea obrazul poporului roman, în urma acelei judecăți.

Consulul s-a întors la Roma, unde a fost purtat în triumf[17]. In fața carului său de triumf mergea comandantul volscilor, Aequus Cloelius, după care urma alaiul trofeelor luate de la oastea volscilor dezarmați.

Consulul Quinctius a cîștigat aceeași glorie în timp de pace, ca și colegul său de consulat pe front, deși aceasta nu era ușor de dobîndit în țară, fiindcă el s-a străduit din răsputeri ca să păstreze pacea și armonia între toți cetățenii republicii, cîrmuind după aceleași legi, și pe cei din pătura înaltă, și norodul de jos, astfel încît în cele din urmă patricienii l-au prețuit ca pe un om prea aspru față de ei, iar la rîndul lui, poporul, destul de blînd și prietenos. Quinctius s-a impus și în fața tribunilor poporului, prin autoritatea lui, fără să fie nevoie să se ia cu ei la harță. Cele cinci consulate ale sale, îndeplinite cu aceeași ținută și pricepere, așa cum se cuvine unui consul, prin comportarea în toate acțiunile sale cu aceeași înțelepciune și cumpătare în tot cursul vieții sale, a ajuns să fie mai iubit și mai respectat de cetățeni ca om, decît ca înalt dregător. Atîta vreme cît au fost consuli Quinctius și Geganius, nu s-a pomenit nimic despre tribunii militari.

XI Consulii anului următor au fost M. Fabius Vibulanus și Postumus Aebutius Cornicen. Acești consuli, dîndu-și seama că dregătoria lor urmează după izbînzile strălucite ale consulilor anteriori, care au dobîndit o slavă atît de mare și în țară, și peste granițe, și prin războaiele purtate, și prin mă-

Scanned with CamScanner

retele lor înfăptuiri (acest an a fost de pomină şi faţă de duşmani, şi faţă de aliaţi, fiindcă romanii au intervenit atît de repede şi cu atîta succes în chestiunea ardeaţilor într-un moment de grea cumpănă), ca să şteargă cu desăvîrşire din sufletul oamenilor impresia ruşinoasă a strîmbătăţii săvîrşite în dauna ardeaţilor, au dat un decret prin care se prevedea înscrierea de colonişti pentru Ardea, ca să se stabilească acolo o garnizoană romană şi s-o apere împotriva atacurilor volscilor, mai ales datorită faptului că locuitorii acestei cetăţi fuseseră simţitor împuţinaţi din pricina revoltei interne.

Această hotărîre a fost adusă la cunoştinţa tuturor cetăţenilor pe cale oficială, afişîndu-se în for, pentru ca poporul şi tribunii lui să ştie că nobilimea a izbutit să-i anuleze sentinţa lui dinainte. S-a căzut de acord ca toţi aceşti colonişti, în rîndul cărora se înscriseseră mai mulţi rutuli decît romani, să nu primească loturi de proprietate decît din pămîntul confiscat de statul roman în urma acelei judecăţi strîmbe, şi apoi ca nici un roman să nu intre în posesia acestor pămînturi înainte de a fi mulţumiţi toţi rutulii. În felul acesta, ţinutul a revenit în întregime ardeaţilor.

S-a numit o comisie de trei membri, pentru întemeierea coloniei noi de la Ardea. Această comisie era alcătuită din Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus şi M. Aebutius Elva. Membrii comisiei şi-au îndeplinit această sarcină foarte puţin plăcută împărţind aliaţilor Romei întreaga suprafaţă de pămînt în litigiu, pe care adunarea poporului o adjudecase pentru respublica romană. Pînă la urmă, plebea s-a simţit nedreptăţită şi jignită. Această comisie nu a înţeles să facă însă nici pe placul patricienilor, nevoind să-i servească după ochi şi după sprînceană, şi de aceea a căzut şi în dizgraţia aristocraţiei. Şi ca să preîntîmpine atacurile furioase din partea tribunilor poporului, care le-a fixat termene de judecată, membrii acestei comii au preferat să rămînă mai departe în noua colonie întemeiată de ei, în chip de colonişti, ca mărturie că au fost oameni drepţi şi dintr-o bucată.

XII Şi în cursul anului următor pacea a putut să dăinuie şi înăuntrul ţării, şi în afară. Consulii acestui an[18] au fost C.

Furius Pacilus şi M. Papirius Crassus. Pe vremea acestora s-au desfăşurat spectacolele cu jocuri, care fuseseră făgăduite de decemviri cu prilejul retragerii poporului pe Muntele Sacru şi care fuseseră aprobate printr-un decret de către senat.

Zadarnic s-a străduit tribunul Pactelius să agite din nou spiritele pe chestiunea acestei acţiuni a poporului de pe acea vreme. Pactelius fusese ales şi a doua oară tribun al poporului, fiindcă în prima magistratură susţinuse sus şi tare să se împartă loturi de pămînt poporului, dar fără nici un rezultat, deoarece consulii n-au binevoit să-i sprijine proiectul în faţa senatului. De aceea, în perioada celui de al doilea tribunat, Pactelius şi-a susţinut cu o îndîrjire şi mai mare proiectul său, încît a înduplecat în cele din urmă pe noii consuli să-l aducă în faţa senatului. Şi cînd senatul a fost întrebat, deci, dacă e de părere să se facă alegeri consulare sau de tribuni militari, senatul a hotărît să se facă alegeri consulare. Atunci tribunii poporului i-au ameninţat pe patricieni că vor zădărnici mobilizarea armatei. Dar ei au început să-i ia în zeflemea pe tribuni, pentru că dincolo de hotare domneau liniştea şi pacea, şi nu mijea vreun semn că e nevoie de pregătiri pentru război.

După această perioadă de linişte urmează acum anul consulatului lui Proculus Geganius Macerinus şi al lui L. Menenius Lanatus, un an de pomină prin tot felul de nenorociri, primejdii, răscoale, foamete şi tulburări, care au împins pe un oarecare ins ca, prin momeala dărniciei, să pună din nou pe grumazul poporului roman jugul tiraniei regale. O singură pacoste a lipsit: războiul dincolo de fruntarii. Dacă romanii ar mai fi avut parte şi de această năpastă, nu se ştie dacă, chiar cu ajutorul zeilor, s-ar mai fi putut îndrepta ceva.

Şirul nenorocirilor a început cu foametea, deoarece recolta fusese din cale afară de proastă în urma secetei dar şi din pricină că, poporului plăcîndu-i să se ţină numai de întruniri, lăsase baltă muncile agricole. Analiştii pomenesc amîndouă temeiurile. Patricienii învinuiau poporul că s-a dedat lenii, tribunii, la rîndul lor, acuzau pe consuli cînd de înşelătorie, cînd de delăsare. În cele din urmă, reprezentanţii poporului şi-au impus punctul lor de vedere, şi senatul nu s-a mai îm-

Scanned with CamScanner

potrivit ca L. Minucius să fie ales şi însărcinat cu problema rezolvării aprovizionării[19] poporului cu grîne.

Minucius s-a distins în timpul dregătoriei sale mai mult prin păstrarea neştirbită a libertăţii poporului, decît prin rezolvarea acestor probleme, cu toate că pînă la urmă i s-au adus binemeritate mulţumiri publice, pentru străduaniile sale depuse în vederea îmbunătăţirii aprovizionării, Minucius cîştigînd faimă de om mare. Lucius Minucius a trimis numeroşi delegaţi în toate ţările vecine, şi pe mare, şi pe uscat, însă fără nici un rezultat, fiindcă n-a izbutit să micşoreze preţul grîului (numai din Etruria s-a adus o cantitate neînsemnată de cereale), şi atunci, văzîndu-se silit să recurgă la măsuri drastice, a raţionalizat toată rezerva de cereale. Astfel, el a obligat pe toţi cei ce au grîne să-şi păstreze atîta cantitate cît au nevoie pe timp de o lună, iar restul să-l vîndă statului. Apoi, el a micşorat mult raţiile zilnice ale sclavilor; după aceasta, tot el a adus acuzaţii negustorilor speculanţi, pe care i-a expus urii poporului. Numai că, prin scotocirile sale stăruitoare prin locuinţele oamenilor, făcea să se dezvăluie şi mai mult nevoile şi sărăcia, în loc să se îmbunătăţească alimentarea poporului. Situaţia a ajuns atît de desperată, încît mulţi din popor, nemaiputînd să îndure foamea, şi-au pus pe cap un văl şi s-au aruncat în Tibru, preferînd să se înece, decît să ducă o viaţă atît de chinuită.

XIII Atunci Spurius Maelius, un om putred de bogat, care făcea parte din ordinul cavalerilor, s-a gîndit că i-a venit apa la moară, găsind momentul potrivit ca să profite şi el puţintel de pe urma acestor vremuri tulburi, dînd un foarte urît exemplu prin năzuinţe şi mai urîte. După ce Maelius a făcut rost de o mare cantitate de cereale cu banii săi proprii, prin mijlocirea unor oameni de încredere, oaspeţi şi clienţi, a început să împartă bucate în dreapta şi-n stînga. (Eu cred că aceasta a fost şi pricina care a zădărnicit aprovizionarea normală a populaţiei cu grîne.)

În felul acesta, Maelius a reuşit să-şi facă o mare faimă în rîndurile poporului nevoiaş, ajungînd să fie linguşit pe toate cărările şi ridicat în slăvi, depăşind măsura obişnuită,

Scanned with CamScanner

mai ales că nu avea nici o dregătorie publică. Era neîndoielnic că el ţintea să pună mîna pe consulat. Ori de cîte ori o fiinţă omenească nu se întinde cît îi e plapoma, atunci îşi pierde şi simţul măsurii şi se prăbuşeşte, fiindcă, cu cît norocul îl ajută pe om să urce mai sus, cu atît şi el vrea să ajungă acolo unde nu i se cuvine.

Pentru că Maelius n-avea sorţi de izbîndă să pună mîna pe consulat fără sprijinul patricienilor, atunci el s-a gîndit că n-ar fi rău să ajungă rege. Acesta era singurul rang înalt la care năzuia şi care putea să-i precumpănească cheltuielile şi risipa făcute cu trîmbiţarea prin surle şi tobe în acest scop. Tocmai băteau la uşă alegerile consulare, pe care însă Maelius nu le dorea, întrucît planurile sale urzite nu se copseseră destul de bine.

A fost ales consul pentru a şasea oară P. Quinctius Capitolinus, sub consulatul căruia Maelius nu se putea gîndi că era cu putinţă o răsturnare a ordinii în stat. Colegul de consulat al lui Capitolinus era Agrippa Menenius, poreclit Lanatus.

Nu se ştie pentru care motiv a fost reales în postul de intendent al aprovizionării tot L. Minucius. Se crede că fie situaţia economică destul de grea impunea realegerea lui, fie că s-a creat acest obicei, fiindcă analiştii nu pomenesc pricina. Eu am găsit numai în cărţile de pînză de in menţionat de două ori, în doi ani la rînd, pe Minucius între numele celorlalţi dregători. Fiindcă în sarcina lui Minucius căzuse rezolvarea pe cale oficială a aprovizionării populaţiei civile, pe care Maelius căutase să o rezolve prin banii lui, în favoarea sa, şi pentru că aceste două personaje aveau de-a face cu aceiaşi oameni, Minucius dă de întregul fir al planului lui Spurius Maelius şi aduce la cunoştinţa senatului toată urzeala, spunînd următoarele:

„Maelius strînge maldăre de arme în încăperile locuinţei sale şi ţine în taină tot felul de adunări. El e încredinţat că Maelius urmăreşte să se urce pe tron în locul regilor, că totul a fost pus la punct şi că aşteaptă numai momentul ca să treacă la înfăptuire. Mai mult, chiar tribuni de-ai poporului au fost cumpăraţi de el, pentru a trăda libertatea. Maelius a împărţit şi viitoarele funcţii unor anumiţi fruntaşi ai gloatelor.

E adevărat că el aduce la cunoştinţă această situaţie destul de tîrziu, dar a fost nevoit să facă întîi cercetări, ca să fie sigur de adevăr şi pentru ca să nu spună lumea că le-a născocit el din capul său".

După ce au aflat toţi ce s-a pus la cale de către Maelius, căpeteniile senatului aduc aspre învinuiri consulilor anului precedent, precum şi noilor consuli, pentru că au îngăduit lui Maelius să facă atîta caz cu dărnicia lui faţă de înfometaţi, precum şi pentru că au permis întrunirile fruntaşilor poporului în casa lui. De ce au aşteptat atîta vreme? De ce au stat cu braţele încrucişate pînă să vină intendentul aprovizionării, ca să raporteze această grozavă uneltire? Nu cade în sarcina consulului să aibă nu numai iniţiativa descoperirii complotului pus la cale, dar să ia şi măsuri de pedepsire a făptaşilor?

Atunci consulul T. Quinctius a răspuns că nu consulii merită să fie mustraţi, fiindcă ei sînt încătuşaţi de noile legi votate în legătură cu dreptul de apel la popor, care legi au fost create tocmai pentru răsturnarea puterii consulare, şi că ei nu mai au la îndemînă atîta autoritate şi putere, care să fie la înălţimea curajului lor, pentru a pedepsi ticăloşia fără margini a lui Maelius. De aceea, e nevoie să se recurgă la o fiinţă unică, care să fie mai presus de orice lege, dispunînd de suprema autoritate. Ca urmare, el va apela la L. Quinctius, pe care-l va numi dictator. Singur acest bărbat e în stare să facă faţă oricărei situaţii şi e vrednic de o asemenea înaltă dregătorie.

Cu toată aprobarea într-un glas a senatului, Quinctius la început a refuzat să primească această cinste, întrebîndu-i: „de ce stăruiesc ei să-l arunce pe el în ghearele lupului, şi de ce trebuie să dea el acum, la o vîrstă înaintată, o luptă atît de grea?"

În cele din urmă, Quinctius a fost înduplecat să primească funcţia, atunci cînd senatorii au accentuat că el, cu toate că e bătrîn, are o minte atît de înţeleaptă şi un suflet aşa de ales şi plin de cele mai frumoase însuşiri, pe care nu le au alţii, încît de aceea îi încredinţează din nou această cinste, şi-l copleşesc cu laude binemeritate. La rîndul lui, şi consulul spuse că va stărui pînă în pînzele albe, ca să-l convingă să

primească. Şi atunci Cincinnatus a adresat o rugăciune zeilor nemuritori, ca să-l ajute să nu se facă de rîs şi de ocară acum, la bătrîneţe, şi să poată să-şi slujească republica în aceste vremuri atît de grele, fără niciun neajuns pentru ea.

În felul acesta, a primit să fie numit dictator.

XIV Cincinnatus, noul dictator, numeşte la rîndul lui pe C. Servilius Ahala în postul de comandant al cavaleriei. A doua zi, după ce au fost dispuse în toate punctele importante ale oraşului pîlcuri puternice de strajă, dictatorul a coborît în for. Poporul a rămas tare uimit de această numire neaşteptată, de parcă se întîmplase cine ştie ce minune. Maelius şi ciracii săi şi-au dat imediat seama că numirea dictatorului a fost pusă la cale pentru zădărnicirea planurilor lor. Gloatele însă, care habar n-aveau despre iţele urzelii, de a pune mîna pe tronul regal, se întrebau: oare a izbucnit undeva vreo răzmeriţă? E vorba de vreun război neaşteptat? Pentru ce a fost nevoie de o asemenea înaltă dregătorie, tocmai acum, şi de un dictator ca Cincinnatus, care de şi e la o vîrstă de peste 60 de ani, a ajuns să fie iarăşi la cîrma statului?

Comandantul cavaleriei, Servilius, este trimis de dictator la Maelius. El îi spuse acestuia: „Te pofteşte pînă la el dictatorul". Cum Maelius, îngălbenit, l-a întrebat: „Dar ce vrea Cincinnatus de la mine?", atunci Servius i-a adus la cunoştinţă că va trebui să se înfăţişeze la judecată, ca să-şi spulbere învinuirile aduse de Minucius în faţa senatului. Atunci Maelius a căutat să se retragă către ceata alor săi şi să evite din răsputeri să apară în faţa judecăţii. În cele din urmă, atunci cînd reprezentantul forţei publice l-a poftit în numele legii şi din ordinul comandantului cavaleriei să-l urmeze, partizanii lui l-au smuls din mîna slujitorilor republicii. Maelius a luat-o la fugă, strigînd în gura mare că patricienii vor să-l distrugă. De aceea apelează la încrederea de care se bucură în ochii cetăţenilor să nu-l părăsească pe el, care a făcut atîta bine poporului. El îi roagă pe cetăţeni să-l ajute, fiindcă a căzut în cea mai grea ananghie, şi să nu îngăduie să fie răpus în faţa ochilor lor.

Scanned with CamScanner

Pe cînd Maelius striga cît îl ţinea gura ca să-l audă toată lumea, comandantul cavaleriei, Ahala Servilius, l-a străpuns cu spada. Stropit de sîngele celui căzut, întovărăşit de o ceată de tineri patricieni, comandantul cavaleriei îl vesteşte pe dictator că Maelius şi-a primit pedeapsa binemeritată, fiindcă a refuzat să execute ordinul de a se prezenta în faţa dictatorului, pentrú că l-a îmbrîncit pe slujitorul republicii şi pentru că a aţîţat mulţimea. Atunci dictatorul i-a spus: „Bine ai făcut, Caius Servilius Ahala! Prin fapta ta ai salvat republica şi i-ai redat poporului libertatea".

XV Cincinnatus dădu poruncă să se întrunească poporul la adunare, cînd văzu că acesta începe să se agite; într-adevăr, cetăţenii bănuiau că s-a întîmplat ceva, dar nu ştiau ce.

În cuvîntarea rostită de el, a spus că lui Maelius pe bună dreptate i s-a ridicat viaţa, chiar dacă învinuirea că ţinteşte să pună mîna pe tron nu-i adevărită, de vreme ce Maelius a refuzat să execute ordinul dictatorului atunci cînd a fost chemat prin comandantul cavaleriei, să vină la el. De aceea dictatorul a convocat poporul la adunare, pentru a-şi da seama de situaţie şi pentru a se cerceta acest caz. În urma terminării cercetărilor a tras concluzia că într-adevăr Maelius şi-a meritat cu vîrf şi îndesat soarta. Fiindcă Maelius se pregătea să se împotrivească prin silnicie să nu apară în faţa judecăţii, a fost doborît tot prin silnicie. De altfel, cu o asemenea fiinţă nu se putea umbla altfel, aşa ca faţă de oricare alt cetăţean. Maelius rîvnea tronul, cu toate că ştia că se trage din rîndurile poporului liber, care şi-a redobîndit libertatea, dreptul şi legile sale, în urma detronării regalităţii din Roma, şi că în acelaşi an au fost pedepsiţi cu moartea şi decapitaţi cu securea de propriul lor tată, înşişi fiii sorei regelui, şi în acelaşi timp şi odraslele consulului roman în funcţie, care salvase patria redîndu-i libertatea, şi aceasta numai pentru bănuiala că au făcut o învoială între ei, ca să aducă pe tron dinastia regală. Doar cunoştea Maelius că şi consulul Tarquinius Collatinus a fost silit să iasă din dregătorie şi să plece din Roma în surghiun, numai pentru că purta acest nume urît de tot poporul. Maelius mai ştia că cu vreo cîţiva ani mai tîrziu, în aceeaşi Romă, şi-a primit

cuvenita osîndă Spurius Cassius, pentru că a ţinut întruniri tainice în casa lui, unde a pomenit de revenirea pe tron a regalităţii. Apoi mai ştia că acum, de curînd, şi decemvirii au plătit scump, unii cu viaţa, alţii cu surghiunul şi cu confiscarea averilor lor, din pricina purtărilor tiranice, întocmai ca ale regilor. Şi acum, în aceeaşi Romă, Spurius Maelius îndrăzneşte să năzuiască ca să pună mîna pe tronul regal? Şi tocmai cine? Un oarecare Spurius Maelius, care nu are nici un trecut de luptă, care nu a făcut nici o ispravă vrednică de amintit, care nu a îndeplinit nici o dregătorie de mare cinste, dar care şi-a netezit calea către cîrma ţării, fără să aibă vreun merit, în timp ce un Claudius, un Cassius, au rîvnit la acest rang interzis şi izgonit de la cîrma ţării, după ce se distinseseră în viaţă prin consulate, decemvirate şi înalte dregătorii îndeplinite de moşii şi strămoşii lor, şi mai ales prin faima numelui familiilor lor?

Spurius Maelius însă — pentru care şi tribunatul poporului ar fi putut fi cel mult o năzuinţă şi nu o îndreptăţită nădejde, el, un cerealist putred de bogat — a crezut oare că cu doi pumni de grîu daţi de pomană, gata, a şi cumpărat libertatea concetăţenilor săi, pentru că a fost în stare să le arunce o nadă, ca să pună jugul robiei pe grumazul poporului roman, biruitorul tuturor noroadelor învecinate? Oare era cu putinţă ca acest popor, care nu i-a putut îngădui să intre în rîndurile senatorilor şi a dregătorilor săi, acuma avea să-l rabde pe Maelius ca rege, cocoţat pe tronul lui Romulus, întemeietorul statului roman, născut din zei şi înălţat la cer între zei, ca să fie învestit el cu insemnele şi prerogativele puterii?

Pentru fărădelegile lui, e puţin că-i spui şi monstru! Spurius Maelius nu şi-a ispăşit îndeajuns fărădelegea, cu tot sîngele său curs. Spurius Maelius[20] nu-şi va ispăşi nelegiuirea decît numai atunci cînd îi va fi năruită la pămînt şi casa-i cu ziduri cu tot, ca să se aleagă praful şi pulberea din ea, fiindcă între pereţii acestei case s-a urzit planul lui atît de nebunesc! Nelegiuirea lui nu va fi ispăşită decît numai atunci cînd se vor confisca averile şi bunurile sale, pe care le-a risipit în dreapta şi în stînga ca momeală, pentru a cumpăra cu banii săi spurcaţi libertatea poporului. De aceea el, dictatorul republicii

romane, dă poruncă quaestorilor să-i scoată în vînzare averile lui Spurius Maelius, iar sumele rezultate să se verse în vistieria statului!

XVI Apoi a ordonat să i se dărîme de îndată casa pînă la temelie, pentru ca terenul rămas liber să rămînă drept mărturie a acestei mişelii înăbuşite în faşă.

Într-adevăr, şi astăzi acest teren mai poartă numele celui osîndit: Piaţa lui Maelius[21]. Lui L. Minucius i s-a dăruit de către stat un taur cu coarnele aurite şi i s-a înălţat o statuie în faţa porţii celor trei fraţi gemeni Horaţii, iar poporul a fost împăcat în felul acesta: s-au împărţit cetăţenilor tot grîul şi cerealele lui Spurius Maelius, plătindu-l numai cu un as baniţa[22].

Am găsit la unii analişti menţionat că acest Minucius a trecut de la patricieni în rîndurile plebeilor şi că, după ce a fost cooptat ca al unsprezecelea tribun, a izbutit să potolească răzmeriţa izbucnită cu prilejul omorîrii lui Maelius. E greu de crezut însă că patricienii ar fi putut încuviinţa să se mărească şi mai mult numărul tribunilor şi că tocmai un patrician a oferit această pildă, după cum, la fel, nu se poate închipui că poporul nu şi-a păstrat mai departe acest drept cîştigat şi că nici măcar n-a încercat să şi-l păstreze.

Înainte de orice, inscripţia pusă pe monumentul lui Minucius de urmaşii lui nu corespunde realităţii, fiind contrazisă de însuşi faptul că cu cîţiva ani mai înainte se votase o lege prin care era oprită cooptarea în rîndurile tribunilor de noi membri, ca să nu se depăşească numărul fixat prin lege.

Din numărul total de tribuni, numai trei, şi anume: L. Caecilius, Q. Iunius şi Sext. Titinius, s-au împotrivit propunerii de a i se acorda o recompensă publică, precum şi onoruri lui Minucius. Aceşti tribuni i-au învinuit în faţa adunării poporului cînd pe Minucius, cînd pe Servilius; ei n-au încetat o clipă să deplîngă moartea nevrednică a lui Maelius[23].

De aceea au izbutit să-şi impună punctul lor de vedere ca la viitoarele alegeri să fie numiţi în locul consulilor tribuni militari. Ei erau convinşi că din rîndurile celor şase tribuni militari nu se poate să nu fie aleşi şi cîţiva plebei, care să răzbune uciderea lui Maelius. Poporul însă, cu toate că fusese mereu

agitat pe asemenea chestiuni, vreme de mai mulţi ani, precum şi cu tot soiul de probleme, n-a ales decît trei tribuni militari, cu putere consulară, şi în rîndurile lor şi pe L. Quinctius, fiul lui Cincinnatus, a cărui dictatură fusese atît de urîtă, încît era cît pe-aci să pricinuiască izbucnirea unei răscoale. Mamercus Aemilius l-a întrecut însă pe Quinctius la alegeri, prin numărul de voturi de partea lui. Acesta era un om dintr-o bucată şi cu foarte mare trecere în ochii poporului. Al treilea a fost L. Iulius.

XVII În timpul cîrmuirii acestora, colonia romană de la Fidenae[24] a trădat pe romani, trecînd în tabăra veienţilor conduşi de regele Lars Tolumnius. La acest act de trădare s-a mai adăugat o fărădelege şi mai cumplită. Fidenaţii, din ordinul lui Tolumnius, au ucis pe solii Romei, Caius Fulcinius, Cloelius Tullus, Spurius Antius şi Lucius Roscius, care fuseseră trimişi la Fidenae cu însărcinarea să întrebe care e pricina schimbării de atitudine a acestei colonii.

Unii analişti trag spuza pe turta regelui, că n-ar fi el chiar aşa de vinovat, susţinînd că Tolumnius, cu prilejul unei întreceri de aruncare cu lancea, ar fi strigat nişte cuvinte cam în doi peri, după ce izbutise să arunce cel mai bine lancea, însă acest strigăt a fost tălmăcit de fidenaţi în aşa fel ca şi cum regele ar fi poruncit ca să se năpustească asupra solilor romani, şi de aceea i-au măcelărit. Această părere e de necrezut. Cum era cu putinţă ca acest rege să nu se fi vîrît în iţele acestei urzeli şi să nu fi pus la cale el nelegiuirea fidenaţilor, noii săi aliaţi, care l-au întrebat şi au hotărît împreună această fărădelege, prin care se călca dreptul ginţilor? Nici în urma acestei ticăloşii regele n-a schiţat vreun gest, n-a simţit măcar o umbră de ruşine, ci a rămas mai departe atent la desfăşurarea jocurilor. E mai aproape de crezare faptul, că tot el a fost acela care a vrut să pună pe umerii fidenaţilor povara acestor nelegiuiri, pentru ca aceştia să nu mai nădăjduiască vreodată că vor fi iertaţi de romani pentru ticăloşia săvîrşită.

Solilor republicii romane, care au căzut la datorie, ucişi la Fidenae, li s-au ridicat statui pe cheltuiala statului, aşezîndu-le în jurul tribunii oratorilor[25]. Firește că nelegiuirea fidenaţilor şi veienţilor nu putea fi lăsată nepedepsită aspru de Roma, mai

Scanned with CamScanner

ales cînd aceste două noroade, atît de învecinate, căutaseră cu orice preț pricina conflictului; de aceea romanii aveau să fie în noul război cît se poate de crunți.

În fața acestei situații nemaipomenite, toate patimile au amuțit: și poporul, și tribunii săi au înțeles însemnătatea ceasului de față, și și-au dat cu toții mîna. Alegerea noilor consuli s-a făcut în cea mai desăvîrșită ordine. Aceștia au fost: M. Geganius Macerinus, ales pentru a treia oară, și L. Sergius Fidenas, poreclit așa, pentru că el a condus, cred eu, operațiunile militare în acest război. L. Sergius Fidenas a avut prima ciocnire cu regele veienților într-o bătălie dată dincoace de rîul Anio, unde a repurtat o biruință strălucită, însă cu pierderi sîngeroase.

Cu toate că dușmanii au fost puși pe fugă și împrăștiați, bucuria acestui succes a fost adumbrită de jalea pentru alți cetățeni romani căzuți pe cîmpul de luptă. Senatul a dat îndată poruncă să fie numit ca dictator Mamilius Aemilius, așa cum era obiceiul cînd republica era în mare primejdie. Acesta a numit în funcția de comandant al cavaleriei pe Quinctius Cincinnatus, un tînăr vrednic de numele și faima tatălui său, mai ales că fusese mai înainte cu un an ales împreună cu Mamilius tribun militar cu putere consulară.

La noua mobilizare a armatei făcută de consuli au fost încadrați în unități și vechii centurioni hîrșiți în războaie, completîndu-se efectivele unităților care suferiseră pierderi în trecuta bătălie. Dictatorul a ordonat ca Quinctius Capitolinus și M. Fabius Vibulanus, comandanții de legiuni, să-l secondeze la comandă. Atît funcția lui de răspundere, primită într-un moment atît de greu, cît și mai ales omul de înaltă vrednicie care corespundea și rangului, și acestor împrejurări, au făcut ca vrăjmașul să se îndepărteze de teritoriul roman, trecînd rîul Anio.

După ce s-au retras, dușmanii și-au instalat tabăra pe o colină între Fidenae și Anio; totuși nu s-au încumetat să dea lupta în cîmp deschis, înainte de a le sosi în ajutor legiunile faliscilor. Atunci, în sfîrșit, tabăra etruscilor a fost așezată în fața zidurilor cetății Fidenae. Dictatorul roman, la rîndu-i, și-a instalat tabăra nu departe de vărsarea rîului Anio în Tibru, pe malurile ambelor ape, și și-a întărit tabăra cît a putut de

Scanned with CamScanner

bine, ajutat de poziția prielnică a locului. În ziua următoare și-a scos armata în formație de atac.

XVIII În tabăra vrăjmașă, capii oștirilor aveau felurite planuri de atac. Faliscii, care nu se înduplecau că războiul acesta îi poartă departe de țara lor și deoarece se bizuiau pe tăria brațului lor, cereau să se pornească la luptă fără întîrziere. Însă veienții și fidenații erau de părere că singurii sorți de izbîndă îi oferă numai tărăgănirea războiului. Regele Tolumnius, deși îi convenea planul ducerii unui război de lungă durată, totuși, pentru ca să nu piardă alianța faliscilor prin prelungirea ostilităților, a hotărît dezlănțuirea ofensivei în ziua următoare.

Dictatorului și ostașilor romani le-a crescut avîntul cînd au băgat de seamă că dușmanul șovăie să dea atacul; a doua zi, toți ostașii romani fremătau, spunînd că ei vor porni din imbold propriu să cucerească și tabăra, și orașul dușmanilor, fără să mai aștepte ordinul comandantului, dacă nu li se dă numaidecît semnalul de atac; atunci ambele armate se pun în mișcare, desfășurîndu-se în formație de luptă, înaintînd în golul dintre cele două tabere. Veienții, mai presus numericește ca romanii, și-au trimis niște unități care să ocolească pe după munți, pentru a cădea în spatele taberei romane și a dezlănțui de acolo atacul, în toiul bătăliei. Dispozitivul de atac al celor trei armate aliate era acesta: la aripa dreaptă se aflau veienții, la cea stîngă faliscii, iar sectorul de centru îl ocupaseră fidenații.

Dictatorul a ocupat aripa dreaptă, avînd în față pe falisci, iar la flancul stîng se găsea Capitolinus Quinctius, împotriva veienților. Comandantul cavaleriei romane a primit ordin să dezlănțuie atacul în sectorul central. O bucată de vreme a fost liniște, deoarece etruscii nu aveau de gînd să pornească la luptă decît dacă vor fi siliți; dictatorul, cu ochii țintă în depărtări către fortăreața Romei, dorea să vadă ce spun semnele cerești prin zborul păsărilor, pentru a da semnalul, potrivit înțelegerii stabilite mai înainte. Cum a văzut semnele, întîi a dat drumul cavaleriei, care s-a năpustit asupra vrăjmașului scoțînd strigăte năprasnice, apoi s-a pus în mișcare și pedestrimea, atacînd cu o înverșunare fără seamăn. În nici un sector legiunile etrusce

n-au fost în stare să reziste în faţa iureşului roman. Numai cavaleria vrăjmaşă s-a împotrivit, rezistînd cu desperare. Era chiar regele Tolumnius în fruntea cavaleriei sale, fiind un comandant desăvîrşit şi mai ales foarte viteaz. El a făcut să se prelungească cel mai mult lupta, pentru că, fiind peste tot, îşi îmbărbăta pe ai săi fără întrerupere, ca să nu se lase bătuţi de romani, care îi strîmtorau din toate părţile.

XIX Era pe atunci în rîndurile cavaleriei romane un tribun militar[26] pe nume A. Cornelius Cossus, un tînăr de o frumuseţe nemaipomenită, vînjos, zdravăn şi cu avîntul nestăvălit, care, amintindu-şi de faima numelui înaintaşilor săi, i-a întrecut pe toţi prin vitejia-i fără seamăn. Numele lui Cossus a ajuns cel mai vestit ca erou şi cel mai preţuit din toţi de urmaşi.

Cînd Cossus a băgat de seamă că şirurile escadroanelor romane încep să se clatine şi că atacurile cavaleriei proprii sînt zădărnicite de Tolumnius, care se găsea acolo unde era mai greu, după ce l-a recunoscut pe regele vrăjmaş după straiele lui domneşti şi l-a văzut parcă zburînd, cînd în dreapta, cînd în stînga, pe tot frontul, a spus călăreţilor săi: „Oare acesta e cel care a călcat în picioare îndatoririle tratatului încheiat şi care şi-a bătut joc de dreptul ginţilor? Ei bine, eu voi fi acela care-l voi jertfi pe Tolumnius, ca să-şi ispăşească păcatele pentru sufletele solilor romani măcelăriţi de el. (Dacă zeii vor să mai fie ceva sfînt pe pămîntul acesta!)“ Dînd pinteni calului, se năpusti năprasnic cu lancea întinsă asupra regelui. După ce l-a trîntit pe Tolumnius de pe cal, cu această lovitură, Cossus sări fulgerător de pe cal, sprijinindu-se de lancea sa. Cînd regele încercă să se ridice de la pămînt, Cossus îşi repezi cu putere scutul asupra lui Tolumnius, izbindu-l zdravăn, şi apoi îl împunse de mai multe ori, ţintuindu-l la pămînt. Îi luă apoi regelui ca trofeu armele şi veşmintele. Înfigînd capul regelui ucis în suliţa sa, învingătorul îl arătă tuturor.

Uciderea regelui Tolumnius a vîrît groaza în duşman. Astfel au fost puse pe fugă şi formaţiile cavaleriei vrăjmaşului, care de la început pusese în cumpănă izbînda romanilor, în această bătălie. Dictatorul urmăreşte cu înverşunare legiunile împrăştiate şi puse pe fugă ale vrăjmaşului, şi face o adevărată

baie de sînge în rîndurile lui, după ce i-a grămădit de-a valma în tabără. Cei mai mulţi dintre ostaşii fidenaţilor, cunoscînd bine împrejurimile locului bătălici, şi-au găsit scăparea în munţi. Cossus, urmărindu-i cu cavaleria şi dincolo de Tibru, s-a întors la Roma, încărcat cu o pradă uriaşă luată de pe teritoriul veienţilor.

S-a mai dat o luptă şi în jurul taberei romane, cu pîlcurile trimise de Tolumnius, aşa cum am arătat mai sus. Fabius Vibulanus a apărat cu succes tabăra, zădărnicind atacul potrivnicului, care înconjurase valul întăriturilor romane. Apoi, văzînd că vrăjmaşul e preocupat cu lucrările de încercuire, a făcut o ieşire, atacînd prin surprindere, prin poarta principală, cu unităţile sale de triarii atît de năprasnic, încît a băgat spaima în duşman care a rupt-o la fugă. Dezastrul lor a fost de proporţii mai mici, fiindcă aici erau trupe cu slabe efective; totuşi, în fugă, nu i-a mai întrecut nimeni pe veienţi.

XX Dictatorul, care izbutise să obţină biruinţa pe întreg frontul, a fost purtat în triumf la întoarcerea în Roma, în urma decretului dat de senat şi cu încuviinţarea poporului. Cea mai arătoasă privelişte a triumfului o oferea eroul Cossus, care purta trofeul regelui doborît de el în luptă. Ostaşii armatei romane intonau cîntece cu stihuri improvizate, în care îl proslăveau pe viteaz, punîndu-l pe acelaşi treaptă cu Romulus însuşi. Cu o nemaipomenită solemnitate, trofeul lui Cossus a fost aşezat în templul lui Jupiter Feretrius, alături de trofeul lui Romulus, care a fost cel dintîi care s-a chemat „Marele Trofeu", singurul de asemenea fel pe acea vreme.

Toate privirile cetăţenilor se îndreptaseră spre acest erou, lăsînd deoparte carul de triumf al dictatorului, Cossus fiind ţinta şi miezul serbării. Din porunca poporului, dictatorul a depus o coroană de aur în greutate de trei sute de grame, în cinstea lui Jupiter, în templul de pe Capitoliu, pe cheltuiala statului.

În zugrăvirea isprăvii lui Aulus Cornelius Cossus, care a cîştigat a doua mare izbîndă din cîte se cunosc pînă acum, închinînd trofeul lui Jupiter Feretrius, eu am urmat întocmai povestirile analiştilor. Nu sînt însă de acord asupra unui amă-

Scanned with CamScanner

nunt, şi anume, că „Marele Trofeu" se socoteşte acela pe care căpetenia cea mai înaltă a unei armate îl ia de la un alt comandant aidoma lui, pe care l-a biruit în luptă, fiindcă numai cel care are conducerea întregului război, cu oblăduirea zeilor, ştim că se numeşte comandant suprem; or titlul şi inscripţiile de pe acest trofeu sînt, pentru mine, o dovadă împotriva susţinerii mele şi a înaintaşilor mei, care spun că acest trofeu a fost capturat de Cossus[27], în calitate de consul. Mie mi-a spus însuşi Caesar Augustus, întemeietorul şi reziditorul tuturor templelor romane, că el, cînd a vizitat odată templul lui Jupiter Feretrius, care se năruise de vremuri, după ce a dat poruncă să fie refăcut, a citit cu ochii săi ceea ce era scris pe pînza de in de pe platoşa care-i acoperea pieptul, şi atunci m-am gîndit că ar fi o netrebnicie din partea mea dacă aş voi să-i răpesc lui Cossus paternitatea trofeului său, văzut şi pipăit de un martor atît de preţios ca însuşi Augustus, care a zidit din nou acest templu. Greşeala reiese din faptul că analele atît de vechi, condicile cu însemnările autorităţilor superioare ale statului, cît şi cărţile pe pînza de in, depuse în templul zeiţei Moneta şi pe care le citează istoricul Licinius Macer, îl pomenesc pe Aulus Cornelius Cossus în funcţia de consul o dată cu Titus Quintus Pennus, cînd se ştie că acesta a fost în dregătorie cu nouă ani mai tîrziu, şi de această greşeală îşi poate uşor da seama oricine. Se mai adaugă încă un argument, că nu se poate împinge data acestei faimoase bătălii tocmai peste 9 ani, fiindcă în anul cînd a fost consul Aulus Cornelius Cossus nu s-a desfăşurat nici un război, iar cu trei ani mai înainte, republica fusese bîntuită de ciumă şi foamete, aşa fel încît unele anale nu pomenesc decît numele consulilor, fără nici un alt eveniment deosebit, pentru că erau vremuri de doliu.

Apoi, în al treilea an după consulatul lui Cossus, îl găsim pe acesta pomenit în dregătoria de tribun militar, cu putere consulară, şi în acelaşi an şi comandant al cavaleriei, în care post a săvîrşit o altă ispravă la fel de strălucită, într-o luptă dată de cavaleria sa. De aceea e liber fiecare să creadă ce vrea şi să urmeze temeiurile aparente, care totuşi nu sînt valabile, cîtă vreme eroul însuşi al luptei, după ce a depus proaspătul trofeu în sanctuarul sfînt al lui Jupiter şi cînd avea în faţa

ochilor pe Jupiter însuşi, în cinstea căruia îi închina prinosul său, precum şi pe Romulus însuşi, care nu puteau fi nişte martori de rînd, n-ar fi îndrăznit să scrie şi să se intituleze în chip mincinos Aulus Cornelius Cossus, consulul.

XXI Armatele romane, sub comanda consulilor M. Cornelius Maluginensis şi L. Papirius Crassus[28], au fost conduse pe teritoriile veienţilor şi faliscilor. S-au luat ca pradă oameni şi vite. Nici urmă însă de vrăjmaş înarmat. Nu s-a dat nici o luptă. Totuşi oraşele lor n-au fost împresurate, fiindcă a izbucnit ciuma în rîndurile poporului roman. S-au căutat şi pricini de răscoală în ţară, aţîţate de tribunul poporului Sp. Maelius, dar nu s-a ajuns pînă la mişcări sîngeroase. Acesta, bizuindu-se pe faima numelui său, credea că e în stare să ridice poporul, de aceea a fixat termen de judecata lui Minucius; tot el a făcut o propunere pentru confiscarea bunurilor lui Servilius Ahala. Tribunul susţinea sus şi tare că Maelius a fost victima unor învinuiri neîntemeiate, iar lui Servilius i se imputa uciderea unui om, fără să fi fost judecat şi condamnat. Dar toate agitaţiile lui Sp. Maelius n-au stîrnit decît un slab răsunet în sufletul poporului. Altă urgie cu mult mai cumplită căzuse pe capul lui: ciuma; în afară de aceasta şi de diferitele semne şi arătări, se mai dusese acum vestea că, în urma unor dese cutremure de pămînt, s-au prăbuşit la ţară numeroase case. De aceea s-au făcut slujbe religioase, săvîrşite de către soborul preoţilor dumvirilor[29].

Anul care a urmat a fost şi mai de pomină prin prăpădul ciumei, sub consulatul lui C. Iulius, ales a doua oară, şi al lui L. Virginius, pricinuind atîta prăpăd şi în rîndurile orăşenilor, şi ale sătenilor, încît nu numai că nu s-a mai recurs din partea romanilor la nici o acţiune de prădăciune împotriva altor neamuri, dar nici patricienii şi nici poporul nu s-au mai gîndit de fel la vreun război. S-a ajuns pînă acolo, încît chiar fidenaţii, care la început nu ieşiseră din bîrlog, ci trăiau retraşi în cetatea din munţii lor şi în micile lor redute, au fost şi ei în stare să înainteze nestingheriţi de nimeni, ca să jefuiască satele şi ogoarele teritoriului roman. Apoi, chemînd în sprijinul lor şi armata veienţilor (căci faliscii nu au putut fi ademeniţi

să pornească la un nou război împotriva Romei, nici de prăpădul molimei ce secera poporul roman, nici de cererile stăruitoare ale aliaților lor), numai atunci armatele celor două noroade au trecut rîul Anio și și-au instalat tabăra nu departe de poarta Collina. S-a stîrnit panică și la țară, și în oraș. Consulul Iulius și-a înșiruit unitățile pe metereze și pe ziduri; în vremea aceasta Virginius se consfătuiește cu senatul, în templul lui Quirinus. Se hotărăște să se numească ca dictator A. Servilius, care are porecla de Priscus, fiu de Structus. Virginius, care a așteptat numai atît cît a fost nevoie să-și întrebe colegul său dacă încuviințează această numire, l-a și învestit în postul său pe dictator, în cursul aceleiași nopți. La rîndul său, dictatorul l-a numit pe Postumus Aebutius Elba comandant al cavaleriei.

XXII Dictatorul a dat porunca ca toți cetățenii zdraveni și cei care mai au o fărîmă de putere în vine să se adune în fața porții Colline: a doua zi, toți cei care erau în stare să poarte armele au răspuns la chemare. Din tezaurul statului[30] sînt aduse drapelele în grabă, în fața dictatorului. În timpul distribuirii drapelelor pe unități, dușmanul a năvălit și a ocupat pozițiile dominante. Dictatorul a și pornit îndată atacul împotriva vrăjmașului. Ciocnirea a avut loc nu departe de Nomentum, reușind să dea peste cap și să pună pe fugă legiunile etrusce. I-a gonit apoi pe fidenați pînă la orașul lor, pe care l-a împresurat, făcînd cuvenitele lucrări de împresurare. Orașul Fidenae era însă situat pe înălțimi și era atît de întărit, încît nu a putut fi cucerit nici cu ajutorul scărilor. Nici împresurarea nu a izbîndit, fiindcă asediații aveau la îndemînă mari rezerve de alimente, strînse din vreme, nu numai pentru momentele grele, ci și pentru a putea face față unui asediu de lungă durată. De aceea, dictatorul, crezînd că nu va fi în stare să cucerească orașul prin asalt și nici să-l silească să capituleze, fiindcă cele două tabere erau prea apropiate, a hotărît să sape un tunel[31] în spatele orașului, ca să poată pătrunde în fortăreață, mai ales că partea aceea a orașului era cel mai puțin apărată de fidenați, care se bizuiau pe pozițiile foarte tari, prin însăși natura lor, ale cetății.

Scanned with CamScanner

După ce Servilius a alcătuit din armata sa patru grupuri, care trebuiau, fără întrerupere, să dea asalturi peste asalturi împotriva cetății, a atras atenția vrăjmașului numai asupra acestor operațiuni, ca să-l abată de la lucrările tunelului, pe sub munte, pînă cînd, în sfîrșit, a fost scobit acest drum pe sub pămînt, pînă la fortăreață. În timp ce etruscii, amăgiți de aceste atacuri simulate, erau ocupați să respingă atacurile dezlănțuite din alte părți, un strigăt năprasnic auzit deasupra capului lor, scos de romanii care pătrunseseră prin tunel în fortăreață, le-a dat de veste că orașul lor a fost cucerit.

În cursul acestui an, cenzorii Caius Furius Facilus și Marcus Geganius Macerinus au încuviințat construirea edificiului casei[32] poporului în Cîmpul lui Marte. Acolo, după terminarea clădirii, s-a făcut primul recensămînt al poporului.

XXIII Pentru anul următor au fost reales aceiași consuli: Iulius, pentru a treia oară și Virginius, pentru a doua oară, așa am găsit la istoricul Licinius Macer. În schimb, analiștii Valerius Antias[33] și Q. Tubero[34] susțin că în anul acela au fost consuli M. Manlius și Q. Sulpicius.

Deosebirea[35] de păreri rezultă din aceea că și unul și altul dau pe seama cărților pe pînză de in izvoarele lor, fără însă să tăgăduiască faptul că au găsit scris, la analiștii și mai vechi, că în acest an au fost în funcție tribuni militari. Licinus Macer se decide pentru cărțile pe pînză de in, „liberi lintei", dar Tubero se îndoiește asupra adevărului acestor informații. De aceea, avînd în vedere prea marea vechime a acestor evenimente, și eu le relatez așa cum mi s-au înfățișat.

După cucerirea cetății Fidenae, Etruria a intrat într-o cumplită panică; la rîndul lor, și veienții s-au îngrozit la gîndul că vor împărtăși soarta aliaților lor; chiar și faliscii tremurau, cu toate că nu luaseră parte la războiul din urmă, însă își aminteau că împreună cu veienții și fidenații s-au înhămat la același jug, dezlănțuind împreună primul război. De aceea, aceste două cetăți și-au trimis soli la aproape toate cele 12 cetăți din confederație, ca să fie de față toate la întrunirea întregii Etrurii, la templul zeiței Voltumna[36].

În faţa ameninţării unei noi primejdii de război, senatul hotărăşte să fie numit Mamercus Aemilius, dictator pentru a doua oară. La rîndul lui, dictatorul îl numeşte pe Postumius Tubertus comandant al cavaleriei. Străduaniile depuse pentru pregătirea acestui război au fost cu atît mai mari, cu cît primejdia era mai apropiată, ştiindu-se că Etruria se unise în acest scop şi nu mai era vorba acum numai de cele două popoare, fidenaţii şi veienţii.

XXIV În pofida tuturor aşteptărilor, a domnit totuşi liniştе peste hotare. De aceea, cînd nişte negustori au dat de ştire că toate neamurile etrusce au refuzat să sprijine pe veienţi în războiul cu romanii şi că au fost lăsaţi să se descurce cum vor şti ei singuri, bizuindu-se numai pe mijloacele lor proprii pentru acest război, pe care ei singuri l-au stîrnit şi dezlănţuit şi să nu-şi mai caute aliaţi, acum cînd sînt la ananghie, cîtă vreme n-au împărtăşit mai înainte nimănui planurile lor, dictatorul, în faţa acestei noi situaţii, nemaioferindu-i-se prilej de a cîştiga glorie prin război, ca să nu stea cu mîinile încrucişate în această înaltă dregătorie, s-a gîndit la înfăptuiri vrednice de vremuri de pace, care să amintească cetăţenilor că a fost un dictator de vază, şi de aceea propune micşorarea[37] duratei funcţiei cenzorilor. Mamercus Aemilius era de părere că puterea acestora întrece măsura, nu atît prin însemnătatea dregătoriei, cît prin prea marea ei durată. Drept urmare, a convocat adunarea poporului, unde a rostit următoarea cuvîntare:

„Zeii au luat asupră-le grija pentru binele şi propăşirea republicii romane şi pentru siguranţa ei, în toate privinţele, dincolo de graniţele ei, faţă de toţi duşmanii. De aceea el va veghea ca libertatea poporului roman să rămînă neştirbită şi neadumbrită de vreo primejdie şi înăuntrul zidurilor cetăţii. Cel mai desăvîrşit mijloc de apărare a libertăţii se înteme-iază pe condiţia ca marile dregătorii să nu fie de lungă du-rată, şi în măsura în care nu se pot delimita juridiceşte, cel puţin, măcar ca timp să fie mărginite. În timp ce cea mai mare parte a funcţiilor statului durează un an de zile, censorii sînt aleşi pe o perioadă de cinci ani. Gîndiţi-vă ce greu e pentru

bieţii cetăţeni să stea cu capul plecat atît amar de ani, o mare parte a vieţii lor, în faţa atîtor mărimi ale statului! De aceea el va propune o lege prin care cenzura se va limita pe o perioadă de funcţionare de un an şi jumătate".

A doua zi, poporul a votat într-un glas această lege, cu care prilej Mamercus Aemilius a spus: „Cetăţeni! Ca să nu mă dezic pe mine însumi, că nici mie nu-mi place să dureze prea mult o dregătorie, să ştiţi că şi eu părăsesc dictatura". Ieşind din funcţie şi mărginind durata funcţiunii şi celelalte autorităţi, a cenzurii, a fost condus pînă la casa lui de întreg poporul, în semn de dragoste şi recunoştinţă.

Censorii nu s-au simţit bine că Mamercus le-a dat această lovitură, micşorîndu-le durata funcţiei lor; de aceea l-au făcut aerarius şi l-au dat afară din trib[38] cînd el a renunţat la dictatură, impunîndu-l la nişte dări nemaipomenite, de opt ori mai mari decît plătea în anii trecuţi. Se spune că Mamercus a îndurat această grea lovitură cu sufletul senin şi împăcat, pentru că şi-a dat seama care e dedesubtul şi ţelul urmărit prin înjosirea lui în ochii poporului. Căpeteniile patricienilor, cu toate că nu văzuseră cu ochi buni micşorarea duratei cenzurii, totuşi au simţit şi pe obrazul lor această jignire şi această pildă de nedreptăţire, fiindcă fiecare din ei îşi da seama că totuşi vor sta la dispoziţia censorilor, cît timp va dăinui această demnitate. Se mai spune însă că în rîndurile poporului s-au arătat şi mai aprig nemulţumirile şi revolta împotriva censorilor, tăbărînd asupra lor, şi cine ştie ce neajunsuri li s-ar fi întîmplat dacă n-ar fi intervenit în sprijinul lor însuşi Mamercus, cu autoritatea sa.

XXV Fiindcă tribunii plebei au ţinut numeroase adunări ale poporului pentru a zădărnici alegerile consulare, s-a recurs din nou la interregn. Tot ei şi-au impus punctul lor de vedere de a se alege tribuni militari cu putere consulară; cu toate acestea, ca răsplată a biruinţii, n-au izbutit să aibă măcar un reprezentant plebeu în rîndurile celor aleşi. Toţi aceşti tribuni militari făceau parte numai din tabăra patricienilor. Aceştia au fost următorii: M. Fabius Vibulanus, M. Foslius şi L. Sergius Fidenas.

Scanned with CamScanner

În cursul acelui an a bîntuit din nou ciuma. Noroc că în alte privinţe a fost linişte şi-n ţară, şi afară. Atunci s-a făgăduit ridicarea unui templu în cinstea lui Apollo[39], pentru sănătatea poporului. Soborul de preoţi a citit tot felul de slujbe din cărţile sfinte, pentru a îmblînzi mînia zeilor şi a abate urgia de la vieţile cetăţenilor. Mare prăpăd a fost şi la ţară, şi la oraş, molima secerînd fără cruţare şi oameni, şi vite. Autorităţile, temîndu-se că nu vor avea îndeajuns pentru hrana poporului, din pricina decimării plugarilor, au trimis diferite delegaţii pentru cumpărarea de cereale din altă parte. Nu s-a mai pomenit însă nimic de alegerile consulare. Toţi tribunii militari cu putere consulară au fost aleşi numai din sînul patricienilor. Aceştia au fost: L. Pinarius Mamercinus, L. Furius Medullinus, Sp. Postumius Albus.

În anul acela molima şi-a mai slăbit puterea, după ce îşi împlinise sorocul. Fiindcă autorităţile au avut grijă din vreme de aprovizionarea poporului cu grîne, s-a îndepărtat primejdia foametei.

Volscii şi aequii au trîmbiţat iarăşi în adunările lor planul unui nou război cu Roma; aşişderea, şi neamurile etrusce s-au întrunit la templul zeiţei Voltumna. Însă aici toţi s-au înţeles să amîne dezlănţuirea ostilităţilor peste un an; din prevedere, au hotărît să nu se mai adune într-acest scop pînă la anul, cu toate că poporul veienţilor se jeluia de-a surda, însă, că şi cetatea Veii e ameninţată să îndure aceeaşi soartă care a lovit-o pe Fidenae, năruind-o pînă în temelie.

În vremea aceasta fruntaşii poporului, văzînd că degeaba îşi făuresc nădejdile unei soarte mai bune, năzuind şi ei la funcţii mai mari şi mai de răspundere, în timp ce domnea linişte şi pace dincolo de fruntarii, au început să ţină tot felul de adunări în casele tribunilor poporului. Acolo, în consfătuiri tainice, se plîngeau că plebea e nerecunoscătoare faţă de ei, fiindcă de atîta vreme îşi alege tribunii militari cu putere consulară numai din rîndurile patricienilor, pe cînd reprezentanţilor plebeilor le sînt zăvorîte porţile la asemenea demnităţi. Mai spuneau că „strămoşii lor au fost cît se poate de prevăzători cînd au hotărît să nu îngăduie în rîndul dregătorilor plebei şi reprezentanţi ai aristocraţiei, fiindcă s-ar fi

pomenit acum cu tribuni ai poporului, aleşi din rîndurile patricienilor. În schimb ei, adevăraţii fruntaşi ai plebeilor, sînt priviţi ca nişte fiinţe nemernice, fiindcă sînt dispreţuiţi de plebei!"

Alţii însă căutau să dezvinovăţească plebea şi să arunce în circa aristocraţiei toată vina, spunînd că „din pricina ambiţiei şi urzelii ticluite aleşii poporului nu au uşă deschisă spre această înaltă dregătorie. Însă dacă cetăţenii vor fi conştienţi şi-şi vor da seama de realitate, deoarece ei de atîtea ori le-au atras atenţia, atunci vor şti ce trebuie să facă cu voturile lor la viitoarele alegeri. Numai în felul acesta, votîndu-şi pe susţinătorii intereselor lui, îi va fi netezită poporului calea la cîrma republicii, ca să poată dispune de propria lui soartă".

De aceea căpeteniile poporului au hotărît ca tribunii să facă un proiect de lege, care prevedea că de aici înainte candidaţii nu vor mai avea voie să apară printre alegători îmbrăcaţi în alb[40], pentru ca în felul acesta să fie zădărnicită propaganda aristocraţiei. La prima înfăţişare, acest proiect de lege părea un amănunt fără nici o însemnătate, un moft care nu merita să fie luat în serios, însă care a încins o vrajbă nemaipomenită între patricieni şi popor. Pînă la urmă însă, tribunii şi-au impus voinţa lor, învingînd în această luptă: legea s-a votat. Prin această biruinţă s-a învederat limpede că poporul, atunci cînd e în joc soarta lui, se îndîrjeşte şi ştie să-şi facă datoria, susţinîndu-şi oamenii.

Patricienii însă, ca să nu-i dea poporului apa la moară, au fixat, printr-un decret senatorial de astă dată, alegeri consulare.

XXVI Pricina a fost găsită îndată de aristocraţie: se apropie furtuna unui nou război, pe care au trîmbiţat-o latinii şi hernicii atacaţi din nou de volsci şi de aequi. T. Quinctius Cincinnatus, fiul lui Lucius, care a fost poreclit şi Pennus, împreună cu C. Iulius Mento au fost consulii acestui an[41]. Primejdia războiului cu cele două popoare n-a mai zăbovit mult să izbucnească. Aequii şi volscii şi-au mobilizat armata, po-

trivit unei legi[42] care sancționa pe cei nesupuși la incorporare cu osîndirea lor la moarte, izbutind în felul acesta să pună pe picior de război forțe cît mai mari cu putință. Oștile ambelor noroade, la fel de puternice, s-au concentrat pe muntele Algidus și acolo și-au instalat taberele separat; comandanții lor au depus mai mult zel ca oricînd la facerea lucrărilor de întărire a taberelor respective și la instruirea ostașilor. Aceste știri au stîrnit și mai multă panică în Roma. Senatul a găsit de cuviință să se recurgă din nou la un dictator, pentru că aceste noroade, cu toate că au fost înfrînte de romani în atîtea rînduri, porniseră un nou război, de astă dată însă de proporții mult mai mari; în al doilea rînd, fiindcă republica romană, în urma decimării tineretului său de ciumă, fusese greu lovită. Înainte de orice, consulii își pierdeau vremea printr-un lanț nesfîrșit de consfătuiri, care scoteau în vileag prin aceste urîte frecușuri dezbinarea dintre ei. Unii analiști susțin că războiul desfășurat de consuli la Algidus s-a încheiat cu înfrîngerea romanilor, și aceasta a fost pricina numirii unui dictator. Totuși, e un fapt constatat de analiști că cei doi consuli s-au împotrivit voinței senatului de a se recurge la serviciile unui dictator, pînă cînd, în cele din urmă, fiindcă veneau vești peste vești, care de care mai înspăimîntătoare, iar consulii nu voiau să se supună dispozițiilor luate de senat în această privință, Quintus Servilius Priscus, care deținuse cu cinste cea mai înaltă demnitate din republică, a luat cuvîntul, spunînd următoarele:

„Tribuni ai poporului! Fiindcă am ajuns în cea mai grea cumpănă, avînd în vedere răscrucea acestor cumplite vremuri pentru republică, senatul face apel la voi, rugîndu-vă, în numele puterii de care dispuneți, să siliți pe consuli să numească un dictator".

Auzind propunerea lui Priscus, tribunii plebei au crezut că au acum în mînă prilejul de a dobîndi o putere și mai mare, de aceea s-au retras la o consfătuire numai între ei, după care au dat o declarație comună în numele colegiului lor, „că hotărăsc ca, fără întîrziere, consulii să execute ordinul senatului; iar dacă aceștia nu înțeleg să se supună, ci se împotrivesc senatului, cea mai înaltă putere a republicii, atunci colegiul

tribunatului va dispune punerea în lanţuri a consulilor". Şi atunci consulii au primit să fie înfrînţi mai degrabă de tribuni decît de senat, motivînd că senatul, prin trădarea drepturilor celui mai înalt for al statului, a vîrît sub jugul puterii tribuniciene consulatul, atrăgînd atenţia că dacă şi consulii, cei mai înalţi dregători ai republicii, pot fi siliţi de un tribun, în numele puterii de care dispune, încît să ajungă să fie puşi şi în lanţuri, atunci la ce grozăvii trebuie să se aştepte un biet particular?

S-a tras la sorţi cine să fie numit dictator, fiindcă cei doi consuli n-au căzut de acord asupra persoanei; sorţii i-au căzut lui T. Quinctius să-l desemneze pe dictator. Acesta l-a numit în funcţia de dictator pe A. Postumius Tubertus, socrul său, un om de o asprime nemaîpomenită; la rîndul lui, acesta a ales comandant al cavaleriei pe L. Iulius.

Îndată se suspendă oficial toate procesele. Pe tot cuprinsul cetăţii nu se vorbeşte şi nu se aude altceva decît zăngănit de arme. Războiul se pregăteşte cum se cuvine. Cei scutiţi de mobilizare nu sînt cercetaţi acum, fiindcă nu e vreme. Verificările sînt amînate după sfîrşitul războiului. De aceea şi cei mai şovăielnici dintre cetăţeni sînt hotărîţi să răspundă la înrolarea sub drapel. Şi populaţiile latinilor şi hernicilor au primit ordin să pună la dispoziţie contingente de ostaşi pentru acest război. Ambele noroade execută cu tot zelul ordinele dictatorului.

XXVII Toate aceste pregătiri sînt desăvîrşite cu cea mai mare iuţeală. Dictatorul l-a însărcinat pe consulul C. Iulius să rămînă la Roma pentru paza oraşului, ajutat de comandantul cavaleriei, acesta avînd misiunea de a îngriji de toate lucrările necesare şi mai ales de organizarea aprovizionării şi serviciilor, ca să meargă totul strună în tabără şi să nu se ducă lipsă de nimic; apoi, la îndemnul marelui preot A. Comelius, din pricina panicii tot mai mari, dictatorul a făgăduit solemn în faţa zeilor că va închina în cinstea lor o sărbătoare cu cele mai mari spectacole. Apoi, punîndu-şi armatele în mişcare împreună cu consulul Quinctius, care a primit şi el comanda unei armate, a ajuns în faţa taberei vrăjmaşilor.

Scanned with CamScanner

După ce au constatat la faţa locului că cele două tabere duşmane sînt depărtate între ele printr-un mic gol, dictatorul şi-a aşezat tabăra la Tusculum, şi consulul la Lavicum[43], la circa o mie de paşi de vrăjmaş.

În felul acesta erau faţă în faţă patru armate, instalate fiecare pe poziţii puternice şi avînd în mijlocul lor un şes, care îngăduia nu numai mici ciocniri, ci şi desfăşurarea în formaţie de atac a întregului front de luptă.

Din clipa în care taberele au ajuns faţă în faţă, au şi început hărţuielile. Această tactică îi convenea de minune dictatorului, fiindcă el vedea cu plăcere cum luptătorii săi se înfierbîntă şi capătă un avînt şi mai mare, ori de cîte ori se măsurau cu vrăjmaşul, pentru ca în felul acesta să li se adîncească în suflet încrederea în marea biruinţă. Dar nici duşmanii n-au rămas mai prejos, şi, de aceea, ca să precipite lucrurile, fiindcă nu aveau nădejde de biruinţă printr-o bătălie în toată regula în cîmp deschis, au atacat prin surprindere în timpul nopţii tabăra consulului, încercîndu-şi astfel norocul.

Pe neaşteptate, în tabăra romană s-a dat alarma. Nu numai străjile şi armata întreagă a consulului au fost trezc, ci şi dictatorul. Aşa cum impune datoria ceasului de faţă, consulul s-a dovedit a fi la înălţime şi prin bărbăţie, şi printr-un plan bine chibzuit: o parte din unităţi sînt trimise ca forţe de întărire a unităţilor de pază de la porţile taberei, iar cealaltă parte înconjură tabăra proprie cu un val de întărituri.

În tabăra dictatorului zarva era cu mult mai mică, de aceea şi-a putut da seama mai bine de situaţie, intervenind cu succes unde nevoia era mai mare. După ce a trimis în grabă un pile de ostaşi sub comanda legatului Spurius Postumius Albus în sprijinul armatei consulului, dictatorul s-a retras cu o parte din forţele sale, apoi a făcut un mic ocol, depărtîndu-se în cea mai mare taină de linia frontului şi, odată ajuns pe noile poziţii, dezlănţui pe neaşteptate un fulgerător atac, căzînd în spatele adversarului.

Legatul Quintus Sulpicius a fost însărcinat cu comanda taberei, iar legatul Marcus Fabius, comandantul cavaleriei, a primit ordin să nu facă nici o mişcare, pînă la revărsatul zorilor, fiindcă manevrele cavaleriei în timpul nopţii sînt greu

de condus. Toate dispoziţiile luate de dictator şi punerea în aplicare a tacticii sale, izvorîte dintr-un plan iscusit, potrivit unei asemenea situaţii, s-au executat întocmai, în ordinea stabilită. O altă dovadă a geniului său militar şi a hotărîrilor rezi, însuşiri care sînt vrednice de toată lauda, e faptul că a trimis pe M. Geganius, cu o sumă de cohorte din cele mai alese, pentru a ataca şi cuceri tabăra vrăjmaşului, din care ieşise grosul forţelor, după cum au dat de ştire iscoadele trimise să cerceteze terenul.

Geganius, cînd a băgat de seamă că străjile şi posturile duşmanului habar n-au ce se petrece în jurul lor, fiindcă erau încredinţaţi că primejdia e în altă parte, a dezlănţuit un atac pe neaşteptate asupra taberei vrăjmaşe, izbutind s-o cucerească înainte ca aceştia să prindă de veste ce s-a pus la cale. Apoi Geganius dă semnale prin fum, aşa cum se înţeleseseră, şi cînd dictatorul a băgat de seamă ceea ce s-a petrecut, strigă: „A fost cucerită tabăra vrăjmaşului!“, apoi dă ordin să fie încunoştinţate toate unităţile sale de această ispravă.

XXVIII Începuseră să mijească zorile: acum tot teatrul de operaţiuni se desfăşura în faţa ochilor dictatorului.

Fabius porneşte în iureş cu cavaleria, iar consulul, la rîndu-i, ieşind din tabăra sa, se năpusteşte năvalnic asupra vrăjmaşului intrat în panică. Dictatorul însă, care căzuse în spatele potrivnicului şi-i atacase rezervele şi linia a doua de rezistenţă, a reuşit să cîştige o victorie nedezminţită asupra aequilor şi volscilor, şi cu cavaleria, şi cu pedestrimea sa, fiindcă duşmanii erau puşi într-o grozavă încurcătură, neştiind unde să intervină mai întîi, din cauza strigătelor romanilor care se auzeau de pretutindeni, şi-n spate, şi-n faţă, şi-n flancuri.

Înconjuraţi din toate părţile, vrăjmaşii ar fi plătit pînă la ultimul om pentru dezlănţuirea acestui război, dacă Vectius Messius, de neam volsc, un om vestit mai mult prin faptele de arme strălucite decît prin nobleţea sîngelui, nu le-ar fi rostit ai săi, prinşi în cleşte din toate părţile, aceste cuvinte:

„Aveţi de gînd să vă daţi pradă armelor duşmane fără să vă apăraţi şi fără să vă răzbunaţi? Atunci de ce mai aveţi

arme? De ce aţi mai pornit acest război? La pomană — năvală, şi la război — înapoi? Mai pot nădăjdui viaţă cei ce stau pe loc? Mai credeţi voi că vă vor lua sub scutul lor zeii şi vă vor scăpa de aici? Cei ce vreţi să scăpaţi, numai cu spada vă veţi putea croi drumul. Cei care mai aveţi de gînd să vă mai vedeţi casele voastre, părinţii voştri, soţiile şi copiii voştri, haideţi, veniţi după mine, urmaţi-mă în tot locul, pe unde mă veţi vedea mergînd înaintea voastră. În calea avîntului vostru nu stau stavilă nici ziduri, nici redute, ci piept la piept se vor înfrunta ostaş cu ostaş. Deşi sînteţi deopotrivă cu romanii prin vitejie, totuşi veţi fi mai presus de ei, fiindcă sînteţi împinşi de nevoie, căci nevoia e arma cea mai cumplită şi e şi cea mai de pe urmă!"

Vrăjmaşii se înflăcărează la aceste cuvinte ale lui Messius şi scoţînd strigăte turbate pornesc la asalt, ca să-i execute ordinul, tocmai în sectorul unde Postumius Albus înainta cu cohortele sale. Atacul desperat al lui Messius ar fi reuşit să pricinuiască un moment greu cohortelor biruitoare ale lui Postumius, dacă nu ar fi intervenit la timp dictatorul, cînd i-a văzut pe ai săi dînd înapoi.

Aici a fost tot greul bătăliei. Soarta vrăjmaşului atîrna numai de braţul unui singur viteaz, al lui Messius. Mult sînge a curs acolo, multe leşuri din partea ambelor tabere au umplut cîmpia; şi comandanţii romani şi-au dat tributul lor de sînge. Cu toate acestea, numai Postumius, izbit puternic de o piatră în cap, a fost nevoit să iasă din luptă; în schimb dictatorul Fabius şi consulul n-au vrut să părăsească cîmpul de bătaie, cu toate că cel dîntîi fusese rănit la umăr, celui de-al doilea o lance îi străpunsese piciorul, ţintuindu-l de cal, şi cel de-al treilea îşi pierduse în luptă un braţ.

XXIX Messius, în fruntea unei cete alcătuite din cei mai viteji tineri, reuşeşte să treacă peste mormanele de leşuri ale ai săi şi să ajungă pînă în tabăra volscilor, care încă nu căzuse în mîna romanilor.

Tot frontul roman se desfăşoară acum spre această nouă ţintă. Consulul, urmărindu-şi duşmanul în retragere şi răsfirat către întăriturile taberei volscilor, atacă şi tabăra, şi meterezele.

Scanned with CamScanner

Tot acolo își îndreaptă sforțările și dictatorul, dar pornind din cealaltă parte. Și asaltul taberei a fost la fel de năprasnic ca și bătălia de pînă acum. Se spune că a luat un drapel chiar consulul și-apoi l-a aruncat dincolo de parapetul dușman, pentru ca ostașii săi să atace mai cu sîrg și să străpungă linia apărării dușmane.

Într-adevăr, romanii, în iureșul lor de a pune mîna pe drapel, au izbutit să spargă linia apărării. Acum dictatorul, după trecerea romanilor dincolo de parapete, a strămutat lupta înăuntrul taberei volscilor. Aceștia au început, ici și colo, să arunce armele și să se predea. După cucerirea și a acestei tabere, toți prizonierii capturați au fost vînduți ca sclavi, în afară de senatori. Hernicii și latinii, după ce și-au recunoscut bunurile lor luate ca pradă de inamic, și le-au luat înapoi; restul de capturi a fost vîndut de dictator la licitație[44].

Lăsînd pe consul cu comanda taberei romane, dictatorul s-a întors la Roma, unde a fost sărbătorit prin purtarea lui în triumf, în urma cărui eveniment a abdicat din funcție. Unii analiști au istorisit că dictatura sa, care a fost atît de strălucită prin slava ei, a fost de tristă amintire, spunînd că Postumius ar fi dat ordin să fie decapitat cu securea fiul său, cu toate că acesta își biruise potrivnicul, fiindcă a părăsit postul, fără îngăduința șefilor săi, pentru a da o luptă cu un vrăjmaș care l-a provocat.

Această poveste nu e vrednică de crezare; de altfel sînt și dovezi care vin în sprijinul acestei concluzii. O dovadă e și faptul că au rămas de pomină cuvintele: „faimoasa disciplină Manliană[45], și nu cea Postumiană, fiindcă cel care și-a schimbat porecla în renume a fost Manlius, și nu Postumius". Doar Manlius a fost poreclit tiranul, și nu Postumius, care nu a devenit faimos prin nici un fel de ispravă de tristă amintire.

Consulul C. Iulius a inaugurat templul lui Apollo în absența colegului său, fără să se tragă la sorți. Quinctius a îndurat greu această lipsă de respect față de el, și de aceea, după ce s-a întors cu armata la Roma, și a trimis-o la vatră, i s-au adus învinuiri în senat, de-a surda însă.

Acest an a mai fost însemnat și prin alt eveniment, deși pe atunci însă nu părea de mare vîlvă, fiindcă nu privea

statul roman, şi anume: cartaginezii[46], cei mai de temut din viitorii adversari ai Romei, au trecut cu armata lor în Sicilia, sub pretextul că îşi oferă sprijinul lor armat uneia din cele două tabere, care se războiau pentru a fi la putere.

XXX Tribunii poporului au redeschis vechea vrajbă pe temeiul alegerilor tribunilor militari cu putere consulară. Nici de data aceasta n-au izbutit să facă nimic. Sînt aleşi consuli L. Papirius Crassus şi L. Iulius. S-au înfăţişat senatului roman soli din partea aequilor, care să încheie tratatul de pace cu romanii. Condiţia pusă de romani a fost supunerea şi recunoaşterea puterii romane. Aequii au primit această condiţie; cu prilejul acestui tratat s-a încheiat şi un armistiţiu între cele două noroade pe timp de 8 ani.

Volscii, tare slăbiţi de pe urma înfrîngerii suferite la Algidus, au căzut din lac în puţ, pentru că au început să fie măcinaţi mai rău între ei de partidele politice şi tulburările interne, unii fiind partizanii păcii, alţii ai războiului. Romanii în schimb, s-au bucurat de pace pe toate fronturile. În domeniul politicii interne, consulii au putut afla, prin trădarea unui tribun, de un proiect de lege al tribunilor plebei, potrivit dorinţei exprimate de popor, care lege prevedea transformarea pedepsei în amendă penală[47], şi atunci consulii le-au luat-o înainte tribunilor, propunînd, ca din iniţiativa lor, această lege, care s-a votat în adunarea poporului.

Noii consuli[48] aleşi au fost L. Sergius Fidenas, pentru a doua oară, şi Hostus Lucretius Tricipitinus. Nimic vrednic de subliniat în legătură cu consulatul acestora. După ei au urmat consulii A. Cornelius Cossus şi T. Quinctius Pennus, pentru a doua oară. Veienţii au întreprins o acţiune de jaf prin satele teritoriului roman. S-a răspîndit zvonul că n-ar fi fost străini de această acţiune şi un şir de tineri din rîndurile fidenaţilor. Pentru anchetarea şi raportarea acestei situaţii au fost însărcinaţi L. Sergius, Q. Servilius şi Mamercus Aemilius. Unii din aceşti tineri, care n-au putut dovedi pentru care pricină n-au fost prezenţi în cetatea lor în cursul acelor zile, au fost surghiuniţi la Ostia. S-a mărit apoi numărul coloniştilor romani din Fidenae, care au fost împroprietăriţi cu pămînturile celor căzuţi în răz-

Scanned with CamScanner

boaie. Poporul roman a suferit greu de tot în cursul acelui an, din pricina secetei.

Cu toate că n-au lipsit ploile, pămîntul însă era atît de încins de arşiţă şi atît de secătuit, încît albiile rîurilor abia dacă mai aveau un firicel de apă. În unele localităţi, lipsa apei a pricinuit un adevărat prăpăd în rîndurile turmelor de vite, care crăpau de sete în jurul fîntînilor secate şi în vadurile rîurilor lipsite de apă. Alte animale piereau cu duiumul din pricina rîiei. Molipsindu-se şi locuitorii, toată lumea a pătimit de pe urma a tot felul de molime, care au izbucnit mai întîi în rîndurile ţăranilor şi sclavilor, şi apoi s-au răspîndit şi în oraş.

Nu numai bolile trupeşti pricinuiau oamenilor suferinţe: le mai măreau chinurile sufleteşti şi tot soiul de superstiţii şi de practici mistice[49], tot soiul de erezii venite mai mult de peste graniţă, fiindcă speculanţii suferinţei omeneşti împuiau capul locuitorilor cu tot felul de formule magice, introducînd în casa gospodarilor şi tot felul de obiceiuri şi obligîndu-i la tot felul de jertfe, ca aceşti scornitori să trăiască pe spinarea lor.

Acestea au durat pînă în ziua cînd autorităţile statului au început să-şi dea seama de asemenea prăbuşire a moravurilor, cînd au văzut că pe toate uliţele şi în toate colţurile se ridicaseră tot soiul de altare, pentru jertfe de animale, obiceiuri aduse de peste hotare, călcîndu-se orice datină, numai ca să se dobîndească iertarea zeilor. Edilii poporului primesc din partea senatului însărcinarea ca de aci înainte să supravegheze cultul religios şi să nu mai încuviinţeze decît cinstirea zeilor romani, şi numai după datinele strămoşeşti.

Pentru anul care a urmat s-a amînat rezolvarea problemei veienţilor, sub consulatul lui C. Servilius Ahala şi al lui L. Papirius Mugillanus. Gîndul răspunderii i-a oprit să deschidă numai decît ostilităţile sau să se trimită într-acolo, spre veienţi, armatele. De aceea au hotărît să-şi trimită crainicii păcii, ca să-şi ceară restituirea bunurilor răpite şi despăgubiri. Doar de curînd se războiseră cu veienţii la Nomentum şi la Fidenae şi se încheiase, e adevărat, nu pace, ci un armistiţiu, care însă a fost călcat înainte de expirarea termenului fixat, pentru că au şi reizbucnit ostilităţile. Au fost trimişi fetialii, însă veienţii nici n-au vrut să stea de vorbă cu ei, ca să asculte cererile

Scanned with CamScanner

romanilor, care, potrivit obiceiurilor din străbuni, le cereau satisfacţie, aşa cum se legaseră prin jurămînt la încheierea armistiţiului. Atunci s-a iscat o nouă neînţelegere, dacă trebuie să li se declare război veienţilor, printr-un ordin dat de popor, sau e de ajuns numai un decret al senatului.

Tribunii însă şi-au impus punctul lor de vedere asupra consulilor, în urma ameninţărilor că vor zădărnici mobilizarea armatei dacă nu vor face aşa, şi astfel i-au silit pe consuli să aducă la cunoştinţă poporului problema războiului. Şi atunci poporul[50], întrunit pe comiţii centuriate, a votat într-un glas războiul. Cu acest prilej, poporul a izbutit, în sfîrşit, să amine alegerile consulare pentru anul următor.

XXXI S-au ales atunci patru tribuni militari cu prerogative consulare: T. Quinctius Pennus, cu toate că era consul în funcţie, C. Furius, M. Postumius şi A. Cornelius Cossus. Dintre aceştia, Cossus a primit misiunea organizării apărării oraşului. Ceilalţi trei tribuni militari, după mobilizarea armatei, au pornit spre Veii. Cu prilejul acestui război s-a invederat limpede, rămînînd ca o învăţătură de minte, că poporul cu prea multe căpetenii pierde războiul. Pentru că fiecare din cei trei comandanţi făcea pe grozavul, căutînd să-şi impună planul şi tactica lui, pe care le socotea mai bune ca ale celuilalt, au dat prilej duşmanului să dea peste ei nepregătiţi. Veienţii s-au năpustit asupra lor la vreme şi în chip rodnic, tocmai pentru că romanii nici nu-şi înjghebaseră formaţiile de atac şi deoarece în timp ce un tribun dase semnalul de atac, celălalt dăduse ordin să sune trîmbiţele de retragere. Romanii au luat-o la sănătoasa, retrăgîndu-se în cea mai mare grabă în spatele întăriturilor. Cu acest prilej dezastrul nu a fost atît de mare, pe cît a fost ruşinea suferită.

Roma, neobişnuită cu înfrîngerile, s-a mohorît de tot. Cetăţenii au început să-i urască pe aceşti tribuni militari şi cereau cu toţii să se recurgă la un dictator, ca să-i scoată din impas, fiindcă dictatorul e singura nădejde a cetăţii, însă îi opreau pravilele şi cultul religios care prescriau că nu poate fi ales un dictator decît de consuli, şi atunci au fost consultaţi augurii, care şi-au dat încuviinţarea. Aulus Cornelius a numit pe Mamercus Aemilius dictator, iar acesta, la rîndu-i, l-a însărcinat pe

tribunul militar Aulus Cornelius cu postul de comandant al cavaleriei. Cetatea romană a avut cel mai mare noroc cu Mamercus, om înzestrat cu atîtea mari virtuţi, care, cu toate loviturile primite din partea censorilor, a fost singur în măsură să cîrmuiască republica căzută în grea restrişte şi s-o salveze. Veienţii, făloşi de o asemenea ispravă, au trimis solii la toate noroadele Etruriei, ca să le vestească că ei au izbutit să bată armatele a trei comandanţi romani într-o singură bătălie; cu toate acestea n-au izbutit să clintească din loc nici o populaţie, ca să le trimită ajutoare pentru continuarea războiului. Au atras numai o sumă de voluntari, ademeniţi de nădejdea prăzilor. Singurii care au răspuns la acest apel au fost fidenaţii, care şi-au unit armata cu aceea a veienţilor; în felul acesta fidenaţii şi-au semnat sentinţa osîndei, fiindcă au adăugat la lanţul fărădelegilor, la urzeala şi dezlănţuirea războiului precedent şi această nouă verigă, măcelărirea noilor colonişti romani. Căpeteniile celor două popoare chibzuiesc între ei unde să stabilească teatrul de operaţiuni, pe teritoriul fidenaţilor sau al veienţilor. Li s-a părut mai potrivit pentru desfăşurarea operaţiunilor regiunea Fidenae. De aceea veienţii, trecînd Tibrul, au strămutat războiul în ţara fidenaţilor.

La Roma s-a stîrnit mare panică. Senatul a ordonat să vină în grabă din tabăra de la Veii armata romană, şi ea fiind destul de abătută din pricina ruşinii înfrîngerii suferite. Forţele romane îşi instalează tabăra în faţa porţii Colline. Se distribuie pe metereze, pe ziduri şi în diferitele puncte importante gărzi şi pîlcuri de ostaşi, se suspendă toate judecăţile în for, se închid toate prăvăliile, în sfîrşit se creează o stare întunecată de război, încît întreaga cetate pare transformată într-o tabără militară, nu oraş.

XXXII Apoi dictatorul şi-a trimis crainicii pe toate uliţele oraşului, ca să-i cheme la adunare pe toţi cetăţenii care erau acum în panică. Aici el le-a atras atenţia printr-o cuvîntare, mustrîndu-i „de ce stau cu ochii holbaţi şi sînt aproape cu sufletul la gură, ca şi cum soarta lor şi a patriei ar atîrna numai de o mică întorsătură a norocului? Înfrîngerea fără importanţă, suferită din partea duşmanului, nu este rezultatul

vitejiei acestuia şi nici a netrebniciei armatei romane, ci rodul neînţelegerilor şi zîzaniilor dintre comandanţi. Cum au ajuns romanii să se înfricoşeze de nişte duşmani ca veienţii, pe care i-au înfrînt pînă acum de şase ori, şi de cetatea Fidenae, pe care, de cîte ori au împresurat-o, de atîtea ori au cucerit-o?

Romanii şi vrăjmaşii nu sînt aceeaşi, şi la fel cum au fost de-a lungul atîtor veacuri? Nu au acelaşi suflet, aceleaşi puteri, aceleaşi însuşiri trupeşti şi aceleaşi arme? El, Mamercus Aemilius este acelaşi dictator, care a biruit la Nomentum armatele unite ale veienţilor, fidenaţilor şi faliscilor, iar A. Cornelius Cossus, comandantul cavaleriei, va fi pe cîmpul de bătaie, acelaşi viteaz care l-a doborît în războiul trecut, cînd era tribun militar, pe Lar Tolumnius, regele veienţilor, învingîndu-l în văzul celor două armate, şi care i-a adus ca ofrandă lui Jupiter Feretrius cel mai mare şi cel mai bogat trofeu din cîte există! Afară de aceasta, romanii să-şi mai aducă aminte cîte triumfuri au repurtat şi sărbătorit sub comanda lui, cîte trofee au capturat şi cîte biruinţe au cîştigat cu el împreună. Să-şi mai aducă aminte că poporul roman a ridicat armele şi a pornit războiul împotriva acelor vrăjmaşi care au săvîrşit nelegiuirea omorîrii solilor, călcînd dreptul ginţilor, împotriva fidenaţilor care au măcelărit pe coloniştii romani, deşi era pace între Fidenae şi Roma; să-şi amintească apoi că aceşti duşmani sînt aceeaşi care au rupt armistiţiul şi au trădat pe romani în şapte rînduri, şi că întotdeauna şi-au primit plata cuvenită. El e pe deplin încredinţat că, îndată ce taberele se vor găsi faţă în faţă, vor înceta să rînjească de bucurie aceşti duşmani, care sînt cei mai ticăloşi de pe lume, pentru vremelnica ruşine şi ocară pricinuită armatei romane".

Poporul roman se va convinge că pentru meritele lui deosebite l-au numit dictator pentru a treia oară, cu toate că censorii au încercat să-i întineze a doua dictatură atunci cînd a îndrăznit să dea peste cap tirania censurei.

După slujba religioasă, potrivit datinilor, armata romană a pornit în marş şi şi-a aşezat tabăra la 1 500 de paşi dincoace de cantonamentele fidenaţilor. Tabăra romană era mărginită în dreapta de munţi, în stînga de fluviul Tibru. Mamercus Aemilius ordonă legatului F. Quinctius Pennus să ocupe terenul muntos

şi să pună stăpînire pe creasta acestor munţi, dar toate aceste operaţiuni să se facă în ascuns, pentru a cădea în spatele potrivnicului.

A doua zi, el dă ordin de atac, după ce etruscii, înfumuraţi pentru succesul dobîndit cu o zi mai înainte, se desfăşuraseră în formaţie de luptă, doar după o mică aşteptare, pînă s-au întors iscoadele, care i-au adus la cunoştinţă că Quinctius a izbutit să pună stăpînire pe creasta muntelui din apropierea fortăreţei fidenaţilor. Şi acum dictatorul îşi porneşte linia de atac a pedestrimii, care păşeşte bărbăteşte înspre potrivnic. Dă îndrumări lui Cossus, comandantul cavaleriei, să nu se avînte la luptă fără ordinul său, căci el va da semnalul numai cînd va avea nevoie de sprijinul cavaleriei. Cînd va interveni, să-i fie vie în amintire lupta cu regele Tolumnius şi marele lui trofeu, dat ca ofrandă lui Romulus şi lui Jupiter Feretrius, şi să-şi facă datoria cum se cuvine.

Legiunile se încleştează cu o înverşunare nemaipomenită. Romanii, îndîrjiţi peste măsură, îşi varsă tot focul mîniei şi prin fapte, şi prin vorbe asupra nelegiuiţilor fidenaţi şi asupra tîlharilor de veienţi, vrăjmaşii care au rupt armistiţiul, ticăloşii mînjiţi cu sîngele nevinovat al solilor romani, duşmanii care s-au pîngărit stropindu-se cu sîngele coloniştilor romani, aliaţii care şi-au călcat mereu credinţa şi care, pe cîmpul de bătaie, s-au dovedit totdeauna neputincioşi.

XXXIII Din prima ciocnire, romanii i-au dat peste cap pe vrăjmaşi, cînd deodată se deschid larg porţile cetăţii Fidenae şi năvăleşte o nouă armată duşmană, pe care romanii nu o mai văzuseră şi de care nici nu auziseră pînă-n această clipă. Un puhoi uriaş de oameni înarmaţi cu făclii aprinse, ca o mare de flăcări aproape, se năpustesc ca nişte ieşiţi din minţi asupra armatei romane. Privelişteа acestui neobişnuit chip de a lupta îi înspăimîntă pe romani o bucată de vreme.

Îndată dictatorul, după ce a trimis ordinul comandantului cavaleriei şi după ce l-a chemat să intre în acţiune şi pe Quinctius cu armata lui de pe creasta muntelui, aleargă în goană spre ostaşii de la aripă stîngă, care, speriaţi de marea de flăcări ce se năpustea asupra lor, începuseră să dea înapoi,

fiindcă ceea ce vedeau ei nu mai semăna a luptă, ci a pîrjol sadea. Cu voce puternică, Mamercus strigă:

„V-aţi dat bătuţi şi aţi început să o luaţi înapoi, părăsindu-vă rîndurile voastre şi fugind ca un roi de albine speriate de fum? Cum? Aveţi de gînd să vă retrageţi din faţa unui vrăjmaş dezarmat? Nu aveţi de gînd să stingeţi focul cu spada în mînă? Dacă e vorba de o luptă cu focul şi nu cu arma, pentru ce nu le smulgeţi făcliile din mîini şi nu le aruncaţi în ochii acelora care le poartă? Înainte! În numele sfînt al Romei, amintiţi-vă de numele de roman, de vitejia strămoşilor şi de bravura voastră! Întoarceţi focul şi faceţi-l să cadă asupra cetăţii vrăjmaşe! Faceţi să se năruiască această cetate blestemată în propriile ei flăcări, de vreme ce n-aţi putut s-o împăcaţi prin binefacerile voastre! Sîngele solilor şi coloniştilor voştri, vărsat de aceşti netrebnici, şi satele voastre pîrjolite vă poruncesc să porniţi la această faptă!“

La ordinul dictatorului, întregul front roman s-a pus în mişcare ca un singur om. O parte din torţe sînt prinse din zbor, iar altele sînt smulse cu de-a sila. Acum, ambele oştiri poartă în mîini flăcări. Comandantul cavaleriei intră şi el în luptă. Cossus dă poruncă să se dea frîu liber cailor, iar el, în frunte, dînd pinteni armăsarului său, se avîntă năprasnic în mijlocul parei de foc, şi atunci toţi caii escadroanelor sale galopează în tropot sălbatic, năpustindu-se asupra vrăjmaşului. Norii de pulbere stîrniţi de copite îmbinaţi cu fumul făcliilor izgonesc lumina din ochii cailor şi călăreţilor. Numai că privelişteа aceasta, care-i speriase pe oameni, nu-i înfricoşează de fel pe cai, ci dimpotrivă. Cavaleria romană pe unde trece lasă în urmă prăpăd şi jale. Deodată se aude un nou răcnet, care a făcut să li se zbîrlească părul pe cap tuturor ostaşilor, şi romanilor, şi vrăjmaşilor. „E Quinctius legatul, cu armata lui! El a atacat pe duşman din spate!“ strigă dictatorul bucuros. Şi el însuşi, răcnind cu ai săi şi mai tare, porneşte mai înverşunat la un nou asalt.

Şi în timp ce două fronturi a două armate deosebite ameninţă pe etruscii care erau înconjuraţi şi din faţă, şi din spate, şi care nu mai aveau nici o portiţă de scăpare nici către tabăra lor, nici către munţi, de unde răsărise ca din pămînt un nou

potrivnic, şi fiindcă pe deasupra şi cavaleria romană în galopul nebun al cailor, le seceră rîndurile lor, cea mai mare parte a veienţilor se îndreaptă împrăştiaţi în neorînduială spre Tibru. Cele din urmă rămăşiţe de fideneţi pornesc spre oraşul lor, ca să scape înapoia zidurilor cetăţii. Cu ochii holbaţi, nemaiştiind încotro s-o apuce, nimeresc tot în toiul măcelului. Unii din ei sînt doboriţi pe rîpe, alţii se aruncă desperaţi în apa fluviului, unde sînt înghiţiţi de valuri. Chiar celor ce ştiu să înoate, rănile, oboseala şi groaza le înţepenesc mîinile şi, căzînd la fund, îi înghite adîncul; abia dacă vreunul din ei mai ajunge pe malul celălalt al Tibrului. Celălalt convoi se îndreaptă într-o mare învălmăşeală spre oraşul lor, străbătîndu-şi de la un cap la altul tabăra.

Asupra etruscilor dă năvală acuma armata romană, care porneşte în urmărirea lor, şi mai ales Quinctius cu pîlcurile lui coborîte din munte, cu forţe proaspete de tot, fiindcă intraseră în luptă în cele din urmă clipe.

XXXII. Unităţile lui Quinctius, amestecate cu convoiul de duşmani, intră o dată cu aceştia pe porţile cetăţii, sar imediat peste parapete şi înfig drapelul roman deasupra zidurilor, ca semn că cetatea duşmană a fost cucerită. Cînd dictatorul observă aceasta (şi el străbătuse fără greutate prin tabăra duşmană, de parcă ar fi fost pustie), îşi conduce spre porţile cetăţii trupele sale, care erau dornice să pună mîna pe pradă, nădăjduind că înăuntrul oraşului vor da de capturi şi mai bogate. După ce bagă de seamă că întreaga lui armată a intrat între zidurile cetăţii, purcede acum către fortăreaţă s-o ia cu asalt, mai ales cînd a băgat de seamă că toată gloata fugarilor a dat buzna acolo.

Ce măcel cumplit a fost şi aici! La fel ca şi pe cîmpul de bătaie, sîngele a curs şuvoaie. În cele din urmă, zvîrlind cu toţii armele, veienţii se predau dictatorului, necerîndu-i altceva decît să le cruţe viaţa. Şi oraşul, şi tabăra duşmană sînt prădate în voie de romani. A doua zi, fiecare ostaş roman din unităţile de cavalerie[51], de la călăreţ pînă la centurion, a primit cîte un prizonier, pentru care s-a tras la sorţi, iar cei care

s-au distins şi mai mult prin vitejie au primit cîte doi prizonieri.

După aceea, rămăşiţele de duşmani captivi au fost vînduţi ca sclavi la licitaţie. Apoi dictatorul s-a întors la Roma cu armata învingătoare încărcată de capturi, fiind purtat în triumf. După ce a ordonat comandantului cavaleriei să iasă şi el din postul său, a abdicat din dictatură, numai după 16 zile de funcţie. În felul acesta, Mamercus Aemilius a izbutit să readucă pacea şi liniştea între fruntariile republicii, după care a renunţat la înalta dregătorie, pe care o primise în vremuri de restrişte şi de război.

Unii analişti au istorisit că la Fidenae au fost şi lupte navale[52] între romani şi veienţi. Aceste informaţii nu sînt demne de crezare, pentru că nu era cu putinţă o asemenea luptă. De altfel, Tibrul nici nu e atît de lat în acest loc. Analele mai vechi scriu că pe atunci Tibrul era încă şi mai îngust ca astăzi. S-ar fi putut întîmpla să fie un număr oarecare de vase, cu care romanii au căutat să zădărnicească trecerea fluviului de către vrăjmaşi, dar făcîndu-se dintr-un ţînţar armăsar, aşa cum se obişnuieşte, s-a spus că a fost o nemaipomenită biruinţă navală, cînd n-au fost decît cîteva vase care s-au ciocnit.

XXXV Anul următor au cîrmuit republica tribunii militari învestiţi cu putere consulară: A. Sempronius Atratinus, L. Quinctius Cincinnatus, L. Furius Medullinus şi L. Horatius Barbatus. S-a încheiat între Roma şi cetatea Veii un armistiţiu pe timp de 20 de ani, iar cu aequii pe o perioadă de trei ani, cu toate că ei ceruseră pe o durată mai lungă. În ţară n-au mai fost frămîntări politice.

Anul următor nu s-a remarcat nici prin războaie în afară, nici prin tulburări în sînul cetăţii. În schimb, au fost de pomenit marile jocuri făgăduite în timpul războiului, înjghebate şi desfăşurate cu mare pompă, şi prin fastul şi preparativele tribunilor militari, şi prin îmbulzeala mare a populaţiilor vecine.

Tribunii militari cu putere consulară au fost următorii: Appius Claudius Crassus, Sp. Nautius Rutilus, L. Sergius Fidenas, Sextus Iulius Iulus[53]. Spectacolul jocurilor romane s

desfătat deosebit de mult pe oaspeţii care au fost poftiţi în mod oficial de autorităţile republicii.

După aceste festivităţi, tribunii plebei au început din nou să ţină cuvîntări aţiţătoare, în care aceştia făceau imputări plebeilor „că stau muţi şi se minunează în faţa patricienilor, deşi îi urăsc şi deşi ştiu că ţin păturile de jos ale poporului într-o veşnică sclavie. Ei le mai aduceau apoi învinuiri cetăţenilor că nu sînt hotărîţi să-şi facă parte de un consulat, sau măcar de o dregătorie în rîndurile tribunilor militari, ca să fie aleşi deopotrivă şi din sînul aristocraţiei, şi al poporului, şi nu se gîndesc la interesele lor, şi că nu-şi preţuiesc pe sprijinitorii lor. De aceea, cetăţenii să nu se mai mire pentru ce nici unul dintre tribunii lor nu mai suflă o vorbă despre interesele poporului. Truda şi primejdiile vor fi înfruntate de ei numai atunci cînd vor avea nădejdi de onoruri sau vreun folos cît de mic. Întotdeauna, oamenii pornesc cu avînt la marile înfăptuiri atunci cînd nădăjduiesc o răsplată zdravănă care să fie deopotrivă cu sforţările lor. De cîte ori n-au năpustit tribunii poporului orbeşte, acolo unde a fost primejdia mai mare, şi n-au culeş nici o roadă de pe urma luptelor şi jertfelor lor? În schimb s-au ales (de acest fapt sînt absolut sigur) cu ura neîmpăcată a patricienilor, care îi vor urmări pînă în pînzele albe cu un război necruţător, fiindcă ei, tribunii plebei, au îndrăznit să-i atace pentru abuzurile lor; şi, la urma urmei, să nu se aştepte la nici un fel de recunoştinţă din partea poporului pentru care luptă ei de atîta vreme? Să nu nădăjduiască niciodată şi nici să nu-i ceară poporului să-i preţuiască, încredinţîndu-le funcţii de mare vază şi de răspundere la cîrma statului? Sufletul omului ajunge mare şi prin cinstirea lui cu înalte demnităţi. Nici un om din popor nu se va mai dispreţui pe sine însuşi, dacă nu va mai fi privit cu dispreţ de nimeni. De aceea poporul să încerce măcar o dată să-i încredinţeze o funcţie unuia sau altuia din rîndurile sale, ca să-şi dea seama dacă un plebeu este la înălţimea rostului şi demnităţii sale şi să-şi amintească, din trecut, că ori de cîte ori s-a ivit din pătura de jos a poporului un om viteaz şi vrednic, acesta a fost privit ca o adevă-

rată minune. Cu ce supraomenești sforțări au obținut ei drep-
tul de a se alege tribuni militari învestiți cu putere consulară
și din rîndurile poporului! Au candidat la alegeri cei mai de
vază fii ai poporului, care și-au cîștigat faima și dincolo de
fruntarii, și înăuntrul cetății; dar fiindcă din primii ani au
fost luați peste picior, au fost izgoniți, ajungînd de rîsul și
batjocura patricienilor, ei au încetat să-și mai arate obrazul
în fața rînjetelor aristocrației. De aceea, ei nu văd pentru ce
nu se răstoarnă o lege care nu mai are nici un rost, de vreme
ce niciodată nu se înfăptuiește ceea ce e îngăduit să se înfăp-
tuiască, fiindcă se vor rușina mai puțin de nedreptatea unei
legi, decît de faptul că se trece cu atîta ușurință peste ei,
de parcă ar fi cei mai nevrednici dintre oameni.

XXXVI Ecoul stîrnit de asemenea cuvîntări a găsit nu-
meroși susținători, mai ales în rîndurile celor care candidau
la funcția de tribun militar. Fiecare din ei făgăduia marea cu
sarea și că o să facă și o să dreagă pentru popor atunci cînd
va fi la putere. Toți aceștia au trîmbițat și le-au dat nădejdi
că ei vor fi în stare să le împartă pămînturile, aparținînd
statului, și că vor înființa noi colonii. Apoi că actualii posesori
de pămînturi din ogorul public vor fi impuși la dări, din care
să fie plătite soldele ostașilor. Tribunii militari, pe de altă
parte, au ajuns să recurgă la următoarea înșelătorie: în timp
ce cetățenii erau plecați din oraș ca să-și vadă de munca
cîmpului, au convocat senatul într-o zi, fără să aducă la cu-
noștința poporului această ședință și fără să fie de față tri-
bunii poporului, cu care prilej senatul a dat un decret prin care
se hotăra că, avîndu-se în vedere zvonurile adeverite că volsc
au pornit iarăși după pradă în teritoriul hernicilor, tribunii mi-
litari trebuie să plece la fața locului, ca să cerceteze situația,
și în același timp să se facă și alegerile consulare. Aceștia au
plecat către țara hernicilor, lăsînd la conducerea Romei pe
Appius Claudius, fiul decemvirului, în funcția de praefect al
orașului. Acesta era un tînăr bătăios, căruia din leagăn i se
turnase otrava unei neîmpăcate uri împotriva tribunilor po-
porului.

Scanned with CamScanner

Totuşi, tribunii poporului nu s-au mai luptat nici cu cei care dăduseră decretul şi care plecaseră, şi nici cu Appius, făptaşul întregii urzeli, care a putut fi adusă la înfăptuire.

XXXVII Şi au fost aleşi consuli[54] C. Sempronius Atratinus şi Q. Fabius Vibulanus.

Ca eveniment extern demn de pomenit în cursul acestui an s-a transmis de analişti faptul că samniţii au cucerit oraşul etrusc Volturnus, care acum se cheamă Capua[55]. Numele de Capua vine de la căpetenia lor Capys sau (ceea ce e mai aproape de adevăr) de la cîmpia din jurul acestui oraş. Samniţii au cucerit Capua după ce au înfrînt pe etrusci într-un război, primindu-i apoi într-o confederaţie, şi cu oraşul, şi cu ogoarele lor, ca mai tîrziu, după o mare sărbătoare, cînd toţi locuitorii erau îngreuiaţi de somn şi ghiftuiţi de mîncări, noii colonişti să se năpustească asupra vechilor locuitori şi să le facă de petrecanie noaptea la toţi.

Consulii menţionaţi mai sus au intrat în funcţie, după aceste evenimente, la idele lui decembrie. Nu numai cei trimişi acolo au dat de veste, dar şi solii veniţi din partea latinilor şi hernicilor au anunţat că volscii niciodată n-au procedat cu mai multă grijă şi atenţie la alegerea comandanţilor şi la înrolarea cetăţenilor sub arme ca în momentul de faţă; mai istoriseau apoi că tot poporul volsc fremăta, exprimîndu-şi convingerea că sau trebuie să alunge de-a pururi orice gînd de război şi de arme, sau să le îngroape total în uitare şi să primească jugul puterii romane, îngenunchind mereu în faţa poporului cu care se ciocneşte de atîta vreme, sau trebuie să-l înfrunte pe orice cale, şi prin vitejie, şi prin puterea răbdării, şi prin disciplina militară.

Cu toate că veştile nu erau de loc lipsite de temei, totuşi patricienii nu prea se sinchiseau de acest război. Consulul Sempronius, căruia îi căzuse la sorţi comanda războiului cu volscii, era bucuros că a dat norocul peste el, ca şi cum norocul s-ar ţine scai de om toată viaţa lui. Şi era tare mîndru că e conducătorul unui popor de biruitori, care a pornit din nou la luptă împotriva unor duşmani care sînt şi vor fi mereu înfrînţi. Numai că de astă dată a lucrat cu o uşurinţă şi o

delăsare condamnabilă, lăsînd totul la voia întîmplării, fiind încredinţat că disciplina şi însuşirile războinice ale armatei romane sînt cu mult mai presus de ale volscilor.

Numai că norocul s-a ţinut şi de astă dată pe urmele vitejiei romanilor, ca în multe asemenea împrejurări. În prima ciocnire cu duşmanul, în care consulul Sempronius s-a dovedit lipsit de prevedere şi de chibzuinţă, lupta s-a desfăşurat fără nici o socoteală, fiindcă linia de bătaie n-a fost întărită şi sprijinită şi de unităţile de rezervă, şi nici cavaleria romană n-a fost întrebuinţată la momentul şi locul potrivit. Înseşi strigătele de luptă au fost prima dovadă unde aveau să încline sorţii izbînzii. Din partea volscilor s-a răcnit din toţi rărunchii, cu bărbăţie şi de toată ostăşimea deodată; din partea romanilor, ca niciodată mai înainte, a fost un strigăt prizărit, ca de oameni adormiţi sau înfricoşaţi, dînd în vileag ţinuta lor şovăitoare. Volscii s-au năpustit cu tot avîntul asupra romanilor, izbindu-i şi cu scuturile; spadele lor străfulgerau în faţa ochilor, în timp ce în partea romanilor se vedeau coifurile tot rotindu-se în jur, după ajutor. Armata romană intrase în panică, toţi ostaşii se îmbulzeau fără rost unii peste alţii. Acolo unde fuseseră înfipte mai întîi drapelele, nu mai era nici un ostaş în jurul lor, fiindcă linia întîia le lăsase baltă; înşişi stegarii se retrăgeau în mijlocul manipulelor lor. Nu se putea lămuri bine ce era cu această luptă, pentru că nu se învedera nici fuga unei tabere, dar nici biruinţa celeilalte. Armata romană mai mult îşi acoperea retragerea, în loc să lupte. Volscii, înaintînd fără întrerupere, strîmtorau mereu frontul roman. Totuşi, duşmanul a constatat că romanul preferă să moară decît să fugă.

XXXVIII Iată însă că, pînă la urmă, armata romană a dat înapoi pe tot frontul. Zadarnic răcnea Sempronius, căutînd să-şi îmbărbăteze ostaşii. Nici ordinul lui, nici înalta lui demnitate de comandant suprem al armatei nu mai preţuiau în ochii ostaşilor săi nici cît doi bani. În urmă, toţi romanii ar fi luat-o la sănătoasa dacă Sextus Tempanius, un comandant de decurie[56] din rîndurile cavaleriei, văzînd că situaţia e desperată, nu ar fi avut prezenţa de spirit să intervină la timp.

Scanned with CamScanner

Acesta răcni cît putu de tare: „Călăreţii care vor să-şi salveze patria să sară de pe cai!“ Şi atunci călăreţii tuturor escadroanelor romane parcă au fost înflăcăraţi de o poruncă dată de însuşi consulul. „Dacă cohorta noastră parmată[57], spuse Tempanius, nu va stăvili atacul vrăjmaşului, punînd scuturile în faţă ca un zid de netrecut, s-a dus puterea Romei!

Urmăriţi cu ochii lancea mea, ca pe o flamură. Dovediţi şi romanilor, şi volscilor că nu e pe lume nici o cavalerie şi nici o pedestrime deopotrivă cu voi în vitejie!“

Cum cuvintele lui de îndemn s-au înfipt adînc în sufletul camarazilor săi, scoţînd un strigăt puternic Tempanius înaintează cu suliţa ridicată. Pe unde străbat, ostaşii săi croiesc pîrtie, secerînd şirurile vrăjmaşilor; unde văd că ai lor se trudesc cel mai greu, acolo se năpustesc, făcînd zid din scuturile lor. În felul acesta lupta e restabilită pe întreg frontul, mai ales în acele sectoare unde au intervenit cu folos cohortele de călăreţi. Neîndoielnic că dacă pumnul acesta de viteji ar fi putut fi de faţă în acelaşi timp, pe tot frontul, s-ar fi ajuns pînă acolo încît duşmanii să fie daţi peste cap.

XXXIX Dar pentru că Tempanius nu era susţinut din nici o parte de restul trupelor proprii, comandantul volscilor dădu ordin unităţilor sale să se retragă în faţa acestei cohorte de romani, lăsîndu-i să înainteze o bucată de vreme şi apoi să le taie legăturile cu grosul forţelor romane. Volscii au executat acest ordin întocmai, şi în felul acesta cohorta lui Tempanius a fost ruptă de armata romană. Cu toate sforţările depuse, aceşti romani n-au mai putut străbate rîndurile dese de volsci prin pîrtia pe care o croiseră ei, fiindcă tocmai aici duşmanul îşi grămădise acum unităţi peste unităţi. Nemaizărind cohorta lui Tempanius, care-i făcuse proteguirea întregii sale armate, consulul şi legiunile romane întreprind tot felul de acţiuni pentru a veni în sprijinul acestor ostaşi atît de viteji, cu legăturile către ei rupte, nevrînd să-i lase să fie nimiciţi de vrăjmaşi. Din toate părţile, volscii îl atacă şi pe Tempanius şi cohorta lui, iar pe de altă parte ţin piept şi legiunilor consulului.

Scanned with CamScanner

Tempanius cu unitatea lui, văzînd că toate încercările de a veni la matcă îi sînt zădărnicite, după ce pun stăpînire pe o măgură care a fost prefăcută într-un punct de sprijin în formă rotundă, se apără cu îndîrjire, pricinuind sîngeroase pierderi vrăjmaşilor. Numai lăsarea amurgului a adus încetarea acestei lupte.

Consulul roman a căutat să nu întrerupă o clipă contactul cu forţele duşmane. El însă a putut să-i ţină pe volsci încleştaţi numai atîta vreme cît a mai fost lumină. Întunericul nopţii a curmat ostilităţile, lăsînd amîndouă taberele în deplină necunoştinţă a situaţiei. Cum s-a sfîrşit această luptă, ambele armate au fost atît de zdruncinate şi sleite de marile sfîrţări depuse, încît, încredinţate că au fost înfrînte, s-au retras în pădurile munţilor din apropiere, lăsîndu-şi pe cîmpul de bătaie răniţii şi o mare parte din bagaje şi aprovizionare. Însă Tempanius şi pîlcurile lui au rămas mai departe, înconjurate de vrăjmaşi, pe măgura dealului, pînă după miezul nopţii, şi la rîndu-le volscii, care îl încercuiseră pe Tempanius, cum au prins de veste că în tabăra lor n-a mai rămas picior de ostaş, au crezut că armata lor a fost aceea care a fost învinsă, şi atunci, de frică, fiecare a luat-o care încotro, profitînd de întuneric.

Tempanius, din prudenţă, ca să nu cadă victima unei curse întinse de duşmani, a rămas mai departe cu ai săi pe poziţie, pînă la ivirea zorilor. Pornind în cercetarea terenului şi lămurirea situaţiei însoţit numai de cîteva iscoade, cînd a aflat din gura volscilor răniţi că armata lor a părăsit tabăra, s-a întors vesel la punctul său de sprijin, şi-a luat oamenii şi a intrat în tabăra romană. Cum şi aici i s-a înfăţişat ochilor aceeaşi groaznică privelişte ca şi în tabăra volscilor, totul fiind lăsat în neorînduială, înainte ca vrăjmaşii să prindă de veste şi să-şi dea seama de greşeala în care au căzut, Tempanius cu toţi răniţii, cîţi a putut să ia cu sine, fiindcă nu ştia spre ce regiune s-a îndreptat consulul, a pornit-o spre Roma pe drumurile cele mai apropiate.

XL În oraş se şi răspîndise vestea înfrîngerii armatei romane şi părăsirii taberei; în primul rînd era jelită cohorta

de călăreţi, fiind socotită o grea pierdere, atît pentru stat, cît şi pentru familii. În vremea asta, cînd panica s-a întins în toată Roma, consulul Fabius se găsea în fruntea unor trupe de apărare în faţa porţilor cetăţii; deodată fu cuprins de îngrijorare, cînd băgă de seamă că se apropie de zidurile Romei nişte trupe de călăreţi, neştiind cine poate fi; dar după ce a recunoscut cohorta lui Tempanius, pe neaşteptate încordarea şi teama s-au transformat într-o bucurie fără margini, încît toată lumea a început să strige: „S-au întors călăreţii! S-a întors cohorta de cavalerie, teafără şi învingătoare!“ Şi toţi cetăţenii îi felicită pentru isprava lor. S-au repezit într-un suflet din casele lor şi le-au alergat în cale mai ales acelia care puţin mai înainte erau îndoliaţi pentru pierderea dragilor lor. Mamele şi soţiile, încremenite de jale şi îngrozite pînă acum, deodată, din pricina neaşteptatei bucurii, au lăsat deoparte orice sfială şi au sărit de gîtul soţilor, fraţilor sau fiilor lor, îmbrăţişîndu-i şi sărutîndu-i cu lacrimi în ochi. Atît de mişcate şi de înmărmurite erau aceste femei, încît nu le venea a crede ochilor de atîta bucurie!

Tribunii poporului, care fixaseră termenul de judecată lui M. Postumius şi lui T. Quinctius, acuzaţi că din vina lor romanii au suferit înfrîngerea de la Veii, au găsit cu cale că a sosit prilejul să dezlănţuie atacul şi să-şi verse focul şi pe consulul Sempronius, pentru ultima înfrîngere, precum şi împotriva tuturor patricienilor.

De aceea, după ce au convocat adunarea poporului, tribunii plebei au început să strige tare că la cetatea Veii republica romană a fost trădată de comandanţii ei, şi, fiindcă au rămas mai departe nepedepsiţi, ei şi-au continuat trădările lor, lăsîndu-şi pradă volscilor armata lor; astfel au fost părăsiţi pe poziţie călăreţii romani, cei mai bravi din toţi ostaşii armatei romane, spre a fi măcelăriţi de vrăjmaşi, şi în felul acesta a fost părăsită în mod ruşinos şi tabăra. Caius Iulius, unul dintre tribunii plebei, dădu poruncă ca să fie chemat în faţa norodului cavalerul Tempanius. El îi adresă următoarele cuvinte: „Sextus Tempanius! Îţi pun întrebările următoare: Oare consulul Sempronius a dezlănţuit atacul la momentul potrivit? Şi-a întărit frontul de luptă prin alcătuirea şi rîn-

Scanned with CamScanner

duirea în formaţie a rezervelor? Şi, şi-a făcut datoria de consul şi comandant aşa cum se cuvine? Sau atunci cînd ai văzut că legiunile romane au fost învinse, tu ai fost acela care ai dat ordin din capul tău cavaleriei să coboare de pe cai, pentru ca în felul acesta să restabileşti lupta? După tăierea legăturilor cu grosul armatei noastre, ţi-a venit oare consulul în sprijinul tău şi al cohortei tale? Ţi-a trimis măcar cel mai mic ajutor? În sfîrşit, a doua zi ţi-a trimis întăriri, ca să te susţină mai departe? Oare nu tu şi cohorta ta aţi fost aceia care aţi ajuns din nou singuri în tabără, prin vitejia voastră? Dar în tabără aţi mai dat de vreun consul? Aţi mai găsit acolo vreun ostaş al armatei romane? N-aţi descoperit oare că şi tabăra fusese părăsită la fel ca şi răniţii, pe cîmpul de bătaie? În numele vitejiei şi credinţei tale, însuşiri prin care republica romană a izbutit să rămînă în picioare în acest război, îţi cer să mărturiseşti adevărul în faţa poporului roman! În sfîrşit, te mai întrebăm: unde e consulul Sempronius? Unde sînt legiunile noastre? Tu ai fost acela care ai dezertat de la datorie, părăsindu-ţi consulul şi armata, sau comandantul tău te-a lăsat la voia întîmplării? În sfîrşit: am fost înfrînţi sau am biruit?"

XLI Se spune că cuvintele lui Tempanius erau simple şi fără înfloriturî, rostite ca de un adevărat luptător, fără trufia celui care se umflă în pene pentru isprăvile sale şi fără rînjetul batjocoritor al celui care îl învinuieşte pe semenul său. El vorbeşte scurt şi răspicat, ca un adevărat ostaş:

„Atîta vreme cît acest război cade în sarcina minţii iscusite a consulului, ostaşul C. Tempanius nu are drept să-şi vorbească de rău comandantul său. Singurul îndreptăţit să-l judece este numai poporul roman, pentru că el este acela care l-a ales în funcţia de consul. De aceea, să nu fie întrebat el, un simplu ostaş, ce plan a avut în cap comandantul său, care a fost ţinta urmărită de consul, fiindcă toate aceste chestiuni trebuie chibzuite şi cîntărite de oameni mari, cu minţi alese, şi de răspundere. El, cel mult, atîta poate să facă: să aducă la cunoştinţă ce-a văzut: de aceea mărturiseşte deschis că înainte de a i se tăia legăturile cu armata romană l-a văzut

pe consul luptînd în prima linie, îmbărbătîndu-şi ostaşii, înfruntînd armele şi vrăjmaşii, stînd mereu în frunte, în jurul flamurilor; dar, cînd vrăjmaşul i-a întrerupt orice contact cu ai săi, el i-a pierdut din ochi. Cu toată învălmăşeala şi strigătele neîntrerupte, el a putut observa că lupta s-a prelungit pînă noaptea tîrziu. El crede însă că consulul cu armata lui n-ar fi fost în măsură să pătrundă pînă la poziţia care o ocupase el pe măgură, spre a-i da ajutor, ca să spargă încercuirea, fiindcă rîndurile duşmanului erau mult prea dese. Cît despre armata romană, el nu ştie unde se află. E încredinţat că aşa cum el s-a apărat pe sine şi pe ai săi, găsind un loc prielnic într-o situaţie atît de primejdioasă, la fel şi consulul roman şi-a căutat alte poziţii mai nimerite de apărare pentru salvarea armatei romane. El nu crede că situaţia volscilor e mai brează şi că volscilor le-a mers mai bine ca romanilor. Întîmplarea şi noaptea au fost acelea care au înşelat pe nesimţite amîndouă taberele."

Tempanius i-a rugat apoi să nu-l mai reţină prea mult în picioare, fiindcă e trudit şi rănit, şi atunci a fost lăsat să plece la casa lui, fiind lăudat de toată lumea nu numai pentru isprăvile lui de vitejie, cît mai ales pentru modestia sa.

În timp ce la Roma se petreceau aceste evenimente, consulul roman se găsea în faţa sanctuarului zeiţei Quies — care e pe Via Lavicana[58]. Acolo i s-au trimis convoaie de căruţe şi animale de povară, în care s-au urcat ostaşii răniţi şi cei trudiţi de atîtea sforţări în timpul bătăliei, şi de marşul forţat din timpul nopţii. Puţin după asta a intrat în Roma şi consulul, nu atît pentru a se dezvinovăţi, cît pentru a-i aduce neprecupeţite laude lui Tempanius pentru strălucitele lui fapte de arme.

M. Postumius, care fusese tribun militar învestit cu putere consulară şi care comandase armata romană de la Veii, a fost învinuit în faţa poporului îndoliat şi îndîrjit pentru înfrîngerea suferită la Veii, şi, în acelaşi timp, şi împotriva comandanţilor armatei romane, care au condus rău operaţiunile; poporul l-a condamnat la o amendă de zece mii de aşi. Colegul său de funcţie, Titus Quinctius, a fost absolvit de orice vină în adunarea poporului pe triburi, fiindcă repurtase suc-

Scanned with CamScanner

cese în țara volscilor, în calitate de consul, subordonat dictatorului Postumius Tubertus, și la fel, și Fidenae se distinsese în funcția de legat al celuilalt dictator, Mamercus Aemilius, toată vina acestei înfrîngeri căzînd asupra colegului său osîndit. Se spune că a înrîurit la absolvirea lui și amintirea tatălui său, Cincinnatus, care fusese cinstit și prețuit de tot poporul, precum și Capitolinus Quinctius, ajuns acum la o vîrstă înaintată, care a sărit în sprijinul lui Titus Quinctius, rugînd poporul cu lacrimi în ochi să nu-i încarce sufletul cu povara acestei dureroase știri, pe care s-o ducă dincolo de mormînt lui Cincinnatus tatăl, acum cînd mai are cîteva clipe de trăit pe pămîntul acesta.

XLII Poporul a ales ca tribuni ai săi pe Sextus Tempanius, A. Sellius, Sex. Antistius și pe Sp. Icilius, cu toate că nu erau de față. Toți aceștia, din îndemnul lui Tempanius, fuseseră aleși de ostași în funcția de centurioni ai unităților cohortei romane de cavalerie, în noaptea de pomină. La rîndul lui, și senatul a dat ordin să se aleagă tribuni militari cu putere consulară, fiindcă numele de consul ajunsese de rușine din pricina înfrîngerii suferite de consulul Sempronius. Noii aleși au fost: L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Chiar la începutul anului, tribunul poporului L. Hortensius i-a fixat ziua de judecată lui C. Sempronius, consulul anului trecut. Cu toate că patru din colegii săi de tribunat îl rugau, în văzul și auzul poporului, să nu aducă această jignire comandantului lor, căci el nu e vinovat, deoarece nu i se poate aduce o altă imputare pentru înfrîngerea suferită decît că soarta a vrut să se întîmple ceea ce s-a întîmplat. Atunci Hortensius a fost adînc mișcat de aceste rugăminți stăruitoare și, fiindcă credea că i se pune la încercare puterea răbdării, le-a răspuns tribunilor plebei că invinuitul nu mai are nevoie de rugămințile lor, care sînt făcute numai așa, ca să-l ispitească pe el. În orice caz, el e convins că Sempronius are nevoie de ajutor. Și atunci, îndreptîndu-și privirile către Sempronius, îl întrebă: „Unde mai este acea faimoasă trufie a aristocrației? Unde a rămas cutezanța aceea plină de încredere a nevinovăției? Un fost consul a ajuns

Scanned with CamScanner

să se tîrască la fel ca şi o şopîrlă, în umbră, cerînd ajutor tribunilor?"

Apoi adresă aceste întrebări colegilor săi de tribunat: „Ce veţi face voi, dacă voi stărui pînă la capăt ca această învinuire să rămînă în picioare? Oare îi veţi răpi poporului dreptul său şi veţi răsturna puterea tribuniciană?"

Ceilalţi tribuni ai plebei i-au răspuns: „Poporul roman are puterea supremă şi asupra lui Sempronius, şi asupra tuturor cetăţenilor romani; tribunii poporului nu sînt nici în măsură să hotărască, nici să zădărnicească sentinţa poporului roman. Însă dacă rugăminţile pentru comandantul lor, care le-a fost ca un părinte adevărat, nu găsesc nici un răsunet în inima lui, atunci vor veni şi ei pe banca acuzaţilor, alături de el, şi-şi vor schimba haina cu a lui".

Hortensius le-a răspuns: „Poporul roman nu va ajunge pînă acolo încît să-şi vadă tribunii săi în haine de doliu[59] şi însemnaţi cu pata infamiei. De vreme ce Caius Sempronius a putut să fie atît de drag luptătorilor săi, în rostul său de comandant, eu nu mai am nimic de adăugat şi-l las în pace".

Nu numai respectul celor patru tribuni ai plebei faţă de fostul comandant a stîrnit bunăvoinţa şi dragostea şi a poporului, şi a patricienilor faţă de soarta fostului consul, ci deopotrivă şi firea înţelegătoare a lui Hortensius în faţa unei cauze atît de drepte.

XLIII Aequii, care se bucuraseră din toată inima de biruinţa[60] volscilor, ca şi cum ar fi fost a lor, cu toate că fusese îndoielnică, nu au avut totuşi parte de linişte şi pace pînă la capăt. În anul următor au fost aleşi consuli N. Fabius Vibulanus şi T. Quinctius Capitolinus, fiul lui Capitolinus. Armata romană sub conducerea lui Fabius, care a primit conducerea acestor operaţiuni împotriva aequilor, nu a izbutit să dobîndească o izbîndă atît de însemnată pentru a fi vrednică de pomenit.

Abia se aşezaseră aequii în formaţie de bătaie şi au şi putut să-şi dea seama, pe pielea lor proprie, cît de înverşunaţi sînt romanii împotriva lor. În cîteva clipe sînt împrăştiaţi şi puşi în mod ruşinos pe fugă. Consulul n-a avut prilej să se mîndrească de o adevărată biruinţă. De aceea i s-a refuzat şi trium-

ful. I s-a îngăduit însă să fie sărbătorit prin ovaţiuni atunci cînd a intrat în Roma, ca semn că totuşi a spălat ruşinea înfrîngerii lui Sempronius.

În contrast cu acest război, care în pofida tuturor aşteptărilor s-a încheiat în urma unei neînsemnate bătălii, oraşul părea că de multă vreme nu mai este tulburat de nici un fel de agitaţie, cînd deodată a izbucnit o nemaipomenită sfadă şi gîlceavă între patricieni şi popor, izvorîtă dintr-o propunere în legătură cu îndoirea numărului quaestorilor. Fiindcă consulii şi-au făcut o dare de seamă în faţa senatului, prin care cereau să se creeze şi să se pună la îndemînă praetorilor urbani doi quaestori, şi în subordinea lor alţii doi, pentru diferitele însărcinări în legătură cu operaţiunile militare, senatul a sprijinit cu tot dinadinsul această propunere a consulilor. Atunci tribunii poporului au propus la rîndu-le consulilor ca aceşti quaestori să fie aleşi nu numai din tabăra aristocraţiei, ci şi din sînul plebeilor.

La început, şi patricienii, şi consulii s-au opus din răsputeri înfăptuirii acestei propuneri. În urmă însă au dat înapoi, încuviinţînd ca quaestorii să fie desemnaţi în acelaşi chip cum sînt aleşi şi tribunii militari cu putere consulară, adică după dorinţa întregului popor, dar cînd au văzut că nu izbutesc, au vrut să renunţe la această chestiune. Numai că tribunii poporului nu pierd nici un prilej să scormonească şi să dezgroape totul din uitare: la această problemă ei mai adaugă şi altele, de pildă legea în legătură cu împărţirea pămîntului, făcînd tot soiul de propuneri care au stîrnit din nou vîlvă şi frămîntări în sînul poporului. Din pricina acestor tulburări, senatul voieşte să se facă alegeri consulare, nu de tribuni militari: el nu reuşeşte însă să-şi impună punctul său de vedere, din pricina împotrivirii tribunilor poporului, neputînd da nici un decret. De aceea, republica a ajuns să fie cîrmuită de interregi în locul consulilor, dar şi în aceste zile au fost mari frămîntări, fiindcă tribunii poporului se împotriveau mereu ca numai patricienii să fie la cîrma statului. S-a scurs şi cea mai mare parte a anului următor sub noii tribuni ai poporului şi sub mai mulţi interregi, continuîndu-se vrajba, fiindcă tribunii mereu se împotriveau numirii de noi interregi şi mereu zădărniceau orice decret al senatului,

Scanned with CamScanner

pe care interregele voia să-l impună ori de cîte ori era vorba de alegeri consulare. Atunci, în sfîrşit, interregele Papirius Mugillanus a rostit o aspră mustrare şi patricienilor, şi tribunilor poporului, spunîndu-le următoarele:

„Republica a fost lăsată la voia întîmplării de toţi cetăţenii. Numai din harul zeilor mai stă patria noastră mai departe în picioare, datorită armistiţiului încheiat cu veienţii şi din pricina delăsării şi nehotărîrii aequilor. Ce s-ar întîmpla, însă, dacă ar fi o primejdie adevărată? Oare ar încuviinţa tribunii poporului să lase să fie atacat statul de duşmani, numai pentru că la cîrmă sînt dregători din rîndurile patricienilor? Nu se va mai mobiliza oare armata şi nu se va mai numi un comandant în fruntea ei? Cred ei oare că vor izbuti să îndepărteze războaiele de dincolo de hotare printr-un război intern? Dacă toţi vrăjmaşii Romei se vor uni, nici zeii nemuritori n-ar mai fi în stare să oprească prăbuşirea statului roman! De aceea, să se lase deoparte cearta pentru drepturile supreme ale fiecărei tabere şi să se închege odată armonia şi solidaritatea între tabere! Prin urmare, patricienii să încuviinţeze alegerea de tribuni cu putere consulară din rîndurile poporului! Nici tribunii plebei să nu se mai opună ca poporul însuşi să-şi aleagă, după voie, cei patru quaestori, fie din rîndurile aristocraţiei, fie din popor, prin liberul vot!“

XLIV Mai întîi s-au făcut alegeri pentru funcţiile de tribuni militari cu putere consulară. Noii tribuni, aleşi numai din rîndul patricienilor, au fost următorii: L. Quinctius Cincinnatus, pentru a treia oară, L. Furius Medullinus, a doua oară, M. Manlius şi A. Sempronius Atratinus. Acesta din urmă a prezidat alegerile de quaestori. Printre candidaţi se găseau şi cîţiva plebeieni, între care şi fiul lui Antistius, tribunul poporului, precum şi fratele celuilalt tribun al poporului, Sextus Pompilius. Cu toată vaza acestora şi cu toată propaganda lor, plebeii nu au reuşit să fie aleşi, fiind preferaţi numai reprezentanţii nobilimii ai căror părinţi şi bunici fuseseră consuli. Tribunii poporului au spumegat de ciudă, şi mai ales Pompilius Antistius, care era cel mai îndîrjit din toţi pentru această înfrîngere.

Scanned with CamScanner

„Ce însemnează aceasta? spunea el. Atîtea binefaceri primite de popor din partea tribunilor săi, atîtea nedreptăţi suferite de tribuni din partea patricienilor, atîtea pătimaşe porniri ale patricienilor, de a stăpîni numai ei totul şi numai în folosul lor, nu îndreptăţesc pe reprezentanţii poporului să merite măcar atîta încredere din partea lui (cu toate că acum îi este îngăduit ceea ce înainte nu îi era), încît să nu fie ales nu numai nici un tribun militar, dar nici măcar un quaestor din rîndul reprezentanţilor poporului? Nu au avut nici un fel de răsunet în sufletul poporului stăruinţele tatălui pentru fiul său şi ale tribunului pentru fratele său, cînd amîndoi tribunii poporului erau învestiţi cu puterea sacrosantă şi creată tocmai ca să fie scutul proteguitor al libertăţii? De bună seamă e o înşelătorie la mijloc, pentru că A. Sempronius a întrebuinţat cea mai urîtă demagogie, înşelînd buna credinţă a alegătorilor. De aceea îi aduc învinuirea că, datorită ţelor urzite de el, oamenii poporului au fost îndepărtaţi de la această dregătorie".

Dar fiindcă tribunii poporului nu-l puteau ataca făţiş în timpul funcţiei sale, căreia încă nu-i găsiseră noduri în papură, şi-au vărsat tot focul atunci asupra lui C. Sempronius, nepotul lui Atratinus, căruia i-au adus învinuirea că el e vinovat de dezastrul suferit de romani în războiul cu volscii. Tribunul M. Canuleius le-a oferit colegilor săi tot sprijinul său în acest proces, căruia i s-a fixat termenul de judecată. Apoi aceiaşi tribuni au propus în senat şi un alt proiect de lege, referitor la împărţirea de pămînturi poporului (împotriva căruia proiect C. Sempronius se împotrivise din răsputeri întotdeauna), deoarece ei erau încredinţaţi de bună seamă că, renunţînd acuzatul la opoziţia sa, acest proiect va scădea în ochii senatorilor. Dar dacă Sempronius se încăpăţînează să rămînă mai departe în atitudinea lui, va fi cît se poate de urît de popor, tocmai în ajunul procesului. Sempronius însă a voit să înfrunte mai degrabă ura potrivnicilor în dauna cauzei sale, decît să se lipsească de dregătoria sa, şi a stăruit mai departe în aceeaşi atitudine, spunînd că dărnicia aceasta faţă de popor e cu cîntec: cei trei tribuni urmăresc un plan strategic, pentru a-şi mări vaza lor în ochii plebei.

Scanned with CamScanner

ţinta lor adevărată este, nu să se împartă pămînt poporului, ci să stîrnească ura împotriva sa. Dar el va înfrunta furtuna cu bărbăţie. El ştie cît de mult îl preţuieşte senatul, dar, fiindcă nu vrea să lase pe altul să înfrunte primejdia, e gata să pătimească el singur totul, decît să îndure republica vreun neajuns. Totuşi, Sempronius şi-a arătat aceeaşi încăpăţînare şi trufie şi în ziua procesului, şi cu toate că patricienii s-au străduit din răsputeri să potolească poporul, de-a surda însă, el a fost condamnat[61] la plata unei amenzi de 15 000 de aşi.

În acelaşi an, Postumia, o fecioară vestală, a fost învinuită de abatere de la legile moralei. Fixîndu-i-se procesul, la judecată acuzaţiile s-au dovedit însă neîntemeiate. Vestala ajunsese cu o faimă destul de proastă pentru că se dichisea prea mult şi avea o fire cam zvăpăiată, cum nu se cuvine să arate o fecioară vestală. Procesul a avut o amînare, dar la a doua înfăţişare a fost achitată. Cu acest prilej, marele preot i-a recomandat, în numele soborului de preoţi, să fugă de veselia zgomotoasă, iar în ce priveşte hainele, să se îmbrace cît se poate de cuviincios şi de simplu, şi nu ţipător.

În acelaşi an, campanii cuceresc oraşul Cumae, care era în stăpînirea grecilor.

XLI În anul[62] următor au fost la cîrma statului următorii tribuni militari cu putere consulară: Agrippa Menenius Lanatus, L. Lucretius Tricipitinus şi Sp. Nautius Rutilus. Anul acesta a fost de pomină, însă, spre norocul Romei, grozava primejdie care o ameninţa a fost înlăturată la timp: s-au răsculat sclavii. Ei urziseră să dea foc oraşului în diferite părţi deodată, şi în timp ce poporul era să fie ocupat cu salvarea caselor, ei aveau să ocupe cu armele Cetăţuia şi Capitoliul. Iupiter însă a veghiat asupra Romei, fiindcă le-a zădărnicit diabolească urzeală[63].

Prin pîra făcută la stăpînire de doi sclavi, s-au descoperit toate ţiţele, şi vinovaţii şi-au ispăşit cruntă fapta. Pîrîtorii au fost răsplătiţi din belşug, primind fiecare din vistieria statului cîte zece mii de aşi, bani care pe atunci erau socotiţi o avere, şi pe deasupra şi-au căpătat şi libertatea.

Scanned with CamScanner

Apoi şi aequii au început din nou să se pregătească de război. La Roma s-au adus ştiri sigure că s-a alăturat la uneltirile aequilor un nou vrăjmaş, lavicanii. Barem cu aequii erau obişnuiţi romanii, de vreme ce aproape nu era an în care aceştia să nu ridice armele împotriva romanilor. Solia romană trimisă la faţa locului s-a întors de la Lavicum cu răspunsul lor în doi peri, din care nici nu reieşea că lavicanii se pregătesc de război, dar nici că pacea cu romanii avea să mai dăinuie multă vreme; de aceea au dat însărcinare tusculanilor să fie atenţi la lavicani, supraveghindu-le orice mişcare.

În anul următor, abia intraseră în funcţie tribunii militari învestiţi cu putere consulară, Lucius Sergius Fidenas, Marcus Papirus Mugillanus, Caius Servilius, un fiu al lui Priscus (cel care cucerise, ca dictator, cetatea Fidenae), cînd li s-au înfăţişat solii veniţi din partea tusculanilor. Aceştia au dat de ştire că lavicanii au luat armele şi, împreună cu armata aequilor, au pustiit ţara tusculanilor, şi apoi şi-au aşezat tabăra pe Algidus. Atunci Roma a declarat război cetăţii Lavicum. Printr-un decret dat de senat s-a hotărît ca doi tribuni să conducă operaţiunile în acest război, iar cel de-al treilea să rămînă la Roma, ca să chiverniséască treburile cetăţii. Acest decret însă a iscat o neaşteptată zizanie şi pizmă între tribunii militari, fiindcă fiecare din ei dorea să plece la luptă şi să conducă operaţiunile, socotind că rămînerea pe loc pentru organizarea pazei şi apărării cetăţii e o însărcinare urîtă şi nevrednică. Senatorii se uitau urît la această vrajbă, care îi scobora pe asemenea dregători. De aceea, senatorul Quintus Servilius a rostit următoarele cuvinte:

„De vreme ce tribunii militari nu au nici un fel de respect nici faţă de senat, nici faţă de republică, atunci trecutul meu de luptă şi trecerea şi vaza mea de părinte să hotărască în această înjositoare sfadă. Fără să se mai tragă la sorţi, eu hotărăsc ca fiul[64] meu să aibă răspunderea cîrmuirii cetăţii, iar ceilalţi doi să plece la război. Dar-ar zeii ca cei care rîvnesc cu atîta înfocare această sarcină să şi-o îndeplinească cu mai multă cinste şi armonie ca ceilalţi, decît o doresc!"

XLVI Poporul însă a hotărît să nu fie mobilizare[65] generală şi de aceea au tras la sorţi numai contingentele din zece triburi. S-a alcătuit o armată numai din contingente tinere, cu care cei doi tribuni au pornit în marş spre vrăjmaş. Numai că zizaniile şi pizma începute la Roma şi pricinuite de ambiţia cine să fie comandantul cel mai înalt al armatei s-au încins şi mai tare în tabără. În toate privinţele erau dezbinaţi tribunii militari.

Fiecare lupta pentru impunerea planului său, încredinţat că numai propunerile şi ordinele sale sînt cele mai bune. Fiecare tribun se uita cu ochi răi la celălalt; la rîndu-i, şi el era privit cu aceiaşi ochi de semenul său. Pînă la urmă au intervenit legaţii lor şi le-au adus aspre mustrări şi atunci s-au învoit între ei ca să comande pe rînd, fiecare cîte o zi. Făcîndu-se cunoscută la Roma această stare de lucruri, se spune că Q. Servilius, care a tras învăţătură din rostul vremilor, fiindcă era un om călit de viaţă, s-a rugat în faţa zeilor nemuritori ca nu cumva desbinarea tribunilor militari să fie în dauna republicii, ca să păţească mai rău ca la Veii; şi ca şi cum ar fi avut o presimţire rea că urgia bate la uşă, a stăruit pe lîngă fiul său să strîngă o nouă oaste şi să o înzestreze cu arme. Şi Servilius, într-adevăr, n-a fost profet mincinos. În ziua cînd comanda armatei romane era în mîna tribunului L. Sergius, vrăjmaşul a întrebuinţat un vechi vicleşug: s-a prefăcut că se retrage de frică înapoia întăriturilor; stratagema s-a prins, pentru că lui Sergius i-a intrat în cap că el e în stare să cucerească tabăra aequilor. Deodată însă potrivnicul, care se furişase printr-o vale, s-a năpustit asupra trupelor romane şi, prin acest atac fulgerător, reuşeşte să-i împrăştie. Cu mult mai mulţi ostaşi romani au fost doborîţi în timpul prăvălirii şi în vălmăşagul iscat, decît în timpul fugii.

În cursul acelei zile, cu greu au mai putut romanii opune o oarecare rezistenţă în tabăra lor, însă, în ziua următoare, văzînd că sînt cît pe-aci să fie de tot încercuiţi, au părăsit tabăra, ieşind prin poarta ei din spate, pornind care încotro într-o fugă ruşinoasă. Comandanţii şi legaţii lor şi cîtă armată sănătoasă a mai rămas în jurul drapelelor s-au îndreptat spre Tusculum. Alţii, furişîndu-se pe poteci, străbătînd peste ogoare,

Scanned with CamScanner

au vestit la Roma dezastrul suferit, umflînd mărimea nenoro-
cirii căzute pe capul lor. Numai că de astă dată spaima n-a mai
fost atît de mare în cetate, fiindcă cetăţenii erau pregătiţi din
vreme să preîntîmpine eventualul dezastru prin măsurile luate
din pripă de tribunul militar C. Servilius. Acesta pusese la
punct toate rezervele, fiind gata de a interveni în momentul
primejdios. Panica poporului roman a fost potolită prin mijlo-
cirea organelor[66] de sub ascultarea lui; iscoadele trimise în
grabă au şi adus înapoi vestea că comandanţii şi armata romană se
găsesc la Tusculum, şi că vrăjmaşul nu s-a clintit din tabăra
sa de la Algidus. Ceea ce a îmbărbătat şi mai mult sufletele
a fost faptul că a fost numit Q. Servilius Priscus dictator,
printr-un decret senatorial. Acesta mai fusese şi înainte pavăză
republicii în multe împrejurări vitrege, căci cetatea doar prin
înţelepciunea lui a fost salvată, mai ales cu prilejul acestui
război, al cărui sfîrşit dezastros din pricina vrajbei între tribunii
militari el îl prevăzuse. El şi-a numit comandant al cavaleriei
chiar pe fiul său, care-l ridicase pe Priscus la înalta treaptă
a dictaturii (aşa pomenesc unii dintre analişti, care scriu în
analele lor că în acel an comandantul cavaleriei romane a fost
Ahala Servilius).

Cu această nouă armată, la care s-au adăugat şi unităţile
rămase la Tusculum, Priscus a purces la război. Dictatorul
şi-a aşezat tabăra la două mii de paşi de duşman.

XLVII Trufia şi delăsarea, păcate de care dăduseră dovadă
comandanţii romani, au trecut de astă dată în tabăra aequilor,
mîndri de o asemenea ispravă. De aceea, chiar din prima
ciocnire, dictatorul a şi dat peste cap linia întîia a vrăjmaşului,
cu ajutorul cavaleriei sale. Apoi, fără zăbavă, a ordonat stega-
rilor să pornească cu cea mai mare iuţeală înaintea legiunilor.
Chiar el, cu mîna lui proprie, a ucis un stegar care se mişca
prea încet. Avîntul atacului roman a fost atît de aprig, încît
aequii nu l-au putut stăvili.

Înfrînţi în această luptă, aequii s-au repezit, care de care
mai repede, să-şi asigure viaţa înapoia întăriturilor taberei,
numai că de astă dată romanii au fost şi mai iuţi, şi în cel
mai scurt timp a fost răzbită şi tabăra potrivnicilor, lupta

aceasta durînd mult mai puţin decît cea dinainte. După cucerirea taberei şi capturarea unei bogate prăzi de război, pe care dictatorul a împărţit-o în întregime ostaşilor săi, i s-a dat de ştire că escadroanele cavaleriei sale au urmărit pe duşman care o luase razna din tabere, că toţi lavicanii au fost înfrînţi şi că o mare parte din aequii s-au refugiat în cetatea Lavicum.

În ziua următoare, Priscus a pornit în marş cu armata lui spre Lavicum, l-a împresurat zdravăn şi după scurt timp, cu ajutorul scărilor, l-a cucerit şi l-a prădat. Apoi dictatorul s-a întors cu armata biruitoare la Roma, şi numai după 8 zile de funcţionare a părăsit înalta-i dregătorie. Tot el a stăruit şi i s-au împlinit dorinţele, înainte ca tribunii să agite din nou oraşele, pe temeiul propunerii împărţirii de pămînturi poporului din ogoarele lavicilor, ca să se întemeieze o colonie romană la Lavicum. Şi atunci au fost trimişi 1 500 de colonişti romani din Roma, care au primit acolo cîte două jugăre.

După cucerirea acestei cetăţi s-au ales din nou pentru cîrmuirea statului tribunii militari cu putere consulară: Agrippa Menenius Lanatus, L. Servilius Structus şi P. Lucretius Tricipitinus, toţi trei pentru a doua oară, precum şi Sp. Rutilius Crassus.

În anul[67] următor au fost aleşi în aceeaşi funcţie A. Sempronius Atratinus, pentru a treia oară, M. Papirius Mugillanus şi Nautius Rutilus, pentru a doua oară. În cursul acestor doi ani a fost linişte peste hotare, în schimb în ţară au fost mari frămîntări şi tulburări pe chestiunea legilor agrare.

XLVIII Aţîţătorii poporului erau mai ales cei doi tribuni ai plebei, şi anume Spurius Maecilius, pentru a patra oară, şi Spurius Metilius, pentru a treia oară, amîndoi aleşi în lipsa lor. După ce au făcut să se voteze şi să se afişeze acest proiect de lege, prin care se prevedea împărţirea in loturi egale pe cap de locuitor a teritoriului confiscat de la duşmani şi cum în acelaşi timp o mare parte din proprietăţile aristocraţilor intrau în prevederile decretului poporului, fiind incluse în ogorul public (fiindcă într-un nou oraş întemeiat pe pămînt străin, aproape întregul pămînt agricol fusese cucerit cu arma

în mînă, iar ceea ce fusese cumpărat şi repartizat pe loturi[68] de stat aparţinea numai plebeilor). Acest proiect de lege părea să aprindă scînteia unei mari vrajbe între patricieni şi popor. Nici chiar tribunii militari nu găseau o portiţă de ieşire din impas, nici la şedinţele senatului, nici în întîlnirile din casele particulare, unde se întruneau căpeteniile aristocraţiei.

În vremea aceasta, Appius Claudius, nepotul decemvirului ajuns de pomină cu cele douăsprezece table, care era cel mai tînăr din tagma senatorilor, se spune că le-ar fi dat următoarea sugestie, dezvăluindu-le un mijloc păstrat în tradiţia familiei şi pe care l-a moştenit de la strămoşii săi:

„Străbunicul său, Appius Claudius, a arătat patricienilor că singura cale de izbîndire este combaterea puterii tribuniciene prin împotrivirea pe care o vor face propriii lor colegi. Va fi uşor pentru ei să le sucească minţile noilor reprezentanţi ai poporului, lipsiţi de experienţă, ca să joace cum le cîntă fruntaşii aristocraţiei, abătîndu-i de la atitudinea impusă de colegiul tribunilor, dacă patricienii vor şti cum să le vorbească, potrivit împrejurărilor, fără să caute să-şi impună cu de-a sila autoritatea lor. Ţinta tribunilor plebei este să-şi facă numai interesele lor. Cînd susţinătorii acestui proiect de lege vor vedea că li s-a dus toată vaza de care se bucură în ochii poporului şi nu mai găsesc nici o ieşire din impas, atunci, fără să mai şovăie, vor lăsa în seama senatului ca să le salveze situaţia, pentru că numai senatul e în măsură să aducă unitatea şi armonia în sînul întregului popor, atrăgîndu-l de partea fruntaşilor aristocraţiei".

Toţi patricienii au aprobat acest plan, şi mai ales Q. Servilius Priscus, care l-a lăudat pe tînărul Claudius, spunîndu-i că într-adevăr neamul Claudiilor nu s-a stins. Şi atunci ei primesc sfatul ca să-i ademenească rînd pe rînd pe toţi tribunii din colegiu şi să-i convingă să se opună acestor proiecte de legi. După terminarea şedinţei, toţi fruntaşii aristocraţiei se agaţă de tribuni şi, făgăduindu-le cîte în lună şi în soare, îi conving pe fiecare în parte că vor avea mari foloase şi vor fi totodată şi pe placul întregului senat; în felul acesta izbutesc să cumpere conştiinţele a şase tribuni, care aveau să se împotrivească proiectelor de legi.

Scanned with CamScanner

A doua zi, aşa cum se înţeleseseră între ei, din nou s-au adus în dezbaterile senatului tulburările stîrnite de Maecilius şi Metilius prin dărnicia lor faţă de popor, prin care ei dau însă cea mai urîtă pildă patriei. Cu acest prilej, fruntaşii patricienilor au rostit tot soiul de cuvîntări cu un asemenea tîlc, încît fiecare spunea că nu-l mai ajută mintea la ce soluţie să se recurgă, nu găseşte altă scăpare decît în sprijinul tribunilor. Republica nu se poate bizui decît pe puterea tribuniciană[69], aşa cum o fiinţă obidită şi asuprită îşi găseşte adăpostul numai sub scutul lor. Puterea tribuniciană va fi cu atît mai presus cu cît, în loc să aducă jigniri senatului şi să stîrnească dezbinarea între clase, vor izbuti să se împotrivească colegilor lor necinstiţi. Apoi, din rîndul senatorilor s-a iscat un freamăt neobişnuit deoarece, din toate colţurile curiei, senatorii îi strigau care mai de care pe tribuni[70]. Atunci, după ce s-a făcut tăcere, tribunii trădători ai plebei, care fuseseră cîştigaţi şi dădăciţi anume de căpeteniile nobilimii, atunci cînd senatul şi-a exprimat punctul de vedere că legea propusă de colegii lor este menită să aducă pieirea republicii, ies în faţă şi declară că ei se împotrivesc acestei legi. Senatul i-a răsplătit pe aceşti tribuni pentru fapta lor, aducîndu-le şi mulţumiri publice. Atunci autorii proiectului au convocat adunarea poporului, unde au adus la cunoştinţă cetăţenilor această faptă, înfierîndu-i pe slugoii consulilor, ca şi pe toţi trădătorii intereselor poporului; după ce au rostit tot soiul de sudălmi la adresa lor, au renunţat la legea ce-o proiectaseră.

XLIX În anul care a urmat, Roma ar fi avut războaie grele sub tribunii militari cu putere consulară Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Q. Quinctius Cincinnatus, N. Fabius Vibulanus, dacă, superstiţioase, căpeteniile veienţilor nu ar fi amînat declararea lor, din pricina că fluviul Tibru, revărsîndu-se peste maluri în urma ploilor, le înecase oraşele, năruindu-li-se casele. În acelaşi timp, şi înfrîngerea suferită de aequi cu trei ani mai înainte i-a oprit să le acorde ajutor bolanilor, una din ramurile aceluiaşi popor. Bolanii năvăliseră peste ogoarele ţinutului lavicenilor, învecinat cu ei, atacînd şi pe noii colonişti romani. Cu toate că bolanii nădăj-

duiseră că vor fi susţinuţi cu sprijin armat de toţi aequii în această acţiune întreprinsă de ei în dauna republicii romane, pînă la urmă s-au văzut părăsiţi de toţi ai lor.

În războiul cu romanii, care n-a fost de cine ştie ce proporţii, bolanii, în urma împresurării oraşului lor şi a unei lupte destul de uşoare pentru romani, şi-au pierdut şi cetatea, şi ogoarele. Tribunul poporului S. Sextus a încercat atunci să propună un proiect de lege prin care să se hotărască trimiterea de colonişti romani, pentru a întemeia şi la Bolae[71] o colonie, ca şi la Lavicum, care propunere a fost zădărnicită de colegii săi de tribunat, prin împotrivirea lor, în urma declaraţiei că ei nu vor încuviinţa să intre în vigoare nici o hotărîre[72] a poporului, dacă nu e dată cu încuviinţarea senatului.

Aequii, în cursul anului[73] următor, au cucerit din nou Bolae, întemeind ei o colonie acolo, devenind o puternică fortăreaţă în mîna lor. În vremea aceasta conduceau republica tot tribunii militari cu putere consulară, şi anume: Cn. Cornelius Cossus, L. Valerius Potitus, Q. Fabius Vibulanus, pentru a doua oară, şi N. Postumius Regillensis. Războiul cu aequii a căzut în sarcina lui Postumius, un om care, nu prea zdravăn la minte şi care, cu toate că era lipsit de însuşiri de mare comandant, totuşi a avut norocul să obţină o biruinţă. Deşi a strîns o oaste în pripă, a condus-o îndată spre Bolae, unde, după cîteva ciocniri uşoare cu aequii, i-a bătut izbutind să pătrundă şi în cetatea Bolae. După aceasta însă, şi-a întors privirile de la duşmani către concetăţenii săi, pe care a căutat să-i înşele; în timpul asediului oraşului făgăduise ostaşilor săi că toată prada capturată va fi numai a lor, acuma însă, după căderea cetăţii, nu şi-a mai ţinut făgăduiala. Pentru mine e mai probabil acest temei al nerespectării cuvîntului şi nemulţumirea şi ura din partea ostaşilor săi, decît necazul lui că a găsit prea puţină pradă în acest oraş, în această colonie nouă, de curînd jefuită, aşa cum a motivat el.

Ura poporului împotriva lui Postumius a crescut şi mai mult atunci cînd, după ce s-a reîntors la Roma, fiind chemat de colegii săi din pricina tulburărilor aţîţate de tribunii poporului, au fost auzite de toată lumea prezentă cuvintele lui

lipsite cu desăvîrşire de bun simţ şi rostite parcă de un om care nu e în toate minţile. Cînd tribunul poporului Sextus a propus un proiect de lege de a se trimite colonişti la Bolae, susţinînd că se cuvine ca oraşul şi ţinutul cetăţii Bolae să aparţină de drept acelor ostaşi romani care l-au cucerit prin vitejia lor, Postumius i-a dat acest răspuns: „Dacă ostaşii mei nu se potolesc, n-au decît să se spînzure!"

Vorbele rostite de el le-au auzit nu numai cetăţenii, ci şi senatorii, care s-au îndîrjit şi ei împotriva lui. La rîndu-i, tribunul poporului Sextus, un om dîrz şi mare meşter în arta vorbirii, a şi ajuns naşul acestui zînatic îngîmfat, ascuţit la limbă, cu care a întreţinut un război viu tot timpul. În felul acesta Postumius a ajuns calul lui de bătaie, pentru că tribunul tăbăra numai asupra lui. Şi Postumius a ajuns să fie urît de toată lumea; nimeni nu-i mai lua apărarea, nici chiar colegii săi de dregătorie. După îngrozitoarele-i cuvinte rostite, fără umbră de respect faţă de semenii săi, tribunul Sextus s-a adresat poporului, spunînd următoarele:

„Cetăţeni! Cu toate că l-aţi auzit pe Postumius cum v-a jignit trimiţîndu-vă la spînzurătoare, de parcă aţi fi sclavi de rînd, nu ostaşi adevăraţi, totuşi această fiară de om vi se pare a fi mai vrednic decît cei ce vă dăruiesc vouă ogoare şi un oraş întreg, care vă trimit într-o nouă colonie, ca să vă fie vouă sprijin la bătrîneţe, unde să vă puteţi împotrivi patricienilor, aceşti vrăjmaşi ai voştri atît de cruzi şi de neomenoşi, şi unde să vă apăraţi interesele voastre! Şi vă mai miraţi pentru ce sîntem atît de puţini apărători ai cauzei voastre? Mai putem noi nădăjdui de la voi funcţiile pe care le încredinţaţi, fără să pregetaţi, propriilor voştri vrăjmaşi, în loc să le daţi apărătorilor poporului roman? Aţi gemut şi suspinat auzind ocara acestuia! Dar la ce foloseşte acest vaier surd al vostru? Dacă acum s-ar face alegeri, l-aţi alege tot pe cel care vă ameninţă pe voi cu spînzurătoarea, şi nu pe aceia care vor să vă pricopsească cu ogoare, locuinţe şi averi!"

L. Vorbele lui Postumius, ajunse pînă la urechile ostaşilor, au stîrnit şi mai multe murmure şi indignare în tabăra

lor: „Tocmai cel care şi-a însuşit toată prada şi ne-a luat de sub nas ceea ce nouă ni se cuvine, tocmai acest înşelător îndrăzneşte să ne ameninţe şi cu spînzurătoarea pe noi, soldaţii armatei romane?“ Fiindcă s-a iscat zarvă mare, quaestorul S. Sestius şi-a închipuit că el va fi în stare să înăbuşe prin teroare această frămîntare, şi de aceea a trimis un lictor la ostaşul care răcnea mai tare, ca să-l înhaţe; atunci însă au izbucnit şi mai tare strigătele şi vrajba, ajungîndu-se pînă acolo că Sestius, izbit zdravăn cu o piatră, a fost nevoit să iasă din mijlocul mulţimii. Cel care l-a rănit i-a strigat de la obraz:

„Quaestorul a primit tocmai ceea ce merită Postumius pentru ameninţările pe care ni le-a făcut nouă, ostaşilor“.

Postumius, chemat într-adins ca să înăbuşe zarva, prin ancheta neomenească întreprinsă i-a întărîtat şi mai rău pe ostaşi în urma pedepselor crude date. În cele din urmă, Postumius întrecu orice măsură cu neomenia sa, dezlănţuind toată furia soldaţilor săi. Cînd dădu ordin să fie îngropaţi sub bolovani şi omorîţi[74] un număr din ei, soldaţii au început să răcnească din răsputeri. Cînd el sări ca un smintit, din jilţul său de la tribună, asupra celor ce voiau să-l oprească de la execuţia ostaşilor, s-a iscat o aprigă învălmăşeală. În timp ce lictorii şi centurionii îmbrînceau mulţimea, încercînd s-o risipească, ostaşii nu şi-au mai putut înăbuşi revolta şi au pus toţi mîna pe pietre, aruncîndu-le cu nemiluita în capul lui Postumius, pînă l-au omorît. După ce s-a vestit la Roma această faptă îngrozitoare a ostaşilor romani, cînd tribunii militari au vrut să întreprindă cu ajutorul senatului o anchetă[75] asupra morţii colegului lor, tribunii poporului s-au împotrivit acestei anchete. Numai că vrajba asta era ca un lanţ cu multe verigi: patricienii erau îngrijoraţi acum ca nu cumva poporul, de teama anchetei, să aleagă tribuni militari din rîndurile plebei. De aceea se străduiau din răsputeri să facă alegeri consulare. Cum tribunii poporului s-au împotrivit ca să dea un decret senatorial în această privinţă şi cum şi cu prilejul adunărilor poporului în vederea alegerilor consulare tribunii s-au opus mai departe acestor măsuri, atunci patriciatul a recurs la interrege. În felul acesta

biruința a trecut de partea patricienilor. Interregele Q. Fabius Vibulanus a prezidat alegerile, în care au fost aleși consulii A. Cornelius Cossus și L. Furius Medullinus.

LI Sub acești consuli, la începutul anului[76] s-a dat un decret al senatului, prin care să se aducă la cunoștința poporului, cît mai neîntîrziat, chestiunea uciderii lui Postumius, și ca poporul să însărcineze cu executarea acestei anchete pe cine va vrea. Prin consimțămîntul adunării poporului chiar consulii sînt însărcinați cu această anchetă. Aceștia însă au găsit cu cale să se poarte cu cel mai deosebit tact și blîndețe, și să nu fie pedepsiți decît un număr foarte mic de vinovați, și numai aceia care vor fi descoperiți și vor mărturisi că sînt autorii acestui omor. Deși consulii așa au făcut, cu toate acestea nu au reușit să împace poporul, care a socotit pedepsirea oamenilor săi drept cea mai cruntă lovitură. Cetățenii se plîngeau că „se dă cu piciorul la toate proiectele de legi care sînt făcute în sprijinul intereselor lor, în timp ce un ordin care prevede să se verse sîngele lor intră fără întîrziere în vigoare și se aplică cu cea mai mare străşnicie". De aceea, consulii au crezut că cea mai nimerită măsură de a potoli aceste frămîntări și de a îmblînzi poporul este împărțirea de loturi din pămînturile bolanilor. Prin această înfăptuire, consulii credeau că vor convinge poporul să nu mai jinduiască după legea agrară a tribunilor săi, potrivit căreia patricienii aveau să piardă pămînturile care făceau parte din ogorul public.

Poporul era nemulțumit și adînc revoltat nu numai pentru faptul că patricienii dețineau prin silnicie pămînturile sustrase din ogorul public, ci și pentru că aristocrația nu voia să împartă poporului nici teritoriul bolanilor, lipsit de locuitori și cucerit de curînd din mîna vrăjmașului, și de care aveau să se bucure numai un pumn de profitori, ca de obicei.

În același an, consulul roman a pornit în fruntea legiunilor sale împotriva volscilor, care pustiiseră satele și ogoarele hernicilor, însă nedînd de urmele vrăjmașului, a cucerit cetatea Ferentinum[77], unde se retrăsese o mare mulțime de volsci. Numai că prada pe care năzuiau să pună mîna a fost sub

așteptări, fiindcă volscii, cînd au văzut că nu prea au nădejde să poată apăra și păstra orașul, l-au părăsit într-o noapte, luînd cu ei tot ce era al lor. Romanii au cucerit a doua zi o cetate aproape pustie. Ogoarele acestei cetăți au fost dăruite hernicilor[78].

LII În anul următor, sub consulatul lui Quintus Fabius Ambustus și Caius Furius Pacilus, s-a impus prin dîrzenia sa tribunul poporului L. Icilius, care însă n-a mai stat cu mîinile încrucișate, ca tribunii anului trecut. Icilius, ca să fie la înălțimea faimei numelui și familiei sale, chiar la începutul anului a stîrnit o mare frămîntare în sînul norodului, prin propunerea legilor agrare pentru împărțirea de pămînturi poporului. Numai izbucnirea din nou a ciumei, din fericire nu cu urmări grave, a abătut cîtva timp mințile cetățenilor de la frămîntările politice și de la aceste dezbinări și ciocniri, avînd a se îngriji acum de nevoile casnice, de hrana și aprovizionarea cu cele necesare vieții. Se crede că de data aceasta molima a făcut mai puțin prăpăd ca oricînd, chiar și cu urmări mult mai neînsemnate decît tulburările interne.

După ce romanii au scăpat cu bine din acest an, cu toate că fuseseră foarte mulți din ei molipsiți, totuși, ca niciodată înainte, molima a doborît un număr foarte scăzut de cetățeni, s-a mai adăugat și altă năpastă, lipsurile și sărăcia, din pricină că muncile pe ogoare fuseseră lăsate deoparte, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori în asemenea împrejurări.

În vremea aceasta erau consuli M. Papirius Atratinus și C. Nautius Rutilus. Foametea ar fi lăsat dîre mai mari și ar fi pricinuit pierderi și mai grozave decît ciuma, dacă Roma n-ar fi trimis un număr de împuterniciți la toate popoarele care locuiesc în jurul Mării Etrusce și la cele din jurul fluviului Tibru, pentru a cumpăra cereale, ca să se vină în sprijinul poporului. Numai samniții[79], care stăpîneau porturile Capua și Cumae, au refuzat cu trufie să încheie orice fel de legături comerciale cu romanii. În schimb, delegații au fost primiți cu toată bunăvoința de cîrmuitorii din Sicilia, care au venit numaidecît în ajutorul Romei. Mari cantități de grîne au fost transportate pe Tibru, fără să fie împiedicate cîtuși de puțin de populațiile

Etrurici. Consulii au simţit şi ei golul acesta lăsat de atîta urgie căzută pe capul Romei, fiindcă s-au văzut siliţi ca să trimită împreună cu diferitele solii şi cîte doi cavaleri, ne-maisavînd la îndemînă destui senatori.

In afară de pacostea molimei şi problema aprovizionării populaţiei cu grîne, Roma n-a mai avut neplăceri vreme de doi ani încheiaţi, nici înăuntrul hotarelor, nici în afară. Dar cum au scăpat de aceste necazuri, din nou a izbucnit un război dincolo de graniţă şi s-au ivit iarăşi certurile şi vrajba între popor şi patricieni, vechea racilă care măcina cetatea.

LIII Sub consulatul lui M. Aemilius şi C. Valerius Potitus[80], aequii se pregăteau iar de război. La rîndul lor şi volscii, nevoind să participe pe faţă la acest război, au trimis trupe de voluntari, cărora însă le-au plătit soldc. La vestea despre cele puse la cale de vechii duşmani ai Romei (volscii şi trecuseră în ţinuturile latinilor şi hernicilor), tribunul poporului, M. Maenius autorul legii agrare, a vrut să împiedice mobilizarea armatei, şi atunci, bizuindu-se pe ocrotirea acestui tribun, cetăţenii n-au mai vrut să depună jurămînt de credinţă sub drapel.

Deodată însă s-a dat de ştire că fortăreaţa Carventana a căzut în mîna aequilor. Această ruşinoasă lovitură suferită de romani a stîrnit ura patricienilor împotriva lui Maenius. De aceea au şi pus la cale, împreună cu ceilalţi tribuni pe care i-au cumpărat, ca să se împotrivească legii propuse de colegul lor, pe temeiul că patria e în primejdie. Cum situaţia se tot tărăgănea din pricina atîtor discuţii şi răfuieli, consulii luau drept martori pe toţi zeii şi pe toţi oamenii, spunînd că înfrîngerea, ruşinea şi ocara care s-au întîmplat, sau îi ameninţă să se mai întîmple, sînt toate numai din vina lui Maenius, fiindcă el este acela care împiedică mobilizarea armatei. La rîndul lui şi Maenius striga în gura mare, că: »dacă patricienii înţeleg să dea înapoi cetăţenilor îndreptăţiţi pămînturile luate pe nedrept de ei din ogorul public, nici el nu se va împotrivi cîtuşi de puţin mobilizării. Atunci ceilalţi nouă tribuni au luat atitudine, declarînd că ei hotărăsc, în numele întregului lor colegiu, că dacă consulul Va-

lerius va recurge la mijloace de constrîngere împotriva celui care îl împiedică să ducă la înfăptuire mobilizarea armatei, atunci ei, tribunii plebei, îl vor sprijini cu toată autoritatea lor şi vor zădărnici în felul acesta împotrivirea făcută de colegul lor Maenius.

Consulul, înarmat cu acest decret al tribunilor, ordonă să fie înşfăcaţi un număr dintre tinerii care refuzau să depună jurămînt şi care apelau la sprijinul tribunului; atunci şi ceilalţi cetăţeni, de frică, au depus jurămîntul.

Armata romană a fost condusă pînă la fortăreaţa Carventana, cu toate că ostaşii executau cu de-a sila acest ordin, deoarece nutreau o ură neîmpăcată împotriva consulului; armata romană a cucerit repede fortăreaţa, din primul iureş, izgonind garnizoana aequilor de acolo. Numai delăsarea şi faptul că ostaşii aequi ai acestei garnizoane o luaseră razna după prădăciuni au uşurat atacul asediatorilor, care au luat cu asalt cetăţuia. Aici s-au găsit şi mari cantităţi de prăzi, capturate de această garnizoană cu prilejul atîtor prădăciuni, căci fuseseră toate grămădite la un loc sigur.

Consulul a dat ordin quaestorilor să vîndă la licitaţie toate aceste capturi, iar sumele să se verse în vistieria statului, declarînd că ostaşilor numai atunci le va face parte din aceste prăzi, cînd nu vor mai refuza să răspundă mobilizării. Poporul şi ostaşii au spumegat şi mai tare de mînie şi indignare împotriva consulului. De aceea, atunci cînd consulul intra în Roma ca să fie ovaţionat — în urma unui decret al senatului, — s-au auzit rostindu-se între cîntecele lor ostăşeşti tot felul de stihuri cu glume şi strigături muşcătoare la adresa consulului — care stîrneau ciudă şi indignare — şi în acelaşi timp şi cuvinte de laudă pentru Maenius; şi cum numele acestui tribun era purtat din gură în gură de toţi cetăţenii, ieşea puternic în vileag cum soldaţii şi poporul se întreceau care pe care să-şi arate dragostea pentru Maenius, aplaudînd ori de cîte ori auzeau numele lui. Această atitudine a poporului a pricinuit o mare bătaie de cap patricienilor, deşi atare manifestări erau obişnuite la asemenea sărbători. Convinşi că Maenius are de gînd să candideze la funcţia de tribun militar şi, ca să-i zădărnicească asemenea planuri, pa-

Scanned with CamScanner

tricienii au făcut ce au făcut şi l-au împiedicat ca să ia parte la alegeri.

LIV La alegerile[81] de consuli au reuşit C. Cornelius Cossus şi L. Furius Medullinus, pentru a doua oară. Poporul n-a privit cu ochi buni faptul că aceste alegeri n-au fost pentru desemnarea tribunilor militari. Ciuda şi mîhnirea poporului s-au vădit şi mai tare cu prilejul alegerilor de quaestori: totuşi s-au simţit răzbunaţi cînd au aflat că pentru prima oară au izbutit să fie aleşi şi reprezentanţii săi în rîndurile quaestorilor. Din numărul total de patru quaestori[82], un singur patrician a reuşit să fie ales, şi anume: C. Fabius Ambustus, alături de trei oameni din popor, Q. Silius, P. Aelius şi P. Pupius, care s-au impus învingînd la alegeri pe candidaţii cu nume sunător şi care făceau parte din familiile cu cea mai mare faimă în Roma. Am găsit scris de analişti că cei care au stîrnit mare vîlvă în jurul reprezentanţilor poporului, la aceste alegeri atît de libere, cum nu s-au mai pomenit vreodată, au fost fraţii Icilii.

Anul acela, trei membri ai acestei familii, cea mai înverşunată din toate împotriva patricienilor, fuseseră aleşi fiindcă declaraseră poporului, atît de însetat de înfăptuiri, că ei vor fi gata să-şi facă datoria fără şovăire. Icilii au afirmat sus şi tare că nu se vor clinti din locul lor pînă cînd poporul nu va avea atîta tărie să-şi impună oamenii săi la alegerile de quaestori, pe care, după lege, îi e îngăduit să-i aibă, (singurele alegeri la care senatul îngăduise să fie propuşi candidaţi şi din sînul poporului, şi din rîndurile patricienilor). Într-adevăr, biruinţa poporului a fost nemaipomenită. Poporul preţuia cum se cuvine această izbîndă, fiind încredinţat că de acum înainte le sînt deschise oamenilor noi, vrednici, răsăriţi din sînul lui porţile şi către consulat, şi către triumfuri.

Patricienii, dimpotrivă, spumegau de ciudă, nu numai pentru că şi poporul avea dreptul la onoruri şi funcţii ca şi ei, dar pentru că în acelaşi timp ei le pierdeau pe ale lor. Mai spuneau că dacă aşa stau lucrurile, „n-au să-şi mai crească copii, fiindcă aceştia, izgoniţi din locurile de cinste ale moşilor şi strămoşilor, vor vedea pe alţii pe scara demnităţilor, nerămî-

Scanned with CamScanner

nîndu-le la îndemînă decît slujbele preoţeşti; pînă acolo s-a ajuns, încît chiar preoţii salii şi flaminii aduc sacrificii tot pentru popor, lăsîndu-i pe ei mofluzi şi fără putere, şi fără demnităţi".

Ambele tabere erau acum cît se poate de îndîrjite. Plebeii începuseră să mai capete curaj, fiindcă aveau în fruntea lor pe cei trei Icilii, cele mai de ispravă căpetenii, cu cel mai faimos nume, şi care erau cît se poate de devotaţi cauzei lor. Patricienii, simţind unde bat gîndurile poporului, convinşi că de aci înainte toate alegerile de quaestori vor avea aceeaşi soartă, şi că poporul a cîştigat şi această poziţie, erau acum cu ochii aţintiţi spre alegerile consulare, singurele care rămăseseră ca un drept al lor. Icilii însă susţineau, dimpotrivă, să fie aleşi tribunii militari cu putere consulară şi ca, în sfîrşit, şi reprezentanţii plebeilor să poată fi aleşi în această funcţie.

LV Însă într-o singură privinţă tribunii plebei îşi puteau dovedi tăria, şi anume: împotrivirea în faţa iniţiativelor şi acţiunilor consulilor. Această situaţie li s-a oferit fără doar şi poate cînd s-au răspîndit veştile că volscii şi aequii au ieşit din graniţele ţărilor lor şi au pornit după prădăciuni, pustiind ogoarele şi satele latinilor şi hernicilor.

Potrivit decretului senatului, consulii purced la treabă, hotărînd mobilizarea armată. Atunci apar tribunii plebei, care se opun cu străşnicie mobilizării, găsind că acum e prilejul cel mai nimerit să susţină dreptatea cauzei poporului în faţa patricienilor. Numai că în fruntea poporului erau cele mai cu vază căpetenii ale lui, cei trei Icilii, oameni şi căliţi şi întreprinzători, care nu se lăsau cu una cu două şi care, bineînţeles, făceau parte din rîndurile lui. Doi dintre ei s-au obligat să nu piardă o clipă din ochi pe consul, fiecare luîndu-şi în seama sa pe cîte unul, iar al treilea avea sarcina să înştiinţeze mereu poporul şi să-l înflăcăreze prin cuvîntări.

Nici consulii n-au izbutit să facă mobilizarea armatei, dar nici tribunii să facă alegerile la care candidau pentru scaunul de consul. Tocmai cînd sorţii de izbîndă cădeau în cumpănă de partea poporului, a venit vestea că au năvălit aequii în cetăţuia Carventana[83], în timp ce ostaşii garnizoanei romane se

duseseră după prădăciuni, şi că puţinii ostaşi care mai rămăseseră cu paza oraşului, aceia care îşi căutaseră scăparea la adăpostul zidurilor cetăţii, precum şi cei care erau risipiţi şi ascunşi prin ogoare, au fost măcelăriţi toţi pînă la unul.

Această năpastă a făcut să crească şi mai mult puterea celor trei tribuni, fiindcă a venit în sprijinul străduinţilor lor. Ei n-au încetat o clipă lupta. Pentru a-şi impune punctul lor de vedere, tribunii poporului au declarat că vor împiedeca cu orice preţ mobilizarea armatei şi că hotărîrea lor nu va fi zdruncinată nici de furtuna care ameninţa republica, nici de ura patricienilor stîrnită împotriva lor. Numai în felul acesta au înduplecat senatul să dea un decret pentru alegerea tribunilor militari cu putere consulară. Atunci, în sfîrşit, s-a încheiat între popor şi patricieni şi o învoială ce prevedea să nu fie ales vreunul din tribunii plebei anului aceluia în funcţie şi să nu fie reales nici la anul. De bună seamă, senatul îi bănuia pe Icili că rîvnesc consulatul, pentru ca în felul acesta să fie răsplătiţi de popor pentru frămîntările şi lupta lor. În urma acestui pact încheiat s-a început mobilizarea armatei şi pregătirea războiului, prin asentimentul comun al ambelor tabere.

Analiştii nu menţionează cu exactitate dacă amîndoi consulii au plecat către cetăţuia Carventana sau dacă, vreunul din ei a rămas la Roma, pentru a prezida alegerile. Într-o singură privinţă nu se deosebesc analiştii, şi anume, în istorisirea faptelor că romanii, după ce au împresurat zadarnic reduta Carventana, s-au retras de acolo, că aceeaşi armată romană a cucerit apoi cetatea Verrugo, din ţara volscilor, şi că romanii au întreprins o uriaşă acţiune de pustiire şi prădăciune a teritoriilor volscilor şi aequilor.

LVI Biruinţa poporului în Roma a fost înşelătoare, fiindcă numai cu atît s-au ales: cu alegerile. La acestea au învins, ca de obicei, patricienii.

Peste orice aşteptări, toţi cei trei tribuni militari cu puteri consulare au fost aleşi[84] numai din rîndurile patricienilor. Aceştia au fost C. Iulius Iulus, P. Cornelius Cossus şi C. Servilius Ahala: analiştii spun că patricienii au întrebuinţat toate vicleniile cu

putință (de care îi învinuiau fățiș pe aristocrați cei trei Icilii), spunînd că au amestecat printre candidații de ispravă o sumă de netrebnici, care s-au făcut de rîs, încît în felul acesta au depărtat poporul de toți candidații plebei. Se mai spune că volscii și cu aequii, fie că erau însuflețiți de nădejdea că vor izbuti să păstreze mai departe în stăpînirea lor cetățuia Carventana, fie că erau aprinși de ură că au pierdut garnizoana lor din cetatea Verrugo, au dezlănțuit un război din cele mai sîngeroase. Capii tuturor răutăților au fost anțiații. Oamenii de încredere ai acestora umblau în lung și în lat pe la toate neamurile acestor două popoare și le aduceau mustrări, învinuindu-i „că au amorțit de tot de frică, fiindcă stau ascunși numai în spatele zidurilor, fiindcă îngăduiseră cu un an înainte romanilor să le cutreiere și să le pustiiască ogoarele și satele și fiindcă lăsaseră pe romani să le măcelărească garnizoana din cetatea Verrugo. Roma își trimite acum nu numai forțele sale înarmate, ci își întemeiază și colonii în țările lor, apoi că Roma a hotărît dinainte nu numai împărțeala pe loturi a pămînturilor, dar după ce le-a cucerit cetatea Ferentinum au și dăruit și teritoriul acesteia hernicilor".

Oriunde ajungeau acești crainici, izbuteau să-i îndîrjească și să-i înflăcăreze pe băștinași, după care pe cei tineri îi înrolau sub arme. Astfel, întregul tineret al celor două noroade a fost adunat la Antium. Acolo și-au așezat volscii și aequii tabăra, așteptînd pe romani. Cînd toate aceste lucruri le-au fost vestite romanilor, umflîndu-se, cum e obiceiul, lucrurile, senatul porunci să fie numit un dictator (ori de cîte ori era primejdie, se recurgea la cea mai de pe urmă măsură). Consulii Iulius și Cornelius, spun analiștii, găsesc cu cale că li se aduce o jignire cu această numire, și cu acest prilej izbucnește din nou o mare ceartă între ei. Fruntașii patricienilor îi învinuiesc că degeaba se plîng, deoarece dregătoria tribunilor militari nu e pe placul senatului; că pînă la urmă vor recurge la ajutorul tribunilor poporului, dînd, ca și în împrejurările trecute, pilde în care tribunii plebei au silit chiar pe consuli. La rîndul lor, tribunii poporului erau bucuroși de vrajba din sînul patricienilor. Ei au declarat că cei care sînt socotiți nevrednici de a face parte nu numai din rîndul cetățenilor, dar chiar și din al oamenilor,

Scanned with CamScanner

nu pot să le ajute cu nimic. Dacă funcțiile înalte s-ar împărți deopotrivă tuturor cetățenilor, fără deosebire de avere, așa cum sînt comune și celelalte demnități mai mici, atunci tribunii ar lua măsuri ca decretele extraordinare ale senatului să nu fie luate în răspăr de trufia celui mai înalt for al statului. Patricienii atunci vor respecta legile și autoritatea supremă a republicii, cînd vor recunoaște și puterea tribuniciană; dar ei apelează la ea numai ca să-și facă ei interesele, și apoi să-și bată joc de popor.

LVII Cînd un război atît de greu bătea la ușă, cînd vrajba aceasta dezbina sufletele oamenilor și cînd mințile lor erau bîntuite de asemenea frămîntări, în momentul cel mai puțin potrivit pentru republică tribunul militar Servilius Ahala a pus piciorul în prag; el a luat atitudine văzînd că ceilalți doi tovarăși ai lui, Iulius și Cornelius, se pierd în vorbărie fără noimă, susținînd că nu e drept să li se răpească lor cinstea cîrmuirii republicii și a armatei, cinste încredințată de poporul roman. Chiă vreme sînt comandanți destul de destoinici pentru acest război, spunînd următoarele:

„El a tăcut înadins atîta vreme, nu pentru că nu știa ce să mai creadă sau ce să mai spună (care dintre cetățenii vrednici nu se frămîntă, gîndindu-se la binele patriei, și cine ar putea să-și alunge din suflet icoana ei?) ci, fiindcă a preferat ca tovarășii săi să se supună în fața autorității senatului, decît să îngăduie senatului această încovoiere a șirei spinării sale, implorînd ajutorul puterii tribuniciene împotriva intereselor aristocrației lor. Dacă vremurile ar îngădui, el le-ar oferi cu plăcere prilejul, ca ei și să-și dea seama de realitate și să-și iasă din încăpățînarea lor. Cu toate că războiul, cînd se năpustește asupra ta, nu te așteaptă pînă te trezești și pînă îți bagi mințile în cap, de aceea pentru sine sînt cu mult mai presus interesele și viața patriei decît bunul plac și micimea de suflet a colegilor săi. Dar dacă senatul stăruie mai departe în părerea sa, el e hotărît să numească în noaptea următoare un dictator; dacă însă se va împotrivi cineva de a da un decret senatorial de aprobare a numirii dictatorului, atunci el va fi mulțumit numai cu deplinele puteri".

BIBLIOTECA CENTRALĂ

În afară de faptul că Servilius Ahala a cules numai laude și mulțumiri de la toată lumea prin această numire a dictatorului, în funcția de comandant al cavaleriei, încredințată lui de dictator, față de colegii săi de dregătorie dovedi că vaza și cinstirea ta de către semenii tăi, nu vin la tine să-ți împodobească sufletul, atunci cînd stai cu mîinile la sîn, și dacă nu te străduiești să le cauți și să le cucerești. Războiul n-a fost de pomină. Într-o singură bătălie, la Antium, destul de ușoară, vrăjmașul a fost nimicit. Armata biruitoare a pustiit teritoriul volscilor. O mică fortăreață de lîngă lacul Fucinus[85] a fost luată prin asalt, făcîndu-se cu acest prilej trei mii de prizonieri. Ceilalți volsci urmăriți de romani s-au retras în orașele lor, lăsîndu-și satele fără apărare. Dictatorul, după ce conduse acest război astfel încît să se poată spune de el că a avut parte și de noroc și a fost și la înălțimea încrederii acordate, s-a întors la Roma cu o faimă destul de mare. Îndată a și prezentat senatului demisia sa, ieșind din funcție. Tribunii militari, fără să mai sufle o vorbă de alegeri consulare (pricina e, cred eu, că erau supărați pentru că li s-a pus un dictator peste capul lor), au fixat data alegerilor de tribuni militari.

Patricienii erau cu atît mai îngrijorați, cu cît ei și-au văzut interesele de clasă trădate de proprii lor oameni. Însă așa cum la trecutele alegeri patricienii știuseră să stîrnească sila poporului prin găsirea unor candidați dintre cei mai netrebnici, acum, dimpotrivă, s-au străduit să scoată din rîndurile aristocrației pe cei mai de vază și mai arătoși reprezentanți ai ei, izbutind să obțină la alegeri, și de data aceasta, toate locurile. Din nou, n-a fost ales nici un candidat al poporului. Au intrat în funcție patru patricieni, care mai îndepliniseră odată această însărcinare, și anume: Lucius Furius Medullinus, Caius Valerius Potitus, Numerius Fabius Vibulanus și Caius Servilius Ahala. Realegerea acestor înalți demnitari se datorează atît marilor însușiri de care au dat tot timpul dovadă, cît și deosebitului simț al măsurii și tactului, dovedit cu prilejul ultimei cîrmuiri cînd au cîștigat dragostea și prețuirea tuturor cetățenilor.

LVIII În cursul acestui an[86] expira data armistițiului încheiat între romani și veienți, și de aceea Roma a trimis o solie alcătuită din senatori și fețiali, pentru a cere îndeplinirea

Scanned with CamScanner

condițiilor pentru continuarea armistițiului. A ieșit la graniță, în întîmpinarea lor, o delegație de veienți, care au cerut romanilor să nu se ducă la Veii înainte de a se prezenta solia veientă în fața senatului roman. Într-adevăr, veienții au obținut din partea Romei încuviințarea de a amîna achitarea obligațiilor decurse din condițiile armistițiului, deoarece și țara lor era frămîntată de tulburări. Romanii au înțeles foarte bine că nu e bine să profite de situația celor căzuți în restriște, și au admis amînarea.

În țara volscilor, romanii au suferit o lovitură prin atacarea și pierderea garnizoanei sale, Verrugo, de către volsci. S-ar fi putut veni într-ajutorul acestei garnizoane romane, dacă romanii s-ar fi grăbit puțin în acest moment atît de greu, fiindcă această cetate ceruse Romei să i se trimită ajutor, chiar atunci cînd volscii începuseră împresurarea cetății Verrugo; romanii au izbutit totuși să-i înfrîngă pe volsci, deși mai tîrziu, atacîndu-i pe neașteptate, cînd aceștia în urma proaspătului măcel al garnizoanei porniseră din nou după prădăciuni. Vina întîrzierii trebuie pusă pe seama senatului, în primul rînd, și apoi a tribunilor militari, fiindcă, atunci cînd le sosiseră știri din partea garnizoanei că ostașii ei se vor strădui din răsputeri să reziste și se vor apăra pînă la cea din urmă picătură de sînge, nici tribunii militari și nici senatul nu s-au gîndit că, oricît de viteji ar fi acești romani, nu pot să înfrunte și să biruie pe un potrivnic mult superior numericește. Totuși acești ostași romani atît de viteji căzuți la datorie, și-au vîndut scump viața, și nici după moartea lor n-au rămas nerăzbunați.

Anul următor, sub tribunii de război frații S. și Cn. Cornelius Cossus, N. Fabius Ambustus și L. Valerius Potitus, romanii au declarat război veienților, din pricina răspunsului trufaș dat de senatul cetății Veii. Acesta a însărcinat pe solii săi să aducă la cunoștința Romei răspunsul la cererea romană de a se respecta condițiile armistițiului, că dacă nu evacuează în pripă orașul și țara lor, li se va da ca răsplată ceea ce le-a dat cîndva altor soli romani regele Lar Volumnius. Senatul roman n-a putut să îndure această jignire adusă, și de aceea a poruncit ca tribunii militari să aducă la cunoștința poporului roman hotărîrea lor de a se declara război veienților în cel mai scurt timp. Cînd

s-a adus la cunoştinţa poporului acest decret al senatului, în rîndurile tineretului roman s-a iscat un freamăt de nemulţumire şi un val de indignare. Ei spuneau: „Nici nu s-a sfîrşit războiul cu volscii şi gata, o altă pacoste, un alt război! Deunăzi, două garnizoane romane au fost măcelărite de vrăjmaşi; păstrarea acestor fortăreţe înaintate se face întotdeauna cu mari primejdii, şi simţitoare jertfe pentru Roma. Nu trece an fără război, şi, ca şi cum n-ar fi fost de-ajuns cîte au căzut pe capul romanilor pînă acum, se caută să se pregătească un nou război împotriva veienţilor, un popor învecinat, care e cel mai puternic din toate şi care va aţiţa şi aprinde întreaga Etrurie!“ În felul acesta se răspîndeau de la sine aceste tulburări. Tribunii poporului mai pun şi ei paie pe foc, zădărînd şi mai tare poporul. Ei spuneau pretutindeni că „războiul pe care-l poartă poporul cu patricienii e cu mult mai mare şi mult mai greu. Aristocraţia într-adins aţiţă şi întreţine aceste războaie, pentru a istovi şi lăsa poporul să fie măcelărit de vrăjmaşi. Patricienii scot poporul din Roma şi-l ţin în depărtare, pentru ca cetăţenii să nu aibă niciodată linişte la casele şi patria lor, ca să nu-şi mai aducă aminte de libertate, de drepturile lor, de coloniile lor, de pămînturile domeniilor statului, şi să nu se mai frămînte cu mintea la înfăptuirea unor alegeri cu adevărat libere şi nemăsluite“. Apoi cînd tribunii plebei întîlneau veterani în cale, le strîngeau mîinile şi le numărau anii slujiţi sub drapel, rănile şi semnele lor pe tot corpul...“ Pe tot trupul lor hăcuit de vrăjmaş, mai rămîne vreun locşor liber pentru a mai primi noi răni? îi întrebau ei. Tot mai au sînge în vine, pentru ca să şi-l verse pentru republică?“ Cum toate aceste frămîntări şi nemulţumiri, care se lăţiseră în tot sînul poporului şi cu prilejul adunărilor, şi se răspîndiseră şi de la om la om, convinseseră pe cetăţeni să nu se mai înroleze sub arme şi să nu mai ia parte la război, tribunii plebei amînară pentru o altă dată propunerea proiectului de lege, deoarece, dacă ar fi fost dezbătut în toiul acestor dezbinări şi acestei uri atît de mari, de bună seamă că ar fi fost respins.

LIX În vremea aceasta tribunii militari au găsit cu cale să-şi conducă armatele pe teritoriul volscilor. Singur Cn. Corne-

Scanned with CamScanner

lius a fost lăsat cu paza Romei. Cînd cei trei tribuni au văzut că nu se vede nici urmă de tabără dușmană și că volscii n-au nici un gînd de a se măsura cu romanii în luptă deschisă, au pornit din trei părți diferite, ca să le pustiască țara. Valerius s-a îndreptat spre Antium, Cornelius spre Ecetrae. Pe unde au străbătut și cutreierat, au devastat în lung și în lat satele și ogoarele volscilor, urmărind ca scop despărțirea volscilor în mai multe sectoare. Planul chibzuit cu cap a fost pus în aplicare de Fabius, care s-a apropiat de cetatea Anxur[87], pe care a împresurat-o, fără să se dedea la jafuri și pustiiri. Anxur e cetatea care poartă acum numele Tarracina. Orașul e așezat pe o colină, la poalele căreia sînt niște mlaștini. Acolo a găsit cu cale Fabius că e regiunea potrivită pentru ducerea la bun sfîrșit a operațiunilor împresurării. Numai tribunul militar C. Servilius, în fruntea a patru cohorte, a împresurat cetatea, a ocupat colina ce domina orașul, și de acolo, de pe aceste poziții atît de prielnice, unde nu se găsea nici urmă de vrăjmaș, romanii au dezlănțuit asaltul asupra meterezelor și parapetelor cetății, făcînd o larmă nemaipomenită prin năprasnicele strigăte scoase. Dușmanul a rămas încremenit de groază în fața acestei zarve neobișnuite în partea cea mai de jos a orașului, din fața lui Fabius, pe care o apărau ei, și acest moment de panică a dat putința romanilor să-și alăture și să fixeze scările de ziduri. În cîteva clipe s-a stîrnit o învălmășeală de nedescris; pretutindeni, dușmanii fură dați peste cap și împrăștiați. Romanii au făcut o adevărată baie de sînge în rîndurile volscilor, pentru că fără nici o milă au hăcuit tot ce li se înfățișa ochilor: fugari, luptători înarmați, dezarmați, fără deosebire. Înșiși învinșii erau siliți să lupte pînă la cea din urmă suflare, fiindcă nu mai aveau nici o nădejde de scăpare și nu mai puteau da înapoi. Atunci, însă, cînd romanii au strigat deodată în gura mare că niciunul din cei înarmați să nu fie cruțați, mulțimea vrăjmașilor rămași în viață a aruncat armele. Au fost capturați cu acest prilej 2 500 de prizonieri. Fabius a oprit pe ostașii săi să se înfrupte din restul de prăzi, pînă nu sosesc și celelalte trupe ale colegilor săi, lămurindu-i că cetatea Anxur a fost cucerită și cu ajutorul celorlalte armate romane, în măsura în care au împiedicat pe volsci ca să vină în ajutorul acestei

cetăţi. Cînd toate cele trei armate romane s-au adunat laolaltă în Anxur, şi-au împărţit frăţeşte capturile găsite în uriaşe cantităţi, fiindcă Anxur era o cetate străveche şi bogată. Această mărinimie a comandanţilor a spart într-o bună măsură gheaţa, pentru împăcarea cu patricienii. Fruntaşii senatului au făcut o uluitoare propunere, care a stîrnit înmărmurirea poporului prin noua binefacere în sprijinul gloatelor, fiindcă senatul a dat ordin, înainte ca poporul sau tribunii săi să prindă de veste, pentru ca să pornească de la ei această iniţiativă, ca de aci înainte fiecare ostaş să primească solda[88] din partea statului, fiindcă pînă la acea vreme toate cheltuielile campaniei trebuiau suportate de fiecare ostaş, din mijloace proprii.

LX Analiştii subliniază faptul că niciodată în trecut poporul nu s-a bucurat ca acuma. Cetăţenii mergeau in corpore către senat şi salutau pe senatori cu tot respectul, strîngîndu-le mîinile şi spunîndu-le că s-au purtat faţă de ei ca nişte părinţi adevăraţi; le declarau sus şi tare că de aci înainte nimeni din ei nu va pregeta să-şi verse sîngele şi să-şi dea viaţa, atîta vreme cît fiecare va avea vlagă în trupul său, pentru o patrie atît de darnică. În afară de faptul că pentru cetăţeni a fost de mare folos să ştie că familiile lor capătă un preţios şi grabnic ajutor, pentru perioada de timp în care ei sînt obligaţi să-şi facă datoria pentru patrie, ei accentuau că tribunii lor n-au adus vreodată vorba să rezolve ei prin puterile lor aceste greutăţi ale poporului, şi de aceea, în faţa acestor binefaceri din partea senatului roman, şi bucuria, şi recunoştinţa cetăţenilor va fi fără margini. În schimb, tribunii poporului nu se împărtăşeau din această bucurie generală, pentru înfăptuirea armoniei în sînul întregului popor, şi de aceea ei spuneau următoarele: „Să nu creadă patricienii că o vor scoate bine la capăt cu această zgomotoasă bucurie de azi. În curînd poporul îşi va da seama de toată urzeala ticluită şi că totul e numai făţuială. De unde vor strînge ei sumele de bani pentru soldele ostaşilor, cînd poporul nu este impus la nici un fel de dări? Într-adevăr patricienii sînt darnici, însă numai pe spinarea altora. Apoi să se ţină seama şi de faptul că dacă celelalte noroade ar lua aceste poveri pe spinarea lor, oare acei cetăţeni care şi-au

făcut datoria şi şi-au împlinit sorocul sub drapel vor îngădui ca noile contigente mobilizate să culeagă roade şi o răsplată mai mare ca ei şi să se bucure de condiţii mai bune pentru îndeplinirea serviciului militar? Şi apoi, după ce şi-au făcut datoria cu prisosinţă pe cîmpul de luptă, tot ei să fie aceia care trebuie să suporte greutăţile şi dările şi pentru alţii?" Într-adevăr o parte din popor era mişcată şi pătrunsă de adevărul celor rostite. În cele din urmă, cînd a fost vorba de chestiunile dărilor către stat, tribunii au declarat că vor sprijini făţiş pe acei cetăţeni care nu vor da un ban pentru soldele ostaşilor. Senatul şi-a continuat nestingherit opera sa începută. Chiar el a dat cea dintîi pildă, oferindu-şi de bunăvoie contribuţiile, şi fiindcă nu erau pe atunci bătute monede de argint, bătea la ochi strîngerea dărilor, în felul cum unii senatori îşi cărau banii de aramă în care şi căruţe, către tezaurul statului[89], stîrnind uimire în sînul poporului. După ce senatul s-a achitat de îndatorire cu o deosebită conştiinciozitate, potrivit stărilor materiale înregistrate cu prilejul recensămîntului, au început să vină la rînd şi ceilalţi fruntaşi ai poporului, prietenii bogaţi ai patricienilor, ca să-şi dea obolul, potrivit înţelegerilor dinainte cu aristocraţia. Şi cînd poporul de rînd a băgat de seamă că aceşti cetăţeni sînt ridicaţi în slăvi de patricieni şi că sînt lăudaţi şi de cei care potrivit vîrstei urmau să fie încorporaţi, şi că erau socotiţi cetăţeni vrednici şi conştiincioşi, deodată au lăsat baltă şi tribuni, şi ajutor, şi tot, luîndu-se care de care la întrecere, să vină fiecare cu dania sa. După ce s-a votat legea prin care se declara război veienţilor, noii tribuni militari învestiţi cu putere consulară au pornit în fruntea armatelor lor, alcătuite în mare parte din voluntari, către cetatea Veii.

LXI Tribunii militari aleşi atunci erau T. Quinctius Capitolinus, Q. Quinctius Cincinnatus, C. Julius, pentru a doua oară, A. Manlius, L. Furius Medullinus, a treia oară, A. Aemilius Mamercinus. Aceştia au împresurat cei dintîi cetatea Veii. O dată cu începerea asediului s-au întrunit populaţiile de neam etrusc la templul zeiţei Voltumna, venind în mare număr acolo; totuşi nu s-au înţeles dacă Veii trebuie apărată cu orice preţ, prin sprijinul făţiş al întregii Etrurii. Acest asediu a lîncezit în

cursul anului următor, fiindcă tribunii, cu o parte din armate, au purtat război cu volscii.

Anul acela s-au ales tot tribuni de război, cu putere consulară. Aceştia au fost următorii: C. Valerius Potitus, pentru a treia oară, M. Sergius Fidenas, P. Cornelius Maluginensis, Cn. Cornelius Cossus, C. Fabius Ambustus, Sp. Nautius Rutilus, pentru a doua oară. Cu volscii, romanii au dat o bătălie între Ferentinum şi Ecetrae. Romanii au cîştigat biruinţa. Apoi tribunii militari au început împresurarea cetăţii Artena; duşmanul, încercînd să spargă încercuirea, a fost izgonit între ziduriie oraşului lor, şi acest moment a dat prilej romanilor să pornească la asaltul cetăţii. Oraşul a fost cucerit, numai fortăreaţa nu.

O bună parte din oastea duşmană şi-a găsit scăparea în fortăreaţa oraşului, întărită şi prin poziţia naturală a locului. În jurul fortăreţei toţi vrăjmaşii au fost fie doborîţi, fie luaţi prizonieri. Apoi s-a început asediul fortăreţei. Romanii n-au putut pune stăpînire pe Artena, deoarece dispunea de o garnizoană destul de puternică faţă de poziţiile sale de apărat. Nici nădejde de a o putea cuceri prin înfometare nu era, fiindcă înainte de căderea oraşului în mîinile romanilor fuseseră transportate aici mari cantităţi de provizii. Aceştia erau hotărîţi să se retragă, spre marea ruşine a Romei; şi negreşit ar fi făcut-o dacă un sclav n-ar fi trădat pe artenaţi; datorită acestui fapt romanii conduşi de acesta, pe o potecă ferită, au reuşit să cucerească şi fortăreaţa. În timp ce apărătorii fortăreţei şi restul de duşmani intraţi în panică s-au predat fortăreaţa şi oraşul au fost dărîmate pînă în temelie; apoi legiunile romane au fost scoase de pe teritoriul volscilor şi întoarse la Roma. Toate forţele romane au fost trimise apoi spre Veii[90]. Sclavului care i-a trădat pe veienţi i s-a oferit libertatea, în afară de o recompensă, pămînt şi doi sclavi. A primit numele de Servius Romanul. Sînt analişti care susţin că Artena a aparţinut veienţilor, nu volscilor. Greşeala provine din faptul că un oraş cu acelaşi nume se găseşte între Caere şi Veii. Însă acest oraş, care a fost distrus de regii romani, aparţinuse caerţilor, şi nu veienţilor. Celălalt oraş, tot cu numele de Artena, care se afla în ţinutul volsc, este acesta despre sfîrşitul căruia am vorbit aici.

Scanned with CamScanner

CARTEA V

Scanned with CamScanner

I Roma izbutise să facă pace aproape cu toate neamurile înconjurătoare, numai cu cetatea Veii nu. Atît Romanii, cît şi veienţii se încleştaseră cu atîta înverşunare şi cu atîta ură, încît se învedera de pe acuma că cei care vor fi înfrînţi vor ispăşi amarnic. Ambele popoare şi-au ales conducători la cîrmă cu totul altfel decît pînă acum. Romanii de astă dată şi-au ales opt[1] tribuni militari cu putere consulară, fapt care nu se mai petrecuse pînă în vremea aceea.

Aceştia erau următorii: M. Aemilius Mamercinus, pentru a doua oară, L. Valerius Potitus, pentru a treia oară, Appius Claudius Crassus, M. Quinctilius Varus, L. Iulius Iulus, M. Postumius, M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus. Veienţii, dimpotrivă, de urîtul candidaturilor în fiecare an, care erau pricina atîtor dezbinări şi frămîntări, şi-au ales un rege. Această măsură a stîrnit revolta tuturor noroadelor etrusce[2], nu atît din ură pentru regalitate, cît pentru persoana regelui. Regele se făcuse nesuferit întregului popor încă dinainte de a fi ales, datorită bogăţiilor pe care le avea, şi în primul rînd din pricina trufiei cu care oprise cu de-a sila să se mai desfăşoare jocurile festive, a căror întrerupere religia lor o socotea un mare păcat în faţa zeilor. Dar, fiindcă cele douăsprezece seminţii etrusce au dat întîietate unei alte persoane în funcţia de preot, regele s-a supărat şi şi-a retras din mijlocul spectacolelor toţi artiştii[3] şi concurenţii, care în mare parte erau sclavi de-ai săi.

Scanned with CamScanner

Toate aceste seminţii, care ţineau mai mult ca alţii la păstrarea neîntinată a datinelor şi obiceiurilor lor, fiindcă etruscii erau meşteri în sărbătorirea lor cu alaiul şi pompa cuvenită, au hotărît să nu mai acorde nici un fel de ajutor veienţilor, cîtă vreme vor avea în fruntea lor un rege. Vestea acestei hotărîri comune a fost însă tăinuită de toată lumea, temîndu-se de rege. De aceea, oricare dintre locuitorii veienţi se încumeta să aducă o asemenea ştire, era îndată învinuit că e cap de răscoală şi nu aducătorul unei ştiri fără însemnătate. Romanii, cu toate că erau la curent cu veştile că în restul Etruriei domneşte linişte, fiindcă ceea ce făcuse şi cum se purta regele din Veii se dezbătea în adunările tuturor etruscilor, totuşi, pentru a preîntîmpina orice surpriză, şi-au pregătit aşa fel lucrările de împresurare, prevăzîndu-le cu întăriturî şi cu parapete şi în faţă, şi în spate, încît să poată face faţă atît atacurilor dinăuntrul cetăţii Veii, cît şi pentru a zădărnici eventualele ajutoare care ar veni din restul Etruriei.

II Comandanţii romani însă nădăjduiau mai mult în rodnicia împresurării decît în izbîndirea prin asalt. De aceea, fiindcă fruntaşii plănuiseră să ducă mai departe războiul şi în timpul iernii, în pofida vitregiei ei, s-au început pregătirile instalării în tabăra de iarnă[4], măsuri noi pentru ostaşul roman. Tribunii poporului, care de multă vreme nu mai găseau prilejul de a reînnoi atacurile împotriva patricienilor, după ce au prins de veste ce plănuiesc comandanţii romani, au început din nou să întărîte poporul în adunări.

„Din această pricină, spuneau ei pretutindeni, au născocit patricienii basmul cu solda[5] ostaşilor. Aristocraţii nu s-au înşelat cînd au afirmat că acest dar al nobilimii va fi pentru popor ca o pîine cu coaja rumenită şi cu miezul otrăvit. Preţul cu care poporul şi-a vîndut libertatea sa este acesta: tineretul roman a fost îndepărtat pe vecie, ca într-un surghiun forţat, şi de Roma, şi de republică, astfel încît să nu mai plece de pe front nici măcar în vremea iernii, şi nici într-un alt anotimp, spre a-şi mai vedea şi casele şi pe ai lor. Crede poporul că altul ar putea fi temeiul prelungirii fără întrerupere a serviciului militar? Oricît vor căuta, nu vor afla decît că aris-

Scanned with CamScanner

tocraţia suge vlaga numerosului tineret, care reprezintă toată tăria poporului roman, nelăsîndu-l să-şi vadă de rosturile şi de interesele sale. În afară de aceasta, tineretul poporului roman va fi cu mult mai vlăguit şi mai obidit decît veienţii împresuraţi, fiindcă de bună seamă, aceştia din urmă vor petrece iarna sub acoperămîntul caselor lor, la adăpostul unor strașnice ziduri şi metereze, fiind sprijiniţi şi ocrotiţi şi de poziţiile naturale ale cetăţii lor. Ostaşul roman, dimpotrivă, trudit de atîtea sforţări pentru lucrările neîntrerupte, va fi stors de puteri, şi pe deasupra istovit şi de viforniţele care-l vor încremeni, şi de ninsorile care se vor aşterne peste trupu-i, dîrdîind sub pieile cortului, nelăsînd deoparte armele nici măcar în vremea iernii, cînd încetează toate războaiele, şi pe mare, şi pe uscat. Ceea ce au născocit tribunii militari, creînd din nou o eră de tiranie împotriva vieţii şi intereselor poporului roman, n-au îndrăznit s-o scornească nici măcar regii, nici acei trufaşi consuli, înainte de a se înfiinţa puterea tribuniciană, n-a iscodit-o nici acel faimos dictator[6] de tristă amintire. N-au împins această robie atît de departe nici cei mai urîţi dintre cîrmuitori, decemvirii, aşa fel încît serviciul militar să dăinuie de-a pururi. Atunci ce-ar putea să mai născocească acei faimoşi consuli sau dictatori, care şi-au îngăduit să se poarte cu atîta sălbăticie şi cruzime, la adăpostul puterii cu care erau învestiţi? De bună seamă poporul roman îşi merită pe deplin soarta. În rîndurile unei cete de opt tribuni militari n-a fost loc măcar pentru un singur reprezentant al poporului. Mai înainte, tribunii poporului au dus o îndîrjită luptă cu patricienii pentru a împlini numărul legal, alegînd numai trei dregători obişnuiţi, şi acum vor porni opt candidaţi deodată în cursă. Însă din toată ceata asta a concurenţilor, la cîrma statului nu va ajunge nici un om al poporului, care, dacă n-ar face altceva, măcar atît să le amintească colegilor săi: că ostaşii romani sînt cetăţeni slobozi, nu sclavi şi că s-ar cuveni ca la căderea iernii să fie aduşi fără întîrziere la casele şi vetrele lor, şi că trebuie să li se dea învoiri şi concedii măcar într-un singur anotimp, spre a-şi vedea părinţii, copiii şi soţiile lor, pentru a se bucura şi ei de libertate şi pentru a-şi alege pe mai marii lor de la cîrma ţării".

Scanned with CamScanner

Tribunii, care rosteau cu glas tare asemenea învinuiri, şi-au găsit însă numaidecît naşul, într-un potrivnic care nu s-a lăsat mai prejos. Acesta era tribunul militar Appius Claudius, pe care colegii săi l-au lăsat la Roma cu însărcinarea de a înăbuşi aţîţările tribunilor poporului. Acesta era un vulpoi bătrîn, destul de încercat în luptele cu tribunii poporului, încă din tinereţe. S-a amintit la timpul potrivit cum Appius a fost cel care a dat peste cap puterea tribuniciană, izbutind prin urzeli să ademenească de partea patricienilor pe unii dintre tribunii poporului, prin împotrivirea celorlalţi tribuni.

III Appius, care era înzestrat de la natură cu o minte ascuţită şi era şi un mare meşter al cuvîntului, a rostit următoarea cuvîntare:

„Cetăţeni! Dacă voi, în trecut, aţi stat vreodată în cumpănă să credeţi din ce pricină au fost tribunii poporului aţîţătorii răscoalelor, şi dacă ei într-adevăr au fost susţinătorii cauzei voastre sau a intereselor lor proprii, ei bine, eu am izbutit să mă conving pe deplin în cursul acestui an de adevăr, alungînd umbra oricărei îndoieli. Mă bucur că în sfîrşit aţi pus şi voi capăt unei rătăciri atît de îndelungate, şi că această rătăcire s-a curmat, spre fericirea voastră, şi de aceea vă urez noroc şi vouă, şi republicii, în numele vostru. Mai e cineva în rîndurile voastre care să se îndoiască de faptul că tribunii poporului au fost porniţi cu atîta înverşunare împotriva patricienilor, nu pentru aşa-zisele nedreptăţi suferite de voi de pe urma patricienilor, dacă au existat cumva asemenea nedreptăţi vreodată, ci numai din pricina acestei dărnicii a aristocraţiei faţă de popor, în urma faptului că patricienii au hotărît să se acorde răsplata în bani ostaşilor pentru timpul slujit sub drapel? De ce credeţi voi că s-au temut ei atunci, sau de ce spumegă ei de turbare astăzi dacă nu pentru motivul că prin înfăptuirea unirii, armoniei şi solidarităţii între clase se va năruí în primul rînd puterea tribunilor? Ca nişte hîrbari nepricepuţi şi necinstiţi, aceşti tribuni îşi caută de lucru; ei vor cu tot dinadinsul ca republica să fie mereu roasă de cîte o molimă, pretextînd că sînt vraci pricepuţi şi în stare s-o vindece, însă cu ajutorul vostru. Haideţi şi spuneţi odată drept,

tribuni! Ce faceţi voi? Apăraţi poporul sau luptaţi împotriva lui? Susţineţi drepturile şi cauza poporului sau sînteţi vrăjmaşii celor care-şi fac datoria pe front? Sau vreţi să spuneţi că din tot ce fac patricienii, fie că e în interesul, fie că e împotriva intereselor poporului, vouă nu vă e nimic pe plac? Aşa cum stăpînii îşi opresc pe sclavii lor să aibă de-a face cu alţi oameni străini, obligîndu-i pur şi simplu să nu facă nimănui nici rău, nici bine, la fel şi voi zăgăzuiţi orice fel de legături de apropiere între patricieni şi popor. Cereţi ca nici noi să nu atragem poporul de partea noastră prin blîndeţe, bunăvoinţă şi dărnicie, şi nici poporul să nu asculte de cuvîntul nostru sau să ni se supună nouă. Vă rog să-mi spuneţi deschis: n-ar fi fost de datoria voastră, nu mai vorbesc de datoria cetăţenească, ci de datoria de om, să priviţi cu ochi buni şi să întreţineţi din răsputeri această apropiere dintre cele două clase, făcînd să crească bunăvoinţa şi îngăduinţa aristocraţiei faţă de plebe, şi respectul şi supunerea plebei faţă de aristocraţie? Dacă s-ar înfăptui de-a pururi această armonie şi solidaritate a întregului popor, cine ar îndrăzni să tăgăduiască faptul că această putere a poporului roman nu va fi în scurtă vreme cea mai mare în sînul tuturor popoarelor vecine?

IV Eu voi arăta, mai la urmă, cît de folositoare şi mai ales cît de trebuincioasă a fost această hotărîre a colegilor mei de a nu îndepărta armata romană de la zidurile cetăţii Veii înainte de încheierea operaţiunilor militare. Acum însă voi spune cîteva cuvinte despre condiţiile celor care sînt înrolaţi sub drapel. Sînt convins că această cuvîntare va putea fi găsită potrivită şi îndreptăţită nu numai de voi înşivă, aici în locul adunării, ci chiar de ostaşii din această tabără, care vor fi de aceeaşi părere cu mine. Temeiul acestei cuvîntări nu e scornit din capul meu, şi nici nu susţin ceva împins de nevoie, ci mă leg numai de cele ce afirmă potrivnicii.

Aşa, de pildă, tribunii plebei declară că nu trebuie să se dea solde ostaşilor, fiindcă nici în trecut nu s-au mai dat vreodată. Dar cum pot să fie ei atît de porniţi împotriva acestei măsuri prin care li se oferă foloase mai mari acelor ostaşi care sînt supuşi unor sforţări neobişnuite şi au însărcinări mai grele

de îndeplinit? Nicicînd şi niciunde nu există faptă fără răsplată şi trudă fără cîştig, după cum nu trebuie să existe nici cîştig fără muncă şi trudă[8]. Munca şi plăcerea, deşi atît de deosebite prin firea lor, sînt totuşi legate între ele printr-o firească împletire[9].

Înainte vreme, ostaşului îi venea tare greu că era nevoit să slujească sub drapel pentru apărarea patriei, pe cheltuiala sa proprie. Totuşi era bucuros că o bună bucată de vreme rămîne acasă ca să-şi lucreze ogorul său şi se străduia să agonisească ceva, pentru nevoile sale şi ale familiei, şi pentru vreme de pace, şi pentru vreme de război. Negreşit că ostaşul acum se bucură că republica, recunoscîndu-i şi bizuindu-se pe vitejia lui, îl răsplăteşte pentru jertfa sa, iar el cu voioşie îşi primeşte solda. De aceea se cuvine să rabde cu inima împăcată, dacă va fi nevoie ca el să rămînă ceva mai multă vreme departe de casa şi gospodăria sa, de vreme ce nu mai e împovărată cu o nouă sarcină, ci tocmai dimpotrivă. Cum adică? Dacă statul îi cere ostaşului socoteală în această privinţă, nu-i poate spune acestea pe bună dreptate; dacă tu îţi primeşti solda pe o durată de un an întreg, slujeşti şi tu republica tot pe un an întreg? Sau de cuviinţă că e drept să iei solda pe timp de un an întreg, şi în schimb să slujeşti sub drapel timp de şase luni? Cetăţeni, fără voia mea vă ţin în loc cu această parte a cuvîntării mele, însă aşa stau lucrurile cu ostaşii, acum cînd primesc soldă.

De aceea, noi vrem să discutăm cu concetăţenii noştri, aşa cum e drept să vorbim, în numele patriei, ca şi cum ea ni s-ar adresa nouă; altminteri, nu s-ar fi cuvenit să mai pornim acest război; sau, de vreme ce l-am pornit, să-l desfăşurăm mai departe, în numele obrazului şi demnităţii poporului roman, şi să-i punem capăt cît mai repede. Sînt convins că războiul acesta se va sfîrşi, dacă ne vom grăbi şi dacă vom depune ultimele sforţări, ca să-i răpunem pe veienţii asediaţi. Eu sînt încredinţat că nu vom pleca de la Veii înainte de a ne împlini nădejdea că vom cuceri această cetate vrăşmaşă. Dar, în numele cerului, chiar dacă n-ar fi un alt temei, tot ar trebui să ne gîndim că înseşi ticăloşiile săvîrşite împotriva noastră ne silesc să stăruim pînă la capăt.

Scanned with CamScanner

Cîndva, timp de zece ani, toată Grecia a asediat Troia, numai din pricina unei femei[10]; şi cît de departe se găseau toţi de patria şi casele lor! Ce depărtare, peste cîte ţări şi mări! Şi noi ne zbîrlim şi ne burzuluim că avem de îndurat greutăţile unui asediu, vreme de un an, şi numai la douăzeci de km de patrie, aproape în văzul oraşului nostru! Şi aceasta, ca şi cum pricina acestui război ar fi floare la ureche şi n-ar fi destul zbuciumul şi durerea care, în chip îndreptăţit, ne împinge să stăruim pînă la capăt. De şapte[11] ori s-au ridicat veienţii cu război împotriva noastră! Niciodată ei nu şi-au respectat credinţa şi îndatoririle în timp de pace! De mii de ori ne-au pustiit ogoarele noastre! Ei au fost aceia care au silit pe fidenaţi să ne trădeze! Tot ei ne-au ucis coloniştii noştri din acest oraş! Veienţii au fost sfătuitorii nelegiuitului măcel al solilor noştri, în pofida dreptului ginţilor! Au vrut să asmută întreaga Etrurie împotriva noastră! Urzesc mai departe şi azi uneltiri împotriva noastră! Puţin a lipsit de a nu se mînji în sîngele unei noi crime, cînd au vrut să ne măcelărească acum în urmă pe solii noştri, trimişi la ei pentru a le cere socoteală şi despăgubiri.

D Şi cu neamul acesta blestemat se cuvine să purtăm un război, noi arătîndu-ne înţelegători, iar ei tărăgănindu-l pînă ne ies ochii? Dacă pe noi ne însufleţeşte această ură, în schimb pe voi vă lasă reci? Spuneţi, rogu-vă!

Cetatea Veii[12] a fost înconjurată cu un val straşnic de lucrări de împresurare, datorită cărora vrăjmaşul e prins ca într-o cursă între zidurile cetăţii sale. Veienţii nu şi-au mai lucrat de mult ogoarele, iar ţarinile muncite de ei au fost pustiite de furia războiului. Dacă retragem armatele noastre, cine e acela care se îndoieşte că veienţii, nu numai aprinşi de dorinţa de a se răzbuna împotriva noastră, dar şi siliţi de lipsuri şi nevoi, nu se vor năpusti din nou asupra ţării noastre ca să ne jefuiască rodul ogoarelor noastre, de vreme ce şi le-au pierdut pe ale lor?

Cu planul acesta nu numai că amînăm războiul, ci îl atragem între fruntariile ţării noastre. Ce? Deodată îngrijoraţi, tribunii plebeilor vor să ştie cu tot dinadinsul cum stau lucru-

rile cu aceşti ostaşi, deşi aceşti preacumsecade susţinători ai poporului vor să le smulgă din mînă sumele de bani rezultate din soldele primite? Ei bine, ostaşii armatei romane au săpat un şanţ şi au construit un şir de lucrări de împresurare, o operă uriaşă care a costat multă trudă şi osteneală în jurul unei bucăţi foarte mari de teren. La început au ridicat mici întăriturl, ici şi colo, şi în urmă, mărindu-se efectivele armatei, le-au îndesit şi mai mult. Au făcut lucrări de fortificaţii, nu numai îndreptate cu faţa către oraş, ci şi către Etruria, pentru cazul că neamurile etrusce ar intenţiona să le trimită ajutoare. Ce să mai vorbesc de turnurile de asalt[13], de broaştele ţestoase[14] şi de toate lucrările, pregătirile şi măsurile impuse de acest război de asediu? După ce s-a cheltuit atîta trudă şi s-a risipit atîta energie şi după ce s-a ajuns pînă la capăt cu aceste grele lucrări, acum sînteţi de părere să le părăsim, pentru ca la vară să le începem din nou, storcîndu-ne iarăşi de vlagă, pentru ca s-o luăm mereu de la capăt şi să tărăgănim războiul la nesfîrşit? Oare nu costă mult mai puţin să păstrăm ceea ce am făcut cu trudă şi nu trebuie să continuăm lucrările începute şi să le desăvîrşim ca să scăpăm odată de grijă?

De bună seamă, orice treabă şi orice acţiune întreprinsă este mai scurtă, dacă se stăruie şi se merge pînă la capătul[15] ei. În schimb, nădejdile de biruinţă vor fi mai slabe dacă vom întrerupe strădaniile. Vorbesc acum de această lucrare şi de timpul irosit. Ne dăm noi seama ce primejdii vom avea de înfruntat dacă tărăgănim lucrările, acum, în faza hotărîtoare a războiului? Oare adunările atît de dese ale popoarelor Etruriei ne îngăduie să trecem cu vederea că ele se fac în scop de a se pregăti să trimită ajutoare veienţilor? Aşa cum stau lucrurile astăzi, populaţiile etrusce sînt pornite şi îi urăsc pe veienţi, spunînd că nu vor trimite nici un sprijin cetăţii Veii. Din partea lor, putem să cucerim cît poftim cetatea Veii.

Dar cine ne poate asigura că va dăinui această stare de spirit, dacă se va prelungi războiul? Cu cît vom tărăgăni acest război, cu atît vor cutreiera şi solii veienţilor toate oraşele şi ţinuturile Etruriei. Răgazul pe care-l vom oferi veienţilor va fi în măsură să schimbe în întregime situaţia, fiindcă s-ar putea ca

noroadele Etruriei să uite pricina pentru care s-au simţit jignite, anume, alegerea regelui veienţilor, putîndu-se întîmpla, fie şi cu încuviinţarea cetăţii, ca populaţiile etrusce să-şi schimbe sentimentele faţă de Veii, fie chiar prin voinţa regelui însuşi, care n-o să pregete să se împotrivească salvării patriei sale, cramponîndu-se să rămînă mai departe pe tron.

Băgaţi de seamă, cîte greutăţi avem, cît de nefolositoare şi cît de păgubitoare sînt asemenea hotărîri: pierderea lucrărilor împresurării întreprinse cu atîta trudă şi jertfe, primejdia ameninţătoare a pustiirii teritoriului ţării noastre, şi, în sfîrşit, războiul cu toate neamurile etrusce, aţîţate şi chemate în ajutorul lor de veienţi. Tribuni ai plebei! Îndemnurile voastre, dacă ar fi să le cîntărim, s-ar asemăna într-adevăr cu sfaturile pe care cineva le-ar da unui bolnav, care, ca să se însănătoşească cît mai repede, trebuie să se apuce în timpul îngrijirii ca să se îndoape dintr-o dată cu mîncare şi băutură cît mai multă, ca să descopere pînă la urmă că şi-a lungit boala şi şi-a făcut-o, poate, de nevindecat.

VI Dar pe toţi zeii din cer, chiar dacă nu ne-ar privi cîtuşi de puţin acest război, este şi în interesul păstrării disciplinei militare ca soldatul nostru să se deprindă nu numai să se bucure de victoria cîştigată, ci, dacă războiul merge ceva mai încet, ostaşul să nu se posomorască la chip şi să-şi piardă toate speranţele de biruinţă. Dacă acest război nu s-a putut sfîrşi în timpul campaniei de vară, nu trebuie să preîntîmpinăm vitregia unei ierni, aşa cum fac păsările călătoare, care, cum dă toamna, pornesc în zbor spre a-şi căuta ţări mai calde pentru acoperămînt şi adăpost. Vă rog să-mi spuneţi: nu sînt oameni pe care patima vînătoarei îi mînă peste toate coclaurile din munţi şi din pădure, pe orice vreme, fie pe promoroacă, fie pe ninsori? Adică noi nu vom fi în stare să înfruntăm greutăţile războiului, dovedind acea putere a răbdării pe care o avem în mod obişnuit, cînd e vorba de plăceri şi desfătări? Oare credem noi că trupurile ostaşilor noştri sînt atît de fleşcăite şi sufletele atît de moleşite, încît nu pot îndura măcar o singură iarnă la tabără şi nici sta departe de casele lor?

Scanned with CamScanner

Oare se văicăresc soldaţii noştri ca şi cum ar fi siliţi să ducă un război naval, fiind nevoiţi să ocolească furtunile şi să respecte anotimpul pentru navigaţie, şi de aceea nu sînt în stare să suporte nici arşiţa şi nici frigul? De bună seamă cred că dacă cineva le-ar aduce această mustrare ostaşilor noştri le-ar crăpa obrazul de ruşine. Soldatul trebuie să se străduiască să dea dovadă de curaj bărbătesc şi răbdare, şi cu sufletul, şi cu trupul, şi că e în stare să lupte iarna la fel ca şi vara.

Să-şi aducă bine aminte tribunii că strămoşii noştri nu le-au lăsat lor moştenire moleşeala şi şederea cu braţele încrucişate. Puterea de azi a Romei n-a fost înfăptuită de ei stînd la umbră şi sub acoperămîntul caselor. În numele vitejiei luptătorilor noştri, în numele vredniciei şi numelui de roman, nu trebuie să aveţi sub ochii voştri numai cetatea Veii şi războiul de acum, ci să vă gîndiţi că vor mai fi, poate, şi alte războaie, şi că faima Romei va dăinui şi în viitor, cu prilejul altor ciocniri cu alte noroade. Oare credeţi că au puţină însemnătate diferitele păreri care ar rezulta în urma acestor discuţii?

Vreţi mai degrabă ca vecinii să vadă în noi, romanii, un popor de care să nu se teamă nici o cetate străină, pentru că a izbutit să zădărnicească în cel mai scurt timp primul atac împotriva ei? Oare spaima duşmanului în faţa numelui de roman nu rezultă numai din convingerea că armata romană nu poate fi clintită din locul său, că ostaşul roman nu plesneşte de plictiseală, chiar dacă asediul durează prea multă vreme, că ostaşul roman nu se pierde cu firea în faţa vitregiei iernii, stînd în jurul cetăţii împresurate? Nu ştiu toate noroadele că romanul nu cunoaşte alt sfîrşit al războiului decît biruinţa? Şi că războiul nu se desfăşoară şi nu se curmă numai cu ajutorul avîntului, ci mai degrabă prin puterea răbdării?[15]

Aceste două însuşiri sînt trebuincioase nu numai în orice fel de operaţiuni militare, ci mai ales cu prilejul asedierii cetăţilor. Cele mai multe din oraşe nu pot fi înfrînte din pricina fortificaţiilor şi poziţiilor naturale, greu de cucerit. De aceea foametea, setea, lipsurile îndelungate şi rugina vre-

Scanned with CamScanner

mii le dau gata și le îngenunche cînd nu te aștepți, așa cum se va întîmpla și cu Veii, care negreșit va cădea în mîinile noastre; afară de cazul că tribunii poporului roman vor sări în ajutorul vrăjmașului și că veienții vor găsi la Roma sprijinul pe care zadarnic îl cer noroadelor etrusce. Ce credeți că doresc veienții din toată inima, decît să vadă că Roma noastră e bîntuită de răscoale, și frămîntări, și dezbinări, și că tabăra romană s-a molipsit de aceeași molimă? În schimb dușmanii dovedesc că au și cap și un deosebit simț al măsurii, de vreme ce nu s-au pierdut cu firea din pricina lungului asediu și a tiraniei regelui, nedînd nici un semn de neliniște. Veienții nu s-au tulburat cîtuși de puțin că noroadele etrusce le-au refuzat ajutorul. La veienți, oricine va stîrni tulburări va fi dat pierzării, fără doar și poate! La veienți nu-i e îngăduit nimănui să spună, fără a fi pedepsit, ceea ce voi fără nici o teamă îndrăzniți să rostiți în gura mare. Veientul care-și părăsește drapelul sau pleacă din postul său este condamnat la moarte și executat prin lovituri de vergi[16]. La noi, însă, în Roma noastră, îi auziți pe tribuni[17] că își îndeamnă ostașii să-și părăsească drapelul și să dezerteze din tabără, nu prin șoapte la urechea fiecărui soldat în parte, ci strigînd cu glas tare, în auzul întregii armate și în fața întregii adunări. V-ați obișnuit să executați cu suflet împăcat tot ce vă vorbește tribunul plebei, cu toate că vă îndeamnă să vă trădați patria și să vă năruiți republica, și, ademeniți și prinși în mrejile acestei puteri, lăsați să se ascundă în umbra ei toate fărădelegile din lume. A mai rămas numai atît: ca vorbele rostite aici, cu glas tare de tribunii plebei, să mai fie răspîndite și în rîndurile ostașilor, ca să le zăpăcească mințile, în așa fel încît să nu mai vrea să asculte de ordinele comandanților, fiindcă la Roma libertate înseamnă a nu respecta senatul, pe mai marii de la cîrma țării, legile, datinile strămoșești, așezămintele patriei și disciplina ostășească!"[18]

VII Așa ținea piept Appius în adunările poporului tuturor tribunilor plebei. Și-n această vreme, în pofida oricărei așteptări, s-a aflat de o nenorocire întîmplată cu prilejul împresurării cetății Veii, dar care i-a ridicat și mai mult trecerea

și vaza lui Appius în ochii cetățenilor, și care a întărit și mai mult unitatea și solidaritatea întregului popor, și a înflăcărat și mai mult avîntul și zelul de a duce la bun sfîrșit asediul veienților. Căci, după ce lucrările de împresurare fuseseră împinse cît mai aproape de cetatea Veii, astfel încît puțin mai trebuia ca turnurile pe roate[19] să fie alăturate de ziduri, în timpul nopții, deoarece romanii n-au mai supravegheat lucrările cu atenția cuvenită, ca în timpul zilei, deodată veienții au deschis poarta cetății, și un uriaș puhoi de oameni, dintre care un număr foarte mare era înarmat cu torțe aprinse s-a năpustit asupra lucrărilor de asediu și le-au pus foc. Pălălaia a mistuit într-un ceas și lucrările, și turnurile, și toată munca ostașilor romani, la care se trudiseră ei atît amar de vreme. Numeroși soldați romani și-au pierdut viața în para focului, luptîndu-se și cu vrăjmașul înarmat, și cu flăcările pe care zadarnic încercau să le stingă.

Cînd s-a auzit la Roma de această grozăvie, toți cetățenii au fost cuprinși de jale, iar senatul — de îngrijorare și de teamă că n-are să mai poată înăbuși revolta nici în tabără, nici în oraș, și că tribunii plebei au să sară în sus de bucurie și au să spună că republica a fost înfrîntă din pricina patricienilor. Deodată, un număr mare de cetățeni, admiși să facă parte din clasa cavalerilor, în urma recensămîntului, care nu primiseră cai din partea statului, au apărut pe neașteptate în fața senatului, după ce mai înainte ținuseră o consfătuire între ei. Dîndu-li-se voie să spună ce au de spus, ei au declarat că au hotărît să se înroleze ca voluntari[20], suportînd toate cheltuielile cu întreținerea cailor de călărie. După ce senatul le-a adus cele mai vii mulțumiri, ducîndu-se vestea despre isprava lor și în tot forul, și de-a lungul și de-a latul orașului, poporul a dat buzna în mare număr către senat:

„Acum e rîndul clasei poporului, care slujește sub drapel în formațiile pedestrimii, ca să-și facă datoria și să-și ofere serviciile peste rînd, ca voluntari. Toți sînt gata să pornească în marș fie spre Veii, fie spre oricare alt front. Dacă vor fi conduși spre Veii, declară că nu se vor întoarce de acolo pînă nu vor cuceri această cetate vrăjmașă!“

Atunci bucuria tuturor senatorilor n-a mai cunoscut margini. De astă dată însă n-au mai fost însărcinaţi anumiţi dregători ca să li se aducă mulţumiri publice cetăţenilor, ca în cazul cavalerilor. N-au fost chemaţi nici în senat, şi nu li s-a răspuns nici din pragul senatului, ci fiecare senator, din imboldul inimii sale, îşi arăta bucuria, în văzul întregii mulţimi, de pe treptele înaltei clădiri a senatului, prin semne, fluturări de mîini şi strigăte înspre cetăţenii adunaţi în for. Senatorii spuneau: „Fericită cetate! Roma va fi de-a pururi neînfrîntă! Veşnic va dăinui, prin înfăptuirea păcii şi armoniei între toţi cetăţenii!“ Apoi îi lăudau şi pe cavaleri şi ridicau în slăvi şi poporul, strigînd că sfîntă va fi pentru ei această zi. Apoi senatorii mărturisiră deschis că într-adevăr instituţia lor n-a fost la înălţime prin bunăvoinţa şi recunoştinţa sa faţă de popor. Şi senatorii, şi poporul aveau ochii scăldaţi în lacrimi de bucurie.

În cele din urmă, senatorii au fost convocaţi într-o şedinţă extraordinară, cu care prilej au dat un decret prin care hotărăsc: „Tribunii militari sînt însărcinaţi să aducă mulţumiri publice în adunarea poporului, şi pedestrimii, şi cavaleriei; să vestească pe toţi cetăţenii că senatul îşi va aminti întotdeauna de credinţa lor faţă de patrie. De asemenea, mai hotărăsc ca toţi aceşti voluntari, înrolaţi sub drapel, în afară de strigările obişnuite, să-şi primească solda din vistieria statului“. La rîndul lor, şi cei din cavalerie au primit anumite sume de bani pentru întreţinerea cailor. Aceasta a fost prima oară cînd şi cavaleria a primit soldă.

Armata de voluntari romani a pornit în marş către Veii, refăcînd toate întăriturile pierdute şi desăvîrşind şi noile lucrări. Şi din Roma aprovizionarea sosea cu mai mare sîrg ca înainte, avîndu-se grijă ca această armată, alcătuită din suflete atît de alese şi de devotate patriei, să nu ducă lipsă de nimic din cele trebuincioase bunului trai.

VIII Şi în anul următor[21] au fost aleşi tot tribuni militari cu putere consulară. Aceştia erau următorii: C. Servilius Ahala, ales pentru a treia oară, A. Servilius, L. Virginius, Q. Sulpicius, A. Manlius, pentru a doua oară, şi M. Sergius,

Scanned with CamScanner

pentru a doua oară. Pe cînd toată lumea își îndreptase grijile către războiul de la cetatea Veii, tribunii militari au trecut cu vederea nevoile garnizoanei romane din fortăreața Anxur[22], ai cărei ostași plecaseră în concediu, și unde, în schimb, intraseră o sumedenie de volsci în chip de negustori. Aceștia i-au dat pe romani pe mîna trădătorilor, care au venit repede de hac ostașilor însărcinați cu paza porților. Din rîndurile garnizoanei romane au căzut prea puțini romani, deoarece, în afară de bolnavi, toți erau plecați pe la tîrguri și prin satele învecinate, ocupîndu-se cu tot felul de negustorii.

N-au mers lucrurile mai bine nici la Veii, care era grija de căpetenie a tuturor cîrmuitorilor statului, precum și a întregului popor, pentru că înșiși comandanții erau mai înverșbiți între ei decît împotriva dușmanului. Acest război a căpătat proporții și din pricină că pe neașteptate au sărit în ajutorul veienților și capenații[23], și faliscii[24]. Aceste două noroade ale Etruriei, aflîndu-se în vecinătatea cetății Veii, erau încredințate că după înfrîngerea veienților vor veni ele la rînd ca să fie atacate de romani, cît de curînd. Faliscii se credeau cei mai amenințați de romani, fiindcă se amestecaseră în războiul de mai înainte cu fidenații. Amîndouă noroadele și-au trimis unii altora împuterniciți și s-au obligat prin jurămînt să intervină pe neașteptate în sprijinul veienților, și de aceea romanii s-au trezit peste ei cu cele două armate. Din întîmplare, tocmai tribunul militar M. Sergius comanda operațiunile militare în acea regiune. Atacul dat prin surprindere de falisci și capenați asupra taberei romane a stîrnit o mare panică în rîndurile romanilor, care crezuseră că au năvălit peste ei, cu forțe uriașe, toate neamurile din Etruria. Aceste știri au trezit și pe veienții din oraș. Și astfel, tabăra romană, prinsă ca între două focuri, a fost asaltată și din spate, și din față; romanii, fiind nevoiți să intervină fără întrerupere în toate părțile, cînd ici, cînd colo, n-au mai fost în stare să zădărnicească ieșirea veienților, prin atacurile date împotriva meterezelor și parapetelor lor, nici să-i stăvilească prin întăriturile lor, și nici să se apere împotriva dușmanului dinafară. Aveau totuși o singură nădejde: intervenția neîntîrziată din partea sectorului roman unde erau

forțe mai mari, pentru ca unele regiuni romane să poată face față atacurilor dezlănțuite dinafară de falisci și capenați, iar altele să zădărnicească încercările de despresurare a veienților.

Însă comandantul suprem al taberei era Virginius, înverșunat împotriva lui Sergius, pe care îl pizmuia din motive personale. Cu toate că Virginius fusese încunoștințat asupra situației și știa că cele mai multe din redute și metereze erau atacate, că dușmanul a trecut peste parapetele sale și că năvălește asupra lui Sergius din ambele fronturi, și-a ținut pe loc armata sa, fără să facă nici un fel de mișcare. Spunea pretutindeni că dacă colegul său are nevoie de ajutor, n-are decît să i-l ceară, fiindcă el nu se va codi să-i trimeată. Însă îngîmfarea lui Virginius era deopotrivă cu încăpățînarea lui Sergius, care, ca să nu se vadă că împrejurările vitrege l-au silit să ceară ajutor de la potrivnicul său, a preferat să fie înfrînt de vrăjmașul dinafară, decît să învingă cu ajutorul concetățeanului său.

Ostașii romani, prinși între cele două fronturi, au fost pisați vreme îndelungată. În cele din urmă, și-au părăsit pozițiile, cu întărituri cu tot; o parte din ei, cei mai puțini la număr, s-au îndreptat către tabăra cea mare, iar cei mai mulți au pornit sub comanda lui Sergius, spre Roma. Cum aici toată vina precumpănea în partea lui Virginius, senatul a hotărît rechemarea lui la Roma, lăsînd ca locțiitor în fruntea taberei pe legați. Această întîmplare a fost dezbătută în fața senatului, unde toți tribunii militari s-au făcut de rîs, aruncîndu-și unul altuia vorbe de ocară. Prea puțini din ei se sinchiseau de apărarea și salvarea republicii, deoarece cei mai mulți își susțineau omul lor, după vază, influența și interesele care îi legau de fiecare.

IX Fruntașii patricienilor, fără să mai cerceteze dacă această înfrîngere rușinoasă suferită de romani s-a întîmplat fie din greșeala comandanților, fie că n-au avut noroc în acest război, au hotărît următoarele: „Să nu se aștepte pînă cînd se împlinește sorocul noilor alegeri, ci, fără întîrziere, să se purceadă la altele noi, pentru ca noii tribuni militari să intre în funcție la întîi octombrie".

Scanned with CamScanner

Fiindcă majoritatea senatului își însușise această părere, ceilalți tribuni militari n-au mai îndrăznit să se împotrivească. În schimb, Sergius și Virginius, de care senatul se căia că i-a avut la cîrma republicii în cursul acelui an, la început au cerut iertare pentru rușinea suferită, în urmă însă au spus că ei se împotrivesc decretului senatului. Mai mult, au declarat că ei nu vor ieși din dregătorie înainte de 1 decemvrie, ziua intrării oficiale în funcție a autorităților. Tribunii poporului, care stătuseră de nevoie liniștiți în răstimpul cît se închegase armonia și unirea tuturor cetățenilor, mai ales cînd cetatea culesese izbînzi, s-au năpustit acum amenințători asupra tribunilor militari, spunîndu-le că dacă nu se vor supune autorității senatului vor da porunci să fie puși în lanțuri și duși la închisoare[25]. Atunci C. Servilius Ahala, tribunul militar, a spus următoarele:

„Cît vă privește pe voi și amenințările voastre, tribuni ai poporului, eu oricînd sînt gata să le înfrunt, fiindcă îmi dau seama că voi nu aveți acest drept să tăbărîți asupra noastră, și să faceți numai pe grozavii. În primul rînd și noi sîntem pe deplin convinși că ar fi o nelegiuire din parte-ne să ne împotrivim autorității senatului. În al doilea rînd, căutați-vă de treabă și nu mai puneți și voi paie pe foc! Nu vă mai amestecați în aceste neînțelegeri dintre noi și nu ne mai stropiți cu ocări! Colegii mei sau vor îndeplini porunca senatului sau, dacă se încăpățînează să rămînă neînțelegători și îndărătnici, eu voi numi îndată un dictator, care îi va sili să iasă din dregătorie".

Intervenția la timp a lui Servilius Ahala prin această cuvîntare a stîrnit aprobarea tuturor senatorilor. Toți se bucurau că, fără să mai fie nevoie de amenințările puterii tribuniciene, s-a găsit o cale mai bună pentru a-i îndupleca pe acești dregători, care în urma hotărîrii luate în comun în senat au ținut alegerile pentru noii tribuni militari, ce-aveau să intre în funcție la 1 octombrie; iar ei au ieșit din dregătorie înainte de această dată.

X În timpul tribunilor[26] militari învestiți cu putere consulară L. Valerius Potitus, a patra oară, M. Furius Camillus, a doua oară, M. Aemilius Mamercinus, a doua oară, Cn. Cor-

nelius Cossus, a doua oară, C. Fabius Ambustus şi L. Iulius Iulus s-au petrecut multe evenimente şi în ţară, şi pe frontul de luptă.

În vremea aceasta s-au desfăşurat numeroase războaie, şi la Veii, şi la Capena, şi la Falerii şi cu volscii, unde s-a recucerit din mîna vrăjmaşilor cetatea Anxur. La Roma s-au depus sforţări deosebite şi pentru mobilizarea armatei, şi pentru strîngerea dărilor. Şi în sînul colegiului tribunilor poporului au fost frămîntări pentru alegerea de noi tribuni în locurile rămase vacante. Afară de acestea, două mari procese intentate celor doi tribuni militari care fuseseră în funcţie puţin mai înainte au stîrnit mare vîlvă.

Prima grijă a noilor tribuni militari a fost mobilizarea armatei. Au fost chemaţi sub drapel nu numai contingentele tinere, ci şi cele vechi au fost obligate să răspundă la strigări, fiind încadrate în unităţi însărcinate cu paza cetăţii. Cu cît creşteau efectivele armatei, cu atît era nevoie de sume mai mari de bani pentru plata soldelor. Cetăţenii din unităţile care rămîneau pe loc în Roma nu voiau să mai plătească dările, spunînd că ei sînt siliţi, pe de o parte, să apere cetatea cu arma în mînă, şi pe de altă parte, să facă şi tot felul de lucrări şi de slujbe pentru republică. Aceste greutăţi destul de mari prin firea lor, tribunii poporului într-adins le umflau şi ca să pară şi mai de nesuferit poporului, întreţinînd în adunări o atmosferă de învrăjbire tot mai aprinsă. Astfel, ei aduceau învinuiri patricienilor spunînd: „de aceea aristocraţia a hotărît să plătească soldă ostaşilor, pentru ca tot poporul să fie subjugat; o parte din cetăţeni sînt înrolaţi sub drapel, iar ceilalţi obligaţi să plătească dări. De trei ani de zile se duce un singur război, şi într-adins se desfăşoară rău, pentru ca să dăinuie cît mai multă vreme. S-au recrutat cu prilejul unei singure mobilizări contingente pentru efectivele a patru armate, pentru patru războaie, fiind încorporaţi laolaltă şi copiii, şi bătrînii. De astă dată, războiul se duce fără deosebire de anotimp, şi vara, şi iarna, încît bietul popor nu mai are răgaz şi tihnă niciodată. Poporul a ajuns acum cu cuţitul la os, din pricina dărilor impuse peste puterile lor; cetăţenii istoviţi de atîta trudă, sleiţi de vlagă, din pricina sîngelui scurs din răni, şi, în sfîrşit, îm-

Scanned with CamScanner

bătrîniţi înainte de vreme, cînd se întorc acasă îşi găsesc ogoarele înţelenite şi gospodăriile în paragină, din pricina îndelungatei lipse de acasă a locuitorilor. Şi pe deasupra, tot ei să mai plătească şi dările din bruma de gospodărie atît de greu lovită? Cetăţenii sînt îndatoraţi să înapoieze înmiit republicii nenorocita lor de soldă, de parcă ar fi împrumutat bani cu camătă".

În răstimpul mobilizării şi încasării dărilor, poporul fiind nemulţumit de apăsătoarele probleme ale republicii, cu prilejul alegerilor de tribuni ai plebei nu a fost cu putinţă ocuparea tuturor locurilor din colegiu. De aceea, patricienii au dus o luptă îndîrjită ca în locurile vacante să fie aleşi tribuni ai poporului din rîndurile lor. Fiindcă n-a fost cu putinţă aşa ceva, pentru a face să cadă legea Trebonia[27], patricienii s-au străduit atunci ca să fie aleşi ca tribuni ai poporului uneltele patricienilor C. Lacerius şi M. Acutius, neîndoios, cu sprijinul nobilimii.

XI Întîmplarea a făcut ca în anul[28] acela să fie tribun al poporului Cn. Trebonius, care se credea îndreptăţit, prin numele şi familia sa, să păstreze neştirbită moştenirea legii Trebonia. Acesta îi învinuia pe aristocraţi, spunînd că: „ei au răsturnat legea Trebonia, prin mijlocirea tribunilor militari, cînd au văzut că primele încercări ale patricienilor în acest scop fuseseră zădărnicite de tribunii noştri. Numai în felul acesta patricienii au izbutit să-şi vîre oamenii lor în colegiul tribunilor poporului, pe calea cooptării, şi nu prin votul poporului, ci după bunul plac al nobilimii. Astfel s-a răsturnat în întregime situaţia, fiindcă am ajuns azi să avem în demnitatea de tribuni ai poporului, fie numai patricieni, fie numai slugoi de-ai lor. Acuma legile sfinte ale poporului sînt date peste cap şi nimicite una cîte una, iar poporului îi e smulsă din mînă puterea tribuniciană. Vinovaţi sînt şi patricienii, care au izbutit să stîrpească această putere a poporului datorită înşelăciunilor întrebuinţate de ei, dar şi tovarăşii lor de tribunat, prin ticăloasa lor trădare".

Fiindcă clocoteau de ură nu numai patricienii, ci şi tribunii plebei, atît cei cooptaţi în rîndurile lor, cît şi cei care aparţineau acestei baseră această măsură, din sînul colegiului s-au ridicat trei tribuni ai poporului: P. Curiatius, M. Metilius, şi M. Minucius, care, fiind îngrijoraţi de situaţia lor, au tăbărît asupra lui

Virginius şi lui Sergius, tribunii militari ai anului trecut. Împotriva acestora s-a revărsat toată revolta plebeilor în ziua hotărîtă pentru judecata lor, cînd s-a spus:

„Asupra acestor tribuni militari cade vina mobilizărilor, a înfiinţării dărilor de război, a prelungirii stagiului militar, precum şi povara acestui război care nu se mai sfîrşeşte. Din pricina lor a suferit poporul roman dezastrul de la Veii. Din pricina lor, fiecare cetăţean îşi are doliul şi jalea în casă, prin pierderea copiilor, fraţilor, rudelor şi prietenilor. De aceea atrag atenţia poporului, care e singurul îndreptăţit să dea celor doi vinovaţi pedeapsa cuvenită după drept şi după lege, pentru răul şi neajunsurile suferite şi de stat, şi de fiecare cetăţean în parte. Virginius şi Sergius sînt pricina tuturor nenorocirilor. Acuzatorul public nu le aduce mai multe învinuiri decît cele mărturisite de înşişi cei doi vinovaţi. Amîndoi sînt la fel de vinovaţi. Numai că fiecare din ei aruncă ponosul în spatele celuilalt. Virginius spune că Sergius e vinovat, pentru că a fugit, iar Sergius îi aruncă lui Virginius învinuirea că şi-a trădat patria. La urma urmei, amîndoi au dreptate, fiindcă minţile amîndorura au fost la fel de înnegurate. Însă, de bună seamă, toate aceste grozăvii au fost puse la cale prin urzeala vicleană a întregului patriciat. Patricienii sînt aceia care au dezvăluit cei dintîi veienţilor locul pe unde să vină şi să dea foc lucrărilor împresurării, în scopul de a prelungi războiul; acum, în urmă, tot ei au fost aceia care au trădat şi predat şi armata, şi au lăsat în mîna faliscilor şi tabăra romană. Patricienii se străduiesc din răsputeri ca tineretul poporului roman să se irosească îmbătrînind la Veii, şi astfel tribunii plebei să nu poată aduce la cunoştinţa poporului propunerile lor în legătură cu împroprietărirea şi cu celelalte interese ale poporului, pentru ca să nu se poată ridica în ochii lui tribunii şi nici să nu se poată împotrivi şi zădărnici urzelile patricienilor prin prezenţa în Roma a tuturor cetăţenilor. Sentinţa în judecata celor doi vinovaţi au dat-o dinainte şi senatul, şi poporul roman, şi colegii săi de funcţie: Virginius şi Sergius au fost îndepărtaţi de la cîrma statului, printr-un decret al senatului; însă fiindcă refuzau să iasă din dregătorie, au fost siliţi de colegii lor, speriindu-i că se va recurge la dictator; la rîndul lui, poporul roman şi-a

ales alţi cîrmuitori, pe tribunii militari care au intrat în funcţie, nu în ziua obişnuită, la 13 decembrie, ci îndată după alegeri, la 1 octombrie, deoarece republica nu putea sta în picioare cîtă vreme aceştia doi se găseau mai departe la cîrma ei. Cu toate acestea, cei doi vinovaţi, care au fost copleşiţi pînă în gît de noianul fărădelegilor lor şi condamnaţi înainte, acum se prezintă din nou în faţa judecăţii poporului. Numai că de astă dată ei sînt încredinţaţi că au scăpat de orice grijă şi că au ispăşit îndeajuns numai prin aceea că au ieşit din dregătorie cu două luni înainte de termen, devenind acum simpli cetăţeni. Ei nu înţeleg că atunci numai atît s-a făcut: li s-a luat puterea din mînă, ca să nu mai facă rău mai departe republicii, însă uită că pedeapsa cuvenită nu şi-au primit-o încă. Ei nu înţeleg aceasta, ca şi cum puterea nu s-ar fi luat şi din mîna celorlalţi colegi ai lor, deşi aceştia, de bună seamă, nu săvîrşiseră nici un rău. Să-şi reamintească cetăţenii numai stările lor sufleteşti pe care le-au avut cînd au îndurat proaspătul dezastru de la Veii, cînd şi-au văzut armata pusă pe fugă, cînd le curgea sîngele din răni, cînd soldaţii se năpusteau înspăimîntaţi pe poarta taberei, ca să scape cu viaţă, şi cînd învinuiau nu soarta sau pe vreunul din zeii din cer, ci pe aceşti comandanţi. Tribunii plebei sînt încredinţaţi că în adunarea de faţă nu-i cetăţean care să nu rostească cele mai grozave blesteme în ziua acestei judecăţi, ca să se aleagă praful şi pulberea de viaţa, casa şi avutul lui L. Virginius şi M. Sergius! Ei, ca tribuni ai plebei, nu sînt de loc mulţumiţi că nu s-au folosit de dreptul şi puterea lor, ca să-i dea pe cei doi vinovaţi pe mîna poporului, care s-a rugat zeilor să-i scape de aceşti ticăloşi, dîndu-i pierzării, fiindcă le era îngăduit după lege, şi se şi cuvenea. Niciodată zeii n-au ocrotit pe netrebnici! E de ajuns că le-a dat prilejul şi le-a pus arma în mînă celor asupriţi, pentru a se răzbuna împotriva ticăloşilor!"

XII Poporul, îndîrjit prin aceste învinuiri aduse de tribunii plebei în cuvîntările rostite, îl condamnă pe fiecare acuzat la cîte o amendă de 10 mii de aşi. Poporul nu s-a înduioşat nici în faţa lui Sergius, care îşi învinuia nenorocul care l-a păscut şi pe el, şi poporul în acest război, şi nici în faţa lui

Virginius, care s-a rugat de concetăţenii săi să aibă milă de el şi să nu facă să cadă peste capul lui o năpastă mai mare decît aceea îndurată de el pe front. Mînia revărsată de popor cu acest prilej a făcut să se aştearnă vălul uitării peste celelalte neajunsuri, cooptările de tribuni ai plebei, şi tot soiul de înşelătorii săvîrşite de patricieni în dauna legii Trebonia.

Tribunii plebei au cîştigat o mare biruinţă. Ca urmare, au vrut să răsplătească pe cetăţeni pentru această sentinţă dreaptă, cu prilejul judecăţii celor doi tribuni militari, şi au propus o lege agrară pentru împărţirea de pămînturi plebeilor. În acelaşi timp, ei au împiedicat şi strîngerea dărilor, spunînd „că se cer uriaşe sume de bani pentru achitarea soldelor ostaşilor din toate aceste armate, în schimb operaţiunile militare nu au înaintat de fel, astfel încît nu s-a atins ţinta propusă în nici unul din aceste războaie".

Cu toate acestea, la Veii, tabăra romană care căzuse în mîna vrăjmaşului a fost recucerită; acolo romanii au construit din nou meterezele şi parapetele întăriturilor dinainte. Comandanţii acestui front de luptă erau atunci M. Aemilius şi C. Fabius. Ceilalţi tribuni militari n-au întîlnit nici picior de vrăjmaş, nici M. Furius — pe teritoriul faliscilor, şi nici Cn. Cornelius — în ţara capenaţilor. Nici unul din duşmani nu s-a încumetat să iasă dinapoia zidurilor. Romanii au luat mari prăzi de la duşmani şi le-au prefăcut în fum şi cenuşă satele şi ogoarele. În ţara volscilor, la fel au fost pustiite satele şi ogoarele, în lung şi în lat. Totuşi cetatea Anxur a fost de-a surda asediată, fiindcă era aşezată pe poziţii prea înalte. Văzînd că atacurile sînt zădărnicite, romanii au pornit din nou cu lucrări sistematice, cu şanţuri, parapete şi celelalte. Valerius Potitus conducea operaţiunile militare din ţara volscilor.

Pe cînd pe fronturile de luptă situaţia se înfăţişa în felul acesta, în ţară au izbucnit din nou tulburări, într-un chip cu mult mai crîncen decît se duceau războaiele. Nu se mai puteau strînge nici dările, din pricină că se împotriveau tribunii poporului, şi nu se mai trimiteau nici soldele ostaşilor, care îşi cereau drepturile lor. Se ajunsese atît de departe, încît şi tabăra se molipsise de aceeaşi furie care bîntuise poporul din Roma. În aceste vremuri, cînd poporul îşi arăta făţiş

revolta împotriva patricienilor, tribunii plebei susţineau că acum e momentul cel mai prielnic de a se întări şi asigura libertatea poporului, şi ca reprezentanţii săi cei mai dîrji şi cei mai vrednici să capete dreptul de a intra în rîndurile înalţilor dregători de la cîrma republicii, în locul lui Virginius şi al lui Sergius. Lupta poporului a fost încununată de izbîndă, fiindcă, nu după multă vreme, a fost ales, în sfîrşit, în rîndurile tribunilor militari cu putere consulară şi un plebeu, şi anume P. Licinius Calvus[29], pentru ca plebea să se bucure de dreptul ei. Ceilalţi erau toţi patricieni: P. Maenius, L. Titinius, P. Maelius, L. Furius Medullinus şi L. Publilius Volscus. Poporul însuşi se minuna cum a fost cu putinţă cîştigarea unei biruinţe atît de mari, cu atît mai vîrtos cu cît noul ales, Calvus, nu se bucurase înainte de nici un fel de onoruri publice, ci era un biet bătrîn, un vechi senator împovărat de ani, care se mira şi el cum a fost cu putinţă aşa ceva. Încă nici acum nu se ştie pentru ce tocmai lui i s-a făcut această cinste pentru întîia dată. Unii analişti cred că datorită influenţei fratelui său după mamă, Cn. Cornelius, care fusese tribun militar anul trecut şi care mărise de trei ori solda unităţilor de cavalerie, menţionînd că vaza acestuia a înrîurit ridicarea lui Calvus la o treaptă atît de înaltă. Alţi analişti, dimpotrivă, susţin că datorită unei cuvîntări în care Calvus i-a zdruncinat pe toţi, şi că vorbind despre unirea şi solidaritatea claselor, a stîrnit preţuirea lui şi în faţa poporului, şi în faţa patricienilor. Tribunii plebei se credeau în al noulea cer, prin biruinţa dobîndită în alegeri, şi au lăsat pe planul al doilea problema dărilor, care frămînta cel mai greu republica. De astă dată dările s-au strîns fără împotrivire, toţi cetăţenii supunîndu-se îndatoririlor. Sumele de bani strînse s-au trimis pentru plata soldelor ostaşilor, în tabere.

În sfîrşit şi cetatea Anxur a căzut în stăpînirea romanilor, într-o zi de sărbătoare, cînd străjile însărcinate cu paza oraşului erau plecate la petrecere.

XIII Anul[30] acesta a fost însemnat prin iarna geroasă şi nămeţii de omăt căzut. Toate drumurile erau troienite. Însăşi navigaţia pe fluviul Tibru a fost oprită. Preţul grîului

și bucatelor nu s-a urcat totuși, datorită aprovizionării făcute din vreme și fiindcă și noul ales, tribunul militar P. Licinius, tot din rîndurile plebeilor, care a intrat în funcție fără să pricinuiască tulburări, s-a purtat așa fel încît a cîștigat și sufletul poporului și a fost și pe placul patricienilor, fiind un dregător fără cusur; poporul s-a trezit, în sfîrșit, și și-a ales și viitori cîrmuitori aproape numai din rîndurile păturii de jos. Dintre patricieni, unul singur a reușit la alegeri, M. Veturius, care și-a păstrat locul său mai departe. Aproape toate centuriile au votat pe reprezentanții poporului: M. Pomponius, C. Duilius, Volero Publilius, Gn. Genucius și L. Atilius.

După iarna de tristă amintire a venit o vară și mai cumplită, fie că s-au schimbat deodată și s-au învălmășit păturile văzduhului, venind din direcții contrarii curenți de aer cald, fie din altă pricină, anul ajungînd de pomină prin ciuma care a năpădit peste toate viețuitoarele. Fiindcă groaznicei molime, atît de greu de vindecat, nu i se găsea nici pricina și nu se prevedea nici cînd se va curma, senatul a dat un decret prin care se hotăra să se caute ce spun cărțile sibiline[31]. Soborul de preoți decemviri, însărcinați cu oficierea slujbelor religioase după rînduială, a organizat și un lectisternium[32] cu ospăț, prima de acest fel pe acea vreme; slujbele religioase oficiate în Roma în cinstea lui Apollo și a Latonei, și a Dianei s-au desfășurat vreme de 8 zile, iar ceremoniile închinate lui Hercules[33], Mercur[34] și lui Neptun[35] au ținut trei zile. Ospățul public a fost înjghebat cu tot fastul cuvenit, întinzîndu-se trei rînduri de mese. Această sărbătoare a fost comemorată și de fiecare familie în parte. Se spune că toate ușile caselor erau deschise pentru oricine, și fiecare cetățean își oferea prinosul în fața casei sale, la îndemîna oricărui oaspete, poftind pe oricare la masă, fie cunoscut, fie străin, fără osebire. Toată lumea s-a străduit să curme certurile, neînțelegerile și procesele care-i dezbinaseră în trecut și s-au împăcat toți cei care pînă atunci fuseseră învrăjbiți unii împotriva altora. Celor închiși și puși în fiare li s-au luat în cursul acestor zile lanțurile și cătușele.

De atunci s-a socotit că e păcat să mai fie puşi la popreală şi viriţi în lanţuri acei cărora zeii le hărăziseră libertatea.

În timpul acesta la cetatea Veii proporţiile războiului s-au întreit, fiindcă au fost atraşi şi alţi vrăjmaşi acolo. Căci în jurul aceloraşi lucrări de asediu, ca şi mai înainte, au năvălit pe neaşteptate capenaţii şi faliscii, venind în ajutorul veienţilor. Romanii aveau de înfruntat acum atacurile dezlănţuite deodată pe două fronturi, de trei armate. Numai că de data aceasta a fost destul de vie în amintirea comandanţilor şi ostaşilor condamnarea lui Virginius şi a lui Sergius. De aceea, din tabăra mai mare unde încetase lupta, romanii au desfăşurat o manevră de învăluire a capenaţilor, ocupaţi cu atacul fortificaţiilor romane. Capenaţii sînt loviţi acum din spate. Apoi s-a dezlănţuit bătălia. Cînd unităţile romane au năvălit la momentul potrivit asupra duşmanului, a intrat panica şi în falisci. Romanii au biruit pe tot frontul. Urmărind pe duşmanii respinşi, romanii le-au pricinuit uriaşe pierderi.

Nu mult după această bătălie, romanii au purces la pustiirea ţinuturilor capenaţilor, cu care prilej le-au nimicit şi cele din urmă rămăşiţe de trupe scăpate din bătălie. Veienţii, în retragerea lor, şi-au pierdut numeroşi oameni care se grămădiseră în faţa porţilor oraşului, fiindcă cei dinăuntru, de teamă să nu pătrundă o dată cu ai lor şi romanii, au pus repede drugii şi zăvoarele la poartă, astfel încît ultimii din veienţi rămînînd afară, la îndemîna romanilor, aceştia le-au venit repede de hac.

XII Acestea au fost evenimentele scurse în acel an. Se apropiau din nou zilele de alegeri ale tribunilor militari, din care pricină patricienii erau mai îngrijoraţi de soarta lor decît de a războiului. Aristocraţia simţea alunecîndu-i terenul de sub picioare, fiindcă vedea că poporul nu numai că ia parte deopotrivă cu ei la conducerea destinelor republicii, dar îşi da seama că pierduse aproape din mînă cîrma statului. De aceea, patriciatul într-adins şi-a impus pe cei mai de vază reprezentanţi ai săi pentru a candida la alegeri. Patricienii erau încredinţaţi că numai trecînd pe străzile oraşu-

lui aceşti candidaţi vor impune respect în faţa tuturor cetăţenilor; toţi aristocraţii se purtau aşa fel, de parcă toţi ar fi fost candidaţi.

Patricienii chemau în sprijinul lor nu numai oamenii, ci şi zeii înşişi, căutînd să convingă pe cetăţeni că alegerile ultimilor doi ani n-au fost făcute după voia cerului. Mai răspîndeau şi zvonuri pretutindeni că în primul an a venit o iarnă cumplită cu anumite semne şi arătări prevestitoare; în anul următor au arătat nu numai semnele, ci şi urmările lor; a izbucnit ciuma şi la oraş, şi la ţară; depline dovezi că e vorba tot de urgia şi de mînia cerului; consultîndu-se cărţile sfinte ale destinului[36], s-a găsit acolo scris că, pentru a se îndepărta molima, poporul trebuie să împace zeii după îndrumările scrise în aceste cărţi. Se mai spunea apoi că zeii au primit cu neplăcere şi că s-au mîniat foarte, deoarece, atunci cînd au fost consultate auspiciile în legătură cu alegerile trecute, s-au oferit înaltele dregătorii cetăţenilor de rînd, neţinîndu-se de loc seama de neamul fiecăruia.

Poporul, impresionat de măreţia şi vaza candidaţilor, zdruncinat şi de teama religioasă, a ales de astă dată în funcţia de tribuni militari cu putere consulară numai pe candidaţii propuşi de patricieni, însă în chip deosebit pe aceia care împliniseră cu cea mai mare cinste această demnitate, şi anume pe Lucius Valerius Potitus, pentru a cincea oară, pe Marcus Valerius Maximus, pe Marcus Furius Camillus, pentru a treia oară, pe Lucius Furius Medullinus, pentru a treia oară, pe Quintus Servilius Fidenas, pentru a doua oară, şi pe Quintus Sulpicius Camerinus, pentru a doua oară.

Sub cîrmuirea acestor tribuni militari[37] nu s-a întîmplat nimic deosebit la Veii. Toată activitatea militară a romanilor s-a rezumat la pustiiri de teritorii inamice.

Comandanţii supremi ai armatelor romane, Potitus şi Camillus, au capturat prăzi uriaşe, primul de la Falerii, iar celălalt de la Capena, trecîndu-le prin foc şi sabie întreg teritoriul, de n-a mai rămas nimic neatins de pîrjol şi prăpăd.

XV În vremea aceasta se dusese vestea de tot felul de arătări şi minuni. Celor mai multe din ele nu li se dăduse

crezarea şi atenţia cuvenită, fiindcă erau istorisite de cîte o singură persoană, iar pe de altă parte, fiindcă, de cînd erau în vrăjmăşie cu etruscii, romanii nu mai aveau haruspicii, prin mijlocirea cărora să poată cerceta semnele cereşti. Mai ales o întîmplare deosebită a stîrnit îngrijorarea tuturor, şi anume: lacul din mijlocul dumbrăvii albane a crescut de la sine la o mărime nemaipomenită, fără să se ridice datorită ploilor sau altor pricini, fapt care a întărit convingerile că acolo, într-adevăr, s-a întîmplat o minune. S-au trimis împuterniciţi la oracolul din Delphi[38], ca să întrebe ce vor zeii să arate printr-o asemenea minune.

Dar într-o zi, un bătrîn oarecare din cetatea Veii, cu prilejul schimbului de glume care şi le făceau unul altuia ostaşii romani şi etrusci care erau de strajă prin diferitele locuri şi unghere, a rostit cu glas profetic următoarele cuvinte: „niciodată romanii nu vor ajunge să stăpînească cetatea Veii, înainte ca apa din lacul Alban să fie scoasă şi pornită la vale."

La început nu s-a dat nici o însemnătate acestor vorbe, de parcă ar fi fost aruncate aşa, la voia întîmplării; mai tîrziu însă, aceste cuvinte au început să stîrnească vîlvă. Într-o bună zi, o strajă romană l-a întrebat pe potrivnicul din faţă (din pricină că acest război fusese atît de lung, ostaşii celor două tabere ajunseseră să schimbe şi vorbe între ei) cine-i acela care vorbeşte ca din zodiac despre povestea cu lacul Alban? Cînd a auzit din gura veientului că bătrînul este haruspiciu înzestrat cu darul proorocirii, romanul, o fire stăpînită de puterea credinţei, spovedindu-se vecinului său din faţă, i-a spus că i s-au arătat şi lui nişte semne pe care ar vrea să i le tîlcuiască proorocul; în felul acesta, romanul l-a ademenit pe bătrîn să vină să stea de vorbă cu el.

După ce romanul şi etruscul au păşit amîndoi în faţa posturilor lor, în mijlocul golului dintre poziţii, ca să înlăture orice teamă n-au luat nici o armă la ei, romanul, un flăcău zdravăn şi vînjos, l-a înşfăcat pe neputinciosul bătrîn în văzul tuturor şi l-a adus la ai săi, cu toată zarva pe care de-a surda o făceau etruscii. Bătrînul veient a fost îndrumat sub pază către comandant, şi de acolo dus la Roma şi înfăţi-

sat senatorilor, unde a fost întrebat ce a vrut el să spună cu proorocirea sa despre lacul Alban. Acesta le-a răspuns: „De bună seamă, în ziua aceea zeii erau mîniaţi pe poporul veienţilor, de vreme ce, prin voia cerului, i-a fost insuflat lui să facă această profeţie că patria sa, Veii, va fi dată pierzării. De aceea, el, cuprins de fiorul tainic al proorocirii, în urma poruncii venite de sus, a prezis ceea ce nu mai poate fi de nimeni răsturnat, căci ceea ce vor zeii să ştie toată lumea nu poate fi trecut sub tăcere, după cum, la fel, te vei încărca cu un greu păcat dacă te vei încumeta să dezvălui ceea ce e oprit. Aşa stă scris în cărţile sfinte sibiline, aşa ne învaţă şi datinile etrusce, că numai atunci cînd apele lacului Alban vor ieşi din matcă, şi numai dacă romanii vor săpa o albie, ca aceste ape să se scurgă, ei se vor învrednici să cîştige biruinţa asupra veienţilor. Dacă nu vor îndeplini în chipul acesta proorocirea, zeii nu vor părăsi zidurile cetăţii Veii“. Şi apoi bătrînul veient continuă să arate cum ar trebui îndrumată apa în mod firesc. Senatorii însă l-au socotit drept un flecar de rînd, care nu merită să fie crezut cu povestea-i despre o minune atît de mare, şi de aceea au hotărît ca să aştepte solia cu prezicerile oracolului de la Delphi.

XVI Încă înainte de a se întoarce împuterniciţii romani de la Delphi şi de a se găsi prin ce mijloace trebuie să ispăşească romanii minunea de la lacul Alban, au intrat în funcţie noi tribuni militari[39] cu putere consulară, L. Iulius Iulus, L. Furius Medullinus, pentru a patra oară, L. Sergius Fidenas, A. Postumius Regillengis, L. Cornelius Maluginensis şi A. Manlius. În anul acela, din nou locuitorii din Tarquinii şi-au arătat colţii vrăjmăşiei. Fiindcă au băgat de seamă că romanii erau ocupaţi cu atîtea războaie: cu volscii la Anxur, unde garnizoana romană era împresurată de aceştia în fortăreaţă, cu aequii la Lavicum, unde aceştia atacaseră colonia romană de acolo, şi că, pe deasupra, romanii erau copleşiţi pînă la zăt de grija războiului cu veienţii, cu faliscii şi capenaţii, şi fiindcă nici între zidurile Romei nu se curmaseră neînţelegerile şi vrajba dintre patricieni şi plebei, tarquinii s-au gîn-

dit că e momentul să se înfrupte şi ei puţin; de aceea, ei şi-au trimis cîteva cohorte iuţi în mişcări să prade teritoriul roman. Tarquiniii erau încredinţaţi că romanii sau vor lăsa fără urmări acea încălcare, nepedepsindu-i, ca să nu se încarce cu povara unui nou război, sau îi vor urmări cu trupe puţine, şi de aceea fără sorţi de izbîndă.

Însă romanii au socotit că această ticăloşie e prea mare ca să-i lase nepedepsiţi pe prădalnicii tarquinii. Aici n-a fost nevoie de strădanii prea mari şi nici de o amînare pentru mai tîrziu. A. Postumius şi L. Iulius, fără să recurgă la o mobilizare după toate regulile (de altfel ar fi fost împiedicaţi de tribunii plebei), au adunat o oaste de strînsură, alcătuită aproape numai de voluntari, pe care i-au îndîrjit prin cuvinte de îmbărbătare, şi ieşind cu ei din Roma, pe poteci lăturalnice, au străbătut ţinutul Caere. Trupele romane au dat peste tarquinii tocmai cînd se întorceau în ţara lor, după jafurile făcute, încărcaţi de prăzi. Pe mulţi duşmani i-au hăcuit romanii, luîndu-le înapoi ce le fusese jefuit, toate lucrurile şi toate cantităţile de cereale răpite de pe holdele şi din satele lor, şi apoi s-au întors la Roma. S-a dat răgaz două zile cetăţenilor ca fiecare să-şi recunoască bunurile sale. A treia zi, cele care nu fuseseră recunoscute (fiindcă cele mai multe aparţineau chiar duşmanilor) au fost vîndute la licitaţie, iar sumele rezultate s-au împărţit soldaţilor.

Celelalte războaie, şi mai ales cel cu Veii, nu se ştia cum aveau să se sfîrşească. De aceea romanii, pierzîndu-şi nădejdea că-i vor putea pune capăt cu ajutorul puterii omeneşti, aşteptau să afle ce au hotărît zeii şi ursita. După ce împuterniciţii Romei au venit de la Delphi, aducînd răspunsul oracolului lui Apollo, s-a observat că acest răspuns semăna ca două picături de apă cu proorocirea bătrînului din Veii: „Romane! sunau cuvintele oracolului. Să nu laşi apa din lacul Alban[40] să stea pe loc în matca ei, dar nici să se scurgă pe albia ei, ca să se verse pe îndelete în mare; dîndu-i voie să iasă, vei îndruma-o peste ogoare, şi, împărţind-o în pîraie, vei face-o să piară. Numai după ce săvîrşi-vei toate acestea, vei înfrunta cu semeţie zidurile vrăjmaşilor. Ia aminte, tu, care de atîta amar de ani, de-a surda împresori cetatea Veii,

că biruința e hotărîtă de ursită prin acest răspuns, care tîlcuitu-ți-s-a acum. După ce biruitor sfîrși-vei acest război, să prinos îmbelșugat templelor mele! Înalță sfinte altare în patria ta! Și așa cum se cuvine, adu din nou sacrificii pe altarele zeilor patriei, după datinile și rînduelile care de atîta vreme au fost date uitării!"

XVII Prinsul prooroc a început să fie privit ca o făptură minunată și nemaipomenită, și atunci tribunii militari Cornelius și Postumius i-au dat poruncă să și purceadă îndată la treabă, pentru a orîndui cele cuvenite în legătură cu semnul arătat la lacul Alban, pentru că și ei sînt gata să-i primească sfatul cum trebuie împăcați zeii. În sfîrșit s-a descoperit pricina pentru care zeii erau mîniați pe romani: fuseseră călcate pravilele sfinte și tipicul rînduielii. O altă pricină a izbeliștii și a opreliștii celor de sus era și aceasta: înalții dregători au fost aleși tot prin răsturnarea voinței destinului, și cu prilejul slujbei de pe muntele Alban nu s-a respectat rînduiala religioasă. Singurele căi de ispășire sînt: ieșirea din dregătorie a tribunilor militari, consultarea din nou a auspiciilor și intrarea în funcție a interregilor. Pentru toate acestea, senatul a dat cuvenitul decret. Cei trei interregi numiți au fost: Lucius Valerius, Quintus Servilius Fidenas și M. Furius Camillus. Frămîntările au luat proporții tot mai mari, fiindcă tribunii poporului au spus că „se vor împotrivi acestor alegeri pînă cînd senatul nu va încuviința ca majoritatea tribunilor militari să facă parte din rîndurile poporului."

Pe cînd astfel stau lucrurile la Roma, popoarele etrusce s-au adunat la templul zeiței Voltumna, unde capenații și faliscii au cerut ca toate aceste noroade ale Etruriei să-și însușească hotărîrea și planul comun de a se elibera din împresurarea romană cetatea Veii. Acestora li s-a răspuns astfel: „etruscii s-au codit și mai înainte să le dea veienților sprijin, fiindcă într-o chestiune atît de gravă nu se cade ca veienții să ceară ajutor de acolo de unde au refuzat să primească sfatul. Acum populația etruscă le refuză sprijinul, pentru că se gîndește la soarta sa, mai ales cînd știu că au în imediata lor vecinătate un nou popor, nemai-

văzut pînă acum pe aceste meleaguri, pe galli, cu care nu se poate încheia o pace sigură, fiindcă nu o respectă, dar cărora nu li se poate declara nici război. Totuşi, în numele sîngelui şi numelui, care e acelaşi la toate seminţiile etrusce şi care-i leagă şi în faţa primejdiilor comune de faţă, care-i ameninţă pe consîngenii, lor, hotărăsc să nu împiedice înscrierea de voluntari care să lupte în acest război".

La Roma a ajuns vestea că acolo, la templul Voltumnei, se strînsese un mare număr de duşmani. Şi atunci, în faţa pericolelor comune, au început, ca de obicei, să se potolească zîzaniile şi vrajba dintre cetăţeni.

XVIII Patricienii au încuviinţat ca prima centurie[42] să-l voteze ca tribun militar, cu toate că el nu candidase la alegeri, pe P. Licinius Calvus, un om care în timpul trecutei sale dregătorii se făcuse cunoscut tuturor în mod deosebit prin simţul măsurii şi care acum ajunsese la o vîrstă înaintată. Apoi au fost realeşi şi colegii săi din acelaşi an[43]: L. Titinius, S. Maenius, I. Maelius, Gr. Genucius şi L. Atilius. Înainte ca numele acestora să fie aduse la cunoştinţa alegătorilor spre a fi votaţi pe triburi, P. Licinius Calvus, cu încuviinţarea interregelui, a rostit următoarele cuvinte:

„Cetăţeni! Îmi dau bine seama că voi aţi căutat în mod deosebit, în acest moment atît de greu, să ne reînnoiţi mandatul de tribuni militari şi pe noul an care vine, amintindu-vă de felul cum ne-am făcut noi datoria în trecut. În timp ce ceilalţi tribuni militari realeşi vă vor dovedi însuşiri şi mai mari, în urma experienţelor cîştigate, în schimb, în ce mă priveşte, în mine n-o să mai întîlniţi pe acelaşi Licinius din trecut, ci numai numele şi umbra lui. Acum sînt cu trupul istovit, cu simţurile văzului şi auzului slăbite, memoria nu mă mai ajută, şi nici mintea nu mai mi-e sprintenă". Şi apoi, arătîndu-le pe fiul lui: „Iată, vă înfăţişez aici un bărbat în floarea vîrstei, care e icoana aceluiaşi om pe care aţi binevoit să vi-l alegeţi ca tribun militar pentru întîiaşi dată din rîndurile poporului. Crescut sub oblăduirea şi îndrumările mele, vi-l încredinţez din toată inima, şi-l hărăzesc şi patriei, ca locţiitor al meu. Ca atare, cetăţeni, lăsaţi-mă pe mine deo-

parte, cu această demnitate. Încredinţaţi-i fiului meu această cinste, pe care şi el vi-o cere şi pentru care şi eu vă rog".

În cinstea tatălui, poporul i-a împlinit dorinţa. Fiul acestuia, P. Licinius, a fost ales tribun militar cu putere consulară, împreună cu cei pe care i-am amintit mai sus. Tribunii militari Titinius şi Genucius au pornit să ducă mai departe războiul cu faliscii şi cu capenaţii. Fiindcă s-au avîntat prea tare şi fără chibzuinţă, ei au căzut în mrejele întinse de vrăjmaşi. Genucius a căzut în prima linie, în faţa drapelului, ispăşindu-şi prea marea cutezanţă printr-o moarte de erou. Totuşi, Titinius a izbutit să restabilească lupta, după ce şi-a adunat în jurul său pe o măgură pe toţi ostaşii săi, pe care i-a scos din mare panică; totuşi n-a mai cutezat să se ciocnească din nou cu vrăjmaşul în cîmp deschis. Pierderile n-au fost atît de simţitoare, pe cît a fost de ruşinoasă înfrîngerea, care se putea preface, fără doar şi poate, într-un dezastru cumplit, fiindcă spaima a ajuns nu numai pînă în Roma, unde se răspîndiseră tot felul de ştiri, care de care mai umflate şi mai îngrijorătoare, ci a pătruns şi în tabăra romană de la Veii. Greu de tot au fost reţinuţi pe loc să n-o ia la fugă şi ostaşii acestei tabere; acolo pătrunseseră zvonurile că şi comandanţii, şi armata în întregime au fost măcelăriţi, şi că faliscii şi capenaţii învingători, la care s-a alăturat tot tineretul din Etruria, nu sînt departe de ei.

Populaţia din Roma crezuse că situaţia e şi mai desperată, că vrăjmaşul a început atacul taberei romane de la Veii, şi că o parte a forţelor duşmane s-au îndreptat spre zidurile Romei. Toată lumea a alergat pe metereze şi parapete, iar femeile, pe care spaima răspîndită în tot oraşul le scoase din minţi, au intrat în temple, ca să facă rugăciuni şi slujbe. Cu lacrimi în ochi au rugat zeii să se milostivească să alunge prăpădul şi pieirea de la casele, templele şi zidurile Romei, şi să vîre groaza în vrăjmaşul de la Veii (aşa cum şi-au arătat ei voia prin semnele de la lacul Alban), de vreme ce au fost îndeplinite toate cele cuvenite, după rînduiala datinilor, şi s-au îngrijit şi de slujbele ispăşirii, în urma semnelor arătate.

Scanned with CamScanner

XIX Tocmai se înjghebaseră din nou spectacolele jocurilor sărbătorilor latine[44]. Apa din lacul Alban[45] fusese îndrumată, prin canaluri, către ogoare; toată lumea aştepta împlinirea ursitei cetăţii Veii: pieirea ei. De aceea, trebuia ales şi hărăzit prin voinţa destinului şi comandantul menit să ducă la bun sfîrşit această însărcinare: salvarea patriei şi nimicirea cetăţii vrăjmaşe; acesta a fost M. Furius Camillus, care a fost numit dictator. El, la rîndul lui, şi-a ales un comandant al cavaleriei în persoana lui P. Cornelius Scipio. Cu schimbarea comandantului s-a schimbat în întregime şi situaţia. Alte nădejdi, alt curaj, alt noroc păreau că surîd Romei. Primele măsuri, Camillus le-a luat împotriva ostaşilor[46], care, cuprinşi de frică, fugiseră de pe poziţiile din faţa cetăţii Veii, şi prin asprimea pedepselor, potrivit disciplinei militare romane, a făcut aşa fel ca ostaşii romani să nu se mai sperie atît de tare de duşmani.

Apoi, după ce a fixat ziua cînd trebuie să se facă mobilizarea armatei, a plecat la Veii, ca să îmbărbăteze şi pe soldaţii de acolo. După aceasta s-a întors la Roma, ca să ducă la bun sfîrşit înrolarea sub drapel a noilor oşti; toţi cetăţenii în stare de a purta armele au răspuns la chemare. A răspuns la chemare chiar tineretul străin, al latinilor şi hernicilor, care la rîndu-le au făgăduit că-şi vor face datoria în acest război. După ce li s-au adus mulţumiri publice aliaţilor, într-o şedinţă a senatului, şi după ce toate pregătirile au fost desăvîrşite pentru acest război, Camillus a făgăduit solemn, şi senatul a dat ca urmare un decret în acest sens, că va sărbători, prin organizarea marilor jocuri, biruinţa asupra cetăţii Veii, şi că va zidi din nou şi va inaugura templul zeiţei Mama Matuta[47], închinat mai înainte de regele Servius Tullius.

Ieşind din Roma, Camillus a pornit apoi cu armata în marş, toată lumea fiind curioasă să vadă ce-o să se întîmple, fiindcă nu avea prea mare nădejde de izbîndă. Camillus străbate ţinutul Nepesin[48], dînd mai întîi bătălia cu capenaţii şi cu faliscii. Aici a chibzuit şi un plan cu mult cap, aplicînd cele mai bune măsuri cu putinţă, dar şi norocul a păşit pe urmele celui vrednic, aşa cum se întîmplă de obicei. Camillus nu numai că l-a împrăştiat şi l-a pus pe fugă pe potrivnic, dar l-a scos şi din tabără, cucerind-o. Armata romană a pus mîna pe o uriaşă

pradă de război. Cea mai mare parte din capturi a dat-o în seamă unui quaestor, iar ceea ce a mai rămas a fost împărțit ostașilor.

Apoi a purces cu armata către Veii și acolo a ridicat numerose redute[49], mult mai dese ca înainte. Apoi a dat un ordin, prin care interzicea de-acum înainte ostașilor s-o mai ia razna din loc în loc și să plece după prădăciuni, care acțiuni până în ziua aceea se repetau destul de des, după cheful fiecărui ostaș și la voia întîmplării, între lucrările de fortificații și zidurile cetății; apoi a mai dispus că nici un ostaș nu mai are voie de aci înainte să mai lupte în afară de ordinele sale. În felul acesta, ostașii romani au fost ținuți în loc, pentru a se continua lucrările întăriturilor. Truda ostașilor a fost încununată de izbîndă, pentru că ținta cea mai grea și cea mai importantă a lucrărilor era săparea unui tunel care trebuia să se ducă pînă la cetățuia vrăjmașului. Pentru ca lucrarea să nu fie nici o clipă întreruptă, și pentru ca să nu fie siliți să facă numai aceiași oameni o săpătură atît de grea pe sub pămînt, ca să se istovească prea tare, a împărțit armata în șase detașamente de lucru, obligîndu-le să lucreze prin rotație, cîte șase ore pe zi. Săpatul nu s-a întrerupt nici o clipă. S-a lucrat și zi și noapte, pînă s-a străpuns prin acest tunel tot terenul pînă la cetățuie.

XX Camillus, cînd și-a dat seama că acum e pe punctul să aibă în mînă biruința, apoi că, cu acest prilej, se va cuceri unul din cele mai bogate orașe, și că vor fi atît de uriașe capturile, cum nu mai avuseseră parte, în trecut, în toate războaiele de pînă acum, ca să înlăture nemulțumirile soldaților pentru împărțeala nedreaptă a capturilor și să nu stîrnească pizma patricienilor, în cazul că va fi prea darnic cu ostașii săi, a trimis o dare de seamă senatului, unde a scris următoarele: „Prin milostivirea zeilor nemuritori, cu ajutorul planului chibzuit de capul său, și prin puterea răbdării ostașilor săi, Veii va fi în cel mai scurt timp în stăpînirea poporului roman. Și atunci în privința capturilor ce hotărăște senatul roman?“

Două păreri se învederaseră în mod deosebit în senat, cea dintîi a bătrînului P. Licinius dată fiului său; cînd acesta l-a întrebat ce e de făcut cu capturile, părere pomenită şi de analişti, Licinius a spus că se cade să se aducă la cunoştinţa întregului popor că cetăţenii care vor să se înfrupte din prăzile de la Veii sînt liberi să se ducă şi să ia ce poftesc. Cea de a doua părere era dată de Appius Claudius, în care acesta îi mustra pe senatori pentru această nouă dărnicie, spunînd că aceasta e o risipă nelalocul ei, fără nici un rost şi fără nici un sens. El spunea:

„E păcat să nu se treacă pe seama vistieriei statului valoarea acestor capturi luate de la vrăjmaş, cîtă vreme republica a fost secătuită din pricina atîtor cheltuieli. De aceea, el e de părere să se alcătuiască din aceste prăzi fonduri de plată pentru soldele armatei, pentru ca în felul acesta să se micşoreze sarcinile poporului în ce priveşte datoriile plăţii impozitelor. Toate familiile vor simţi şi se vor bucura deopotrivă de binefacerea comună a acestor ofrande. Apoi, nu e drept şi nici nu se cuvine ca cei care n-au pus umărul la acest război, să-şi înfigă lacom mîinile în aceste capturi, care se cade să fie o răsplată a vitejiei numai a acelor ce şi-au făcut datoria pe cîmpul de luptă. E un adevăr de netăgăduit că viteazul care s-a trudit şi a înfruntat primejdii pe cîmpul de luptă niciodată el cel dintîi nu dă năvală ca la pomană şi niciodată nu ia partea leului din prăzile capturate".

Licinius, dimpotrivă, spunea veşnic: „Vor izvorî bănuieli şi pizmuitoare întrebări: ce se face şi unde se irosesc aceşti bani? Şi asemenea frămîntări vor fi mereu pricini de învinuiri, din partea poporului, şi prilejuri de tulburări şi de noi legiuiri. În schimb se vor culege şi mai mari mulţumiri, şi va fi mult mai bine, dacă sufletul poporului este atras şi împăcat prin asemenea daruri. Numai în felul acesta se va veni în mod rodnic în sprijinul poporului stors de vlagă şi secătuit de ultimele venituri, prin atîtea dări plătite statului, atîţia amari de ani. Vor simţi şi cetăţenii măcar o dată dulceaţa roadelor culese de pe urma acestui război, în care aproape au îmbătrînit. Oamenii vor fi mult mai bucuroşi şi mai recunoscători, atunci cînd fiecare va lua o părticică cu mîna sa proprie din capturile

vrăjmaşului, ducîndu-şi-o la casa sa, în loc să primească, după bunul plac al altuia, oricît de mult i se va da. Însuşi dictatorul căută să fugă de pizma şi învinuirile oamenilor, pentru acelaşi îndreptăţit temei şi de aceea a dat această grijă pe seama senatului. La rîndul lui, şi senatul trebuie să cumpănească cu înţelepciune lucrurile şi să încredinţeze această sarcină poporului, pentru ca fiecare cetăţean să se bucure din ceea ce i-a hărăzit soarta."

Această părere a fost găsită ca cea mai potrivită, singura menită să statornicească dragostea poporului faţă de senat. De aceea senatul a dat un decret prin care se prevedea că oricare din cetăţeni e slobod să meargă şi să se înfăţişeze în tabăra dictatorului, spre a se înfrupta din capturile veienţilor.

XXI O mare mulţime de cetăţeni care a plecat din Roma a umplut tabăra lui Camillus. Atunci dictatorul, ieşind pentru consultarea auspiciilor, după ce a dat poruncă ostaşilor săi să pună mîna pe arme şi să fie gata de luptă, a rostit următoarea rugăciune: „Sub pavăza ta ocrotitoare, Apollo Pythicus, cu sufletul aprins de credinţa în Tine, pornit-am acum la nimicirea cetăţii Veii. Închinîndu-mă ţie, îţi dau prinos a zecea parte din aceste capturi. Şi tu, Regina Junona[50], care îţi ai aşezăminte şi sfinte altare la Veii, în genunchi rogu-te îndrumează paşii noştri spre biruinţă, spre acest oraş al nostru, care în curînd va fi şi al tău; aici îţi ridica-vom pentru tine un mîndru templu, vrednic de tine şi de mărirea ta!"

După rostirea acestei rugăciuni, Camillus atacă oraşul din toate părţile, pentru ca duşmanul să nu simtă că primejdia care-l paşte cel mai mult va veni prin tunelul săpat pe sub pămînt. Veienţii, care habar nu aveau că profeţii lor i-au trădat, nu ştiau nici ce proorocii făcuseră îndepărtatele oracole, nici că înşişi zeii lor erau chemaţi de romani ca să se înfrupte din prăzi şi că şi ceilalţi zei din cetatea lor, atraşi prin făgăduieli, îşi îndreaptă acum privirile spre templele duşmanilor şi noile lor locuinţe şi nici că aceasta va fi cea din urmă zi a vieţii lor. Mai puţin ca orice, veienţilor nu le trecea prin cap că în curînd romanii vor pătrunde prin tunelul subteran în cetăţuia lor, care se va umple de ostaşi, şi că li se vor

nărui cetăţuia de apărare pînă la temelie, de aceea toţi într-un suflet aleargă pe ziduri şi pe parapete, cu arma în mînă.

Veienţii se miră de cele ce văd că se întîmplă acum, mai ales că atîta vreme n-a fost nici cea mai mică mişcare din partea străjilor din posturile romane, care acum, parcă împinşi de furia turbării, s-au năpustit pe neaşteptate asupra zidurilor cetăţii lor. A rămas de atunci o legendă în legătură cu acest atac: în timp ce regele veienţilor aducea jertfele, şi cînd glasul preotului însărcinat cu tălmăcirea semnelor a rostit că biruinţa va fi de partea acelora care vor aduce jertfă măruntaiele animalului înjunghiat, ostaşii romani, care se aflau în tunel şi-i auziseră cuvintele, s-au năpustit din tunel deschizîndu-l, pentru a pune mîna pe acele măruntaie şi a le duce la dictator. Însă în întîmplări şi fapte atît de vechi eu mă mulţumesc să redau numai cele ce par numai aidoma adevărului. Nu merită truda şi osteneala nici să confirmi, dar nici să respingi asemenea legende, care sînt mai degrabă vrednice să le pui pe scena teatrului.

Tunelul de sub pămînt s-a umplut de ostaşii romani numai unul şi unul, care au ajuns pînă în templul Junonei din cetăţuia din Veii şi care au năvălit deodată în incinta cetăţuii. O parte din ei pornesc în iureş asupra duşmanului de pe ziduri, care era atent înspre afară, spre lucrările romane. O altă parte, sfarămă repede zăvoarele şi drugii de la porţile fortăreţei, iar alţii dau foc oraşului, în timp ce femeile şi sclavii veienţilor aruncau în romani cu bolovani şi ţigle de pe acoperişul caselor lor. Strigătele şi răcnetele de groază, amestecate cu ţipetele şi vaierul femeilor şi copiilor lor se auzeau pretutindeni. Într-o clipă, apărătorii au fost aruncaţi peste cap de pe ziduri.

După ce s-au deschis porţile, trupele de atacatori romani se năpustesc năvalnic în pîlcuri dese, alţii sar peste ziduri lipsite de apărători. Tot oraşul se umple de romani. Lupta se încinge în tot locul. După atîta măcel şi sînge vărsat, lupta începea să piardă din sălbăticie şi cruzime. Camillus dă să se vestească prin crainici următoarele: romanii să-i cruţe pe cei fără arme la ei. Acest ordin al lui Camillus a pus capăt băii de sînge. Cei fără arme au început să se predea. Şi atunci ostaşii, cu încuviinţarea dictatorului, au pornit după capturi.

Cînd Camillus şi-a văzut ostaşii cărînd prăzi cu mult mai mari şi lucruri cu mult mai de preţ decît se aşteptaseră, se spune că a ridicat mîinile spre cer şi a rostit următoarea rugăciune: „Dacă vreunul din zei sau dintre oameni găseşte cu cale că poporul roman a avut parte de un noroc prea mare, să cadă mai degrabă pe capul său izbeliştea sau pizma oamenilor, decît să îndure poporul roman vreun neajuns oricît de mic".

A rămas şi s-a răspîndit de atunci această poveste: Camillus, în urma acestei rugăciuni, după ce s-a întors la ai săi, a alunecat şi s-a prăbuşit la pămînt. Mai tîrziu, cînd s-a căutat să se tîlcuiască această întîmplare, s-a dovedit că acesta a fost un presimţămînt al lui Camillus care s-a adeverit în fapt, fiindcă el, într-adevăr, a fost condamnat, şi nu mult după osîndirea lui, la cîţiva ani, a urmat şi prăbuşirea Romei, lovită de o urgie mult mai cumplită: căderea cetăţii în mîinile galilor.

Ziua aceea s-a încheiat cu răpunerea tuturor vrăjmaşilor care mai rămăseseră pe ici pe colo şi cu jefuirea acestui oraş atît de bogat.

XXII A doua zi, dictatorul a poruncit ca prizonierii să fie vînduţi la licitaţie. Sumele rezultate au fost vărsate vistieriei statului; poporul însă a fost nemulţumit de această măsură. Nemulţumirile au sporit şi din altă pricină: convingerea poporului că, deşi cetăţenii s-au înfruptat din prăzile de război, aceasta s-a întîmplat nu datorită lui Camillus, cu toate că aceasta atîrna numai de voinţa comandamentului suprem al armatei; de aceea plebea învinuia pe Camillus că a lăsat senatul să hotărască în această privinţă, căutîndu-şi aiurea sprijinitori ai bunului plac şi abuzului în dauna intereselor poporului. Plebeii erau încredinţaţi că ceea ce dobîndiseră ei nu datorează nici senatului, ci familiei Licinia, în primul rînd fiului lui Licinius Calvus, care începuse în senat această discuţie, şi apoi, în al doilea rînd, tatălui tribunului militar, fiindcă el fusese autorul acestei propuneri atît de îmbucurătoare pentru popor.

Abia după ce toate bunurile şi averile locuitorilor au fost cărate din Veii, au început să transporte statuile zeilor şi ofrandele aduse lor, dar aceasta o făceau mai degrabă în semn de cinstire şi preţuire, şi nu cu gînd de jaf. Astfel s-a ales

din toate unităţile armatei o ceată de tineri aleşi unul şi unul, care primiseră însărcinarea să ducă pe braţele lor statuia Junonei Regina, şi după ce au intrat în scăldătoare ca să se cureţe, după pravila religioasă, îmbrăcaţi în haine albe strălucitoare, au intrat plini de cucernicie în altarul templului zeiţei şi, cuprinşi de fiorii credinţei sfinte, au luat pe braţele lor statuia, care, după datinele etrusce, nu se cădea să fie atinsă decît numai de preotul unei anumite speţe dintr-un neam. Apoi, cînd unul din tineri, fie insuflîndu-i-se har divin, fie dintr-o glumă tinerească, a întrebat statuia zeiţei: „Juno, vrei să vii la Roma?", ceilalţi părtaşi la această treabă au strigat cu toţii: Zeiţa a făcut semn că da. Acestei legende i s-a mai adăugat o alta: că aceşti romani au auzit chiar glasul zeiţei rostind cuvîntul „vreau".

Analiştii au amintit apoi că această statuie a fost ridicată din locul ei cu ajutorul unor pîrghii şi că în felul acesta a fost strămutată destul de uşor. Statuia Junonei a fost dusă fără să sufere cea mai mică stricăciune şi aşezată pe altarul ei veşnic din templul său de pe Aventin, unde o hărăzise făgăduinţa solemnă a dictatorului roman.

Astfel a apus de-a pururi cetatea Veii, oraş cu faimă mare prin bogăţiile sale fără număr, dar şi mai mare prin dezastrul său din urmă şi pieirea sa. Cetăţii Veii, împresurată zece veri şi zece ierni neîntrerupte, fiindcă pricinuise mai multe neajunsuri şi mai mult rău decît pătimise ea, ursita necruţătoare i-a hotărît căderea şi sfîrşitul. Veii, în cele din urmă, a fost cucerită prin lucrarea iscusită a minţii şi prin truda ostaşului roman, nu prin atac făţiş.

XXIII Cînd a ajuns la Roma vestea că cetatea Veii a fost cucerită, cu toate că semnele pieirii ei fuseseră demult prooroc ite, iar minunile fuseseră tîlcuite şi împlinite, cu toate că erau îndeobşte cunoscute şi răspunsurile profeţilor şi ale oracolului din Delphi, şi deşi romanii recurseseră la cel mai strălucit şi mai vrednic dintre toţi comandanţii romani, la M. Furius Camillus, care a făcut tot ce se poate face cu ajutorul minţii omeneşti, totuşi bucuria poporului roman a fost fără margini. Voioşia poporului a fost ca o necuprinsă revărsare a sufletului, mai ales că cetăţenii îşi pierduseră aproape orice nădejde de

biruință, pentru că de atîta amar de ani se războiseră romanii acolo cu noroadele etrusce, și pentru că poporul roman suferise atîtea înfrîngeri la Veii. Mai înainte ca senatul să dea poruncă, toate templele erau pline de mamele romane, care aduceau mulțumiri zeilor.

Senatul a hotărît ca vreme de patru zile încheiate să se facă ceremonii religioase, ca niciodată în trecut cu prilejul vreunui alt război. Sosirea dictatorului a însemnat un prilej de sărbătoare și mai mare. Tot poporul, și cei de sus, și pătura de jos, l-a întîmpinat în cale pe Camillus, cinste de care nu s-a bucurat vreun alt comandant roman înainte. Sărbătorirea triumfului lui Camillus a întrecut tot ce s-a cunoscut în trecut. Ținta privirilor tuturor cetățenilor romani era Camillus, care a intrat în Roma în carul său de triumf, tras de cai albi. Avea înfățișarea unei ființe ce părea că nu face parte din tagma muritorilor de rînd. Camillus părea, în caru-i de triumf, întraripat aidoma soarelui, asemenea lui Joie atotputernicul. Toți îl priveau simțind fiori în fața lui. Tocmai din această pricină triumful lui a ajuns de pomină, însă prin strălucirea lui mai degrabă, decît prin recunoștința oamenilor față de vrednicia și însușirile marelui erou.

Cu acest prilej Camillus a pus piatra de temelie Junonei Regina pe Aventin și a hărăzit și un templu zeiței mame Matuta. După aducerea la îndeplinire a tuturor rînduielilor omenești și dumnezeiești, Camillus a părăsit scaunul de dictator. Apoi a început să se îngrijească de îndeplinirea celor făgăduite lui Apollo. Deoarece Camillus și-a adus aminte că îi promisese lui Apollo ca prinos a zecea parte din pradă, pontificii au declarat că poporul trebuie să înțeleagă că el trebuie să-și respecte angajamentul și să-și îndeplinească acest legămînt sfînt. Se vedea bine însă că nu e o treabă ușoară să dai poruncă poporului să aducă înapoi și să-i pună la îndemînă o pradă capturată, pentru ca să se aleagă din ea a zecea parte, partea cuvenită pentru zidirea sanctuarului lui Apollo.

În sfîrșit, s-a ales mijlocul care li se părea preoților cel mai ușor de înfăptuit, și anume, ca fiecare cetățean care vrea să se dezlege pe sine și casa sa de sfintele îndatoriri și legăminte să aducă, după propriile socoteli ale capturilor sale,

Scanned with CamScanner

prețul zeciuielii, pe care să-l predea, pentru ca din acest prinos să se facă o statuie cu totul și cu totul de aur, care să fie potrivită măreției templului și numelui lui Apollo, și la înălțimea vredniciei și faimei poporului roman. Numai că ofrandele adunate cu surle și tobe, de la om la om, au îndepărtat simțămintele poporului de Camillus.

În vremea aceasta s-a înfățișat la Roma o solie din partea volscilor și a aequilor, în vederea încheierii păcii cu ei. S-a adus la înfăptuire pacea și cu aceste noroade, mai mult pentru că Roma, sleită de atîtea războaie, voia să-și refacă puterile și să se întărească, nu pentru că cei care cereau această pace meritau să se stea de vorbă cu ei.

XXIV După cucerirea cetății Veii, în anul[51] care a urmat s-au ales șase tribuni militari cu putere consulară. Aceștia au fost următorii: cei doi frați P. Cornelli, Cossus și Scipio, M. Valerius Maximus, pentru a doua oară, C. Fabius Ambustus, pentru a treia oară, L. Furius Medullinus, pentru a cincea oară, Q. Servilius, pentru a cincea oară. Celor doi frați Cornelli le-a căzut prin tragere la sorți războiul cu faliscii, iar lui Valerius și lui Servilius, războiul cu capenații. Numai că de astă dată romanii nu au mai încercat să le cucerească orașele prin atacuri ori împresurări, ci le-au pustiit ogoarele și le-au luat pradă toată agoniseala ogoarelor; nu le-au mai lăsat pe țarini nici bob de grîu, iar fructe în livezi, nici măcar de gust. Această năpastă i-a potolit de tot pe capenați. Cerînd pace, Roma le-a acordat-o. Mai rămînea războiul cu faliscii.

În vremea aceasta în Roma erau tot felul de frămîntări și tulburări. Pentru potolirea spiritelor îndîrjite, senatul hotărîse întemeierea unei colonii pe teritoriile volscilor, în care scop trebuiau să se înscrie trei mii de cetățeni romani. Comisia de trei membri, aleși în această privință, a hotărît să se împartă cîte trei jugăre[52] și șapte uncii de fiecare cap de locuitor. Această dărnicie însă n-a mișcat de loc poporul. Toți cetățenii erau de părere că sînt ademeniți cu astfel de momele pentru a-i abate de la nădejdea dobîndirii unor drepturi mai apropiate de ochii lor. Dar de ce se surghiunește poporul tocmai în țara volscilor, cînd au sub ochii lor un oraș atît de frumos ca Veii, și ogoarele

vecinţilor sînt mai roditoare şi mai întînse ca holdele romane? De aceea ei preţuiau oraşul Veii chiar mai presus de Roma, şi prin aşezarea lui, şi prin măreţia clădirilor publice şi particulare, şi prin frumuseţea împrejurimilor. Această propunere a ajuns să fie însă adusă la înfăptuire abia după cucerirea Romei de către galli, cînd s-au strămutat numeroşi colonişti romani la Veii. Unii din ei îşi dăduseră cu părerea că acest oraş trebuie hărăzit să fie locuit în întregime fie numai de patricieni, fie numai de plebei, spunînd că poporul roman poate să locuiască în două oraşe, de vreme ce acestea aparţin aceluiaşi stat.

XXV Împotriva acestei păreri s-au ridicat însă fruntaşii patricienilor, care au declarat sus şi tare „că mai degrabă vor muri cu toţii în faţa poporului roman, decît să îngăduie să se aducă la îndeplinire aceste propuneri. Dacă, acum, într-o singură cetate sînt atîtea zîzanii şi nemulţumiri, ce va să fie în două? Oare vrea cineva ca o cetate învinsă să ajungă să fie mai presus decît aceea care a biruit-o în luptă? Să îngăduie ei ca Veii, după cucerirea ei de romani, să dobîndească o soartă mai bună şi să se bucure de un noroc mai mare decît a avut Roma în vremuri de propăşire? La urma urmei, patricienii pot fi lăsaţi pe loc în patrie de concetăţenii lor, însă trebuie să se ştie, că nici o forţă din lume nu va fi în stare să-i urnească din loc pentru a-şi părăsi patria şi concetăţenii. N-au decît să-l urmeze pe T. Sicinius, numindu-l pe el întemeietorul noii cetăţi romane de la Veii (acesta era tribunul plebei care propusese legea cu pricina), şi n-au decît să-l părăsească şi pe zeul Romulus, vlăstar din zei, părintele şi ziditorul oraşului Roma".

S-au iscat în felul acesta din nou zîzanii, certuri urîte şi ciocniri între cele două tabere (fiindcă patricienii atrăseseră de partea lor şi pe unii dintre tribunii poporului); plebeii erau atît de îndîrjiţi, încît fruntaşii senatului n-au găsit un alt mijloc mai temeinic de a stăvili violenţa poporului, ori de cîte ori izbucneau strigătele unei noi încăierări, decît să se arunce în mijlocul mulţimii întărîtate, poftindu-i pe plebei să-i atace, să-i lovească şi să-i ucidă pe ei mai întîi. În adevăr, numai în felul acesta plebeii izbutesc să-şi înăbuşe pornirile sălbatice

de a nu-i gîtui pe patricieni, ferindu-i pe fruntaşi de a păşi vreun neajuns, din respect pentru vîrsta lor înaintată şi pentru cinstirea ce li se cuvenea în urma atîtor demnităţi îndeplinite.

La rîndul lui, şi Camillus avea pretutindeni aceeaşi ţinută; în toate adunările, el îi mustra pe cetăţeni în felul acesta:

„Nu e de mirare ce se întîmplă în Roma. În această cetate, parcă toţi cetăţenii sînt atinşi de turbare, pentru că deşi zeii sînt pe deplin îndreptăţiţi să ceară împlinirea făgăduinţei făcute, cetăţenii, în loc să-şi arate tot zelul ca să fie dezlegaţi de păcatul călcării legămîntului făcut, îşi fac de cap. El nu vrea să le mai pomenească nimic despre obolul datorat de ei zeilor, o danie aidoma unei milostenii fără însemnătate, care nu e decît o biată zeciuială. Cu toate că el nu poate nici să răspundă pentru întreg poporul, pentru angajamentul pe care şi l-a luat fiecare în parte, totuşi, conştiinţa lui nu-l lasă să treacă sub tăcere această atitudine atît de urîtă a poporului, şi să nu aducă vorba despre aducerea zeciuielii cuvenite de pe urma unor prăzi atît de mari, fără să mai pună la socoteală oraşul cucerit şi ogoarele intrate în stăpînirea republicii, căci la urma urmei şi ele sînt cuprinse în făgăduiala făcută zeilor".

Deoarece senatului îi venea greu să ia o hotărîre răspicată în vreo privinţă sau alta, a dat pe seama pontificilor dezlegarea problemei. Soborul pontificilor, la care a luat parte şi Camillus, a găsit de cuviinţă că zeciuiala făgăduită zeilor, din bunurile capturate de la veienţi şi care au intrat apoi în mîinile poporului roman, trebuie fără doar şi poate să fie hărăzită lui Apollo.

În felul acesta a venit vorba despre punerea pe răboj a tuturor socotelilor în legătură şi cu oraşul Veii, şi cu ogoarele. S-au scos sumele trebuincioase de bani din vistieria statului, iar tribunii militari au primit din partea senatului însărcinarea ca să cumpere aur. Fiindcă nu au ajuns banii, matroanele[53] romane s-au consfătuit între ele şi au hotărît, prin bună înţelegere, să le ofere tribunilor militari toate bijuteriile şi podoabele de aur, care au fost depuse în tezaurul statului. Această faptă a matroanelor romane a stîrnit cea mai mare bucurie în sufletul senatorilor, de aceea au hotărît să li se încuviinţeze, în semn de deosebită cinstire pentru dărnicia lor, dreptul de a fi purtate şi la sărbători, şi la ceremoniile religioase, şi la spectacole.

Scanned with CamScanner

jocurilor, în trăsuri[54] trase de cîte patru cai, iar în restul zilelor de sărbători şi de lucru, în factoane[55]. Fiecare donatoare îşi cîntărea şi preţuia în bani greutatea podoabelor sale de aur oferite, toate fiind de părere să se făurească de giuvaergii un potir mare de aur, ca să fie dat ca ofrandă lui Apollo, la templul său din Delphi.

Cum s-a încheiat povestea cu îndatoririle impuse de religie, tribunii plebei au întărîtat din nou poporul împotriva tuturor fruntaşilor patricienilor, şi în primul rînd împotriva lui Camillus. Ei spuneau că s-au ales praful şi pulberea de toate uriaşele capturi din Veii, deoarece singurii care s-au bucurat au fost doar statul şi zeii. „Cînd patricienii nu erau de faţă la adunări, tribunii plebei tunau şi fulgerau împotriva lor. Cînd veneau şi ei în adunări, îşi înăbuşeau pornirile, mai ales cînd nobilii se arătau gata să primească orice lovitură din partea plebeilor. Cînd au văzut că aristocraţia vrea să amîne rezolvarea chestiunii şi pe anul următor, poporul şi-a reales pe aceiaşi tribuni ai săi, care făcuseră propunerea. La rîndul lor, şi patricienii s-au străduit să-şi impună din nou oamenii lor, care să fie gata să se împotrivească, ca de obicei, tribunilor plebei. In felul acesta, o bună parte din vechii tribuni au fost din nou aleşi.

XXVI Patricienii s-au străduit din răsputeri ca să aleagă pe Marcus Furius Camillus în rîndul tribunilor militari. Ziceau că republica are nevoie de un asemenea comandant, în vederea pregătirii operaţiunilor militare pentru alte războaie. Adevărul era că patriciatul căuta un om care să ţină piept şi să zădărnicească toate proiectele de legi în legătură cu interesele poporului. O dată cu Camillus au fost aleşi[56] ca tribuni militari, cu putere consulară şi L. Furius Medullinus, a şasea oară, C. Aemilius, C. Valerius Publicola, Sp. Postumius şi P. Cornelius, a doua oară. La începutul acestui an, tribunii poporului n-au stîrnit nici un fel de tulburare pînă l-au văzut plecat pe Camillus în ţara faliscilor, fiindcă el fusese însărcinat cu ducerea acestui război. Amînînd dezlănţuirea furtunii, toate frămîntările au intrat în copaia lîncezelii. În schimb Camillus, de care

se temeau ei ca de potrivnicul cel mai puternic, s-a încununat de şi mai multă glorie, adăugînd şi alţi lauri templelor sale.

La început, faliscii şedeau la adăpost în spatele zidurilor cetăţii lor, crezînd că aceasta-i cea mai cuminte măsură. În urmă însă, cînd au aflat că romanii le pustiesc ogoarele şi le pîrjolesc satele, s-au văzut siliţi să iasă din bîrlog. De teamă totuşi, nu s-au depărtat prea mult. De aceea şi-au aşezat tabăra cam la 1000 de paşi depărtare de cetatea lor. Poziţiile taberei faliscilor le erau cît se poate de prielnice şi de sigure pentru ei, în schimb căile de pătrundere numai cu mare greutate puteau fi folosite de potrivnicii lor, fiindcă ţinutul era stîncos şi neprimitor, iar drumurile erau ici înguste, colo povîrnite.

Însă Camillus a pus mîna pe o călăuză dintr-un sat, care i-a dezvăluit tot secretul poziţiilor duşmane, şi mărşăluind cu forţele sale pînă noaptea tîrziu, cînd au răsărit zorii, faliscii s-au trezit cu romanii că îi dominau prin poziţiile lor mai înalte. Linia a treia a armatei săpa şanţurile şi parapetele, iar celelalte două linii şedeau gata de luptă. Faliscii au căutat însă să zădărnicească lucrările romane de apărare. Sînt însă bătuţi, daţi peste cap şi împrăştiaţi. Atît de tare a fost stîrnită groaza în rîndurile faliscilor, încît au luat-o la sănătoasa, depăşindu-şi în fuga lor desperată şi tabăra, deşi le era mai la îndemînă, şi s-au îndreptat către cetatea lor. Mulţi din ei au fost răpuşi, alţii răniţi, cînd se năpusteau să intre în buluc pe porţi. Tabăra faliscă a fost cucerită de romani.

Numai că din nou din ordinul lui Camillus toate capturile au fost aduse şi încredinţate quaestorului, spre marea nemulţumire a ostaşilor. Însă ei au înghiţit-o şi pe aceasta şi au tăcut mîlc, pentru că ştiau că nu e de glumă cu un comandant atît de aspru. E adevărat că se minunau ostaşii romani în faţa vitejiei lui Camillus, dar totodată îl şi urau. Apoi romanii au început să împresoare oraşul cu tot soiul de lucrări. Din cînd în cînd se mai dădeau şi slabe ciocniri, fără însemnătate, cînd pîlcuri de falisci se năpusteau prin surprindere asupra punctelor de sprijin romane. În felul acesta se pierdea vremea fără nici un rost, fără sorţi de izbîndă pentru vreo tabără, mai ales cei asediaţi dispuneau din belşug de provizii,

Scanned with CamScanner

pe care le căraseră din timp, în timp ce asediatorii o duceau ceva mai greu. Era limpede că truda şi osteneala ar fi fost de lungă durată, ca şi la Veii, dacă Furius Camillus nu ar fi fost la înălţimea grelei însărcinări încredinţate şi dacă norocul nu i-ar fi oferit comandantului roman un prilej nimerit să-şi dovedească marile sale însuşiri, bine cunoscute în războaiele sale, şi n-ar fi adus mai de timpuriu biruinţa.

XXVII La falisci era un obicei ca fiii lor să fie îndrumaţi de către acelaşi dascăl, care să-i însoţească pretutindeni; şi de astă dată o ceată de copii erau încredinţaţi grijii şi supravegherii unui singur învăţător, aşa cum se obişnuieşte şi azi în Grecia. Îndeobşte copiii fruntaşilor cetăţii erau daţi pe mîna acelui îndrumător care se bucura de cea mai mare faimă în ce priveşte cultura sa, cum era şi firesc. Fiindcă învăţătorul se deprinsese să-şi conducă ciracii dincolo de zidurile oraşului, ca să se hîrjonească şi să facă cu ei şi exerciţii de gimnastică în aer liber în faţa oraşului, şi acum şi-a continuat fără întrerupere obiceiul lui, fără să ţină seama de război, parcurgînd cîteodată distanţe mai scurte, alteori mai lungi, departe de porţile oraşului.

Într-o zi dascălul, împreună cu copiii, a străbătut o cale mai mare ca de obicei, întreţinînd cu ei diferite glume şi jocuri şi, înaintînd prea mult, a trecut de străjile taberei lor şi a nimerit tocmai în tabăra romană. Acolo şi-a condus ceata de copii către cortul comandantului suprem al armatei romane. În faţa cortului urzi o mîrşavă uneltire, adăugînd la o faptă mîrşavă vorbe şi mai ticăloase. Spuse lui Camillus: „El va preda puterii romane cetatea faliscilor, fiindcă în mîna sa se găsesc copiii ai căror părinţi sînt capii tuturor răutăţilor“. Cînd Camillus auzi astfel de vorbe, i-a spus: „Nemernicule, o asemenea ticăloşie nu-ţi e încuviinţată nici de poporul, nici de comandantul în faţa căruia te înfăţişezi cu un asemenea netrebnic pescheş, dat fiindcă noi, romanii, nu sîntem de teapa ta. Deocamdată, între noi şi falisci nu este nici un tratat de alianţă, aşa cum s-ar fi cuvenit. Însă în însăşi firea noastră omenească a încolţit şi va încolţi de-a pururi rîvna de apropiere şi de înţelegere dintre semeni.

Dar așa cum există legile păcii, există și drepturile și legile războiului: noi, romanii, așa fel ne-am deprins viața, încît respectăm numai ceea ce este drept și numai ceea ce înseamnă linia cinstei și a vitejiei; apoi noi romanii stăm numai cu fața la dușman. Noi n-am ridicat brațul nostru înarmat împotriva nevîrstnicilor, pe care orice vrăjmaș îi cruță, chiar și atunci cu prilejul cuceririi orașelor. Noi am luat armele împotriva oamenilor înarmați, care, fără să fi fost provocați de noi și fără să fi suferit vreo jignire din partea noastră, au atacat tabăra romană de la Veii. Biruința ta este pe cît de ieftină, pe atît de mîrșavă și cîștigată printr-o nouă mișelie, după măsura nemerniciei tale. Numai că eu vreau să-i înving pe falisci prin mijloace vrednice de numele de roman, prin vitejie, prin arme și lucrări de împresurare, așa cum i-am mai biruit în atîtea rînduri pe veienți."

Ticălosul a fost apoi dezbrăcat, și în felul acesta, cu mîinile legate la spate, Camillus l-a încredințat copiilor să-l ducă la falisci. Le-a dat și niște vergi în mînă, ca să-l mîne pe trădător din spate pînă-n oraș, lovindu-l mereu. În fața acestei priveliști s-a adunat tot poporul falisc, care a alergat într-un suflet ca să vadă ce s-a întîmplat. Atunci căpeteniile orașului au convocat senatul, pentru a hotărî asupra situației noi ivite. Cu acest prilej s-a petrecut o prefacere atît de grozavă în sufletul locuitorilor, încît și aceia care, aprinși de ură și mînie, ar fi preferat un sfîrșit aproape ca al veienților, decît o pace ca a capenaților, au fost de părere ca Falerii să ceară pace Romei. În forul și în senatul lor, toți cetățenii ridică acum în slăvi respectul credinței și simțămîntul dreptății dovedit de comandantul roman. Poporul, într-un glas, e de părere să se trimită soli la Camillus, în tabără.

Împuterniciții faliscilor pleacă apoi la Roma cu încredințarea lui Camillus, ca să aducă la cunoștința senatului că cetatea Falerii s-a predat romanilor. Analiștii arată că solii faliscilor, odată introduși în senat, s-au adresat senatului roman cu următoarele cuvinte:

„Cinstiți senatori! Voi și comandantul vostru ați cîștigat asupra noastră o biruință pe care nici un zeu și nici un muritor n-o poate pizmui, și de aceea și noi ne supunem voin-

Scanned with CamScanner

Sîntem încredinţaţi că pentru un biruitor nimic nu poate fi mai înălţător decît convingerea că noi vom duce o viaţă mai bună ascultînd de puterea voastră, decît de legile noastre. Sfîrşitul acestui război a oferit neamului omenesc două pilde, care vor rămîne de pomină de-a lungul veacurilor: voi, romanii, aţi voit să vă arătaţi cu prilejul acestui război mai degrabă puterea credinţei voastre decît biruinţa de faţă. Noi am fost uimiţi de înalta voastră ţinută şi de aceea v-am prilejuit biruinţa asupra noastră. De azi înainte sîntem supuşii voştri. Trimiteţi-vă oamenii voştri, în faţa cărora se vor deschide porţile oraşului nostru, ca să ne ia în primire armele, ostaticii şi cetatea noastră. Nici voi nu vă veţi căi de credinţa pe care vă vom dovedi-o de aci înainte, nici noi nu vom regreta puterea voastră".

Lui Camillus i s-au adus mulţumiri şi din partea duşmanilor, şi din partea concetăţenilor săi. Poporul faliscilor a fost obligat să plătească romanilor ca tribut o sumă de bani deopotrivă cu valoarea soldelor armatei romane pe timp de un an, pentru ca în felul acesta poporul roman să fie scutit de impozitul pentru război. După încheierea păcii, armata romană s-a reîntors la vatră.

XXVIII Camillus s-a întors la Roma încărcat de astă dată de o slavă mult mai mare ca după primul triumf, cînd el fusese purtat prin mijlocul oraşului în carul lui tras de patru telegari albi, fiindcă de astă dată vrăşmaşul a fost înfrînt, plecîndu-şi capul în faţa Romei, datorită spiritului de dreptate, omeniei şi bunei-credinţe dovedite de romani prin Camillus. De aceea senatul, în semn de preţuire deosebită, n-a stat mult la gînduri de a-i duce la îndeplinire făgăduinţa solemnă făcută lui Apollo. Au fost însărcinaţi cu această misiune: L. Valerius, L. Sergius şi A. Manlius, care au plecat la Delphi cu potirul de aur, ofranda zeului, pe un vas de război. Împuterniciţii romani au fost însă atacaţi de piraţi, nu departe de strîmtoarea siciliană[57] şi duşi la Liparae[58]. În cetatea aceasta era obiceiul ca tot ceea ce părăduiau piraţii să pună la îndemîna locuitorilor, pentru ca să se înfrupte toţi deopotrivă. Din întîmplare, în anul acesta era la

cîrma cetății Liparae un oarecare Timasitheus, care prin fire se asemuia mai mult cu romanii decît cu ai săi. Acesta, cînd a aflat de ce neam sînt solii, cum se cheamă fiecare, ce e cu ofranda, cărui zeu i se trimite și pentru care nobilă pricină, mișcat de cele auzite, a izbutit să insufle același respect cuvenit și norodului său, care întotdeauna e aidoma cîrmuitorului său. Timasitheus le-a oferit solilor romani găzduire oficială, apoi i-a însoțit cu escortă de vase de-ale lor pînă la Delphi, și tot el i-a adus teferi și nevătămați pînă la Roma. Senatul a dat un decret prin care i s-a acordat lui Timasitheus dreptul de ospeție, dîndu-i-se și o sumă de daruri în numele statului.

În cursul aceluiași an, războiul cu aequii a avut sorți schimbători pentru ambele tabere. Pînă la urmă nu s-a putut conchide nici la Roma, nici în țara aequilor cine a biruit, și cine a fost înfrînt. Comandanții romani ai acelui an[59] au fost tribunii militari C. Aemilius și Sp. Postumius. La început, cei doi au comandat împreună. După ce vrăjmașul a fost bătut în luptă, cei doi șefi s-au învoit ca Aemilius să rămînă în așteptare în cetatea Verrugo, iar Postumius să purceadă la pustiirea teritoriului aequilor. Cu oastea lui, Aemilius care se culcase pe laurii succesului și pornise în marș în formații dezlînate, a fost atacat pe neașteptate de aequi.

Panica stîrnită în rîndurile romanilor a fost atît de mare, încît au fugit pînă au ajuns pe niște măguri din apropiere; spaima s-a răspîndit pînă la armata lui Postumius, care se afla în garnizoana din cetatea Verrugo. Numai că Postumius nu s-a pierdut cu firea, fiindcă ai săi erau în siguranță la adăpostul zidurilor, de aceea, după ce și-a adunat ostașii pentru a le vorbi, i-a mustrat pentru spaima ce i-a cuprins și pentru fuga din fața dușmanilor; le-a spus că romanii au ajuns să fie bătuți de cel mai netrebnic și mai fricos dintre toți vrăjmașii. Atunci ostașii săi au strigat într-un glas că pe bună dreptate merită mustrările lui biciuitoare, și-i mărturisesc deschis purtarea lor rușinoasă, declarînd că se vor îndrepta și nu vor lăsa pe dușman să se bucure multă vreme. De aceea au cerut să fie porniți fără întîrziere asupra potrivnicului (tabăra aequilor era așezată într-o cîmpie, sub ochii lor), stă-

ruind, că dacă nu vor izbuti să-i înfrîngă pe aequi înainte de lăsatul amurgului, nu vor pregeta să primească orice pedeapsă.

Postumius le-a adus laude pentru o asemenea hotărîre. Le ordonă apoi să se pună la punct cu hrana și odihna și să fie gata de atac pe la straja a patra din noapte. Deoarece dușmanul voia să le stăvilească romanilor drumul către Verrugo, pentru ca în timpul nopții să-i taie retragerea armatei lui Aemilius de pe măgurile ocupate, către această cetate, a nimerit peste Postumius. Lupta s-a dezlănțuit înainte de răsăritul soarelui (fusese de altfel și noapte cu lună, de aceea lupta s-a desfășurat ca și în timpul zilei). Totuși ecoul strigătelor a ajuns pînă la Verrugo, unde romanii au crezut că tabăra lui Postumius a fost luată cu asalt și cucerită de aequi. Ostașii lui Aemilius au fost atît de tare înspăimîntați de atacul aequilor, încît nimic nu i-a mai putut stăvili de a nu fugi de pe pozîții, cu toate stăruitoarele rugăminți ale comandanților lor. Acești romani au ajuns pe furiș pînă la Tusculum. La Roma însă s-au răspîndit zvonuri că armata lui Postumius, cu comandant cu tot, a fost măcelărită în întregime de vrăjmaș. Cînd s-au revărsat zorii și s-a făcut bine lumină, romanii n-au mai avut nici un motiv să se teamă de vreo cursă întinsă de aequi.

Postumius, după ce și-a inspectat călare unitățile sale gata de atac, amintindu-le încă o dată de angajamentul luat, le-a insuflat ostașilor atîta avînt și îndîrjire, încît aequii n-au mai fost în stare să reziste în fața vijeliosului iureș roman. Dușmanul a fost pus pe fugă. A fost o adevărată baie de sînge în rîndurile aequilor fugari, care au fost nimiciți fără milă de romani, așa cum se întîmplă de multe ori ca mînia să facă mai mult ca vitejia. Locuitorii din Tusculum, care groaznic înspăimîntați în urma primirii știrii atît de triste cu pieirea armatei lui Postumius, au văzut că de-a surda le-a fost frica atunci cînd au primit o scrisoare înconjurată cu frunze de laur[60], scrisă chiar de mîna lui Postumius: „Poporul roman a cîștigat biruința. Armata aequilor a fost nimicită".

XXIX Tribunii poporului nu au încetat o clipă cu acţiunile lor de apărare a intereselor poporului, şi poporul a continuat să le dea aceeaşi încredere tribunilor săi, care propuneau legea împroprietăririi cu pămînt, dar — la rîndul lor — şi patricienii se străduiau din răsputeri să-şi impună la alegeri pe slugoii lor, care să se împotrivească legii cu pricina. Dar de astă dată poporul şi-a făcut datoria la alegeri, alegîndu-şi numai oameni devotaţi cauzei sale. Atunci patricienii s-au răzbunat pe popor pentru lovitura primită, obligînd senatul să dea un decret potrivit căruia fură aleşi consuli tocmai aceia care erau cei mai urîţi de popor.

După un interval de timp de unsprezece ani au intrat în dregătorie consulii[61] L. Lucreţius Flavius şi Servius Sulpicius Camerinus.

La începutul acestui an, tribunii poporului îşi susţineau cu îndîrjire legea lor, căutînd ca să fie votată în adunarea poporului, de astă dată nemaiîntîmpinînd nici o împotrivire din partea vreunuia din colegii lor; din această pricină şi consulii se arătau tot mai înverşunaţi, vrînd să zădărnicească votarea. În timp ce toţi cetăţenii erau frămîntaţi numai de această grijă, aequii atacă şi cuceresc colonia romană Vitelia[62], care se găsea pe teritoriul lor. Cea mai mare parte a coloniştilor au izbutit să scape teferi din această cetate, care căzuse în mîinile vrăşmaşilor prin trădare, fugind în timpul nopţii prin cealaltă parte a oraşului. Consulul L. Lucreţius a primit sarcina desfăşurării acestor operaţiuni militare. În bătălia ce s-a dat, acesta i-a înfrînt pe aequi.

Întors biruitor la Roma, aici a dezlănţuit o bătălie şi mai mare. Tocmai fusese fixat termenul de judecată a tribunilor poporului din anul trecut, Aulus Virginius şi Quintus Pomponius[63]. Senatul fusese în întregime de părere că cei doi foşti tribuni trebuiesc apăraţi cu orice preţ. Învinuirea care li se aducea nu era pentru vreo greşeală sau gravă încălcare în vremea dregătoriei lor, ci pentru că cei doi fuseseră cumpăraţi de patricieni, ca să fie pe placul acestora, şi se opuseseră legii tribunilor poporului. Mînia cetăţenilor a fost mai tare decît toată vaza şi influenţa nobililor. Şi ca să fie un caz pilduitor, cei doi acuzaţi, cu toate că erau nevino-

cași, au fost condamnați la plata unei amenzi de zece mii de ași ficcare. Patricienii au îndurat greu această lovitură. Camillus acuza fățiș poporul că a săvîrșit o fărădelege, spunînd că acesta, zădărît împotriva oamenilor săi proprii, nu-și dă seama că, prin sentința sa nedreaptă nimicește însuși dreptul de veto al tribunilor. Anulîndu-și dreptul lor de opoziție, tribunii au răsturnat și nimicit propria lor putere. Se înșeală tribunii poporului dacă speră că mai pot să-și facă de cap și că patricienii vor răbda prea mult dezlănțuirea furiei acestor dregători.

Deși puterea tribuniciană nu mai poate fi stăvilită cu ajutorul opoziției unui număr de tribuni răsăriți chiar din sînul lor, totuși aceasta nu înseamnă că „patricienii nu vor găsi alte căi și alte arme ca să-i vină de hac". Apoi îi mustră pe consuli, fiindcă au primit în tăcere să fie atît de crunt loviți acești doi tribuni ai poporului și totodată înlăturați din funcțiile lor de încredere, tocmai fiindcă luptaseră pentru interesele senatului. Discutînd toate aceste chestiuni deschis, Camillus își atrăgea din zi în zi mai tare ura poporului asupra sa.

XXX Camillus o clipă n-a încetat să atîțe senatul împotriva acestei legi, spunîndu-i:

„Cînd va sosi ziua votării acestei legi, senatorii să coboare în for, la adunarea poporului, avînd săpată în minte numai această convingere că trebuie să lupte pentru altarele, pentru templele zeilor, pentru vetrele și pămîntul pe care s-au născut. În ce privește însă persoana sa, dacă îi va fi îngăduit să-și amintească de slava de care s-a bucurat pînă acum în această luptă pentru salvarea patriei, va fi o cinste pentru el să vadă orașul Veii, cucerit de el, populîndu-se mereu; el se simte mîndru că are în fața ochilor săi această cetate, ca pe un monument ce a vestit lumii întregi faima sa; că și acum i se pare că i se perindă prin față acest oraș, al cărui tablou a precedat carul său de triumf, și-i vede pe toți pășind pe urmele laudelor sale; dar crede că e păcat ca un oraș prădat și părăsit de zeii nemuritori să fie locuit de cetățeni romani și ca poporul roman să se strămute pe un pămînt cu-

cerit şi să-şi schimbe patria sa învingătoare în locul celei învinse".

Atunci patricienii, întăriţi de aceste vorbe rostite de fruntaşul lor, toţi, bătrîni şi tineri au intrat în for, în convoi de marş. Acolo, împrăştiindu-se prin toate triburile, fiecare se agăţa ca scaiul de fiecare cetăţean, care făcea parte din acelaşi trib, şi începea să-l roage cu lacrimi în ochi să nu-şi părăsească patria, pentru dăinuirea căreia au luptat şi ei, şi moşii, şi strămoşii lor cu atîta vitejie şi după atîtea izbînzi. Şi, arătîndu-le cetăţenilor Capitoliul, templul Vestei şi celelalte sanctuare ale zeilor din jur, le grăiau: „Să nu strămute în oraşul duşmanilor poporul roman, ca pe surghiuniţi sau ca pe străinii de neam; să nu-şi părăsească pămîntul patrici şi zeii casnici. Poporul roman va crea o asemenea stare de lucruri, încît patricienii mai de grabă se vor căi că au cucerit cetatea Veii, şi Roma tot n-o vor părăsi. Pentru că patricienii nu au întrebuinţat forţa, ci au folosit numai rugăminţi, în care pomeneau mereu numele zeilor, cei mai mulţi cetăţeni au fost cuprinşi de o teamă religioasă, astfel încît, atunci cînd s-a pus la vot proiectul de lege cu pricina, această lege a fost respinsă numai cu o majoritate de un trib. Patricienii au fost atît de bucuroşi de această victorie, încît a doua zi, la propunerea consulilor, s-a dat un decret senatorial prin care se împărţeau poporului pămînturile veienţilor, primind fiecare cetăţean cîte un lot de şapte pogoane. De binefacerile acestei legi[64] aveau să se bucure nu numai fiecare cap de familie, ci şi toţi cei născuţi liberi din fiecare familie. În felul acesta se mijeau zorile frumoase tuturor tinerilor care voiau să-şi întemeieze o vatră şi un cămin, şi să devină cap de familie.

XXXI În felul acesta, poporul a fost potolit. N-a mai fost pricină de vrajbă pentru a se împiedica alegerile de consuli. Noii consuli[65] aleşi au fost: Gn. Valerius Potitus şi M. Manlius, acesta primind mai tîrziu porecla de Capitolinus. Prin strădania acestora s-au înjghebat şi desfăşurat spectacolele marilor jocuri, pe care le făgăduise dictatorul M. Furius Camillus. Tot în acelaşi an se inaugurează şi templul Junonei

Scanned with CamScanner

Regina, promis tot de dictator, în același război. Analiștii menționează că femeile au fost acelea care au depus cel mai mare zel pentru inaugurarea cît mai sărbătorească și mai strălucitor cu putință a acestui templu.

Războiul purtat cu aequii la Algidus nu prea a fost de pomină, fiindcă dușmanul a luat-o la sănătoasa, înainte ca romanii să dezlănțuie atacul. Consulul Valerius s-a luat după fugari, urmărindu-i cu înverșunare pînă i-a nimicit, încît senatul i-a decretat sărbătorirea marelui[66] său triumf, în timp ce lui Manlius i s-a acordat micul triumf[67], încuviințîndu-i să intre în Roma prin ovații.

În același an a izbucnit un nou război și cu volsinii[68], însă din pricina foametei și ciumei ce bîntuiau prin satele ținuturilor romane (de bună seamă, aceste molime se datorau secetei și arșiței prea mari), armata romană n-a putut fi condusă într-acolo. În schimb volsinii, la care s-a alăturat și populația salpinaților[69], plini de trufie, s-au încumetat să pustiască holdele romane. Atunci Roma a declarat război celor două seminții. În vremea aceasta s-a stins din viață cenzorul C. Iulius: l-a înlocuit în funcție M. Cornelius. Această numire a fost privită însă ca un păcat, fiindcă tocmai în perioada acestor cinci ani s-a întîmplat ca Roma să fie cucerită de gali. De atunci, un cenzor care a murit în timpul dregătoriei sale n-a mai fost niciodată înlocuit cu un altul, pînă la expirarea mandatului. Consulii, fiindcă și ei fuseseră atinși de molimă, au găsit însă de cuviință să încredințeze cîrma supremă a țării în mîna altor autorități, recurgîndu-se la interregi.

De aceea, după ce consulii, potrivit unui decret al senatului, au demisionat din dregătorie, s-a numit un interrege în persoana lui M. Furius Camillus. Acesta, la rîndul lui, l-a numit pe P. Cornelius Scipio, iar Scipio, pe Lucius Valerius Potitus, ca interrege. Acesta din urmă a prezidat alegerile, în care au fost aleși 6 tribuni militari cu putere consulară; scopul urmărit a fost să fie un număr cît mai mare de dregători la cîrma țării, în caz că vreunul din ei ar fi lovit de ciumă.

Scanned with CamScanner

XXXII La 1 iulie au intrat în funcţie noii tribuni militari[70]: L. Lucretius, S. Sulpicius, M. Aemilius, L. Furius Medullinus, a şaptea oară, Agrippa Furius şi C. Aemilius, a doua oară. Tribunii militari L. Lucretius şi C. Aemilius au primit însărcinarea să ducă războiul cu volsinii, iar Agrippa Furius şi Servius Sulpicius pe cel cu salpinaţii.

Primele operaţiuni au fost desfăşurate de romani împotriva volsinilor. Avînd duşmanul la îndemînă mari forţe, războiul a fost de uriaşe proporţii, totuşi romanii n-au fost nici un moment în grea cumpănă. Chiar din prima ciocnire, duşmanul a fost împrăştiat şi pus pe fugă. Cam opt mii de războinici, cărora li se tăiase de către cavaleria romană orice putinţă de a scăpa cu viaţă, s-au predat.

Faima acestui război a făcut ca salpinaţii să nu se mai încumete să dea piept cu romanii, ci au rămas la adăpostul zidurilor cetăţilor lor. Romanii, fără să întîmpine nici un fel de rezistenţă, au pustiit şi teritoriul salpinaţilor, şi al volsinilor, întorcîndu-se cu prăzi. În cele din urmă volsinii, sleiţi de acest război, s-au învoit să încheie pace cu romanii, care le-au impus condiţiile următoare: restituirea bunurilor răpite cetăţenilor romani şi plata soldelor armatei romane pentru acel an. Apoi s-a încheiat un armistiţiu între cele două popoare, pe timp de douăzeci de ani.

În acelaşi an, un om din popor, M. Caedicius, a anunţat pe tribunii militari că el a auzit un glas omenesc strigînd răspicat, în tăcerea nopţii, pe Calea Nouă[71], mai sus de templul Vestei, unde e acum un mic sanctuar, care i-a poruncit să vestească pe mai marii cetăţii că vin gallii. Dar cum se întîmplă de cele mai multe ori în asemenea cazuri, vorbele lui Caedicius n-au fost luate în seamă, fiindcă el era de neam de jos şi fiindcă poporul gallilor era hăt, departe, şi din această pricină era atît de puţin cunoscut. Nici semnele prevestitoare ale zeilor nu au fost luate în seamă, fiindcă ursita hotărîse să cadă pe capul Romei această urgie.

În acelaşi timp romanii au mai săvîrşit şi greşeala să izgonească dintre zidurile Romei singura nădejde pe care se puteau bizui, pe M. Furius Camillus. Tribunul poporului L. Appuleius îi fixase ziua de judecată[72] fostului dictator, ca să dea socoteală

pentru capturile din cetatea Veii, tocmai cînd fusese izbit de o nenorocire în familie; şi-a pierdut feciorul în floarea vîrstei. În ziua procesului, clienţii şi tovarăşii săi din trib[73] (o mare parte făcea parte chiar din rîndurile poporului), cînd au fost întrebaţi de el ce măsură vor lua faţă de nenorocirea lui, toţi au răspuns că se îndatorează să strîngă toată suma trebuincioasă pe care va fi osîndit s-o plătească, dar că nu-l pot scuti de pedeapsă, şi atunci Camillus a plecat în surghiun. Ieşind din Roma, s-a rugat zeilor nemuritori „să-şi arate puterea lor ca în cel mai scurt timp întreaga cetate nerecunoscătoare să se căiască şi să-i dorească reîntoarcerea în patrie, deoarece lui i s-a făcut o mare nedreptate, nefiind cu nimic vinovat!" Camillus a fost condamnat în lipsă la plata unei amenzi de 15000 libre de aramă.

XXXIII După surghiunirea peste fruntarii a aceluia care, dacă ar fi rămas (în măsura în care se poate vorbi de soarta sigură a omului), Roma n-ar fi putut fi cucerită de galli, dar fiindcă se apropia ceasul pierzaniei Romei hărăzită de voinţa ursitei, vin la Roma soli din partea clusinilor[74], ca să ceară ajutor împotriva gallilor[75]. Se spune că neamurile gallice, ademenite de belşugul roadelor şi mai ales de plăcerile vinului ce le îmbătau simţurile, plăceri nemaiîntîlnite pînă atunci de galli, au trecut Alpii şi au pus stăpînire pe cîmpiile lucrate mai înainte de etrusci. Şi se mai spune că Aruns Clusinus a fost acela care a adus în Gallia vinul, cu care a ademenit populaţiile gallice, din ură împotriva lui Lucumo, al cărui tutore fusese Aruns, dar Lucumo, un tînăr falnic şi înzestrat cu o putere nemaipomenită, îi zăpăcise minţile soţiei lui Aruns şi i-a răpit-o. De aceea, Aruns a recurs la ajutor străin, fiindcă singur nu se simţea în stare să-l răpună. Gallii au trecut Alpii călăuziţi de Aruns. Tot din îndemnul lui Aruns, gallii au atacat şi împresurat cetatea Clusium. Eu nu m-aş da înapoi să cred toate aceste legende, cum că gallii au fost aduşi de Aruns la Clusium sau de vreun alt cetăţean din Clusium, însă e un adevăr de netăgăduit că, gallii care au asediat Clusium, n-au fost cea dintîi populaţie celtică ce a trecut Alpii.

Într-adevăr, gallii au trecut în Italia cu două sute de ani mai înainte de împresurarea cetății Clusium și de cucerirea Romei. În al doilea rînd, armatele gallilor au purtat de nenumărate ori război cu populațiile care locuiesc între Alpi și Apenini, cu multă vreme înainte de conflictul cu etruscii, care, deci, n-a fost prima ciocnire a gallilor cu un popor de dincoace de Alpi. De bună seamă, etruscii și-au întins mult stăpînirea peste țări și mări, înainte de a apărea puterea romană. Dovezile puterii etruscilor sînt numele mărilor de Sus și de Jos, care înconjură Italia aproape ca pe o insulă, fiindcă Marea de Jos poartă numele de Marea Etruscă, după numele întregului popor etrusc, dat de populațiile Italiei de pe acea vreme, iar Marea de Sus s-a chemat Marea Adriatică de la o colonie înființată de etrusci, cu numele de Hadria[76].

În schimb grecii numesc cele două mări: Marea Tyrheniană și Marea Adriatică. Grecii care s-au îndreptat și care au venit cu vasele lor pe ambele mări au fost aceia care au pus stăpînire pe pămînturile Italiei sudice, unde au înființat 12 orașe. Tot grecii au fost aceia care au trimis colonișți, mai întîi dincoace de Apenini, către Marea de Jos sau Tyrheniană, și apoi și dincolo de Apenini, care au pus temeliile noilor colonii grecești. Acești colonișți greci au stăpînit toate ținuturile de dincolo de fluviul Pad, pînă la Alpi, cu excepția colțului de teritoriu locuit de veneți, și care merge de-a lungul golfului Mării Adriatice. Nu e îndoială asupra obîrșiei populațiilor alpine, îndeosebi a celor de pe povîrnișurile Alpilor Retici[77], ale căror regiuni sălbatice le-au împrumutat locuitorilor asprimea firii lor, încît n-a mai rămas nici o urmă din vechea lor obîrșie, în afară de limbă, și aceea destul de stricată.

XXXIV În privința trecerii Alpilor de către galli, avem la îndemînă următoarele informații: pe cînd cîrmuia la Roma regele Tarquinius cel Bătrîn, între celții care stăpîneau o treime din Gallia se impuseseră biturigii. Dintre ei provenea regele ce domnea peste toți celții. Regele Ambicatus, așa se numea el, împreună cu poporul său au cîștigat mare faimă și prin vitejia, și prin propășirea lor, încît, datorită cîrmuirii sale, Gallia s-a ridicat la o putere atît de mare, atît prin rodnicia ogoarelor,

cît şi prin numărul mare al locuitorilor, încît era limpede că el nu va fi în stare să conducă singur un popor atît de mare de oameni.

Cînd Ambicatus a ajuns la o vîrstă înaintată, şi-a făurit un plan de a se scăpa de atîta suflare omenească, care era o povară pentru sceptrul său. A adus la cunoştinţa poporului că va trimite pe Bellovesus şi pe Sigovesus, fiii surorii sale, doi tineri de ispravă, pentru a întemeia sălaşuri pe acele meleaguri pe care i le-au arătat zeii prin semnele arătate de zborul păsărilor. Le-a recomandat apoi celor doi tineri să-şi ia cu ei un număr cît mai mare de oameni, pentru ca să nu-i poată împiedica nici un neam în cale şi pentru ca să se aşeze unde vor. Cînd s-a tras la sorţi, lui Sigovesus i-au căzut pădurile Hercynice[78], iar lui Bellovesus, zeii i-au hărăzit un alt drum mult mai plăcut, care ducea către Italia.

Bellovesus şi-a strîns oamenii din rîndurile populaţiei care avea prea multă suflare, şi anume pe biturigi[79], arverni[80], senoni[81], aedui[82], ambarri[83], carnuţi[84] şi aulerci[85]. El a pornit în fruntea unor numeroase trupe de cavalerie şi pedestrime, ajungînd pînă la ţinutul tricastinilor[86]. În faţa lor se înălţau, ca un zid, Alpii. Nu mă mir că şi gallilor li s-a părut că Alpii sînt de netrecut, fiindcă nu fuseseră străbătuţi, pînă atunci, de nici un muritor de rînd, în afară de Hercule, dacă se poate crede o asemenea legendă. Cînd gallii au ajuns în faţa acestei uriaşe stavile, rotindu-şi privirile de jur împrejur, ca să-şi dea seama pe ce culmi (care se păreau că se împreună cu cerul) ar putea merge ca să poată ajunge pe alte meleaguri ale pămîntului, li s-a părut că e un semn al cerului care îi opreşte să meargă mai departe, cînd au auzit că nişte venetici, care-şi căutaseră şi ei un sălaş pe lume, au fost împresuraţi de poporul Salyilor[87]. Aceştia erau massiliii[88] care veniseră cu flota lor, pe mare tocmai din Phocida.

Gallii, crezînd că soarta le-a scos în calea lor pe massilii, le-au oferit sprijinul lor, astfel încît aceştia au putut să-şi întărească locul pe care-l ocupaseră la debarcarea lor de pe vase, şi care ţinut era acoperit de păduri întinse. Gallii au străbătut de acolo prin ţara taurinilor[89], pe povîrnişurile munţilor lipsite de poteci şi hăţişuri, şi au trecut apoi şi Alpii.

Scanned with CamScanner

Coborînd în Italia, s-au ciocnit cu etruscii, pe care i-au bătut nu departe de rîul Ticinus[90]. Aici au aflat că regiunea unde se aşezaseră ei se chiamă ţara insubrilor[91], după numele unui trib al aceduilor. Aici au întemeiat oraşul pe care l-au denumit Mediolanum[92], ca să rămînă un semn despre obîrşia lor.

XXXIV După aceştia, alte cete de galli cenomani, sub conducerea lui Elitovius, luîndu-se pe urmele înaintaşilor lor, s-au strecurat prin aceeaşi trecătoare, sprijiniţi şi de Bellovesus, au trecut Alpii şi s-au aşezat în acea regiune unde sînt acum oraşele Brixia[93] şi Verona[94] (aceste meleaguri le stăpîniseră înaintea lor libuii). În urma cenomanilor au venit gallii salluvii, care şi-au întemeiat sălaşurile alături de vechiul popor al ligurilor, laevii[95], care locuiau în jurul rîului Ticinus. Boiii[96] şi lingonii[97], alte neamuri gallice, după ce au străbătut munţii Alpii Penini, dar găsind ocupat întregul ţinut dintre Pad şi Alpi, au trecut fluviul Pad pe plute, izbutind să alunge din sălaşurile lor nu numai pe etrusci, ci şi pe umbrii. Acolo ei s-au mulţumit cu regiunile de dincoace de Apenini.

Ultimele ramuri gallice coborîte în Italia, gallii senoni, au locuit ţinutul dintre rîurile Utens[98] şi Aesis[99]. După cîte am aflat eu, aceasta a fost populaţia care a venit la Clusium şi a atacat şi Roma. Ceea ce nu se ştie exact e faptul dacă au venit singuri sau întovărăşiţi şi de toate populaţiile gallilor cisalpini. Clusinii, înspăimîntaţi de noul război, cînd au observat puhoiul acesta de oameni şi înfăţişarea deosebită care nu le mai apăruse vreodată în faţa ochilor, apoi şi felul armelor lor, şi cînd au auzit şi de la locuitorii, şi de dincoace, şi de dincolo de Pad[100], că legiunile etruscilor au fost bătute, au trimis soli la Roma, ca să ceară ajutor din partea senatului[101], cu toate că clusinii nu încheiaseră pînă atunci nici un tratat de alianţă şi nu avuseseră nici un fel de prietenie cu romanii, cu deosebirea că ei nu săriseră în ajutorul consîngenilor lor, veienţii, în războiul acestora cu romanii. Roma însă a pregetat să le acorde clusinilor acest ajutor. Au trimis în schimb în solie pe cei trei fii ai lui Marcus Fabius Ambustus, care să trateze cu gallii în numele senatului şi al poporului roman, cerîndu-le să nu-i atace pe aliaţii şi prietenii poporului roman, de vreme ce gallii

Scanned with CamScanner

nu au fost jigniți și nu au suferit niciodată vreun neajuns din partea clusinilor. Dar dacă lucrurile vor ajunge pînă la război, romanii îi vor apăra cu orice preț pe clusini. Totuși vor căuta, pe cît le va sta în putință, să evite războiul și să cunoască mai bine noul popor al gallilor prin legături pașnice, nu pe calea armelor.

XXXVI Dacă solia romană ar fi fost încredințată unor alți oameni, poate că tratativele ar fi avut un alt curs. Dar cei trei fii ai lui Ambustus erau prea înfumurați, asemuindu-se mai mult cu gallii decît cu romanii. După ce împuterniciții Romei au adus aceasta la cunoștință într-o adunare a gallilor, au primit următorul răspuns din partea acestora:

„Cu toate că gallii aud pentru întîia oară de numele de roman, totuși cred că e vorba de un popor viteaz, de vreme ce clusinii căzuți acum la ananghie recurg la ajutorul lor. Dar fiindcă romanii au vrut să-și apere alianții printr-o solie și printr-o bună înțelegere mai degrabă, și nu pe calea armelor, ei nu resping pacea oferită de romani; pun însă numai o condiție: fiindcă gallii sînt lipsiți de pămînturi, clusinii, care stăpînesc un ținut atît de întins, cu mult mai mult decît au ei nevoie, să le cedeze acestora o parte din teritoriul lor. Însă dacă romanii vor să le impună alte condiții în afara acesteia și nu vor obține pacea din partea lor, refuzîndu-le cedarea acestui ținut, atunci gallii îi vor înfrunta fățiș pe romani, ca să se poată duce vestea în țara lor cu cît sînt mai presus gallii prin vitejie decît toți ceilalți muritori. Oare ce e mai drept: să ceară pămînt celor cărora le prisosește, sau să-i amenințe pe aceștia cu puterea brațului?“ Iar cînd romanii i-au întrebat: „Dar ce drepturi și ce interese au gallii în Etruria?“, ei le-au răspuns, plini de trufie: „Dreptul lor se bizuie pe puterea armelor. Cei viteji pot avea tot ce poftesc“.

În felul acesta se întărîtă ambele tabere și se puse mîna pe arme; sînt gata acum de încleștare. Cu acest prilej, împuterniciții romani pun și ei mîna pe arme, călcînd dreptul ginților, de parcă ar fi fost o poruncă de sus ca pe capul Romei să cadă urgia; de altfel nici nu s-a putut tăinui că în fruntea oastei etrusce luptau trei dintre cei mai vestiți și mai viteji

vlăstari ai tineretului roman. Se dusese faima peste ţări şi mări despre vitejia acestor străini. Mai ales că Lucius Fabius, avîntîndu-se cu calul său dincolo de linia frontului, a răpus pe căpetenia gallilor, care dase buzna peste flamurile oastei etrusce, străpungîndu-l prin coapse cu suliţa. Gallii l-au recunoscut îndată pe roman cînd îl despuia pe comandantul lor, luîndu-i armele şi hainele ca trofeu, ducîndu-se vestea pe tot frontul că biruitorul este solul roman.

Gallii lăsară deoparte orice ură şi orice atac împotriva clusinilor şi, dînd semnalul de încetare a luptei, ameninţară de astă dată cu războiul pe romani. Au şi găsit în rîndurile lor împuterniciţi pe care să-i trimită îndată la Roma. Cei mai bătrîni din tabăra gallică şi-au impus punctul de vedere, spunînd să se trimită mai întîi o solie la Roma, ca să se plîngă de jignirile aduse şi ca să-i ceară ca cei trei Fabii să le fie predaţi lor ca prizonieri, fiindcă au călcat dreptul ginţilor.

După ce împuterniciţii gallilor au expus la Roma însărcinarea solici lor, senatul roman n-a fost de loc bucuros de isprava Fabiilor, găsind cu cale că ceea ce cer barbarii este pe deplin îndreptăţit. Însă gîndul că trebuie să ia o hotărîre în privinţa unor bărbaţi de seamă a silit senatul roman să nu dea înapoi. De aceea, ca să nu cadă tot pe capul lor răspunderea eventualului dezastru suferit de pe urma războiului cu gallii, senatorii aduc la cunoştinţa adunării poporului cererile formulate de galli. Patricienii au pus în mişcare toată vaza şi influenţa de care dispuneau, ca să fie aleşi pentru anul următor[102] ca tribuni militari cu putere consulară tocmai Fabiii, a căror osîndire o ceruseră gallii. Prin această măsură, cum era şi firesc, solii gallilor ameninţă pe romani făţiş cu războiul, arătîndu-şi toată înverşunarea împotriva romanilor, după care întîmplare se întorc la ai lor. Au fost aleşi tribuni militari cei trei fraţi Fabii împreună cu Q. Sulpicius Longus, Q. Servilius, pentru a patra oară, şi Servius Cornelius Malunginensis.

XXXVII Pe cînd Roma era ameninţată de o primejdie[103], mai cumplită ca niciodată, statul, care în asemenea împrejurări grele recursese la un dictator ca la ultimul sprijin, pentru a face faţă oricărei situaţii (aşa le întunecă soarta minţile celor

cărora vrea să le dea loviturile sale hotărîtoare!), cum a fost de pildă în războiul cu fidenaţii şi cu veienţii, şi cu alţi vrăjmaşi din rîndurile popoarelor vecine — acum, cînd a fost vorba de un duşman de care nu s-a mai auzit şi care nu a mai fost văzut vreodată, venit tocmai de la capătul pămîntului, de lîngă oceanul Atlantic, Roma n-a mai apelat nici la autoritatea extraordinară a unui dictator şi nici n-a mai căutat vreun sprijin undeva. Mai mult, erau la cîrma republicii tocmai aceia datorită îndrăznelii cărora fusese pornit acest război. Aceştia au făcut mobilizarea armatei, ca de obicei, fără o grijă deosebită, de parcă ar fi fost vorba de un război oarecare, lipsit de importanţă (ba chiar socoteau că pentru ei acest război e o floare la ureche).

În vremea asta, gallii, cînd au aflat că cei vinovaţi faţă de ei prin încălcarea dreptului ginţilor au fost şi mult preţuiţi, fiind ridicaţi la posturile de cea mai înaltă răspundere, şi că romanii şi-au bătut joc de solii lor, s-au aprins de o ură atît de înverşunată, încît întreg acest popor, care nu-şi poate stăvili pornirile, s-a năpustit deodată spre flamuri şi smulgîndu-le de unde erau înfipte au pornit către Roma, în marş forţat. În timp ce toate celelalte cetăţi, înspăimîntate ca de o furtună năprasnică la trecerea hoardelor sălbatice ale gallilor, alergau să pună mîna pe arme, şi în timp ce toţi ţăranii au pornit în băjenie, într-o fugă desperată, gallii le făceau semne tuturor şi le strigau în gura mare că ei merg spre Roma. Prin toate ţinuturile pe care le străbăteau, gallii puneau în mişcare forţe atît de uriaşe, încît cu puhoaiele lor de cai şi de oameni erau înşiruiţi şi în lung, şi în lat, pe un nemăsurat spaţiu. Iuţeala cu care ei se mişcau a stîrnit cea mai mare groază cu putinţă în Roma, spaima răspîndindu-se mult mai iute decît zvonurile şi ştafetele clusinilor şi ale celorlalte noroade.

Cu toate că armata romană fusese mobilizată în cea mai mare grabă, întocmai ca o oaste de strînsură, romanii au ieşit în întîmpinarea gallilor la piatra miliară a unsprezecea, în ţinutul unde rîul Allia[104] porneşte la vale din munţii Crustumini, curge pe o albie foarte adîncă, se uneşte cu fluviul Tibru nu departe de Via Armatei, din jos de ea. Toate împrejurimile mişunau de uriaşele hoarde gallice şi pretutindeni răsunau

zbieretele de tot felul şi cîntecele sălbatice ale acestor noroade, obişnuite cu atîta zarvă nemaipomenită şi care înspăimîntau toată lumea cu răcnetele lor sinistre.

XXXVIII Acolo, tribunii militari îşi rînduiesc armata în formaţie de luptă, desfăşurîndu-se la aripi ca să prevîntîmpine o învăluire din partea gallilor, care erau atît de numeroşi. Însă ei au făcut toate aceste operaţiuni fără să-şi fi ales mai dinainte cele mai bune poziţii pentru tabără şi fără s-o fi înzestrat cu întăriturile cuvenite, înlăuntrul cărora să se poată retrage. Nu şi-au mai adus aminte nici de zei, nici de oameni, n-au mai consultat nici auspiciile şi n-au mai adus nici jertfele după orînduială. Nici măcar în sectorul de centru frontul roman nu era deopotrivă cu al gallilor, fiindcă şi aici romanii îl slăbiseră subţiindu-l prin rărirea şirurilor, ca să poată acoperi tot frontul, care aşa ajunsese aproape dezlînat. La aripa dreaptă se găsea o mică măgură. Comandanţii romani au hotărît ca să-şi aşeze aici rezerva, şi aceasta a fost singura măsură făcută cu cap, fiindcă atunci cînd romanii, intraţi în panică, au luat-o la fugă, numai acolo şi-au găsit scăparea.

Brennus[105], căpetenia gallilor, se temuse ca nu cumva romanii, dîndu-şi seama de puţinătatea lor numerică, să recurgă la vreo viclenie, şi atunci şi-a făcut planul ca să cucerească în primul rînd această înălţime, pentru ca gallii, după ce vor izbi legiunile romane în sectorul din centru, să poată ataca rezervele romane şi din lături, şi din spate. De aceea s-a îndreptat atacul întîi împotriva acestor rezerve. Brennus era convins că biruinţa va fi de partea lui, de vreme ce dispunea de superioritate numerică, însă numai după ce va izbuti să-i scoată pe romani din poziţiile rezervelor lor şi va da lupta piept la piept, în cîmp deschis.

Iată că barbarii, în afară de faptul că erau ajutaţi de noroc, dovedeau că au şi un plan iscusit. În schimb, în linia lor de atac, romanii nu mai aveau nimic din faimoasele lor însuşiri, nici comandanţii din trecut, nici ostaşii de altădată. Groaza de galli şi gîndul de a-şi salva viaţa prin fugă îi stăpîneau atît de tare pe romani, încît au uitat de toţi şi de toate; o parte cu mult mai mare de romani şi-au căutat

scăparea la Veii, oraşul duşmanilor, de care îi despărţea fluviul Tibru, în loc să se îndrepte pe cel mai scurt drum către Roma, la soţiile şi copiii lor. Pe poziţiile lor de pe înălţime, rezervele romane au rezistat o bucată de vreme atacului gallilor, apărîndu-se zdravăn.

În restul frontului însă, romanii, îndată ce au auzit înfiorătoarele strigăte de război ale gallilor, atît cei care erau mai apropiaţi de linia duşmanilor, cît şi cei mai depărtaţi, fără ca să încerce măcar să dea ochi şi să se măsoare în luptă cu duşmanul, fără să răspundă la rîndu-le cu strigătul de luptă, au rupt-o cu toţii la fugă, înainte de a se fi ciocnit cu gallii. Ostaşii Romei şi-au vărsat sîngele şi şi-au pierdut viaţa în timpul fugii, nu în luptă pieptişă. Ariergarda, împiedecată în fuga sa de mare învălmăşeală şi îmbulzeală şi izbită în spate de propriii ei ostaşi, a fost cea mai decimată. Pe malul Tibrului, unde se retrăsese toată aripa stîngă, după ce şi-au azvîrlit din mînă armele, prăpădul a fost şi mai cumplit. Pe mulţi romani, care nu ştiau să înoate şi care erau istoviţi şi îngreunaţi de platoşa şi echipamentul lor de război, i-au înghiţit valurile Tibrului.

Totuşi, mare parte dintre romani au izbutit să scape nevătămaţi în cetatea Veii. Ajunşi acolo, nu s-au gîndit nici măcar la atît: să trimită o ştafetă la Roma, ca să vestească dezastrul lor. Nici gînd să închebeze o apărare. De la aripa dreaptă, care se găsea mult mai departe de fluviul Tibru şi se afla mai aproape de munte, romanii s-au îndreptat cu toţii spre Roma, refugiindu-se în fortăreaţă, fără măcar să închidă porţile oraşului.

XXXIX Gallii au rămas uimiţi, ca în faţa unei minuni, cînd au văzut că au cîştigat această victorie atît de repede. La început au rămas uluiţi, ca unii care habar nu au ce s-a petrecut. Mai apoi s-au temut să nu le fi întins romanii cine ştie ce capcană. În cele din urmă, au culeş trofeele romanilor căzuţi, făcînd un uriaş morman de arme, aşa cum este obiceiul la ei. După această treabă, văzînd că nu se da nimic de bănuit din partea potrivnicului, au purces la drum, ajungînd la zidurile Romei nu cu mult timp înainte de apusul soarelui.

Scanned with CamScanner

Pîlcul de călăreţi galli, trimis înainte pentru cercetarea terenului, au dat de ştire că au găsit porţile cetăţii deschise, dar că nu au văzut nici o strajă în faţa porţilor, şi nici pe ziduri n-au observat picior de ostaş roman: de aceea, ca şi mai înainte, gallii din nou s-au minunat întrebîndu-se ce-o fi însemnînd aceasta. Dar temîndu-se de ce s-ar putea întîmpla în timpul nopţii, precum şi de poziţiile unui oraş necunoscut de ei, şi-au instalat tabăra între Roma şi rîul Anio, trimiţîndu-şi grupuri de iscoade în jurul zidurilor şi porţilor cetăţii, pentru a-şi putea da seama ce plănuiau romanii în această situaţie desperată.

Locuitorii Romei credeau că în afară de ostaşii ce-şi căutaseră scăparea în Roma n-a mai rămas nici un roman în viaţă, deoarece cei mai mulţi ostaşi se îndreptaseră de pe front către Veii, şi jeluindu-i pe toţi deopotrivă, şi pe cei vii, cît şi pe cei morţi, au umplut aproape tot oraşul de strigăte şi vaiete. De groază, li se zbîrli părul pe cap; toţi amuţiră la vestea că s-au apropiat gallii. În curînd au început să fie auzite urletele şi cîntecele lor sălbatice, nemaipomenite de romani, în vreme ce barbarii cutreierau de-a valma pîlcuri, pîlcuri, fără nici o rînduială, prin jurul zidurilor Romei. În această vreme, toată lumea a stat cu sufletul la gură, pînă la ivirea zorilor, aşteptîndu-se ca gallii să năvălească din clipă în clipă în cetate. Romanii au crezut mai întîi că gallii vor dezlănţui îndată atacul, o dată cu sosirea lor în faţa zidurilor oraşului. Apoi, cînd au văzut că gallii au rămas în tabăra de la Allia, s-au gîndit că vrăjmaşul urmăreşte alt plan: va năvăli peste ei înainte de lăsarea nopţii, fiindcă lumina zilei era pe sfîrşite. Mai tîrziu însă, văzînd că gallii au amînat dezlănţuirea atacului, romanii s-au gîndit că-i aşteaptă o soartă şi mai crudă, şi că duşmanii aveau să-şi facă în Roma o apariţie şi mai înfiorătoare. În sfîrşit, cînd s-a crăpat de ziuă, toţi cetăţenii se simţeau parcă cuprinşi de frigurile din urmă ale morţii. Fiorii groazei atinseseră culmile nebuniei, din pricina încordării neîntrerupte.

Atunci cînd romanii au văzut steagurile gallilor în imediata apropiere a porţilor cetăţii, şi-au zis cu toţii că le-a bătut ceasul din urmă. Cu toate acestea, nici pe departe nu se

poate închipui că ar fi cea mai mică asemănare între cele întîmplate în cursul acestei nopți și în ziua următoare, înăuntrul zidurilor cetății, și grozăviile petrecute în rîndurile armatei romane, ai cărei ostași fugiseră cu ochi holbați de spaimă. Fiindcă cetățenii nu aveau pic de nădejde că ar putea apăra orașul cu aceste biete rămășițe de ostași, au găsit cu cale să se retragă cu toții, cu soții, cu copii, toți cei zdraveni și în stare de a purta în mînă o armă, împreună cu senatul, în cetățuia de pe Capitoliu. Făcînd acolo depozit de arme și de provizii, au hotărît să-și apere, de pe aceste poziții întărite, zeii, viața și numele de roman. Flaminul, preoții și fecioarele vestale au găsit de cuviință că trebuie să ferească de prăpăd, pîrjol și pîngărire altarele și toate cele sfinte ale poporului și să nu înceteze o clipă cinstirea zeilor, cît va mai rămîne în viață unul din ei. Dacă ruinelor orașului, ursit pierzării, vor mai supraviețui numai Capitoliul și cetățuia, unde sînt sfintele așezăminte și lăcașele zeilor, precum și senatul, care duce cîrma republicii, și dacă va fi salvat numai tineretul luptător, va fi îndurată mai ușor pierderea bătrînilor lăsați la vetrele lor, pentru că și așa aveau să moară cîndva. Bătrînii romani, care repurtaseră odată triumfuri, care îndepliniseră înalte dregătorii consulare, le mărturiseau deschis concetățenilor lor că vor la rîndu-le să-și sfîrșească viața o dată cu aceste funcții, pentru ca poporul să fie cu sufletul împăcat că a scăpat de ei, pentru ca aceste rămășițe de trupuri istovite, care nu mai sînt în stare să poarte o armă ca să-și apere patria, să nu fie o povară și să nu îngreuieze truda și lupta celor înarmați.

XL În felul acesta se mîngîiau bătrînii hărăziți morții în cele din urmă clipe ale vieții lor, așteptîndu-și piericea. Apoi au pornit să-și îmbărbăteze cetele de luptători tineri, pe care i-au însoțit pînă la Capitoliu și cetățuie, încredințînd ca pe o sfîntă comoară și moștenire, vitejiei și vredniciei acestui tineret, întregul destin al Romei, tot ce-a mai rămas din această cetate, care vreme de 360 de ani a fost mereu biruitoare în toate războaiele purtate. Și o dată cu plecarea în cetățuie a acestor tineri luau cu ei și orice nădejde de ajutor

și orice sprijin acestor bătrîni de care se despărțeau pentru totdeauna și care erau hotărîți să nu mai supraviețuiască pieirii orașului; această privelişte jalnică îi zguduise pe toți pînă în cele mai adînci cute ale sufletului. Vaierele femeilor cuprinse de groază, care alergau fără rost în sus și în jos și care se agățau de gîtul și de brațele soților și feciorilor lor, se auzeau pretutindeni, întrebîndu-i: „Ce soartă le așteaptă pe ele? În grija cui le lasă? Pe capul lor are să cadă toată urgia și tot prăpădul lumii".

Totuși, și o bună parte din femei s-au luat după luptători, însoțindu-i pînă la cetățuie. Nimeni nu le-a oprit, dar nici nu le-a chemat, cu toate că ar fi fost de folos pentru cei împresurați ca în rîndurile lor să se găsească cît mai puțini neluptători, însă ar fi fost neomenos să le lase pierzării.

Restul norodului, care nu putuse încăpea pe măgura atît de îngustă a colinei Capitoliului și nici nu putea fi hrănit, din pricina lipsei de provizii, revărsîndu-se de pe toate ulițele orașului, a pornit într-un convoi neîntrerupt către Janiculum. De acolo, o parte din ei s-a tupilat prin ogoare, iar altă parte s-a îndreptat spre orașele învecinate, fără să aibă pe cineva în fruntea lor, fără vreun plan chibzuit; și pentru că nimeni nu mai avea nădejde că și-ar putea încredința soarta în mîna cuiva, pornea fiecare unde îl tăia capul. Totuși, preotul zeului Quirinus și fecioarele vestale, fără să se mai gîndească la grijile și necazurile lor, au hotărît să ducă cu dînșii tot ce aparține zeilor, odăjdiile și cele sfinte, iar ceea ce erau nevoiți să le lase pe loc, deoarece nu aveau la îndemînă destule brațe ca să le care și să le pună la adăpost într-un loc sigur, au chibzuit că cel mai bine e să le bage în niște butoiașe și să le îngroape în templul care se află în imediata apropiere a casei preotului lui Quirinus, în acel loc unde azi e oprit să scuipi. Celelalte obiecte de cult sînt duse pînă la colina Janiculum, împărțindu-se povara pe umerii fiecăruia. Astfel s-a trecut și peste podul de lemn.

Pe cînd alaiul urca povîrnișul acestei coline, un om din popor, cu numele de Albinus, care își ducea în carul său soția și copiii, mergînd o dată cu gloata care ieșea din oraș, fiindcă nu aveau să fie de nici un folos pentru război, a

văzut convoiul preoţilor şi vestalelor şi atunci, fiind încredinţat că este un mare păcat ca preoţii statului să meargă pe jos şi să transporte în felul acesta toate lucrurile sfinte ale poporului roman, iar el şi ai săi să meargă în căruţă în văzul tuturora, (pe acele vremuri oamenii mai făceau deosebire între cele pămînteşti şi cele cereşti), şi-a poftit soţia şi copiii să coboare din teleaga lui, unde a urcat fecioarele vestale şi toate cele sfinte, conducîndu-le pînă la Caere, pe calea obişnuită a preoţilor.

XLI În Roma se rînduiseră în vremea aceasta toate pregătirile pentru apărarea cu orice preţ a fortăreţei şi Capitoliului, aşa cum se cuvenea în asemenea cumplite împrejurări, în timp ce mulţimea bătrînilor s-au întors spre vetrele lor, aşteptîndu-şi senini sfîrşitul, fiind hotărîţi să întîmpine moartea o dată cu sosirea gallilor. Hotărîţi ca să-şi sfîrşească viaţa acei dintre bătrîni care îndepliniseră mari dregătorii la cîrma ţării, s-au aşezat pe jilţurile lor de fildeş în mijlocul caselor, îmbrăcaţi în cele mai strălucitoare veşminte de sărbătoare — pe care le-au mai purtat cîndva cu prilejul triumfurilor lor sau cînd mergeau în carul încărcat cu chipurile zeilor, la spectacolele jocurilor de circ — purtînd asupra lor insemnele şi dovezile vredniciei şi rangului lor de altădată. Unii analişti istorisesc că însuşi marele pontif Marcus Fabius a rostit rugăciunea jertfei în cinstea acestor bătrîni care s-au jertfit pentru binele patriei şi pentru cetăţenii romani.

Gallii şi-au mai potolit din avîntul lor războinic după trei zile de la lupta de la Allia, deoarece în timpul acestei bătălii nu avuseseră de înfruntat primejdii atît de mari şi pentru că erau încredinţaţi că sînt în stare să cucerească Roma şi fără atacuri crîncene ori irosiri de forţe. De aceea, în cursul zilei următoare au intrat în oraş pe poarta Collina, care fusese lăsată deschisă, fără nici o pornire de ură şi fără nici un avînt, şi ajunşi în for îşi rotesc ochii către templele zeilor şi către cetăţuie, singurele cu înfăţişare de război. Apoi gallii au lăsat pe loc o mică garnizoană (pentru ca nu cumva să se trezească cu un atac neaşteptat dezlănţuit din cetăţuie sau din Capitoliu, atunci cînd ei erau împrăştiaţi prin oraş),

Scanned with CamScanner

s-au risipit pe toate străzile orașului lipsit de orice vietate omenească și s-au pornit după jafuri. O ceată de galli a dat buzna în prima casă întîlnită în cale. Alții s-au repezit buluc în altă clădire, ceva mai depărtată, de parcă aceasta ar fi fost neatinsă de război și ar fi fost plină de bogății care trebuiau prădate.

Apoi din nou s-au oprit în loc, înspăimîntați de singurătatea apăsătoare a străzilor și caselor, ca nu care cumva s-o pățească, fiind atacați pe neașteptate și prin viclenie de romani, și atunci s-au întors grămadă în for umplînd și ulițele învecinate cu forul. Aicea însă au găsit locuințele plebeilor închise cu zăvoarele, în timp ce porțile la intrarea clădirilor fruntașilor cetății erau deschise. Gallii însă se codeau să intre mai degrabă în casele deschise și cu ușile date de pereți, decît în cele închise, mai ales cînd au observat în tinda acestor case niște bătrîni venerabili șezînd pe jilțurile lor și care prin înfățișarea lor impunătoare, prin seriozitatea privirilor și a feței, prin măreția ținutei și a portului, prin semnele și podoabele lor păreau mai presus de oamenii de rînd, aidoma zeilor.

Pe cînd gallii îi priveau pe bătrînii nemișcați, ca niște statui, se spune că unul din galli a vrut să-l tragă de barbă pe M. Papirius (pe atunci, bătrînii purtau barbă lungă), care, indignat, l-a izbit pe gall în cap cu toiagul lui de fildeș, care fapt a stîrnit mînia gallului. Acesta a fost semnalul începerii măcelului, pentru că toți bătrînii Romei au fost omorîți în jilțurile lor. După uciderea tuturor fruntașilor cetății n-au mai fost cruțați nici ceilalți muritori. Au fost jefuite toate casele. A urmat apoi prăpădul și pîrjolul, mistuindu-se atîtea case în para focului, după prădarea lor.

XLII De altfel nu toți gallii aveau chef să vadă orașul năruit pînă în temelie. Căpeteniile lor au hotărît să pună foc numai la o parte din case, pentru a stîrni groaza și a sili în felul acesta pe asediați, îngrijorați să nu-și piardă locuința lor, să se predea. Gallii erau încredințați că nu trebuie mistuite de foc toate casele, pentru ca tot ce va rămîne neatins de furia războiului să rămînă o chezășie a încovoierii cerbi-

ciei romanilor, ca să li se închine lor. De aceea, după prima zi, n-au mai întins focul mai departe în diferitele cartiere ale orașului, așa cum se întîmplă de obicei într-un oraș cucerit.

Romanii din cetățuie care vedeau orașul colcăind de vrăjmași și care forfoteau pe toate străzile orașului, nu știau dacă trebuie să dea crezare minților ce gîndeau, ochilor ce vedeau și urechilor ce auzeau, de vreme ce se ivea cînd ici, cînd colo un nou prăpăd și o altă urgie. Pretutindeni se auzeau răcnetele și urletele dușmanilor, vaietele femeilor și țipetele copiilor, trosnetul flăcărilor mistuitoare și zgomotul asurzitor al clădirilor care se prăbușeau. Ei își îndreptau privirile încotro, tremurînd pentru ai lor, toți fiind numai ochi și urechi, cu sufletul la gură, ca și cum ar fi fost însărcinați de ursită să ia aminte cu toată ființa lor la năruirea patriei, avînd totuși putința să-și ocrotească viața, în schimb însă, neputîndu-se salva nimic din toată truda și agoniseala muncii lor. Acești romani erau cu mult mai de plîns decît oricare alt popor care a fost vreodată împresurat în vreun război, fiindcă, ei erau pe de o parte și asediați, fiindu-le rupte toate legăturile cu restul patriei și lumii, și pe de altă parte pentru că-și vedeau toate bunurile lor în puterea vrăjmașilor.

Nici noaptea care a urmat după această zi atît de cumplită în toate privințele nu a venit cu o fărîmă de liniște pentru romani. Așijderea și ziua următoare acestei fioroase nopți a venit însoțită de un alai întreg de pătimiri și dureri de nedescris. Totuși, sub apăsătoarea povară a atîtor chinuri și zbuciume, bărbăția romanilor a rămas neclintită, cu toate că vedeau totul în flăcări, prăbușindu-se în moloz și scrum și făcut una cu pămîntul. Romanii apărau mai departe, pînă la cea din urmă picătură de sînge, neînsemnata colină prizărită și săracă, singurul loc unde se așezaseră ei, care rămăsese ca o icoană a libertății. Și cum zilnic aveau sub ochi aceeași privelițe, romanii s-au obișnuit într-o bună măsură cu năpasta lor și și-au întărit sufletele, nemaisimțindu-și jalea și zbuciumul. Acuma erau cu sufletul încordat către lupta de mîine ce aveau s-o ducă numai ei cu arma în mînă, singura nădejde ce le-a mai rămas.

Scanned with CamScanner

XLIII La rîndul lor, şi gallii, după ce s-au războit de-a surda cu zidurile şi pereţii caselor, cînd au văzut că din oraşul cucerit n-au mai rămas decît dărîmături, moloz şi scrum peste care se plimbau nestingheriţi ei, înarmaţi, cînd şi-au dat seama că romanii nu-s de loc înfricoşaţi şi că cu tot prăpădul şi cu toată urgia nu şi-au frînt cerbicia, astfel încît să fie înduplecaţi să se predea decît numai prin forţă, au hotărît să recurgă la cea din urmă cale şi să pornească la asaltul cetăţuii. Cum s-a crăpat de ziuă, la un semnal dat, toată gloata nesfîrşită de galli se orînduieşte în for pentru atac. Apoi, scoţînd strigăte nemaipomenite, se năpustesc spre Capitoliu, formînd cu scuturile lor broasca ţestoasă[106]. De astă dată romanii nu se mai pierd cu firea şi nu mai luptă la voia întîmplării, ci — după ce şi-au întărit străjile de la toate intrările — unde văd că gallii dezlănţuie atacul, acolo îşi trimit şi romanii toată floarea luptătorilor, ca să-i înfrunte.

La început îi lasă să urce povîrnişul, încredinţaţi că cu cît gallii vor ajunge mai sus, cu atît pot fi prăvăliţi mai uşor. Cam pe la mijlocul costişei însă, gallii s-au oprit în loc. Atuncii romanii s-au năpustit de pe poziţiile lor mai înalte asupra gallilor (la aceasta îi ajuta de la sine însuşi povîrnişul), într-un asemenea iureş încît i-au dat peste cap, rostogolindu-i unii peste alţii şi hăcuindu-i. Au dat vrăjmaşilor o lecţie atît de grozavă, încît gallii n-au mai repetat niciodată un asemenea atac, nici cu trupe puţine, nici cu toate forţele.

Şi atunci ei renunţară la planul de a cuceri Capitoliul, pierzînd nădejdea că vor izbuti vreodată prin atac deschis, şi de aceea pregătesc împresurarea cu tot dinadinsul. Gallii trecuseră însă cu vederea că în vremea aceasta ei distruseseră toate grînele, pe cele din oraş în urma pîrjolirii caselor, iar în răstimpul acestor zile, cerealele de pe ogoare fuseseră toate cărate de romani la Veii. De aceea gallii au găsit cu cale să-şi împartă armata în pîlcuri, o parte din ele să pornească după prădăciuni pe la populaţiile învecinate, iar restul de oaste să continue împresurarea cetăţii, urmărind ca în felul acesta să fie aprovizionate trupele asediatoare cu cele trebuincioase, răpite de pe ogoare. După ce gallii au plecat din Roma,

soarta i-a mînat către Ardea, unde au simţit pe pielea lor proprie ce înseamnă vitejia romană.

La Ardea îşi trăia viaţa de surghiunit Camillus. Acesta îşi ducea greul zilelor fiind cu mult mai îndurerat de soarta patriei decît de a sa. El învinuia şi zeii, şi oamenii, întrebîndu-se revoltat: „Unde sînt acei faimoşi luptători romani, care sub conducerea sa au cucerit cetăţile Veii şi Falerii? Unde sînt acei romani de altădată, care şi-au arătat întotdeauna vitejia, cîştigînd numai biruinţe?“ Camillus aude deodată vestea că armata gallilor s-a apropiat de Ardea şi că locuitorii acestei cetăţi, cuprinşi de groază, se frămîntă şi se zbuciumă, neştiind ce să facă. Fără să pregete şi îndemnat ca de o poruncă venită de sus, Camillus s-a dus la adunarea poporului ardeat. Ardeaţii s-au trezit cu el în mijlocul adunării, deşi pînă acum Camillus se ferise, îndeobşte, de asemenea manifestări publice.

XLIV „Locuitori ardeaţi! li se adresă el. Voi sînteţi şi vechii mei prieteni, dar totodată şi noii mei concetăţeni, dobîndiţi recent, datorită mărinimiei voastre şi soartei care m-a împins către voi, am ajuns concetăţeanul vostru. Totuşi, nimeni din voi să nu creadă că eu, o dată sosit aici mi-am uitat vreodată de rostul şi ţelul vieţii mele, precum şi de îndatoririle ce mi le-am luat. Evenimentele şi primejdia comună mă mînă să vin acum în mijlocul vostru, ca să chibzuim împreună ce măsuri de pază şi de apărare se cuvine să luăm în asemenea grele împrejurări. Oare aş putea eu da înapoi de la o datorie sfîntă, cînd trebuie să vă dovedesc recunoştinţă pentru atîta atenţie şi bunăvoinţă arătate din partea voastră mie şi să nu-mi arăt vrednicia mea acum, cu prilejul acestui război, cînd voi sînteţi căzuţi în grea restriştе? Eu mi-am dovedit în patria mea însuşirile bune prin ştiinţa războiului, dar, cu toate că n-am fost biruit pe nici un front de luptă, cînd s-a coborît pacea în ţară, nerecunoscătorii mei concetăţeni m-au izgonit din rîndurile lor, dincolo de fruntariile patriei.

Soarta v-a oferit vouă acest prilej norocos de a vă dovedi recunoştinţa poporului roman pentru binefacerile atît de mari aduse de poporul roman cetăţii Ardea în trecut (şi vi le amintiţi destul de bine); voi însă să nu vă supăraţi că v-am

spus cît de mari au fost aceste binefaceri şi în ce momente de răscruce vi s-au adus de către romani, însă trebuie să vă creaţi o mare faimă, încununînd de slavă cetatea voastră prin înfrîngerea duşmanilor comuni. Gallii s-au apropiat de Ardea în cete răzleţite. Ei sînt mai degrabă un popor de oameni arătoşi la trup, îngîmfaţi la suflet, nu de oameni plini de bărbăţie. În orice luptă fac mai multă zarvă decît trebuie, şi aceasta numai pentru a stîrni panică, nu pentru a-şi dovedi puterea şi vitejia. Dovada o aveţi în înfrîngerea Romei: Gallii au cucerit un oraş cu porţile deschise. Cu toate acestea, un pumn de romani din Capitoliu şi din cetăţuie rezistă mai departe. Acum, covîrşiţi de urîtul şi de greutăţile asediului, gallii cutreieră în sus şi în jos, umblînd răzleţiţi prin sate şi ogoare. Ghiftuiţi de mîncare şi îndobitociţi de băutură, toate jefuite de la locuitorii de prin satele unde se întîmplă să ajungă noaptea, îşi fac sălaşul pe malurile rîurilor şi se aştern pe jos pentru odihnă pe pămîntul gol, ici colo, întocmai ca şi fiarele pădurilor, fără să se îngrijească de întărirea poziţiilor unde poposesc şi fără să-şi înjghebeze străji şi unităţi de pază, mai ales acum, cînd sînt şi mai lipsiţi de prevedere în urma izbînzilor lor. Dacă aveţi de gînd să vă apăraţi zidurile voastre şi să nu îngăduiţi ca ţara voastră să ajungă în mîna gallilor, luaţi-vă armele şi veniţi cu mine în mare număr, la primul schimb al străjilor. Urmaţi-mă la nimicirea vrăşmaşilor, nu la luptă! Vă făgăduiesc că voi izbuti să vi-i dau pe toţi duşmanii în mînă, toropiţi de somn, ca să-i măcelăriţi ca pe o turmă de vite; nu voi pregeta să pornesc şi de aici, din Ardea, în băjenie, ca să am parte de aceeaşi soartă de surghiunit, pe care am avut-o şi la Roma".

XLV Toată lumea, şi prieteni şi neprieteni, erau încredinţaţi că nu este un alt conducător mai potrivit ca Furius Camillus pentru a face faţă unui război atît de mare, în asemenea împrejurări. După împrăştierea adunării, toţi cetăţenii cinează şi se duc la odihnă, aşteptînd cu încordare să li se dea cît mai curînd semnalul de pornire la luptă. Cum l-au auzit, ardeaţii au fost de faţă în faţa porţii casei lui Camillus, în primele ceasuri din liniştea nopţii. Ieşind din oraş, ardeaţii

dau de tabăra gallilor, aşezată nu departe de zidurile cetăţii lor; aşa cum le spusese dinainte Camillus, gallii, nepăsători, nu ţinuseră seama de nici un fel de apărare, în nici o privinţă. Ardeaţii năvălesc asupra lor, scoţînd strigăte puternice. Ceea ce a urmat nici nu poate fi numită luptă, ci un măcel în toată legea. Gallii, toropiţi de somn, dezbrăcaţi şi lipsiţi de arme, sînt răpuşi toţi pînă la unul. De spaimă, s-au trezit din culcuşurile lor şi cei mai depărtaţi dintre ei, care, neştiind ce s-a întîmplat şi de unde porneşte acest atac, au dat buzna orbeşte, nimerind tot peste ardeaţi. O mare parte a gallilor, care rătăceau răzleţiţi prin ţinuturile anţiaţilor, au fost doboriţi în urma unui atac fulgerător dat de locuitorii acestei cetăţi, după ce au fost împresuraţi.

În timpul acesta, şi etruscii au suferit o grea înfrîngere din partea romanilor, pe teritoriul veienţilor. Etruscii n-au simţit nici un fel de milă şi de înţelegere faţă de Roma; deşi erau vecinii ei de 400 de ani şi deşi ştiau că romanii sînt la grea strîmtoare, fiind atacaţi de un vrăşmaş pe care nu-l mai văzuseră şi de care nu mai auziseră vreodată, totuşi au pornit să prade satele şi ogoarele romane tocmai în această vreme. Încărcaţi de prăzi, etruscii plănuiau să împresoare şi garnizoana romană din cetatea Veii, care era ultima pavăză şi nădejde a numelui de roman.

Unităţile romane din Veii îi priveau pe etrusci cum cutreierau în cete prin boldele lor şi cum îşi cărau prăzile în faţa ochilor lor. Mai băgară de seamă apoi că etruscii şi-au instalat tabăra nu departe de Veii. La început, pe romani i-au cuprins mîhnirea şi jalea; apoi însă revolta şi mînia au pus stăpînire pe sufletul acestor ostaşi, care se întrebau: „Cum e cu putinţă ca acest norod să-şi bată joc de pătimirile noastre, pricinuite de galli, cînd ştiu prea bine că această urgie s-a revărsat asupra Romei în urma războiului etruscilor cu gallii?"

Greu s-au stăpînit romanii să nu tabere îndată asupra etruscilor. Centurionul Caedicius, pe care ostaşii romani din această cetate îl aleseseră ca să le fie căpetenie, le-a potolit însă pornirile mîniei. Şi-amînară răzbunarea pentru la noapte. Lipsea numai un comandant deopotrivă lui Camillus. Cu toate

acestea, isprava s-a dus pînă la capăt, cu o izbîndă deplină. Mai mult, călăuziţi de o sumă de prizonieri capturaţi, care supravieţuiseră măcelului din timpul nopţii, au purces în întîmpinarea şi a celcilalte cete de etrusci, care făcuse popas în jurul salinelor de la Ostia. În noaptea următoare, romanii i-au atacat şi pe aceştia prin surprindere, făcînd o a doua baie de sînge, mult mai mare ca prima, după care s-au întors la Veii, bucuroşi de această îndoită biruinţă.

XLVI În vremea aceasta, asediul Capitoliului şi a cetăţuii de către galli începuse să lîncezească, domnind linişte în ambele tabere. Gallii erau atenţi într-o singură privinţă: să nu se strecoare vreun roman printre străjile lor. Deodată a răsărit din rîndurile asediaţilor un tînăr roman, care prin isprava sa a stîrnit uimirea şi minunarea atît a vrăjmaşului, cît şi a concetăţenilor săi.

Îndatorirea de a îndeplini rînduiala sacrificiilor pe colonia Quirinală cădea în sarcina urmaşilor neamului Fabiilor. C. Fabius Dorsus, încins în acest scop cu toga după datina gabină, purtînd pe braţe obiectele cultului religios, după ce a coborît din Capitoliu, a străbătut prin mijlocul străjilor duşmane, fără să se sinchisească sau să se înspăimînte de strigătele cuiva, şi a ajuns pe colina Quirinală; de acolo, după săvîrşirea slujbei şi după îndeplinirea tuturor îndatoririlor potrivit rînduielilor religioase, s-a întors în Capitoliu la ai săi, cu aceeaşi ţinută, cu aceeaşi privire şi cu acelaşi pas statornic, avînd în suflet adînc săpate aceleaşi convingeri, că zeii, a căror cinstire nimic n-a împiedicat-o, nici măcar teama de moarte, vor fi prielnici romanilor.

Gallii holbaseră ochii, rămînînd încremeniţi ca în faţa unei minuni, fie de atîta îndrăzneală dovedită de Dorsus, fie că erau pătrunşi şi ei de teama de zei, deoarece se ştie că acest popor nu e de loc nepăsător în ce priveşte religia.

În vremea aceasta, garnizoana romană din Veii capătă pe zi ce trece tot mai mult avînt, şi în acelaşi timp sporesc şi forţele acestor trupe. Acolo au început să se adune nu numai ostaşii romani care se răspîndiseră pretutindeni în urma înfrîngerii suferite la Allia şi după cucerirea Romei de galli, dar cu nemi-

Iuita curgeau voluntari de la toate populaţiile din Latium, ca să fie şi ei părtaşi la prăzile din acest război. Toţi romanii găseau cu cale că acum e momentul prielnic de a se năpusti asupra duşmanului, pentru a-şi slobozi patria din mîinile lui. Numai că lipsea un cap isteţ, într-un trup zdravăn. Chiar locul şi împrejurările îi îndemnau să fie convinşi că singura nădejde a Romei e Camillus, mai ales că la Veii se găsea o mare parte din ostaşii care luptaseră şi biruiseră pe front, sub conducerea lui iscusită. Însuşi Caedicius spunea că el nu va aştepta pînă îi va lua comanda din mînă vreunul dintre zei sau dintre muritorii de rînd, că el n-a uitat rangul său şi de aceea cere să vină comandantul potrivit unor atari împrejurări. Atunci toţi ostaşii, într-un glas, au găsit cu cale să fie chemat Camillus de la Ardea. Dar mai întîi trebuia consultat senatul roman aflat în Capitoliu, fiindcă cetăţenii erau pătrunşi de trebuinţa păstrării cu orice preţ a disciplinei şi respectului cuvenit senatului; cu toate că Roma era pe marginea prăpastiei, totuşi cetăţenii ştiau ce va să zică simţul măsurii. Numai că trecerea printre rîndurile asediatorilor era o treabă foarte primejdioasă.

Un tînăr vrednic şi isteţ, Pontius Cominius, şi-a luat asupră-şi această sarcină. El şi-a făcut o plută din scoarţe de copac şi aşa a intrat în Roma, pe apa Tibrului. Apoi, coborînd pe ţărm, urcă pe nişte stînci colţuroase şi povîrnite pe care gallii, tocmai din această pricină, trecuseră cu vederea să-şi pună străji. Pontius se căţără apoi cu mîinile, urcînd pînă în vîrful stîncii Capitoliului. Acolo e condus în faţa mai marilor cetăţii, unde dă în vileag solia încredinţată lui de armata din Veii. Senatul a dat atunci un decret prin care se ridica surghiunul lui Camillus prin comiţiile curiate şi se aducea la cunoştinţă numirea lui, fără întîrziere, din porunca poporului, în postul de dictator, pentru ca armata să-şi aibă comandantul pe care-l vor soldaţii.

Coborînd tot pe acolo pe unde urcase, Cominius s-a întors la Veii ca să vestească rezultatul însărcinării sale. Apoi au fost trimişi nişte împuterniciţi la Camillus, în cetatea Ardea. Camillus a fost condus la Veii. De bună seamă că se votase şi o lege curiată, prin care el fusese numit dictator în lipsă. (Îmi place să cred însă că el n-a plecat din Ardea înainte de a afla

că s-a votat această lege, fiindcă fără voia şi porunca poporului el nu şi-ar fi putut strămuta domiciliul din localitatea surghiunului, şi nici obţine comanda supremă a armatei, dacă n-ar fi fost numit dictator).

XLVII Pe cînd la Veii se petreceau aceste întîmplări, în aceeaşi vreme cetăţuia Romei şi Capitoliului au fost la un pas de pierzare. Gallii, fie că s-au luat pe urmele paşilor omeneşti, pe unde mersese ştafeta romană de la Veii, fie că băgaseră de seamă că suişul pe stînca ce duce la altarul Carmentei e uşor de făcut, au trimis într-o noapte înstelată mai întîi un ostaş de-al lor, fără nici o armă la el, care să încerce urcuşul. Apoi luară şi armele; unde simţeau vreo stavilă, se sprijineau unul pe altul; în felul acesta se ajutau şi se trăgeau în sus unul pe altul, aşa cum îi silea terenul. Astfel, gallii au izbutit să ajungă în vîrful stîncii, într-o muţenie atît de desăvîrşită, încît nimeni n-a băgat nimic de seamă. Nu numai ostaşii de strajă n-au simţit nimic, dar nici măcar cîinii, care se ştie că latră la cel mai mic zgomot în timpul nopţii. În felul acesta a fost înşelată trezia şi atenţia romanilor. Numai pe gîşte n-au izbutit gallii să le înşele şi să nu simtă venirea lor. Cu toate marile lipsuri de provizii, aceste păsări hărăzite Junonei fuseseră cruţate. Numai această întîmplare a adus salvarea romanilor. Gîgîitul gîştelor, precum şi bătutul lor din aripi au trezit din somn pe M. Manlius, care fusese consul cu trei ani mai înainte şi era un erou cu mare faimă în război. Acesta a pus mîna repede pe arme, chemîndu-i şi pe ceilalţi camarazi ai săi, care s-au năpustit cu toţii asupra gallilor. În timp ce ai săi tremurau îngroziţi, Manlius îl izbeşte puternic cu vîrful ascuţit al scutului pe gallul ajuns tocmai deasupra stîncii şi-l dă peste cap. Gallul prăbuşit a adus după sine şi prăvălirea duşmanilor din imediata lui apropiere. În vremea aceasta, Manlius le făcea de petrecanie celorlalţi galli căţăraţi pe stîncă, care se încleştaseră de ea cu mîinile şi care şedeau cu ochii holbaţi de spaimă, neavînd nici o armă la ei. Şi ceilalţi romani îi vin grabnic în ajutor, aruncînd o grindină de lănci şi de bolovani în capul gallilor şi-i împing aşa fel încît vin grămadă unii peste alţii, pînă cînd în sfîrşit, toată ceata de galli s-a rostogolit de-a berbelecul

pînă la poalele stîncii. După potolirea acestei zarve, romanii au hărăzit restul nopții odihnei (în măsura în care se poate vorbi de odihnă pentru cei care au trecut prin asemenea fiori și zguduiri sufletești și, mai ales, după ce s-a dus primejdia).

În revărsatul zorilor, tribunii militari au poruncit să sune trîmbița pentru adunarea ostașilor, fiindcă se cădea să se învedereze prin cuvinte o asemenea ispravă și să fie răsplătiți cei care meritau. Cel dintîi a fost lăudat Manlius, care a și fost decorat pentru vitejia lui. L-au felicitat nu numai tribunii militari, ci și camarazii lui de arme, care i-au arătat prețuirea și dragostea: toți au strîns mînă de la mînă, dîndu-i în dar cîte o jumătate de kg de făină și cîte o litră de vin din partea fiecărui ostaș, pentru familia lui Manlius care se găsea în cetățuie. Această ofrandă, neînsemnată la cea dintîi privire, dacă ținem seama de grozavele lipsuri și de foamete, era o uriașă dovadă de dragoste din partea tovarășilor săi, deoarece fiecare roman își rupea de la gură bucătura lui de care avea neapărată nevoie, și aceasta numai pentru a-l cinsti pe cel mai vrednic dintre ei. Apoi au fost chemați ostașii din posturile acelui loc, a căror vigilență o înșelase dușmanul cînd s-a cățărat pe stîncă. Tribunul militar Q. Sulpicius a spus cu glas tare că va lua aspre măsuri împotriva vinovaților, pedepsindu-i potrivit disciplinei militare. Însă toți acești ostași l-au arătat pe ostașul din strajă vinovat de neglijență, și atunci Sulpicius nu i-a mai pedepsit pe toți, ci numai pe cel care și-a mărturisit vina, care a fost aruncat de sus de pe stîncă. Toți ostașii au încuviințat într-un glas această pedeapsă. Din ziua aceea, în ambele tabere atenția a fost mărită: la galli, fiindcă se dusese vestea că cutreieră în sus și în jos oameni de legătură între Roma și Veii, la romani, fiindcă era vie în mintea lor primejdia acelei nopți.

XLVIII Dar, mai mult ca de izbelișteа împresurării și războiului, amîndouă taberele erau chinuite de foamete. Asupra gallilor năpădise și ciuma, deoarece își așezaseră tabăra în cartierele orașului, care se găseau între coline, iar această zonă era toată încărcată de pulberea fierbinte și de cenușa iscată de la clădirile arse, tot văzduhul era îmbîcsit de o

ceaţă fierbinte. La cea mai mică adiere de vînt se ridicau în aer nori de praf şi de cenuşă. Gloatele gallilor însă nu puteau cîtuşi de puţin să îndure aceste neajunsuri. În ţara lor ei erau obişnuiţi cu frigul şi cu umezeala, de aceea tare greu se chinuiau din pricina arşiţei şi a aerului stricat. Gallii piereau ca muştele de ciuma care îi molipsise pe cei mai mulţi. Din lene de a săpa groapa pentru fiecare mort în parte, îi ardeau pe toţi cei răpuşi, punîndu-i claie peste grămadă la un loc, fără deosebire. Acest loc de incinerare a gallilor morţi a ajuns de pomină, fiind cunoscut sub numele de „crematoriul gallilor".

Din această pricină, gallii au încheiat un scurt armistiţiu cu romanii, cu care prilej au avut loc nişte întrevederi, cu încuviinţarea comandanţilor. Şi fiindcă gallii în toate discuţiile dădeau pe seama romanilor toată vina foametei şi-i pofteau pe romani stăruitor să se predea, de vreme ce au ajuns la ananghie, se spune că romanii, ca să le dovedească tocmai contrariul, au aruncat într-adins de pe Capitoliu un număr de pîini, în mai multe locuri unde se aflau străjile gallilor. Cu toate acestea, foamea nu mai putea fi nici tăinuită şi nici îndurată, nici de împresuraţi, nici de asediatori.

În timpul acesta, dictatorul îşi pune pe picior de război ostaşii lui din Ardea şi dă ordin comandantului cavaleriei, L. Valerius, să-i aducă trupele romane din Veii. În timp ce Camillus face tot felul de pregătiri şi-şi instruieşte ostaşii pentru a-i izbi pe galli cu destulă tărie, armata de pe Capitoliu — istovită de vlagă din pricina atîtor sforţări depuse cu străjile şi cu veghea în posturi, deşi aceşti romani înfrînseră toate chinurile şi neajunsurile omeneşti cu putinţă, însă prin firea lucrurilor numai foamea nu o putuseră birui — aştepta din zi în zi cu ochii aţintiţi în zări să vadă: oare nu se iveşte Camillus? In cele din urmă pierdură orice nădejde de a se mai salva, fiindcă se sfîrşiseră şi proviziile. Atunci cînd romanii îşi schimbau străjile în posturi îşi simţeau trupurile atît de istovite, încît aproape că se prăbuşeau sub povara armelor. Din această pricină, ostaşii au cerut sau să se predea fortăreaţa gallilor, sau să plătească o sumă de răscumpărare, după cum se vor putea învoi.

Scanned with CamScanner

Într-adevăr gallii au dat să se înțeleagă că nu vor pretinde romanilor o sumă prea mare pentru a ridica asediul. Atunci senatul s-a întrunit la sfat, dînd însărcinare tribunilor militari să se tîrguiască cu dușmanii și să încheie o învoială cu ei. Are loc o întrevedere între tribunul militar Q. Sulpicius și Brennus, căpetenia gallilor. Aici s-a hotărît ca prețul răscumpărării să fie 1000 de livre de aur, pe care Roma trebuia să-l pună la îndemîna poporului gall, care în curînd avea să domnească peste toate popoarele lumii. Acest grozav eveniment a ajuns de pomină printr-o faptă și mai cumplită a lui Brennus: gallii au pus pe cîntar greutăți false mult mai mari, și atunci tribunul le-a refuzat. În fața acestei stări de lucruri, trufașul prinț gall, în batjocură, și-a aruncat atunci și sabia sa peste greutăți, rostind în auzul romanilor aceste cuvinte greu de îndurat: „Vai de cei învinși[107]!"

XLIX Numai că zeii și oamenii au oprit pe romani să-și răscumpere viața în felul acesta. Din întîmplare, a sosit și Camillus tocmai în toiul vrajbei, cînd încă nu fusese pus pe cîntar tot aurul pentru a fi cîntărit, deci înainte de a i se da vrăjmașului plata rușinii și înjositii romanilor. Camillus porunci să fie ridicat tot aurul și îndepărtat de acolo, iar gallii să plece din acest loc. Cum gallii refuzară să plece, spunînd că ei au încheiat o învoială cu romanii, Camillus le răspunse că pentru el nu are preț o asemenea învoială care a fost încheiată după ce-a fost numit el dictator, deci fără porunca sa, de către un dregător din subordinea sa, deci mai mic ca el în rang, și vesti pe galli să fie gata de luptă; porunci apoi ostașilor săi să-și pună grămadă la un loc ranițele și să se pregătească de atac cu arma, nu cu aurul, fiindcă numai așa se va elibera patria. Romanii se cuvine să-și aibă sub ochii lor altarele zeilor, soțiile și copiii lor, pămîntul patriei pîngărit de urgia războiului, precum și tot ce sînt datori să apere, să recucerească și să răzbune.

După aceasta, Camillus își așează armata în ordine de atac, potrivit condițiilor neprielnice ale terenului, într-un oraș pe jumătate distrus de dușmani, și ia toate măsurile cuvenite care puteau fi întrebuințate de ai săi cu folos, după știința răz-

boiului. Gallii rămăseseră uluiţi în faţa situaţiei noi şi neaşteptate şi pun şi ei mîna pe arme, împinşi de mînie, şi se năpustesc asupra romanilor, fără să recurgă la un plan chibzuit. Numai că de data asta şi roata norocului s-a întors, pentru că Roma a fost ajutată şi de puterea zeilor şi de mintea iscusită a unui om. De aceea chiar din prima ciocnire gallii au fost înfrînţi de romani. Sforţările depuse de romani n-au fost mai mari ca cele ale gallilor care au învins la Allia. Se mai încinge apoi încă o bătălie, de astă dată în toată regula în jurul pietrei a opta miliare, pe calea ce duce spre cetatea Gabii, unde se strînseseră din nou galli, după ce s-au oprit din fugă; însă, şi aici sînt biruiţi de armata romană condusă de acelaşi comandant, bine inspirat. Acolo baia de sînge a adus victoria hotărîtoare: tabăra gallilor a fost cucerită prin asalt, nelăsîndu-se în viaţă nici un gall măcar, ca să dea de veste în ţară, alor săi, despre acest dezastru.

Camillus, după ce şi-a salvat patria din mîinile vrăjmaşului, s-a întors la Roma, unde a fost purtat în triumf. În strigăturile glumeţe făcute în stihuri necioplite, rostite de soldaţii săi, lui Camillus i s-a spus „Romulus, părintele patrici şi cel de al doilea întemeietor al patriei", laude, de bunăseamă, bine meritate.

Şi în timp de pace Camillus, care şi-a slujit patria salvînd-o de urgia războiului, a mai salvat-o încă o dată, deoarece el a fost acela care a oprit poporul să se strămute la Veii; el s-a împotrivit tribunilor plebei, care, în urma prefacerii în cenuşă a Romei de către galli, susţineau cu cel mai mare zel această măsură, mai ales că şi poporul era aplecat să aducă la înfăptuire acest plan. Aceasta a fost pricina pentru care Camillus nu a ieşit din înalta-i dregătorie după sărbătorirea triumfului său, în urma rugăminţilor stăruitoare ale senatului, ca să nu lase republica în grea cumpănă.

L Camillus, fire tare cucernică, era cel mai credincios şi mai sîrguincios păstrător al pravilelor şi datinelor religioase. De aceea a trimis o dare de seamă senatului în legătură cu aceste rînduieli şi slujbe în cinstea zeilor nemuritori. În urma propunerii sale, senatul roman dă un decret prin care se pre-

Scanned with CamScanner

vede ca toate altarele şi sanctuarele foste în stăpînirea vrăjmaşilor să fie restaurate şi să se fixeze şi marginile pînă unde se întinde fiecare; apoi să se oficieze în ele slujbele curăţirii de păcate, după tipic, de către soborul preoţilor dumviri[108], însărcinaţi anume cu ispăşirile. Apoi s-a mai hotărît să se încheie cu caereţii legături de ospeţie, fiindcă locuitorii acestei cetăţi adăpostiseră la ei şi obiectele de cult religios, precum şi pe preoţii poporului roman, deoarece, datorită binefacerii lor, n-au fost întrerupte o clipă slujbele religioase pentru cinstirea zeilor nemuritori; apoi s-a mai hotărît să se inaugureze spectacolele jocurilor capitoline, fiindcă preamilostivul şi atotputernicul Jupiter a ferit şi păzit sfîntul său lăcaş, precum şi cetăţuia poporului roman în asemenea cumplite împrejurări.

În acest scop dictatorul M. Furius Camillus are menirea să numească un sobor alcătuit din acei preoţi care locuiesc în cartierul Capitoliului şi al cetăţuii. S-a mai hotărît apoi, să se mai facă şi slujba ispăşirii şi pentru acel glas auzit în timpul nopţii, care vestise înfrîngerea Romei înainte de izbucnirea războiului cu gallii, şi căruia glas nu i se dăduse nici o atenţie. De aceea s-a hotărît ca să se ridice un templu pe Calea Nouă, în cinstea zeului vorbirii, Aius Locutius, iar aurul roman care fusese smuls din mîinile gallilor şi care fusese strîns şi de la alte temple şi grămădit acolo în acele clipe de groază în nişa templului lui Jupiter, fiindcă nimeni nu-şi mai amintea de unde a fost strîns acest aur şi unde trebuia să fie predat, s-a declarat patrimoniu sfînt, dîndu-se poruncă să fie aşezat sub tronul statuii lui Jupiter.

Încă mai de mult se învederase cît de mare era puterea credinţei în această cetate, fiindcă, aducîndu-i-se poporului la cunoştinţă că în tezaurul statului nu se găseşte destul aur pentru a-l oferi gallilor ca răscumpărare, şi atunci pentru a nu se atinge de aurul sacru al templelor, s-a strîns prin ofrande de la matroanele romane. S-au adus mulţumiri publice matroanelor, hotărîndu-se ca după stingerea lor din viaţă să se intoneze în cinstea lor cîntări de laudă în fiecare an, ca şi bărbaţilor. Toate aceste îndatoriri care priveau zeii şi cultul şi care puteau fi împlinite prin supravegherea senatului,

Scanned with CamScanner

au fost îndeplinite. Şi, în sfîrşit, atunci cînd tribunii plebei agitau mereu poporul în adunări, îndemnîndu-l să părăsească oraşul prefăcut în ruine şi să-şi strămute locuinţele la Veii, unde să întemeieze un nou oraş, Camillus a venit în adunare şi, urcîndu-se la tribună, a rostit următoarea cuvîntare:

LI „Cetăţeni! De-aţi şti cît rău îmi fac ciocnirile cu tribunii plebei! Şi aceasta cu atît mai vîrtos, cu cît în prea durutul meu surghiun, cît am trăit la Ardea, nu am avut o altă mîngîiere decît că am fost departe de această vrajbă; şi tocmai din pricina acestei dezbinări aveam de gînd să nu mai mă întorc niciodată la Roma, dacă nu m-aţi fi chemat voi înapoi, printr-o hotărîre a senatului şi în urma poruncii poporului. Şi nici acum, nu eu am fost acela care am vrut să-mi schimb hotărîrea, ci soarta voastră m-a împins să mă întorc la voi. Şi am revenit la voi, pentru că a fost în cumpănă dăinuirea mai departe a patriei, nu pentru că a fost vorba de viaţa mea. Şi acum mi-aş înăbuşi tot clocotul în piept şi aş trece totul sub tăcere, fără obidă, dacă lupta aceasta n-aş da-o tot pentru patria mea. A fugi de această luptă, cîte zile mai avem de trăit, pentru unii ar fi un fapt ruşinos, în schimb pentru Camillus va fi cel mai greu păcat. De ce ne-am mai recucerit noi patria de la galli? Pentru ce ne-am mai smuls patria împresurată din mîinile vrăjmaşului, dacă, după ce-am salvat-o, iarăşi o părăsim? De ce n-am părăsit-o atunci cînd gallii au fost învingători, după ce oraşul căzuse aproape în întregime în puterea duşmanului, atunci cînd zeii şi bărbaţii din Roma au ţinut mai departe în mîna lor Capitoliul şi cetăţuia, şi numai ei au locuit în ele? În schimb acum, cînd romanii sînt biruitori, cînd oraşul a fost recucerit, e cu putinţă să fie năruite şi cetăţuia şi Capitoliul? Adică soarta noastră norocoasă să aducă mai multă pustiire decît urgia dezastrului? Într-adevăr, chiar dacă ar fi fost părăsite o dată cu oraşul şi cele sfinte şi nu ar fi fost transportate pe braţe, totuşi, în aceste vremuri de restrişte, vrerea ursitei şi cerul au făcut totul ca să se vadă că ne-au ajutat republica romană, aşa fel încît eu sînt nevoit să cred că numai pierderea credinţei este izvorul tuturor nenorocirilor omului. Aruncaţi o privire numai asupra tuturor biruinţelor şi înfrîngerilor în-

Scanned with CamScanner

împlate în cursul acestor ani: veți conchide din toate că am avut noroc în viață atunci cînd am urmat poruncile zeilor, și am avut parte de izbeliște și năpaste cînd am călcat voia cerului. Iată, amintiți-vă de războiul cu Veii! (Cît amar de ani a durat, cîtă trudă și cîte jertfe!) Acest război nu s-a sfîrșit decît numai atunci cînd prin voința zeilor apa a fost îndrumată printr-o albie din lacul Alban. În sfîrșit, cine a prevestit această nouă urgie a orașului nostru? Oare nu ni s-a arătat atunci semnul nenorocirii, cînd s-a auzit un glas din cer care ne vestea venirea gallilor și de care glas noi n-am vrut să ținem seama? Oare nu noi am fost aceia care am călcat dreptul ginților, prin isprăvile solilor noștri trimiși la Clusium? N-am fost tot noi aceia care am dat cu piciorul acestor porunci ale zeilor, deși eram îndatorați să luăm măsuri împotriva vinovaților? Iată de ce am fost înfrînți! Iată de ce am căzut prizonieri! Iată de ce a trebuit să plătim cu vîrf și îndesat, prin atîta urgie dată și de zei și de oameni, ca să fim o pilduitoare învățătură pentru toată lumea și pentru toate veacurile! Numai căzuți în restriște ne-am adus aminte de cer și de credință, și ne-am găsit scăparea la zei în Capitoliu, la altarul preamilostivului și atotputernicului Jupiter! În clipele de cădere și năruire a țării noastre am ascuns cele sfinte sub pămînt, parte le-am dus în taină în orașele megieșe, pentru a le feri de ochiul lacom al vrăjmașului. Totuși n-am încetat o clipă de a ne cinsti zeii, cu toate că și ei, și oamenii ne-au lăsat în voia soartei. Zeii sînt aceia care ne-au redat patria, biruința și străvechea faimă de războinici, pe care o pierdusem! Tot zeii au fost aceia care au vîrît spaima în vrăjmași, i-au pus pe fugă, i-au alungat și i-au trimis pierzării, fiindcă gallii, în lăcomia lor, cînd au cîntărit aurul au înșelat buna credință, călcînd condițiile învoielii.

LII Dacă luați seama la aceste urmări atît de grele, cînd aduceți cinstirea cuvenită zeilor, și dacă uitați de credință, cînd e vorba de fapte și împrejurări omenești, oare, cetățeni, nu simțiți ce mare păcat săvîrșim cînd, abia scăpați din această urgie, ne pregătim să ne scufundăm din nou în mocirla

Scanned with CamScanner

păcatelor şi greşelilor? Avem la îndemîna noastră un oraş nou, întemeiat după porunca zeilor din cer. Nu este colţişor de ţară unde să nu fie o dovadă de evlavie şi de păstrare a datinelor credinţei şi unde să nu fie semne că zeii sînt mereu prezenţi în viaţa noastră. N-avem în viaţa noastră atîtea zile la îndemînă pentru sărbători şi solemnităţi cîte altare şi locuri sfinte sînt, unde trebuie săvîrşite slujbe. Cum cetăţeni? Aveţi de gînd, oare, să vă părăsiţi toţi zeii voştri şi ai patriei, şi ai vetrelor voastre? Atît de puţin răsunet a stîrnit în inimile voastre isprava făcută de curînd de vrednicul tînăr C. Fabius, în timpul împresurării Romei de către galli, spre uimirea mai mare a vrăjmaşului decît a voastră, atunci cînd acest tînăr, coborînd de pe Capitoliu, a înfruntat ploaia de lănci duşmane, pentru ca să săvîrşească pe colina Quirinală slujba cuvenită, dată în sarcina familiei Fabiilor? Oare găsiţi voi de cuviinţă că datinile religioase ale neamurilor, care nu se întrerup o clipă în vreme de război, trebuie lăsate deoparte, împreună cu îndatoririle serviciului divin, precum şi zeii romani, mai ales, în timpul păcii? Poate că vreunul din noi ar vrea să spună: le vom îndeplini mai departe şi la Veii, sau vom trimite de acolo preoţii noştri, ca să slujească şi la Roma. Nici una din aceste îndatoriri nu se poate îndeplini fără păcat împotriva datinilor religioase. Sau poate că vreunul din voi ar obiecta că toţi zeii şi toate altarele pot fi la fel de bine cinstite oriunde? Nu ştiţi prea bine că ospăţul dat în cinstea lui Jupiter trebuie rînduit numai pe Capitoliu? Ce să vă mai spun de focul veşnic al Vestei şi de statuia acestei zeiţe, care trebuie păstrate ca o chezăşie a puterii republicii romane sub scutul ocrotitor al acestui templu? Ce poţi spune tu Mars Gradivus şi tu tată Quirinus de scuturile noastre sfinte? Vom lăsa la voia întîmplării toate aceste sfinte semne şi dovezi, care sînt tot atît de vechi ca şi acest oraş, ba unele din ele sînt chiar mai vechi decît obîrşia Romei, şi le vom duce pe un pămînt necurat? Băgaţi bine de seamă ce mare este deosebirea între noi şi strămoşii noştri! Ei ne-au lăsat unele sacrificii care trebuie îndeplinite prin slujbe religioase pe muntele Alban şi în cetatea Lavinium. Oare n-ar fi fost un greu păcat să strămutăm în Roma noastră toate cele sfinte din oraşele

acelora care erau în vrăjmășie cu noi? Și noi vrem să le transportăm în orașul dușmanilor veienți, fără jertfe de ispășire? Haideți, amintiți-vă de cîte ori s-au săvîrșit din nou jertfele ispășirii, ori de cîte ori au fost lăsate deoparte cîte ceva din datinile strămoșești, fie din întîmplare, fie din nepăsare. Ce anume ne-a salvat republica noastră, greu încercată de războiul cu veienții, după minunata arătare de la lacul Alban, decît tocmai reînființarea ceremoniilor serviciului religios și ale auspiciilor? Mai mult, ca unii care ne-am adus aminte de credința noastră străveche, și noi am strămutat la Roma alți zei din țări străine, și am introdus și credințe noi. Oare zeiței Junona Regina, adusă de curînd din cetatea Veii, nu i-a fost de curînd hărăzită o mare zi de sărbătoare pe colina Aventină, prin osîrdia și zelul deosebit al matroanelor romane? Am dat poruncă să i se înalțe zeului Aius Locutius un templu pe Calea Nouă, unde s-a auzit un glas ceresc. Am adăugat la celelalte spectacole și pe acelea ale jocurilor capitoline. Am înființat un nou sobor de preoți, din îndemnul senatului. De ce a mai fost nevoie de această nouă înfăptuire, dacă o dată cu plecarea gallilor, am avut și noi de gînd să ne părăsim orașul? Nu am rămas noi de bunăvoie pe Capitoliu, vreme de atîtea luni de asediu? Oare teama de dușmani ne-a oprit în loc? Vorbim despre cele sfinte și despre temple: dar ce trebuie să spunem despre preoți? Oare nu vă dați seama cu ce păcate ne încercăm? Oare nu știe toată lumea că locașul fecioarelor vestale este numai unul singur, de unde ele nu se pot îndepărta pentru nimic în lume, și că numai acum s-a făcut încălcarea, fiindcă Roma a fost cucerită? E mare păcat pentru preotul lui Jupiter să rămînă mai mult de o noapte în afara zidurilor orașului. Oare voi, cinstiți preoți, aveți de gînd să vă prefaceți din romani în veienți? O Vesta! Fecioarele tale vestale te vor părăsi și pe tine? Flaminul trebuie să se împovăreze cu un asemenea păcat care să cadă și pe capul republicii pentru fiecare noapte cînd e silit să locuiască în afara orașului? Și ce o să facem cu toate îndatoririle vieții noastre de cetățeni ai acestei patrii, îndatoriri îndeplinite pînă acum între zidurile acestei cetăți? Oare le vom da uitării sau le vom lăsa în albia

nepăsării? Ce vom face cu comiţiile curiilor, pe care se întemeiază serviciul militar? Sau cu comiţiile centuriate, prin mijlocirea cărora se aleg consulii şi tribunii militari? Unde se vor mai ţine alegerile şi unde se vor mai consulta zeii în acest scop, decît numai acolo unde s-a obişnuit pînă acum? Le vom strămuta pe toate la Veii? Oare cînd va veni ziua alegerilor, poporul nu va găsi cu cale că e tare neplăcut ca să se strămute la Veii în vederea alegerilor sale, tocmai în această cetate părăsită şi de zei şi de oameni?

LIII Dar voi spuneţi: starea însăşi de lucruri ne sileşte să părăsim un oraş în paragină, din pricina pîrjolului şi a caselor năruite, şi să ne strămutăm cu toţii la Veii, pentru ca poporul sărăcit să nu se mai trudească cu noi ridicări de locuinţe în Roma. Cetăţeni, eu cred că aici e mai mult o ticluire decît un adevăr întemeiat, ca să nu vă spun că vi se pare. Doar vă amintiţi că chiar înainte de sosirea gallilor, cînd Roma şedea în picioare, cînd toate casele şi edificiile statului erau neatinse, voi la fel hotărîserăţi, ca acum, să vă strămutaţi la Veii. Vedeţi tribuni, ce mare e deosebirea între părerea mea şi a voastră. Voi credeţi că trebuie să faceţi acum ceea ce nu s-ar fi cuvenit să faceţi atunci; eu, dimpotrivă, sînt de părere că ar fi trebuit să vă strămutaţi atunci (să nu vă miraţi înainte de a auzi cum susţin eu temeiul), cînd oraşul era teafăr şi în întregime, şi nu să-l părăsim tocmai acum, cînd Roma a ajuns în ruină. De bună seamă, pentru noi pricina strămutării noastre la Veii, în oraşul cucerit, ar fi fost vrednică pentru biruinţa noastră, şi o glorie şi pentru noi, şi pentru urmaşii noştri. Acum însă, în starea de faţă, strămutarea noastră de aici e o jalnică ruşine, în schimb pentru galli e adevărată fală. Căci vom părea oricui că ne-am părăsit patria, nu fiindcă am fost învingători, ci fiindcă am fost învinşi şi că am pierdut-o. Vom părea oricui că noi am fost împinşi la această măsură prin fuga noastră, după bătălia de la Allia, şi datorită cuceririi oraşului de către galli, şi că am fost nevoiţi să ne părăsim vetrele noastre, pentru că cetăţuia şi Capitoliul au fost împresurate, trebuind să ne căutăm un sălaş pentru pribegia şi băjenia noastră, fugind din acest

loc pe care nu l-am putut apăra. Oare nu va părea oricui că gallii au putut distruge Roma așa de rău încît romanii n-au mai putut-o reface niciodată? Ce-ar rămîne altceva de făcut decît ca, în cazul în care gallii ar veni din nou asupra noastră cu armatele lor (căci doar toată lumea știe cîtă omenire au ei la îndemînă!) să-i lăsați să-și facă sălașul în acest oraș cucerit de ei și părăsit de voi? Ce s-ar întîmpla dacă nu gallii ar face aceasta, ci vechii voștri vrăjmași, aequii sau volscii, ar voi ca să se strămute cu toții la Roma, ați mai dori atunci ca ei să devină romani, iar voi veienți? Oare n-ați voi ca acest loc pustiu să rămînă mai degrabă mai departe al vostru, decît să ajungă un oraș al dușmanilor? Într-adevăr, eu nu văd care nelegiuire ar fi mai mare. Sînteți hotărîți să îndurați această rușine și să făptuiți această fărădelege numai fiindcă nu vreți să vă mai ridicați alte locuințe? Dacă în toată cetatea noastră nu ar putea fi zidită o casă mai bună și mai încăpătoare ca acea cocioabă a întemeietorului nostru Romulus, n-ați fi voi mai mulțumiți să locuiți în colibe, ca păstorii și țăranii, însă lîngă altarele și în mijlocul penaților voștri, decît să plecați aiurea, ca niște surghiuniți? Strămoșii noștri, un popor numai de adunători și ciobani, au întemeiat într-un timp atît de scurt un oraș pe aceste meleaguri, unde înainte nu era nici o clădire, în afară de păduri și mlaștini. Și noi pregetăm să ne ridicăm casele noastre proprii, cînd Capitoliul și cetățuia au rămas neclintite și cînd templele zeilor stau încă în picioare? Și ce am fi avut de gînd să facem noi fiecare în parte, dacă flăcările ne-ar fi mistuit toate locuințele noastre? Oare am fi refuzat să le refacem toți laolaltă, mai ales dacă ar fi fost vorba de un pîrjol care a lovit și năruit întreaga patrie?

LID Ce s-ar mai întîmpla dacă, printr-o urzeală ticăloasă sau din întîmplare, ar izbucni un incendiu la Veii, iar focul mînat de vînt s-ar întinde (care fapt se poate prea bine întîmpla) și ar mistui în flăcări cea mai mare parte a orașului? Am avea atunci de gînd să ne căutăm un alt oraș ca să ne strămutăm, de pildă la Fidenae sau la Gabii, sau în vreun alt loc? Nu ne leagă nimic de patrie, de pămîntul acesta pe

care-l numim mama noastră? Dragostea noastră de patrie atîrnă numai de grinzi şi de podele şi de ceea ce e clădit deasupra pămîntului? Într-adevăr, vă mărturisesc că atunci cînd eram departe de Roma (cu toate că nu sînt bucuros să-mi amintesc de nedreptatea ce mi-aţi făcut-o voi, mai degrabă decît de nenorocirea mea), ori de cîte ori îmi venea în minte patria mea, mi se perindau prin faţa ochilor toate priveliştile acestea: şi colinele, şi cîmpiile, şi Tibrul, şi împrejurimile cu care se obişnuiseră privirile mele, şi acest cer, sub care mă născusem şi crescusem. O, cetăţeni! Mai curînd s-ar cuveni să fiţi cu toţii pătrunşi de dragostea de patrie, rămînînd în locuinţele voastre, decît să fiţi mai tîrziu sfîşiaţi de dorul ei, după ce veţi părăsi-o! Nu fără rost şi temei zeii şi oamenii au ales aceste tărîmuri pentru întemeierea oraşului, aceste coline de unde respiri un aer atît de curat, atît de sănătos, un fluviu atît de binefăcător pe care se aduc roadele ţărilor de la mijlocul pămîntului, unde se fac transporturile pe corăbiile maritime; un oraş în vecinătatea mării, bucurîndu-se de toate foloasele, nefiind nici prea apropiat de mare, ca să fie ameninţat de primejdia năvălirii străinilor ce vin cu flotele lor. Un oraş ce se află chiar în mijlocul regiunilor Italiei, un loc creat parcă anume ca să fie prielnic pentru creşterea oraşului. Dovada este însăşi mărimea acestui nou oraş. Cetăţeni! Cetatea noastră e veche de 365 de ani! De atîta amar de vreme voi aţi purtat războaie cu popoare atît de multe şi atît de vechi! Şi voi aţi înfruntat în aceste războaie — ca să nu vorbesc de fiece oraş în parte, şi nici de volscii uniţi cu aequii, cu cetăţile lor atît de puternice — întreaga Etrurie atît de tare şi pe mare, şi pe uscat şi care stăpînea întregul ţinut din mijloc, cît ţine toată lăţimea Italiei între cele două mări, şi întotdeauna voi aţi fost la înălţime în toate aceste războaie. Fiindcă aşa stau lucrurile (la naiba, nu!), voi care sînteţi atît de încercaţi, mai are vreun rost să mai faceţi asemenea noi experienţe, de vreme ce nu poate fi strămutat şi norocul de care ne-am bucurat pe aceste tărîmuri? Oare virtuţile voastre, marile voastre însuşiri, vitejia voastră le-aţi putea strămuta pe alte meleaguri? Doar aici se găseşte Capitoliul, unde s-a găsit un cap de om care a dat acest răspuns

că din locul acesta se va naşte cea mai mare putere, care va cîrmui toată lumea. Deoarece Capitoliul a fost eliberat în urma prorocirilor, Zeiţa Tinereţii[109] şi Zeul Hotarelor[110] au arătat tot acolo, spre marea bucurie a părinţilor noştri, că ei nu se vor strămuta de pe aceste meleaguri. Aici e focul Vestei! Aici sînt scuturile sfinte, coborîte din cer! Dacă rămîneţi pe loc aici, toţi zeii vă vor fi prielnici şi vă vor ajuta!"[111]

LV Se spune că Furius Camillus a stîrnit cel mai puternic răsunet, atît prin cuprinsul cuvîntării sale, ca şi prin partea care privea temeiul şi rostul credinţei. Şi s-a auzit un glas care a hotărît limpezirea situaţiei, fiindcă tocmai cînd senatul puţin timp după rostirea cuvîntării lui Camillus, a intrat la chibzuinţă în clădirea numită Curia Hostilia şi pe cînd cohortele, care se întorceau de la rosturile lor, treceau în marş prin for, un centurion a strigat tare în locul de adunare: „Stegarule! Înfige flamura aici! Aici va fi cel mai bine să rămînem!" Auzind aceste cuvinte, senatul, care ieşise de la sfat, a strigat într-un glas că el ia drept bună această prevestire. Şi atunci poporul care se afla în jurul senatului şi-a dat încuviinţarea sa.

Legea cu pricina a căzut, şi oraşul a început să se ridice din nou, locuinţele plebeilor fiind de-a valma cu ale patricienilor. Statul a pus la îndemîna cetăţenilor ţigle, fără să-i coste o leţcaie. Fiecărui locuitor i s-a îngăduit să-şi facă rost de piatră de construcţie şi să-şi taie grinzi de unde poftеşte fiecare. Unii au făcut prinsoare între ei că oraşul va fi ridicat în cursul acestui an[112]. Zorul prea mare a făcut ca să nu se mai aibă în vedere alinierea străzilor, fiindcă fiecare cetăţean îşi zidea casa pe locul găsit gol, fără să mai ţină seama dacă e locul său sau al altuia. Aceasta e pricina pentru care vechiul canal al oraşului, construit la început pe teren public, acum se găseşte pe sub casele cetăţenilor, ici şi colo, iar planul oraşului arată mai degrabă ca o proprietate care a fost luată în stăpînire de-a valma, decît ca una care a fost împărţită deopotrivă între toţi cetăţenii.

Scanned with CamScanner

NOTE

Scanned with CamScanner

CARTEA I

[1] Cititorul trebuie să țină seama că această afirmație a lui Titus Livius e făcută în timpul lui Augustus, cînd imperiul roman ajunsese la apogeul puterii sale politice și militare și cînd, după dese cotropiri și subjugări de popoare și state, stăpînea o suprafață cam de 5 milioane km² și cu o populație de aproximativ 40 milioane locuitori. Imperiul roman se întindea de la Marea Nordului și pădurea Hercynică pînă-n Sahara și Nubia, de la oceanul Atlantic pînă-n pustiul Arabiei și Caucaz.

[2] Să se remarce fina ironie a lui Titus Livius din acest pasaj și modestia lui în contrast cu superficialitatea istoricilor și scriitorilor înaintași și contemporani cu el.

[3] În legătură cu această idee a lui Titus Livius e de remarcat trăsătura fundamentală a istoricului roman, aceea de moralist.

[4] Afirmația lui Titus Livius că „celelalte popoare se închină cu sufletul împăcat în fața puterii romane" nu corespunde realității. În tot cursul dominației romane, năzuințele și mișcările de eliberare ale popoarelor subjugate de romani din Grecia, Asia Mică, Africa, Spania, Gallia, de pretutindeni, au fost înăbușite în sînge.

[5] În acest pasaj se reliefează puternica trăsătură a scriitorului moralist, care declară sentențios că cel mai mare profit al istoriei rezidă în pildele de morală pe care ea le dă celor ce o cercetează.

[6] *Ius belli* — dreptul războiului, era dreptul celui mai tare, dreptul de viață și de moarte asupra celui învins.

[7] Aeneas, cel mai mare erou legendar al mitologiei romane, cîntat de poetul epic Vergilius în epopeea sa *Eneida*, închinată lui Augus-

Scanned with CamScanner

tus. După legendă, împăratul roman se trage din Aeneas și zeița Venus, prin fiul acestora Iulus, întemeietorul gintei și dinastiei Iuliilor. Astfel, Aeneas împreună cu tatăl său Anchise și fiul său Iulus și o ceată de troieni au reușit să scape din prăpădul arderii Troiei, în timpul cuceririi acesteia de greci. După numeroase peripeții pe mare și pe uscat, au izbutit să debarce în Italia, unde, în urma alianței cu Latinus, regele latinilor, și a înrudirii cu acesta, prin căsătoria cu fiica lui Lavinia, au pus — după tradiția istorică — temelia viitorului stat roman.

[6] Potrivit legendei care circula în lumea antică greco-romană, Antenor era unul din cei mai vestiți și mai înțelepți conducători ai troienilor (vezi și Homer, *Iliada*, III, 148 și VII, 346 și urm., trad. în romînește de G. Murnu, E.S.P.L.A., 1955).

[9] *Jus hospitii* — dreptul de ospitalitate era sacrosanct în antichitate și era transmis și urmașilor. Ori de cîte ori un străin era găzduit de un roman, primea de la acesta, în semn de recunoștință, niște obiecte numite *tesserae* care aveau semnificația dreptului de ospitalitate în casa acestuia, precum și în casa urmașilor lui, care erau obligați să sară în sprijinul oaspetelui în toate privințele, și în chestiunile particulare, și în cele publice. Dreptul de ospeție se stingea prin *renuntiatio* — renunțare la el.

[10] Heneții, sau eneții, o mică populație legendară ce locuia în Paphlagonia. Populația e menționată de Homer în catalogul vaselor, unde vorbește și de comandantul lor, Pilaimenis, care a condus pe paphlagonieni în țara heneților. După legendele posthomerice, Antenor a venit în fruntea heneților, trecînd prin Tracia și Illyria și ajungînd la Marea Adriatică pînă la fluviul Pad, unde a înfrînt pe regele euganeilor; acolo a întemeiat în urmă Patavium (Padua de astăzi).

[11] Paphlagonia era o regiune antică ce se afla pe coasta nordică a Asiei Mici.

[12] Euganeii — o populație care, după legendă, locuia ținutul ce se întindea de pe povîrnișul Alpilor Retici și pînă în regiunea Pataviei și Veronei. Numele acestei populații a rămas și astăzi în denumirea munților Euganeici, la sud de Vincenza.

[13] Veneții, o ramură de emigranți veniți în Italia superioară (identificați cu heneții numai datorită asemănării de nume), care locuiau

Scanned with CamScanner

la gurile Padului și pe coasta nordică a mării Adriatice. Aceștia se ocupau cu comerțul, întemeind o mulțime de orașe. După cercetările arheologice și istorice, veneții sînt de origine ilirico-balcanică.

14 Țara laurenților era regiunea din jurul orașului Lavinium (astăzi colina de la Pratica, unde se află niște ruine) care se găsea aproape de coasta mării. Lavinium, după legendă, a fost capitala laurenților.

15 Aborigenii, numele legendar al populației din Latium cîrmuită de Latinus. Aborigenii înseamnă băștinași. Se pare că aceștia au fost cei mai vechi locuitori ai Latiului.

16 Turnus, după o legendă italică, era fiul lui Daunus și al nimfei Venilia, fiind urmașul vechiului zeu italic Pilumnus.

17 Rutulii, o străveche populație din Latium, a căror capitală a fost Ardea.

18 Caere, unul din cele 12 orașe ale confederației etrusce, se găsea în sudul Etruriei, în apropiere de țărmul mării; înainte se chema Agylla. Astăzi e satul Cervetri (derivînd din Caere vetus).

19 Etruria, o regiune a Italiei, la nord de Latium. Era locuită de estrusci, una din cele mai vechi populații italice. Perioada civilizației etrusce începe din secolul al VIII-lea î.e.n. Originea lor e controversată. Cele mai multe teorii converg către originea lor răsăriteană; altele susțin că au venit de peste Alpi, iar altele că sînt băștinași. Orînduirea de stat a etruscilor era aristocratică: lucumonii (nobilii) cîrmuiau Etruria. Lucumonii se dedau și la piraterii și jafuri. Regii erau eligibili. Cetățile etrusce se uniseră într-o confederație. Ocupația de căpetenie a etruscilor era agricultura, desfășurată pe o scară întinsă. Se ocupau și cu comerțul și cu transporturile maritime. Sînt cei dintîi și cei mai pricepuți meșteșugari ai Italiei. Civilizația și cultura lor era cea mai avansată din Italia pînă prin secolul V î.e.n. Vestigiile culturii etrusce învederează nivelul ridicat al artei etrusce, influențînd arta campanilor și apoi a romanilor. Prin cultul religios complicat, animist și mistic, prin astrologie și medicină, prin arhitectură au înrîurit toate popoarele învecinate, inclusiv pe romani, care au împrumutat de la etrusci datina haruspiciilor, ritualul, superstițiile și divinația, apoi o sumă de uzanțe ca: lictori, toga de purpură, scaunul curul și noțiunea autorității supreme *(imperium)*.

[20] Indiges = băştinaş. I s-a atribuit acest apelativ lui Jupiter de către Aeneas, întemeietorul oraşului Lavinium, după dispariţia zeului protector al regiunii. Fiecare regiune, după vechea credinţă, avea zeii şi spiritele ei protectoare, care erau în strînsă legătură cu natura locului, precum şi cu istoria lui, fiind cinstiţi ca atare.

[21] Numicus, numit uneori şi Numicius, e un rîu mic care curge de-a lungul coastei în Latium; se varsă în mare la sud de Lavinium. Astăzi se cheamă Rio Torto.

[22] După cum spune legenda, Creusa, soţia lui Aeneas, era fiica lui Priam şi a Hecubei.

[23] Iulus, sau Ascanius, fiul lui Aeneas, de unde derivă numele Iulius şi al gintei Iulia, şi care, după tradiţia răspîndită în antichitate, a fost strămoşul lui Caesar şi al lui Octavianus.

[24] Munţii Albani (azi Monte Cavo) se află în partea sud-vestică a Romei, avînd o înălţime de circa 800 m. În vîrful lor se afla sanctuarul lui Jupiter Latiaris, unde se oficiau sărbătorile latine *(feriae latinae)* la care luau parte toate populaţiile de neam latin; în partea lor vestică se afla lacul Alban (azi Lago di Albano).

[25] Afirmaţia lui Titus Livius că întemeierea Romei şi creşterea puterii romane se datorează destinului (*fatum*) scoate în vileag misticismul său religios şi concepţiile sale filozofice idealiste asupra factorilor care determină evoluţia societăţii umane, el fiind convins că supranaturalul joacă primul rol în viaţa societăţii umane.

[26] *Ficus Ruminalis* era unul dintre smochinii vestiţi care cresc pe pantele colinei palatine, numite în acest loc Germalus, şi care se află aproape de Lupercal, o grotă socotită sacră pe acele vremuri.

[27] Lupercal era o grotă închinată lui Pan, la poalele colinei Palatin. Acolo se oficia *Lupercalia*, sărbătoarea purificării şi a ispăşirii, în onoarea lui Pan, în ziua de 15 februarie.

[28] Pallanteum, un oraş din Arcadia sudică, în regiunea Tegeia, din care, potrivit legendei răspîndite, Evandru a adus colonişti arcadieni în regiunea Tibrului, acolo unde a întemeiat un oraş pe colina Palatinului.

[29] Lycaeus era porecla zeului Pan, după munţii din sudul Arcadiei unde, potrivit legendei, se născuse acest zeu.

[30] Inuus (de la verbul *inire* = a aduna, a îngrămădi) era o străveche divinitate italică, simbolizînd rodnicia şi abundenţa ogoarelor.

[31] Auspiciile, observarea semnelor divine după zborul păsărilor *(ex avibus)* sau după felul cum mîncau puii sacri dintr-o turtă gătită

anume *(ex tripudiis)*. Auspiciile se luau înaintea începerii oricărui act public: o adunare a poporului în vederea alegerilor dregătorilor statului sau numirii dictatorilor, sau în vederea dezlănțuirii bătăliei.

[32] Palatinul — una din cele șapte coline ale Romei, situată între colinele Aventin, Capitoliu, Caelius, Esquilin, Viminal și Quirinal, deci în centrul Romei. După descoperirile arheologice, aici a fost întemeiată propriu-zis cetatea romană. Primele așezări ale Romei pătrate *(Roma quadrata)* au fost pe Palatin, de aceea o porțiune de pe această colină a fost considerată sfîntă în antichitatea romană.

[33] Aventinul sau colina Aventină se găsea la sud de cea Palatină și la sud-vest de colina Caelius. A fost alipită cetății romane în secolul IV î.e.n. După tradiție, aici s-au retras plebeii în urma conflictului cu patricienii.

[34] Roma își are aceeași rădăcină cu cuvîntul sanskrit *rama*, înrudit cu etruscul *ruma* sau *rumah* = putere, glorie, iar în limba greacă cu ῥώμη = putere, glorie, și în limba germană cu *Ruhm*. Roma veche era așezată pe malul stîng al Tibrului, la 25 km de gurile lui. După cercetările arheologice și istorice, primele așezări omenești pe teritoriul Romei actuale datează de la începutul primului mileniu î.e.n. Colina Palatinului a fost leagănul Romei în jurul anului 1000 î.e.n., primii locuitori de aici fiind proveniți din latini emigrați din Alba. S-au alăturat latinilor emigranți și sabini, care au ocupat ulterior Quirinalul și Capitoliul. În secolul VIII î.e.n. s-au unit probabil locuitorii satelor așezate pe cele șapte coline, Capitoliul, Aventinul, Palatinul, Quirinalul, Viminalul, Esquilinul, Caelius, uniune denumită *Septimontium*. Arheologii însă au datat întemeierea orașului Roma în secolul VIII î.e.n., ceea ce coincide și cu aserțiunea răspîndită în antichitate și adoptată de Varro, adică întemeierea ar fi avut loc în 753 sau 754 î.e.n., dată care a rămas pînă azi cunoscută. Pe Palatin, considerată colina sfîntă, cum menționează unele izvoare istorice, au fost primele așezări ale romanilor, așa-zisa *Roma quadrata* — Roma pătrată, și de aici romanii s-au întins treptat ocupînd și celelalte coline, inclusiv Janiculum, afară de Aventin, alipit abia în secolul IV î.e.n. Mlaștinile din jurul forului au fost secate și cetatea înconjurată cu ziduri, hotarele ei numindu-se *pomoerium* (de la post + moe-

rium = dincolo de ziduri). Întemeierea Romei se bazează pe contopirea comunităților latine cu cele sabine, la care s-au alăturat și etruscii, aducîndu-și aportul lor la dezvoltarea cetății, înrîurind asupra ei și în domeniul cultural și politic.

[35] Legenda lui Hercules (Herakles al grecilor antici) este rezultată din împletirea unui mit grec cu unul italic, în care Hercules este identificat, în ipostaza lui de zeu binefăcător al unei regiuni, cu o zeitate veche italică, care poartă numele de Semo Sancus al sabinilor, devenit Dius Fidius al latinilor.

[36] Geryon din miturile grecești era fiul lui Chrysaor, un uriaș îngrozitor la chip, care avea trei trupuri și care locuia în estul îndepărtat, în insula Erytheia; el furase turmele de vite ale lui Hercules, cu care prilej Geryon a fost ucis de erou. La întoarcerea lui din Erytheia la Mycenae, la regele Eurystheus, Hercules trece Alpii și ajunge, trecînd prin marea Tireniană, în regiunea Tibrului, la reședința uriașului Cacus, care neliniștea întreaga regiune prin prădăciunile sale.

[37] Carmenta sau Carmentalis era, după legendele italice, o nimfă și o prezicătoare arcadiană, care a emigrat în Italia și a fost onorată aici ca zeiță a nașterilor. Ea își avea preotul ei propriu, care se chema flamen Carmentalis, și-și avea sărbătorile la 11 și 15 ianuarie. După ea a fost denumită Porta Carmentalis din Roma.

[38] Sibylla, cunoscută sub mai multe denumiri, după legendă a avut o viață extrem de lungă, vreme de cîteva secole, și că ea a fost aceea care i-a proorocit lui Aeneas (vezi Vergilius, *Eneida* VI, 9—155). După tradiție, Sibylla s-a așezat în orașul Cumae și i-a vîndut lui Tarquinius cel Trufaș cărțile sfinte ale profețiilor, în trei volume, scrise în grecește, pe o sumă uriașă de bani. Aceste profeții cuprinse în *libri sibyllini* se păstrau în Capitoliu și se consultau în vremurile critice de un sobor de preoți (duumviri, la început doi, mai tîrziu zece și la sfîrșitul republicii cincisprezece) pentru a se afla soarta poporului roman. În realitate, însă, aceste cărți au apărut în primii ani ai republicii romane și conțineau diferitele oracole grecești adaptate de preoți și tălmăcite pentru romani. Cărțile sibylline relevă caracterul fatalist, credința în predestinare a romanilor.

[39] *Potițiii* au fost preoții lui Hercules, care primeau o parte însemnată din bogatele ofrande aduse de locuitori cu prilejul sărbătorilor lui Hercules, pe cînd *pinarii* erau numai ajutoarele acestor preoți. În

anul 441 ab U.c. potiţiii au fost obligaţi de către censorul Appius Claudius să renunţe la oficiul de preoţi ai lui Hercules, lăsînd pe seama statului grija şi organizarea acestor ceremonii, oficiate acum de praetorul urban. Ginta potiţiilor a suferit cumplit de pe urma acestei măsuri, fiindcă acest neam înfloritor, care număra pe atunci 12 familii şi 30 de bărbaţi maturi, s-a prăpădit în timp de un an. Ceremoniile religioase închinate lui Hercules au continuat pînă în secolul IV e.n. Era obiceiul ca mulţimea să dea o zeciuială pentru acest templu din toate bunurile sale, care se împărţeau cu prilejul acestei sărbători închinate lui Hercules.

40 Obiceiul ca să fie însoţiţi consulii de 12 lictori vine de la etrusci, unde simboliza unirea celor 12 cetăţi în confederaţia etruscă. Lictorii alcătuiau garda specială a tuturor magistraţilor supremi care dispuneau de *imperium*. Mergeau înaintea magistraţilor consuli, dictatori, tribuni militari purtînd pe umărul lor cunoscutele *fasces*, un mănunchi de nuiele, în mijlocul cărora se afla o secure. Ei pofteau lumea să se dea la o parte din faţa demnitarilor menţionaţi. În vremurile republicii erau şi executorii sentinţelor de condamnare la moarte. Numărul lictorilor varia după rangul dregătorului: consulii aveau 12 lictori, dictatorii 24, praetorul urban 2, propraetorul — guvernator al unei provincii — 6 lictori. Cînd un demnitar însoţit de lictor se întîlnea în cale cu un magistrat superior lui, lictorii săi, în semn de respect, îl salutau aplecînd fasciile.

41 Numărul senatorilor, iniţial o sută la înfiinţarea senatului de către Romulus, a crescut pînă la 300, după acceptarea în comunitatea romană a triburilor Tities şi Luceres. Tarquinius cel Trufaş desfiinţase senatul, însă după abolirea monarhiei şi instaurarea republicii s-a înfiinţat din nou instituţia senatului, revenind la numărul de 300. Ulterior, Caius Gracchus a mărit numărul senatorilor la 600, Caesar la 900 şi Antonius la 1 000. Augustus îl reduce din nou la 600.

În prima epocă senatul fusese alcătuit din capii ginţilor, fiind sfatul bătrînilor (*senex* = bătrîn). Toate hotărîrile comiţiilor curiate trebuiau să obţină încuviinţarea senatului (*auctoritas patrum*), care era păstrătorul datinilor strămoşeşti (*mos majorum*) şi consilierul regelui sau consulilor în toate problemele importante. Membrii senatului se numeau *patres* = părinţi.

Scanned with CamScanner

La început, senatorii se numeau de către rege, consuli și censori, și numai din rîndurile patricienilor. În timpul regalității, instituția senatului avea o putere restrînsă; în perioada republicană, toate afacerile statului (în domeniul extern și intern) intrau în jurisdicția senatului, care era cea dintîi putere în stat.

42 Neptunus Equester era patronul ordinului cavalerilor, fiind identificat cu zeul Cossus, unul din cei mai vechi zei italici. Sărbătoarea lui Neptunus, *Consualia*, era celebrată de trei ori pe an. Neptun e identic cu Poseidon al grecilor, zeul mărilor, fratele lui Jupiter și al lui Pluton.

43 Caenina, o localitate situată în imediata apropiere a Romei.

44 Crustumeria, Crustuminum sau Crustumerium, se afla la nord-est de Roma, aproape de Tibru.

45 Antemnae, un orășel situat aproape de Roma, la vărsarea rîului Anio în Tibru.

46 Sabinii — populație vecină cu latinii și supusă de romani abia pe la 420 î.e.n. Sabinii sau sabelii fac parte din cele mai vechi populații băștinașe ale peninsulei italice, urmașii direcți ai civilizației villanoviene, ca și latinii, umbrii și oscii. Ramura cea mai numeroasă sabelică era alcătuită din samniți, care locuiau în partea centrală a Apeninilor. Samniții s-au suprapus oscilor din Campania, și din simbioza lor au ieșit campanii, care au creat așa-zisa civilizație campană, sub înrîurirea coloniilor grecești din Grecia Mare (Italia sudică). În perioada întîia a republicii romane, diferitele triburi sabelice alcătuiseră așa-zisa confederație samnită, care vreme de 200 de ani a ținut piept expansiunii romane.

47 Thalassius — acest cuvînt a intrat în datinile nunților romane. Mirele își întîmpina mireasa rostind acest cuvînt cînd ea călca în ziua cununiei pragul casei sale.

48 Capitolium — templul vestit al lui Jupiter, situat pe stînca Tarpeia din Roma, lîngă cetățuia orașului.

49 Stejarul era consacrat lui Jupiter, de aceea era socotit copac sfînt.

50 Jupiter (provenit din *Jovi piter* — tata Joie) o veche divinitate italică identificată cu Zeuς (Zeus) al grecilor. Era zeul cerului, luminii, zilei, atmosferei, trăsnetului și era considerat ca cel mai mare dintre zei. Apelativele sale erau *optimus maximus* — cel mai bun și cel mai mare. Fiind socotit ocrotitorul Romei, avea pe Capitoliu un templu cu trei altare, consacrate trinității Jupiter, Ju-

Scanned with CamScanner

nona și Minerva. Junona (Hera la greci) era soția lui Jupiter; era socotită regina zeilor și a cerului, de aceea romanii îi spuneau Juno Regina. Era considerată proteguitoarea soțiilor și căsniciei, a femeilor de la naștere pînă la moarte, ipostază prin care era denumită Juno Sopita.

[51] Armele și echipamentul luate de Romulus de la regele dușman doborît de el se numeau *spolia opima*, adică cel mai bogat trofeu. Eroul Cornelius Cossus a avut această cinste, după ce și-a doborît în luptă pe adversarul său, pe Lar Tolumnius, regele din Veii. A mai dobîndit un asemenea trofeu și Claudius Marcellus în anul 222 î.e.n., după biruința obținută asupra regelui gallilor, Viridomarus.

[52] După legendă, de la fiica lui Spurius Tarpeius, numită Tarpeia, a luat numele stînca Tarpeia, care se găsea în vîrful colinei Capitoliului, de unde erau aruncați în prăpastie condamnații la moarte.

[53] Jupiter Stator, adică Jupiter salvatorul, păstrătorul și ocrotitorul cetății. Templul lui se găsea în apropiere de Porta Mugionis, însă n-a fost clădit de Romulus, ci a fost ridicat mai tîrziu, pe locul hărăzit de Romulus în acest scop.

[54] *Quirites* este un cuvînt care după Titus Livius derivă de la Cures, capitala sabinilor. Totuși, etimologia acestui cuvînt este obscură. Probabil că are aceeași rădăcină cu cuvîntul grecesc Κύριος = stăpîn, domn, și e în legătură cu cuvîntul *curia* = senatul, de origine etruscă.

De asemenea, *quirites* mai era și numele oficial al cetățenilor romani, cînd se întruneau la adunările lor în for, în opoziție cu ostașii *(milites)* și cu senatorii *(patres conscripti)*. Populația romană a luat acest nume pe vremea stabilirii sabinilor în Roma.

[55] Lacul Curtius se găsea, înainte de a fi secat, în mijlocul forului roman. De aici se deduce că în mijlocul Romei a fost cîndva o mlaștină.

[56] *Comitia* — erau adunările poporului roman. Sînt de trei feluri: *comitia curiata*, *tributa* și *centuriata*.

La *comitia curiata* participau toți cetățenii din cele 30 de curii. În vremea regalității, aceste comiții alegeau pe regi și votau legile, însă în perioada republicană nu se mai îndeletniceau cu votarea legilor prin care se acorda puterea cea mai mare în stat cîrmuitorilor statului, *lex curiata (de imperio)*, ci numai cu apro-

barea adopţiunilor şi numai cînd adoptaţii nu erau subordonaţi autorităţii paterne. Aceste comiţii se chemau *calata*, cînd erau convocate pentru anumite acte din domeniul cultului religios sau pentru testamente. Cu vremea, aceste comiţii au devenit superflue şi simple formalităţi, fiind înlocuite cu 3 auguri şi 30 de lictori ce simbolizau probabil cele 30 de curii.

La *Comitia tributa* luau parte toţi cetăţenii împărţiţi pe triburi. Aceste comiţii judecau procesele mai puţin însemnate, alegeau pe tribuni, pe edilii plebei, pe quaestori şi pe edilii curuli (această din urmă dregătorie a apărut mai tîrziu) şi votau aşa-zisele *plebiscita*, decretele poporului, care însă pînă în 287 î.e.n. aveau putere de lege numai pentru plebei, dar după această dată au aceeaşi valabilitate ca şi legile propuse din iniţiativa consulară şi care fuseseră votate de comiţiile centuriate.

Comitia centuriata nu se putea întruni decît în afara zidurilor Romei; la aceste adunări, cetăţenii romani veneau în formaţii militare, înarmaţi ca în vederea unei campanii militare. Atribuţiile acestor comiţii centuriate sînt următoarele: aleg pe magistraţii de la conducerea supremă a statului (consuli, censori, praetori); votează legile propuse de consuli, legea de recunoaştere a jurisdicţiei censorilor, aprobă declararea războiului, încheierea păcii şi — ca putere judecătorească — se pronunţă în apel asupra sentinţelor capitale, care pedepsesc cu exilul, bătaia sau interdicţia de la apă şi foc.

[57] În tradiţiile cele mai vechi, în legătură cu obîrşia poporului roman, au rămas urme din care reiese că acest popor provine din contopirea a trei triburi, probabil cîndva independente unele de altele, numite Ramnes, Tities şi Luceres, care au constituit o unitate şi o comunitate omenească. După unificarea acestor triburi, fiecare din cele trei comunităţi de altă dată participa cu o treime la întocmirea efectivelor armatei şi tot cu o treime la alcătuirea senatului, în colegiul sacru al celor şase fecioare vestale şi în colegiul celor trei mari preoţi ai lui Jupiter, Marte şi Quirinus. Tribul Ramnes este acela care a determinat în mod hotărîtor structura poporului roman şi a comunităţilor unite, dîndu-le numele şi deţinînd primul loc în sînul celor trei triburi. Asupra originii tribului Luceres, se crede de bună seamă că acesta trebuie să fi fost tot o ramură latină. Tities, a treia din aceste comunităţi, îşi are obîrşia din Sabina, pe

temeiul unei tradiții, așa-zisa tovărășie tițiană. De fapt se găseau la Roma urmele unui străvechi cult sabin. Așa a fost de pildă cultul zeului Maurs sau Mars, și al zeului Semo Sancus, paralel cu cultul lui Dius Fidius al romanilor, care se identifica cu zeul Marte.

58 Roma, în prima ei organizare politică, avea caracterul unei democrații militare. Poporul roman se întrunea în *Comitia curiata* pentru reglementarea tuturor condițiilor de viață și rezolvarea tuturor problemelor importante externe și interne, care priveau existența întregii comunități. Aici se alegea regele, se judecau cetățenii vinovați de crime grave, se făceau adopțiunile, se deschideau testamentele, se primeau noi ginte, se rezolvau tot soiul de litigii familiale, se discutau chestiunile cultuale, iar în domeniul extern se declara război sau se încheia pace sau alianțe. *Populus romanus* se întrunea pe curii, fiecare curie avînd un vot.

În perioada regalității, se trece de la orînduirea comunei primitive la societatea împărțită pe clase, unitatea socială de bază fiind ginta. Relațiile gentilice s-au păstrat într-o oarecare măsură și mai tîrziu. Membrii aceleiași ginți aveau ogoare comune, sărbători religioase comune, cimitir comun și erau obligați să se apere unul pe altul. Caracteristicile gentilice își au vestigiile în numele romane și anume în *nomen gentile* (fiecare nume roman avînd *praenomen* — nume de persoană; *nomen gentile* — numele ginții, și *cognomen* — porecla). Gințile se împărțeau în familii care scoborau din același strămoș. Întemeietorii primelor ginți romane, după tradiție, au fost cei 100 de senatori, numiți de Romulus *patres*. La început nu fiinșau oficial decît ginți patriciene, însă în urma luptelor necurmate duse de plebei pentru cîștigarea drepturilor egale cu patricienii s-au format ginți compuse și din familii plebeiene, prin căsătorii și adopțiuni. Numele care arată ginta din care se trăgea un cetățean roman se numea *nomen gentile*, iar membrii unei *gens* se numeau *gentiles*. Căpetenia ginții era aleasă de toți membrii ei. Cu timpul însă, gințile s-au transformat în uniuni închise, slăbind în același timp și relațiile gentilice. A trecut atunci pe primul plan familia romană, avînd cap pe *pater familias*, care dispunea de *jus vitae necisque* — dreptul de viață și de moarte — asupra tuturor membrilor familiei sale, și asupra agnaților (toate persoanele

care se găseau sub autoritatea lui *pater familias*), și asupra cognaților (noile persoane înrudite prin legături de sînge).

Triburile. În Roma zece ginți alcătuiau o curie, iar zece curii un trib, la fel cum în Grecia gințile erau constituite în fratrii și fratriile în phile. Cele trei triburi — Ramnes, Tities și Luceres — după cum ne spune tradiția romană, alcătuiau *populus romanus.*

59 Titus Tatius își trăgea numele de la Titienses. De atunci, cu prilejul acestui pact, puterea a fost exercitată în comun și în deplină putere de către cei doi regi Romulus și Tatius.

60 Cetatea Lavinium era socotită după legendă reședința sacră și centrul populațiilor de gintă latină.

61 Fidenații erau locuitorii orașului Fidenae, așezat pe o colină la o distanță de numai 3,5 km nord-vest de Roma, între fluviul Tibru și rîul Anio (astăzi au mai rămas niște ruine, vestigiile acestui oraș antic, la Castello Guibilio).

62 Pasul era o măsură de lungime romană, avînd 1,48 m.

63 Veienții erau locuitorii din Veii, cel mai însemnat din cele 12 orașe ale confederației Etruriei sudice; această cetate se găsea la 4,5 km nord de Roma, pe rîul Cremera. Cetatea Veii avea o poziție foarte întărită, datorită situației geografice prielnice, fiind așezată pe niște stînci înalte și povîrnite. Astăzi, Veii este satul Isola Farnese.

64 Mlaștina Caprei se găsea probabil în regiunea circului Flaminius de mai tîrziu, circ situat în partea sudică a Cîmpului lui Marte.

65 Tabără sau facțiune politică constituită după interesele social-economice ale patricienilor și ale păturii înstărite a plebeilor.

66 *Interregnum* era o magistratură la care se recurgea ori de cîte ori deceda regele Romei și nu avea urmași direcți, iar în timpul republicii cînd deceda unul din consuli sau cînd atribuțiile dictatorului încetau. Interregele era numit de senat pentru 5 zile și avea atribuția de a organiza alegerile prin care să se desemneze noii magistrați supremi.

67 Pythagoras din Samos, filozof idealist grec, care a trăit între a 50-a și a 72-a Olimpiadă, s-a născut la 580 sau 568 î.e.n. la Samos; el a vizitat numeroase orașe din Grecia Mare (Italia de sud), învățînd și rămînînd multă vreme în orașul Crotona.

Scanned with CamScanner

6 Metapontum, oraș și port în golful Tarent, de pe coasta răsăriteană a Lucaniei, la granița acestei provincii romane cu Apulia. Și azi se mai găsesc ruinele acestui oraș la nord de gurile rîului Basiento. Aici se pare că a trăit Pythagoras, după ce a fost izgonit din Crotona.

8 Heraclea, oraș care se găsea la sud de Metapontum, pe rîul Aciris (astăzi localitatea Policaro).

9 Crotona, oraș grecesc pe țărmul sudic al Italiei, în regiunea Bruttium pe riul Aesanus (azi Crotone).

11 Auguratul era o instituție religioasă de origine etruscă, alcătuită din trei preoți. Prin legea Ogulnia din anul 300 î.e.n., numărul lor s-a ridicat la 9 (patru patricieni și cinci plebei). Atribuțiile lor erau luarea auspiciilor și consacrarea preoților și a templelor. Prin tălmăcirea favorabilă sau neprielnică a semnelor, augurii erau în măsură să influențeze alegerile de consuli sau de dictatori, prin afirmația lor, considerată valabilă, că potrivit semnelor arătate prin zborul păsărilor zeii sînt sau nu împotrivă. Prin observarea acestor semne, augurii hotărau dacă zeii îngăduie sau nu înfăptuirea acestei acțiuni, spunînd că semnele (auspiciile) sînt prielnice sau neprielnice. Metoda auspiciilor *ex tripudiis* era cea mai des întrebuințată, fiindcă era mai lesnicioasă. Semnele erau bune sau rele, după cum puii mîncau sau nu mîncau de loc. Cele mai bune semne erau atunci cînd puii mîncau lacom, scăpînd firimituri din cioc. Acest semn se chema *tripudium solistimum*. Cînd semnele erau rele, augurul rostea cuvintele: *alio die* — auspiciile se amînă pentru o altă zi, pentru că zeii nu-și dau încuviințarea pentru o asemenea acțiune.

Tribunii poporului îi acuzau însă pe auguri că aceștia înrîuresc foamea puilor, ori lăsîndu-i să rabde de foame, ori dîndu-le prea multă mîncare, înainte de luarea auspiciilor.

După rînduiala augurilor romani, cerul era împărțit în patru regiuni, prin două linii care se încrucișau deasupra capului augurului: una se chema *decumanus*, de la est la vest, și cealaltă linie *cardo*, de la nord la sud.

12 Ianus — unul din cei mai importanți și mai vechi zei de origine romană, de la care a luat numele luna ianuarie. El este zeul începutului și sfîrșitului, al intrărilor și ieșirilor. Era închipuit cu două fețe *(bifrons, biceps)*, ținînd în mîini o cheie și un toiag.

Templul său sta deschis în timp de război și închis în timp de pace.

73 Aici Titus Livius exagerează, pentru că nici în vremea sa nu domnea pacea. În timpul domniei împăratului Augustus, romanii au întreprins numeroase războaie peste hotare, îndeosebi în Germania, care voia să scape de pericolul cotropirii romane; au mai fost apoi războaiele din Spania și răscoala din Pannonia.

74 Egeria, una din zeițele Camenae, nimfele izvoarelor. După legendă, era soția lui Numa Pompilius, avînd două fîntîni consacrate, una lîngă poarta Capena, alta lîngă Aricia. După legenda poetizată de Ovidius (*Metamorfozele*, XV, 485), această zeiță, din durere pentru pierderea soțului său, s-a transformat într-un izvor.

75 Flaminii (rădăcina cuvîntului derivă de la *flagrare* = a arde, a lumina) erau preoții laici. Potrivit credințelor și tradițiilor romane, cel mai vechi cult religios al populației latine, cu reședința în Roma, era al celor trei zei, care reprezentau poporul roman, din cele trei mari triburi inițiale: Jupiter, cel mai însemnat dintre toți zeii tribului Ramnes, al doilea zeu era Marte al sabinilor, care a fost adus o dată cu Tities la Roma, și în sfîrșit al treilea, Quirinus, care a dat numele comunității romane de Quirites. Acestor trei zei le fuseseră consacrate sanctuare în afara orașului, înainte de reforma lui Servius Tullius. Lui Jupiter îi fusese consacrată cetățuia de pe Capitoliu, lui Marte, cîmpia dintre cetate și fluviul Tibru, și lui Quirinus, colina Quirinalis, denumită după el. Îndatorirea oficierii cultului acestor trei zei cădea în sarcina a trei flamini. Acești trei flamini se numeau *flamines majores*, fiind preoți ai celor trei mai vechi și mai importanți zei romani, spre deosebire de cei doisprezece *flamines minores*, care au fost introduși mult mai tîrziu, cu prilejul introducerii și altor culte (*Flamen Volcanalis, Volturnalis, Carmentalis, Floralis* etc.). *Flamines majores* erau recrutați totdeauna din rîndurile patricienilor. *Flamines minores* erau aleși și din rîndurile plebeilor, în urma legii Ogulnia de la anul 454 ab Urbe condita (300 î.e.n.).

76 Anul la romani era împărțit, la început, în zece luni; 6 luni aveau cîte 30 de zile, iar patru cîte 31; deci anul avea 304 zile. Numele lunilor erau: *martie* (de la zeul războiului Marte), *aprilis* (de la *aperio* — a deschide, deci cînd se deschideau mugurii plantelor),

maius (după Maia — mama lui Hercules), *iunius* — după Junona. Celelalte, de la iulie pînă la decembrie, sînt împrumutate de la numere: *quintilis, sextilis, septembris, octobris, novembris, decembris.* Quintilis a fost schimbat cu iulie în cinstea lui C. Iulius Caesar și sextilis cu augustus. Prima zi a lunii se numea *calendae* de la *calare* — a chema, invoca, pentru că marele pontifice invoca luna nouă la începutul fiecărei luni, pe colina Capitolină. Mijlocul lunii se numea *ide* (din etruscă — *iduare* — împărțire); era a 15-a zi din martie, mai, iulie și octombrie, și a 13-a în celelalte luni. Ziua a 9-a se numea nonă (din *novem* = nouă). Numa Pompilius a adăugat încă două luni, ianuarie (de la *Ianus*) și februarie (de la *februare* = a ispăși), deoarece în timpul lunii acesteia se sărbătoreau *Lupercalia*, cînd se făceau slujbele de expiere.

Fiindcă anul roman avea numai 304 zile, rămînînd astfel în urmă față de anul solar cu 61 zile, Numa Pompilius introduse anul grecesc de 354 zile, intercalînd încă o zi după 23 februarie.

Matematicianul alexandrin Sosigenes, din îndemnul lui Caius Iulius Caesar, perfecționă calendarul prin introducerea anului bisect și fixînd prima zi la 1 ianuarie.

77 Zilele faste și nefaste *(dies fasti et nefasti). Fas* = legea nescrisă. Zilele faste erau acelea în care se puteau convoca comițiile, adunările poporului, se judecau procese și se pronunțau sentințe judecătorești. Într-un an erau 38 de zile faste și erau însemnate cu litera F. Restul de zile erau nefaste.

78 Flaminul lui Jupiter, numit *Flamen Dialis*, era cel mai important din toți flaminii. Acesta avea în grija sa supravegherea cultului lui Jupiter. Era socotită o persoană inviolabilă și sacrosanctă. Locuia pe colina Palatin. Avea loc de cinste în senat, dispunînd de *sella curulis* (scaunul curùl). Totuși nu îndeplinea nici o funcție publică. El trebuia totdeauna să apară îmbrăcat cu veșmintele sale, avînd pe cap un fel de căciulă *(pileus)*, în vîrful căreia *(apex)* se găsea o ramură de măslin *(virga)*, legată cu un fir de lînă. Era îmbrăcat cu o haină groasă de lînă *(toga praetexta* sau — *laena)*. Ca instrument special, avea un cuțit pentru jertfă, și în mînă un toiag *(virga)* cu care îndepărta lumea. El nu trebuia să atingă nimic ce e spurcat, nici mort, nici un mormînt, nu-i era îngăduit să vadă trupe de ostași, să călărească, să vadă cătușe, lanțuri. La haina lui n-avea nici un fel de nod, ci niște copci *(fibulae)*.

[79] Marte, veche divinitate italică, identificat cu Semo Sancus și cu Dius Fidius (Ares la greci), simboliza bărbăția ostășească, forța naturii, ocrotitorul semănăturilor și al turmelor de vite. În ace-lași timp era zeu al războiului. Romanii îi dăduseră epitetele Gradivus, Quirinus. Socotit tatăl lui Romulus, era invocat în rugă-ciuni cu numele de tată *(pater)* și i se aduceau întreitele sacri-ficii numite *suovetaurilia* (un porc, o oaie și un taur).

[80] Cultul zeiței Vesta n-a fost introdus de Numa, ci numai organizat de el. Vestalele trebuiau să întrețină veșnic focul sacru pe altarul Vestei, fiindcă se credea că de permanența acestui foc atîrnă dăi-nuirea statului roman. Vestalele erau însoțite de un lictor; ele aveau dreptul de protecție sacrală și de grațiere. Nu erau sub jurisdicția senatului. Cultul Vestei și instituția vestalelor *(virgines vestales)* a apărut în Latium și anume în Lavinium, Alba și Tibur din vremuri străvechi. Din Alba a fost adus la Roma. Numa este acela care a introdus colegiul vestalelor, alcătuit din patru vestale. Mai tîrziu s-au mai adăugat încă două. Numărul de șase vestale a rămas în toată vremea existenței lumii romane. Conform tradiției, ele trebuiau să fie alese totdeauna de *Pontifex Maximus* din fami-liile patricienilor lipsite de orice pată, și anume din acele case unde erau în viață ambii părinți. Vestalele erau continuu sub supravegherea aspră a marelui pontifice. Ele intrau în acest colegiu între 6 și 10 ani, îndatorindu-se să slujească zeiței Vesta pînă la 30 de ani. În primii 10 ani ele se inițiau în cultul zeiței. În a doua decadă oficiau slujba, iar în a treia inițiau pe novice. Vestalele du-ceau o viață încărcată de onoruri și distincții, legată însă și de mari, multe și grele privațiuni. Trebuiau să stea în permanență în apropierea altarului Vestei și să păzească focul sfînt zi și noapte, să se păstreze fără prihană și să nu se gîndească la căsătorie înainte de a avea 30 de ani. Persoana lor era socotită sacrosanctă și se bucura de respectul poporului și al celor mai înalte autorități. Dispuneau de dreptul de a grația, care înseamnă că ori de cîte ori se în-tîmpla ca un condamnat dus la locul de execuție să întîlnească o vestală, acesta era salvat de la moarte.

[81] Salii, numiți așa de la dansurile lor, erau preoții lui *Mars Gra-divus*. Acești preoți purtau pe ambele mîini scuturile sfinte *(anci-lia)* de formă rotundă. Saliii (al căror colegiu a fost înființat, după tradiție, de Numa Pompilius) erau un sacerdoțiu răspîndit

Scanned with CamScanner

în toată Italia, mai ales în Tibur, Tusculum, Alba etc. Colegiul acestor preoți din Roma, compus din 12 membri, își avea sanctuarul și locuințele pe Palatin și de aceea se numeau *salii palatini;* mai era și un al doilea colegiu de 12 *salii agonales,* sau *collini,* instituit de Tullus Hostilius. Ei erau recrutați din tineri ai căror părinți erau în viață. Rămîneau toată viața în acest colegiu, exceptînd cazul cînd li se încredința o altă preoție sau vreo dregătorie publică. Ei aveau în fruntea colegiului un *magister,* un *presul,* dansatorul din față, și un *vates,* prezicător. Cultul saliilor palatini era închinat lui Marte, iar al celor Quirinali, zeului Quirinus; ambele culte sînt legate însă în mod deosebit de scuturile sfinte, *ancilia.* Legenda spune că sub regele Numa Pompilius a căzut din cer un asemenea scut care a fost găsit în palatul lui Numa. Ca să nu cadă niciodată în mîna dușmanului, Numa a dat poruncă să se mai construiască alte 19 scuturi la fel de către un artist, Mamurius, pomenit în *Carmen Saliare,* cea mai veche producție poetică populară italică. Păzirea acestor scuturi a fost încredințată preoților salii de pe Palatin. Domnea credința că scuturile se mișcau de la sine prevestind apropiate primejdii. Preoții salieni, în luna martie, cutreierau Roma într-un cortegiu festiv, vreme de o lună aproape. La 1 martie erau puse în mișcare cele 20 ancilia. Erau îmbrăcați cu *tunica picta,* peste care era pusă o platoșă de fier, pe deasupra haina festivă oficială *(trabea),* iar pe cap o căciulă țuguiată *(pileus);* aveau în mîna stîngă o sabie, în mîna dreaptă o lance, iar pe brațul stîng scutul; oprindu-se cu cortegiul în anumite locuri ale orașului, salii își cîntau cîntecul lor specific acompaniați de trîmbițe, jucînd dansul armelor, izbind cu lăncile în scuturi. În anumite locuri saliii făceau popasuri, cu care prilej se ospătau (aceste ospețe au rămas proverbiale din cauza belșugului și risipei).

[82] Întregul serviciu divin roman, după tradiție, fusese înregistrat din porunca lui Numa Pompilius de pontificii lui în condice speciale, numite *libri pontificum* sau *pontificales,* fiind 24 la număr. Din vremuri străvechi, acestea erau considerate ca fiind izvorul dreptului sacral roman și al dreptului privat.

[83] *Pontifice* — sub acest nume Titus Livius înțelege pe *pontifex maximus.* Este contestată etimologia cuvîntului. Probabil cuvîntul derivă de la *pontem facere,* adică constructori de poduri, podari, în legă-

tură cu podul numit *Pons sublicius* de pe Tibru, sfînt pentru romani. Explicaţia este următoarea: cei cinci *pontifices*, „podari", îşi aveau acest nume de la ocupaţia lor, importantă iniţial şi din punct de vedere religios, militar şi economic, pentru că ei conduceau construcţia, ca şi distrugerea podului de peste Tibru, în caz de necesitate extremă. Tot lor le revenea sarcina de a alcătui calendarul oficial, de a fixa pentru popor zilele de sărbătoare, după lună nouă şi lună plină, şi de a îngriji ca oficierea ceremoniilor religioase şi procesele să se ţină în zilele legale. Deoarece aveau supravegherea întregului cult religios, ei interveneau cu prilejul căsătoriilor, legalizării testamentelor şi adoptărilor, hotărînd dacă această acţiune este prielnică sau potrivnică voinţei zeilor. Ei aduceau la cunoştinţă toate acestea din prescrierile lor sacrale exoterice, cunoscute sub numele de *leges regales*. Tot ei au fost iniţiatorii ştiinţelor, dreptului divin şi laic la romani, şi tot ei au fost şi primii analişti, fiindcă toate consemnările evenimentelor istorice erau legate de calendar şi de anotimpuri, şi procesele şi toate aplicările principiilor de drept erau înregistrate de colegiul pontificilor. Apoi aveau o anumită putere de supraveghere şi control asupra exercitării dreptului familial în sînul comunităţilor romane asupra fetelor, ca şi supravegherea vestalelor. Toate acestea făceau parte din atribuţiile acestui colegiu. Numărul acestor pontifici, fixat în vremurile mai vechi la cinci, a fost ridicat de Sylla la 15. În timpul imperiului, împăraţii adăugau acestui colegiu, după bunul lor plac, oricîţi membri voiau.

[84] Zeii mani, *dii manes*, după mitologia romană erau considerate sufletele divinizate ale răposaţilor, pe care pentru a le împăca, ori de cîte ori romanilor li se păreau supărate, sau cînd lor le mergea prost în diferitele acţiuni, trebuiau să le aducă sacrificii de pacificare. *Dii manes* erau de două feluri: *lares* — zeii buni, protectori, şi *lemures* — spiritele rele. După moarte, spune mitul roman, spiritul omului continuă să trăiască în mormîntul unde i se află osemintele şi de aceea cei vii i-aduceau din cînd în cînd mîncare. Aşa s-a dezvoltat cu timpul un cult al morţilor.

[85] *Camenae*, în vechea formă *Casmenae*, erau la obîrşie nimfele izvoarelor, iar mai tîrziu au fost identificate de poeţii romani cu muzele grecilor, care la origine fuseseră tot nimfele izvoarelor. Dum-

brava lor sfîntă se găsea în faţa porţii Capena, unde în vremurile străvechi se găsea o vale minunată, avînd la mijloc un lac şi o vegetaţie luxuriantă, copaci umbroşi şi o grotă răcoroasă. În apropierea ei se găsea şi fîntîna nimfei Egeria.

[85] Argene — capelele consacrate, aflătoare în mai multe locuri ale regiunii celei mai vechi a oraşului, pe Palatin, pe Germalus şi pe Velia. Erau 24 sau 27 asemenea capele, care pe ziua de 13 mai erau deschise, oficiindu-se aici slujbe, într-un cadru sărbătoresc, de către pontifici şi vestale.

[86] Semnalele de luptă *(signa)* la romani erau de trei feluri: 1. orale — adică ordinele comandanţilor date subordonaţilor pe cale ierarhică: legaţilor, centurionilor şi decurionilor, şi transmise din gură în gură; 2. semnalele date prin instrumente muzicale — bucium, trîmbiţe şi cornuri *(buccina, tuba, cornu);* 3. semnalele optice, făcute cu steagurile, după un anumit cod, prin ridicarea şi coborîrea lor, semnalizare întrebuinţată pînă în zilele noastre în armată. Mai tîrziu, între semnalele optice se mai amintesc şi *aquila* şi *draco* (zmeul), împrumutat de împăratul Hadrian de la geto-daci.

[87] Feţialii (rădăcina cuvîntului derivă de la *fari* = a vorbi) erau o străveche instituţie italică, de pe întreg teritoriul peninsulei. Colegiul feţialilor se găsea şi la aequi, ardeaţi şi samniţi, avînd o disciplină proprie, numită *jus fetiale*, care stabilea cele trei funcţii ale acestui colegiu: 1. cererea de despăgubiri; 2. declararea de război, şi 3. încheierea unei alianţe, toate efectuate printr-un anumit ritual complex. Acest colegiu se compunea în vremea republicii din 20 de membri aleşi pe viaţă, provenind îndeobşte numai dintre patricieni, după ce deţinuseră cele mai înalte funcţii. Pentru fiecare însărcinare oficială ei purtau anumite veşminte *(tegmina)* şi buchetul de ierburi sfinte *(sagmina)*, pe care le culegeau de pe Capitoliu. Acest buchet sacru era purtat de un *verbenarius*, un feţial ales din rîndurile lor, care purta o creangă de rozmarin. Acest feţial designa din rîndurile colegilor săi pe un *pater patratus* (tată sfinţit), atingîndu-l cu creanga de rozmarin — *verbena*. După ritualul descris aici şi după jertfele aduse, feţialii care au îndeplinit ceremonialul dau în vileag motivul alianţei, iar colegiul feţialilor îşi asupră-şi îndatorirea supravegherii şi păstrării condiţiilor tratatului, hotărînd dacă a fost sau nu călcat.

89 Dictatorul, sau *magister populi* (mai marele poporului), era conducătorul unic, ales în locul celor doi consuli, în funcție de gravitatea evenimentelor. La alegerea dictatorului poporul nu mai putea avea nici o influență; această inițiativă trebuia să pornească de la unul din cei doi consuli sau de la senat.

Numai cu voia dictatorului se putea face apel la adunarea poporului. Însă în felul acesta, de îndată ce era numit, dictatorul dispunea de întreg aparatul administrativ, care i se supunea fără șovăire. Imediat ca rang și putere, dar în subordinea lui, venea comandantul cavaleriei *(magister equitum)*, și urmau apoi cei 24 de lictori, cu fasciile lor și cu securea în mijlocul nuielelor împletite, întocmai ca la regi. Totuși, dictatorul se deosebea de rege prin aceea că puterea lui era temporară, fiind limitată deci numai la șase luni, după care perioadă autoritatea și puterea lui încetau. În al doilea rînd, dictatorul, ca demnitar extraordinar, nu-și numea niciodată succesorul. Dictatura era o veche instituție existentă și la latini, dar la Roma a apărut abia acum pentru întîia oară. Așa, de pildă, Titus Livius menționează pe dictatorul din Tusculum, apoi pe cel din Lanuvium și din Alba Longa (Vezi și *Dionysios din Halicarnas* V, 74). După analiști, primul dictator roman a fost numit în anul 253 ab U. c. (500 î.e.n.).

90 Poarta Capena se găsea în partea sudică a Romei, la întretăierea șoselelor numite Via Appia și Via Latina ce duceau către sudul Italiei. De la această poartă pornea o uliță către templul lui Marte.

91 *Duumviri* numiți de regele Tullus Hostilius aveau însărcinarea să judece pe acuzații de înaltă trădare sau pe cei aflați în slujba unui stat vrăjmaș — *perduellio* (înaltă trădare). Horatius a fost învinuit de înaltă trădare pentru că și-a ucis sora, adică pe un membru al cetății romane. După cum se vede, încadrarea lui Horatius la acest capitol pare cît se poate de stranie astăzi. Însă împotriva sentinței duumvirilor se putea face apel *(provocatio)* la adunarea poporului întrunită în comiții centuriate, și mai tîrziu în cele tribute.

92 În antichitatea romană se da o putere absolută părintelui asupra fiilor săi. Aceștia nu puteau dobîndi nici stăpîni vreo avere, în afară de darurile pe care le primeau de la tatăl lor *(peculium)*

Scanned with CamScanner

și care oricînd le puteau fi luate înapoi. În urma adoptării unui copil de către un alt cetățean, dreptul tatălui asupra fiului său se stingea, precum și în cazul emancipării sau a pierderii cetățeniei tatălui sau a fiului.

92 Furca era un mijloc de pedepsire a celor condamnați pentru crime, dar și sclavii erau pedepsiți astfel. Capul celui osîndit era vîrît între coarnele furcii de care era spînzurat vinovatul.

94 Sacrificiile de expiere, *lustra*, se făceau de obicei cu prilejul plecării armatei romane într-un război, la reîntoarcerea în cetatea romană, și mai tîrziu la sfîrșitul recensămîntului. Cu ocazia acestei expieri se sacrificau un porc, o oaie și un taur. De aceea aceste sacrificii se numeau *suovetaurilia*.

95 Grinda surorilor *(sororium tigillum)* era un fel de jug care se găsea pe strada Carina, una din cele mai frecventate străzi ale Romei. Alături se găseau două altare consacrate lui *Juno Sororia* și lui *Janus Curiatius*, unul în amintirea morții sorei lui Horatius, ucisă de el, și celălalt în a morții Curiaților.

96 *Pallor* și *Pavor* erau personificările fricii și groazei.

97 Aici Titus Livius exagerează, pentru că istoria romană este plină de numeroase asemenea exemple de cruzime atît față de vrăjmașii dinafara granițelor, cît și față de cei dinăuntrul lor. De cîte ori n-au fost răpuși ostaticii dați ca zălog, ca represalii împotriva dușmanilor care-și călcau angajamentele! Și cîte osîndiri la moarte nu s-au executat! Înșiși fiii lui Brutus, primul consul roman, au fost decapitați, apoi fiul lui Manlius Torquatus, sau Spurius Cassius, Spurius Maelius etc. etc. Un alt exemplu concludent al cruzimii romane erau decimările în rîndurile ostașilor romani, executați pentru pretinsa insubordonare și instigare la revoltă.

98 Muntele Caelius, e vorba de colina sud-estică a Romei, ce se află între Aventin și Esquilin, despărțit de Palatin printr-o vale.

99 Curia Hostilia se afla pe Vulcanal, o suprafață de teren mai ridicată pe partea nordică a Comitiului.

100 Feronia era o zeiță veche italică a dumbrăvilor și a fertilității, adorată și în Latium. Templul și dumbrava ei se găseau la poalele muntelui Soracte, la nord de Capena, în Etruria. Tîrgul care avea loc acolo era foarte frecventat de toți vecinii etruscilor, latini și sabini.

101 Pădurea Rea *(Silva Malitiosa)* era o pădure în țara sabinilor,

cărcia istoricul Dionysios din Halicarnas îi spune „Pădurea til. harilor".

102 „Pietrele din cer" erau probabil sfărîmăturile de meteoriți, căzute pe pămînt.

103 Haruspicii *(haruspices)* erau preoții socotiți cunoscători ai așa-numitei „discipline etrusce", prin care se inițiau în prevestirea viitorului prin cercetarea măruntaielor animalelor sacrificate, sau după diferite semne și fenomene cerești. Tot ei explicau și visele; haruspicii cercetau ficatul, splina, stomacul, inima, rinichii și plămînii animalului. Lobul unui ficat se chema *pars familiaris*, iar altul *pars hostilis;* dacă protuberanța de la extremitatea lobului drept al ficatului — numit de romani sfîrcul ficatului, *caput jecinoris* — era bogată în semne sanguine, era semn bun pentru romani. Dacă lipsea, era semn rău; dacă era dublă, era dezbinare; dacă prezenta o tăietură, însemna o schimbare fundamentală.

104 Latinii locuiau în *Latium*, regiune în Italia centrală, pe litoralul ei vestic. La început purta numele de Latium numai ținutul delimitat de fluviul Tibru și rîulețul Numicius, care curge între Lavinium și Ardea; mai tîrziu, numele Latiului s-a extins asupra întregului ținut dintre Etruria și Campania, de prima fiind despărțit la nord prin Tibru, iar la sud de cea de-a doua prin rîul Liris. La est, Latiul se învecina cu ținuturile sabinilor, aequilor, marsilor și samniților. În aceste timpuri populația latină era împărțită în patru ramuri: *latinii*, *hernicii*, *volscii* și *auruncii*. Vechii latini *(priscii)* dispuneau de 30 de orașe constituite în cunoscuta confederație latină, cu capitala *Alba Longa*. După dărîmarea acestui oraș, cetatea Roma a luat rolul de hegemon al confederației latine. După abolirea regalității, a izbucnit un crîncen război între romani și latini, aceștia din urmă voind să rămînă independenți, însă Roma reușește să-i subordoneze.

105 Aequicoli, sau aequicolani, erau o ramură a vechilor aequi, care locuiau în țara sabinilor, în apropiere de Tibur, Praeneste și muntele Algidus.

106 Politorium era o localitate bine întărită, care se afla în Latium.

107 Tellenae, sau Tellene, ca și Ficana erau două localități din Latium, situate la sud de Roma.

Scanned with CamScanner

108 Medulla era o colonie a albanilor în ţara sabinilor, situată între Tibru şi Anio, în apropiere de Corniculum.

109 Murcia se numea, în vremurile străvechi, valea îngustă dintre Palatin şi Aventin, unde s-a construit mai tîrziu Circus Maximus. Templul poartă numele de la un altar al zeiţei Murcia, o altă denumire a zeiţei Venus.

110 Janiculum era o colină pe ţărmul drept al Tibrului.

111 *Carcer Mamertinum* este faimoasa închisoare din Roma, care se afla pe partea dreaptă a Capitoliului, imediat la intrarea în for. Era compusă din două aripi, numite Robur şi Tullianum.

112 Pădurea Maesia, o regiune împădurită din sudul Etruriei la sud-vest de Veii.

113 Ostia, portul Romei de pe ţărmul stîng al Tibrului, la vărsarea lui în mare.

114 Salinele erau bazinele de pe ambele maluri la vărsarea Tibrului în mare, unde se aducea apa mării, care, prin evaporare, lăsa sarea, folosită de romani, care chiar o comercializau.

115 Lucumo, în limba etruscă *lauchme,* era denumirea căpeteniilor etrusce, aşa cum erau la Roma patricienii.

116 Tarquinii, un străvechi oraş al Etruriei, foarte important, care multă vreme a fost centrul confederaţiei celor 12 oraşe etrusce. Se afla pe o colină, pe ţărmul stîng al rîului Marta, nu departe de coasta mării. Azi au mai rămas puţine ruine pe colina Tarquino.

117 Damaratus făcea parte din familia domnitoare a Bachiazilor din oraşul Corint, care au fost detronaţi de către Kypselos în anul 568 î.e.n.

118 Apiolae, o aşezare în Latium, probabil aproape de Aricia.

119 Circus Maximus se găsea în valea dintre colina Palatină şi cea Aventină.

120 Tribunele din circ erau construite în primele timpuri numai pentru răstimpul cît durau jocurile. Mai tîrziu au fost construite din piatră, pe cheltuiala statului, pentru o mai lungă durată.

121 Din Etruria, în afară de multe datine religioase, se aduceau şi comedianţi, precum şi luptători, cu prilejul sărbătorilor oficiale.

122 Attus Navius era un vestit augur în antichitate, de care vorbeşte şi *Cicero* în cartea lui *Despre prevestiri.* *Dionysios din Halicarnas*

Scanned with CamScanner

spune că acest augur a dispărut brusc. Adversarii lui Tarquinius susțin că acesta l-a ucis.

123 Vulcan (Vulcanus) era zeul focului și al meșteșugarilor. (Adorat la etrusci ca Veliha — Volcha). Era considerat ocrotitorul căminurilor, dar și cu însușiri negative, fiind zeul incendiilor și cutremurelor. Era datina ca în cinstea lui să se strîngă grămadă armele vrăjmașilor luate ca trofeu și să li se dea foc. Cel care se jertfea de bunăvoie pentru salvarea armatei își închina armele tot lui Vulcan.

124 Collatia era un oraș în Latium între rîulețele Osa și Anio, la 18 km est de Roma (astăzi i se mai văd încă ruinele pe colina Castellanio).

125 Corniculum, vechea Ficulea, Cameria, Crustumeria, Ameriola, Medullia, Nomentum erau cetăți din Latium, așezate între fluviul Tibru, rîul Anio și muntele Lucretilis.

126 Depresiunile dintre coline și Tibru se numeau Velabrum, Suburra și Valea Circului.

127 *Cloaca Maxima* erau faimoasele canaluri de scurgere construite subteran, care au stîrnit admirația tuturor timpurilor. Partea ei principală, Cloaca Maxima, care se întindea de la Velabrum și ajungea pînă la Tibru, s-a păstrat pînă azi în cea mai mare parte intactă. Tradiția istorică romană spune că Tarquinius cel Bătrîn a început construirea acestor canale și le-a terminat Tarquinius cel Trufaș. Această operă uriașă era destinată să capteze izvoarele subterane din regiunea Romei, în scopul de a conduce și seca apa stătătoare, precum și mlaștinile care se aflau în cartierul Velabrum și For. Ramificațiile se uneau apoi într-un singur canal colector principal. La vărsarea acestuia, canalul era construit la o adîncime de 27 de picioare sub pămînt, astfel încît bolta acestei uriașe mase a suportat cele mai mari greutăți vreme de peste două milenii, fără să se strice. Trăinicia și întreținerea pilduitoare a acestei construcții a fost relevată de toți istoricii, îndeosebi de *Dionysios din Halicarnas* și *Plinius cel Bătrîn*.

128 Calea Nouă *(Via Nova)* se găsea în partea de nord a colinei Palatine, mergînd de-a lungul forului și sfîrșindu-se la Porta Mugionis în vîrful colinei, unde mai tîrziu a fost construit templul lui Jupiter Stator.

129 *Trabea*, mantaua de purpură, haina oficială a regilor, a marelui

preot, a augurilor și cavalerilor, care era folosită din vremi străvechi; nu era toată de purpură, ci numai tivită cu o fîșie de purpură și cusută cu fir de aur.

130 Suessa Pometia, unul din cele mai vechi orașe ale volscilor din Latium, la sud de forul lui Appius.

131 Lui Servius Tullius i se atribuie o reformă socială, pe care Engels o caracterizează „revoluție politică", cu care s-a încheiat trecerea de la organizarea gentilică la forma statală. Întregul *populus romanus*, alcătuit și din patricieni și din plebei, cuprinzînd toți cetățenii capabili de a purta armele, a fost împărțit în cinci clase. Criteriul era starea materială a fiecăruia.

Fiecare clasă era subîmpărțită într-un număr de unități militare, numite centurii, și dispunea de un anumit fel de armament. Prima clasă avea armament greu: coif, scut rotund, platoșă de bronz, gladiu și suliță. Celelalte clase erau înarmate mai ușor. Cetățenii din clasa a 5-a erau înarmați numai cu praștii *(funditores)*.

Potrivit datelor istorice certe, *populus romanus* era împărțit în felul acesta:

Cavalerii	cu	un	cens	100 000	și	dădeau	18	centurii
clasa I	„	„	„	100 000	„	„	80	„
„ a II-a	„	„	„	75 000	„	„	22	„
„ a III-a	„	„	„	50 000	„	„	20	„
„ a IV-a	„	„	„	25 000	„	„	22	„
„ a V-a	„	„	„	11 000	„	„	30	„
Proletarii fără avere							1	centurie
						Total	193	centurii

Centuriile erau unități și militare și social-politice. La votare, cetățenii se întruneau pe centurii; fiecare clasă obținea un număr de voturi egal cu numărul centuriilor. De obicei însă, clasa I împreună cu cavalerii, însumînd 98 de centurii, obțineau întotdeauna majoritatea voturilor la alegeri.

Tradiția romană spune că tot Servius Tullius a împărțit Roma în triburi teritoriale. Sub noua reformă, comițiile centuriate joacă rolul precumpănitor în stat. Simultan însă curiile își pierdură încetul cu încetul din însemnătatea lor de odinioară. Totuși, aristocrația gentilică și-a exercitat mai departe influența sa asupra cîr-

muirii statului. Această reformă a lui Servius Tullius a avut drept rezultat întărirea Romei.

132 Censul era recensămîntul populației, efectuat din cinci în cinci ani sub supravegherea regilor la început, apoi a consulilor sau a dictatorului. Din anul 443 î.e.n. s-au încredințat aceste însărcinări la doi dregători speciali — censorii (*censores*).

133 Coiful sau casca romană *(galea)* era făcută din metal și căptușită cu piele de lup. Avea niște apărătoare pentru obraji, care țineau strîns coiful pe cap, făcute din piele, cu niște solzi de metal pe ele *(bucculae)*. Deasupra, coiful avea o creastă *(crista)*, împodobită cu pene.

134 *Clipeus* era pavăza rotundă mai mică decît scutul *(scutum)*. Acesta era de formă boltit lunguiață, confecționat din lemn și acoperit cu piele de vită; la mijloc avea o umflătură de fier — *umbo*.

135 *Ocreae* — erau niște plăci de metal care acopereau partea inferioară a picioarelor, de la genunchi în jos.

136 *Lorica* — era platoșa romană, care acoperea numai pieptul luptătorului.

137 *Hasta* — era lancea romană, lungă de 2½ m.

138 *Gladius* — era spada romană, o sabie scurtă și dreaptă, pe care toți ostașii romani o purtau în partea dreaptă a șoldului. Numai comandanții purtau gladiul la stînga. Gladiul era lat, drept și terminat printr-un unghi ascuțit și avea două tăișuri.

139 *Fabri* — erau meșteșugarii romani, care însoțeau armatele romane pe teatrele de operații, corespunzători unităților de genieți de azi.

140 *Asul* — monedă romană. Lămurirea acestei chestiuni este cît se poate de dificilă. Romanii la început nu aveau monedă *(pecunia insignata)*. Schimbul se făcea în natură. Mai tîrziu, romanii au întrebuințat în traficul lor comercial bucăți de aramă — *aes rude*. Potrivit tradiției istorice romane, se spune că Servius Tullius a bătut cea dintîi monedă de aramă, cu figuri de animale pe ea. La sfîrșitul secolului al V-lea ab Urbe condita (sec. III î.e.n.), puțin înaintea primului război punic, s-au bătut primele monede de argint, iar cea de aur la jumătatea secolului al VI-lea ab U. c. Pînă în aceste vremuri, monedele circulatorii de argint erau cele străine. Cea mai mică monedă de aramă, asul — *as*, nu era o monedă

propriu-zisă cu valoare fiduciară, ci o măsură de greutate. Moneda de aramă de atunci era în greutate de o libră, adică 333 g. În timpul primului război punic s-a făcut o convertire monetară, făcîndu-se un as de șase ori mai ușor, însă cu aceeași valoare fiduciară. În timpul celui de-al doilea război punic s-a fabricat uncia (din grecește οὐγκια), a 12-a parte dintr-o libră sau as. În 563 ab U. c. monedele au fost reduse la greutatea de ½ uncie *(semiuncialis)* — după legea Papiria. Monedele de argint erau considerate de 1 000 de ori mai valoroase decît cele de aramă.

Ultima monedă romană — sesterțiul *(sestertius)*, prescurtat H.S. (prescurtare din L.L.S. — *2 libra + semis*, adică 2½ libre sauași), era banul de argint prețuind 2½ași de argint sau ¼ dintr-un denar grecesc de argint. Sesterțiul, ca și asul, și-a pierdut valoarea sa cu timpul. La început valora 2½ libre de aramă, sau 31 uncii, apoi numai 5 uncii, după primul război punic; 2½ uncii, după al doilea și 1 1/4 după legea Papiria, ceea ce înseamnă 2½ași de aramă.

[16] Cîmpul lui Marte era șesul dintre Tibru, colinele Capitoliu, Quirinal și livezile Quinctia. Pe vremea lui Servius Tullius fusese proprietatea statului, însă printr-un abuz de putere, Tarquinius cel Trufaș s-a făcut stăpîn pe acest cîmp. Aici se țineau în mod obișnuit adunările pentru comițiile centuriate. Tot aici era cîmpul de instrucție al tineretului înrolat sub arme.

[17] *Lustrum* — era o mare solemnitate a purificării. Poporul, cu prilejul acestei ceremonii, era prezent numai prin partea bărbătească, bineînțeles complet echipat și înarmat ca pentru război. Toți cetățenii intrau în formații și unități organizate pe clase și centurii, de aceea locul de adunare, un fel de cîmp de instrucție, era Cîmpul lui Marte, care se afla inițial în afara orașului. Cu prilejul acestei ceremonii religioase se jertfeau lui Marte animalele sale consacrate, un taur, un porc și o oaie *(suovetaurilia)*, care erau animalele obișnuite, crescute pe tot cuprinsul Italiei, și care erau sub protecția lui Marte. Aceste trei animale erau plimbate cu prilejul acestui *lustrum* în jurul armatei romane și apoi jertfite, după o slujbă de cinstire a zeului.

[18] *Fabius Pictor*, unul din cei mai vechi și judicioși analiști romani, a slujit în rîndurile armatei romane în timpul războiului cu gallii, în 224 î.e.n. și apoi și în al doilea război punic. El a fost proprae-

tor în anul 219. Anul morții sale nu se cunoaște. Opera sa, *Istoria Romei*, a scris-o în limba greacă, nu pentru romani, ci pentru cititorii greci, pentru a le da informații asupra poporului său.

144 Quirinalul, Viminalul și Esquilinul erau cele trei coline; prima era la nord, despărțită de Viminal prin valea lui Quirinus.

145 Înconjurarea Romei cu ziduri, după cum ne arată tradiția istorică romană, a fost începută de Tarquinius, însă n-a fost isprăvită. Valul de metereze, menționat aici, era cea mai importantă lucrare a acelor vremi. Pornea din partea nord-estică a orașului, care era cel mai puțin proteguită de pozițiile naturale, și anume acolo unde spațiul unit al Palatinului, Viminalului și Esquilinului se termină, pe nesimțite, într-o cîmpie de la poarta Esquilină pînă la poarta Collina. Și azi mai sînt vizibile rămășițele acestei opere uriașe în apropierea termelor (băilor) lui Diocletianus și villa Negroni.

146 *Pomerium* sau *Pomoerium* (cuvînt format din *post moerus* sau *murus* = zid) era spațiul liber dinafara și dinăuntrul zidurilor, un fel de zonă a nimănui, a cărui delimitare era trasată prin *cippi*, pietre de hotar.

147 Templul zeiței Diana din Ephes era sanctuarul confederației a 12 orașe ionice. Templul Dianei din Roma, închinat zeiței de confederația cetăților latine, se găsea pe Aventin și în fiecare an se oficiau aici ceremonii religioase, urmate de consfătuiri în legătură cu problemele și conflictele din sînul membrilor acestei confederații. Templul Dianei de pe Aventin, cel mai vestit și mai important dintre toate templele Dianei (care se presupune că a fost ridicat de Servius Tullius), prezintă un mare interes pentru istoria veche a Romei și a Latiului. Era un sanctuar al confederației latine. Renumele și frumusețea acestui templu erau augmentate și de faptul că Aventinul era bogat în izvoare și în păduri umbroase oferind astfel peisaje propice creării unui asemenea sanctuar al confederației. Această colină este pomenită în legendele lui *Cacus*, ale lui *Picus* și *Faunus*. Aventinul a devenit proprietatea statului, în scopul ținerii aici a adunărilor reprezentanților confederației latine.

O dată pe an trebuia să aibă loc, cu prilejul adunării festive a confederației orașelor unite, și slujbe religioase, cînd se aduceau bogate și numeroase jertfe. Statuia Dianei, ca și templul zeiței,

clădit de Servius Tullius, erau construite după modelul templului Dianei din Ephes. Ziua inaugurării templului, idele lui august, era comemorată de sclavi, această zi fiind numită și ziua sclavilor, *dies servorum*.

148 Aici este vorba de templul confederației latine, închinat zeiței Diana.

149 Aruns se căsătorise de foarte tînăr cu fiica lui Servius Tullius, la începutul domniei acestui rege.

150 S-a petrecut cu acest tron aceeași tragedie a faimoaselor case regale grecești a Labdachizilor și Pelopizilor din Teba și Mycene.

151 Ulița Chiparoșilor ducea în direcția forului, mergînd spre Esquilin. Capătul de sus al acestei străzi cotea apoi spre dreapta, către strada Urbius sau Virbius.

152 Tusculum era un oraș foarte vechi și foarte însemnat din Latium, care, după legendă, ar fi fost întemeiat de Telegonus, fiul lui Ulysse și al zeiței Circe. Tusculum se găsea la 4 km sud-est de Roma, fiind așezat într-o regiune fermecătoare, pe un platou al munților Albani. Mai tîrziu în apropierea acestui oraș se găseau numeroase vile aparținînd romanilor vestiți (de pildă: vila lui Lucullus, a lui Iulius Caesar, Cato, Marius etc. și mai ales faimoasa vilă a lui Cicero, de la Tusculum). Ruinele orașului, vestigiile de ziduri, porți, teatre și pietre de morminte se găsesc astăzi la răsărit de orașul Frascatti.

153 Circe era faimoasa nimfă cîntată de Homer, *Odiseea* (X, 187 și următoarele). După o legendă italică, nimfa Circe își avea reședința pe promontoriul care se găsește pe coasta sud-vestică a lacului care poartă numele de Circeu.

154 Dumbrava Ferentină era locul de adunare a populațiilor care făceau parte din confederația latină. Ferentina era și o altă denumire a zeiței Venus. Această dumbravă se găsea într-o vale minunată, cu poziții splendide lîngă Alba Longa, pe povîrnișul nordic al munților Albani.

155 Aricia era un străvechi oraș care se afla la circa 20 km sud-est de Roma, pe via Appia și la poalele munților Albani. În apropierea Ariciei se găseau dumbrava și templul zeiței Diana Aricina, precum și fîntîna și peștera nimfei Egeria, după legendă soția lui Numa Pompilius. Azi, Aricia este localitatea Riccia.

156 Trupele aliaților erau constituite din detașamente speciale. Trupele latinilor au fost combinate cu cele romane de către Tarquinius. El

a format noi manipule, așa fel încît fiecare manipul, alcătuit din amestecul trupelor romane și latine, era compus din două jumătăți, și fiecare jumătate la rîndul ei era constituită ca un nou manipul, avînd efective și romane și latine. În felul acesta s-a ajuns la dublarea manipulelor. La origine, fiecare manipul avea 100 de oameni și un comandant, centurionul; mai tîrziu, însă, avea efective de 120 de oameni și în fruntea lor doi centurioni (pentru alte detalii, a se vedea la cartea II nota 31).

157 Gabii era unul din cele mai vechi și mai însemnate orașe ale Latiului. Se găsea la 3—4 km est de Roma și la sud-vest de Tibur, fiind așezat pe via Praenestina. Gabii fusese colonia cetății Alba Longa. Astăzi, din Gabii au mai rămas niște ruine pe colina La Castiglione.

158 Piso, cu numele întreg L. Calpurnius Piso Frugi, a fost consul în anul 133 î.e.n. (de la întemeierea Romei, anul 620). A fost cenzor în anul 120 î.e.n., de aceea a fost poreclit și Censorius. Piso era adversarul înverșunat al tribunului plebei Caius Gracchus. El este autorul unei istorii romane, intitulată *Annales,* în șapte cărți, în care descrie evenimentele din cele mai vechi timpuri pînă în vremea sa.

159 Signia se găsea la sud-est de Roma, pe povîrnișul estic al munților Volsci. Era probabil o colonie întemeiată de romani, destinată să fie bastion înaintat la granița cu țara volscilor. Astăzi este localitatea Segni, în care se găsesc încă vestigiile zidurilor uriașe ale liniei de centură din vechea cetate.

160 Circeii era o colonie romană întemeiată pe promontoriul coastei sudice a Latiului (astăzi localitatea Circelo, cu ruinele vechiului oraș).

161 Asemenea consultări ale oracolului din Delphi de către romani se întîmplau foarte rar, și anume numai atunci cînd erau evenimente excepționale sau cu prilejul războiului cu etruscii.

162 Peștera aceasta era o faimoasă grotă de pe muntele Parnas, de unde se auzeau răspunsurile oracolului.

163 Ardea era unul din cele mai vechi orașe ale Latiului și se afla la sud de Roma și la sud-est de Lavinium, fiind departe de mare numai la 2,5 km. Era așezat pe niște stînci, pe malul stîng al rîului Numicus. Azi e localitatea Ardea, unde se mai văd vechile ziduri de centură.

Scanned with CamScanner

184 În vremurile străvechi, femeile romane lucrau toată ziua în *atrium*.

185 *Praefectus Urbis* era cel mai înalt magistrat al orașului pe vremea regalității. Pe acest dregător îl lăsa regele în locu-i în timpul absenței sale din Roma, cu misiunea apărării orașului împotriva eventualelor atacuri dușmane. Avea drept de jurisdicție chiar asupra senatului, pe care putea să-l convoace, și în același timp putea să prezideze procesele.

186 Consulii la origine purtau numele oficial de *praetores*, comandanți de armată și chiar *judices*, judecători. Numele *consules* înseamnă cei care stau împreună, colegi. Schimbarea conducerii a avut loc astfel: în locul unui rege ales pe viață intrau acum doi magistrați supremi pe timp de un an, care se numeau comandanți sau judecători, sau pur și simplu consuli. Puterea supremă a statului nu fusese transmisă ambilor înalți funcționari simultan, ci fiecare consul și-o exercita cîte o zi complet și total.

Consulatul era magistratura supremă a republicii, întemeiată de Brutus și Collatinus, după alungarea monarhiei. Consulii erau aleși de adunarea poporului, întrunit în comițiile centuriate, pe timp de un an. Puterea lor era egală aproape cu aceea deținută înainte de regi. În prerogativele lor intrau convocarea senatului și a adunării poporului; erau comandanții supremi ai armatei, avînd dreptul de viață și de moarte asupra tuturor cetățenilor republicii în timp de război *(jus vitae necisque)*; înainte de înființarea pretorilor, consulii erau și judecători *(judices)*; controlau economia statului și tezaurul public *(aerarium)*; aveau deplinele puteri pentru a trata în numele republicii tratate de alianță, trimițînd împuterniciți în acest scop. După decedarea unuia din consuli, celălalt convoca îndată comițiile centuriate, pentru înlocuirea lui. Dacă amîndoi decedau sau pentru vicii de formă (dacă se călcaseră de pildă pravilele religioase) se retrăgeau de la cîrma statului, în acest din urmă caz ei numeau un interrege, care conducea trebile statului pînă la sfîrșitul anului. În vremurile de restriște pentru republică, consulii erau înlocuiți printr-un dictator, pe care-l desemnau ei.

Scanned with CamScanner

CARTEA II

[1] Primul consulat, cel al lui L. Iunius Brutus și al lui L. Tarquinius Collatinus începe, conform tradiției romane, în anul 246 ab Urbe condita (anul 507 sau, după alți istorici, 509 î.e.n.).

[2] Însemnele consulare erau următoarele: coroană de aur, sceptru de fildeș și haină albă *(trabea)* împodobită cu fîșii de purpură și cusută cu fir de aur, purtată mai ales în zile de sărbătoare și cu prilejul triumfurilor.

[3] Fasciile *(fasces)* erau un mănunchi de nuiele de ulm, legate strîns cu o centură de piele. În mijlocul lor era așezată o secure, al cărei tăiș rămînea afară. Fasciile erau purtate de lictori. Simbolizau puterea supremă a cîrmuitorului, care avea *jus vitae necisque* — dreptul de viață și de moarte asupra cetățenilor. Cînd conducătorilor supremi ai statului li s-a luat dreptul de a pedepsi cu moartea, lictorii purtau mănunchiul de fascii fără secure. Deoarece consulii romani cîrmuiau republica pe rînd, numai consulul în funcție efectivă dispunea de lictori cu fasciile, pe cînd în aceeași vreme colegul său de consulat era însoțit de un fel de aprod numai *(accensus)*. De aceea *a avea fasciile* însemna a fi de rînd la cîrma statului.

[4] Brutus a mărit numărul senatorilor la 300. Istoricii au menționat că prin alegerea a 164 de noi senatori din rîndurile, fie ale ordinului cavalerilor, fie din pătura bogată plebeiană, s-a umplut golul lăsat de Tarquinius cel Trufaș care surghiunise și suprimase un număr atît de mare de senatori, pentru a înlătura o eventuală puternică opoziție și a le confisca averile.

[5] Noua formulă introdusă *patres et conscripti* era pentru desemnarea noilor senatori aleși din rîndurile plebeilor, alături de vechii reprezentanți ai patricienilor; mai tîrziu, conjuncția *et* a dispărut, și în același timp a dispărut și deosebirea fiecăruia, bineînțeles că ei proveneau tot din rîndul păturilor avute, *patres conscripti* fiind termenul consacrat al tuturor reprezentanților senatului.

[6] *Rex sacrorum* sau *rex sacrificulus* a apărut o dată cu republica. O dată cu abolirea regalității, atribuțiile religioase ale fostului rege au trecut asupra marelui pontifice. Acest *rex sacrorum* ocupa primul loc la banchetele pontificilor, era însă subordonat lui *pontifex maximus*. El putea fi designat numai de către colegiul

preoţilor şi confirmat de marele pontifice, fiind instaurat de auguri în *comitia calata*. Făcea parte deci din colegiul sacerdotal. La fel ca şi soţiile flaminilor, soţia acestui *rex sacrorum* se numea, după soţ, *regina sacrorum*, luînd şi ea parte la slujbele religioase.

7 Tarquinius Collatinus s-a refugiat la Lavinium şi nu la Caere, unde se găsea familia regală în exil. În Lavinium, fostul consul, după cum spune Dionysios din Halicarnas, a trăit pînă la adînci bătrîneţi. Ca despăgubire a primit 20 de talanţi de argint.

8 Cîmpul lui Marte (a se vedea nota 141 de la cartea I).

9 *Virga (vindicta)* era varga cu care lictorul sau praetorul atingea de 3—4 ori capul sclavului care avea să fie eliberat. Această operaţiune se numea *manumissio*, care însă nu acorda dreptul de cetăţenie în mod obişnuit; un alt fel de eliberare era pe considerentul averii celui eliberat *(censu)* şi a treia, *per testamentum*, potrivit legilor celor 12 table.

10 Numele Vindicius, după filologul şi istoricul burghez Niebuhr, derivă din cuvîntul *vindicta*.

11 Falanga era o veche formaţie de luptă, orînduită pe patru rînduri. Macedonenii întrebuinţaseră această tactică de luptă, creînd acea vestită şi puternică falangă macedoneană *(phalanx macedonica)*. Aceasta a fost organizată de Filip II, tatăl lui Alexandru cel Mare. Efectivele ei erau de 4 096 ostaşi, dispuşi pe 16 rînduri. Arma de căpetenie era *sarissa*, o suliţă lungă de peste 4 m, care devenea din ce în ce mai lungă pentru ostaşii celor cinci rînduri următoare, care alcătuiau un zid de oprire.

12 După cum se vede din cele spuse de Titus Livius, reiese că lictorii urmau pe conducători şi pe cîmpul de luptă.

13 *Parma* era scutul mic rotund al cavaleriei şi al pedestrimii uşoare, ca şi al gladiatorilor. Era făcut din lemn şi acoperit cu piele

14 Silvanus era zeul pădurilor la romani.

15 Pădurea Arsia se afla dincolo de Tibru, în apropiere de colina Janiculum, între via Aurelia şi via Claudia de mai tîrziu.

16 Velia, înălţime între colina Palatinului şi a Esquilinului, spre partea răsăriteană a forului, pe care îl despărţea de Colisseum.

17 Vica Pota era templul zeiţei Victoria, situat la poalele Velici, la nord de Palatin.

18 *Provocatio* era apelul în faţa poporului împotriva hotărîrilor luate de funcţionarii de stat. Aici este vorba de un apel special, în legă-

Scanned with CamScanner

tură cu condamnarea la moarte și cu execuția vinovaților, după cum menționează Cicero în opera lui *De Republica*, cap. 31.

19 Templul lui Jupiter, după istoricii Dionysios din Halicarnas și Tacitus, a fost inaugurat abia în anul 247 î.e.n.

20 P. Valerius și T. Lucretius au fost aleși consuli pentru anul 247 ab U.c. (506 sau 508 î.e.n.).

21 Lars Porsenna sau Porsina, regele etruscilor. *Lar* în limba etruscă înseamnă domn și era titulatura regilor etrusci.

22 Clusium era unul din orașele cele mai importante ale Etruriei și unul din cele 12 orașe ale puternicei confederații etrusce. Clusium se numea cîndva Camars, sau Camers și era situat pe o înălțime la sud de lacul Clusinus și aproape de rîul Clanis, la sud-vest de Perusia (astăzi Clusium se cheamă Chiusi, un oraș vestit prin vestigiile sale din antichitatea etruscă).

23 Cumae, vestitul port și oraș comercial din Campania, la nord de promontoriul Missenum, cea mai veche colonie grecească din Italia, a ajuns la o mare înflorire și putere. La 417 î.e.n., orașul a fost cucerit de campani, devenind cea mai importantă cetate a campanilor. E vestit și prin faptul că acolo a trăit, potrivit tradiției, cea mai veche profetească, Sibylla din Cumae. Aici a murit ultimul rege, Tarquinius cel Trufaș; a fost vechea reședință a palaepolitanilor.

24 Salinele de la gura Tibrului, lîngă portul Ostia, deschise de Ancus Martius, fuseseră arendate de la început particularilor, spre a fi exploatate.

25 Podul apărat vitejește de Cocles fusese construit sub Ancus Martius și lega cetatea romană cu Janiculum. Însă, după cum arată istoricul Polybios, Horatius Cocles, după îndeplinirea misiunii, n-a izbutit să scape cu viață, ci și-ar fi găsit moartea în valurile Tibrului. Despre o statuie în For a lui Horatius Cocles pomenește *Plinius cel Bătrîn* în *Historia naturalis*, 34, 22, spunînd că a văzut-o cu ochii lui.

26 Poarta Esquilină se află în partea de est a orașului.

27 Piatra miliară era un semn indicator (ca piatra kilometrică de azi) ce arăta drumurile, direcțiile și distanțele dintre localități. La fiecare mie de pași (1478,80 m) se găsea cîte o piatră *(lapis)* miliară.

28 Via Gabina — așa se numea prima parte a șoselei Via Praenestina, care lega Roma de orașul Gabii.

29 Poarta Collina se găsea în partea de nord-vest a orașului.

Scanned with CamScanner

[20] Poarta Naevia se afla în partea de miazăzi a orașului, către partea sud-estică a colinei Aventin.

[21] *Manipulus* era o subdiviziune a legiunii romane. Pedestrimea grea a legiunii se împărțea în 30 de manipule, dintre care fiecare, la origine, avea un număr normal de 100 de oameni, deci manipulul era identic cu centuria, fiind pus sub comanda unui centurion. Își trăgea numele de la un semn de campanie *(signum)* care în vremurile cele mai vechi consta dintr-o grămăjoară de paie legate pe o prăjină *(manipulus)*. Mai tîrziu, manipulul a fost împărțit în două plutoane *(centuriae)*, puse sub comanda a doi centurioni, dintre care cel din aripa dreaptă *(centurio prior)* comanda întregul manipul, iar cel de la aripa stîngă *(centurio posterior)* era subordonat primului. Efectivele acestui manipul de mai tîrziu sînt determinate de efectivele legiunii. Într-o legiune de 4 200 de oameni, *hastati* și *principes* formau cîte zece manipule de cîte 120 de oameni, sau 20 de centurii de cîte 60 de oameni; *triarii*, a treia linie, formau 10 manipule de cîte 60 de oameni, sau 20 centurii de cîte 30 de oameni; veliții *(velites)* nu erau încadrați nici în manipule și nici în centurii și nu-și aveau nici ofițerii lor proprii, ci erau distribuiți, ca trupe ușoare, manipulelor celor trei subdiviziuni menționate, astfel încît se adaugă fiecărei centurii cîte 20 de veliți.

[22] Cohorta se numea la început orice strînsură de oaste, ca acum în acest pasaj. Mai tîrziu însă, o cohortă era constituită din 3 manipule. Deci legiunea avea 10 cohorte; totuși, numărul cohortelor într-o legiune varia, ajungînd uneori pînă la 15 cohorte; cea care făcea garda comandantului se chema cohorta praetoriană.

[23] Titus Livius a căutat să prezinte cu totul în alte culori care a fost sfîrșitul războiului dintre romani și etrusci, nearătînd realitatea. El a evitat într-adins să menționeze că romanii au fost învinși de Porsenna și că au trebuit, deci, să i se supună. Plinius cel Bătrîn în *Historia naturalis* vorbește mai lămurit, scriind că romanii, după ce au capitulat, și-au predat armele învingătorilor, și în urmă s-a încheiat acest tratat de pace, cu condiția ca romanii să retrocedeze veienților șapte sate, iar etruscii acceptînd să evacueze cetățuia de pe Janiculum numai în schimbul unui număr de ostateci romani. Însuși Tacitus în *Historiae*, III, 72 spune: „orașul a trebuit să se predea învingătorului"; Dionysios din Hali-

carnas menționează că Roma i-a dat în dar lui Porsenna un tron de fildeș, un sceptru și o coroană de aur, precum și o haină de triumf.

34 La capătul șoselei sfinte (Via Sacra), adică pe partea nord-vestică a Palatinului, unde se încrucișează cu Via Velia în regiunea porții Mugionis, și a templului lui Jupiter Stator, unde această șosea coboară către For.

35 Primele bunuri care se vindeau la orice licitație publică romană se numeau de romani „bunurile regelui Porsenna".

36 Aricia (a se vedea la cartea I, nota 155).

37 Tuscus Vicus era cartierul care se întindea de-a lungul șoselei care ducea din For către sud-vest spre Velabrum, între Basilica Iulia și templul lui Castor și Polux. Mai tîrziu, acest cartier a fost denumit Turarius, numele derivînd de la populația etruscă care locuia din vremi străvechi aici, avînd o dublă obîrșie. Pe de o parte, aici au fost colonizate cetele de etrusci care au venit la Roma în vremea lui Romulus sau a lui Tarquinius Priscus (vezi Varro, *Lingua Latina*, V, 46 și Tacitus, *Annales*, IV, 65). Pe de altă parte, și Dionysios din Halicarnas (în II, 14) susține că acești etrusci sînt rămășițele trupelor lui Porsenna refugiate la Roma, care au primit aici locuințe. În antichitate aici era un intens trafic comercial, fiind numeroase magazine cu articole de lux, mătăsuri, bijuterii etc., după relatările și aluziile lui Plautus, Horatius și Martialis.

38 Clienții *(clientes)* erau fie fugarii dintr-o țară, ca cei din pasajul de față, și primiți de statul roman care le oferea protecția, fie sclavi eliberați. Clientela era o formă specială de relații păstrată în tot cursul istoriei romane, schimbîndu-și numai esența socială, relații între patroni — membrii unei ginți, care luau sub protecția lor unele persoane — și clienții care să fie credincioși și supuși patronilor. Clienții erau plecați din regiunile lor pustiite de război sau proveniți din sclavii eliberați (liberți). Clienții aveau același cult religios, deci aceleași sărbători și altare ca și patronul lor. Purtau numele patronului, ai cărui fii, prin adopțiune, se considerau. În schimbul acestei protecții, clienții erau obligați să acorde patronului lor respect și supunere și să-i facă diferite servicii la care patronul apela, și mai ales să participe alături de patron în campaniile militare. Clientela era ereditară. În legile celor 12 table

erau articole speciale care prevedeau sancțiuni pentru încălcarea obligațiunilor celor de rea-credință față de patroni, această faptă fiind calificată crimă religioasă.

39 *Curia* — edificiul senatului — era locul de adunare unde senatorii își țineau ședințele. Senatul își ținea ședințele cînd în Curia Hostilia, cînd în Curia Iulia, cînd în templul lui Castor și Polux, cînd în cel al lui Jupiter Capitolinul.

40 Coloniile latine erau orașe întemeiate de latini. Suessa Pometia era unul din cele mai vechi orașe ale volscilor din Latium și se găsea la sud de forul lui Appius. Cora era un oraș situat pe înălțimile munților Volsci, la est de Ardea, azi Cori, cu importante ruine antice.

41 Auruncii erau o ramură a ausonilor, după tradiție cea mai veche populație băștinașă a Italiei centrale, fiind înrudiți cu volscii. Ei locuiau în partea de sud a Latiumului.

42 *Turres* erau turnurile de asalt romane; *vineae* erau niște cabane de lemn pe roate, înalte de opt picioare, lungi de 16 picioare și late de șapte picioare, avînd acoperișul neted, făcut din scînduri sau împletituri căptușite cu straturi de protecție din pămînt, împotriva focului (erau numite *centones*). Turnurile dispuneau de niște rotițe sau tălpici, ca la sănii, pentru a aluneca. Cu ajutorul acestor turnuri, asediatorii se puteau apropia de zidurile cetății, putînd manevra berbecele la adăpostul lor.

43 După istoricul Dionysios din Halicarnas (V, 49) numai Spurius Cassius a fost purtat în triumf, după ce a terminat războiul cu sabinii (care durase vreme de 5 ani), în anul 253 ab U.c. (anul 500 î.e.n.).

44 După cum a arătat anterior Titus Livius, Octavius Mamilius era ginerele lui Tarquinius cel Trufaș.

45 Comandantul cavaleriei *(magister equitum)* era primul ajutor al dictatorului, fiind numit direct de acesta din rîndurile foștilor demnitari romani cu vază. Face parte din rîndurile magistraților curùli, avînd toga praetexta, scaun curùl și 6 lictori; comanda lui înceta o dată cu a dictatorului (a se vedea nota 89 de la cartea I).

46 Aplecarea securilor și fasciilor în fața dictatorului, operațiune care mai înainte se făcea numai în fața regelui, însemna că dictatorul dispunea de drept și de viață și de moarte asupra tuturor cetățenilor romani.

47 Praeneste, un oraș fundat după legendă de pelasgi, desigur cu multă vreme înainte de întemeierea Romei. Se afla în Latium, la circa 40 km sud-est de Roma, cu care era legat prin calea Praenestină. Acest oraș făcea parte din confederația latină. Poziția lui strategică deosebită, fiind așezat deasupra unei înălțimi stîncoase și dispunînd de puternice ziduri, făcea din Praeneste o cetate inexpugnabilă. Orașul era vestit și prin străvechiul cult al zeiței Fortuna, iar oracolul acestei zeițe *(Sortes Praenestinae)*, căreia i se ridicase un templu bogat, era mult frecventat. Împrejurimile acestui oraș antic erau celebre prin aleile sale de trandafiri prețioși, prin numeroasele livezi cu nuci și migdali. Orașul de azi, Palestrina, se urcă în terase cu minunate perspective spre Campagna, posedă numeroase ruine și vestigii din zidurile zise ale ciclopilor și din templul Fortunei, care acum se află în afara incintei orașului modern.

48 *Regillus Lacus* e probabil Lago di Cornufelle de azi, la picioarele colinei unde se găsește lacul Frascati. Istoricul burghez Niebuhr scrie că bătălia de la lacul Regillus s-ar fi desfășurat în aceleași condiții și cu aceleași episoade ca în epopeea Iliadei, dîndu-se lupte individuale corp la corp, de o frumusețe inegalabilă.

49 Legatul *(legatus)* era ajutorul și chiar înlocuitorul comandantului. Numai cînd comanda supremă a armatelor romane era în mîna dictatorului, legatul deținea al treilea rang în comandamentul armatei, după comandantul cavaleriei.

50 Templul lui Castor și Polux, fiii lui Jupiter și ai Ledei, simbolizează dragostea frățească, fiind socotiți zei ai luminii. Acești doi eroi mitici fuseseră divinizați și adorați în primul rînd în Sparta, de unde cultul lor s-a răspîndit în restul Greciei și Italiei. Ei se mai numeau și Dioscuri. La Roma, cultul lui Castor și Polux s-a introdus din primele vremuri. După legendă, la bătălia dintre romani și latini de la lacul Regillus, Castor și Polux au sărit în sprijinul armatei romane, în ipostaza a doi feți frumoși, călări pe armăsari albi; de aceea consulul Postumius a înălțat în cinstea lor un templu la Roma, în For. Acest templu îndeobște este menționat ca templu al lui Castor și era de dimensiuni colosale. A fost restaurat mai tîrziu de consulul L. Metellus Dalmaticus. De foarte multe ori acest templu a servit drept loc pentru ținerea ședințelor senatului, precum și pentru instanțele de judecată.

Scanned with CamScanner

s Templul zeului Saturnus se găsea la sud de Capitoliu, imediat lîngă For, unde în vremurile străvechi fusese un altar al lui Saturnus.

s Sărbătorile *Saturnalia* erau cu mult mai vechi ca templul lui Saturnus pomenit aici. Însemnătatea acestei sărbători apreciate în toate timpurile istoriei romane și în același timp foarte populare se deduce din mulțimea datinilor păstrate. Sărbătoarea propriu-zisă era la 17 decembrie. Datorită acestor date, Saturnus apare ca un zeu al adîncurilor ascunse, al tainelor pămîntului, după care și-a luat numele și Latium, adică țara zeului ascuns, țara semănăturilor, căci din adîncul pămîntului Saturnus aducea ploile, ca și zeul Consus înrudit cu el, ca și Dis Pater, ca și zeița sarcinii materne și a morții, Acca Laurentia, care-și primea jertfele tot în mijlocul lunii decembrie. Din vremurile cele mai vechi, Saturnaliile erau sărbătorite vreme de șapte zile, pînă la 23 decembrie. Saturnaliile erau o sărbătoare a înnoirii naturii, a plenitudinii și a abundenței, Saturnus, ca și Ops, fiind unul din zeii cei mai sărbătoriți. Acești doi zei se duc an de an în străfundurile pămîntului, stau ascunși, apoi ies la lumină, aducînd cu ei toate darurile și roadele „epocii de aur". De aici importanța deosebită a acestei sărbători, ca o întoarcere simbolică la vremurile fericite, cînd după legendă, Saturnus trăise printre oameni și cînd fusese numai bucurie și numai voioșie revărsată pretutindeni, cînd domnise libertatea în toate privințele și cînd lumea se bucura de toate darurile pămîntului. În mod deosebit se bucurau și sclavii, care în cursul acestor sărbători erau tratați deopotrivă cu stăpînii lor, în amintirea libertății și egalității comune tuturor oamenilor în „epoca de aur" a lui Saturnus, mîncînd cu stăpînii la masă, fiind serviți chiar de ei. Cu prilejul acestor sărbători trebuiau să dispară nu numai inegalitatea dintre oameni, ci și toate dușmăniile, toate pedepsele, toate învinuirile; procesele erau suspendate, iar datoriile nu se mai achitau; și operațiunile militare erau interzise în cursul acestor zile. De atunci au rămas în tradiție multe obiceiuri, precum și jocurile de noroc. Sărbătorirea Saturnaliilor a fost organizată în timpul celui de-al doilea război punic, la îndemnul cărților sibylline, cînd s-a hotărît un *lectisternium*, adică o ceremonie cu ospăț public în cinstea lui Saturnus. În această zi și în noaptea următoare toată lumea striga: „Io Saturnalia", care era un strigăt de bucurie și un îndemn la libertate.

Scanned with CamScanner

53 Din cauza datoriilor contractate și potrivit condițiilor contractului încheiat între datornici și creditori, aceștia din urmă aveau tot dreptul, în cazul neachitării datoriilor, să dispună de ființa fizică a datornicului. Din această pricină, datornicii ajunși în această situație, pentru neplata datoriei, puteau fi tratați ca sclavi și exploatați în consecință, și chiar puși în cătușe, pînă în ziua cînd vor plăti datoria.

54 Aici Titus Livius face aluzie transparentă la tribunii plebei.

55 Orașul volsc Ecetra, o veche cetate a volscilor, era, după cum ne spune Dionysios din Halicarnas, una din principalele lor așezări.

56 Pămîntul confiscat, după cum arată tot istoricul Dionysios din Halicarnas (VI, 31), a fost împărțit coloniștilor aduși din Signia.

57 Pornind către Aricia, deci către mijlocul teritoriului Latiumului, în apropierea Romei.

58 Consulii romani ai acestui an 259 ab U.c. (anul 494 î.e.n.) erau P. Servilius și Ap. Claudius.

59 Colegiul negustorilor era în strînsă legătură cu cultul lui Mercur, (Mercurius) zeul comerțului. Chiar numele lui Mercur ne spune că avem de-a face cu un zeu al comerțului și al negustorilor. Cultul acestui zeu a apărut la romani simultan, sub influența legăturilor comerciale cu Grecia, care legături trebuie să le căutăm mai întîi la Cumae și în Sicilia. Roma antică a căutat de la început să-și dezvolte un trafic comercial independent. Chiar crearea și dezvoltarea portului Ostia de la gura Tibrului de către Ancus Martius au avut acest scop. Totuși, Roma datorează și epocii Tarquiniilor avîntul vieții comerciale, pentru că în timpul lor s-a semnat primul tratat comercial, între ea și Cartagina. După izgonirea monarhiei s-au produs greutăți economice din cauza calamităților naturale, lipsind cerealele, între anii 257—259 ab U. c. (anii 496—494 î.e.n.). Cam în aceeași vreme s-a introdus paralel cu vechiul cult al lui Saturnus, și cultul lui Ceres și al lui Mercur, după modelele lor grecești Demeter și Hermes. O dată cu consacrarea lui Mercur trebuia reglementată și problema aprovizionării cu cereale, *annona*, înființîndu-se acest colegiu al negustorilor, ceea ce dovedea că această organizare era strîns legată de piața cerealelor, aflată la îndemîna și bunul plac al speculanților și cămătarilor din rîndurile aristocrației și plebeilor bogați, care urmăreau în același timp și stabilirea de relații comer-

Scanned with CamScanner

ciale cu piețele comerciale grecești. Acest colegiu s-a numit cînd *mercuriales*, cînd *mercatores* (vezi Cicero, *Ad Quintum fratrem*, II, 5). Cu timpul, Mercurius al romanilor a devenit zeul tranzacțiilor comerciale, al cumpărărilor și vînzărilor, al prăvăliilor de tot felul, care se găseau în mare număr pe străzile și în piețele Romei. Multe din aceste străzi aveau altare și statui ale lui Mercur, cu diferitele lui atribute și apelative, în timp ce templul său principal se găsea la sud de Circus Maximus, ale cărui vestigii se mai văd și astăzi.

60 *Pilum*, sulița romană. În vremea înfloririi republicii era principala armă ofensivă a pedestrașilor, cu care erau înarmați *hastati* și *principes*, pe cînd *triarii* aveau *hasta*, lancea obișnuită. *Pilum* era o suliță lungă de 4,3 picioare (1,32 m) și groasă de 2¼ țoli. Avea un vîrf de fier foarte ascuțit, vîrît într-o prăjină de lemn tare, cu care se îmbuca perfect, fiind bătută în cuie. Această suliță, cu prăjină cu tot, avea o lungime de peste 6 picioare (aproape doi metri). Era folosită mai ales în lupta apropiată și ca armă de aruncat. În ultimul caz, cînd vîrful ascuțit al ficrului se înfigea în scutul dușman, devenea o grea povară pentru adversar pentru că vîrful nu mai putea fi scos ușor. Marius în timpul războiului cu cimbrii și teutonii, a introdus o inovație, băgînd în prăjina de lemn vîrful suliței cu ajutorul unei furculițe, încît se încovoia ușor și devenea inutilizabilă dacă inamicul voia s-o arunce înapoi de unde venise. În afară de acest *pilum*, sulița grea, *hastati* și *principes* mai dispuneau de încă o lance ușoară, *hasta*, de o construcție asemănătoare, pe care o foloseau numai cînd da ordin comandantul.

61 Velitrae, azi Velitri, era un oraș al volscilor, pe povîrnișul sudestic al munților Albani, la sud de Aricia, acolo fiind locul de baștinã al Octaviilor, din care s-a tras primul împărat roman Octavianus Augustus.

62 Cele șase legiuni, ale consulilor anului 260 ab U.c. (anul 493 î.e.n.) Vetusius și Virginius, nu fuseseră încă lăsate la vatră.

63 Muntele care a primit denumirea de la popor de Sacru mult mai tîrziu după legenda cu retragerea plebeilor, se găsește la nord-est de Roma, în regiunea Crustumerium, lîngă Via Nomentana, între fluviul Tibru și rîul Anio.

Scanned with CamScanner

[64] Aici este vorba de istoricul roman *L. Calpurnius Piso Frugi*. Această legendă cu date nesigure asupra locului unde s-a retras plebea are probabil un temei mai îndreptățit în aceea că plebea s-a retras mai întîi dincolo de Anio, unde a ocupat o colină (avînd intenția să întemeieze în această parte atît de roditoare a Romei un nou oraș aparținînd numai plebei) și apoi s-a retras pe Aventin, care era cartierul principal al plebeilor.

[65] *Vallum* era un val de pămînt dotat cu parapete. Cu acest vallum se înconjura castrul roman. În afară de vallum, castrul mai era protejat și de șanțuri.

[66] Maenenius Agrippa, cu poreclа Lanatus, făcea parte dintr-o ramură a gintei Maenenia, care fusese primită în senat. Titus Livius menționează pe Maenenius Agrippa ca pe unul din patricienii cu trecere în fața plebei. Istoricul Dionysios din Halicarnas spune că o solie compusă din 10 senatori a întreprins această acțiune, pe cînd Cicero (*Brutus* XIV, 54) dă pe seama dictatorului Valerius această inițiativă; la fel și istoricul Valerius Maximus.

[67] Tribunii plebei erau sacrosancți, adică sfințiți prin ceremonie religioasă. Inviolabilitatea era acordată tribunilor la primele alegeri și era înnoită la realegerea lor printr-o lege consfințită — *lex sacrata* — de către marele pontifice, în numele poporului. Potrivit acestei legi, acei care împiedicau pe tribunii plebei să-și exercite puterea lor — *tribunicia potestas* — sau care atacau în vreun fel persoana lor, producîndu-le vre-o vătămare, erau scoși în afara legii și proscriși, prin formula *sacer esto*, și în consecință ucigașul acestuia era absolvit de orice pedeapsă. Averea proscrisului devenea proprietatea templului zeiței Ceres.

Crearea instituției tribunilor plebei a fost imperios necesară, pentru ca acești reprezentanți ai cetățenilor să poată lua sub scutul lor proteguitor pe oricare dintre plebei. Aceasta era dovada de necontestat că nedreptățile și împilările îndurate de plebei din partea patricienilor abuzivi au impus ca reprezentanții plebeilor să fie la adăpost de orice acuzare, prin acordarea inviolabilității în fața tuturor magistraților republicii. De aci e evident faptul că înființarea legală a tribuniciatului n-ar fi avut nici un efect, nici un rost și nici un sens în fața abuzurilor de tot felul

și în fața atitudinii ostile a patricienilor, dacă nu s-ar fi recurs la amenințările cu o pedeapsă nemaipomenită, declararea ca proscris a celui ce se atinge de tribun, atacatorul fiind socotit vinovat și în fața zeilor. În felul acesta s-a reușit ca patricienii să fie speriați de consecințele lezării inviolabilității și puterii sacre a tribunilor.

În această inviolabilitate stătea toată puterea tribunilor plebei. Datorită prerogativelor lor, tribunii au avut putința să extindă din ce în ce mai mult cercul drepturilor și revendicărilor legitime ale plebeilor, dobîndind o influență precumpănitoare la alcătuirea legilor și constituind un puternic pivot împotriva abuzului patricienilor, dispunînd de *imperium*, adică de prerogativele puterii consulare, fără totuși ca magistratura lor să fie considerată o funcție administrativă.

Instituția tribuniciană a putut fi salutară și lipsită de primejdii atîta vreme cît a fost în mîna reprezentanților autentici, cinstiți și bine intenționați ai plebeilor și care au luptat pentru propășirea poporului; însă în perioada de sfîrșit a republicii romane tribuniciatul a devenit o armă redutabilă în mîna demagogilor, lipsiți de scrupule. Cicero tratează acest subiect în opera sa *De Officiis*, III, 8.

68 Consulii Sp. Cassius și Postumius Cominius au fost aleși pentru anul 260 ab U.c. (anul 493 î.e.n.).

69 Volscii antiați erau locuitorii cetății Antium așezată pe țărmul mării, în Latium. Aceștia au fost în numeroase rînduri în conflict cu romanii, mereu bătuți, dar pornind mereu la luptă. Acolo s-a fundat ulterior o colonie romană (a se vedea și la cartea III, cap. I).

70 Corioli, capitala volscilor, se afla la nord de Antium. De la acest oraș i-a fost dată porecla de Coriolanus lui Cneius Marcius în urma cuceririi acestui oraș.

71 A șasea parte dintr-un as era sextantul. Pe atunci nu exista monedă și banii erau formați dintr-o bucățică de aramă în greutate de $^1/_6$ dintr-o libră (330 g), deci 55 g (a se vedea și la cartea I, nota 140).

72 La Aristodem, tiranul din Cumae, își găsise azil Tarquinius Trufașul, unde a rămas pînă la moarte. Consulii romani ai anului 262 ab U.c. (anul 491 î.e.n.) erau T. Geganius și P. Minucius.

Scanned with CamScanner

[73] Norba era un oraş din nord-estul ţinuturilor ocupate de volsci.

[74] Ţinutul pomptin se află pe coasta nord-vestică a Latiumului, care fusese pînă acum grînarul Romei. Acest ţinut era numit aşa după numele oraşului Pontia, dispărut de timpuriu, care se afla între Circeii şi Terracina, unde era o cîmpie înfloritoare, pe care, după Plinius cel Bătrîn, se găseau 24 de oraşe. Această cîmpie, în vremurile mai tîrzii, s-a transformat în cunoscutele mlaştini pomptine, lungi de 7 km şi late de 1—2 km, din cauză că rîurile Nymphaeus, Ufens şi Amasenus n-au putut să se verse în mare. Prin mijlocul acestor mlaştini trecea Via Appia.

[75] Acuzaţia adusă lui Coriolanus era atacul lui împotriva aşa-zisei *lex sacrata*. Procesul lui Coriolanus era cel dintîi proces de acest gen care a fost adus în faţa comiţiilor tribute. Şi istoricul Dionysios din Halicarnas spune că cel care ceruse desfiinţarea acestei noi instituţii a tribuniciatului a fost Coriolanus.

[76] Marile jocuri *(magni ludi)* celebrate cu prilejul sărbătorilor latine *(latinae feriae)* sînt amintite în numeroase rînduri de Titus Livius, fără ca totuşi să ni le descrie. Dionysios din Halicarnas le atribuie o origine greacă. Ca toate jocurile, şi acestea aveau caracterul unei festivităţi religioase, pentru că dacă se găsea de cuviinţă şi se aducea la cunoştinţa reprezentanţilor cultului sau autorităţilor statului că au fost profanate, trebuiau din nou organizate.

[77] Dansatorul cu pricina era conducătorul cortegiului festiv, spune Plutarh (*Coriolanus* 25). Aici însă e o ironie şi o hiperbolă, în legătură cu sclavul bătut care precedase cortegiul festiv prin circ.

[78] *Caput Ferentinum*, o fîntînă faimoasă, era locul obişnuit de întîlnire şi consfătuire a populaţiilor de neam latin.

[79] La răscrucea dintre şoselele principale Via Appia şi Via Latina.

[80] Satricum era o veche cetate care făcea parte din confederaţia latină, găsindu-se în apropiere de Antium (astăzi Casali di Conca, cu vestigiile vechilor ziduri păstrate).

[81] Bovillae, o veche colonie romană a Albei situată la circa 20 km sud de Roma pe Via Appia, la poalele munţilor Albani.

[82] Corbio se găsea la est de Roma, spre graniţa aequilor, pe partea nordică a muntelui Algidus.

[83] Vitellia, o localitate aflată în Latium.

[84] Trebia, probabil un oraş al hernicilor. Nu se mai cunoaşte nici un alt amănunt în legătură cu acest oraş.

Scanned with CamScanner

85 Labici, Lavicum sau Lavici un vechi oraș din Latium, la poalele muntelui Algidus. Astăzi se numește Colonna.

86 Pedum, un oraș la nord-est de Lavici, între Praeneste și Tibur.

87 Noua delegație romană, după cum spune istoricul Dionysios din Halicarnas, s-a prezentat în fața lui Coriolanus după 300 zile de la prima solie.

88 După Dionysios din Halicarnas și după Plutarh, *Viața lui Coriolanus*, Valeria, sora lui Valerius Publicola, a fost inițiatoarea acestei hotărîri luate de femeile romane.

89 Templul zeiței *Fortuna Muliebris* (Fericirea femeilor) se afla în afara Romei, la 6 km de Via Latina în același loc unde Coriolanus a întîlnit convoiul femeilor romane. În fiecare an la 1 decembrie se oficiau în acest templu slujbe la care luau parte numai femeile și se rugau pentru pacea și propășirea orașului. Valeria, sora lui Publicola, a fost prima preoteasă a acestui templu.

90 Aceștia au fost aleși consuli pentru anul 266 ab U.c. (anul 487 î.e.n.), cînd a avut loc războiul cu hernicii.

91 *Hernicii* erau o populație înrudită cu sabinii. Ei locuiau în Latium, mărginindu-se în vest cu ținuturile aequilor, iar la nord cu rîul Trerus. Regiunea lor era săracă și mai mult stîncoasă (de aici se trage și numele lor, pentru că în dialectul sabin *herna* înseamnă stîncă). Hernicii aveau vreo 16 cetăți, așezate în cea mai mare parte pe crestele munților. Cele mai importante cetăți ale hernicilor erau: Anagnia, capitala acestei populații, Alterium, Ferentinum, Frusinum și Verula.

92 Atunci s-a promulgat prima lege agrară, în sensul strict al cuvîntului, fiindcă în general era necesară facerea unei legi agrare obișnuite, ori de cîte ori se funda vreo colonie romană. Cu acest prilej a fost vorba de împărțirea de loturi de pămînt poporului, din acele suprafețe de teren care făceau parte din *ager publicus* (ogorul public). Istoricul grec Dionysios din Halicarnas (VIII, 76) menționează următoarele: o comisie de zece persoane alese din rîndurile foștilor consuli trebuia să examineze situația și să stabilească cu exactitate care teren, aparținînd statului, este vorba să se împartă pe loturi poporului și ce obligații se impuneau noilor împroprietăriți (dădeau a zecea parte din producție, *decima*). Această lege trebuia să treacă prin fața senatului și adunării poporului, pentru a fi aprobată punerea ei în aplicare.

Scanned with CamScanner

93 Istoricul Dionysios din Halicarnas relatează că Spurius Cassius a fost aruncat de pe stînca Tarpeiană, în urma condamnării sale.

94 Quaestorii au existat chiar în perioada regalității, avînd sarcini judecătorești *(quaestores parricidii)*. În urma promulgării legii Valeria, quaestorii au pierdut această jurisdicție, fiind însărcinați cu administrația tezaurului statului *(quaestores aerarii)*.

95 Tellus era o divinitate latină, personificarea pămîntului și rodniciei, pămîntul germinînd și întreținînd viața. De obicei Tellus e invocată o dată cu Ceres. Primăvara i se jertfea o vacă gonită. În rugăciuni e asociată cu Manes. Zeiței Tellus i s-au jertfit cei doi Decii Mus împreună cu armatele dușmane. Templul zeiței Tellus era unul din edificiile cele mai importante de pe colina Esquilină; se afla la Carinae, în apropiere de Sororium Tigillum (Grinda surorilor) (vezi mai sus cartea I, cap. XXVI). Însă a fost inaugurat mult mai tîrziu, pe la anul 270 î.e.n., după războiul cu Picenum, de către consulul P. Sempronius Sophus, fiind într-adevăr clădit pe locul casei dărîmate a lui Cassius, o parte din terenul acestuia rămînînd ca un fel de scuar liber în fața templului.

96 Spurius Cassius, deși era patrician de baștină, ca și frații Gracchi, s-a bucurat de o faimă fără seamăn. După ce a fost sărbătorit și purtat în două rînduri în triumf, în perioada celui de-al treilea consulat al său, la anul 486 î.e.n., a adus în fața adunării poporului un proiect de lege prin care se prevedea împărțirea acelor pămînturi ce nu făceau parte din *ager publicus* — fie dîndu-le în arendă plebeilor, fie împărțindu-le în loturi familiilor nevoiașe. Aceasta înseamnă că, prin obținerea unei decizii definitive în privința acestor pămînturi, Spurius intenționa să pună capăt sistemului rapace al acaparării ilicite a acestor terenuri de către aristocrație și plebeii înstăriți. Aristocrații, simțind că li se clatină terenul de sub picioare și pierd o importantă poziție, nemaiputînd să ia în exploatare imensele terenuri din *ager publicus*, arendate lor pe sume ridicole, s-au ridicat ca un singur om, avînd de partea lor și pe plebeii bogați: Cu ajutorul intrigilor și mașinațiunilor, aristocrații au indus în eroare poporul, mințindu-l că Spurius Cassius urmărește să ajungă rege și că — prin proiectul reformei sale agrare, în care prevăzuse să se acorde și aliaților Romei loturi din aceste pămînturi — sînt atinse grav interesele poporului. Cassius a fost condamnat la moarte.

Scanned with CamScanner

[97] Ortona era o cetate latină, așezată între muntele Algidus și cetatea Corbio.

[98] Practoriul — *practorium* — era cortul comandantului de tabără. Numele provine de la faptul că consulii, care erau și comandanții armatei romane, s-au numit la început practori. Acest cort se ridica chiar în mijlocul castrului roman, la răscrucea drumurilor castrului. Cortul era înconjurat de altare, de obiectele cultului religios, de chipurile zeilor și de tribuna de unde comandantul ținea cuvintări ostașilor săi și de unde da ordine.

[99] Mantaua de război *(paludamentum)* a comandantului roman era de culoare albă și roșie și-i acoperea toată armătura. Această manta largă se purta numai în vreme de război și numai de către comandanți.

[100] Poarta Carmentală se afla pe partea de sud-vest a colinei Capitoline. Purta acest nume din pricina altarului zeiței Carmentalis, una din cele mai vechi zeități ale romanilor. Poarta avea două arcade. Pe aici au ieșit Fabii, de aceea a fost numită mai tîrziu „Porta Scelerata", adică „Poarta Blestemului", pentru că Fabii nu s-au mai întors niciodată. Poetul roman Ovidius amintește în *Fasti* (II, 201) acest episod cu isprava Fabiilor (vezi nota 37 la cartea I).

[101] Cremera era un afluent al Tibrului în regiunea Veii. Astăzi se cheamă Acqua Traversa.

[102] Stîncile Roșii — *Saxa Rubra* — o localitate în Etruria, între Roma și Narnia la circa 16 km depărtare de Roma.

[103] Istoricul Dionysios din Halicarnas ca și Ovidius, în opera lui poetică *Fasti* (II, 289) au menționat că din tot neamul Fabiilor a rămas doar un singur vlăstar.

[104] Aici Titus Livius face aluzie la Quintus Fabius Maximus și Fabius Cunctator din timpul războaielor cu punii.

[105] Consulii A. Virginius și Sp. Servilius au fost aleși pentru anul 278 ab U.c. (anul 475 î.e.n.).

[106] Din acest pasaj se relevă poziția de clasă a lui Titus Livius care nu pregetă cu ironiile și aluziile biciuitoare față de reprezentanții plebei.

[107] Armata lui Spurius Servilius se afla la o distanță de 27 km (300 de stadii) de tabăra Fabiilor.

Scanned with CamScanner

108 Menționăm că L. Pinarius și P. Furius au fost consuli în anul 282 ab U.c. (anul 471 î.e.n.).

109 Alegerea tribunilor se va face de aci înainte prin *comitia tributa* și nu prin *comitia centuriata*. Inițiativa lui Volero ca tribunii plebeilor să fie aleși în comițiile tribute, care corespundeau districtelor raionale, avea avantajul că la alegeri participau toți cetățenii. Astfel poporul, deținînd majoritatea absolută, putea impune ca tribuni numai candidați propuși de el. În alegerile ce se țineau pînă atunci, patricienii puteau să-și impună în rîndurile candidaților la funcția de tribun pe unii din adepții lor, datorită majorității pe care o aveau păturile avute în *comitia centuriata*.

110 În felul acesta se pedepseau la romani trădătorii de patrie.

111 Și Tacitus, *Annales*, III, 21, vorbește de o asemenea măsură de decimare a trupelor din pricina unei acțiuni neîndeplinite sau a unei neexecutări de ordin de către vreun detașament sau o unitate mai mare.

112 Anul acesta a fost însemnat prin apariția acelei *lex Publilia* (vezi aci cap. LVI), referitoare la alegerea tribunilor plebei în comițiile tribute. Anul 471 î.e.n. a fost un an deosebit de important pentru istoria Romei, în domeniul politicii interne. Prin *lex Publilia*, alegerea tribunilor trecea de la *comitia centuriata*, care era subordonată într-o mare măsură patricienilor, pe seama comițiilor tribute, aristocrația pierzînd în felul acesta o armă grea, în slujba dominației lor (vezi și mai sus nota 109). În vremea aceasta consulii anului 283 ab U.c. sau 470 î.e.n. erau cei doi Quinctii, amintiți de Titus Livius.

113 După unii analiști, Appius s-ar fi sinucis, ca să nu mai apară încă o dată în fața adunării poporului.

114 Ceno era un port al antiaților (Porto d'Anzo de astăzi) situat la poalele înălțimii pe care se afla așezată cetatea Antium.

115 La romani noaptea se împărțea în patru străji sau veghi, a cîte trei ceasuri fiecare. Prima strajă începea la orele 6 seara și cea din urmă se sfîrșea în zorii zilei, la orele 6.

CARTEA III

1 *Triumviri agro dando* și *triumviri coloniae deducendae, agrarii*, sau *curatores* erau niște comisii compuse fiecare din trei membri, cu misiunea de a pune la punct condițiile întemeierii unei noi

colonii, ocupîndu-se și de transportarea coloniștilor și de împărțirea de pămînturi. Coloniile erau desemnate în urma propunerii consulului, pe temeiul unui senatus-consultum în care se preciza numărul coloniștilor, suprafața lotului ce se da fiecărui colonist și autoritățile care aveau să execute colonizarea. Proiectul trebuia să fie votat și de adunarea poporului, unde avea loc alegerea acestei comisii alcătuite din trei, cinci, șapte, zece sau chiar douăzeci de membri; alegerea membrilor comisiei se făcea prin comițiile tribute. Comisia, alcătuită de multe ori din foștii consuli, primea împuternicirea deplină *(imperium)* printr-o *lex curiata* pe toată durata îndeplinirii operațiilor, pentru a decide care teren se va numi *ager privatus* (ogor particular) și care *ager publicus* (ogor obștesc), primind o indemnizație (*ornatio*), mijloace de transport, precum și o gardă de soldați. Membrii comisiei puteau rămîne în noua așezare și după terminarea misiunii lor, ca patroni ai coloniei noi înființate. Fiecare nouă colonie constituia un nou punct de sprijin al republicii romane, fiindcă scopul noilor coloniști era de a menține mai departe noile cuceriri ale puterii romane.

[2] În anul următor, adică în anul 288 ab U.c. (anul 465 î.e.n.).

[3] Numai în mod extraordinar, unul din cei doi consuli primea comanda supremă a armatei printr-un decret senatorial, ca în cazul de față, deoarece consulii își împărțeau de regulă între ei, prin bună înțelegere, atribuțiile și activitatea. Numai atunci cînd nu cădeau de acord, se recurgea la tragere la sorți.

[4] Culmea munților Algidus se întinde de la Tusculum, trecînd prin Velitrae pînă la Praeneste. Acești munți erau acoperiți cu păduri întinse și dese (astăzi Monte de Veletri și Fajola).

[5] Suspendarea judecăților *(justitio indicto)*, după cum ne spune scriitorul Aulus Gellius, era o încetare a proceselor și, în același timp, o suspendare a tuturor serviciilor instituțiilor de stat (nu se mai ținea nici un proces, nu se primeau solii în senat etc.). Această suspendare era ordonată de senat și de demnitarii cei mai înalți în vremurile de restriște, de pildă: foamete, primejdii externe și tulburări interne. După înlăturarea primejdiilor, suspendarea se ridica și viața reintra în normal.

[6] *Praefectus Urbis* era un post instituit din timpul regalității. În timpul suspendării judecăților, praefectul orașului avea grijă și

de paza orașului, dispunînd totodată și de jurisdicția asupra tuturor locuitorilor din Roma.

7 Cu ocazia acestui recensămînt nu au fost înregistrate văduvele și văduvii, din pricină că aceștia nu erau mobilizabili, plătind în schimb un impozit anual pentru întreținerea cailor cavaleriei.

8 Confuzia dintre *Fussi* și *Furii* este explicabilă, datorită fenomenului lingvistic destul de frecvent al rotacismului lui *s* în *r*. Așijderea *Vetusius* s-a prefăcut în *Veturius;* de altfel, forma veche nerotacizată *s*-a mai păstrat la cuvintele comune ca *honos* alături de forma nouă *honor, arbos — arbor* etc.

9 *Caveant consules ne quid reipublicae detrimenti capiat,* aceasta era formula cunoscută prin care senatul, în cazul unei mari primejdii ce amenința existența statului, acorda puteri depline extraordinare și nelimitate consulilor care erau împuterniciți în felul acesta să se străduiască din răsputeri spre a găsi cele mai bune mijloace pentru salvarea și siguranța republicii. Nu numai consulii, ci împreună cu ei și ceilalți magistrați puteau fi învestiți cu aceste depline puteri (vezi Cicero, *Pro Rabirio,* VII, 20).

10 Este vorba de toți cei care erau apți de a purta armele, deci și cei mai vîrstnici de 45 ani.

11 Subînțelegerea de proconsul *(pro-consule)* este aici primul exemplu de transmitere a comandamentului suprem unui particular. Se știe însă că Quinctius fusese consul în anul precedent și era un om foarte capabil și la înălțimea acestei situații, astfel încît puterea *(imperium)* cu care a fost învestit ne apare ca o prelungire a comandamentului său din cursul anului trecut.

12 *Subitarii* sau *tumultuarii milites* erau un fel de trupe de gloată recrutate în momentele cele mai critice și în cea mai mare grabă.

13 *Stationes,* erau puncte de sprijin constituite din detașamente cu efective mai mari.

14 *Porta decumana* era poarta din spate a castrului. După istoricul grec Polybios castrul roman pentru două legiuni avea forma de pătrat, al cărui centru era un punct de întretăiere a celor două drumuri principale ale castrului care împărțeau, deci, întreaga tabără în patru pătrate de dimensiuni egale. Cele două drumuri întîlneau șanțurile și întăriturile în patru puncte, unde se găseau cele patru porți ale castrului. Din centrul castrului dimensiunile se măsurau în felul următor: măsurătorul, *groma,* care dispunea

de un instrument dioptric ce purta același nume, determina cele patru linii în care se desemnau cele patru drumuri principale. Cu fața întoarsă spre vest (iar dacă poziția față de inamic nu permitea această direcție), groma privea către acea parte ferită de vederea inamicului și delimita mai întîi poarta numită *decumanus maximus*. Urma apoi *decumanus limes*, adică poarta de la linia de graniță trasată de la est spre vest. De aici el preciza cu exactitate centrul — *cardomaximus*. De la *decumanus* pornea un drum perpendicular și lat de 15 metri, care ajungea la frontul taberei cu fața către inamic pînă la poarta numită *porta praetoria*, numită și *extraordinaria*, drum care se prelungea și ajungea pînă în partea dinapoi a taberei, ajungînd aproape de *porta decumana*.

[15] Legatul putea fi sau: 1) un ofițer superior putînd comanda întreaga armată din ordinul consulului sau dictatorului pe care îi și înlocuia, sau 2) orice împuternicit trimis în solie, fie civil fie militar.

[16] Valerius Antias, avînd obîrșia în orașul Antias din ținutul volsci-lor, un oraș din ținutul Lațiului, a fost un analist care a trăit pe vremea lui Sylla. El scrisese o operă vastă despre istoria romanilor, de la întemeierea Romei pînă în vremea lui Sylla, cu multe erori și exagerări. Scriitorul Aulus Gellius citează cartea 75 a acestui analist.

[17] Primii consuli intraseră în funcție la idele lui septembrie (13 septembrie), în urma retragerii plebeilor pe Muntele Sacru. Termenul intrării în funcție al celor mai înalți dregători romani a variat mereu cînd la ide, cînd la calende. De aceea pot fi menționate opt sau nouă date pentru intrarea consulilor în funcție, precum și împrejurările care au determinat schimbarea datelor. În caz de demisie sau moarte, ziua de intrare în funcție a succesorului era alta, rămînînd această dată pînă cînd un eveniment asemănător împingea înainte acest termen. După al doilea război punic, consulii intrau în funcție la idele lui martie (15 martie), rămînînd această dată pînă în anul 600 ab U.c. (anul 153 î.e.n.), cînd s-a stabilit definitiv ca intrarea în funcție a înalților demnitari să se facă la calendele lui ianuarie (1 ianuarie). Motivul schimbării a fost dorința de a face să concorde anul consular cu anul obișnuit. De la anul 600 ab U.c., această dată a rămas neschimbată.

[18] Edilii plebei, ca autorități reale ale statului, nu semănau cu tri-

Scanned with CamScanner

bunii plebei, care nu îndeplineau propriu-zis o magistratură în aparatul de stat. Istoricii menționează că această instituție a edilității a fost introdusă simultan cu tribunatul, probabil o dată cu secesiunea pe Muntele Sacru, sau nu cu mult mai tîrziu. Edilii erau în strînse relații cu tribunii. Istoricii menționează că edilii erau ajutoare subordonate tribunilor, avînd misiunea de a supraveghea respectarea hotărîrilor poporului și ale senatului. Ei țineau ședințele în templul zeiței Ceres. Serveau și ca judecători în cazurile ordonate lor de tribuni. Cîteodată exercitau și controlul asupra modului cum se desfășurau ceremoniile religioase, inspectau și controlau edificiile publice și făceau și controlul pieței, al lucrărilor publice, al curățeniei străzilor, al moravurilor, ca și al stării sanitare, urmăreau pe cămătari, pedepseau pe cei ce se îndeletniceau cu jocurile de noroc și pe desfrînați. Numele de edil l-au primit, de bună seamă, de la locul unde-și exercitau funcția lor acești magistrați, care loc era *Aedes Cereris*, adică templul zeiței Ceres.

19 Valea Albană se găsea între munții Albani și cei Tusculani.

20 Curio Maximus era preotul celor 30 de curii, ales în comițiile curiate; din primele timpuri fusese ales din rîndurile patricienilor. Abia mai tîrziu au fost admiși și plebeii în asemenea posturi. Curio Maximus era privit ca o funcție sacerdotală obișnuită.

21 Temeiul abaterii de la datina obișnuită, după care consulii intrau în funcție, fie la calende, fie la idele lunii, nu se cunoaște fiindcă nici un istoric nu menționează dacă consulii următori au intrat în funcție tot la 11 ale lunii august, ori la calendele lui august (vezi și mai sus, nota 17).

22 Munții Praenestini se întindeau la nord de orașul Praeneste. Cîmpiile despre care este vorba aici se află între munții Tusculani și munții Aequilor, care se întindeau pînă la Gabii.

23 Cuvîntarea lui Fabius, praefectul cetății romane, și a tribunului Terentillus Arsa, precum și zădărnicirea legii Terentilla de către patricieni (cum se arată tot în această carte, la cap. IX), scot în vileag continuele eforturi depuse de aristocrație de a-și apăra privilegiile și pozițiile de clasă dominante, și arată cît de violente și de dese erau ciocnirile dintre patricieni și plebei, cît de ascuțită era lupta de clasă la Roma.

24 A fixa ziua judecății, *diem dicere*, este un termen juridic care de-

Scanned with CamScanner

signează hotărîrea magistratului. Acesta fixează un anumit termen de judecată unui împricinat pentru o vină oarecare, în fața adunării poporului. Actul de acuzare trebuia repetat și adus la cunoștința publică în zilele următoare de tîrg, numite *nundinae*. După a patra citare a acuzatului, se judeca procesul.

25 Printre distincțiile acordate comandanților, după obținerea unei victorii decisive, în afară de titlul de imperator dat de ostași pe cîmpul de luptă, de slujba de mulțumire și recunoștință ordonată de senat, făcea parte în primul rînd triumful. Comandantul rămînea o bucată de vreme în afara porților orașului, cerînd senatului acordarea triumfului. Senatul aproba sau refuza triumful. Numai în mod excepțional se ajungea în fața comițiilor tribute. Se mai făcea o lege prin care i se acorda triumfătorului *imperium* (puteri depline) înăuntrul zidurilor romane și în afara lor, pentru ziua triumfului. În ziua triumfului, autoritățile, senatul și o mare parte din cetățeni ieșeau în întîmpinarea comandantului biruitor, conducîndu-l pînă la Cîmpul lui Marte, în timp ce armata era adunată în afara orașului. Cortegiul triumfal pornea din Cîmpul lui Marte, străbătînd Circul Flaminius, trecea prin Poarta Carmentalis și ajungea în centrul orașului, trecînd prin *Velabrum* și *Forum Boarium*, prin *Circus Maximus*, apoi mergea pe *Via Sacra*, trecea prin for, urcînd de aici spre Capitoliu. Toate străzile erau pavoazate, iar templele deschise. Cetățenii îl salutau pe sărbătorit cu strigătele: *Io triumphe!* În fruntea cortegiului defilau autoritățile și senatul. Apoi mergeau trîmbițașii *(tubicines)* și în urma acestora, într-un lung șir, capturile, purtate pe brațe sau în care, frumos împodobite. În aceste care se găseau tot felul de arme, drapele, vase, statui, coroane, aur și argint lucrat, sau în lingouri. Urmau apoi imaginile orașelor, ale rîurilor, ale dușmanilor învinși, ale cetăților cucerite, apoi modele de vase, de mașini de război și, în sfîrșit, prizonierii iluștri erau păstrați pentru a împodobi și mări fastul triumfului, ca apoi, după terminarea festivității să fie suprimați sau trimiși în prizonierat. Între capturi și prizonieri mergea în convoi o cireadă de tauri albi, împodobiți cu panglicuțe și cu ghirlande, destinați a fi jertfiți pe Capitoliu. Abia acum urma triumfătorul cu suita lui, precedat de lictori cu fasciile înconjurate de lauri, purtat într-un car de triumf tras de patru armăsari, îmbrăcat cu o tunică împodobită cu frunze de palmieri, *toga picta*, și cu togă de purpură tivită cu aur. El purta

în mînă un sceptru de fildeș cu vultur, iar pe cap avea o coroană de aur. Alături de el se găseau copiii și rudele sale. În jurul carului de triumf urma, pe jos, personalul de serviciu *(apparitores)*, apoi veneau legații și tribunii militari, călări. La urmă defila armata sa. Toți ostașii erau împodobiți cu decorații, strigînd: *Io triumphe!* și cîntînd cîntece laudative sau licențioase. După ce triumfătorul ajungea pe Capitoliu, el depunea laurii și fasciile la templul lui Jupiter. O dată cu săvîrșirea jertfelor cuvenite și cu banchetul festiv, se încheia și festivitatea.

[26] În cazul că învingătorul repurtase o victorie mai puțin strălucită, iar faptele sale de arme nu păreau demne senatului de a i se decreta triumful, atunci se încuviința comandantului un fel de triumf mai mic, *ovatio*, cînd învingătorul purta pe cap o coroană de mirt. Comandantul nu mai era purtat în carul de triumf, ci cel mult călare, uneori și pe jos; în primele timpuri ale Romei n-avea nici coroană de lauri, nici sceptru, nici *trabea*, nici *toga picta*, ci numai *toga purpurea* și coroana de mirt.

[27] În anul următor, adică în 293 ab Urbe condita (anul 460 î.e.n.).

[28] Cărțile sibylline, *libri sibyllini* sau — *fatales*, erau păstrate în templul lui Apollo, pe Palatin. La început, aceste cărți fuseseră depuse în Capitoliu. *Duumviri sacrorum* era un colegiu de preoți înființat de Tarquinius cel Bătrîn, colegiu ce-avea misiunea să cerceteze aceste cărți. Colegiul era compus din 10 și chiar 15 asemenea preoți.

[29] *Relegatio* era pe vremea republicii pedeapsa cu care *pater familias* (capul familiei) își pedepsea sclavii și copiii săi, dîndu-i afară din oraș și trimițîndu-i la țară. Totodată era și izgonirea, fără încuviințarea pedepsitului, din Roma, pe care un magistrat mai înalt putea s-o exprime împotriva unor anumite persoane socotite primejdioase, și mai ales împotriva străinilor, *peraegrini*, care reprezentau un pericol pentru stat. În vremea imperiului, *relegatio* era un surghiun mai ușor, căci relegatul își păstra dreptul de cetățenie, precum și averea, pedeapsa lui făcînd parte din categoria pedepselor mai mici.

[30] E vorba de zilele în care puteau fi ținute adunările poporului și cînd nu erau, deci, sărbători legale, *dies fasti*.

[31] Atunci cînd tribunii cereau patricienilor să părăsească adunarea, aceștia trebuiau să se conformeze, fiindcă ei n-aveau dreptul de vot în *comitia tributa*. Totuși, patricienii refuzau să se supună

Scanned with CamScanner

invitației tribunilor, deoarece nădăjduiau să influențeze pe votanți prin prezența lor.

32 Subura era cartierul cuprins între colinele Esquilinului, Viminalului și Quirinalului. Începutul străzii poartă și acum numele de Suburra (continuarea ei se numește Via di Santa Lucia in Selcii). Probabil că toată strada aparține vechii Suburre, despre care ne pomenește Appianus în *Războaiele civile*. Suburra era cartierul meșteșugarilor, fiind cel mai populat și cel mai zgomotos cartier al Romei. Aici era un neîntrerupt du-te vino de oameni.

Poeții Martialis, Horatius, Juvenalis fac aluzii satirice și umoristice în operele lor la viața trepidantă a Suburrei. Mărfuri din toată lumea se găseau aici, fiind oferite cu prețuri foarte ieftine. Tot aici locuiau cămătarii și chiar multe familii de vază. Istoricul Suetonius spune că aici a locuit chiar Caesar. În orice caz, acest cartier nu trebuie privit ca un cartier al oamenilor săraci, ci mai degrabă al negustorilor și meșteșugarilor.

33 Expresiile „a fi pus la popreală" și „dus legat la închisoare" înseamnă că magistratului acuzator roman îi era permis să aresteze și să țină în stare de detențiune pe acuzat, în cazul unei infracțiuni dovedite, pentru a-l împiedica să fugă.

34 Acuzatul a fost obligat să ofere o listă de persoane-chezași care să-l ia pe garanție, depunînd pentru el o sumă de bani, drept cauțiune. Această sumă se depunea în tezaurul statului.

35 După construirea templului lui Jupiter Capitolinul pe înălțimea acestei coline, în partea ei de miazăzi, această colină a căpătat numele de Capitoliu. Cetățuia se afla în partea de miazănoapte a acestei coline.

36 Exilații și sclavii, ocupînd colina Capitoliul, dominau împrejurimile fiindcă aceasta era cea mai înaltă colină din Roma. Sclavul *(servus)* în antichitatea romană trăia în condițiile cele mai neumane cu putință. La romani, sclavia apare încă din timpul regalității. În această perioadă sclavia avea un caracter patriarhal, sclavii fiind considerați membri secundari ai familiei. Ei proveneau din războaie, cei mai mulți sclavi fiind prizonierii luați de la învinși după dreptul războiului. *jus belli*, care dădea învingătorului putere absolută asupra învinsului. Alții erau sclavi prin naștere, adică erau născuți din părinți sclavi, iar alții prin dreptul creditorului asupra debitorului insolvabil, care îl transforma pe datornic în

sclavul său pînă cînd acesta reușea să-și plătească datoria, și, în sfîrșit, deveneau sclavi și acei cetățeni care se sustrăgeau de la recensămînt și de la serviciul militar.

Sclavul era considerat ca o proprietate a stăpînului *(dominus)*, care putea dispune de el ca de orice lucru nedînd nimănui nici o socoteală. Putea să-l bată și să-l omoare. Datorită exploatării crude și condițiilor neumane cărora erau supuși sclavii, aceștia s-au răsculat în nenumărate rînduri. Pînă în secolul IV î.e.n., însă, răscoalele lor nu avuseseră proporții atît de mari, încît să influențeze asupra vieții politice și sociale a Romei. Începînd din secolul II î.e.n., răscoalele lor au luat proporții — ca de pildă răscoala sclavilor din Sicilia, răscoala lui Spartacus etc. Răscoalele sclavilor au zdruncinat orînduirea sclavagistă, accelerînd procesul de descompunere a acesteia.

[37] Penații statului erau divinitățile protectoare ale cetății romane, pe cînd penații casnici erau zeități tutelare ale familiei. În faza de tranziție de la comuna primitivă la societatea împărțită pe clase, religia romană a înrîurit în mod deosebit și asupra vieții particulare și a celei publice, și asupra locuitorilor cetății. Cultele gentilice cu diverșii zei ocrotitori ai ginților au fost păstrate de romani. În cursul dezvoltării istorice, pe măsură ce relațiile gentilice slăbeau, se întărea *familia romană*, care a rămas timp de secole unitatea economică și socială fundamentală. Procesele acestei dezvoltări s-au oglindit și în religie, fiecare familie romană avîndu-și cultul său propriu, altarele sale, zeii săi tutelari, fiecare *pater familias* oficia ritualul specific al casei în fața vetrei locuinței sale, cu prilejul fiecărui act important din viață: naștere, nuntă, moarte. Penații erau zeii tutelari care proteguiau casa și aduceau propășirea familiei, erau duhurile bune care sălășluiau în permanență în locuințele romane. Asociați cu aceștia, cu prilejul invocațiilor, erau larii *(lares)*, divinitățile ocrotitoare ale gospodăriilor, care sălășluiau în afara locuințelor. Altarele lor erau așezate la hotarele ogradei.

[38] Revolta lui Herdonius s-a petrecut în anul 294 ab U.c. (anul 459 î.e.n.).

[39] Aici Titus Livius face o aluzie la sensul numelui Publicola, care înseamnă „omul poporului".

[40] „Potrivit cu starea lui socială" înseamnă că sclavii erau executați

prin răstignire pe cruce, iar oamenilor liberi li se tăia capul cu securea sau erau aruncați de pe stînca Tarpeia.

[44] Locul unde trebuiau ținute adunările poporului era mai întîi inaugurat printr-o ceremonie religioasă; consultarea auspiciilor preceda ședința adunării poporului. În afara incintei Romei, poporul nu mai putea face apel la tribunii plebei, pentru că jurisdicția puterii tribuniciene se întindea numai în raza orașului, neputînd depăși o mie de pași în afara Romei peste această rază.

[45] Columen, o localitate necunoscută, probabil numele vreunei forțăreți.

[46] Această campanie s-a încheiat în anul 295 ab Urbe condita (anul 458 î.e.n.).

[47] Martorul mincinos, potrivit legilor celor 12 table, se pedepsea cu moartea.

[48] Eretum, o cetate sabelică așezată pe malul fluviului Tibru, la nord de Roma, la răscrucea drumurilor Via Nomentana și Via Salaria.

[49] Șantierele navale *(navalia)*, unde se construiau corăbii, vase pescărești și bărci obișnuite, iar mai tîrziu triremele și vasele de transport *(naves onerariae)* și de război *(naves longae)*, se găseau pe malul țărmului Tibrului, în apropierea amfiteatrului construit pe Statilius.

[50] În mod obișnuit, ostașii aduceau cu ei cîte 3—4 pari pentru fasciile care trebuiau așezate peste șanțurile din fața valului de întărituri a unei cetăți împresurate, în momentul asaltului general. Titus Livius menționează în altă parte *(Epitome*, 57) că șapte asemenea pari erau o povară destul de grea, de aceea cifra dată aici e de domeniul legendelor.

[51] Corbio, vezi cartea II, nota 82.

[52] Acordarea cetățeniei romane lui L. Mamilius a fost primul exemplu de acest gen, cînd s-a oferit unui străin, pentru merite excepționale, o asemenea cinste de către statul roman.

[53] Volscius a fost condamnat datorită presiunii exercitate de patricieni asupra comițiilor curiate, pentru că cei mai mulți plebei se aflau pe cîmpul de luptă.

[54] Lanuvium, o veche cetate latină așezată pe o înălțime la sud-est de Roma (azi localitatea Lavigna).

[55] În timpul luptei pentru *lex Terentilla*, care a avut loc în anul 297 ab U.c. (456 î.e.n.) după cum spune Titus Livius, tribunii

au obținut de la patricieni aprobarea ca pe viitor să se aleagă cîte 10 tribuni, în loc de 5 cîți erau pînă atunci. E îndoielnic că puterea tribuniciană a cîștigat ceva în plus prin dublarea numărului lor, fiindcă cu cît colegiul lor era mai numeros, cu atît și divergențele de păreri erau mai multe, și mai greu de obținut unitatea de vederi, apoi și tabăra patricienilor avea posibilitatea, într-o mai mare măsură, să-i poată capta de partea ei pe unii din tribuni. După abolirea decemviratului în 309 ab U.c. (anul 444 î.e.n.), în timpul căruia tribunatul fusese desființat, ca o urmare a celei de a doua secesiuni tribunatul a fost reînființat, menținîndu-se acest număr de tribuni în mod constant pînă la sfîrșitul republicii.

[53] În al 30-lea an de la înființarea tribunatului, adică după tradiția cronologică romană între anii 261—297 ab U.c., iar după cronologia noastră 492—456 î.e.n.

[54] Atena, la jumătatea secolului V î.e.n., secolul lui Pericle, se afla în apogeul înfloririi sale politice și culturale.

[55] În anul 451 ab U.c. s-a ajuns la un acord între plebei și patricieni. În lupta dusă necurmat pînă la jumătatea sec. IV î.e.n. și sub presiunea plebei, patriciatul a admis numirea unei comisii de zece membri pentru alcătuirea legilor *(Decemviri legibus scribundis)*. Această comisie învestită cu largi prerogative, compusă din trei patricieni, cei mai influenți și cu vază, a plecat pentru a studia constituțiile grecești. Codificarea legilor a fost încheiată după un an, stabilindu-se așa-zisele legi ale celor zece table. Pentru anul următor s-a ales comisia din zece membri, jumătate patricieni, jumătate plebei, pentru completarea codului de legi cu încă două legi. Tradiția istorică însă îi înfățișează pe acești decemviri ca pe niște uzurpatori care au inaugurat o cîrmuire tiranică, odioasă, nemulțumind toată lumea. Rezultatul ei a fost a doua secesiune a plebei din Roma. Datorită intervenției unor personalități de vază, ca L. Valerius și Horatius Barbatus, și a altor consulari s-a evitat războiul civil și s-a încheiat pacea între taberele adverse; s-au restabilit vechile magistraturi, consulatul și tribunatul, s-au confirmat drepturile plebeilor, intrînd în vigoare legea apelului, *jus provocationis*, prin care orice cetățean putea face apel la adunarea poporului pentru a i se face dreptate. Legile alcătuite de comisiile decemvirale au căpătat numele de legile celor douăsprezece table, care au fost expuse în Forum. Aceste legi, după înșeși expresiile lui Titus Livius, au con-

Scanned with CamScanner

stituit izvorul principal al dreptului roman public și privat *(Fons omnis publici privatique juris,* cartea a III-a cap. XXXIV). Aceste legi reprezentau o înregistrare scriptică a dreptului consuetudinar.

Legile celor 12 table reflectă aspectele dezvoltării schimbului, arătînd mijloacele de obținere a proprietății *(mancipio dare, accipere)*, cuprinzînd articole în legătură cu succesiunea și cu dreptul creditual, altele referitoare la relațiile dintre membrii familiilor, precum și articole în legătură cu dreptul penal, stabilind o gradație a pedepselor pentru diferite infracțiuni; paralel cu străvechea lege a talionului (*talio* — răzbunare) se vorbește și de amenzi. Aceste legi mai prevăd o serie de măsuri cu caracter edilitar; în esența lor, ele nu reglementează însă raporturile și îndatoririle politice ale cetățenilor, neprivind principiile fundamentale ale orînduirii statale, ci reflectă numai relațiile din sînul societății romane în faza de tranziție a acestora către sclavagism, relevînd diferențierea cetățenilor pe bază de avere.

[56] Alegerile aveau loc în a treia zi de tîrg, *nundinae*, fiindcă la Roma tîrgul avea loc din 9 în 9 zile, cînd locuitorii veneau în mod obișnuit în oraș, fie la piață ca să-și vîndă produsele, fie să cumpere cele necesare, cît și cu prilejul ședințelor adunării poporului și judecării proceselor lor, care se țineau numai în aceste zile de tîrg.

[57] S-a încheiat un pact între Appius și contracandidați, potrivit căruia erau înlăturați anumiți candidați, pentru ca în felul acesta să fie atrase voturile fiecărei centurii de partea lor.

[58] Autoritățile romane erau îndreptățite să aplice o pedeapsă, obligînd la plata unei amenzi pe senatorii care refuzau să ia parte la ședințele senatului, fiindcă participarea la ședințe făcea parte din îndatoririle lor.

[59] Înfrîngerile romanilor la Eretum și Algidus au avut loc în anul 305 ab U.c. (anul 448 î.e.n.).

[60] Tarquinius cel Bătrîn designase în jurul Forului roman locurile unde trebuiau să se construiască prăvăliile. Istoricul Dionysios din Halycarnas menționează că tot aici, printre prăvălii, deci tot în Forul roman, se organizaseră și școlile.

[61] Venus Cloacina era un sanctuar foarte vechi al Romei, care se găsea în Forum, aproape de Comitium, locul adunării poporului.

Scanned with CamScanner

Pentru vremurile de mai tîrziu ale romanilor, acest sanctuar a avut mai mult un interes istoric, decît unul religios. După Plinius cel Bătrîn (*Historia naturalis*, XIV. 119), Romulus și Titus Tatius, comandanții romanilor și sabinilor, după ce au încheiat alianța printr-o ceremonie solemnă, au construit în acest loc unde se desfășurase bătălia un sanctuar pe care l-au închinat zeiței Venus. Cu prilejul acestei sărbători, cei doi comandanți s-au purificat cu ramuri de mirt, de aici venind și numele acestui templu, pentru că cuvîntul *cloare* înseamnă purificare. De aceea Venus se identifică aici cu zeița *Concordia* de mai tîrziu, zeița păcii, curățeniei sufletești, a purificării și a legăturilor de prietenie dintre oameni.

[62] Muntele Vecilius, destul de neînsemnat și foarte puțin cunoscut, se afla în apropiere de Algidus (azi e Monte Taiolla), în partea de dincoace a munților Albani.

[63] Via Nomentana era șoseaua care pornea din partea de nord-est a orașului, legînd Roma cu orașul Nomentum.

[64] Se numea Via Ficulensis, după numele micului orășel Ficulia.

[65] „Orașul prefăcut într-un vast pustiu" — aceste cuvinte sînt desigur o hiperbolă a lui Titus Livius, deoarece numărul patricienilor și clienților nu era mic. Numai Forum, locul de adunare al poporului, părea pustiu.

[66] Pedeapsa cu arderea pe rug se aplica celor vinovați și condamnați pentru înaltă trădare.

[67] Livezile lui Flaminius se aflau între cetățuie și Tibru, acolo unde s-a construit ulterior circul ce-i poartă numele lui C. Flaminius, cu doi ani înainte de bătălia de la lacul Trasimenus. De la această dată întreaga regiune a căpătat denumirea de regiunea a noua sau cartierul circului Flaminius.

[68] Ceres era o veche divinitate italică. În rugăciuni e invocată împreună cu Tellus. Mai tîrziu e identificată cu zeița greacă Demeter, devenind protectoarea recoltelor anuale, *Annona*, zeița semănăturilor și a grîului. Îndeosebi plebeii o adorau ca pe o zeiță a lor, consacrîndu-i sărbătorile numite *paganalia* (de la *pagus* = sat), fiind comemorată și de plugari întruniți în satele lor (*pagi*). Tot în cinstea acestei zeițe se comemorau sărbătorile numite *Cerealia sacra* și *ludi cereales*. I se ridicaseră multe temple: cel mai important

templu al Cerei era pe muntele Aventin, în cartierul plebeilor. De acest templu aveau grijă edilii plebei, care își aveau sediul aci.

[69] Bachus e Dionysos al grecilor, zeul vinului; la romani i se mai spunea Liber, fiind reprezentat ca un copil.

[70] Libera era identificată cu zeița Persephona a grecilor, soția lui Pluton, zeul infernului, și fiica zeiței Ceres (Demeter la greci).

[71] La templul lui Apollo sau în templul Bellonei, comandanții supremi ai armatei romane, care se întorceau de pe front, se consfătuiau în vederea întocmirii rapoartelor lor referitoare la activitatea desfășurată pe front.

[72] În acest pasaj, Titus Livius susține necesitatea și posibilitatea realizării armoniei taberelor sociale antagoniste, a plebeilor cu patricienii.

[73] Din cuvîntarea consulului Quinctius, de bună seamă o creație liviană *sui generis*, reies convingerile lui Titus Livius asupra eliminării dezbinărilor dintre patricieni și plebei prin înfăptuirea unirii, armoniei și solidarității tuturor cetățenilor în fața pericolului comun și în scopul propășirii întregii societăți, idei utopice pentru că nu țin seama de substratul luptei de clasă.

[74] Quaestorii, la început, supravegheau tezaurul statului din templul lui Saturnus, unde se păstrau și drapelele și însemnele trupelor.

CARTEA IV

[1] M. Genucius și C. Curtius au fost aleși consuli în anul 311 ab Urbe condita (anul 444 î.e.n.).

[2] Legea lui Canuleius asupra căsătoriilor este un pas mai departe făcut de plebei pentru cîștigarea de drepturi egale cu patricienii. Legile celor douăsprezece table întăriseră oprirea încheierii de căsătorii între patricieni și plebei. Potrivit datelor furnizate de analiștii romani, în anul 445 î.e.n., datorită proiectului de lege propus de tribunul plebei C. Canuleius, s-a ridicat această opreliște și s-a recunoscut oficial valabilitatea căsătoriilor dintre plebei și patricieni.

[3] Cea de a doua lege propusă de tribunul Canuleius care prevedea alegerea consulilor și din rîndurile plebeilor însemna cîștigarea

unei trepte mai sus pe scara puterii de către plebei și o evoluție firească a dreptului consuetudinar, precum și extinderea egalității de drepturi din domeniul dreptului civil și în domeniul dreptului public. E adevărat, acest proiect de lege n-a fost admis de patricieni, însă doi ani mai tîrziu, în anul 444 î.e.n., în locul consulilor au început să fie aleși tribuni militari cu putere consulară, la care aveau acces și plebeii, dar cu începere din anul 310 ab U.c. (anul 443 î.e.n.). Acești tribuni militari nu erau aleși inițial în fiecare an, ci alegerile lor alternau cu cele consulare. Tribunii militari i-au substituit pe consuli pentru o perioadă de 40 ani. Legile lui Canuleius marchează încheierea celei dîntîi perioade a luptei dintre plebei și patricieni.

[4] Fiindcă nici un plebeu nu avea auspicii, acesta părea să fie temeiul legal cel mai puternic invocat de patricieni, deoarece la fel ca eupatrizii din Atena, ca lucomonii din Etruria, și la Roma patricienii erau slujitorii și administratorii bunurilor cultului religios, aceeași persoană din sînul aristocrației putînd îndeplini și funcția de preot, și de dregător al statului. Pe acest temei religios patricienii, avînd dreptul de a consulta auspiciile, își legitimau pretențiile lor de exclusivitate și la conducerea politică a statului roman.

[5] Legea lui Canuleius, apărută după procesul și condamnarea decemvirilor, este cea dintîi repercusiune izvorîtă din regimul tiranic instaurat de aceștia, și prima contrapondere pentru înfăptuirea echilibrului de forțe în republica romană, fapt confirmat și de Cicero în *De republica*, II, 37. După istoricul Florus, în urma acestui conflict acut dintre plebei și patricieni a urmat o răscoală a plebeilor condusă de Canuleius, informație care nu e însă confirmată de ceilalți istorici.

[6] Fastele — *Fasti consulares* — erau registrele în care se consemnau numele magistraților de la conducerea statului roman, precum și actele publice importante, legile, tratatele etc.

[7] Fără tată erau socotiți după dreptul roman toți copiii născuți dintr-o căsătorie neligitimă. Aceștia nu mai erau subordonați puterii și autorității părintești.

[8] Oameni noi — *homines novi* — erau acei reprezentanți ai plebeilor care au ocupat magistraturi curule (edili, praetori, consuli,

Scanned with CamScanner

comandanți ai cavaleriei). Urmașii acestora aveau dreptul să se numească patricieni.

[9] Tribunii militari cu putere consulară sau tribunii consulari erau aleși, ca și consulii, în comițiile centuriate. Ambele pături sociale, și patricienii și plebeii, aveau dreptul de a ocupa această magistratură. Numărul tribunilor militari a variat între 3 și 6. Puterea lor era mai restrînsă decît a consulilor. Nu aveau dreptul a fi sărbătoriți cu purtarea în triumf, nici să numească un dictator fără încuviințarea augurilor, care se știe că erau toți patricieni. Consulatul a rămas mai departe privilegiul patricienilor, pînă în anul 367 î.e.n. E demn de relevat faptul că, cu tot accesul legal al plebeilor la tribunatul militar, patricienii au uzat de toată gama artificiilor și mașinațiunilor posibile pentru a fi aleși numai ei tribuni militari.

[10] Prin cortul *(tabernaculum)* augurului se înțelegea un loc anumit ales pe o măgură, de unde se puteau privi semnele cerești și zborurile păsărilor. Ușa acestui cort era așezată către sud.

[11] Analele vechi sînt identice cu analele pontifice *(annales pontificum)*.

[12] Cărțile magistraților — *libri magistratus* — erau registrele în care se consemnau numele magistraților superiori ai statului roman, precum și faptele lor. Tot din această categorie făceau parte și așa-numitele *libri lintei*, cărțile scrise pe pînză de in, care cuprindeau tratatele încheiate de Roma cu cetățile italice și cu orice stat, precum și tot soiul de documente politice importante. *Libri lintei* erau depozitate în templul zeiței *Juno Moneta*.

[13] *Licinius Macer*, analist roman care a scris o istorie a poporului roman, intitulată *Annales romani*, pe care și Cicero și Titus Livius și Dionysios din Halicarnas nu o apreciază, găsindu-i numeroase erori cronologice, precum și subiectivism exagerat și abuz retoric. Licinius Macer a trăit în sec. I î.e.n. În anul 73 î.e.n., a fost tribun al plebei și adversar declarat al dictaturii lui Sylla, care căutase să limiteze *tribunicia potestas*. A îndeplinit funcția de praetor roman. Vîrît într-un proces pentru delictul de abuzuri și malversațiuni în administrație, Licinius Macer, după ce a fost condamnat, moare subit în închisoare.

[14] Cenzura în timpul regalității avea atribuția de a face censul (vezi cartea I, cap. XLII). A fost înființată de Servius Tullius. Era efectuată sub directa supraveghere a regilor și mai tîrziu a con-

Scanned with CamScanner

sulilor. Consolidată deplin în anul 443 î.e.n., cenzura a durat patru secole, pînă în anul 22 î.e.n., cînd fu înlocuită cu *praefectura morum*. Cenzorii se alegeau din 5 în 5 ani, în comițiile centuriate, la început numai dintre consularii patricieni, iar din anul 351 î.e.n. și din rîndurile plebeilor. Prin legea Aemilia s-a limitat durata acestei funcții la 18 luni. Sarcina principală a cenzorilor era întocmirea censului și împărțirea pe clase a tuturor cetățenilor romani, după avere, a doua sarcină era cadastrarea lui *ager publicus* (ogoarele obștești), a treia controlul perceperii impozitelor și în sfîrșit supravegherea moralității cetățenilor romani — *regimen morum*, pedepsind abaterile de la vechile moravuri, proasta îngrijire și educație a copiilor, celibatul, desfrîul, delictele împotriva cultului religios, sperjurul, tratamentul inuman al sclavilor, cazurile de impietate și a clienților, și a patronilor. Pedepsele date de cenzori constau din excluderea celor vinovați din rîndurile ordinului senatorial sau al cavalerilor, mutarea lor din trib și ridicarea drepturilor de vot (*jus suffragii*) și de a fi numiți în magistraturile statului. În domeniul administrativ, sarcinile cenzorilor erau administrarea lui *ager publicus*, a salinelor, închirierea edificiilor statului și supravegherea efectuării plăților soldelor ostașilor, deci îndeobște administrația finanțelor statului roman.

[45] Istoria evenimentelor interne din cetatea Ardea este o dovadă că lupta dintre plebeii romani și patricieni nu era un fenomen izolat, ci pretutindeni se ducea aceeași îndîrjită luptă de clasă. Firește că patricienii din Roma au favorizat și în restul Italiei aristocrația din celelalte cetăți, ajutînd-o pe toate căile posibile să-și păstreze pozițiile dominante la conducerea lor politică.

[46] Situația din Ardea, după cum este expusă de Titus Livius, rămîne totuși enigmatică. Se știe numai atît că Ardea a apărut mai tîrziu drept colonie latină. E obscur și inexplicabil și faptul cum, printr-o hotărîre a senatului roman, o bucată de teritoriu care fusese declarat proprietatea statului roman a ajuns din nou în mîna foștilor proprietari. Din aceste pasaje, se învederează însă limpede cît de mari erau puterile unei comisii însărcinate cu ducerea la bun sfîrșit a operațiunilor înființării unei colonii.

[47] Sărbătorirea triumfului lui Quinctius a avut loc, după Titus Livius, în anul 312 ab U.c. sau anul 441 î.e.n.

Scanned with CamScanner

[18] În anul 314 ab U.c. (anul 439 î.e.n.) au fost consuli C. Furius Pacilus și M. Papirius Crassus.

[19] Înființarea funcției de intendent sau econom al aprovizionării cetății cu cereale, *praefectus annonae*, era o magistratură creată în mod excepțional în vreme de foamete. În timpul imperiului *praefectura annonae* a devenit o instituție cu caracter permanent.

[20] Suprimarea lui Maelius n-a fost pînă acum suficient lămurită. E izbitor faptul că acuzațiile împotriva lui Maelius au fost susținute de intendentul aprovizionării, care și el, la rîndul lui, a ajuns victimă puțin mai tîrziu. Ideea de a umili și lovi poporul roman prin foamete nu era nouă. Exemplul furnizat de Coriolanus e destul de concludent. Atrage atenția sistemul de calomnii bine ticluite de patricieni împotriva unui prieten al plebeilor aducîndu-i învinuirea că năzuiește să pună mîna pe tronul regal.

Faptul că Maelius a refuzat să compară în fața dictatorului nu e un motiv care pledează în favoarea vinovăției sale. Dionysios din Halicarnas spune că Maelius a încercat să se apere cu sabia. Din expunerea lui Titus Livius reiese că nici dictatorul nu era în posesia niciunei dovezi de vinovăție din partea lui Maelius. Substratul este limpede: Maelius era o personalitate primejdioasă pentru aristocrație, de vreme ce căuta să cîștige dragostea poporului, dîndu-i pîine ca să nu moară înfometat.

[21] *Aequi maelium* era un teren viran lîngă Capitoliu.

[22] Banița *(modius)* era o măsură de volum însumînd 8,754 litri.

[23] Învinuirile aduse de tribunii plebei împotriva lui Minucius și lui Servilius, nu numai că nu vorbesc de loc de vreo vină a lui Maelius, ci tocmai dimpotrivă. Iar cînd mai tîrziu, peste trei ani, au fost reluate acuzațiile împotriva celor doi de către tribunul plebeilor, Spurius Maelius (v. cap. XXI), de astădată unul din cei doi acuzatori ai lui Spurius Maelius a căzut, fiind condamnat, confiscîndu-i-se averea. E vorba de Servilius Ahala.

Minucius, la fel, fusese cît se poate de urît de popor, pînă în ziua cînd întregul depozit de grîne al lui Maelius a fost distribuit poporului cu un preț foarte redus, izbutind să intre numai în felul acesta în grațiile poporului.

E de remarcat că povestea lui Spurius Maelius a luat o întorsătură neașteptată, relevînd și mai mult vinovăția aristocrației care a urzit aceste ițe, precum și lupta tot mai acerbă dintre cele două

tabere. Acest pasagiu furnizează o nouă dovadă. Recompensarea lui Minucius de către patricieni corespunde învinuirii lui de către tribunii plebei și încercării de a-l condamna. Procesul lui Servilius Ahala s-a încheiat mai tîrziu cu confiscarea averii și cu exilarea lui.

[24] Războaiele mereu purtate de romani cu cetatea Fidenae și cu aliata ei, Veii, intră, începînd din anul 317 ab U.c. (anul 436 î.e.n.) într-o nouă fază, deoarece puterea Romei, care pe zi ce trecea creștea, făcea cu neputință ivirea unui rival în apropierea ei. Trei împrejurări dăduseră o importanță și mai mare acestui război: omorîrea solilor romani, moartea regelui Lars Tolumnius și triumful lui Cossus. În felul acesta războiul a căpătat o însemnătate deosebită în ochii taberelor beligerante, mai ales în urma ridicării de statui solilor romani căzuți la datorie, și prin capturile lui Cossus. Aceste întîmplări erau un fel de preludiu al ultimei faze decisive a acestui război.

Superioritatea ostașului roman față de armata de mercenari etrusci s-a reliefat în mod deosebit în acest război, după cum și bravura cavaleriei romane, care n-a vrut să rămînă mai prejos față de pedestrime.

Pe de altă parte, etruscii n-au rămas orbi în fața primejdiei crescînde din partea romanilor, iar participarea faliscilor la acest război era o dovadă sigură că toți etruscii își dădeau seama de însemnătatea acestui război. Rezistența aequilor și volscilor fusese dată peste cap aproape. Ardea a fost cucerită. Granițele romane s-au extins către vest și sud, și era de așteptat ca romanii să caute să-și cîștige o graniță mai puternică și către nord.

[25] *Rostra* era tribuna publică, în același timp însă era și numele locului unde era ridicată această tribună.

[26] Tribunul militar din acest pasaj era comandantul unei legiuni. În fiecare legiune erau cîte șase asemenea tribuni, care comandau legiunea pe rînd.

[27] *Eu Aulus Cornelius consulul*, așa arată inscripția, după mărturia lui Augustus. Probabil însă că Augustus a tălmăcit greșit această inscripție: A. Cornelius Cossus Cos. F. (consulis filius), adică fiul lui Cossus, presupunînd că litera F a dispărut în intervalul de timp dintre lupta cu Tolumnius și vremea lui Augustus.

[28] Aceștia au fost consuli în anul 319 ab U.c. (anul 434 î.e.n.).

Scanned with CamScanner

[29] Dumvirii sacrificiilor — *dumvirii sacris faciundis* — aveau sarcina facerii sacrificiilor și oficierii ceremoniilor publice, precum și consultarea cărților sibylline. Mergeau în fruntea cortegiilor religioase, perindîndu-se prin fața templelor cetății romane, purtînd pe niște lectice statuile zeilor.

[30] Steagurile se păstrau în vreme de pace în templul lui Saturnus, unde se găsea și tezaurul public *(aerarium)*, care erau date în grija quaestorilor.

[31] Tunelul cu pricina nu e o poveste născocită de imaginația lui Titus Livius. Arheologii au dat peste vestigiile unor asemenea lucrări, învederîndu-se priceperea romanilor în asemenea lucrări subterane și cu prilejul altor campanii, îndeosebi la împresurarea cetăților.

[32] Casa publică fusese construită în afara zidurilor cetății; ea slujea pentru operațiunile censului și pentru înrolarea ostașilor sub arme.

[33] Valerius Antias, vezi nota 16 de la cartea III.

[34] Quintus Tubero, un analist din vremea lui Cicero, scrisese o istorie a romanilor de la sosirea lui Aeneas în Italia pînă la războaiele civile din sec. I î.e.n.

[35] Îndoielile asupra dregătorilor republicii din anul 432 î.e.n., diferitele date și asertiuni neverosimile ale analiștilor Licinius Macer și Quintus Aelius Tubero, căci pe cele ce susține Valerius Antias cu atît mai vîrtos nu se poate pune temei, și faptul că cei doi analiști se bizuie pe *libri lintei*, dovedesc cum se pot săvîrși greșeli de asemenea natură. Izvoarele principale ale unor asemenea greșeli, în care au căzut și cei doi analiști, provin din schimbarea datei intrării în funcție a magistraților supremi, recurgerea la anii Romei, comparația cu cronologia greacă, precum și descrierea sau citirea cronată a datelor și informațiilor.

[36] Templul Voltumnei, așezat lîngă cetatea Volsinii, era locul unde se reuneau împuterniciții celor 12 cetăți etrusce.

[37] Limitarea duratei de funcție a censurei, la cîțiva ani numai de la înființarea ei, este un fenomen demn de menționat. El e o mărturie a dezvoltării în această perioadă a democrației sclavagiste romane, care nu acceptă ca vreo funcție, chiar și de control, să fie încredințată unei persoane pentru un timp mai îndelungat.

[38] *Aerarius* (de la *aes* — aramă — bani), potrivit reformei lui Servius Tullius, era acel cetățean care era impus la un impozit foarte mare ca pedeapsă *(tributum in capita)*. Acești aerarii nu aveau

dreptul de vot și nici dreptul de a ocupa funcții publice, fiind excluși și din trib.

[39] Templul lui Apollo a fost ridicat pe locul unde mai tîrziu s-au construit circul Flaminius și teatrul lui Marcellus; în acest templu își ținea senatul roman ședințele sale. Apollo era adorat la Roma ca zeu al tinereții și sănătății.

[40] Îmbrăcămintea albă, cu toga vopsită cu praf de cretă din insula Cimolos (o insula din arhipelagul Sporadelor) vădea distincția și prestanța candidatului. *Candidatus* înseamnă îmbrăcat în alb. Tribunii plebei, în eforturile lor neîntrerupte de a-și impune la alegerile de tribuni militari pe reprezentanții autentici ai plebeilor, au propus acest proiect de lege, prin care se prevedea că nici un candidat nu mai are voie să mai apară în fața alegătorilor îmbrăcat în alb, pentru a zădărnici în felul acesta propaganda demagogică a aristocrației.

[41] Consulii T. Quinctius Cincinnatus și C. Iulius Mento au fost în funcție în anul 324 ab U.c. (anul 429 î.e.n.).

[42] Această lege se chema sacrată, *lex sacrata*, pentru că hărăzea morții și zeilor infernului pe cel care o călca; pentru cazul de față prevedea osîndirea la moarte a celor care se sustrăgeau înrolării sub arme.

[43] Lavicum sau Lavici era o veche cetate latină, așezată la poalele munților Albani spre nord de ei, spre sud-est de Roma și nord-est de Tusculum (azi e localitatea Colonna).

[44] Capturile de război se vindeau la licitație. Cu acest prilej în fața grămezilor de capturi scoase la licitație se înfigea o lance, ceea ce însemna că au fost luate în urma luptelor. De aici vine expresia consacrată *vendere sub hasta* — adică a vinde la licitație. Dușmanii prinși în bătălie și puși la licitație purtau o coroană; de aici, expresia *vendere sub corona*.

[45] Ordinele lui Manlius erau proverbiale pentru asprimea lor, fiindcă a ajuns pînă acolo încît și-a ucis însuși fiul, pentru că a călcat disciplina și ordinele date de superiori. De Manlius Torquatus se va vorbi în cartea VIII, cap. VII.

[46] Carthagina — cetate feniciană și important centru comercial din nordul Africii, întemeiată în secolul IX î.e.n., după legendă, de Didona, fiica regelui Agenor din Tyr și sora lui Pygmalion. A ajuns să aibă o populație de 700 000 locuitori, care se ocupau cu comerțul

Scanned with CamScanner

maritim și diversele meșteșuguri. Avea străzi largi și case cu 6 caturi. Dispunea de o fortăreață socotită inexpugnabilă. Dinspre mare, Carthagina era apărată și de un zid și de țărmurile sale abrupte, dinspre uscat era înconjurată de trei rînduri de ziduri, cu metereze și turnuri. Acest zid avea o lungime de aproape 5 km, avînd trei terase, cazărmi și grajduri pentru cai și elefanți. Carthagina avea două porturi, unul pentru traficul comercial, altul pentru război; acesta din urmă era instalat pe insula Cotona. În expansiunea ei, Carthagina a pus de timpuriu piciorul în Sicilia, aplicînd deviza *divide et impera* atîțînd cetățile grecești una împotriva alteia, dînd întîia lovitură împotriva Syracusei, apoi în Spania, unde va ajunge să se ciocnească cu puterea romană, la mijlocul sec. III î.e.n.

47 Legea referitoare la calcularea amenzilor e în legătură cu aceea făcută în anul 299 ab U.c., numită *Lex Aeternia*.

Cicero în *De republica* desemnează conținutul ei prin cuvintele „*de mulctae sacramento*".

Istoricul Dionysios din Halicarnas (X, 50) menționează că această lege prevedea limitele acestor amenzi și că cea mai grea amendă penală era aceea care se ridica la 30 de oi și 2 boi pentru o zi, iar amenda minimală era de o oaie sau două pe zi, pentru alte cazuri. Vaca era atunci prețuită 10 ași, iar vita mare, taurul, la 100 ași. Prima lege cuprindea o extindere a prerogativelor puterii tribunilor și edililor plebei, prin care li se acorda dreptul de a face propuneri în fața adunării poporului, referitoare la fixarea de amenzi penale. Ambele legi urmăresc să întărească și mai mult proteguirea legală a poporului. Toți autorii antici, de pildă Aulus Gellius, Cicero, Dionysios, Varro, Festus, au avut în vedere numai cîte o parte din această lege, de aceea atîtea divergențe de păreri.

48 Consulii L. Sergius Fidenas și Hostus Lucretius Tricipitinus au funcționat în anul 326 ab U.c. (anul 427 î.e.n.).

49 Asupra introducerii de culte străine în Roma se pot repeta cuvintele spuse de Tacitus în legătură cu astrologii: „ceea ce se va opri cu desăvîrșire în republica noastră".

Cu foarte mare greutate s-au introdus cultul lui Aesculap și al zeiței Cybela, sau *Mater Magna*, numai în urma recomandărilor făcute de cărțile sibylline. Totuși romanii încet, încet, au început

să introducă și zeitățile popoarelor învinse. Introducerea cultelor divinităților grecești este și o urmare a evoluției situației sociale, politice și militare, deși preoțiile și orice funcții religioase erau numai în mîna aristocrației.

50 E interesant de remarcat cum a evoluat pas cu pas ideea preponderenței adunării poporului, pornind de la obîrșia tribunatului creat numai ca sprijin împotriva abuzurilor autorităților statului. La aceasta s-a alăturat dreptul de a-i acuza pe acei care voiau să prejudicieze în vreun fel acest drept de acuzație, cum a fost cazul lui Coriolanus. Abuzurile și fărădelegile decemvirilor au dus la o evoluție și mai rapidă, de vreme ce aceștia au vrut să ia plebeilor dreptul de a se apăra. *Populus romanus* a luat apoi asupră-și și răspunderea de a decide de soarta războiului sau a păcii, deoarece acum desfășurarea operațiunilor militare era condiționată de aprobarea poporului. Apoi luptele necontenite ale plebeilor pentru a fi tratați în mod egal cu patricienii își aveau temeiul în cererile lor de a întemeia noi colonii, de a beneficia și ei de pămînturile care făceau parte din ogorul obștesc, de a se impune dări pe aceste domenii, pe care le acaparaseră samavolnic, cu sume ridicole, patricienii.

51 Împărțirea prizonierilor prin tragere la sorți ostașilor armatei romane învingătoare, precum și punerea pe aceeași treaptă a ostașilor din cavalerie cu centurionii trebuie privite ca o ciudățenie oferită de împrejurările deosebite de atunci. Procedeul obișnuit era ca sau toate capturile să fie strînse la un loc, banii din vînzarea lor vărsîndu-se în tezaurul statului, sau toate să fie împărțite ostașilor. În cazul de față, dimpotrivă, s-a acordat cea mai mare însemnătate cavalerici și apoi centurionilor considerați mai prejos în rang ca aceștia, răsplătindu-i și pe ei copios pentru bravura lor, iar restul de capturi a fost vîndut sau distribuit și celorlalți ostași ai armatei romane.

Dictatorul care repurtase biruința, datorită vitejiei cavaleriei în primul rînd, a vrut s-o răsplătească pe ea așa cum se cuvine. Și pentru a nu stîrni invidia, dictatorul i-a gratificat și pe centurioni într-o egală măsură, potrivit drepturilor și prerogativelor de care dispunea comandantul suprem al armatei.

52 Lupta navală de pe Tibru menționată aici este contestată de Titus Livius; el consideră o plăsmuire faptul că niște vase de transport dușmane ar fi avut vreo ciocnire cu unitățile navale romane în-

sărcinate cu supravegherea și paza navigației, că ar fi avut loc o bătălie și că s-a repurtat o biruință.

57 Alegerea acestor noi tribuni militari a avut loc în anul 332 ab U.c. (anul 421 î.e.n.).

58 C. Sempronius Atratinus și Q. Fabius Vibulanus au fost consuli în anul 333 ab U.c. (420 î.e.n.).

59 Vechea Capua sau Volturnus își avea numele de la Volturnus, cel mai important rîu al Campaniei care izvorăște din Apenini. Cetatea Capua era unul din cele mai însemnate orașe ale Campaniei, renumit prin meșteșugurile și comerțul său maritim dezvoltat.

60 Decurionul era comandantul unei decurii *(decurio*, o grupă de 10 călăreți). Trei decurii alcătuiau *turma* (un pluton), care era comandată de *decurio maximus*, decurionul cel mare.

61 Cohorta parmata, adică armată cu scuturile mici, specifice cavaleriei, numite *parma*.

62 Calea lavicana *(Lavicana Via)* era comunicația care lega Roma de cetatea Lavicum (azi Colonna). Pe această șosea se găsea templul zeiței Liniștea (*Quies)*.

63 Acuzații trebuiau să compară în fața judecății în haine rupte, murdare și tocite, pentru a inspira compasiune.

64 Dîrzul război dus de volsci în anul 420 î.e.n. contra Romei este ultima tentativă importantă făcută de volsci de a opri pătrunderea puterii romane spre sud. Incursiunile repetate, prădăciunile efectuate de volsci pe teritoriul roman și desele ciocniri au avut drept rezultat o masivă campanie romană, care s-a încheiat cu cucerirea cetății volscilor Anxur, în anul 403 î.e.n. Nu numai acest eveniment îi dă însemnătate acestui război, ci și evidențierea lui Tempanius, care avea rangul de centurion în cohorta de cavalerie romană și care a fost ales tribun al plebei, împreună cu alți trei centurioni, la fel aleși de plebei ca tribuni ai lor; din acest fapt se învederează că ordinul cavalerilor în sec. IV, și în general cavaleria romană, număra în rîndurile sale și plebei și că între unitățile militare de cavalerie și ordinul cavalerilor era și pe acea vreme o separație, dar nu așa de distinctă ca în epoca de mai tîrziu.

Din datele furnizate însă de izvoarele scrise nu rezultă limpede această deosebire, deoarece pentru această epocă aceași expresie „equites" desemnează ambele categorii.

61 Nu trebuie tăgăduit faptul că, în pofida rezistenței îndîrjite opusă de aristocrație, puterea plebeilor creștea necontenit. Un exemplu concludent care reliefează prin ce mijloace au reușit să-și sporească tribunii plebeilor puterea lor sînt acuzațiile aduse consulilor și tribunilor militari cu putere consulară, după expirarea mandatului acestora. Astfel Aulus Postumius a fost acuzat și condamnat la plata unei amenzi de 10 000 de ași pentru proasta conducere a operațiunilor militare de la Veii; la fel și Caius Sempronius a fost condamnat la 15 000 ași, din pricina bătăliei pierdute de armata romană condusă de acesta în războiul cu volscii.

Totodată, din condamnarea celor doi fruntași ai aristocrației romane, se învederează nu numai vina personală a celor doi, ci și lupta politică dusă cu atîta înverșunare de cele două tabere potrivnice, din care luptă plebeii au ieșit biruitori prin tragerea la răspundere a vinovaților de dezastru.

Proiectul înființării unei colonii romane la Lavicum din inițiativa aristocrației trebuie privită tot sub același unghi de vedere, voința expresă a patricienilor de a micșora influența tribunilor asupra poporului.

62 În anul următor, adică în anul 335 ab U.c. (anul 418 î.e.n.).

63 Din felul cum relatează Titus Livius acest episod al răscoalei sclavilor se învederează poziția lui de apărător al intereselor clasei stăpînilor de sclavi, căreia îi aparținea.

64 E demn de remarcat pentru starea moravurilor romane felul cum înțelegea *pater familias* să-și exercite puterea lui paternă și în domeniul administrației statului.

65 Mobilizarea contingentelor ce făceau parte numai din zece triburi, deci nici jumătate din populația romană, și introducerea soldei în armată, măsură care a urmat imediat după mobilizare, apoi campania de iarnă cu prilejul asediului cetății Veii și marea influență exercitată de către Camillus în structura organizării militare a armatei romane dovedesc limpede că schimbările importante din sectorul militar sînt în cea mai strînsă dependență de condițiile social-economice în care trăiește poporul.

66 Magistrații inferiori *(minores)* erau diferiți funcționari însărcinați cu poliția, finanțele și cu procesele mai neînsemnate.

67 În anul următor, adică anul 339 ab U.c. (anul 414 î.e.n.).

68 Acest pasaj este de o extremă însemnătate, pentru o justă cerce-

Scanned with CamScanner

sare și înțelegere a vechilor relații romane în domeniul funduar. E o informație istorică importantă pentru noi faptul că lotul inițial de pămînt al vechiului cetățean roman era de două jugăre (vezi și Varro, *De Rep. R.*, cap. X, 2; Plinius, *Historia naturalis*, XVIII; Festus) — *Centuriatus ager*; de aici venea centuria, care după semnificația sa originară desemna o suprafață de teren de 200 de jugăre, lucrat de un număr de 100 de cetățeni romani, care complex reprezentă proprietățile a 100 de cetățeni, alcătuind o obște. Nu e de mirare că o parte din aceste proprietăți au ajuns în mîinile plebei, cîtă vreme, formal, plebea a izbutit să capete drepturi egale cu patricienii.

Se menționează că posesia unui lot de 2 jugăre era condiția fundamentală pentru obținerea dreptului de cetățean roman. Situația și poziția clienților arendași față de patricienii posesori de asemenea proprietăți ne e cunoscută prin istorici și poeți (Sallustius, *De bello Jugurthino*, cap. XLI). Ogorul obștesc *ager publicus*) a apărut în urma cuceririlor, cînd o dată cu înfrîngerea completă și supunerea unor populații erau incluse în ogorul obștesc pămînturile învinșilor (Titus Livius, I, cap. XXXVIII). Natural, depindea de conducerea statului împărțirea acestui teritoriu cucerit, cetățenilor, sau păstrarea lui ca *ager publicus*. Patricienii se opuseseră din răsputeri ca să se înmulțească numărul țăranilor liberi (plebei), care fuseseră primiți sub regi, din rîndurile populației învinse, treptat în componența statului roman și care deveniseră în felul acesta cetățeni liberi. Mai tîrziu, romanii au vrut să-și asigure cuceririle prin înființarea de colonii pe teritoriile cetăților învinse.

Însă dreptul de folosință a acestor teritorii l-au avut în mod exclusiv patricienii (Dionysios Halic. X, 32, Titus Livius, IV, cap. XLVIII) și mult mai intens mai tîrziu cînd avînd mari sume de bani au pus în mișcare numeroase brațe de muncă pe care le-au exploatat fără milă, creîndu-și, cu încuviințarea senatului, noi surse de venituri, pentru a-și asigura preponderența la conducerea statului. Rezultă limpede din Titus Livius IV, cap. XXXVI că patricienii nu plăteau nici un fel de impozit pentru folosirea acestor imense proprietăți.

O dată cu proiectele de legi ale tribunului plebei Licinius, și plebeii au primit dreptul să participe legal la ocuparea acestor

terenuri agricole din domeniile statului, cu deosebirea că beneficiarii au fost plebeii bogaţi, şi nu cei săraci.

[69] Senatul, ca expresie a puterii păturii dominante aristocrate, a apelat descori la puterea tribuniciană, prin solicitarea sprijinului tribunilor plebei împotriva consulilor şi tribunilor militari. Totuşi această cerere adresată tribunilor plebei de a interveni, nu numai că momentan reprezenta un ajutor preţios pentru aristocraţie, dar, mai tîrziu îi va obliga pe tribunii plebei să se subordoneze bunului plac al senatorilor.

[70] După cum se arată la sfirşitul acestui capitol XLVIII, se vorbeşte de o nouă extindere a prerogativelor puterii tribuniciene, căci tribunilor plebei li se admite acum să ia parte la şedinţele senatului, pe cînd înainte aceştia şedeau la uşa curiei.

[71] Localitatea Bolae se afla în ţinutul aequilor.

[72] Se menţionează aici un nou aspect demn de remarcat al constituţiei romane, prin care decretele adunării plebei sînt identificate cu decretele senatului, deşi era vorba numai de interesele plebeilor. E dela sine înţeles că această formă de emitere a decretelor nu s-a întîmplat însă întotdeauna astfel.

[73] În cursul anului următor, adică anul 341 ab U.c. (anul 412 î.e.n.).

[74] Moartea sub gratii era una din cele mai dezonorante. Cel condamnat era pus sub o gratie peste care se puneau bolovani.

[75] Şi acest decret al senatului era pe linia celor precedente, care duceau la fundamentarea de noi procedee de drept. Neîndoios, depindea complet de dispoziţiile consulilor de a institui o anchetă şi de a da pedepse împotriva instigatorilor la răscoală, din cadrele armatei romane. Senatul roman, cu toate că era expresia voinţei şi concepţiilor aristocraţiei, de astă dată a procedat cu foarte multă prudenţă, deoarece pentru a zădărnici criticile şi atacurile violente ale tribunilor plebeilor a deferit cazul adunării poporului, făcînd un proiect în care se prevedea numirea unor anchetatori, iar adunarea poporului a designat judecătorii prin libera alegere; tot consulii au fost aceia cari au fost aleşi să facă această anchetă.

[76] La începutul anului 342 ab U.c. (anul 411 î.e.n.).

[77] Perentinum era una din cele 12 cetăţi ale confederaţiei etrusce.

[78] Faptul că şi hernicilor li s-a dat o treime din pămînturile teri-

Scanned with CamScanner

toriului cucerit își găsește justificarea în alianța încheiată de acest popor cu romanii, pe vremea consulului Spurius Cassius.

[76] E de remarcat că relațiile romanilor cu samniții încep să fie, cu trecerea timpului, din ce în ce mai încordate, deoarece treptat romanii se întindeau spre sud-vest cu cuceririle lor, ajungînd în apropierea teriteriului samniților.

[77] Consulatul lui M. Aemilius și C. Valerius Potitus a fost în anul 345 ab U.c. (anul 408 î.e.n.).

[78] Noile alegeri consulare au avut loc în anul 346 ab U.c. (anul 407 î.e.n.).

[79] Prima alegere de quaestori plebei are o însemnătate deosebită, pe care Titus Livius o subliniază, aceasta fiind prima spărtură în privilegiile patricienilor, și dacă timp de patruzeci de ani consulatul a rămas mai departe nerealizabil pentru plebe, totuși această biruință este o dovadă a dîrzeniei sale neîntrerupte și mai ales a abilității și a stăruinței cu care au luptat reprezentanții săi, cei trei frați Icilii.

[80] Fortăreața Carventana se găsea în Latium, însă n-a putut fi identificată pînă azi în ce parte anume.

[81] Intrarea pe arenă a candidaților plebei la dregătoria tribunatului militar e o nouă dovadă a schimbării raporturilor de forță în dauna aristocrației. Acum nici o lege nu mai excludea pe candidații din păturile de jos ale poporului la înaltele demnități de la cîrma statului. Aci, Titus Livius relevă victoria patricienilor.

[82] Lacul Fucinus era alimentat de mai multe rîuri ce izvorăsc din Apenini, în ținutul marsilor (azi e lacul Capistrano).

[83] Armistițiul dintre romani și veienți a expirat în anul 347 ab U.c. (anul 406 î.e.n.).

[84] Anxur era o cetate volscă, avînd, după legendă, acest nume de la o divinitate străveche *Anxurus*. Mai tîrziu s-a numit Tarracina de la cuvîntul τραχύς — stîncos. Se găsea la sud-est de Roma, între *Via Appia* și mlaștinile pomptine. Dispunea și de o fortăreață în avanpostul ei, așezată pe poziții foarte bine alese și apărate de natură (azi localitatea Terracina). Ruinele vechii fortărețe se mai găsesc azi pe muntele Montevecchio.

[85] Hotărîrea senatului din anul 406 î.e.n. (anul 347 ab U.c.) ca fiecare ostaș roman să primească solda din tezaurul statului era

o măsură demnă de relevat. Pînă la această dată fiecare trib roman era obligat să-şi întreţină ostaşii contingentului chemat sub arme pe toată perioada campaniei militare. Solda — *stipendium*, (din *stips* + *pendere* — a plăti moneda) se plătea la începutul fiecărei campanii, care nu dura mai mult de o vară, pînă la războiul cu cetatea Veii, care a ţinut 10 ani. Înainte de Caesar solda unui ostaş roman era de 5 aşi pe zi. Caesar a dublat această sumă, iar Domitianus a mărit-o şi el cu încă un sfert, ajungînd la 12,5 aşi pe zi.

89 Monetăria statului roman îşi avea sediul şi instalaţiile şi atelierele lîngă templul zeiţei Junona Moneta de pe Capitoliu.

90 Încheierea cărţii a patra scoate în relief creşterea puterii republicii romane, după un interval de 100 de ani. Volscii au fost împinşi pînă la Anxur, Ferentinum, Artena, Ecetra, deci pînă în regiunea Terracinei de astăzi. La lacul Fucinus romanii au pus solid piciorul. Influenţa crescîndă a plebeilor şi a reprezentanţilor săi dau în vileag puterea plebei. Totuşi, în urma introducerii soldei în armată, cu toate că urma să fie impuşi şi patricienii la dările de război, tot în sarcina plebeilor ajung să cadă greutăţile financiare ale campaniilor militare.

În sfîrşit, declaraţia de război făcută de Roma cetăţii Veii anunţă o nouă epocă în istoria romană, reliefînd limpede că puterea romană îşi căuta un nou teatru de operaţiuni mult mai mare pentru dobîndirea de noi pămînturi. După cum războaiele duse de romani spre sud şi est au urmărit asigurarea puterii romane în aceste sectoare şi folosirea cîmpiei pomptine pentru aprovizionarea republicii romane, era imperios necesar acum să lichideze şi pe puternicul ei vecin din nord. De aceea, între cele două cetăţi, Roma şi Veii, a izbucnit această luptă pe viaţă şi pe moarte, luptă care trebuia să sfîrşească cu îngenuncherea şi pieirea unuia din adversari.

CARTEA V

1 După Valerius Maximus şi Plutarh, în anul 348 ab U.c. (405 î.e.n.) au fost aleşi numai şase tribuni militari cu putere consulară, Titus Livius incluzînd în rîndul acestora şi pe cei doi cenzori, pe Marcus Furius Camillus şi M. Postumius Albinus. Cercetîndu-se „Fastele Capitoline", s-a găsit într-adevăr că M. Postumius

Scanned with CamScanner

Albinus a fost censor în cursul acelui an, însă numele colegului său era șters. Valerius Maximus și Plutarh susțin că censor, împreună cu Albinus, a fost M. Furius Camillus.

2 Schimbarea aceasta produsă în raporturile interne ale confederației etrusce se învederează din refuzul ei de a interveni cu sprijin direct în favoarea cetății Veii. Acest refuz însă își găsește o oarecare scuză în faptul că gallii se apropiau tot mai amenințători de Etruria. În același timp, sciziunea din sînul acestor populații a fost pricinuită și de atitudinea abuzivă și tiranică a cîrmuitorului din Veii, a cărui putere se ridica amenințătoare pentru relațiile din sînul confederației, așa cum Titus Livius a arătat în mod răspicat. Zădărnicirea năzuinții regelui din Veii de a deveni șeful întregii confederații etrusce a prilejuit izbucnirea unor noi ostilități cu romanii.

Teama etruscilor de gallii care se apropiau necontenit era mai mare decît teama de romani, care constituiau o amenințare numai pentru cetățile învecinate cu aceștia. Și tocmai prin acest indiferentism față de primejdia care amenința orașele învecinate cu romanii se învederează această slăbire a confederației etrusce.

3 Aici Titus Livius — relatînd faptul că artiștii care trebuiau să apară cu prilejul sărbătoririi confederației la sanctuarul zeiței Voltumna erau chiar sclavii regelui veienților — dă în vileag stadiul ridicat al artei dramatice la etrusci și în general al culturii etrusce, într-o perioadă cînd la Roma nu începuseră să se învedereze nici măcar primele manifestări culturale proprii.

4 Taberele de iarnă, *hibernacula*, designau construcții de piatră sau cabane solide de lemn, tencuite cu pămînt, pentru a nu pătrunde frigul iernii și a rezista împotriva intemperiilor iernii. Mai tîrziu, în timpul imperiului, la hotarele teritoriilor stăpînite de romani, și îndeosebi în părțile cele mai amenințate de atacuri, se construiau asemenea tabere mult mai solide și în jurul acestora se adăugau și locuințele negustorilor care întrețineau permanent relații cu armatele romane cumpărîndu-le capturile, plus locuințele altor locuitori, alcătuindu-se în felul acesta cătune, sate și chiar municipii. Aceasta e obîrșia cetăților romane de pe Rin și de pe Dunăre.

5 Remarca tribunilor plebei că introducerea soldei este în strînsă legătură cu introducerea campaniilor de iarnă, corespunde reali-

Scanned with CamScanner

tăţii (vezi istoricul Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, XIV, 16). Însă şi înainte triburile se îngrijeau de înzestrarea şi întreţinerea oamenilor lor în timpul campaniei militare, spune Dionysios din Halicarnas (V, 47, VII, 68 şi XIV, 16), plătindu-li-se ostaşilor solda numai pe vreme de şase luni, pe cînd acum ostaşii romani aveau să primească solda pe timp de un an. În orice caz, plata soldei din vistieria statului era o binefacere pentru cetăţenii romani săraci înrolaţi sub arme, aşa cum de altfel subliniază Titus Livius.

[6] Titus Livius face aluzie la faimosul dictator Manlius Torquatus, care şi-a ucis fiul pentru călcarea disciplinei militare.

[7] Aici Titus Livius spune *concordia ordinum* — armonia celor două pături sociale: plebea şi patriciatul.

[8] Să se remarce frumuseţea acestei maxime, care exprimă atît de lapidar acest adevăr.

[9] Altă splendidă maximă liviană.

[10] Aluzie la războiul troian, care după legenda homerică a durat zece ani şi a fost pornit din pricina frumoasei Helena, soţia lui Menelau, regele Spartei, răpită de Paris.

[11] În realitate, veienţii au luat armele împotriva Romei nu de şapte ori, cum spune Titus Livius, ci pînă acum de 11 ori (cartea I, cap. XV, XXVII, XXX, XLII, cartea II cap. XLV, L, LIV, cartea IV, cap. XIX, XXII, XXXII). Probabil Titus Livius a menţionat numai campaniile militare propriu-zise, nu şi incursiunile şi acţiunile de prădăciune.

[12] Cetatea Veii era favorizată prin excelente poziţii naturale. Fortăreaţa se afla pe o stîncă masivă înaltă şi abruptă, separată de cetate printr-o vale îngustă.

[13] Turnuri de asalt, vezi mai jos, nota 19.

[14] Broasca ţestoasă, *testudo*, era făcută din nişte paravane concave, aşezate pe trei roţi, construite în scopul de a proteja maşina de război numită berbecele, cu care se spărgea zidul, şi pe servanţii acestei maşini. *Testudines* erau de două categorii:

1) *Arietaria* — construită din lemn, îmbrăcată cu fier, mai înaltă decît zidul, ferind în felul acesta pe mînuitorii berbecului de loviturile asediaţilor. 2) *Testudo agestitie* — construită numai din lemn, care era de dimensiuni mult mai reduse, servind la protecţia os-

Scanned with CamScanner

taşilor romani în faza de pregătire a lucrărilor de asediu, săparea valului şi şanţurilor.

15 Aici dăm de un nou adagiu livian.

16 Bătaia cu vergile, pînă la ucidere, era măsura care se aplica ostaşilor romani care-şi părăseau postul, care erau prinşi furînd sau cu mărturii strîmbe. Vinovatul era adus în faţa comandantului său, tribunul militar, care da prima lovitură cu o vargă. După el urmau ceilalţi ostaşi, care se năpusteau cu toţii cu cîte o vargă în mînă asupra lui şi-l băteau pînă la ultima lui suflare.

17 Furia cu care patricianul Appius i-acuză pe tribuni, relevă iarăşi cît de aprinse erau contradicţiile de clasă în Roma.

18 Discursul lui Appius Claudius, cu tot coloritul său retoric şi cu amintirea războiului troian, arată în general atitudinea lui Titus Livius de dezaprobare a oricărui fel de urzeli subterane şi intrigi, ca şi împotriva oricărei demagogii.

19 Turnurile pe roate aveau şi maşini de război — *catapulta* — de aruncat pietre şi lănci. Cînd aceste turnuri ajungeau în apropierea zidurilor cetăţii împresurate, ostaşii din ele aruncau o grindină de săgeţi aprinse şi încărcate cu răşină, ulei şi pucioasă. În partea lor inferioară, aceste turnuri erau dotate cu putini pline cu apă, care erau întrebuinţate la stingerea eventualelor lor incendieri de către vrăjmaşi. Cînd turnurile ajungeau să se lipească de ziduri, oştaşii care le deserveau lăsau o punte de asalt cu ajutorul unor frînghii şi în felul acesta săreau peste ziduri. Asediaţii, la rîndul lor, căutau să împiedice şi să zădărnicească asemenea acţiuni, prinzîndu-i pe asediatorii de pe punte cu laţuri şi cîrlige, ori aruncau asupra lor cu apă fiartă, nisip fierbinte şi tăciuni aprinşi.

20 Faptul că aceşti cetăţeni au declarat că au hotărît să se înroleze ca voluntari şi să slujească sub drapel cu caii lor proprii şi pe cheltuiala lor relevă că aveau o situaţie materială bună. Astfel aflăm aici, în primul rînd, că pentru a fi primit în ordinul cavalerilor era necesară o anumită stare materială.

În al doilea rînd aflăm că nu toţi primeau cal de la stat, ci, cu precădere, numai cavalerii din rîndurile patricienilor; în al treilea rînd, că se constituiau unităţi de cavalerie din cetăţenii care făceau parte din acest ordin şi care slujeau sub drapel cu caii lor proprii şi că primeau o soldă de trei ori mai mare ca pedestraşii.

[21] În anul următor, adică 349 ab Urbe condita (anul 404 î.e.n.).

[22] În comparație cu forța militară a cetăților Anxur, Veii sau Lavici, e de remarcat întinderea teatrului de operațiuni militare ale armatelor romane și mobilitatea lor dovedită prin deplasările și marșurile de la o zi la alta prin ținuturile aequilor sau prin ale cetăților Falerii, Capena și Tarquinii, dintre care ultimile două localități se găseau la o depărtare de cel puțin 25 ore de marș una de alta.

[23] Capenații erau locuitorii cetății etrusce Capena, așezată la miazăzi de rîul Soracte, și care erau în subordinea cetății Veii.

[24] Faliscii erau locuitorii cetății etrusce Falerii, situată pe o înălțime — măgură — între pădurea Ciminia și rîul Soracte, spre răsărit de Tarquinii și la miazănoapte de Veii. Ruinele acestei cetăți se văd azi la Cevetta Castellaria.

[25] Faptul că tribunii plebei amenință mereu cu pedepsirea cu închisoarea pe tribunii militari este numai o urmare a ajutorului promis poporului de senat mai înainte. Dezvoltarea treptată a puterii plebeilor se învederează și din judecarea și condamnarea tribunilor militari Lucius Virginius și Manlius Sergius (cap. XI) și din alegerea lui Publius Licinius Calvus ca tribun militar (cap. XII), ajungîndu-se pînă acolo încît au reușit să-și impună majoritatea reprezentanților lor la alegeri, cu excepția unui singur patrician (cap. XIII).

Tot aici iese puternic în relief că în mod faptic plebea avea precumpănirea și în comițiile centuriate și apoi că plebeii bogați și cu vază erau de acord și lucrau mînă în mînă cu aristocrații, în mod obișnuit pentru interesele stării patriciene dominante, cu care erau și în relații familiare.

[26] Acești tribuni militari au fost aleși pentru anul 350 ab Urbe condita (anul 403 î.e.n.).

[27] Legea Trebonia prevedea ca magistrații care vor prezida alegerile de tribuni ai plebei să nu încheie aceste alegeri pînă nu vor fi aleși toți cei zece membri ai acestui colegiu. Prin intrarea în vigoare a acestei legi cădea legea Duilia, care după cum se știe (cartea a III-a cap. LXV) autoriza pe tribunii aleși să coopteze în rîndurile lor un număr oarecare din rîndurile plebeilor pînă la completarea colegiului (cartea a III-a, cap. LXIV). Prin legea treboniană se urmărea încetarea acestui arbitrariu și eliminarea

oricărei influenţe din partea patricienilor asupra puterii tribuniciene.

[28] Adică în anul 351 ab U.c. (anul 402 î.e.n.).

[29] E problematic dacă S. Licinius Calvus a fost plebeu, deoarece fratele său Cneius Cornelius era patrician şi fusese cu un an înainte tribun militar. Titus Livius şi unii analişti relatează că totuşi Calvus era plebeu, deşi acesta era un vechi membru al senatului.

[30] Anul acesta este 352 ab Urbe condita (anul 401 î.e.n.).

[31] Cărţile sibylline — *libri sibyllini* — menţionate aici, sînt alternate de Titus Livius în expunerea sa cu cărţile destinului, *libri fatales*, nefăcînd deosebire între ele. Scopul cercetării lor după practicile romanilor era aşa-zisa curăţire de păcate, în urma rugăciunilor în faţa zeilor. De aici încolo însuşi Titus Livius le separă (cartea X, cap. VIII şi cartea XXII, cap. XVII). *Libri fatales*, după cum reiese şi din expunerea lui Titus Livius (cartea V, cap. XV), erau de obîrşie etruscă şi cuprindeau o parte din izvoarele cărţilor în legătură cu prezicerile etrusce. Nu reiese însă limpede ce deosebiri erau între cărţile sibylline şi cele fatale: în orice caz limba era deosebită, cărţile oracolelor sibylline erau în limba greacă, pe cînd *libri fatales* la origine erau în limba etruscă, fiind traduse mai tîrziu în latineşte.

[32] *Lectisternium* — solemnitatea şi ospăţul public nemaiîntîlnite de care vorbeşte Titus Livius aici nu sînt greşit privite de Titus Livius ca o înfăptuire a grecilor. Şi cărţile sibylline vorbesc de aceste ceremonii.

[33] Hercules, vezi nota 35, cartea I.

[34] Mercur, vezi nota 59, cartea II.

[35] Neptun, vezi nota 42, cartea I.

[36] Cărţile sfinte ale destinului, *libri fatales*, vezi mai sus nota 31.

[37] Aceşti tribuni militari au condus republica romană în anul 354 ab Urbe condita (anul 399 î.e.n.).

[38] Oracolul din Delphi, vezi notele 161 şi 162, cartea I.

[39] Tribunii militari ai anului 355 ab Urbe condita (anul 398 î.e.n.).

[40] Lacul Alban se găsea la poalele muntelui Alban în partea lui sud-vestică. Astăzi se cheamă Lago di Albano sau Lago del Castello. Nemaiîntîlnite de greşit, explicaţia creşterii apelor lacului nu poate fi decît topirea marilor cantităţi de zăpadă din munţi şi care se scurgeau subterau în lac.

[41] Cei trei interregi au funcţionat unul după altul la sfîrşitul anului 356 ab Urbe condita (anul 397 î.e.n.).

Scanned with CamScanner

[42] Prima centurie (*centuria praerogativa primo vocata*) care trebuia să-şi dea votul în comiţiile centuriate se trăgea la sorţi. Celelalte centurii, numite *jure vocatae* aveau să voteze pe rînd, clasă după clasă, potrivit reformei lui Servius, începînd cu prima clasă. Centuria ieşită la sorţi avea să voteze deci prima, nemaiaşteptîndu-şi rîndul. Expresiile *praerogativa* şi, mai jos, *jure vocatis tribubus*, au fost împrumutate de Titus Livius din jurisprudenţa timpului său. Pe acele vremuri nu exista nici o centurie prerogativă, ci s-a creat numai după înlocuirea comiţiilor centuriate cu cele tribute.

[43] Aceşti tribuni militari au funcţionat în anul 357 ab Urbe condita (anul 396 î.e.n.).

[44] Sub numele de sărbătorile latine *(feriae latinae* sau *ludi latini)* se înţeleg festivităţile confederaţiei populaţiilor latine care se oficiau pe muntele Alban în cinstea lui Jupiter Latiaris şi în dumbrava Ferentină, organizîndu-se cu acest prilej şi jocuri. De la intrarea romanilor în confederaţia latină, această sărbătoare a devenit simbolul acestei confederaţii (Dionysios din Halicarnas — IV, 49 şi VI, 95). Mai tîrziu a fost sărbătorită patru zile (Plutarh, *Camillus*, XLII). Se da şi un ospăţ, unde delegaţii tuturor oraşelor confederate primeau carne din animalele jertfite (Cicero, *Pro Plancio*, IX); se dădeau şi lupte de gladiatori (Plinius, *Historia Naturalis*, XXVII, 7, şi Dio Cassius, XLVII, 10). Sărbătoarea se ţinea mereu numai la începutul anului, sub oblăduirea consulilor, în zilele fixate de ei, în prezenţa tuturor magistraţilor cetăţii (Titus Livius, V, 17 şi XXI, 63, Dionysios din Halicarnas, VIII, 87).

[45] Canalurile de irigaţie prin care s-a tras apa din lacul Albana au fost săpate şi terminate în doi ani, find o îndrăzneaţă operă a tehnicii romane. Canalul subteran străbătea ţărmul vestic al lacului pe o lungime de 4 000 de picioare (1 300 m). Cea mai mare înălţime a malului lacului era de 143 m peste nivelul lacului. Canalul avea peste tot un diametru de 2 m.

[46] Măsura luată de Camillus împotriva ostaşilor care îşi părăsiseră posturile încredinţate era tăierea capului cu securea.

[47] Mater Matuta era o veche divinitate italică identificată cu zeiţa Albunea şi cu Leucothea sau Ino (fiica lui Cadmus) de la greci. Această zeiţă era considerată simbolul luminii, aurorii şi protectoarea naşterilor. Sărbătorirea ei, *Matralia*, era ţinută la 11 iunie.

Scanned with CamScanner

Templul ei a fost ridicat de Servius Tullus în *forum Boarium* și restaurat de Camillus.

Mater Matuta era o zeiță italică care a fost identificată cu zeița grecilor Leucothea. La origine pare să fi fost zeița Aurora (Lucretius, V, 65). Cu toate că Servius Tullius i-a introdus cultul la Roma, existînd numeroase temple în cinstea ei în Satricum, în Etruria, totuși nu trebuie confundată cu nici o zeitate grecească, în schimb însă, *Matralia*, sărbătorile în cinstea acestei divinități, au oarecare legătură cu cele ale zeiței Ino (Ovidius *Fastae*, V, 475).

[6] Ținutul Nepesin era regiunea din jurul cetății etrusce Nepete, aproape de pădurea Ciminia (astăzi localitatea Nepi).

[5] *Castella* erau niște redute simple, ridicate din săpătură de pămînt.

[30] Junona Regina era zeitatea protectoare a cetății Veii. Credința străveche a popoarelor italice era că o cetate vrăjmașe poate fi cucerită numai atunci cînd divinitatea tutelară e cîștigată de partea asediatorilor.

[31] Cei șase tribuni militari au fost aleși pentru anul 358 ab Urbe condita (anul 395 î.e.n.).

[32] Trei iugăre și 7 uncii (adică 7 douăsprezecimi dintr-un iugăr): iugărul avea 2518,88 m^2, iar uncia 209,9 ($^7/_{12}$) deci se împărțea cîte un lot de 3988,25 m^2.

[33] *Matrona* (derivînd de la *mater*, după cum *patronus* de la *pater*) era femeia romană născută liberă și măritată. De aceea expresia *matrona* a devenit un apelativ de înaltă distincție, pentru că atît în sînul familiei și gintei sale proprii, cît și în întreaga societate romană matroana se bucura de cea mai înaltă prețuire, atribuțele sale fiind socotite pudoarea, castitatea și cinstea. Femeia romană devenea *matrona* în prima zi după nuntă (vîrsta minimă de căsătorie fiind 14 ani). Din punct de vedere juridic, matroana nu putea fi vîndută și nici ucisă de soțul ei. În viața socială a romanilor matroana romană a jucat întotdeauna un mare rol. La 1 martie erau sărbătorile numite *matronalia*, în cinstea femeilor măritate.

[34] *Pilentum* era o trăsură cu patru roate de care se foloseau mai mult femeile.

[35] *Carpentum* era faetonul cu două roți. Pînă în vremea imperiului trăsurile erau un mijloc de locomoție întrebuințat foarte rar.

Scanned with CamScanner

[56] Realegerea lui Camillus ca tribun militar a patra oară s-a întîmplat în anul 359 ab Urbe condita (anul 394 î.e.n.).

[57] E vorba de strîmtoarea Messina, din nord-estul Siciliei.

[58] Liparae, azi Lipari este una din insulele arhipelagului Eolic, la nord de Sicilia. E vestită prin erupţiile vulcanice frecvente aici.

[59] Tribunii militari C. Aemilius şi Sp. Postumius au primit comanda armatelor romane pentru războiul cu aequii în anul 359 ab Urbe condita (anul 394 î.e.n.).

[60] Scrisoarea împodobită cu frunze de lauri însemna că vesteşte biruinţa.

[61] Consulii L. Lucretius Flavius şi Servius Sulpicius Camerinus au intrat în funcţie în anul 360 ab Urbe condita (anul 393 î.e.n.).

[62] Vitellia, colonia romană de pe teritoriul aequilor. Despre Vitellia, în afară de relatarea analiştilor şi a lui Titus Livius, nu se ştie altceva decît că a fost o colonie romană în ţinutul aequilor.

[63] Judecarea şi condamnarea a doi tribuni ai plebeilor, a lui Aulus Virginius şi a lui Quintus Pomponius, care fiind de partea aristocraţiei s-au împotrivit unei legi tribuniciene în sprijinul intereselor poporului (e vorba de înfiinţarea unei colonii romane la Veii), este primul exemplu de o asemenea pedepsire a unor membri din colegiul tribunilor plebei. Aceşti reprezentanţi ai plebeilor trebuiau să fie nu numai mandatarii, ci şi ocrotitorii drepturilor plebeilor, intervenind energic ori de cîte ori vreunul din cetăţeni suferea vreo nedreptate.

[64] S-a renunţat definitiv la proiectul de a se strămuta poporul roman la Veii. Acest proiect prevedea strămutarea la Veii a unei jumătăţi din numărul total de senatori, precum şi a plebei în întregime. Prin noul proiect propus de senat se împărţea tot terenul agricol ce aparţinuse veienţilor, unii cetăţeni primind cîte 4 iugăre, iar alţii cîte şapte, astfel încît cîte o familie primea şi cîte 28 iugăre (Diodor, XIV, 102, cu care informaţie şi Titus Livius e de acord, de vreme ce spune că nu numai capii de familie, ci toţi membrii liberi ai unei case sînt în drept să obţină asemenea loturi de pămînt, pentru ca în felul acesta să se contribuie la înmulţirea familiilor).

Împărţirea terenului agricol veient a dus la faptul că cetatea

Veii nu a mai apărut ulterior în istorie ca o comunitate independentă, ci numai ca o colonie romană.

65 Noii consuli aleşi, Cn. Valerius Potitus şi M. Manlius Capitolinus, au funcţionat în anul 361 ab Urbe condita (anul 392 î.e.n.).

66 Marele triumf, vezi nota 25, cartea III.

67 Micul triumf, vezi nota 26, cartea III.

68 Volsinii era o cetate etruscă ce se afla la sud-vest de Perusia. Vechea cetate Volsinii era construită pe o înălţime numită azi Monte Feascone, pe ţărmul sudic al lacului Volsiniensis (azi lago di Bolsena). După cucerirea ei de romani, locuitorii acestei cetăţi au întemeiat o nouă aşezare cu acelaşi nume în partea de nord-vest a lacului, lîngă oraşul Clusium (fosta capitală a lui Porsenna) într-o vale mănoasă înconjurată de culmi împădurite, unde se găseşte Bolsena de azi.

69 Salpinaţii erau locuitorii cetăţii etrusce Salpine, care însă n-a putut fi stabilită cu precizie unde se situa.

70 Noii tribuni militari au intrat în funcţie la 1 iulie 362 ab Urbe condita (anul 391 î.e.n.).

71 Pe Calea Nouă (*Via Nova*), după înfrîngerea gallilor de romani, s-a construit un sanctuar în cinstea zeului Ajus Locutius, zeul vorbirii. Acest sanctuar era încă în fiinţă pe timpul lui Titus Livius.

72 Judecarea şi condamnarea lui Camillus este istorisită de Titus Livius surprinzător de scurt, şi nu destul de clar. Acuzaţia că el ar fi distrus nişte porţi de fier cu prilejul luării capturilor din Veii e destul de vagă şi lipsită de temei. Se pare că nemulţumirea poporului se datora drămuirii prăzii, luate din Veii, de către Camillus, ceea ce a determinat trimiterea lui Camillus în surghiun, la fel cum s-a întîmplat la atenieni cu ostracizarea cetăţenilor consideraţi periculoşi statului.

Că Furius Camillus avea o foarte mare putere o dovedeşte faptul remarcat şi de Titus Livius care spune că concetăţenii din tribul său şi clienţii săi s-au şi oferit să-i plătească amenda lui. Totuşi Titus Livius, sau izvoarele ce i-au stat la îndemînă, nu vrea să dea în vileag că ar fi fost o sciziune între plebei şi clienţi. Amenda de 15 000 de libre de aramă (Diodor, XIII, 5) corespundea mai degrabă faptului că Furius Camillus era cît se poate de urît de plebei din pricina atitudinii sale ostentativ potrivnice faţă de ei şi devotamentului său total faţă de aristocraţia romană.

Scanned with CamScanner

Datele furnizate de Titus Livius referitoare la trecerea celților în Italia sînt luate cu precădere, în ce privește exactitatea lor, din *Istoria Universală* a lui Polybios. Analiștii relatează că pe vremea lui Tarquinius cel Bătrîn, în jurul anului 600 î.e.n., a început o mare mișcare a unor populații celtice către Italia, dar nici aceasta nu era cea dintîi, pentru că deja insubrii (este numele unui trib al celților) se găseau mai de mult în regiunea Milano (Mediolanum). În Italia, celții erau cunoscuți sub numele de galli.

În ce privește toate amănuntele și detaliile în legătură cu Aruns din Clusium, a cărui migrație poate fi pusă în legătură cu imigrările mai străvechi gallice, își găsește confirmarea în relatările date de istoricii Justinus (XX, 5) și Diodor (XIV, 113).

[72] Tribulii erau toți membrii unui trib. Ei se considerau între ei prieteni sau vecini, organizînd în comun sărbătorile tribului, fiind obligați să-și acorde reciproc ajutor în caz de nevoie.

[74] Clusini, vezi nota 22 la cartea II.

[75] Gallii, vezi notele următoare.

[76] Hadria sau Adria era o cetate etruscă așezată pe țărmul sting al Padului, care, datorită schimburilor comerciale intense, devenise o cetate înfloritoare. Azi este localitatea Adri.

[77] Alpii Retici își poartă numele de la reți (rait în limba celtă înseamnă munte), o populație celtică care popula Alpii septentrionali. Aceștia sînt strămoșii locuitorilor Tirolului, Grisoniei și Lombardiei nordice.

[78] Pădurile Hercynice (în celtică er-cyn înseamnă înălțime, vîrf), masivul păduros ce se întinde între Rin și Carpați, în nordul Dunării. Mai tîrziu au căpătat această denumire numai munții care leagă Sudeții de Carpați.

[79] Biturigii erau o populație celtică ce locuia în regiunea gallică numită Aquitania, între ffluviile Sena, Loire și Rin. Biturigii erau despărțiți de carnuti și haedui prin fluviul Loire (Liger în antichitate) și erau formați din două puternice ramuri celtice: biturigii celbs care locuiau în partea de nord și est a Loirei în regiunile de azi Berry, Bourbonnais și Touraine, dispunînd de următoarele cetăți: Avaricum sau Bituriges (azi Bourges), Argantomagus (Argenton), Mediolanus (Château Meilaut) și Noviodunum (Nouan) și biturigii vibisci care locuiau în jurul gurilor fluviului Garumna (Garonne), avînd capitală cetatea Burdigala (Bordeaux).

Scanned with CamScanner

80 Arvernii, populație celtică din Aquitania (Auvergne) în departamentele de azi Puy-de-Dôme, Cantal și Haute-Loire, erau despărțiți de helveți prin muntele Cevena (Cevene), capitala lor fiind Nemosus și apoi Augusto Nemitus (Clermont). Un alt oraș important al arvernilor era Gergovia.

81 Senonii erau cea mai importantă populație a Galliei. La nord se mărgineau cu parisii, la est cu lingonii și mandulii, la vest cu carnutii și la sud cu haeduii. Ocupau acele regiuni ale Galliei Lugdunensis, numite azi Île de France și Champagne. Capitala lor era Senones (Civitas Senonum, azi Sens). Alte orașe importante erau Agendicum, Melodunum (Melun), Anara (Arcis sur Aube), Corabilium (Corbeille), Antissiordorum (Auxerre), Aquae Segeste (Fontainebleau).

82 Haeduii (aeduii) locuiau între Loire și Sâone (Arar). Aceștia fură primii galli care s-au aliat cu romanii, de aceea erau numiți frați și prieteni cu poporul roman. Capitala lor era Bibracte.

83 Ambarrii locuiau ținutul din jurul rîului Arar (Sâone), fiind vecini cu haeduii la est și cu alobrogii la nord-vest.

84 Carnuții ocupau regiunea dintre Loire și Sena, capitala acestei populații fiind Genabum, mai tîrziu Aurcliensis (Orléans).

85 Aulercii ocupau o parte din Gallia Lugdunensis între Loire și Sena, spre vest de senoni. Se împărțeau în patru ramuri: aulercii branovici, aulercii diablinci, cenomanii la sud-est de cei dinainte și aulercii eburovici, vechii locuitori ai Normandiei, cu capitala Mediolanum (Évreux).

86 Tricastinii, o populație din Gallia Narbonensis între Canari și Voconti (între rîurile de azi Drôme și Isère). Capitala lor era Augusta Tricastinorum (Aoûste).

87 Populația saluviilor, sau salyilor, locuiau între Rhône (Rhodanus) și Alpii maritimi. Cetățile lor mai importante erau Massilia și Arelate.

88 Massilia (Marseille de azi) a fost un comptuar al grecilor din Phocida. Phocida era un oraș comercial din Asia Mică (Ionia), la circa 30 km de Smirna.

89 Taurinii erau o seminție ligurică care locuia în Gallia Cisalpină pe cursul superior al Padului. Capitala lor era Augusta Taurinorum (Torino de azi). Aici textul a fost alterat, pentru că taurinii au locuit în Alpii Cotici, nu Iulici.

Scanned with CamScanner

90 Ticinus, un afluent al fluviului Pad, izvorăşte din muntele Adula (St. Gothard), străbate lacul Verbanus (Lago Maggiore) şi se varsă în Pad, lîngă cetatea Ticinum (azi Tessino).

91 Insubrii, o populaţie războinică din Gallia transpadană, între Ticinus şi lacul Larius. Capitala lor era Mediolanum.

92 Mediolanum e Milano de azi.

93 Brixia (Brescia de azi) era o cetate din Gallia transpadană, întemeiată de etrusci şi cucerită de liburi, locuitorii Ilyriei.

94 Verona, cetate întemeiată de euganei în Gallia transpadană, pe Adige, cucerită de gallii cenomani şi apoi de romani. Aici s-au născut poetul Catullus şi arhitectul Vitruvius. S-a păstrat la Verona amfiteatrul de marmură albă construit de Diocletianus, pentru 22 000 de spectatori.

95 Laevii erau o populaţie ligurică avînd capitala Ticinum, aproape de Pavia de azi.

96 Boiii erau o foarte numeroasă populaţie celtică care a emigrat din vremuri străvechi din Gallia, aşezîndu-se în valea Padului, în Tirol şi Boemia (care de la ei îşi trage numele).

97 Lingonii erau o populaţie celtică aşezată la poalele muntelui Vogesus şi pe văile rîurilor Marna (Matrona) şi Meusa, între treviri şi segvani. Capitala lor Adamantinum mai tîrziu se numi Lingones (azi Langres).

98 Rîul Utens (astăzi Montone) curge pe lîngă Ravenna şi se varsă în marea Adriatică.

99 Rîul Aesis (Esino de azi sau Fumerino), curge între Senigaglia şi Ancona, vărsîndu-se în Adriatica.

100 E vorba de umbri, o populaţie italică ce locuia regiunile dintre rîurile Rubicon, Tibru, Nera, Esino şi Marea Adriatică. Umbria era despărţită prin munţii Apenini în Umbria Cisapenină şi Transapenină. Avea numeroase cetăţi ca: Ariminum (Rimini), Fanum Fortunae (Fano), Sena gallica (Senigaglia), Sarsina Urbinum Hortense (Urbina), Spoleteum (Spoleto).

101 Ajutorul cerut Romei de către cetatea Clusium era îndreptăţit nu numai în urma cuceririi cetăţii Veii de către romani, ci şi datorită relaţiilor pe care Roma le-a întreţinut cu cetatea Clusium încă de pe vremea lui Porsenna. Titus Livius însă se contrazice, pentru

Scanned with CamScanner

că pe de o parte spune: „Clusinii nu aveau nici un fel de pact de alianță și amiciție" (cartea V, cap. XXXV); iar în altă parte spune: „Clusinii sînt numiți de către solii romani aliații și prietenii poporului roman" — *Socios populique romani atque amicos* (ibidem). După istoricul Diodor, prezența solilor romani nu e prilejuită de cererile clusinilor, ci ei fuseseră trimiși la Clusium pentru a se informa asupra mișcărilor și înaintării gallilor. Nu este cunoscută adevărata cauză a acestui conflict.

[102] Acești tribuni militari au fost aleși în anul 363 ab Urbe condita (anul 390 î.e.n.).

[103] Întreaga prezentare a tabloului primului război roman cu gallii, în culori atît de vii și sugestive, pentru a stîrni impresia unui zguduitor tragism, dezvăluie vigurosul talent literar al lui Titus Livius. Scriitorul redă cu deosebită plasticitate urgia care s-a abătut pe capul romanilor, în scopul de a pune într-o lumină și mai vie salvarea Romei din primejdie.

Titus Livius exagerează însă în ce privește caracterizarea gallilor, prezentîndu-i ca pe niște hoarde sălbatice, pe de o parte, iar pe de altă parte ca pe niște oameni perfect cunoscători ai dreptu-rilor ginților totodată, istoricii *Justinus* și *Diodor* din Sicilia au relatat că gallii au intrat în relații și cu tiranul Dionysios din Syracusa și că acești galli vedeau cu ochi buni atacurile acestuia din urmă asupra Italiei sudice, precum și amenințarea etruscilor în Italia centrală de către romani.

Titus Livius îi descrie pe galli ca pe un popor de războinici cu un stadiu mai înapoiat de cultură și civilizație, care se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, în comparație cu romanii, care aveau și orașe și o viață comercială destul de dezvoltată, precum și un început de industrie meșteșugărească. În ce privește însă măsurile luate de statul roman pentru acest război, Titus Livius furnizează date mai puține decît istoricii *Dionysios din Halicarnas*, *Diodor*, și mai ales *Polybios*, care dau proporții mult mai mari acestor evenimente.

După *Diodor*, romanii n-au mobilizat numai patru legiuni de ostași, ci mult mai numeroase contingente. La fel *Polybios* spune că și aliații romanilor au contribuit cu forțele lor. *Diodor* scrie că au fost înrolați sub drapel toate contingentele, dînd cifra de 24 000 de ostași, adică jumătate din totalul efectivelor romane, de

Scanned with CamScanner

48 000—50 000 de oameni, în comparație cu ale gallilor, care se ridicau la circa 70 000 de oameni. După *Plutarh*, ambele tabere aveau armatele egale de cîte 40 000 de oameni, numai că în armata romană se găseau și contingente de nevîrstnici și neinstruiți. Romanii, însă, surprinși de iuțeala cu care se deplasaseră trupele gallice, au înaintat numai pînă la a 11-a piatră miliară și n-au avut timp să-și instaleze tabăra, deși distanța Roma-Clusium se făcea în trei zile de marș și ar fi avut suficient timp ca să organizeze o armată puternică, ordinea de bătaie, cît și dispozitivul de atac. Dezastrul roman a fost consecința panicii, în primul rînd. Există însă contradicții în ce privește o sumă de amănunte, ca de pildă redobîndirea aurului de la galli de către romani, și altele, în relatările lui *Plutarh*, *Florus* și *Titus Livius*. Apoi lupta de la Ardea, încheiată cu biruința lui Camillus asupra gallilor, *Diodor* și *Plutarh* nu o menționează; ei vorbesc însă de alte înfrîngeri suferite de galli, din care una ar fi fost la Veascium, la Gabii sau la Volsinii, pe cînd *Titus Livius* și *Plutarh* spun că bătălia a avut loc la a 8-a piatră miliară pe Via Gabinia (v. cap. XLIX).

104 Allia, un afluent neînsemnat al Tibrului, izvorăște la nord de Crustumerium, vărsîndu-se în Tibru lîngă localitatea de azi Fonte di Papa.

105 Brennus în graiul celtic însemna domn, în cel cimbric, Brenhin însemna rege.

106 Broasca țestoasă, *testudo*, se făcea prin ridicarea scuturilor deasupra capului și alipirea lor unul de altul, așa fel încît nu puteau pătrunde printre ele săgețile dușmanilor (vezi și nota 14 de la această carte).

107 A rămas celebră această exclamație a lui Brennus: *Vae victis* — Vai de cei învinși!

108 Preoții duumviri — vezi nota 91, cartea I.

109 Templul tinereții și al zeului sfîrșitului și hotarelor, *Terminus*, de care Titus Livius vorbește în cartea I, cap. LV în legătură cu Tarquinius cel Trufaș, cînd spune că acest templu n-a putut fi strămutat de pe Capitoliu, învederează cultul unor divinități impersonale și abstracte. O dată cu dezvoltarea vieții sociale și politice, romanii încep să divinizeze noțiuni abstracte ca tinerețea, pudoarea, concordia (armonia), speranța, liniștea, sfîrșitul, frica, groaza etc.

Scanned with CamScanner

110 Zeul sfîrșitului, Terminus, vezi nota precedentă.

111 Din acest discurs al lui M. Furius Camillus iese în vileag mentalitatea acelor oameni de cultură ai antichității romane și îndeosebi a istoricilor care, considerînd destinul *(fatum)* ca factor determinant al evenimentelor și faptelor omenești, au considerat voința destinului suprema forță căreia nu-i pot găsi nici corectivul, nici explicația. Fatalismul lui Titus Livius este expresia gîndirii religioase care domina întreaga antichitate romană.

112 Reconstrucția Romei după incendierea ei de către galli a început în anul 363 ab Urbe condita (anul 390 î.e.n.).

Scanned with CamScanner

CUPRINS

Studiu introductiv
Prefață V
. 1

CARTEA I

I Sosirea lui Aeneas în Italia, faptele sale 7—8. *II—III* Domnia lui Ascanius în Alba Longa, a lui Aeneas Silvius și a celorlalți Silvii 9—11. *IV* Fiica lui Numitor, Rhea Silvia, rămîne grea cu zeul Marte; nașterea și creșterea lui Romulus și Remus 11—12. *V* Uciderea lui Amulius 12—13. *VI—VII* Întemeierea cetății Roma de Romulus 13—16. *VIII* Alcătuirea celui dintîi senat roman 16—17. *IX—XII* Războiul cu sabinii; trofeele au fost închinate lui Jupiter Feretrius 17—22. *XIII* Împărțirea poporului roman pe curii 23—24. *XIV—XV* Fidenații și veienții sînt biruiți de romani 24—26. *XVI—XVII* Apoteoza lui Romulus; interregnul 26—28. *XVIII—XXI* Numa Pompilius, ctitorul rînduielilor religioase, a înălțat templul zeului Iannus, fiind cel dintîi care i-a închis porțile, după ce împăcă toate noroadele vecine 28—33. *XXII—XXIII* Regele Tullus Hostilius îi bate pe albani 33—36. *XXIV—XXV* Lupta dintre Horați și Curiați 36—40. *XXVI* Achitarea lui Horatius 40—42. *XXVII—XXVIII* Războiul cu fidenații; osîndirea și execuția dictatorului Mettius Fufetius 42—46. *XXIX* Dărîmarea din temelie a cetății Alba Longa; strămutarea albanilor în cetatea romană 46—47. *XXX* Războiul cu sabinii 47—49. *XXXI* Tullus este lovit de un trăsnet 49—50. *XXXII—XXXIII* Ancus Martius reînnoiește ceremoniile introduse de Numa; înfrînge pe latini, încuviințîn-

Scanned with CamScanner

du-le apoi să se strămute pe muntele Aventin; cucerește cetatea latină Politorium și o năruie din temelie; construiește un pod de lemn peste Tibru; întinde marginile puterii romane și întemiează portul Ostia 50—54. *XXXIV—XXXVI* Lucumo, fiul lui Demaratus din Corint, vine la Roma, din cetatea etruscă Tarquinii; își schimbă numele în Tarquinius Priscus, și după moartea lui Ancus Martius se urcă pe tron; mărește numărul senatorilor cu încă o sută; îi biruie pe latini; desemnează un loc pentru construcția circului; înființează cele dintîi jocuri de circ; atacat de sabini, mărește numărul centuriilor romane; ispitește în privința darului prorocici pe augurul Attus Navius 54—58. *XXXVII—XXXVIII* Tarquinius cel Bătrîn îi înfrînge pe sabini; construiește cetatea romană și o înconjură cu ziduri; face cele dintîi apeducte; este răpus de fiii lui Ancus Martius 58—60. *XXXIX—XLII* După el urmează la tron Servius Tullius, născut dintr-o prizonieră nobilă din cetatea Corniculum, care îi învinge pe veienți și pe etrusci 60—63. *XLIII—XLV* El înființează censul, apoi slujba de curăție *(lustrum)*; împarte poporul pe clase și pe centurii; mărește incinta orașului; adaugă cetății colinele Quirinalul, Viminalul și Esquilin și înalță împreună cu latinii, pe Aventin, templul Dianei 64—69. *XLVI—XLVIII* Servius Tullius este răpus de Lucius Tarquinius, din îndemnul Tulliei; Tarquinius cel Trufaș se înscăunează rege fără încuviințarea poporului și senatului roman; Tullia trece cu careta regală peste leșul tatălui său 69—74. *XLIX* Tarquinius cel Trufaș se înconjură cu un corp de ostași, pentru a-și asigura domnia și viața 74—75. *L—LIII* Turnus Herdonius e răpus în urma urzelilor lui Tarquinius cel Trufaș; acesta duce război cu volscii; din prada capturată înalță un templu lui Jupiter, pe Capitoliu 75—81. *LIV—LV* Tarquinius cel Trufaș supune cetatea Gabii, prin mijlocirea urzelilor fiului său, Sextus 81—84. *LVI—LVII* Ceilalți doi feciori ai lui pleacă să consulte oracolul grecilor de la Delphi; oracolul răspunde că cel care va săruta cel dintîi pe mama sa va domni; ei tălmăcesc greșit oracolul; Brutus, ruda și însoțitorul lor, se preface că se prăbușește la pămînt și sărută cel dintîi pămîntul patriei; ceea ce s-a întîmplat în urmă, întărește tîlcuirea; Tarquinius cel Trufaș, prin tirania lui, stîrnește ura întregului popor roman

Scanned with CamScanner

84—88. *LVIII* Fiul său Sextus necinsteşte pe Lucreţia, soţia lui Collatinus; Lucreţia cheamă pe tatăl său, Sp. Lucretius şi pe soţul său, Collatinus, şi-i roagă să-i răzbune prihănirea şi moartea; apoi se omoară 88—90. *LIX* Tarquinius cel Trufaş este alungat de pe tron, în urma răscoalei conduse de Brutus şi Collatinus 90—92. *LX* Se instaurează, în locul monarhiei alungate, republica romană; cei dintîi consuli aleşi au fost Brutus şi Collatinus 92.

CARTEA II

I—II Brutus pune poporul roman să jure că nu va îngădui niciodată domnia vreunui rege la Roma; el sileşte pe Tarquinius Collatinus, tovarăşul său de consulat, să renunţe la consulat şi să plece din cetate 95—98. *III—V* Brutus încuviinţează poporului roman să prade averile regelui şi închină lui Marte terenul care a căpătat denumirea de Cîmpul lui Marte; descoperă urzeala pentru reînscăunarea regalităţii; osîndeşte la moarte pe uneltitorii patricieni, între care se găseau şi feciorii şi nepoţii săi; eliberează pe sclavul pîrîtor, care dobîndeşte numele de Vindicius 99—102. *VI* Brutus, în fruntea armatei romane, se încaieră cu oştile veienţilor şi ale tarquiniilor; Brutus cade eroic în lupta cu Aruns, fiul lui Tarquinius cel Trufaş; matroanele romane poartă doliu după el 103—105. *VII—VIII* Consulul Publius Valerius consacră dreptul de a se apela la popor printr-o lege; se făgăduieşte ridicarea templului lui Jupiter pe Capitoliu 105—108. *IX—XI* Porsenna, regele etruscilor, vine cu oastea în sprijinul tarquiniilor, înaintînd pînă la colina Janiculum; e împiedicat să treacă pe podul de peste Tibru de Horatius Cocles 108—112. *XII* O altă pildă de vitejie o dă tînărul Mucius care, pătruns în tabăra etruscilor, răpune în locul lui Porsenna pe secretarul acestuia; prins, îşi arde mîna dreaptă în jarul altarului pentru jertfe, mărturisindu-i regelui că împreună cu el au jurat alţi 307 tineri romani să-l ucidă 112—115. *XIII—XV* Uimit de fapta lui Mucius, Porsenna renunţă la război, punînd condiţii şi cerînd ostatici; o fecioară romană, Cloelia, înşeală pe paznicii ostaticilor, trece Tibrul înot şi se duce la Roma; i se înalţă ca semn de cinstire o statuie ecvestră; etruscii sînt bătuţi de latini 115—119. *XVI* Appius Claudius, o căpetenie a

Scanned with CamScanner

sabinilor, își părăsește țara și se stabilește cu oamenii săi la Roma; astfel se întemeiază tribul Claudius; numărul triburilor romane se urcă la 21; războiul cu auruncii 119—120. *XVII—XXII* Dictatorul Aulus Postumius îl biruie pe Tarquinius cel Trufaș și oastea latinilor la lacul Regillus; războiul cu volscii 120—128. *XXIII—XXIV* Începe conflictul între plebei și patricieni 128—133. *XXV—XXVI* Războiul cu volscii; războiul cu auruncii 133—134. *XXVII—XXXI* Ciocniri între plebei și patricieni din pricina datoriilor; războiul cu volscii; războiul cu sabinii și cu aequii 134—144. *XXXII* Plebeii se retrag pe Muntele Sacru 144—146. *XXXIII—XXXV* Datorită înțelepciunii lui Menenius Agrippa, plebea se întoarce în cetate; Menenius Agrippa moare în cumplită sărăcie; se aleg cinci tribuni ai plebeilor; orașul Corioli e cucerit prin vitejia lui Cneius Marcius Coriolanus; procesul și exilarea acestuia 146—152. *XXXVI* Minunea întîmplată cu Tiberius Atinius, un om din popor, în urma unui vis în care e îndemnat să aducă la cunoștința mai marilor cetății încălcările rînduielilor religioase; dus în lectică în fața senatului, dezvăluie totul 152—153. *XXXVII—XL* Coriolanus, surghiunit, vine în fruntea oștilor de volsci să împresoare Roma; el respinge două solii romane; mama și soția sa, în fruntea matroanelor romane, înmoaie cerbicia lui Coriolanus, convingîndu-l să renunțe la război 153—160. *XLI—XLII* Prima propunere a unei legi agrare de către consulul Spurius Cassius; acesta, învinuit că vrea să pună mîna pe tronul regal, este osîndit și ucis 160—164. *XLIII—XLIV* În războiul cu Veii, ostașii nu vor să lupte; Appia, o vestală, este îngropată de vie pentru prihănire 164—167. *XLV—XLVIII* Războiul cu Veii 167—175. *XLIX—L* Familia Fabiilor se oferă să poarte războiul cu cetatea Veii; cei 300 de Fabii cad eroic în lupta de la Cremera; unul singur e cruțat, ca să dea de știre la Roma 176—179. *LI—LX* Consulul Appius Claudius, în urma răzvrătirii oastei sale, pierde bătălia în războiul cu volscii și, ca pedeapsă, își decimează ostașii; ciocnirile plebeilor cu patricienii; armata fuge de pe cîmpul de luptă 179—195. *LXI—LXV* Procesul și condamnarea lui Ap. Claudius; urmează o sumă de pustiiri ale teritoriilor volscilor, hernicilor și veienților și războaie cu aceștia; dezbinările dintre patricieni și plebei continuă 195—201.

Scanned with CamScanner

CARTEA III

I—XIV Tulburările din cetatea romană pricinuite de legile agrare; războaie cu vecinii 205—229. *XV—XVIII* Capitoliul e ocupat în timpul nopții de răzvrătiții surghiuniți și de sclavi având în frunte pe Herdonius Sabinul; răscoala e înăbușită și răsculații uciși 229—236. *XIX—XXVI* Se fac două recensăminte: în primul numărul populației romane se ridică la 104 714 suflete, în al doilea la 117 219; războiul cu sabinii și cu aequii; după înfrîngerea suferită de romani din partea aequilor se recurge la dictatura lui Cincinnatus 236—249. *XXVII—XXXII* Acesta îi înfrînge pe vrăjmași și-i trece pe sub jug; numărul tribunilor plebei se mărește la zece, după 30 de ani de la înființarea tribuniciatului 249—257. *XXXIII—XXXIV* Se trimit împuterniciți la Atena și în Grecia; se schimbă cîrmuirea, trecîndu-se de la consulat la decemvirat, în anul 302 de la întemeierea Romei, suprimîndu-se toate celelalte dregătorii; decemvirii crează legile celor 10 table, pe care le fixează în for 257—260. *XXXV* Prețuiți pentru purtarea lor înțeleaptă, poporul le prelungește cîrmuirea pe încă un an; în răstimpul acesta, decemvirii mai adaugă noi legi, întocmindu-se acum legile pe 12 table, fundamentul dreptului civil roman 260—262. *XXXVI—XLVIII* Decemvirii, datorită căpeteniei lor, patricianul Appius Claudius, inaugurează regimul tiranic pe care îl țin trei ani; poporul, revoltat, cată să pună capăt tiraniei lor odioase, în urma nelegiuirii săvîrșite de Appius Claudius, care vrea să necinstească o fecioară plebeie, pe Virginia; aceasta e ucisă de tatăl său, centurionul Virginius, ca s-o ferească de prihănire 262—283. *XLIX—LIX* Poporul roman se răscoală, ocupă muntele Aventin și silește pe decemviri să renunțe la cîrmuirea țării; dintre decemvirii care sînt surghiuniți de popor singur Appius e vîrît în temniță, unde își face seama 283—302. *LX—LXX* Urmează izbînzile cîștigate de romani în războaiele cu aequii, volscii și sabinii 302—323. *LXXI—LXXII* Judecata strîmbă a poporului roman care pune mîna pe un ținut al aricinilor, ce nu i se cuvenea 323—326.

Scanned with CamScanner

CARTEA IV

I—V Se votează legea tribunului plebei Canuleius în legătură cu dreptul plebeilor de a încheia căsătorii cu membrii familiilor patricienilor; discursul lui Canuleius 329—338. *VI—VII* Se recurge la numirea de tribuni militari la cîrma țării 339—342. *VIII* Se înființează censura 342—343. *IX—XI* Luptele lăuntrice din Ardea, amestecul romanilor și volscilor 344—348. *XII—XVI* În timpul unei cumplite foamete, Spurius Maelius, cavaler roman, împarte înfometaților grîu cumpărat cu banii săi; cîștigînd dragostea poporului, Spurius Maelius, învinuit că năzuie să pună mîna pe tron, e răpus de comandantul cavaleriei C. Servilius Ahala; denunțătorul Lucius Minucius este răsplătit de cîrmuire 348—357. *XVII* Roma trimite la fidenații o solie, care e ucisă de locuitorii cetății Fidenae; se ridică o statuie solilor romani răpuși mișelește de fidenați 357—359. *XVIII* Războiul cu veienții și aliații lor 359—360. *XIX—XX* Cossus Cornelius îl răpune în luptă pe Lars Tolumnius, regele veienților, și consacră lui Jupiter trofeul capturat; cetatea Fidenae e cucerită de romani 360—363. *XXI—XXIII* Fidenații sînt învinși într-o bătălie de dictatorul Marcus Aemilius, iar orașul lor e cucerit; o dată cu ei sînt învinși și veienții 363—366. *XXIV* Mamercus Aemilius, dictatorul roman, reduce durata censurii de la 5 ani la 18 luni; ca răzbunare, este însă impus de censori la uriașe dări, pe care nu le poate plăti 366—367. *XXV—XLIV* Războaie cu vecinii; disensiuni interne 367—399. *XLV—XLIX* Sclavii romani se răscoală; răscoala lor e înăbușită în sînge 399—407. *L—LI* Tribunul militar Postumius este ucis cu pietre de ostași din pricina purtării sale tiranice 407—410. *LII—LVIII* Războaiele cu aequii și volscii 410—420. *LIX—LX* Ostașii romani primesc pentru întîia oară soldă de la stat 420—423. *LXI* Romanii dezlănțuie războiul împotriva coaliției volscilor, fidenaților și falisc ilor 423—424.

CARTEA V

I—II În timpul împresurării cetății Veii de către romani s-au organizat primele tabere de iarnă; această nouă întocmire stîrnește indignarea tribunilor plebei, care aduc învinuiri sena-

Scanned with CamScanner

tului și patricienilor că plebeii nici măcar în vremea iernii nu sînt scutiți de sarcinile ostășești 427—430. *III—VI* Le răspunde patricianul Appius Claudius, susținînd introducerea unei asemenea măsuri 430—437. *VII* Ostașii din cavalerie primesc și ei pentru întîia dată solda; pedestrimea plebeiană se oferă voluntar pentru continuarea campaniei împotriva veienților 437—439. *VIII* Din pricina neînțelegerii celor doi tribuni militari, Sergius și Virginius, oastea romană e înfrîntă de coaliția veienților, capenaților și faliscilor 439—441. *IX* Cei doi tribuni militari sînt siliți să iasă din dregătorie înainte de termen 441—442. *X* Impozitele de război se strîng foarte greu 442—444. *XI—XII* Cei doi tribuni militari ai anului dinainte sînt dați în judecată și osîndiți 444—448. *XIII* Calvus Licinius este ales cel dintîi tribun militar din rîndurile plebeilor 448—450. *XIV* Izbucnește ciuma; se organizează un lectisternium; primele izbînzi romane asupra veienților 450—451. *XV* Se arată semne și minuni; crește uluitor apele lacului Alban; tălmăcirea haruspiciului veient 451—453. *XVI—XVII* Proorocirea veientului este aidoma celei a oracolului de la Delphi: romanii vor învinge numai după îndrumarea pe canaluri a apelor lacului Alban 453—456. *XVIII—XIX* Licinius Calvus, refuzînd tribunatul militar, cere poporului să aleagă pe fiul său; din pricina neizbîndirii în lupta cu faliscii se recurge la dictatura lui M. Furius Camillus 456—459. *XX—XXIV* Camillus îi biruie pe veienți după un asediu de 10 ani și e sărbătorit; plebea vrea să emigreze la Veii; patricienii se împotrivesc 459—467. *XXV* Se dau ofrandele făgăduite lui Apollo 467—469. *XXVI—XXVII* Războiul cu faliscii; Camillus e numit din nou dictator; curînd acest conflict fără război; cetatea Falèrii se supune Romei 469—473. *XXVIII* Solii romani trimiși cu ofrande la Delphi, prinși de pirați, sînt eliberați și întovărășiți pînă la Roma; războiul cu aequii 473—475. *XXIX* Doi tribuni plebei, uneltele patricienilor, sînt osîndiți de adunarea poporului 476—477. *XXX—XXXII* Camillus are ciocniri cu plebeii; în urma învinuirilor e silit să plece în exil 477—481. *XXXIII—XXXV* Năvălesc gallii; istoricul lor 481—484. *XXXVI—XXXVII* Gallii împresoară cetatea Clusium; aceasta cere ajutorul Romei 484—488. *XXXVIII—XLII* Roma, pregătită slab pentru război, suferă o mare înfrîngere

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

din partea gallilor la rîul Allia; Roma e împresurată și incendiată; măcelul senatorilor și bătrînilor; tineretul luptător se refugiază pe Capitoliu și în cetățuie 488—495. *XLIII—XLV* Galii atacînd Ardea, Camillus ia conducerea trupelor ardeate și biruie pe dușmani 496—500. *XLVI* Camillus din nou e numit dictator 500—502. *XLVII* Manlius Capitolinus zădărnicește atacul de noapte al gallilor 502—503. *XLVIII* Ciuma și foamea îi silește pe romani să capituleze, plătind gallilor o mie de libre de aur 503—505. *XLIX* Camillus salvează Roma, bătînd pe galli 505—506. *L* Se pune din nou în discuție emigrarea plebeilor la Veii 506—508. *LI—LIV* Prin cuvîntarea sa, Camillus convinge pe plebei să renunțe 508—515. *LV* Reconstrucția Romei 515.

Note 517

Scanned with CamScanner